

UC Santa Barbara

Himalayan Linguistics

Title

The Grammar of Dzongkha [HL Archive 7]

Permalink

<https://escholarship.org/uc/item/1h4211k0>

Journal

Himalayan Linguistics, 0(0)

Authors

Tshering, Karma
van Driem, George

Publication Date

2019-07-01

DOI

10.5070/H918144245

Supplemental Material

<https://escholarship.org/uc/item/1h4211k0#supplemental>

Copyright Information

Copyright 2019 by the author(s). This work is made available under the terms of a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License, available at <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Peer reviewed

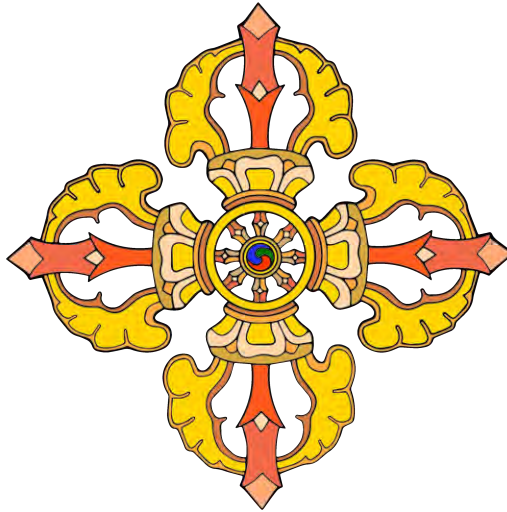
The Grammar of Dzongkha

Revised and Expanded,
with a Guide to Roman Dzongkha
and to Phonological Dzongkha

KARMA TSHERING OF GASELÔ

GEORGE VAN DRIEM¹

¹University of Bern

Published in 2019
by Himalayan Linguistics
University of California at Santa Barbara
Santa Barbara, California 93106
United States of America

This book has been published as a free, open access resource by

himalayan linguistics

The entire volume may be printed and bound as a book for private use, but not for sale. The Dzongkha sound files accompanying this book are freely available online.

Himalayan Linguistics Archive 7 (2019), x + 709 pages

Himalayan Linguistics
University of California at Santa Barbara
United States of America

Copyright in this edition is vested with the authors.
Released under Creative Commons License (Attribution 4.0 International)
First published: 1992 (1st edition)
Revised and expanded: 1998 (2nd edition)
Enhanced French version: 2014 (3rd edition)
Revised and Expanded, with a Guide to Roman Dzongkha and to Phonological Dzongkha: 2019 (4th edition)

Creators: Karma Tshering & van Driem, George
Title: The Grammar of Dzongkha
ISBN: 978-0-578-50750-7

Credits

All photographs, images, maps and figures included herein are sourced as cited in the text, and are provided here under a CC (Creative Commons) License. Copyright remains vested in the authors/illustrators.

Cover design by Yesly Tempa Sotrug

Typesetting by Naoki Peter

Contents

List of abbreviations	vii
Preface	x
1 The Dzongkha language	1
1 Dzongkha, Chöke and Dränjoke	1
2 Earlier work on Dzongkha	4
3 Roman Dzongkha and Phonological Dzongkha	8
Exercises to Chapter 1	10
2 Dzongkha Script	11
1 The 'Ucen Script	12
2 Bhutanese Cursive	18
Exercises to Chapter 2	24
3 Dzongkha Phonology	27
1 Dzongkha initials and tones	27
2 Dzongkha vowels	32
3 Phonetic description of Dzongkha vowels	35
4 Phonetic description of Dzongkha initials	44
5 Dzongkha finals	72
6 Roman Dzongkha and traditional orthography	75
7 Contour tones	91
Exercises to Chapter 3	93
4 Pronouns, postpositions, numerals and the verbs 'to be'	97
1 Dzongkha pronouns	98
2 Suffixes and postpositions	103
3 The verbs 'to be' ཡིན་ 'ing and ཡིན་པས་ 'ime	105
4 The verbs 'to be' ཡོད་ yö and འདུག་ dü	114
5 The comparative པས་ -wa and superlative ཤོས་ -sho	125

6	The verb མོ་ <i>mo</i> ~ 'mô	127
7	Numerals: the decimal system	130
8	Numerals: the vigesimal system	138
9	Telling time	146
	Exercises to Chapter 4	148
5	Present tenses, the ergative, negation, the adhortative, optative, supine and modal verbs	169
1	The ergative case	169
2	The steady state present and the suffix of acquired knowledge	172
3	The progressive	177
4	The factual tenses and inflected stems	186
5	The present continuous	201
6	Experienced perceptions	203
7	The adhortative and the optative	211
8	The supine	213
9	Modals expressing permission, ability, opportunity, exigency and probability	217
10	Rhetorical questions	225
	Exercises to Chapter 5	226
6	Past tenses, perfective aspect, the present gerund, the past, participle and conjunctions	243
1	The witnessed past	243
2	The inferred past	246
3	Perfective aspect, auxiliaries expressing <i>Aktionsart</i> and verb stem alternation	253
4	The present and durative gerunds	270
5	The past participle and perfect gerunds	272
6	The conditional conjunction 'if'	280
7	The concessive conjunction 'although'	284

8	The adversative conjunction ‘but’	286
9	The alternative conjunction ‘or’	288
10	The causative conjunction ‘because’	290
11	The adverbialiser	292
	Exercises to Chapter 6	297
7	Periphrastic constructions with the infinitive, the potential, the future, interrogative and indefinite pronouns, the Bhutanese calendar	315
1	The infinitive	315
2	Periphrastic constructions with the infinitive	322
3	The potential auxiliary	333
4	The autolalic future and future perfect	340
5	Interrogative and indefinite pronouns	342
6	The Bhutanese calendar	353
	Exercises to Chapter 7	366
8	Subordinate clauses, indirect speech, the imperative, honorifics, fixed expressions and proverbs	375
1	Subordinate clauses, indirect speech and the hearsay evidential	375
2	The subordinator མི་ <i>-mi</i>	385
3	The imperative	392
4	Honorific speech	399
5	Fixed expressions	404
6	Some Dzongkha proverbs	408
	Exercises to Chapter 8	414
	References	431
	Appendices	437
1	Answer Key	438
2	People’s Names	458

3	Place Names	464
4	Guide to Roman Dzongkha (Dzongkha)	486
5	Guide to Phonological Dzongkha (Dzongkha)	594
6	Guide to Roman Dzongkha (English)	606
7	Guide to Phonological Dzongkha (English)	637
8	Sample Texts in Roman Dzongkha and Phonological Dzongkha	647

List of abbreviations

When used in interlinear morpheme glosses, the abbreviations listed below appear between square brackets.

ACC	rhematic accent particle ལྟེ་ te highlighting the preceding higher-level order syntactic constituent, comparable to Nepali <i>ta</i> .
ADH	adhortative ending གེ་ -ge
ADJ	adjective
ADV	adverb
AK	the suffix བས་ -be ~ བས་ -we of newly acquired knowledge or information
ART	article
AUTH	particle of authority ལྟེ་འཇུག་ 'mare
AUX	the verbs 'to be' ཡིན་ 'ing ~ 'in, ཡིན་པས་ 'ime or ཡིན་མ་ 'im , used as auxiliary verbs.
COL	the collective ending ཚེ་ལྷན་ châchap for nouns denoting human referents
CON	the ending བཞིན་པར་ -bigang ~ migang or བཞིན་པར་ -wigang of the continuous present, used in conjunction with the auxiliary verbs ཡིན་ 'ing and ཡིན་པས་ 'ime
CTR	particle ལྟོ་ bô expressing that the proposition is contrary to the speaker's expectations, similar to Nepali <i>po</i> .
DAT	the dative or target case
DEF	definite article དེ་ -di
DEM	demonstrative pronoun
DPG	durative present gerund in ས་ར་ -sara
EP	present tense ending མས་ -me marking the present of just experienced perception
ERG	ergative suffix གྱིས་ ~ གྱིས་ ~ གིས་ -gi
FE	particle of friendly entreaty ལྟོས་ 'mä

FP	future perfect auxiliary ལྟོ་ nyo
GEN	genitive ending གྱི་ ~ གྱི་ ~ གྱི་ -gi
GN	the gnomic present or nominalised forms in བའི་ bi ~ mi and བའི་ wi
HARD	hard stem verb
HE	hearsay evidential particle ལོ་ lo
HON	honorific
INF	infinitive, infinitival ending ལྱི་ -ni
IP	inferred past suffix ལུག་ -nu
N	noun
NOM	nominalising suffix བའི་ -bi ~ -mi or བའི་ -wi , seen for example in ordinal numbers
NUM	numeral
PART	particle
PF	any of the several markers of the perfective aspect: the intransitive auxiliary ལོ་ so , the intransitive auxiliary ཚི་ (མཚིས་) chi , the transitive auxiliary ལྡོ་ da , and the perfective auxiliary ལོང་ ong , which combines uniquely with the perfective stem of the verb ‘to come’
PFG	perfect gerund in ལྱིང་ -shina
PG	present gerund in ལྡོ་ -da
PL	plural suffix ལྟོ་ -tshu
POL	polite sentence-final particle ལགས་ lâ
POSTP	postposition
POT	auxiliary of potentiality ལོང་ ong
PP	past participle in ལྟོ་ ~ ལྟོ་ ~ ལྟོ་ -di
PPG	prompt perfect gerund in ལྱིང་ -ci
PRB	modal of probability ལང་བས་ drä
PR	ending ལོ་ -do marking the progressive tense
PRO	pronoun
PT	witnessed past tense, marked by the suffix ལི་ -yi ~ ལི་ -ci

Q	interrogative particles ག་ ga , གོ་ g'o or ན་ na
SOFT	soft stem verb
STR	stress particle ར་ ra highlighting preceding lower-level order syntactic constituent, comparable to Nepali <i>nai</i> .
SUB	subordinator suffix མི་ -mi
SUP	supine marked by the suffix བ་ -ba or བས་ -wa
U	urging suffix རྒྱུ་ -sh
VI	<i>verbum intransitivum</i> , intransitive verb
VT	<i>verbum transitivum</i> , transitive verb

Preface

The present revised and expanded grammar of Dzongkha supersedes the earlier 1992 and 1998 English editions and the 2014 French edition of our Dzongkha language textbook. The grammar lessons in our Dzongkha language textbook have over the years appealed to an international readership eager to acquire a working command of Dzongkha, and this new textbook has been augmented with appendices in order better to serve our Bhutanese readership as well. Appendices Four through Eight incorporate the *Guide to Roman Dzongkha*, which explains the romanisation known as Roman Dzongkha and introduces the Bhutanese system of writing known as Phonological Dzongkha that was developed for the Dzongkha Development Commission of the Royal Government of Bhutan in 1994. Our thanks go to Dr. T. Mark Ellison at Australian National University in Canberra for rescuing the text of the *Guide* and the 1998 grammar, extricating the texts from obsolete software and converting their legacy fonts. We both extend a special thanks to Naoki 直樹 Peter for the exquisite and assiduous typesetting of this book and to Yeshey Tempa Sotrug ཡེ་ཤེས་བསྟན་པ་སོག་ལྷུག། of Jurasüdfuss for the double *rDo-rje* that adorns this book. We also cordially thank Ben འཇམ་དཔལ་རྗེ་རྗེ་ Christian for the use of his images of Mañjuśrī. Since the first half of the book serves an international audience, whereas the second half of the book caters more to Bhutanese readers, it has proved useful for the convenience of our readers to repeat some of the information contained in Chapter 3 of the language textbook again in Dzongkha and in English in Appendices Four and Six respectively.

The Dzongkha language

Dzongkha is the national language of the Kingdom of Bhutan, and Dzongkha is the native language of most of western Bhutan. Yet at least nineteen different languages are spoken in the kingdom. The polyglot country of Bhutan is the size of multilingual Switzerland. Unlike the Swiss Confederation, however, in Bhutan there is no one absolute majority language. Most of the languages of Bhutan are members of the Trans-Himalayan family, which happens to be the second most populous language family on our planet in terms of numbers of speakers (van Driem 2014). The sole exception is Nepali, spoken in parts of southern Bhutan, which is a member of the Indo-European language family, the world's most populous language family. A complete discussion of the ethnolinguistic mosaic of Bhutan is provided in the earlier editions of the Dzongkha grammar (Karma Tshering and van Driem 1992, 1998) and in the ethnolinguistic handbook of the Himalayas (van Driem 2001). These sources can be consulted for information on the other languages of Bhutan, and a language map of the country has been reproduced below.

1 Dzongkha, Chöke and Dränjoke

Dzongkha is the national language of the kingdom of Bhutan. It is the native language of eight of the twenty districts of Bhutan, viz. ཐིམ་ཕུག་ Thimphu, ཕི་ལྷ་ཁ་ Pinakha, སྤ་ཤོ་ or སྤ་རོ་ Paro, དབང་འབྲུས་ཕོ་བྲང་ 'Wangdi Phodra, གླུ་མ་ Gâsa, ཧྲ་ or ཧྲཱ་ Hâ, དར་དཀར་ནང་ D'agana and ཚུཁ་ Chukha

Figure 1.1: Linguistic map of Bhutan.

in western Bhutan, but Dzongkha is spoken as a *lingua franca* throughout the country. Dzongkha derives from the local vulgate of Old Tibetan through many centuries of independent linguistic evolution on Bhutanese soil. Linguistically, Dzongkha is the natural modern descendant in Bhutan of an ancient Bodish language of which Classical Tibetan or ཚོས་སྐད་ Chöke is the literary exponent, the language in which sacred Buddhist texts, medical and scholarly treatises. The status of Dzongkha as the language of the royal court, the military élite, educated nobility, government and administration is firmly rooted in Bhutanese history at least as far back as the twelfth century.

Dzongkha means the ལ་ *kha* ‘language’ spoken in the རྫོང་ *dzong* ‘fortress’ or ‘citadel’. These dzongs dominate the mountainous landscape of Bhutan from east to west and have traditionally been both centres of military and political power as well as centres of learning. More specifically, Dzongkha is the cultivated form of the native language of western Bhutan, the inhabitants of which as well as their language have traditionally been

known as ལྷ་ལོང་ 'Ngalong. A popular folk etymology for the term is that it means 'the first to rise' to the teachings of Buddhism in the land. Although the 'Ngalong were amongst the first in Bhutan to be converted to the teachings of the Buddha, the term 'Ngalong probably derives from ལྷན་ལུང་ 'Ngenlung 'ancient region', a term first recorded for the people of ་ཤ་ Shâ and ལྷ་ལྷོ་ Paro by the Tibetan sage ཀུན་མཁུན་གློང་ཆེན་རབ་འབྱམས་ Künkhen 'Longchen Ramjam (1308–1363) during his travels through central Bhutan.

Dzongkha can only be said to have an old literary tradition in the sense that Classical Tibetan or Chöke is to Dzongkha as Latin is to French. The process of vernacularisation currently in progress in Bhutan has numerous parallels with the linguistic situation in the mediaeval Romance world. Just as Latin used to exercise and continues to exercise great influence on the vocabulary of the Romance languages and even English (e.g. video, multilateral, disinfectant, international, credit), so too Chöke continues to influence modern Dzongkha. This influence is manifest in the vocabulary, where Dzongkha has acquired many words directly from Chöke, and in the liturgical Chöke pronunciation of some literary words.

Whereas Dzongkha is the living spoken language, the Classical Tibetan liturgical language known as Chöke ཆོས་སྐད་ has for centuries served as the written language. Spoken standard Dzongkha has a different phonology than Chöke, and Dzongkha also has a different grammar than Chöke. Linguistically and practically speaking, Dzongkha and Chöke are two quite distinct and separate languages. The relationship between Dzongkha and Chöke in Bhutan is reminiscent of the role that Latin used to play as the language of learning in mediaeval France where the spoken language had long since evolved into a language different from that spoken by the ancient Romans. Dzongkha has in modern times been undergoing a very similar process of vernacularisation.

Dzongkha is closely related to འབྲས་ལྷོངས་སྐད་ Dränjoke or — as it is more commonly known in Dzongkha — འབྲས་ལྷོངས་པའི་ཁ་ Dränjobi kha,

the national language of Dränjo, the erstwhile Kingdom of Sikkim. To its speakers in Sikkim, this language is known variously as འབྲས་ལྗོངས་སྐད་ Drenjongke, ལྷོ་སྐད་ Lhoke or by the exonym ལྷོ་རི་ཡ་ ‘Bhutia’. A grammatical description of the Dränjong language was written by Graham Sandberg in 1888. The Dzongkha dialect spoken in ལྷོ་ འཛམ་ལྗོངས་ Hâ most resembles Dränjobi Kha. As with any major language, Dzongkha likewise exhibits natural dialectal variation, but the description of the phonology is necessarily based on a single prestige variety of the language. The standard dialect of Dzongkha is spoken in འཛམ་ལྗོངས་ Wang, as the རྩོམ་ཕུག་ Thimphu Valley is traditionally known, and in རྩོམ་ལྗོངས་ Thê, as the Valley of ལྷོ་རྩོམ་ལྗོངས་ Pinakha is traditionally known. Peculiar dialects of Dzongkha are spoken in the far north, viz. the dialect of the alpine yakherd communities of ལྷོ་རྩོམ་ལྗོངས་ ‘Lingzhi, ལ་ཡག་ Laya and ལྷོ་རྩོམ་ལྗོངས་ Lunana in the northwest Bhutan. Much of the *couleur locale* of these northern dialects results from structural and lexical similarities with Tibetan.

2 Earlier work on Dzongkha

The first description of Dzongkha was written by St. Quintin Byrne of the India Police and appeared in 1909 under the title of *A Colloquial Grammar of the Bhutanese Language*. In four parts, the book describes the main grammatical features of Dzongkha. Part I, entitled ‘phonology’, is a three-page explanation of the ‘Ucen script, but the Dzongkha material in the remainder of the book is presented in an improvised romanisation. Part II, entitled ‘etymology’, is a nineteen-page *tour de force* in which the author presents a synoptic grammar of Dzongkha, dealing with the article, nouns, adjectives and pronouns, verbs, adverbs, postpositions, conjunctions, interjections and numerals. Part III contains a vocabulary (pp. 24–52), and Part IV deals with syntax (pp. 52–72). Byrne provides example sentences with English translation including a ‘conversation and phrases’, ‘appendix’, ‘reading exercise’ and an ‘example of letter writing’.

When the first two secular schools were opened in Bhutan during the reign of King 'Uge 'Wangchu འབྲུག་རྒྱལ་པོ་ཨོ་རྒྱན་དབང་ཕྱུག་ (*imperabat* 1907–1926), Hindi was chosen as the medium of instruction because of the ready availability of inexpensive textbooks in Hindi from neighbouring India. Although Hindi is neither an international language nor a language of Bhutan, the language seemed a useful one. Chöke of course remained the medium of instruction in the lamasery schools. During the reign of King Jimi 'Wangchu འབྲུག་རྒྱལ་པོ་འཛིགས་མིང་དབང་ཕྱུག་ (*imperabat* 1926–1952), the number of secular school system was expanded to five. In the 1950s, under the reign of King Jimi Dôji 'Wangchu འབྲུག་རྒྱལ་པོ་འཛིགས་མིང་དོ་རྗེ་དབང་ཕྱུག་ (*imperabat* 1952–1972), a nationwide school system was set up with 61 secular schools, at which instruction was also provided in Chöke and English in addition to Hindi.

The first formal language policy guideline was formulated in 1961 when King Jimi Dôji 'Wangchu decreed that Dzongkha was the national language of Bhutan. A consequence of the royal decree of 1961 was that new English medium textbooks were specially developed for Bhutanese schools, and these new coursebooks replaced the Hindi textbooks in 1964. In the 1960s, the 'Dzongkha' being taught was often not the living spoken language, but Chöke. Because Chöke was considered to be the literary form of Dzongkha, the liturgical language and the spoken tongue were not popularly perceived as being two distinct languages. The first efforts at vernacularisation undertaken in 1961 were therefore described as attempts to modernise the national language. The deeply rooted liturgical tradition naturally made vernacularisation a slow process, and from 1961 to 1971 the Dzongkha which was taught as a written language in the schools was actually Chöke. Since 1971, attempts have been made to bring the written language ever closer to the living language.

In 1971, the Dzongkha Division རྫོང་ཁ་ཡར་རྒྱས་སྡེ་ཚན་ of the Department of Education འཕྲིན་འགྲུལ་ལམ་ཁང་ was established in order to develop materials for instruction in Dzongkha. Textbooks and learning materials

in Dzongkha were developed at a rapid pace for both primary and secondary education. Initially, English remained the medium of instruction for subjects other than Dzongkha, but nowadays virtually all subjects are taught in English. Only Dzongkha is taught in Dzongkha as well as some modules of certain subjects such as history and geography.

In 1971, at the behest of the king, 'Löbö 'Nâdo སློབ་དཔོན་གནག་མདོག་, 'Löbö Pêmala སློབ་དཔོན་པདྨ་ལ་ and 'Löbö Sangge Tendzi སློབ་དཔོན་སངས་རྒྱས་བསྟན་འཛིན་ wrote the *New Method Dzongkha Hand Book* རྫོང་ཁའི་འགྲེལ་བཤད་པའི་གསལ་སྒྲ་རིངས་དང་པོ། This book, written in Dzongkha, studied a number of differences between Chöke and written Dzongkha and explored new spelling possibilities for the spoken language. At the instigation of the Minister of Foreign Affairs 'Lönbo Dawa Tshering ཕྱི་འབྲེལ་སློན་པོ་ལྷ་བ་ཚེ་རིང་, Lieutenant Rinchen Tshering རིན་ཚེན་ཚེ་རིང་ of the Royal Bhutanese Army and Major A. Daityar of the Indian Army produced a pamphlet entitled *A Guide to Dzongkha in Roman Alphabet* for the use of Indian army training personnel serving in the Kingdom of Bhutan. In 1977, 'Löbö 'Nâdo wrote a short རྫོང་ཁའི་སློབ་སྟོན་ *Introduction to Dzongkha*.

In 1986, the རྫོང་ཁ་གོང་འཕེལ་གྲོས་ཚོགས་ Dzongkha Advisory Committee was established under the chairmanship of the Minister of Social Affairs སློན་པོ་སངས་རྒྱལ་དཔལ་འབྱེར་ 'Lönbo Sangge Pänjo and the new body began to produce the dictionaries and investigate matters of orthography. The Dzongkha Advisory Committee and the Dzongkha Division of the Department of Education were united in 1989 in the form the རྫོང་ཁ་གོང་འཕེལ་ལྷན་ཚོགས་ Dzongkha Development Commission under the chairmanship of the Minister of Finance དདུལ་ཕྱིས་སློན་པོ་རྡོ་རྗེ་ཚེ་རིང་ 'Lönbo Dôji Tshering. Around 2004, the Dzongkha Development Commission began to go by the name Dzongkha Development Authority for a brief spate, but after another government reshuffle the commission again reverted to its original name. The Dzongkha Development Commission is a semi-autonomous body in Thimphu entrusted by the Royal Government of Bhutan with the task of advancing the national language Dzongkha as well as with documenting and

safeguarding Bhutan's linguistic diversity and the kingdom's rich native linguistic heritage. Since 1986, the Commission has developed many excellent school textbooks and learning aids for the instruction of Dzongkha and also works towards the compilation of dictionaries. The Commission coordinates linguistic research within the kingdom on behalf of the Royal Government of Bhutan and theoretically has the authority to codify new spellings and coin neologisms.

In 1992, the Dzongkha Development Commission published the first edition of རྫོང་ཁའི་བརྗོད་པའི་གཞུང་ *The Grammar of Dzongkha* which was the first edition of the present book. An expanded second edition of the grammar by དགའ་སངས་ཀམ་ཚེ་འཇམ་དཔལ་ལྷན་པའི་འཇམ་དབྱེས་འདྲེན་ཟེར་ Karma Tshering of Gaselô and George van Driem, entitled རྫོང་ཁ། *Dzongkha*, was published in 1998 by Leiden University in Holland. The book was inaugurated at a book launch in the Snouck Hurgronje House in Leiden by the Ambassador of the Permanent Mission of Kingdom of Bhutan to the United Nations in Geneva, His Excellency འཛིག་མཁའ་མེད་འདྲེན་ཟེར་འཕྲིན་ལས་ 'Lönpo Jimi Öz'er Thrinle (Jigme Yoezer Thinley) on the 26th of June 1998. The book consisted of 505 pages and came with three audio compact disks.

A French edition of the grammar appeared in Paris in 2014. In the new edition published by l'Harmattan, a number of phonological transcriptions were corrected and the original first chapter on the languages of Bhutan was replaced by a foreword written by བཀྲ་ཤིས་དབང་མོ་ Françoise Pommaret. In the same year that the French edition went into print, the last available copies of the 1998 English edition were sold out.

In response to the continued demand for the Dzongkha grammar, Karma Tshering of Gaselô, who is currently living in Sydney, flew to Bern, where George van Driem, currently resides, and in the summer of 2015 we completed the present new enhanced and corrected edition of the English edition of the Dzongkha grammar textbook. The new grammar has also been augmented by the incorporation of the 1994 *Guide to Roman Dzongkha* as an appendix. This new and expanded grammar of Dzong-

kha supersedes the earlier 1992 and 1998 English editions and the 2014 French edition of our Dzongkha language textbook. In previous editions, we as authors were introduced more by the Chöke reading pronunciation of many words, as prescribed in traditional monastic education. In the present edition, the focus lies on the real living spoken language as spoken today by cultivated native speakers of Dzongkha.

3 Roman Dzongkha and Phonological Dzongkha

At the request of the Royal Government of Bhutan, a system for phonological romanisation of Dzongkha was designed. This system, known as Roman Dzongkha, was introduced as the official standard on the 26th of September 1991 by the Chairman of the Dzongkha Development Commission, His Excellency the Minister of Finance དུལ་ཕྱིས་སློན་པོ་ རྗེ་ཚེ་རིང་ 'Lönbo Dôji Tshering. This original edition of the *Guide to Official Dzongkha Romanisation*, which introduces the system of transcription known as Roman Dzongkha, has since then become a collector's item.

Roman Dzongkha has never been intended to replace traditional Bhutanese writing, but rather as a standard accurately to represent the phonology of the living language and to serve as a standard for representing Dzongkha names and words in the international media and wherever the Roman script is required. Roman Dzongkha can be used to write Dzongkha quickly and accurately based on the pronunciation of the living spoken language.

In November 1994, a three-day Roman Dzongkha Workshop was held in the Banquet Hall at Thimphu, inaugurated by the Home Minister རྣ་སྲིད་སློན་པོ་ དར་སློལ་ཚེ་རིང་ 'Lönbo D'ägo Tshering, and attended by the Minister of Foreign Affairs 'Lönbo Dawa Tshering and representatives from various sectors of the government and Bhutanese society. For this occasion, an expanded and updated handbook of the official romanisation, entitled *Guide to Roman Dzongkha* རྗེ་ཚེ་རིང་ལྷན་ནང་ འབྲི་ལྷུགས་ལམ་སྟོན་, was prepared for the

Commission especially for this occasion in 1994. The guide was printed by the Dzongkha Development Commission in Thimphu and provided to participants of the workshop and circulated on a small scale outside of the workshop.

Roman Dzongkha is a phonological transcription which provides an accurate representation of modern pronunciation. Just as there is a standard pronunciation for English known as ‘Received Pronunciation’, which is indicated in phonological transcription alongside entries in the Oxford English Dictionary, so too a pronunciation norm for Dzongkha can be identified which is felt to be the standard pronunciation. The standard or prestige dialect is that which is spoken by native speakers from ཨྲ་ Wang and ཐེན་ Thê, and it is this form of speech which serves as the basis for Roman Dzongkha.

Roman Dzongkha is not a transliteration. A transliteration is an unambiguous rendering of the indigenous orthography of Dzongkha words in Roman alphabet. Transliteration is an aid for those wishing to learn the ’Ucen script and enables those familiar with the ’Ucen script to ascertain precisely how a particular word is written in the native orthography. Roman Dzongkha indicates the pronunciation of words, e.g. བརྒྱན་ *gä* ‘eight’, ལྷ་མོ་ཆེ་ *lāmche* ‘elephant’, དཔལ་ལྷན་འབྲུག་གཞུང་ *Pende Druzhung*. On the other hand, transliteration is a faithful representation in roman script of the precise spelling in Bhutanese script, e.g. བརྒྱན་ *brgyad* ‘eight’, ལྷ་མོ་ཆེ་ *glāmo-che* ‘elephant’, དཔལ་ལྷན་འབྲུག་གཞུང་ *dpal-ldan hbrug gźuñ* ‘Royal Government of Bhutan’. Since there exists no systematic relationship between Dzongkha spelling in Bhutanese script and the phonology of modern Dzongkha, there is a large difference between Roman Dzongkha and transliteration, and any attempt to combine phonological transcription and transliteration will only lead to confusion.

Roman Dzongkha, the phonologically adequate and official transcription of the Bhutanese national language in the Roman script, is used throughout this grammar textbook to indicate the pronunciation of Dzong-

kha, in addition to the native script. Students who wish to acquire a command of Dzongkha without learning Bhutanese script may therefore skip Chapter 2 and begin immediately in Chapter 3. It is helpful to keep in mind that the liturgical Chöke pronunciation of words may differ from the modern Dzongkha pronunciation. For example, the ‘Royal Government of Bhutan’ དཔལ་ལྷན་འབྲུག་གཞུང་ is pronounced **Pende Druzhung** in Dzongkha, but **Pelden Drukzhung** in formal Bhutanese Chöke pronunciation.

Roman Dzongkha is used throughout this book alongside the traditional Dzongkha orthography in ’Ucen script. Transliteration is used only in Chapters 2 and 3 as an aid to show precisely which letters and letter combinations have been written in Bhutanese script.

Exercises to Chapter 1

After having read Chapter 1, answer the following questions to test your general knowledge about Dzongkha.

1. What is the literal meaning of ‘Dzongkha’. What is the literal meaning of ‘Chöke’? Describe the historical relationship between Dzongkha and Chöke.
2. What is a romanisation? Explain the difference between transliteration and phonological transcription.
3. Is Roman Dzongkha a system of transcription or a system of transliteration? On which prestigious dialect or which variety of Dzongkha pronunciation is the official Dzongkha romanisation based?

2

Dzongkha Script

The native Dzongkha alphabet is identical to the Tibetan script. The གསལ་བྱེད་གསུམ་བཅུ་ *Selj'e Sumcu* 'Thirty Letters' of the Dzongkha alphabet are given below with a Roman transliteration of each letter.

ཀ་	ཁ་	ག་	ང་།	ཅ་	ཆ་	ཇ་	ཉ།
k	kh	g	ñ	c	ch	j	ñ
ཏ་	ཐ་	ད་	ན།	པ་	ཕ་	བ་	མ།
t	th	d	n	p	ph	b	m
ཅ་	ཆ་	ཇ་	མ།	ཉ་	ཐ་	ཇ་	ཡ།
ts	tsh	dz	w	z	z	h	y
ར་	ལ་	ཤ་	ས།	ཏ་	ཨ།		
r	l	ś	s	h	a		

This chapter explains Dzongkha uncial writing and formal and cursive Bhutanese longhand writing. Once the reader has mastered the Dzongkha script, he will notice that in Dzongkha, as in Tibetan, the relationship between the spelling of the written language and the actual pronunciation in colloquial speech is not entirely straightforward. The reason for the complexity of the traditional spelling lies in the fact that the ancient Buddhist civilisation of the Drukpa people has for more than a millennium sustained a literary tradition. The remarkable continuity of this tradition has resulted in a relatively conservative orthography in modern times.

Dzongkha orthography is to a large extent historical, so that the rationale underlying much of Dzongkha spelling is comparable to that of English words like *laugh*, *ewe*, *knife*, *taught*, *island*, *enough*, *chamois*, *who* and *ache*. In general, however, Dzongkha spelling is often more logical and reasonable than English orthography.

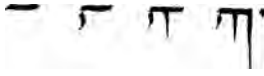
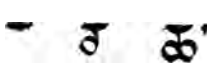

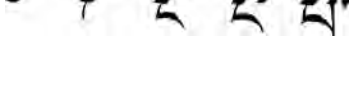
In the Chapter 3, the student will learn how the spelling of Dzongkha words in the official romanisation, based on the pronunciation of the modern spoken language, correlates with traditional Dzongkha orthography and see how various traditional spellings may correspond to a single speech sound in the modern language and *vice versa*.

1 The 'Ucen Script

The script used in writing Dzongkha is the same as that used for Tibetan and is known as the 'Ucen འུ་ཅེན་ script. The script was devised on the basis of the Gupta or Northern Brahmi script used for Sanskrit in the middle of the seventh century and is traditionally attributed to Thönmi or Thumi Sambotra (ཐོན་མི་སམ་བློ་ཏེ་ Thon-mi Sam-bho-ta or ཐུ་མི་སམ་བློ་ཏེ་ Thu-mi Sam-bho-ta), a minister of the Tibetan king Songtse Gampo (སྟོང་བཙུན་སྐམ་པོ་ Sroñ-btsan sGam-po).

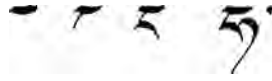
Following each 'Ucen letter or combination of letters, a roman transliteration of the Bhutanese letter symbols is given. This is a literal representation of the 'Ucen letters in roman script. Next, the usual or most frequent modern Dzongkha pronunciation of each 'Ucen letter or combination of letters is given in Roman Dzongkha between parentheses. Sometimes two Roman Dzongkha readings are given for a single combination of letters because it is difficult to decide which pronunciation is more usual. For example, with the combination འྲ་ grwa, it depends very much on the word whether the combination will be pronounced dr'a or dra, e.g. འྲ་ཚོང་ dr'atsha 'Central Monk Body', འྲོང་འྲ་ 'lopdra 'school'.

In studying the 'Ucen letters in uncial writing below, be conscientious about observing the correct stroke order.

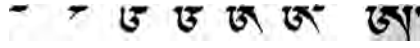
ཀ་	ka (<i>ka</i>)	
ཁ་	kha (<i>kha</i>)	
ག་	ga (<i>g'a</i>)	
ང་	ña (<i>nga</i>)	
ཅ་	ca (<i>ca</i>)	
ཆ་	cha (<i>cha</i>)	
ཇ་	ja (<i>j'a</i>)	
ཉ་	ña (<i>nya</i>)	
ཏ་	ta (<i>ta</i>)	
ཐ་	tha (<i>tha</i>)	
ད་	da (<i>d'a</i>)	
ན་	na (<i>na</i>)	
པ་	pa (<i>pa</i>)	
ཕ་	pha (<i>pha</i>)	

བ་	ba (<i>b'a</i>)	འ ། བ་
མ་	ma (<i>ma</i>)	འ ། མ་ མ་ མ་
ཅ་	tsa (<i>tsa</i>)	འ ། ཅ་ ཅ་ ཅ་
ཅཱ་	tsha (<i>tsha</i>)	འ ། ཅཱ་ ཅཱ་ ཅཱ་
ཇ་	dza (<i>dza</i>)	འ ། ཇ་ ཇ་ ཇ་
ཇཱ་	wa (<i>wa</i>)	འ ། ཇཱ་ ཇཱ་ ཇཱ་ ཇཱ་ ཇཱ་ ཇཱ་
ཉ་	za (<i>zh'a</i>)	འ ། ཉ་
མཱ་	za (<i>z'a</i>)	འ ། མཱ་
ཨ་	ha (<i>a</i>)	འ ། ཨ་ ཨ་
ཡ་	ya (<i>ya</i>)	འ ། ཡ་ ཡ་ ཡ་ ཡ་
ར་	ra (<i>ra</i>)	འ ། ར་ ར་
ལ་	la (<i>la</i>)	འ ། ལ་ ལ་ ལ་
ཤ་	śa (<i>sha</i>)	འ ། ཤ་ ཤ་ ཤ་
ས་	sa (<i>sa</i>)	འ ། ས་ ས་ ས་ ས་

ཧ་ ha (*ha*)

ཨ་ a ('a)

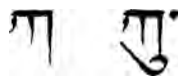

There are four vowel symbols in the 'Ucen script.

vowel symbol	sound value	Dzongkha name	Roman Dzongkha
ཀ	i	གི་ལུ་	g'ikhu
ཁ	u	ཞབས་ལུ་	zh'apju
ཌ	e	འགྲོང་པོ་	drengbo
ཎ	o	ན་རོ་	nâro, naro

The name of the vowel symbol ཎ་རོ་ as a noun by itself is pronounced **nâro**. In spelling out loud in Dzongkha, the word serves as a postposition rather than as a noun and is pronounced **naro**, with a short vowel. When no vowel is indicated, the vowel in a syllable is automatically **a**. This is illustrated by the following examples.

ཀུ་ ku (*ku*)

ཕི་ phi (*phi*)

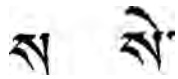
ཡ་ ya (*ya*)

ཨོ་ o ('o)

སེ་ se (*se*)

In the 'Ucen script, consonants representing glides are written as diacritics above or below another consonant symbol to represent consonant clusters which were pronounced as such in Old Tibetan.

The letter ར་ *r*, when it comes before another consonant, is written as a diacritic above the consonant it precedes, except before the letters རྩ་ *ny* and རྩ་ ལ་ *l*, where the letter ར་ *r* retains its full form as a superscript.

ར་ག་	rga (<i>ga</i>)	འ	ར་ག་	
ར་འཛི	rdzi (<i>dzi</i>)	འ	ར་འཛི	རྩ་འཛི
ར་ཁུ	rñu (<i>'ngu</i>)	འ	ར་ཁུ	རྩ་ཁུ
ར་ཁྱི	rña (<i>'nya</i>)	ལ	ར་ཁྱི	
ར་བོ	rbo (<i>bo</i>)	འ	ར་བོ	རྩ་བོ

When ར་ *r* comes immediately after another consonant, it is written as a diacritic known as ར་ཏ་ *rata* below the consonant which it follows.

བ་འ	bra (<i>dr'a</i>)	བ	འ	
ཀ་འ	kro (<i>tro</i>)	ཀ	འ	རྩ་ཀ་འ
ད་འ	dri (<i>dr'i</i>)	ད	འ	རྩ་ད་འ

སྲུ་	sru (<i>su</i>)	ས	ལ	སྲུ་
མྲེ་	mre (<i>'me</i>)	མ	ལ	མྲེ་

When ཡ' **y** comes immediately after another consonant, it is written as a diacritic known as ཡ་ **yata** below the consonant which it follows.

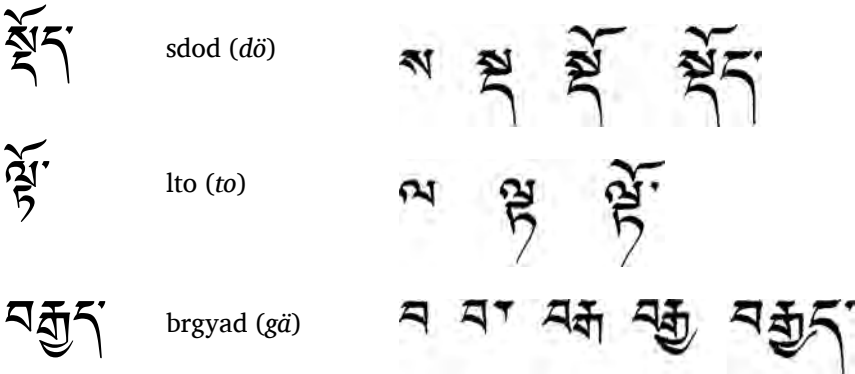
ཀྱའི་	kya (<i>ca</i>)	ཀ	འི་
གྱི་	gyi (<i>g'i</i>)	ག	འི་
ཕྱི་	phyo (<i>pcho, cho</i>)	ཕ	འི་
མྱི་	myu (<i>nyu</i>)	མ	འི་
ཀྱེ་	khye (<i>che, khe</i>)	ཀ	འི་

When བ' **w** comes immediately after another consonant, it is written as a diacritic known as བ་ **waz'ur** below the consonant which it follows.

ཀྱེ་	kwa (<i>ka</i>)	ཀ	ེ་
གྱེ་	grwa (<i>dr'a, dra</i>)	ག	ེ་

Other consonants can be combined to form consonant clusters. For example the ར' **h** can also be written as a diacritic under a consonant known as ར་ **az'ur**. The letters བ' **b**, ལ' **g**, ར' **h**, ཏ' **d** and མ' **m** may be

‘prefixed’ to a syllable. Furthermore, certain combinations of consonants may be stacked one on top of the other. However, none of these letters, other than the four glide symbols discussed above, change their shape in the process. They can therefore be easily recognised.

Marks of punctuation include the triangular dot which serves to separate syllables, called a ཚཱཱ་ **tshâ**. The Dzongkha equivalent to a comma, semicolon and full stop is a ཤེ **shê**, which looks like this: | . Two of these marks of punctuation, known simply as ཤེ་གཉིས་ **shê 'nyi**, are used together at the end of paragraphs, proverbs and significant quotations, especially in Chöke: || . The mark རྩོམ་ **gojen**, is often used before the first letter of a book, treatise or proclamation. In Chöke many ornamental punctuation marks with religious significance are also used, but these are seldom encountered in modern Dzongkha.

The printed or uncial writing which the reader has now learnt is known in Dzongkha as ཚུགས་མ་ **tshûm**. Now we shall turn to Bhutanese longhand writing.

2 Bhutanese Cursive

Study the way in which the Dzongkha alphabet is written in Bhutanese formal longhand, known as རྩོམ་ཚུགས་མ་ **jôtshum**, and Bhutanese cursive longhand, known as རྩོམ་ཡིག་ **jöyi**.

		<i>jôtshum</i>	<i>jôyi</i>
ཀ་	ka (<i>ka</i>)	ཀ'	ཀ'
ཁ་	kha (<i>kha</i>)	ཁ'	ཁ'
ག་	ga (<i>g'a</i>)	ག'	ག'
ང་	ña (<i>nga</i>)	ང'	ང'
ཅ་	ca (<i>ca</i>)	ཅ'	ཅ'
ཆ་	cha (<i>cha</i>)	ཆ'	ཆ'
ཇ་	ja (<i>j'a</i>)	ཇ'	ཇ'
ཉ་	ña (<i>nya</i>)	ཉ'	ཉ'
ཏ་	ta (<i>ta</i>)	ཏ'	ཏ'
ཐ་	tha (<i>tha</i>)	ཐ'	ཐ'
ད་	da (<i>d'a</i>)	ད'	ད'
ན་	na (<i>na</i>)	ན'	ན'
པ་	pa (<i>pa</i>)	པ'	པ'
ཕ་	pha (<i>pha</i>)	ཕ'	ཕ'
བ་	ba (<i>b'a</i>)	བ'	བ'

		<i>jôtshum</i>	<i>jôyi</i>
མ་	ma (<i>ma</i>)	མ་	མ་
ཙ་	tsha (<i>tsha</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	tsha (<i>tsha</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	dza (<i>dza</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	wa (<i>wa</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	za (<i>zh'a</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	za (<i>z'a</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	ha (<i>a</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	ya (<i>ya</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	ra (<i>ra</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	la (<i>la</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	śa (<i>sha</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	sa (<i>sa</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	ha (<i>ha</i>)	ཙ་	ཙ་
ཙ་	a (<i>'a</i>)	ཙ་	ཙ་

ཀུ་	ku (<i>ku</i>)	ཇོའུ་	<i>jôtshum</i>	ཇོའི་	<i>jôyi</i>
ཕི་	phi (<i>phi</i>)	ཕེ་		ཕེ་	
འོ་	o ('o)	འོ་		འོ་	
ཤེ་	se (<i>se</i>)	ཤེ་		ཤེ་	
ར་ག་	rga (<i>ga</i>)	ར་ག་		ར་ག་	
ར་དུ་	rdzi (<i>dzi</i>)	ར་དུ་		ར་དུ་	
ར་ཁུ་	rñu (' <i>ngu</i>)	ར་ཁུ་		ར་ཁུ་	
ར་ཁྱ་	rña (' <i>nya</i>)	ར་ཁྱ་		ར་ཁྱ་	
ར་བོ་	rbo (<i>bo</i>)	ར་བོ་		ར་བོ་	
ར་ཀྱ་	kwa (<i>ka</i>)	ར་ཀྱ་		ར་ཀྱ་	
ར་གྲ་	grwa (<i>dr'a, dra</i>)	ར་གྲ་		ར་གྲ་	
ར་བ་	bra (<i>dr'a</i>)	ར་བ་		ར་བ་	
ར་ཀྲོ་	kro (<i>tro</i>)	ར་ཀྲོ་		ར་ཀྲོ་	
ར་དྲི་	dri (<i>dr'i</i>)	ར་དྲི་		ར་དྲི་	
ར་སུ་	sru (<i>su</i>)	ར་སུ་		ར་སུ་	

		<i>jôtshum</i>	<i>jôyi</i>
མེ་	mre (<i>'me</i>)		
ཅཱ་	kya (<i>ca</i>)		
མི་	gyi (<i>g'i</i>)		
ཕོ་	phyo (<i>pcho, cho</i>)		
མུ་	myu (<i>nyu</i>)		
མེ་	khye (<i>che, khe</i>)		
སྡོད་	sdod (<i>dö</i>)		
ཏོ་	lto (<i>to</i>)		
བརྒྱད་	brgyad (<i>gä</i>)		

In the cursive longhand མཁོགས་ཡིག་ *jôyi*, there is a special abbreviated way of writing the letter མ་ -*m* and the sequence གས་ -*gs* at the end of a syllable.

		<i>jôtshum</i>	<i>jôyi</i>
མཇམ་	hjam (<i>jam</i>)		
ལགས་	lags (<i>lâ</i>)		

		<i>jôtshum</i>	<i>jôyi</i>
གསུམ་	gsum (<i>sum</i>)		
བྱིགས་	byigs (<i>bj'i</i>)		

Compare the following printed Dzongkha text in 'Ucen script with its uncial form (ཚུགསམ་ *tshûm*), Bhutanese formal longhand (མགྲོགས་ཚུགསམ་ *jôtshum*) and cursive longhand (མགྲོགས་ཡིག་ *jôyi*) versions.

ང་བཅས་རང་གི་ དཔལ་ལྷན་འབྲུག་པའི་ རྒྱལ་ཁབ་འདི་ དུས་དང་ཕྱགས་ ལོ་སྟོང་ཕྲག་ གིས་ཡང་
མ་དོ་བའི་ ཉེ་མ་ལས་རང་ རང་དབང་རང་བཅོན་གྱི་ རྒྱལ་ཁབ་གཅིག་འབད་ དེ་རང་སྟོང་རྩུག།

ཚུགསམ་ *tshûm*

ང་བཅས་རང་གི་ དཔལ་ལྷན་འབྲུག་པའི་ རྒྱལ་ཁབ་འདི་ དུས་དང་
ཕྱགས་ ལོ་སྟོང་ཕྲག་གིས་ཡང་ མ་དོ་བའི་ ཉེ་མ་ལས་རང་ རང་དབང་
རང་བཅོན་གྱི་ རྒྱལ་ཁབ་གཅིག་འབད་ དེ་རང་སྟོང་རྩུག།

མགྲོགས་ཚུགསམ་ *jôtshum*

ང་བཅས་རང་གི་ དཔལ་ལྷན་འབྲུག་པའི་ རྒྱལ་ཁབ་འདི་ དུས་དང་ཕྱགས་
ལོ་སྟོང་ཕྲག་གིས་ཡང་ མ་དོ་བའི་ ཉེ་མ་ལས་རང་ རང་དབང་ རང་
བཅོན་གྱི་ རྒྱལ་ཁབ་གཅིག་འབད་ དེ་རང་སྟོང་རྩུག།

མཚོགས་ཡིག་ jôyi

སྐྱེ་བའི་སྐད་ཀྱི་ རྒྱལ་ལུགས་ལྟར་བྲི་བའི་ རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་ རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་
 རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་སྐད་ཀྱི་ རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་ རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་ རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་ རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་
 རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་ རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་ རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་ རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་ རྒྱལ་ལུགས་ཀྱི་

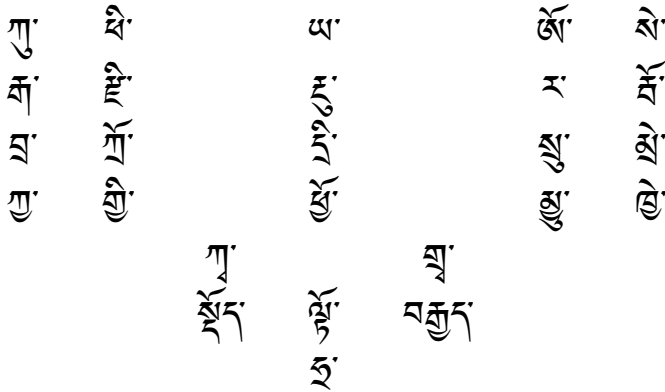
Exercises to Chapter 2

Carefully study the three styles of Dzongkha script. Follow the examples when completing the following exercises.

1. Practise writing all the letters of the Dzongkha alphabet in your notebook, using careful uncial or printed writing or མཚོགས་མ་ tshûm letters. Execute the writing of each letter in the proper stroke order. Take your time, and strive to acquire lucid and beautiful handwriting in Dzongkha.

ཀ་	ཁ་	ག་	ང་
ཅ་	ཆ་	ཇ་	ཉ་
ཏ་	ཐ་	ད་	ན་
བ་	མ་	པ་	མ་
ཙ་	ཚ་	ཛ་	ཞ་
	ཟ་	འ་	
	ཡ་	ར་	ལ་
	ཤ་	ས་	
	ཧ་	ཨ་	

2. Now practise writing the letters with the Dzongkha ligatures you have learnt. Learn good penmanship from the very outset. Bad habits are hard to break.

3. Now practise all the letters and ligature combinations listed above in Exercises 1 and 2 in Bhutanese formal longhand or མཚོན་མཚོན་ རྒྱུག་མཚོན་ **jôtshum**. Here too, observe the proper stroke order for each letter. A practised writer can write much more quickly in longhand than in printed script. However, you should practise patiently and slowly in order to cultivate legible longhand penmanship. Speed in writing will come with time.
4. Now practise all the letters and ligature combinations listed above in Exercises 1 and 2 in Bhutanese cursive longhand or མཚོན་མཚོན་ རྒྱུག་མཚོན་ **jôyi**. Observe proper stroke order.
5. In Dzongkha, certain frequently used words may be written in an abbreviated form. Familiarise yourself with the following common abbreviated forms.

ཚུ་	for	ཚུ་ཚུ་	“o’clock”
དཔལ་ཤོ་	for	དཔལ་ཤོ་	“Dr’âsho”
བཀྲ་ཤི་	for	བཀྲ་ཤི་	“fortune, luck”
བཀྲ་འདྲི་ཚེ་	for	བཀྲ་འདྲི་ཚེ་	“thank you”

6. Practise writing the short text given on page 23 in all three styles: uncial writing, formal longhand and cursive longhand. Take your time, and write clearly.

7. Now practise the following Bhutanese version of ‘the quick brown fox jumped over the lazy dog’ in the three styles of writing you have learnt.

ཨ་ ཡིག་ དཀར་ མཚོས་ ལས་ འབྲུངས་ ཤེས་ སློའི་
གཏེར།། བས་ རྫོལ་ ཨ་ སྐྱེས་ ཟིལ་ གཞོན་ གདོང་ ལྷ་
བཞིན།། ཆགས་ ཐོགས་ ཀུན་ བྲལ་ མཚུངས་ མེད་ འཇམ་
དབྱུངས་ མཐུས།། མ་ རྒྱ་ མཁས་ པའི་ གཙོ་ བོ་ ཉིད་ ལྷར་
ཅིག།

Dzongkha Phonology

In this chapter, the speech sounds or phonemes of Dzongkha will be introduced. The symbols used to represent the pronunciation of modern spoken Dzongkha are those of the official romanisation, known as Roman Dzongkha. This system uses twenty-two letters of the Roman alphabet (F, Q, V and X are not used) and three diacritic marks: the diaeresis, the apostrophe and the circumflex accent. These twenty-two letters and three diacritics are combined to accurately represent all the distinctive speech sounds of Dzongkha. The conventions of Roman Dzongkha will be explained in brief in this chapter. In this chapter, phonetic descriptions of Dzongkha phonemes are also provided in International Phonetic Alphabet between square brackets.

1 Dzongkha initials and tones

Dzongkha is a tone language with two distinctive tones, a high register and a low register tone. In Roman Dzongkha, the high register tone is indicated by an apostrophe at the beginning of the syllable, e.g. high register ལྷོ་ 'nga 'five' and ལྷོ་'lo 'cough' vs. low register ལྷོ་ nga 'I, me' and ལྷོ་ lo 'year, age'. The low register tone is left unmarked. The apostrophe is known as a ལྷོ་ ལྷོ་ koma 'fish-hook' in Dzongkha. The apostrophe is used to indicate high tone only before syllables beginning with a voiced nasal, glide or a vowel. Dzongkha initial nasals, glides and vowels are listed below in both high and low register tones, as they are written in Roman Dzongkha.

Dzongkha syllable onsets marked for tone					
		high		low	
nasals	velar nasal	'nga	ང་	nga	ང
	palatal nasal	'nya	ཉ་	nya	ཉ
	dental nasal	'na	ཎ་	na	ཎ
	bilabial nasal	'ma	མ་	ma	མ
glides	palatal glide	'ya	དགའ་	ya	ཡ
	voiced lateral	'la	ལྷ་	la	ལ
	labiovelar glide	'wa	དབའ་	wa	ཞ
vowels	front closed unrounded	'i	ཇི་	i	ཇི
	front closed rounded	'ü	ཇུམ་	ü	ཇུམ
	back closed rounded	'u	ཇུ་	u	ཇུ
	front half-open unrounded	'e	ཇེ་	e	ཇེ
	front half-open rounded	'ö	ཇོམ་	ö	ཇོམ
	back half-open unrounded	'o	ཇོ་	o	ཇོ
	front open	'ä	ཇམ་	ä	ཇམ
	back open	'a	ཇའ་	a	ཇའ

Tone is not indicated in Roman Dzongkha whenever it can be predicted. Such is the case in syllables beginning with an occlusive, a sibilant, a voiceless liquid, with **h** or with **r**. The following table lists these initial consonants and specifies their inherent tone.

Dzongkha syllable onsets not marked for tone

	high register		low register	
	unvoiced	aspirated	voiced	devoiced
velar plosive	ka ཀ	kha ཁ	ga ག	g'a ག'
palatal affricate	ca ཅ	cha ཅཱ	ja ཉ	j'a ཉ'
dental plosive	ta ཏ	tha ཏཱ	da ཏ	d'a ཏ'
retroflex plosive	tra འ	thra འཱ	dra འ	dr'a འ'
bilabial plosive	pa ཕ	pha ཕཱ	ba ཕ	b'a ཕ'
alveolar affricate	tša ཅེ	tsha ཅཱེ	dza ཅེ	
bilabial palatal affricate	pča ཅཱ	pcha ཅཱཱ	bja ཅཱ	bj'a ཅཱ'
palatal sibilant	sha ཤ		zha ཤཱ	zh'a ཤཱ'
alveolar sibilant	sa ས		za སཱ	z'a སཱ'
apical continuant	hra ཨ		ra ཨ	
lateral continuant	lha ལ			
voiceless aspirate	ha ཏཱ			

The orthographic equivalents provided in 'Ucen script for the Dzongkha phonemes are just representative examples. For example, the sound represented as *j* in Roman Dzongkha corresponds not only to the combination ཉ in Dzongkha writing, but also to གཱ ཉཱ འཱ མཱ སཱ ཏཱ ཉཱ ཏཱ ཏཱ ཏཱ and ཉཱ. The following table diagrammatically represents all fifty-one initial consonants of Dzongkha. In terms of the phonology of the modern language, the Roman Dzongkha initials represent the actual initials or མིང་གཞི་ **mingzhi** of the language as Dzongkha is spoken today.

Dzongkha initial consonants

k	ཀ་	kh	ཁ་	g	ག་	g'	ག'	
c	ཅ་	ch	ཅཱ་	j	ཇ་	j'	ཇ'	
t	ཏ་	th	ཏཱ་	d	ད་	d'	ད'	
p	པ་	ph	པཱ་	b	བ་	b'	བ'	
pc	ཕྱ་	pch	ཕྱཱ་	bj	བྱ་	bj'	བྱ'	
tr	ཎ་	thr	ཎཱ་	dr	དྲ་	dr'	དྲ'	
	ts	ཅཾ་		tsh	ཅཿ་		dz	ཅེ་
		zh	གཞཱ་		z	གཟཱ་		
		zh'	ཞ་		z'	ཟ་		
		sh	ཤ་		s	ས་		
		y	ཡ་		'y	དབྱཱ་		
		w	ཤ་		'w	དབཱ་		
		r	ར་		hr	ཨ་		
	l	ལ་		'l	ལྷ་		lh	ལྷཱ་
ng	ང་	ny	ཉ་	n	ན་		m	མ་
'ng	ངཾ་	'ny	ཉཱ་	'n	ནཱ་		'm	མཱ་
				h	ཏ་			

The equivalents in Bhutanese script provided in the above table would in principle suffice to represent all initial consonants which exist in the modern language, but traditional orthography is rather more complex. There is a systematic one-to-one correspondence between Roman Dzongkha and the speech sounds of modern Dzongkha. There is no systematic correspondence between Dzongkha traditional orthography and the modern pronunciation of the language.

Although it is a modern phonological representation, Roman Dzongkha is rooted in the Bhutanese philological tradition. The voiceless counterpart to **r** is represented in Roman Dzongkha by the digraph **hr**, whereas

the voiceless counterpart of **l** is represented by the digraph **lh**, with the order of the letters reversed in Roman Dzongkha in deference to the native orthographic tradition. The use in Roman Dzongkha of the letter **r** as the second element in the digraphs representing retroflex sounds **tr**, **thr**, **dr** and **dr'** is likewise in keeping with Bhutanese orthographic convention, where **rata** or subscripted **r** in the 'Ucen script is generally used to represent retroflex consonants.

Furthermore, the use of the apostrophe in Roman Dzongkha corresponds to a conventional analysis of the Dzongkha sound system in the Bhutanese philological tradition. Traditional Dzongkha phonology distinguishes between ལྷོ་རྒྱལ་སྐྱོད་ **dra dr'akpa** 'hard' or 'severe' sounds and ལྷོ་རྒྱལ་སྐྱོད་ **dra jampa** 'soft' or 'tender' sounds. 'Hard' sounds include all high tone syllables as well as low tone syllables beginning with a voiced consonant. 'Soft' sounds include low tone syllables beginning with a nasal, liquid, devoiced consonant or a vowel. The apostrophe or ལྷོ་རྒྱལ་སྐྱོད་ **koma** 'fish-hook' in Roman Dzongkha has a function which makes sense in terms of these traditional phonological categories. In the binary opposition of hard vs. soft, an apostrophe changes the inherent value of the syllable as determined by the initial segment from soft to hard or *vice versa*.

A number of studies have suggested that the domain of phonological tone in Tibetic languages such as Dzongkha is the junction, the bisyllabic word or the trochee (e.g. Sprigg, 1954, 1955, 1966, 1981, 1991, 1993, Sun 1995, Geziben 1996). To some extent, this phenomenon is a result of the fact that the second syllable of many bisyllabic words is neutral in tone or often not tone-bearing. Sometimes the second syllable assimilates to the tone of the first syllable. For example, the name ལྷོ་རྒྱལ་སྐྱོད་ *Jamyang* in Dzongkha is pronounced as if it were phonologically romanised as *Jamyang*, and not as *Jam'yang*, even though the latter pronunciation would indeed be suggested by a syllable-by-syllable reading pronunciation of the traditional orthography in ལྷོ་རྒྱལ་སྐྱོད་ 'Ucen script. A phonetic description of

the consonant initials follows in Section 4 of this chapter. First, we shall turn to the vowels.

2 Dzongkha vowels

In Dzongkha syllables beginning with a vowel, tone is indicated by the use of an apostrophe at the beginning of the syllable. In vowel-initial syllables, non-use of an initial apostrophe in Roman Dzongkha indicates a low register tone with breathy phonation in the vowel. The apostrophe in vowel-initial syllables indicates a high register tone whereby the onset of the vowel is characterised by an abrupt glottal release.

**vowel-initial syllables in low register
with breathy phonation**

i	ཨི'	ü	ཨུམ'	u	ཨུ
e	ཨེ'	ö	ཨེམ'	o	ཨོ
	ä		ཨམ'	a	ཨ

**vowel-initial syllables in high register
with abrupt glottal onset**

'i	ཨི'	'ü	ཨུམ'	'u	ཨུ'
'e	ཨི'	'ö	ཨེམ'	'o	ཨོ'
	'ä		ཨམ'	'a	ཨ'

The use of the apostrophe in vowel-initial syllables is consistent with the principles of romanisation, whereby the Dzongkha high tone is indicated by an apostrophe. Roman Dzongkha is a phonological transcription, not a transliteration. Roman Dzongkha accurately and adequately represents the sound system of the modern language in a systematic and consistent fashion, whereas transliteration serves the altogether different purpose

of indicating the spellings of traditional orthography. Various scholarly systems of transliteration for the 'Ucen script are in use amongst Tibetologists and Orientalist scholars. Turrell Wylie's method, which Robert Shafer described as 'a provincial system' (1963: 124), represents the 'Ucen letter ། with an apostrophe, which linguistically is an unfortunate choice because an apostrophe is more likely to suggest a glottal stop and because Wylie chose a diacritic to represent what those who devised the 'Ucen script chose to represent with a full letter. In this book confusion between transliteration and Roman Dzongkha has been avoided by the use of an older scholarly system of transliteration, whereby the 'Ucen letter ། is represented by the historically more satisfactory notation **h**. The following examples illustrate the difference between the breathy and the abrupt glottal onset in Dzongkha syllables beginning with a vowel.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཨམ'	<i>ham</i>	âm	jackal
ཨཔ'	<i>a-pa</i>	'apa	father
ཨ་དོམ'	<i>ha-dom</i>	âd'om	marten (<i>Martes flavigula</i>)
ཨརམ'	<i>arwa</i>	'âu	thief
ཨར་རི་ཁུར་རི	<i>har-ri-hur-ri</i>	âri ûri	crowdedness, tumult, confusion, business

The tables at the beginning of this section illustrate that Dzongkha distinguishes eight different vowel qualities. Since the Roman alphabet only has five letters for vowels, two dots are used above the letters **ä**, **ö** and **ü** in Roman Dzongkha to represent the three additional vowel qualities. These dots are a diacritic mark known as a diaeresis or ཚྷག་གཞིས་ **tshâ nyî** 'two dots'. The diaeresis in Roman Dzongkha is used in accordance with Western tibetological tradition and with the orthographies of many European languages to distinguish the vowel in རགཤ་ **shâ** 'wander' from the vowel in རེས་ **shê** 'know', the vowel in རྫོད་ **dö** 'sit' from the vowel in

ལྗོ do ‘stone’, and the vowel in ལུག་ lü ‘sheep’ from the vowel in ལུན་ lü ‘compost’.

Five of the eight Dzongkha vowels may be either short or long. In Roman Dzongkha vowel length is indicated by a circumflex accent or རྩིས་ རྩོག་ chimto ‘roof’. The difference between the long and short vowels is one of duration as well as timbre or vowel quality.

short		long	
a	ཨ་	â	ཨཱ་
e	ེ་	ê	ཱེ་
i	ི་	î	ཱི་
o	ོ་	ô	ཱོ་
u	ུ་	û	ཱུ་

The vowels **â**, **ö** and **ü** are always long, and the circumflex accent or རྩིས་ རྩོག་ chimto ‘roof’ is therefore never used in conjunction with these vowels, a mistake easily avoided since these vowels are already marked by the diaeresis or ཚས་གཉིས་ tshâ ’nyî. Below all of the Dzongkha vowels are illustrated in combination with the initial consonant phoneme **k**.

short		long		long	
ka	ཀ་	kâ	ཀཱ་		
ke	ཀེ་	kê	ཀཱེ་	kä	ཀཱེ་
ki	ཀི་	kî	ཀཱི་		
ko	ཀོ་	kô	ཀཱོ་	kö	ཀཱོེ་
ku	ཀུ་	kû	ཀཱུ་	kü	ཀཱེུ་

Minimal pairs illustrating Dzongkha long and short vowels are the following:

Dzongkha	Roman	English
མཁུ་	'map	husband
དམར་པོ་	'mâp	red
གཤེན་	sep	stallion
སེར་པོ་	sêp	yellow
ཕྱི་གཤམ་	tsip	stone wall
ཕྱི་སམ་	tsîp	astrologer
ཕོ་བ་	phop	put something down
ཕོ་མམ་	phôp	cup
ཀྱུ་	ku	honorific prefix for body
ཀྱུ་མ་	kû	gourd used as a scoop

Before final འ་ **-ng**, a Dzongkha vowel is always long. In Roman Dzongkha therefore the circumflex accent is not used before final འ་ **-ng**.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
གླང་	<i>glan</i>	'lang	bull, ox
ཇང་	<i>chan</i>	chang	beer
ཚོང་ཁང་	<i>tshon-khan</i>	tshongkha	shop
མིང་	<i>men</i>	meng	name
ཉིང་	<i>hin</i>	hing	heart

3 Phonetic description of Dzongkha vowels

In this section, the pronunciation of Dzongkha vowels will be explained, starting with the closed vowels. The Dzongkha short vowel **i** may be heard to vary in pronunciation between the [i] in English *eat* and the [ɪ] in English *it*, e.g. in a word such as ཕྱི་གཤམ་ **tsip** ‘stone wall’. Unlike English, the lowered realisation [ɪ] of Dzongkha **i** also occurs in open syllables, e.g. བཞི་

zhi ‘four’. The long vowel **î** is long in duration and tense, and pronounced [i:] as in English *ease*.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལི་	<i>li</i>	li	bell-metal
མིག་ཏོ་	<i>mig-to</i>	'mito	eye
ཤིང་	<i>śiñ</i>	shing	wood
སྲིན་མོ་	<i>srinmo</i>	sim	devil, demon
སྲིང་མོ་	<i>sriñmo</i>	sîm	younger sister of a man
རྩེག་པ་	<i>rtsigpa</i>	tsip	stone wall
རྩེས་པ་	<i>rtsispa</i>	tsîp	astrologer
གཉིས་	<i>gñis</i>	'nyî	two
སྲིག་ཅན་	<i>sdig-can</i>	dikcen	sinful
ཚའི་	<i>añi</i>	'ai	mother
ཚའེ་	<i>ah-že</i>	'azhi	princess, noblewoman

The practice of using the inverted *g'ikhu* ^{◌̂} to represent an *i* sound in the high tone has largely been abandoned, although spellings such as *མིག་ཏོ་* 'eye' and *མི་* 'man' are still encountered.

The Dzongkha short vowel **u** is pronounced [u] as in English *chew*, Dutch *boek*, German *Buch* or French *fou*. The Dzongkha long vowel **û** is just like **u** but longer in duration.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལུག་	<i>lug</i>	lû	sheep
ལྷུ་	<i>glu</i>	'lu	song
འབུམ་	<i>hbum</i>	bum	one lakh
བུམོ་	<i>bumo</i>	b'um	daughter
ཚུ་	<i>chu</i>	chu	water, urine
བསྐྱུག་	<i>bsgug</i>	gû	wait
དགུ་	<i>dgu</i>	gu	nine
འུགཔ་	<i>hugpa</i>	ûp	owl
འུབ་	<i>hup</i>	up	swarming together, converging [ADV]
སྐུ་	<i>sku</i>	ku	honorific prefix for parts of the body
ཀུམ་	<i>kuwa</i>	kû	gourd used as a scoop
ལྷུ་རྒྱུགས་ཅན་	<i>u-tshugs-can</i>	'utsucen	persistent individual

The Dzongkha vowel *ü* does not occur in English. Dzongkha *ü* is pronounced [y] as German *Blüte*, French *cru* or Dutch *spuug*. The Dzongkha vowel *ü* is heard to vary in pronunciation between the vowel [y] in German *Fühle* and the vowel [ʏ] in German *Fülle*. English speakers can learn to pronounce this vowel by rounding the lips as if to say the word *wooh* and, whilst keeping the mouth in exactly that position, saying *wee* instead.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
སྦུ་ལ་	<i>sbul</i>	bü	snake
གུད་	<i>glud</i>	'lü	dough effigy of a person or animal offered as a ransom to divert and appease deities in order to restore health or property
གཡུ་ས་	<i>gyus</i>	'ü	village
འབྲུག་ཡུལ་	<i>ḥbrug-yul</i>	Dru Ü	Kingdom of Bhutan
ལུད་	<i>lud</i>	lü	compost
གུས་ཞབས་	<i>gus-žabs</i>	g'üzh'ap	respect
གནམ་དགུན་	<i>gnam-dgun</i>	'namgün	winter

The Dzongkha long vowel ê is pronounced [e:] and is similar to the vowels in English *aid*, Dutch *heet*, French *thé* and German *Lehre*. The short vowel e is sometimes shorter in duration and varies in pronunciation between the [e] in French *thé* or Dutch *heet* and the sound [ɛ] in English *set*, Dutch *pet*, German *Netz* or French *bête*. The difference between Dzongkha e and ê is more often one of timbre than of length.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
སེར་པོ་	<i>serpo</i>	sêp	yellow
མིང་	<i>mîñ</i>	meng	name
རྐྱེད་པ་	<i>rkadpa</i>	kep	waist
ཞིང་མ་	<i>er-ma</i>	'êma	chilli pepper
གཉིད་ལམ་	<i>gñid-lam</i>	nyela	dream
དེ་ཅི་ག་	<i>de-cig</i>	deci	this much

The sequence **ee** is not a digraph in Roman Dzongkha, but represents a sequence of two like vowels, for example in the trisyllabic form གཞི་ཞིང་

g'anee 'anything'. Similarly, the sequence **ao** in the disyllabic form འབག་འོ་ **baong** 'to bring' likewise indicates two consecutive vowels.

The Dzongkha vowel **ä** is intermediate in pronunciation between the vowel sound [ɛ] in English *said* and the vowel [æ] in English *sad* and resembles the first vowel in German *Käse*. Recall that the vowel **ä**, like the vowels **ö** and **ü**, is inherently long.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
བརྒྱད་	<i>brgyad</i>	gä	eight
གྲུལ་	<i>gyal</i>	g'ä	queue, line, row
འབད་	<i>ħbad</i>	be, bā	to do
བལ་	<i>bal</i>	b'ä	wool
ཡལ་ ~ འལ་	<i>yal ~ ħal</i>	yä, ä	slip one's mind
པར་ཆས་	<i>par-chas</i>	pächä	camera

The student should be careful not to confuse Dzongkha **ä**, which is a long vowel, with the long vowel **ê** or with the short vowel **e**, which to a foreign ear may on occasion sound similar to Dzongkha **ä**. The following examples may serve to illustrate the difference in pronunciation. The alternation between the two forms of Dzongkha འབད་ **be ~ bā** 'to do' is regular and is explained elsewhere.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
བགལ་ནི་	<i>bśal-ni</i>	shäni	wander, roam
ཤེས་ནི་	<i>śes-ni</i>	shêni	to know
བགད་སྒྲུབ་ནི་	<i>bśad-slab-ni</i>	she 'lapni	explain
ཤི་ནི་	<i>śi-ni</i>	shini	die
བཟུམ་སྟེ་	<i>bzum-sbe</i>	zumbe	like, as
དེ་སྟེ་	<i>de-sbe</i>	d'ebe	in this way

Dzongkha	transliteration	Roman	English
བད་	<i>rbad</i>	bê	dance at the Pina Dromchö ལྷ་ན་སྒྲོམ་མཚོད་ where dancers clad in red g'ôs shout and bran- dish knives
འབལ་	<i>ħbal</i>	bä	pull out, extract
སྤམ་མོ་	<i>srasmo</i>	säm	princess
སེམས་	<i>sems</i>	sem	feelings
སྤམ་	<i>sranma</i>	sem	lentils, pulse
གཟེདམ་	<i>gzedma</i>	zêm	bamboo case borne on the back
གཡསཔ་	<i>g.yaspa</i>	'yâp	right
གཡེབ་	<i>g.yeb</i>	'yep	press
བགཡན་	<i>bkaln</i>	kän	if ... send (short for བགཡ་བ་ཅིན་)
ཀེན་	<i>rkan</i>	ken	palate, roof of the mouth
གསཔ་	<i>rgaspa</i>	gep	old (of people)
རྒྱལ་པོ་	<i>rgyalpo</i>	gäp	king
མས་	<i>mas</i>	me	present tense suffix
མེདཔར་	<i>med-par</i>	meba	without
མེད་	<i>med</i>	mê	isn't
སྤམ་	<i>sras</i>	sä	prince
གསེར་	<i>gser</i>	sê	gold
བསད་	<i>bsad</i>	sê	kill
བལ་	<i>bal</i>	b'ä	wool
བེད་སྤྱོད་འབད་	<i>bed-spyod-ħbad</i>	b'ecöbe	use, employ, utilise

The Dzongkha long vowel **ô** is pronounced [o:] like the vowel in English *go*, Dutch *boot*, German *Tod* or French *eau*. The Dzongkha short vowel **o** is pronounced the same way but is shorter in duration [o] and may occasionally be heard to approach the vowel sound [ɔ] found in Dutch *bot* or French *os*.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
མོ་མ་	<i>om</i>	'ôm	milk
འོ་ཏ་མ་	<i>hoñma</i>	ôm	come
དོ་བོ་ག་ནི་	<i>dbog-ni</i>	'ôni	to scoop
སོ་	<i>so</i>	so	tooth
སོ་ར་	<i>sor</i>	sô	thumb's breadth
ཕོ་བ་	<i>phob</i>	phop	put down
ཕོ་ར་པ་	<i>phorpa</i>	phôp	cup
མོ་	<i>kho</i>	kho	he
ཆང་གི་ཕོ་འོ་	<i>chang-gi-phoḥo</i>	changgi phô	brewer's yeast
མདའ་ཕོ་ག་	<i>mdaḥ-phog</i>	daphô	hit (the target)
ལོ་	<i>lto</i>	to	rice, food
སྒོ་ག་པ་	<i>sgogpa</i>	gop	onion
རྫོ་བ་དག་	<i>jo-bdag</i>	j'ôda	owner

The Dzongkha vowel **ö** has no English counterpart. The Dzongkha vowel **ö** is like the vowel [œ] in French *oeuf*, German *plötzlich* or Dutch *lus*. Dzongkha **ö** seldom approaches the vowel sound [ø] in Dutch *neus* or French *oeufs*. English speakers can learn to pronounce this vowel by rounding the lips as if to say the word *woe* and, whilst maintaining the mouth in exactly that position throughout, saying *hay* instead.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
བོ་དཔ་	<i>bodpa</i>	B'öp	Tibetan
གོ་ན་	<i>gon</i>	g'ön	cucumber

Dzongkha	transliteration	Roman	English
སློབ་དཔོན་	<i>slob-dpon</i>	'löbö	teacher
སློད་	<i>sdod</i>	dö	sit
མགྲོན་མེས་	<i>mgyonma</i>	göm	guest
མགྲོན་ཁྱིམ་	<i>mgyon-khyim</i>	gönchim	guest house
ལག་པ་གཡོན་མེས་	<i>lagpa-g.yonma</i>	lap 'öm	left hand
འོད་ཟེར་	<i>hod-zer</i>	öz'e	shining, glittering
འོད་ཆེས་ཆེས་	<i>hod-chem-chem</i>	öchemche	flashing, flickering
སྒྲིན་	<i>skyon</i>	kön	blemish, imperfection
ཚེལ་སྐློག་	<i>ol-lkog</i>	'öko	neck

The Dzongkha short vowel **a** is pronounced [a] as in Dutch *kat* and is close in pronunciation to the vowel sound [ʌ] in English *cup*. The Dzongkha vowel **â** is long in duration and pronounced like the sound [a:] in English *father*, German *Sahne* or French *gars*, and bears similarity to the vowel sound in Dutch *kaas*.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
རྩ་	<i>rta</i>	ta	horse
སྟེག་	<i>stag</i>	tâ	tiger
རྐང་མེས་	<i>rkañma</i>	kâm	leg
སྐླུ་མེས་	<i>skam</i>	kam	dry
ལམ་	<i>lam</i>	lam	road, way
ལང་མེས་	<i>lañma</i>	lâm	sufficient
བླམ་མེས་	<i>blam</i>	'lam	lama
གླང་མོ་ཆེ་	<i>glañmo-che</i>	'lâmche	elephant
ཤ་	<i>śa</i>	sha	meat
ཤར་	<i>śar</i>	shâ	east
མ་	<i>ma</i>	ma	not
མར་	<i>mar</i>	mâ	butter

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ང	<i>ña</i>	nga	I, me
ངག་	<i>ñag</i>	ngâ	speech
ལ་	<i>la</i>	la	mountain pass
ལཱ་	<i>lha</i>	lâ	work
བྱ་	<i>bya</i>	bj'a	bird
བྱག་	<i>byag</i>	bj'â	cliff
མེགས་	<i>rmagpa</i>	'map	husband
དམར་པོ་	<i>dmarpo</i>	'mâp	red
ལག་ས་	<i>lagpa</i>	lap	hand
གསར་ས་	<i>gsarpa</i>	sâp	new
ཆར་ས་	<i>char-pa</i>	châp	rain
འཆའ་སྒྲུབ་	<i>hchah-sgam</i>	châgam	cupboard

Dzongkha also has an open rounded back vowel [ɔ] pronounced like the *o* in Dutch *pot*. This sound is very close to a proper British pronunciation of the word *hot* [hɒt]. This vowel is a marginal phoneme in Dzongkha in terms of its frequency, but the vowel is very much a real phonological entity of the modern Dzongkha vowel system, although it occurs less frequently than other vowels. This vowel is disguised by traditional Dzongkha orthography, but in Roman Dzongkha this open unrounded back vowel is written with the digraph **wo**.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལྷ་བ་	<i>khu-ba</i>	khwo	gravy, sauce, liquid component of a dish
རྩ་བར་	<i>rtsa-bar</i>	tswo	at the bottom, at the base
ཐོན་འོང་ཡི་	<i>thon-hoñ-yi</i>	thwong-yi	has come

The stem vowel in the verbal form given as the third item in the table above contrasts with the near minimal pairs བསད་བསདས་ མཐོང་རྒྱག།

sesep thongnu ‘saw the killed [animal]’ or དེ་སྤྱི་མཐོང་མ་ཅི་ **d’ebe thôm-ci** ‘once saw like that’.

4 Phonetic description of Dzongkha initials

As explained above, syllables beginning with certain Dzongkha initial consonants (k, kh, p, ph, etc.) are automatically in the high register tone, whereas syllables with other initials (g, g’, b, b’, etc.) are in the low register tone. Syllables which begin with a glide, a nasal or a vowel (y, r, w, n, ng, ’a, etc.) may occur in either the low or the high register tone.

Special attention must be paid to the distinction between voiced and devoiced consonants in the low register. The standard dialect of modern Dzongkha distinguishes between voiced and devoiced plosive and sibilant initials. Certain speakers of Dzongkha, particularly those originating from east of the Pêli La དཔལ་ལེ་ལ་, do not observe this distinction. For native speakers of the language, however, the distinction is an essential one. This distinction is represented by an apostrophe following the consonant.

Dzongkha initials				
low register				
	voiced		devoiced	
velar plosive	ga	ག་	g’a	ག’
palatal affricate	ja	ཇ་	j’a	ཇ’
dental plosive	da	ད་	d’a	ད’
retroflex plosive	dra	ལྷ་	dr’a	ལྷ’
bilabial plosive	ba	བ་	b’a	བ’
bilabial palatal affricate	bjā	བྱ་	bj’a	བྱ’
palatal sibilant	zha	གཞ་	zh’a	གཞ’
alveolar sibilant	za	གཟ་	z’a	གཟ’

The devoiced consonants are so called because historically they derive from voiced consonants, a fact which can be easily inferred from the traditional orthography and which has been well established by comparative studies. In articulatory terms, devoiced consonants are unvoiced, but, in contrast to the voiceless consonants, they are followed by a murmured or 'breathy voiced' vowel. The vowel following voiced consonants is pronounced with modal phonation. Syllables beginning with voiced and devoiced consonants are both in the low register tone, e.g. low register voiced འཇམ་མཁའ་ *zî* 'leopard' vs. low register devoiced མཚོ་ *z'e* 'crest' vs. high register voiceless བཀོད་མཁའ་ *sê* 'gold'; low register devoiced བསོད་ནམས་ *g'ô* 'Bhutanese male garb' vs. low register voiced རྩོད་ *gô* 'door'; low register devoiced གུལ་ *g'ä* 'queue, row, line' vs. low register voiced བརྒྱུད་ *gä* 'eight'; low register devoiced བལ་ *b'ä* 'wool' vs. low register voiced འབལ་ *bä* 'pull out, extract'.

In traditional Bhutanese phonology, devoiced plosives and sibilants (e.g. *g'a*, *z'a*) as well as low register voiced liquids and nasals (e.g. *la*, *na*) are described by the term རྩོལ་མཁའ་ལྔ་ *dra jampa* 'soft' or 'tender sounds', whereas both high register plosives and sibilants (e.g. *ka*, *kha*, *sa*) and voiced plosives and sibilants (e.g. *ga*, *za*) as well as high register liquids and nasals (e.g. 'la, lha, 'na) are termed རྩོད་མཁའ་ལྔ་ *dra dr'akpa* 'hard' or 'severe sounds'. In other words, the apostrophe in Roman Dzongkha has a function best described in traditional Bhutanese phonological terms: it changes the inherent value of an initial sound from hard to soft or *vice versa*. The apostrophe is not used with consonants whose value cannot be changed.

Below the pronunciation of the forty-four Dzongkha initial consonants will be described, beginning with the velar series. The consonant *k* is pronounced like the sound [k] at the beginning of the French word *quatre* or Dutch word *kaal*, i.e. without aspiration. The consonant *k* is followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཀམ་	<i>kawa</i>	kau	pillar
སྐྱདཔ་	<i>skudpa</i>	küp	thread
ཀོམ་	<i>kowa</i>	kou	leather
ཀེདཔ་	<i>rkedpa</i>	kep	waist
ལྷུགས་པ་	<i>lkugs-pa</i>	kukpa	fool, foolish
དཀར་པོ་	<i>dkarpo</i>	kâp	white
བཀུགཔ་	<i>bkugpa</i>	kup	bent, crooked
རྐྱེན་	<i>rkyen</i>	ken	reason, cause
སྐྱིད་	<i>skyid</i>	ki	peace
དཀྱིས་	<i>dkyis</i>	ki	don (women's clothes)
བཀྱིག་	<i>bkyig</i>	ki	tighten, wind up
བསྐྱིས་	<i>bskyis</i>	ki	lend

Dzongkha **kh** is pronounced like the consonant sound [k^h] at the beginning of the English word *kill* or German *Katze*, i.e. with aspiration. Dzongkha **kh** is followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལུ་བ་	<i>khu-ba</i>	khwo	gravy, juice
ལབ་	<i>khab</i>	khap	needle
གདན་ལེབ་	<i>gdan-kheb</i>	den-khep	bedspread
ལམ་	<i>kham</i>	kham	peach
ལམ་	<i>khawa</i>	khau	snow
མཁམས་པ་	<i>mkhaspa</i>	khâp	adept, expert
འཁརམམ་	<i>ḥkharwa</i>	khâu	stick
ལྷལ་	<i>khyal</i>	khä	tax
འཕྱིད་	<i>ḥkhyid</i>	khi	lead, guide, escort
མཁྱེན་	<i>mkhyen</i>	khen	know [HON]

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཁ་	<i>kha</i>	kha	mouth, language, sharp edge of a blade

Dzongkha **g** is pronounced like the sound [g] in English *goat*, German *gegen* or French *gauche*. Dzongkha **g** is followed by the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
སྒྲ་	<i>sga</i>	ga	saddle
དགའ་	<i>dgaḥ</i>	ga	love, like
སྒྲ་ཕུ་	<i>lgañ-phu</i>	gangphu	balloon
སྒྲོ་	<i>sgo</i>	go	door
མགར་མ་	<i>mgarwa</i>	gâu	smith
འགན་ཁལ་	<i>ḥgan-khag</i>	genkha	responsibility
འཁྱིར་	<i>ḥgyir</i>	gî	turn a prayer wheel
བརྒལ་	<i>brgal</i>	gä	to cross, to ford
བརྒྱད་	<i>brgyad</i>	gä	eight
གླེད་པོ་	<i>rgedpo</i>	gap	head of a Geo
གླེད་འོག་	<i>rged-ḥog</i>	Geo	block of villages as an administrative unit
སྒྲོག་པ་	<i>sgogpa</i>	gop	onion
མགུ་	<i>mgu</i>	gu	head
དགའ་ཏོག་ཏོ་	<i>dgaḥ-tog-to</i>	gatoto	happy

Dzongkha **g'** is pronounced [g̊] or [k], followed by what, in articulatory phonetic terms, is described as a murmured or 'breathy voiced' low register vowel.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
གྲུལ་	<i>gyal</i>	g'ä	row, queue, line
གཅི	<i>gaci</i>	g'aci	what
གྲོ་	<i>gha</i>	g'â	who
གུར་	<i>gur</i>	g'û	tent
གངས་རི་	<i>gañs-ri</i>	g'angri	snow-capped mountain
གཤོ་	<i>bgo</i>	g'ô	Bhutanese male garb
གོན་	<i>gon</i>	g'ön	cucumber

Dzongkha **ng** is pronounced [ŋ] like the final sound in English *ring*, Dutch *ring* or German *Ring*. When initial **ng** is followed by the high register tone, this is indicated by the high tone apostrophe.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ང་	<i>ña</i>	nga	I, me
ངག་	<i>ñag</i>	ngâ	speech
རྩ་	<i>rña</i>	'nga	drum
ངན་མ་	<i>ñanma</i>	ngem	evil
བརྩ་	<i>brña</i>	'nga	cut grass
བརྩམ་སི་སི་	<i>brñam-si-si</i>	'ngamsisi	inept, sloppy
ལྔ་	<i>lña</i>	'nga	five
དྲུལ་	<i>dñul</i>	'ngü	silver
མངར་མོ་	<i>mñarmo</i>	'ngâm	sweet
སྐྲུག་པ་	<i>sñags-pa</i>	'ngakpa	shaman, ritual healer
བསྐྲོ་ལྔ་	<i>bsñowa</i>	'ngou	blessing, good wish
བརྩོ་	<i>brño</i>	'ngo	fry
རོ་ཤོ་ས་	<i>ño-sés</i>	ngoshê	recognise
སྐྱུ་	<i>sñu</i>	'ngu	weep

The Dzongkha consonants **c** and **ch** are both similar to the initial sound in English *church*. However, Dzongkha **c** is pronounced [tʃ] without aspiration, i.e. parsimoniously without a profuse release of air.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
གཅད་	<i>gcad</i>	<i>cê</i>	cut
ལྷེ་	<i>lce</i>	<i>ce</i>	tongue
ལྷ་	<i>skya</i>	<i>ca</i>	hair
ལྷགས་	<i>lcags</i>	<i>câ</i>	iron
བཅར་	<i>bcar</i>	<i>câ</i>	pay someone a visit [HON]
བཅུ་ཐམ་	<i>bcu-tham</i>	<i>cuthâm</i>	ten
ལྷགས་ཀྱུ་	<i>lcags-kyu</i>	<i>câcu</i>	iron hook
བརྐྱང་	<i>brkyañ</i>	<i>cang</i>	straighten out
བསྐྱབ་	<i>bskyab</i>	<i>cap</i>	protect
དཀྱུས་རིའི་	<i>dkyus-rif</i>	<i>cüring</i>	length
སྤྱོད་པ་	<i>spyod-pa</i>	<i>cöba</i>	behaviour
གཅིག་	<i>gcig</i>	<i>ci, cî</i>	one
སྤྱི་མི་	<i>spyi-mi</i>	<i>cimi</i>	village elector

Dzongkha **ch** is an aspirated sound [tʃ^h]. The difference between *cu* in *cuthâm* ‘ten’ and *chu* ‘water’ is the same as between *ko* ‘leather’ and *kho* ‘he’. It is important to master the difference between **c** and **ch** in order to acquire a proper Dzongkha pronunciation. Both initials **c** and **ch** are followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཆར་པ་	<i>charpa</i>	<i>châp</i>	rain
མཚོ་རྩ་	<i>mchoñs</i>	<i>chong</i>	jump

Dzongkha	transliteration	Roman	English
འཆམ་	<i>cham</i>	cham	mask dance; friendship
ཚྱོད་	<i>khyod</i>	chö	you
ཚིམ་	<i>khyim</i>	chim	house
ཚུ་	<i>chu</i>	chu	water
ཚུ་	<i>khyu</i>	chu	flock, herd, swarm
འཚུ་	<i>ḥkhyu</i>	chu	wash
ཕྱག་	<i>phyag</i>	châ	hand [HON]; wipe clean
རོ་ཚི་	<i>ro-khyi</i>	rochi	dog
ཕྱག་འཚོལ་ནི་	<i>phyag-ḥtshal-ni</i>	châtshäni	prostrate oneself in obeisance

The consonant **j** is pronounced [dʒ] and is quite similar to the first sound in English *juice*. The initial **j** is followed by the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
རྗེ་མཁན་པོ་	<i>rje-mkhan-po</i>	jêkhembo	abbot
མཇེ་	<i>mje</i>	je	penis
བརྗེད་	<i>brjed</i>	jê	forget
ལྗིད་	<i>ljid</i>	jî	weight
འཇའ་ཚོན་	<i>ḥjah-tshon</i>	jatshön	rainbow
མཇུག་མ་	<i>mjug-ma</i>	juma	tail
རྩུ་མ་	<i>rgyu-ma</i>	juma	intestines
རྩུ་	<i>rgyu</i>	ju	property
འགྲོ་ནི་	<i>ḥgyo-ni</i>	joni	to go
བརྩུག་མ་	<i>brgyugs</i>	ju	running, racing
བསྐྱུར་	<i>bsgyur</i>	jû	change, convert

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལྷོ་བོ་	<i>rgya-bo</i>	jau	beard, moustache
སྤྱིན་བདག་	<i>sbyin-bdag</i>	jinda	patron, philanthropist
ལྷོ་སྤྲོམ་	<i>rgya-sbom</i>	jabôm	broad
འཇམ་ཏོག་ཏོ་	<i>hjam-tog-to</i>	jamtoto	easy
ལྷོ་བ་	<i>rgyab</i>	jap	behind
ལྷིད་ཅན་	<i>ljid-can</i>	jice	heavy

Dzongkha *j'* is pronounced [ɕ] or [tɕ], followed by what, in articulatory phonetic terms, is described as a murmured low register vowel.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
འཇམ་རིས་མོ་	<i>hjah-rismo</i>	j'ârim	beautiful
ཇ་ཅན་	<i>ja-chañ</i>	j'achang	tea and drinks
བྱོན་	<i>byon</i>	j'ön	come [honorific]
བྱམས་	<i>byams</i>	j'am	mercy, compassion
གྲངས་ཁ་	<i>gyañs-kha</i>	j'angkha	counting
གྲངས་མས་	<i>gyañma-mas</i>	j'ämme	It's cold.
ཇ་	<i>ja</i>	j'a	tea

Dzongkha *ny* is pronounced like the nasal consonant [ɲ] in Dutch *oranje*, Italian *bagno*, Spanish *soñado* or French *bagnole*. When initial *ny* is followed by the high register tone, this is indicated by the high tone apostrophe.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཉོ་ནི་	<i>ño-ni</i>	nyoni	buy
ཉི་མ་	<i>ñim</i>	nyim	sun

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཉིམ་འཇུ་	<i>ñi-maḥi-lto</i>	nyimaito	midday meal
གཉིས་	<i>gñis</i>	'nyî	two
ཉ་རོགས་པ་	<i>ña-rogsa</i>	nyarop	fisherman
གཉེན་	<i>gñen</i>	'nyen	relatives
རྣེང་མ་	<i>rñiñma</i>	'nyîm	old (of inanimate things)
མཉམ་གཅིག་	<i>mñam-gcig</i>	'nyamci	together
སྲིད་རྗེ་	<i>sñiñ-rje</i>	'nyingje	mercy, pity
མཉམ་	<i>mñam</i>	'nyam	same, equal
བཞུ་	<i>brña</i>	'nya	borrow
ཉམས་མྱོང་	<i>ñams-myoñ</i>	nyamnyong	experience
དམྱལ་བ་	<i>dmyal-ba</i>	'nyäwa	hell
སྟུ་གུ་	<i>smyu-gu</i>	'nyug'u	pen
སྟོན་འཇུག་	<i>sñon-hjug</i>	'nyönju	prefixed letter

The Dzongkha sounds **ts** and **tsh** are similar to the first sound in German *zehn* or the final sound in English *lots*. However, Dzongkha **ts** is pronounced without aspiration [ts], i.e. parsimoniously without a profuse release of air.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཅ་རི་	<i>tsa-ri</i>	Tsari	Tsari, holy place in Tibet
ཅན་དན་	<i>tsan-dan</i>	tsende	Bhutanese sandalwood
ཅྱ་	<i>tswa</i>	tsa	grass
ཅུམ་འབྲོག་	<i>tswam-hbrog</i>	tsamdro	pasture
ཅུས་པ་	<i>rtsispa</i>	tsîp	augurer, astrologer
ཅུང་	<i>rtsañ</i>	tsang	thorn, splinter

Dzongkha	transliteration	Roman	English
གཙང་ཏོག་ཏོ་	<i>gtsaŋ-tog-to</i>	tsangtoto	clean
བཙམ་	<i>btsaḥ</i>	tsâ	rust
བཙོག་པ་	<i>btsogpa</i>	tsop	dirty
བཙོན་ཁང་	<i>btson-khañ</i>	tsönkha	prison, gaol
བརྗེགས་པ་	<i>brtsigspa</i>	tsip	make a wall, pile up
བརྗམ་	<i>brtsam</i>	tsam	make a plan
རྩམ་	<i>rtsawa</i>	tsau	sponsor of a religious ritual, host of a party

Dzongkha **tsh** is an aspirated sound [ts^h]. A mastery of the difference between **ts** and **tsh** is important to the acquisition of a proper Dzongkha pronunciation. Both **ts** and **tsh** are followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཚང་	<i>tshañ</i>	tshang	nest
ཚད་	<i>tshad</i>	tshê	measure, size, moderation
ཚཱ་	<i>tshwa</i>	tsha	salt
ངལ་འཚོ་	<i>ñal-tsho</i>	ngätsho	resting place for putting down one's burden
མཚམས་	<i>mtshams</i>	tsham	border
ཚམ་	<i>tsha-bo</i>	tshô	son-in-law
ཚལ་ལུ་	<i>tshal-lu</i>	tshälu	orange
ཚལ་མ་	<i>tshal-ma</i>	tshäma	jungle
ཚེ་རིང་	<i>tshe-riñ</i>	Tshiri	Tshering
ཚད་པའི་ནད་	<i>tshad-paḥi-nad</i>	tshebinê	malaria

Dzongkha **dz** is pronounced [ɗ], which is like a *d* quickly followed by a *z*. It is the first sound in the word *Dzongkha*. The consonant **dz** is followed by the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཇ་ཏི	<i>dza-ti</i>	dzati	nutmeg as headache remedy
མཛེ་ནད་	<i>mdze-nad</i>	dzêne	leprosy
རྫོང་ཁ་	<i>rdzoñ-kha</i>	Dzongkha	Dzongkha
རྫམ་	<i>rdzam</i>	dzam	earthenware pot
ནོར་རྩེཔ་	<i>nor-rdzipa</i>	nôzip	cowherd
འཛམ་གླིང་	<i>ɦdzam-gliñ</i>	dzamling	world
འཛར་མ་	<i>ɦdzarwa</i>	dzâu	crunchy puffed rice
རྫམ་	<i>rdzas</i>	dzä	gunpowder
ལྷགས་གཟེར་	<i>lcags-gzer</i>	cangdze	metal nail
གཟེར་	<i>gzer</i>	dzê	nail

The Dzongkha sounds **t**, **th**, **d** and **d'** are not pronounced quite like the *t* or *d* in English, Dutch or German. The Dzongkha sounds are dental in the true sense of the word, i.e. the tip of the tongue should actually touch the back of the teeth. The English, Dutch and German sounds are slightly further back in the mouth with the tip of the tongue touching the alveolar ridge. Although the consonants of the Dzongkha dental series sound deceptively familiar, a proper pronunciation of the dental series is usually the most difficult to acquire for students whose native language is English, Dutch or German. Dzongkha **t** is unaspirated [t̪], rather like the sound in French *tasse*.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཉིང་	<i>tiñ</i>	ting	offeratory vessel
རྩིང་མ་	<i>rtiñma</i>	tim	heel
སྟག་	<i>stag</i>	tâ	tiger
གཏང་	<i>gtañ</i>	tang	send, dispatch
བཏུབ་	<i>btub</i>	tup	mince, cut into pieces
ལྟོ་ཚང་	<i>lto-tshañ</i>	totsha	friend
ལྟེ་བ་	<i>lte-ba</i>	tewa	headquarters
བཏུབ་	<i>bltab</i>	tap	fold
སྟོན་	<i>ston</i>	tön	teach, instruct
བསྟོན་པ་	<i>bstod-pa</i>	töba	ritual healer, shaman
བརྟག་དཔྱད་	<i>brtag-dpyad</i>	takce	inspect
ལྟེ་ཕ་	<i>ltewa</i>	tiu	navel
ལྟག་པ་	<i>ltagpa</i>	tap	back of a blade
ལྟ་དམོ་	<i>ltadmo</i>	têm	show

Dzongkha **th** is aspirated [t^h], pronounced like the first sound in English *tell* or German *Tal* but with the tongue held in the position required to pronounce the first sound in English *think*. Remember that both Dzongkha **t** and **th** are dental sounds pronounced with the tip of the tongue against the back of the teeth. Both consonants **t** and **th** are followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཐལ་བ་	<i>thal-ba</i>	thäwa	dust, dirt
གོ་ཐལ་	<i>go-thal</i>	g'othe	ash
མཐོང་	<i>mthoñ</i>	thong	see
འཐུང་	<i>ħthuñ</i>	thung	drink

Dzongkha	transliteration	Roman	English
མཐོ་	<i>mtho</i>	tho	distance between out-stretched thumb and index finger
ཐབ་ཤིང་	<i>thab-shiñ</i>	thapshi	firewood
ཐིུ་	<i>thiñu</i>	thiu	seal, imprint
འཐོབ་	<i>ñthob</i>	thop	get, be available

Dzongkha **d** is voiced [d̥] like the sound in French *dur*. Recall that Dzongkha **d** is a dental sound pronounced with the tip of the tongue against the back of the teeth. The consonants **d** is followed by the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
རོ་	<i>rdo</i>	do	stone
བརད་	<i>brdab</i>	dap	fell, topple
ལྷེ་མིག་	<i>lde-mig</i>	dimi	key
བལྟགས་	<i>bldags</i>	dâ	lick
གདོད་	<i>gdoñ</i>	dong	face
མདེུ་	<i>mdeñu</i>	diu	bullet
སྡོད་	<i>sdod</i>	dö	sit
བསྐྱམ་	<i>bsdam</i>	dam	tie up, close
འདམ་	<i>ñdam</i>	dam	mud
ཟླ་བ་	<i>zla-ba</i>	dau	moon, month
བསྐྱོག་ཐབས་	<i>bzlog-thabs</i>	dokthap	preventive measures
འདུག་	<i>ñdug</i>	dû	be

Dzongkha **d'** is pronounced [d̥] or [t̚], followed by what, in articulatory phonetic terms, is described as a murmured low register vowel.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
དུག་	<i>dug</i>	d'û	poison
དོམ་	<i>dom</i>	d'ôm	bear
དོམ་	<i>dorma</i>	d'ôm	trousers
དར་ཤིང་	<i>dar-shiñ</i>	d'âshi	prayer flag
དོང་	<i>doñ</i>	d'ong	hole
དར་བ་	<i>dar-ba</i>	d'âu	buttermilk
སྤྱིའུ་ལྟག་པ་	<i>spyiñu-ltagpa</i>	ciud'âp	grasshopper, cricket

The sound **n** is pronounced like the first sound in English *Norwich*, Dutch *Nederland*, German *Niedersachsen* and French *Nice*. When the Dzongkha initial **n** is followed by the high register tone, this is indicated with the high tone apostrophe.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ནངས་པ་	<i>nañs-pa</i>	nâba	tomorrow
ནད་པ་	<i>nadpa</i>	nep	sick person
གནག་པོ་	<i>gnagpo</i>	'nap	black
ནྱ་	<i>nña</i>	nâ	here
ནས་	<i>nas</i>	nâ	barley
མནར་	<i>mnar</i>	na, nâ	illness
རྣག་	<i>rnag</i>	'nâ	pus
དངོས་	<i>dños</i>	'nô	sharp (said of a blade)
གནང་	<i>gnañ</i>	'nang	give [HON]
རྣམ་ཚེ་	<i>rnam-co</i>	'namco	ear

Dzongkha	transliteration	Roman	English
སྣག་ཚི་	<i>snag-tshi</i>	'natsi	ink
གནམ་	<i>gnam</i>	'nam	sky
ནམ་	<i>nam</i>	nam	when
མནམ་	<i>mnaḥma</i>	'nam	sister-in-law (brother's wife)

The Dzongkha sounds **tr**, **thr**, **dr** and **dr'** are retroflex consonants. Although the Dzongkha retroflex sounds at first sound more alien to most Europeans than the consonants of the Dzongkha dental sounds, a proper pronunciation of the retroflex sounds usually proves easier to acquire. Retroflex consonants are sounds pronounced with the tip of the tongue behind the alveolar ridge, i.e. the tip of the tongue touches the roof of the mouth at a point slightly further back than is the case with the *t* and *d* sounds of English, German or Dutch. The Dzongkha retroflex sounds **tr**, **thr**, **dr** and **dr'** may occasionally be heard to be released with a slight bit of friction. The retroflex sound **tr** is pronounced as [ʈ] without aspiration.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
དངུལ་ཀླམ་	<i>dñul-kram</i>	'ngütram	Bhutanese currency unit
བཀྲ་ཤིས་	<i>bkra-śis</i>	trashī	good fortune
དྲོགས་	<i>dkrogs</i>	trô	touch
ཀྲོག་	<i>krog</i>	tro	knock, clack, rattle
ཀྲམ་ཟེ་	<i>krem-ze</i>	tremze	feign diligence
ཕྲ་མོ་	<i>pra-mo</i>	tramo	magic looking glass
བཀྲོང་	<i>bkroñ</i>	trong	kill [HON]

Dzongkha	transliteration	Roman	English
སྨོད་	<i>sprod</i>	trö	hand over
སྨོ་སྨོན་	<i>spro-ston</i>	trotön	flaunt, put on a display, mer- riment

Dzongkha **thr** is an aspirated retroflex sound [tʰ]. Both **tr** and **thr** are followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཁྲོམ་ཁ་	<i>khrom-kha</i>	thromkha	bazaar, market
མཁྲིས་པ་	<i>mkhris-pa</i>	thrîp	bile
འཁྲུངས་	<i>ḥkhruñs</i>	thrung	be born [HON]
འཕྲང་འཕྲང་	<i>ḥphrañ-ḥphrañ</i>	thrangthra	straight, directly
འཕྲོད་	<i>ḥphrod</i>	thrö	exert a salubrious effect
ཁྲུས་ཁང་	<i>khrus-khañ</i>	thrükha	bathroom
ཁྲག་	<i>khrag</i>	thrâ	blood

The initial **dr** is a voiced retroflex consonant [d̥] pronounced with the tip of the tongue touching the roof of the mouth behind the alveolar ridge, i.e. further back in the mouth than for English *d*. The initial **dr** is followed by the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
རྒྱུན་འབྲུམ་	<i>rgun-ḥbrum</i>	gündrum	dried blackberries
བཅོས་པ་	<i>bgrospa</i>	dröp	ex-, former
ལྗོད་	<i>sgro</i>	dro	feather
བསྐྱེམས་	<i>bsgrims</i>	drim	concentrate
འདྲ་བཤུས་	<i>ḥdra-bshus</i>	drashü, drashu	copy

Dzongkha	transliteration	Roman	English
འབྲུག་	<i>hbrug</i>	drû	dragon
སྐྱམ་ཙེ་	<i>sbram-tsi</i>	dramsi	jackfruit
སློབ་གྲྭ་	<i>slob-grwa</i>	'lopdra	school
བཀའ་དྲིན་ཆེ་	<i>bkaḥ-drin-che</i>	kadriche	Thank you
ཕོ་བྲང་	<i>pho-brañ</i>	phodra	palace

Dzongkha **dr'** is pronounced [d̥] or [t̥], followed by a murmured low register vowel.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
དྲོ་པ་	<i>dro-pa</i>	dr'ôba	morning
དྲག་ཤོས་	<i>drag-śos</i>	Dr'âsho	Bhutanese nobleman
དྲེལ་	<i>drel</i>	dr'eng	mule
གྲུ་	<i>gru</i>	dr'u	boat
གྲུ་ཚེང་	<i>grwa-tshañ</i>	dr'atsha	Central Monk Body
དྲུག་	<i>drug</i>	dr'û	six
གྲང་ནད་	<i>grañ-nad</i>	dr'angne	incontinence
དྲོད་	<i>drod</i>	dr'ö	warmth

Dzongkha **p** is pronounced [p] without aspiration, like the sound in Dutch *papier* or French *papier*. Initial **p** is followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
པགས་ཀོ་	<i>pags-ko</i>	pako, poko	skin
སྤྲའ་ཨོ་	<i>spaḥ-ḥo</i>	pâo	wow!

Dzongkha	transliteration	Roman	English
དཔའ་བོ་	<i>dpaḥ-bo</i>	pao	shaman, healer; hero
སྤགས་	<i>spags</i>	pâ	slice of meat as a side dish
དཔོན་	<i>dpon</i>	pön	important personage
སྤག་སྤགས་	<i>stag-lpags</i>	tâpa	tiger skin
སྤ་	<i>spu</i>	pu	body hair
སྤོས་	<i>spos</i>	pö	incense
པར་	<i>par</i>	pâ	picture

Dzongkha **ph** is an aspirated sound [p^h], pronounced like the first sound in English *paper* or German *Papier*. Initial **ph** is followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཕོར་པ་	<i>phor-pa</i>	phôp	bowl, cup
འཕམ་མ་	<i>ḥpharwa</i>	phâu	wolf
ཕག་པ་	<i>phagpa</i>	phap, phop	pig
འཕོམ་	<i>ḥphowa</i>	phou	stomach
ཕོ་ཚུང་མ་	<i>pho-cuñma</i>	phocum	belly, abdomen

Dzongkha **b** is identical to the initial [b] in English *bill*, Dutch *bast*, French *beau* and German *bezahlen*. The initial **b** is followed by the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
བོ་རྩ་བས་	<i>rba-rlabs</i>	ba'lap	rapids, surf
ལྷ་བ་	<i>lba-ba</i>	bau, bou	goitre

Dzongkha	transliteration	Roman	English
སྐྱལཔ་	<i>sbalpa</i>	bäp	frog
འབའ་	<i>ḥbah</i>	ba	target
སྐྱུག་ལུ་	<i>sbug-lu</i>	bûlu	in the middle
སྐོམ་	<i>sbom</i>	bôm	big

Dzongkha **b'** is pronounced [b̥] or [p], followed by a murmured low register vowel.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
བོདཔ་	<i>bodpa</i>	B'öp	Tibetan
བུ་	<i>bu</i>	b'u	son, lad
བར་ན་	<i>bar-na</i>	b'âna	between
བ་	<i>ba</i>	b'a	cow

Dzongkha **m** is the same sound as the sound in English *marvellous*, Dutch *meesterlijk*, French *magnifique* and German *Malerei*. When Dzongkha **m** is followed by the high register tone, this is indicated by the apostrophe.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
མར་	<i>mar</i>	mâ	butter
མར་ལུ་	<i>mar-khu</i>	mâkhu	oil
མེ་	<i>me</i>	mi	fire
མེ་	<i>rma</i>	'ma	wound
སྐྱུག་	<i>sman</i>	'men	medicine
དམག་མེ་	<i>dmag-mi</i>	'mâmi	soldier

The Dzongkha sounds **pc** and **pch** are pronounced [pt̚] and [pt̚ʰ] and are just like the Dzongkha consonants **c** and **ch** preceded by **p**. The consonant sound **pc** is unaspirated.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལྷིན་	<i>spyin</i>	pcing	glue
དཔལ་ལྗང་	<i>dpyalwa</i>	pcäu	forehead
ལྷུ་	<i>spya</i>	pca	monkey
ལྷུང་ཀ་	<i>spyañ-ka</i>	pcangka	poor
དཔི་སྐད་	<i>dpyi-smad</i>	pcimi	hips

The sound **pch** is aspirated. Both initials **pc** and **pch** are followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལྷལ་མ་	<i>phyagma</i>	pchâm	broom
དར་འཕྱར་	<i>dar-ḥphyar</i>	d'â pchâ	hoist a prayer flag
འཕྱེད་མ་	<i>ḥphyefñma</i>	pchêm	rosary
ལྷལ་ཤོ་	<i>phyugpo</i>	pchup	rich
ཕྱེད་	<i>phyed</i>	pchê	half
ཕྱེ་	<i>phye</i>	pchi	flour
ཕྱེན་	<i>phyen</i>	pchen	fart
ཕྱེད་ཀྲམ་	<i>phyed-kram</i>	pchetra	pice

The sound **bj** is pronounced [bd͡ʒ] like **j** preceded by a **b**. Dzongkha **bj** is followed by the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
མེར་སྐྱེད་མ་	<i>ser-sbyaŋma</i>	sibjâm	bees
འབྲུ་	<i>hbyha</i>	bjâ	paddy
སྐྱེད་མ་	<i>sbyaŋma</i>	bjâm	flying insects
སྐྱེད་ནག་	<i>sbyaŋ-nag</i>	bjâ'na	houseflies
སྐྱེད་	<i>sbyaŋ</i>	bjang	honey
འབྲུ་	<i>hbyu</i>	bjü	grain
གནམ་བུ་	<i>gnam-bhha</i>	'nambjâ	summer

Dzongkha **bj'** is pronounced [bʰɕ] or [ptɕ], followed by a murmured low register vowel.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
བྱིན་ནི་	<i>byin-ni</i>	bj'in-ni	give
བྱིམ་	<i>byem</i>	bj'im	sand
བྱིམ་	<i>byamo</i>	bj'am	hen
བྱི་	<i>bya</i>	bj'a	bird
བྱིག་	<i>byag</i>	bj'â	cliff, escarpment
བྱི་ལི་	<i>byi-li</i>	bj'ili	cat
བྱི་འོ་	<i>byo-ŋo</i>	bj'ô	tartary buckwheat
བྱི་ཙི་	<i>byi-tsi</i>	bj'itsi	rat

Dzongkha **z** is pronounced [z], like the first sound in English *zoo*, French *zèle* or German *See*. Dzongkha **z** is followed by the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
གཟུང་ནི་	<i>gzuñ-ni</i>	zungni	to catch
བཟང་མ་	<i>bzañma</i>	zâm	well-bred
བཟོ་མ་	<i>bzowa</i>	zou	carpenter
གཟིག་	<i>gzig</i>	zî	leopard
གཟི་	<i>gzi</i>	zi	onyx
གཟུགས་	<i>gzugs</i>	zû	body

Dzongkha *s* is pronounced [s], like the first sound in English *sit*, Dutch *sap* or French *ceux*. Dzongkha *s* is followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
གསོབ་	<i>gsob</i>	sop	pierce, soft
གསེར་	<i>gser</i>	sê	gold
བསད་	<i>bsad</i>	sê	kill
སྲས་	<i>stras</i>	sä	prince
ཚོ་	<i>so</i>	so	tooth
སྐུང་མ་	<i>sruñma</i>	sum	amulet, talisman
སྲིང་མོ་	<i>sriñmo</i>	sîm	younger sister (of a man)
སྲ་ཀྲག་ཀྲ་	<i>sra-krag-kra</i>	satratra	hard
མཚོ་བསམ་	<i>mno-bsam</i>	'nosa	thought, opinion
ས་	<i>sa</i>	sa	earth
གསེབ་	<i>gseb</i>	sep	stallion
བསིལ་	<i>bsil</i>	sî	cold

Dzongkha *z'* is pronounced [z̥] or [s], similar to Dzongkha *s* but followed by a murmured vowel in the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཟམ་	<i>zam</i>	z'am	bridge
ཟོག་པ་	<i>zogpa</i>	z'op	bad
ཟེ་	<i>ze</i>	z'e	crest (of a bird or wild boar)
ཟེར་	<i>zer</i>	z'ê	ray, beam
ཟུག་	<i>zug</i>	z'û	pain
ཟ་	<i>za</i>	z'a	eat
ཟ་ཁང་	<i>za-khañ</i>	z'akha	restaurant
ཟོར་མ་	<i>zorwa</i>	z'ou	sickle

Dzongkha **zh** is pronounced [ʒ], similar the first sound in English *genre* or French *geste*. Dzongkha **zh** is followed by the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
འབྲུག་གཞུང་	<i>ḥbrug-gz'uñ</i>	Dru Zhung	Government of Bhutan
གཞོན་མ་	<i>gžonma</i>	zhöm	young
བཞི་	<i>bži</i>	zhi	four
བཞག་	<i>bžag</i>	zhâ	put, place, set
གཞུ་	<i>gžu</i>	zhu	bow (archery)
འཚར་གཞི་	<i>ḥchar-gži</i>	châzhi	to make a plan
བཞི་པོ་	<i>bži-phod</i>	zhiphō	year after next

Dzongkha **sh** is pronounced [ʃ], similar to the initial sounds in English *shell*, French *chèvre*, German *Schinken* or Dutch *sjaal*, Dzongkha **sh** is followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཤིང་	<i>śiñ</i>	shing	wood, log
ཤོ་	<i>śo</i>	sho	dice
ཤོག་	<i>śog</i>	shô	come
ཤལ་	<i>śwawa</i>	shau	antlers
གཤོང་	<i>gśoñ</i>	shong	valley
བཤལ་	<i>bśal</i>	shä	wander, roam
ཤ་	<i>śa</i>	sha	meat
ཤལམ་	<i>śalwa</i>	shäu	toothless harrower

Dzongkha **zh'** is pronounced [ʒ̥] or [ç], similar to Dzongkha **sh** but followed by a murmured vowel in the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཞལ་	<i>źwawa</i>	zh'au	limping, lame
ཞལ་	<i>źal</i>	zh'ä	face [HON]
གུས་ཞབས་	<i>gus-źabs</i>	g'üz'ap	respect
ཞབས་མ་	<i>źaps-khra</i>	zh'apthra	dance
ཞིང་	<i>źiñ</i>	zh'ing	field
ཞོ་	<i>źo</i>	zh'o	yoghurt, curd
ཞལོ་	<i>źwamo</i>	zh'am	hat, cap

Dzongkha **l** is pronounced like the first sound in English *like*, Dutch *lekker*, French *lait* and German *leicht*. When the initial **l** is followed by the high register tone, this is indicated by the high tone apostrophe.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལྷ་	<i>lha</i>	<i>lâ</i>	work
ལ་	<i>la</i>	<i>la</i>	mountain pass
ལམ་	<i>lam</i>	<i>lam</i>	road, way
ལམ་	<i>blama</i>	<i>'lam</i>	lama
ལུ་	<i>glu</i>	<i>'lu</i>	song
ལུག་	<i>lug</i>	<i>lû</i>	sheep
ལྷད་པ་	<i>kladpa</i>	<i>'lep</i>	brain
ལྷ་མོ་ཚེ་	<i>glammo-che</i>	<i>'lâmche</i>	elephant
ལོ་	<i>blo</i>	<i>'lo</i>	heart, mind, spirit
ལོ་	<i>glo</i>	<i>'lo</i>	cough
ལོ་	<i>lo</i>	<i>lo</i>	year, age
ལུང་	<i>rluñ</i>	<i>'lung</i>	wind
ལུང་ནད་	<i>rluñ-nad</i>	<i>'lungne</i>	disease of aerous humour
བརྒྱད་དོ་	<i>brlad-do</i>	<i>'lädu</i>	thigh
ལྷག་	<i>slab</i>	<i>'lap</i>	say, tell
བསྐབ་བྱ་	<i>bslab-bya</i>	<i>'lapja</i>	advice, counsel
ལྷ་ཁག་	<i>lha-khag</i>	<i>lâkha</i>	difficult

A sound like Dzongkha **lh** does not occur in Dutch, French or German, but the sound **lh** will be familiar to speakers of Welsh. Dzongkha **lh** is pronounced [ʃ] like the Welsh sound *ll* in *llaeth* 'milk'. The sound occurs in the proper English pronunciation of *clean* and *please*, but even English speakers who make the distinction are generally themselves unaware that they pronounce the 'l' in such words differently than they do the initial **l** in *lean* and *lees*. In other words, the distinction is merely automatic in English, but in Dzongkha, as in Welsh, the difference between **l** and **lh**

is distinctive and yields differences in meaning, and so must be learnt. Dzongkha **lh** is pronounced like **l** but without voicing. In learning to pronounce this sound, it may be helpful to keep in mind that the sound **l** is to **lh** as the sound **z** is to **s**. The initial **lh** is followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལྷ་	<i>lha</i>	lha	deity
ལྷ་ཁང་	<i>lha-khañ</i>	lhaga	monastery
ལྷབ་	<i>lhab</i>	lhap	learn
ལྷགཔ་	<i>lhagpa</i>	Lhap	Tuesday
ཚོགས་ལྷམ་	<i>tshogs-lhwam</i>	tshô-lham	shoes
ལྷག་	<i>lhag</i>	lhâ	to read
ལྷོད་	<i>lhod</i>	lhö	be loose, get loosened

The verb ལྷོད་ **hō** ‘arrive’ in modern Dzongkha is a different word from the identically spelt and probably cognate verb ལྷོད་ **lhö** ‘be loose, get loosened’.

Dzongkha **r** is pronounced like Tibetan **r**, but there is considerable variation in pronunciation. Sometimes it has a slightly fricative character reminiscent of Czech ř, pronounced [r̝], but often it is an approximant like [r], without the vibrant trill of Welsh or Italian. Dzongkha **r** is followed by the low register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ར་	<i>ra</i>	ra	goat
རུ་རྩོག་	<i>ru-tog</i>	rûto	bone
རི་	<i>ri</i>	ri	hill, mountain

Dzongkha	transliteration	Roman	English
རྩ་ཚོ་	<i>rwawo</i>	rau	tip of a horn
རིག་པ་ཡོད་མི་	<i>rig-pa-yod-mi</i>	rikpayömi	clever

A sound similar to Dzongkha **hr** does not occur in English, Dutch, French or German. It is the voiceless counterpart to **r**, pronounced [r̥]. The initial **hr** is followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཧྲལ་	<i>hral</i>	hrä	tear, rip
ཧྲིལ་པོ་	<i>hriipo</i>	hribu, hrîp	whole, entire

The sound of the Dzongkha consonant **y** is written in the International Phonetic Alphabet as [j] and is like the first sound in English *yes* or Dutch *ja*. If the initial **y** is followed by the high register tone, this is indicated by the high tone apostrophe.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཡབ་	<i>yab</i>	yap	father [HON]
ཡུམ་	<i>yum</i>	yum	mother [HON]
ལྷམ་ཡ་གཅིག་	<i>lhwam-ya-gcig</i>	lhamyaci	one shoe of a pair
ཡིག་ཚང་	<i>yig-tshañ</i>	yitsha	office
གཡག་	<i>gyag</i>	'yâ	yak
འཇམ་དབྱེད་	<i>hJam-dbyañs</i>	Jamyang	Mañjuśrī

In Roman Dzongkha, the letter **y** is usually not written before the vowels ä, ö or ü, e.g. གཡོན་མེད་ 'öm 'left', ཡལ་སོ་རྒྱལ་ äsonu 'slipped my mind', or in the proper names གཡུ་སྐོན་ 'Üdrö and ཡོན་ཏན་ Öntö. For purely aesthetic reasons, an exception is made for the verb form ཡོད་ yö. The phonological

reason for this is that there is no opposition between the **yä, yö, yü** and **ä, ö, ü** in initial position. In other words, the position just before the vowels **ä, ö** and **ü** is a neutralisation environment for the initial consonant phoneme /y/. The sequences **yä, yö** or **yü** may, however, be written in Roman Dzongkha when representing Bhutanese Chöke pronunciations, e.g. ཡོན་ རྟོན་ **Yönten**.

Dzongkha **w** is pronounced [w] like the first sound in English *west* or French *ouest*. If Dzongkha **w** is followed by the high register tone, this is indicated by the apostrophe.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཡང་	<i>wañ</i>	Wang	Thimphu Valley
དབང་	<i>dbañ</i>	'wang	spiritual empowerment
ཕི་ཡང་	<i>pyi-wañ</i>	pciwang	Bhutanese fiddle
རང་དབང་	<i>rañ-dbañ</i>	rangwa	independent
ཡ་	<i>wa</i>	wa	tub
ཡ་གཤོང་	<i>wa-gśoñ</i>	wosho	blood gutters (on a blade) ¹
ལྷོ་བ་	<i>lte-ba</i>	tewa	headquarters

Dzongkha **h** is pronounced [h] like the first sound in English *hail*, German *Höhle* or Dutch *haast*. Dzongkha **h** is followed by the high register tone.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཧད་ ~ ཧཱ་	<i>had, hḥa</i>	Hâ	Hâ (district)
ན་ཧིང་	<i>na-hiñ</i>	nahing	last year
ཧང་	<i>hañ</i>	hang	pillow
ཧ་སག་	<i>ha-sag</i>	hâsa	early

¹ This first syllable of this word is pronounced [wo] in Wang and Thê, but a pronunciation [wɔ] is sometimes heard, for example, in Hâ.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལུམ་	<i>hum</i>	hum	oil
ལུབ་	<i>hab</i>	hap	snot
ལྷོད་	<i>lhod</i>	hö	arrive

5 Dzongkha finals

In spoken Dzongkha, only eight consonants are regularly found to occur at the end of a syllable: These are **n**, **m**, **ng**, **p**, **k**, **sh**, **l** and **r**. The finals **l** and **r** are generally restricted to literary pronunciations. Final **n** is pronounced like the final sound in English *fan*. The consonant **n** is sometimes found syllable-finally where it is not suggested by the traditional orthography.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
བདུན	<i>bdun</i>	dün	seven
སྨོན་	<i>sman</i>	'men	medicine
དཔལ་འབྱོར་	<i>dpal-ḥbyor</i>	Pänjo	Prosperity
མཁའ་འགྲོ་	<i>mkha-ḥgro</i>	Khandru	Skywalker

Final **m** is pronounced just like the final sound in English *whim*.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
སྒོམ་	<i>sgrom</i>	drôm	box
བཙུན་མོ་	<i>btsunmo</i>	tsüm	queen
བཙོན་མ་	<i>btsonma</i>	tsöm	prisoner

Final **ng** in Roman Dzongkha either represents a syllable-final velar nasal consonant [ŋ] as in English *ring* or indicates that the preceding vowel

is nasalised, as in French *bon* and *blanc* or Portuguese *bêm* or *fim*. These two pronunciations can be viewed as manifestations of a single Dzongkha phoneme **ng**.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
མྱེན་ལྷུགས་	<i>glen-lkugs</i>	'lenggo	stupid, foolish
སངས་རྒྱལ་	<i>sañs-rgyas</i>	Sangge	Buddha
ལྷུགས་གཟེར་	<i>lcags-gzer</i>	cangdze	metal nail
ཨིན་	<i>in</i>	'ing	is
གཙོན་	<i>gyon</i>	'öng	left
རྩེལ་	<i>drel</i>	dr'eng	mule

Final **p** is pronounced like the final sound in English *dip*. The consonant **p** is sometimes found at the end of a syllable in cases in which its presence is not suggested by the traditional orthography, as in the first example below.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ས་ཁྲ་	<i>sa-khra</i>	sapthra	map
ཁམ་ཏོག་	<i>khab-tog</i>	khapto	lid
ཆདཔ་	<i>chadpa</i>	chep	fine
འབུཔ་	<i>hbup</i>	bup	worm
སྦུརཔོ་	<i>skyurpo</i>	cûp	sour
ལྷམ་	<i>lhab</i>	lhap	learn
ཞབས་	<i>zhabs</i>	zh'ap	leg [HON]; majesty

Final **k** is pronounced like the final sound in English *lick*. Sometimes, a word has final **k** in a literary pronunciation, but lacks final **k** in colloquial Dzongkha. For example, the sacred monastery ལྷུག་ཚང་ 'Tiger's Nest' has

a literary pronunciation **Taktshang**, although in colloquial Dzongkha the name of this holy place is pronounced **Tatsha**.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཚིག་མཛོད་	<i>tshig-mdzod</i>	tshikdzö	dictionary
ཚིག་སྒྲུབ་ནི་	<i>tshig-slab-ni</i>	tshî 'lapni	declare, say
རྫོང་ཁག་	<i>rdzoñ-khag</i>	Dzongkha	district

Final **sh** occurs in Dzongkha at the end of the familiar form of the imperative form of verbs where it corresponds to the urging particle ་ཤིག་ in traditional orthography.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
སྲོ་ཤིག་	<i>smo-śig</i>	'Mosh?	Isn't it so?
འབག་ཤོག་ཤིག་	<i>ħbag-śog-śig</i>	Bâshosh!	Bring it here!
སྒྲོད་ཤིག་	<i>sdod- śig</i>	Dösh!	Sit down!
བལྟ་ཤིག་	<i>blta-śig</i>	Tash!	Have a look!

Final **-l** occurs in Dzongkha words taken from Chöke.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ཀུན་གསལ་	<i>kun-gsal</i>	Künsel	newspaper
བློ་གསལ་	<i>blo-gsal</i>	'Losel	journal, magazine

Most cases of final **-l** in traditional orthography, however, are never pronounced in colloquial speech and are therefore not reflected in Roman Dzongkha spelling, e.g. བལ་ *b'a* 'wool', ཚེལ་ལྗོངས་ *'öko* 'neck', སྐྱུལ་ཁ་ *gākha* 'winner'. Strictly speaking, final **-r** occurs in colloquial spoken Dzongkha

only in literary pronunciations. Such reading pronunciations are relatively common, however, and reflect the profound extent to which the modern culture of Bhutan is influenced by the literary tradition. For example, in spoken Dzongkha the word for ‘flag’ རྒྱལ་དར་ is pronounced **gäda**, without final **-r**. The proper name ཀཾམི་ is pronounced **Kâma** in colloquial speech, although the more literary pronunciation **Karma** is also heard. The title of the well-known history of Bhutan འབྲུག་དཀར་པོ་ generally gets the literary pronunciation **Dru Karpo**, although ‘dragon’ in colloquial Dzongkha is **drû**, and ‘white dragon’ is **drukâp** without final **-r** and with regular shortening of the first element **drû** ‘dragon’ to **dru** in compounds. Certain formal or literary terms like རམ་གཞི་ **châzhi** ‘plan’ tend to retain final **-r** in hypercorrect speech **charzhi**.

6 Roman Dzongkha and traditional orthography

This section and the next one, Section 7, deal with phenomena of interest for linguists and those who already have some knowledge of Dzongkha. Language learners can safely skip over Sections 6 and 7 and proceed to do the exercises at the end of this chapter.

The relationship between Roman Dzongkha and traditional Bhutanese script, or གསལ་བྱེད་གསུམ་བཅུ་ **Selje Sumeu** ‘Thirty Letters’, is complex. Because Bhutanese spelling is largely historical, but not entirely, there exists no systematic relationship between modern pronunciation and traditional orthography. This is not to say that the relationship between modern pronunciation and traditional orthography is totally random. A relationship exists, even though it is not a systematic one. To explain this intricate relationship is to delve into the complicated realm of historical phonology. The main correspondences can be sketched in brief between traditional Bhutanese writing and modern Dzongkha pronunciation as represented by Roman Dzongkha. The patterns of correspondence outlined here are also illustrated throughout the remainder of the book.

The table below presents the 'Ucen letters of the གསལ་བྱེད་གསུམ་བཅུ་ **Selj'e Sumcu** 'Thirty Letters' and their Roman Dzongkha equivalents, as opposed to the transliterations into Roman script given at the beginning of Chapter 2.

ཀ།	ཁ།	ག།	ང།	ཅ	ཆ།	ཇ	ཉ།
k	kh	g'	ng	c	ch	j'	ny
ཏ།	ཐ།	ད།	ན།	པ།	ཕ།	བ།	མ།
t	th	d'	n	p	ph	b'	m
ཙ།	ཚ།	ཛ།	ཝ།	ཞ།	ཟ།	འ།	ཡ།
ts	tsh	dz	w	zh'	z'	a	y
ར།	ལ།	ཤ།	ས།	ཧ།	ཨ།		
r	l	sh	s	h	'a		

Two things become immediately apparent on the basis of this diagram. The first is that Roman Dzongkha is not like transliteration, and the second is that the **Selj'e Sumcu** only represent part of the sound system of Dzongkha initials. Traditional orthography records many segments which are no longer retained in modern pronunciation and reflects a historical syllable canon, which is much more complex than that of modern Dzongkha. The maximal structure of the historical syllable canon is represented by the word བརྒྱད་ (brgyad) **gä** 'eight', whereby the མིང་གཞི་ **mingzhi** 'initial' ག། is followed by the རྟུང་ས་གཞི་ 'yangzhi 'vowel' or 'syllabic nucleus' *a*, which in accordance with the conventions of Indic scripts is the orthographically unmarked vowel. The 'initial' ག།, which represents the heart of the initial consonantal cluster, is followed by the post-consonantal glide -y represented by a རྩོགས་ཅན་ **dokcen** 'subscript letter' and preceded by both a མགོ་ཅན་ **gocen** 'superscript letter' denoting *r-* and a ལྷོན་འདུག་ 'nyönju 'prefixed letter' representing *b-*. The final position in the syllable is occupied by the རྩེས་འདུག་ **jenju** 'final consonant' or 'coda' ན།, a segment which, although lost in the modern form, left a trace in the apophony of the vowel, changing historical *a* to modern *ä*.

The use of the apostrophe in Roman Dzongkha is necessary because it corresponds to a meaningful phonological distinction in modern Dzongkha. To understand this, we must appreciate the historical effects of the མགོ་ཙམ་ **gocen** ‘superscript letters’ and the སྡོན་འདུག་ **’nyönju** ‘prefixed letters’ on the phonology of the modern language. In Dzongkha, the historical presence or absence of **gocen** and **’nyönju** have led to different types of modern pronunciations.

This aspect of Dzongkha historical phonology is appreciated in traditional Bhutanese philology and has to do with the distinction between ལྷ་རྟག་པ་ **dra dr’akpa** ‘hard’ or ‘severe sounds’ and ལྷ་འཇམ་པ་ **dra jampa** ‘soft’ or ‘tender sounds’. The **gocen** and **’nyönju** generally have the effect of changing a soft sound into a hard sound. Below we list the **gocen** combinations, traditionally called ར་མགོ་ **rago**, ལ་མགོ་ **lago** and ས་མགོ་ **sago**, and their usual phonological Roman Dzongkha equivalents in the modern language. The effects of the **’nyönju** or prefixed letters འ, ག, འ, ཏ, ས are the same as those of the **gocen** or superscripted letters.

ཀ་	ག་	ང་	ཇ་	ཉ་	ཏ་	ད་	ན་	བ་	མ་	ཚ་	ལ
k	g	’ng	j	’ny	t	d	’n	b	’m	ts	dz
ཀླ་	གླ་	ངླ་	ཇླ་	ཉླ་	ཏླ་	དླ་	ནླ་	བླ་	མླ་		
k	g	’ng	c	j	t	d	p	b	lh		
ཀྲ་	གྲ་	ངྲ་	ཇྲ་	ཉྲ་	ཏྲ་	དྲ་	ནྲ་	བྲ་	མྲ་	ཚྲ་	ལྲ་
k	g	’ng	’ny	t	d	’n	p	b	’m	ts	

In terms of modern Dzongkha phonology, these effects are fourfold:

1. The first type of effect is the zero effect. The voiceless plosives and the phoneme **dz**, which are already ‘hard’ by nature, remain so:

ཀ་	ཏ་	ཚ་	ལ	ཀླ་	ཇླ་	ཏླ་	ལླ་	ཀྲ་	ཏྲ་	མྲ་	ལྲ་
k	t	ts	dz	k	c	t	p	k	t	p	ts

2. The second effect is the hardening of voiced plosives. This has led to the distinction between devoiced and voiced initials in Dzongkha, i.e. the voiced or hard initials:

ག་ ཇ་ ད་ བ། ག་ ཇ་ ད་ བ། ག་ ཇ་ ད་ བ།
 g j d b g j d b g d b

as opposed to the soft or devoiced initials:

ག' ཇ' ད' བ'
 g' j' d' b'

The distinction between ‘hard’ voiced and ‘soft’ devoiced consonants is a meaningful phonological contrast in modern Dzongkha.

3. The third effect is that of ‘hard’ or high tone nasals:

ང་ ཉ་ ན་ མ། ག་ ག་ ཉ་ ཉ་ ཉ་
 'ng 'ny 'n 'm 'ng 'ng 'ny 'n 'm

4. The fourth effect of the **gocen** is the use of ལ་མགོ། **lago** in the representation of the voiceless lateral phoneme ལྷ་ **lh**.

In contrast to the **'nyönju** and **gocen**, the modern phonological effects of the historical རྩོགས་ཅན་ **dokcen** ‘subscript letters’ have been more complex.

ཀ་	ཁ་	ག་	པ་	ཕ་	ཆ་	ཇ་	ཉ།
k ~ c	kh ~ ch	g' ~ j'	c ~ pc	ch ~ pch	j' ~ bj'	ny	
ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ་
tr	thr	dr'	tr	thr	dr'	n	
ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ།	
tr	thr	dr'	m	sh	s	hr	
ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ་	ཐ།		
'l	'l	'l	d	'l	'l		

The effects of the ལ་བཏགས་ **yata** ‘subscripted y’ have been fourfold.

1. There may be no effect on the velar initials (ཀ་ ཁ་ ག་), e.g. རྩིས་ **ki** ‘to don (women’s clothing)’, ལམ་ **khä** ‘tax’, མགོ་མོ་ **göm** ‘guest’, གལ་ **g'ä** ‘row, queue, line’.

2. A velar or a bilabial initial (ཀ་ ཁ་ ག་ ཕ་ བ་ ཅ་) may be converted into a palatal initial, e.g. རྒྱལ་ **cap** ‘do, perform’, རྩོད་པ་ **cöba** ‘behaviour’, རྩོད་ **chö** ‘you’, རོ་ཁྱི་ **rochi** ‘dog’, ཕྱག་ **châ** ‘wipe clean’, འགྲོ་ནི་ **joni** ‘to go’, རྩོན་ **jinda** ‘patron’, རྩམས་ཁ་ **j’angkha** ‘counting, enumeration’, འགྲོན་ **j’ön** ‘to go, to come [honorific]’.
3. The **yata** in combination with the bilabial initials (ཕ་ བ་ ཅ་) has led to the unique Dzongkha series of bilabial-palatal initials, e.g. རྩུང་ཀ་ **pcangka** ‘poor’, དཔུལ་ཙ་ **pcäu** ‘forehead’, ཕྱག་མ་ **pchâm** ‘broom’, འཕྲེང་མ་ **pchêm** ‘rosary’, རྩུང་ནག་ **bjâna** ‘houseflies’, གནམ་བུ་ **nambjâ** ‘summer’, བྱི་ལི་ **bj’ili** ‘cat’, བྱག་ **bj’â** ‘cliff’.
4. The combination of the **yata** with a nasal (ལྷོ་) has yielded a palatal nasal, e.g. ཉམས་ལྷོང་ **nyamnyong** ‘experience’, ལྷུ་གུ་ **nyug’u** ‘pen’.

The modern Dzongkha phonological parameter of hard vs. soft is independent of the effects of the **yata**. The examples in the preceding paragraph illustrate that the **yata** is used with hard plosives (**g, j, bj**), soft plosives (**g’, j’, bj’**), a hard nasal initial (**’ny**) and a soft nasal initial (**ny**). Furthermore, Dzongkha often has **yata** where Chöke has ར་བརྟགས་ **rata** ‘subscripted r’, e.g. Dzongkha རྒྱལ་ **g’ä** ‘row, queue, line’ vs. Chöke རྒྱལ་ **dr’el**, Dzongkha རྒྱུ་ལོ་ **J’umo** ‘Chumbi Valley’ vs. Chöke རྒྱོ་ལོ་ **Dr’omo**, Dzongkha རྩུ་ **pca** ‘monkey’ vs. Chöke རྩེལ་ **trel**.

The phonological effects of the historical ར་བརྟགས་ **rata** ‘subscripted r’ have been threefold.

1. There is no effect in ར་ **n**, ལ་ **m**, ཤ་ **sh**, and ལ་ **s**.
2. In most cases, **rata** has yielded retroflex consonant initials:

ཀ་	ཁ་	ག་	ཅ་	ཆ་	ཇ་	ཉ་	ཏ་	བྱ་
tr	thr	dr’	tr	thr	dr’	tr	thr	dr

The Dzongkha hard vs. soft distinction is independent of the retroflexivisation indicated by the **rata**, e.g. རྩོམ་ **drôm** ‘box’, འབྲུག་ཡུལ་ **Dru Ü**

'Bhutan', ལྷོ་བོ་གླ་ 'lopdra 'school', ལྷུ་ dr'u 'boat', ལྷོ་པ་ dr'ôba 'morning', ལྷོ་ཤོ་ས་ Dr'âsho 'Bhutanese nobleman', ལྷོ་བླ་ Phodra 'palace', ལྷོ་ཚང་ dr'atsha 'central lamasery'.

3. **rata** is also used to represent the modern voiceless trill hr (ཨྲ).

The historical combinations with ལ་བཏགས་ **lata** 'subscripted l' have led to two different modern Dzongkha readings.

1. The historical combination ལྷོ་ has yielded the modern Dzongkha initial phoneme **d**.
2. All other combinations with **lata** have yielded the high tone initial 'l (ལྷོ་ ལྷོ་ ལྷོ་ ལྷོ་ ལྷོ་).

Now let us turn to the རྩུངས་བཞི་ 'yangzhi 'vowels' and to the letters ཨྲ and ཨ of traditional Bhutanese script. Thirteen centuries ago, vowels came to be represented in the original 'Ucen script in the same way as they are represented in other so-called Indic scripts, i.e. in scripts historically derived from the Brahmi script. However, two letters, the ཨྲ and the ཨ, are used to represent the five vowels in two tonal registers in syllables beginning with a vowel. Syllables beginning with the letter ཨྲ in 'Ucen script are 'hard' or high tone, whereas those beginning with ཨ are 'soft' or low tone.

ཨྲ	ཨི	ཨུ	ཨེ	ཨོ
'a	'i	'u	'e	'o
ཨ	ཨི	ཨུ	ཨེ	ཨོ
a	i	u	e	o

In Roman Dzongkha, the apostrophe is used to indicate the high tone before nasals, vowels and semivowels. But whereas ancient Tibetan had five vowels, modern Dzongkha has thirteen vowels. The original five vowels have in modern Dzongkha given rise to both short vowel phonemes (**a, e, i, o, u**) and long vowels (**â, ê, î, ô, û**). The conditions which have given

rise to long vowels are only partially understood, for the interplay of determining factors must have been historically as complex as those which determined Czech vowel length. The present state of affairs at any rate is that vowel length is a distinctive phonological trait of modern Dzongkha and must therefore be marked in any adequate system of romanisation. Moreover, Dzongkha has developed the long unlauded vowels **ä**, **ö** and **ü**, derived through apophony of three of the original vowels **a**, **o** and **u** respectively.

The phonological developments or ‘sound laws’ which led from the original five ancient Tibetan to the thirteen modern Dzongkha vowels constitute a complex chapter of historical phonology. Simple comparison of traditional spelling and modern pronunciation does not suffice to provide an understanding of these historical developments. Their complexity will hopefully be unravelled by historical linguistic research. Only some of the more obvious correspondences between traditional orthography and modern vowels will be pointed out here.

Dzongkha long vowels have often arisen from the collapse of two syllables into one. However, this process has not in all cases led to lengthening of the vowel, e.g. **མཁའ་པོ་** ‘map’ ‘husband’ vs. **དམར་པོ་** ‘mâp’ ‘red’, **གཤེན་** **sep** ‘stallion’ vs. **སེར་པོ་** **sêp** ‘yellow’, **ཕྱི་གང་** **tsip** ‘stone wall’ vs. **ཕྱི་སེང་** **tsîp** ‘astrologer’, **ཕོ་བ་** **phop** ‘put something down’ vs. **ཕོ་རབ་** **phôp** ‘cup’, **སྐྱུ་** **ku** ‘honorific prefix for parts of the body’ vs. **ཀླུ་** **kû** ‘gourd’. Final **ར་** **-r** has often led to lengthening of the preceding vowel, e.g. **ཨེ་ར་ལྷེ་ས་** ‘êze’ ‘Bhutanese chutney’, **པ་** **pâ** ‘picture’, **སོ་ར་** **sô** ‘thumb’s breadth’ (vs. **སོ་** **so** ‘tooth’), **འཕུར་** **phû** ‘fly’, **འགྲིར་** **gî** ‘turn a prayer wheel’. Sometimes a final **ས་** **-s** too, instead of triggering apophony of the preceding vowel, has yielded a long vowel in Dzongkha, e.g. **དགོས་** (now spelt **དགོ་**) **gô** ‘must, be necessary’, **གོས་** (now regrettably spelt **གོ་**) **g’ô** ‘male garb’, **ལས་** (with the clever modern spelling **ལྟ་**) **lâ** ‘work’, **ནས་** **nâ** ‘barley’ (vs. **ནས་** **nâ** in Chöke), **དྲ་ཤོས་** **Dr’âsho** ‘Bhutanese nobleman’.

Again, the diachronic factors which conditioned lengthening are complex, and many verbs and other parts of speech exhibit regular grammatical alternation between a form with a long vowel and one with a short vowel. For example, Dzongkha རྟོག་ 'must, be necessary', historically written རྟོགས་, shows the form **gô** when used as a main verb and the shortened allomorph **go** when used as an auxiliary verb, and the verb form བཞག་ མི་ **zhâ-ni** 'to put' has a short vowel in the experienced tense form བཞག་ མི་ **zha-ci** and a long vowel in the inferred past tense བཞག་ ལྷག་ **zhâ-nu**. There are numerous such morphophonological regularities which operate in modern Dzongkha and are clearly represented in Roman Dzongkha, but which are masked from view by the traditional spelling, e.g. low register tone འ་ **nga** 'I' and འེ་གི་ **ngê-gi** 'my' vs. high register tone འ་གིས་ 'ngâ-gi 'I' [ergative] with a long vowel, or short འོ་ **kho** 'he' vs. long འོ་གི་ **khô-gi** 'his' and འོ་གིས་ **khô-gi** 'he' [ergative]. The long vowel in the ergative forms of pronouns such as འོ་ **khô-** might even be an artefact of lengthening caused by a final ergative ས་, still written in the Chöke ergative forms of pronouns such as འོས་ 'he' [ergative], to which a supererogatory ergative suffix གིས་ **-gi** was augmented.

The unlauted or apophonic vowels **ä**, **ö** and **ü** in modern Dzongkha arose, as in modern Tibetan, through apophony historically conditioned by the རྟོག་འཇུག་ **jenju** 'final consonants' ན་ **-d**, ལ་ **-l**, ར་ **-n** and ས་ **-s**. All four finals resulted in the apophonic change of **o** into **ö** and of **u** into **ü**. However, the apophony of original **a** variously yielded **e**, **ê** and **ä**. Final ན་ **-d** usually gave rise to **ê**, e.g., ལྟ་རྟོག་ **têm** 'show', བཏྟག་འཕྲན་ **takcê** 'inspect', བཟེན་ **jê** 'forget', ཚེན་ **tshê** 'measure, size, moderation', seldom to **ä** or **e**, e.g. བརྒྱན་ **gä** 'eight', འབད་ **be** 'do', མཛེ་ནན་ **dzêne** 'leprosy' (however, རན་ **nê** 'illness'). Final ར་ **-n**, which in most cases has been retained in modern Dzongkha pronunciation, has given rise to the vowel **e**, e.g., ལྷོན་ 'men 'medicine', ཅོན་ནན་ **tsende** 'Bhutanese sandalwood', འགན་ལག་ **genkha** 'responsibility'. Final ས་ **-s** and ལ་ **-l** have given rise to the vowel **ä**, e.g., རྩས་ **dzä** 'gunpowder', གཡས་ལས་ 'yäp 'right (as opposed to left)', ལྷས་ **sä** 'prince',

མཁམས་ **khäp** ‘adept, expert’, སྐལ་པ་ **bäp** ‘frog’, ཐུ་མ་ **thäu** ‘dust’, གཤམ་ **gä** ‘to cross, to ford’, བལ་ **b’ä** ‘wool’, བགལ་ **shä** ‘wander, roam’. As already pointed out above, some cases of final ལ་ -s have not yielded forms with an apophonic vowel but have led to forms with a long vowel.

But the historical development of vowels from ancient Tibetan to modern Dzongkha is more complex than even these correspondences would suggest. For example, there are vowel harmonic forms in modern Dzongkha involving the vowel ö, e.g. མཚོ་རྟེན་ **chötö** ‘stupa’, ལྷོ་བ་དཔོན་ **’löbö** ‘teacher’. Moreover, the factors giving rise to the modern vowels in some Dzongkha words are far more involved, e.g., སྐད་པོ་ **gap** ‘head of a སྐད་པོ་གེ་ **geo**, or block of villages’, Dzongkha བགྲོས་པ་ **dröp** ‘ex-, former, retired’, alongside formal Chöke བགྲེས་པ་ **drep**. An important lesson to be learnt from such examples is that when we see a འབྲེང་པོ་ **drengbo** in traditional orthography, it does not necessarily mean that there will be a vowel e or ê in modern Dzongkha. What determines the spelling in Roman Dzongkha is the pronunciation.

The phonetic implications of the traditional dichotomy made in Bhutanese philology between སྒྲ་རྒྱལ་པ་ **dra dr’akpa** ‘hard’ or ‘severe sounds’ and སྒྲ་འཇམ་པ་ **dra jampa** ‘soft’ or ‘tender sounds’ are as two sides of the same coin. The apostrophe in Roman Dzongkha fulfils the function of marking both phenomena connected with this distinction.

1. The apostrophe marks the high register tone in syllables beginning with a nasal, a liquid or a vowel. In this function the apostrophe is written preceding the initial consonant or vowel, e.g. གཡུམ་ **’ü** ‘village’, ལྷ་ **’nga** ‘five’, ལྷོ་ **’lo** ‘cough’, whereas the low register tone is left unmarked, e.g. ཡུམ་ **ü** ‘realm’, ལོ་ **lo** ‘year, age’, ལ་ **nga** ‘I, me’.
2. The apostrophe indicates a devoiced consonant, e.g. ཟམ་ **z’am** ‘bridge’, བགོ་ **g’ô** ‘Bhutanese male garb’, གུམ་ **g’a** ‘queue, row, line’, བལ་ **b’ä** ‘wool’, རྗོ་བདག་ **j’ôda** ‘owner’, whereas voiced consonants are unmarked, e.g. བཟང་མ་ **zâm** ‘healthy’, ལྷོ་ **go** ‘door’, བརྒྱད་ **gä** ‘eight’, འབལ་ **bä** ‘pull

out, extract’, འཇུ་ jo ‘go’. In this function the apostrophe is written following the consonant.

In the following table, the combinations are diagrammed in which the apostrophe is used in its first function, i.e. to mark the ལྷ་འགྲུ་འ' **dra dr'akpa** or 'hard sound' of the high register tone in syllables beginning with a nasal, liquid or vowel.

low register 'soft'		high register 'hard'	
nga	ང	'nga	ང'
nya	ཉ	'nya	ཉ'
na	ན	'na	ན'
ma	མ	'ma	མ'
wa	ཨ	'wa	ཨའ'
ya	ཨ	'ya	ཨའའ'
la	ཨ	'la	ཨའའ'
a	ཨ	'a	ཨའ'
â	ཨའ'	'â	ཨའའ'
e	ཨའ'	'e	ཨའའ'
ê	ཨའའ'	'ê	ཨའའའ'
i	ཨའ'	'i	ཨའའ'
î	ཨའའ'	'î	ཨའའའ'
o	ཨའ'	'o	ཨའའ'
ô	ཨའའ'	'ô	ཨའའའ'
u	ཨའ'	'u	ཨའའ'
û	ཨའའ'	'û	ཨའའའ'
ä	ཨའའ'	'ä	ཨའའའ'
ö	ཨའའའ'	'ö	ཨའའའའ'
ü	ཨའའའའ'	'ü	ཨའའའའའ'

The high register tone is marked in Roman Dzongkha only in syllables beginning with a nasal, liquid or vowel because in all other syllables the tone can be predicted on the basis of the initial consonant. As the table

below recapitulates, syllables beginning with voiceless consonants are invariably in the high register tone, and syllables beginning with the voiced and devoiced consonants are in the low register tone.

high register		low register					
k	ཀ'	kh	ཁ'	g	ག'	g'	ག'
c	ཅ'	ch	ཅ'	j	ཇ'	j'	ཇ'
t	ཏ'	th	ཐ'	d	ད'	d'	ད'
p	པ'	ph	ཕ'	b	བ'	b'	བ'
pc	ཕ'	pch	ཕ'	bj	བཇ'	bj'	བཇ'
tr	ཏ'	thr	ཏ'	dr	དཏ'	dr'	དཏ'
ts	ཅ'	tsh	ཅ'	dz	དཅ'		
sh	ཤ'			zh	ཤཞའ'	zh'	ཞ'
s	ས'			z	ཤཞའ'	z'	ཞ'
hr	མ'			r	ར'		
lh	ལ'						
h	ཏ'						

In the following table, the combinations are diagrammed in which the apostrophe is used in its second function, i.e. to mark the ལྷོ་འཇམ་པ་ **dra jampa** ‘soft sound’ of devoiced initial consonants. In the first version of Roman Dzongkha published in 1991, this second function of the apostrophe for a brief period of three years used to be fulfilled by a diacritic known as a **thi** (ཐིག་) or devoicing circlet [°]. This diacritic was soon abandoned for the apostrophe.

voiced 'hard'		devoiced 'soft'	
ga	ག་	g'a	ག'
ja	ཇ་	j'a	ཇ'
da	ད་	d'a	ད'
ba	བ་	b'a	བ'
bjā	བྱ་	bj'a	བྱ'
dra	དྲ་	dr'a	དྲ'
zha	གཞམ་	zh'a	ཞམ'
za	གཟམ་	z'a	ཟམ'

Dzongkha distinguishes between voiced and devoiced plosive and sibilant consonants. This distinction is unique to Dzongkha and alien to the phonologies of the other languages of Bhutan. Speakers of Dzongkha whose mother tongue is another language of Bhutan, particularly people originating from east of the Pêli La དཔལ་ལེ་ལ་, therefore sometimes do not observe the distinction between the voiced consonants and their devoiced counterparts, e.g. གཟམ་ *za* vs. ཟམ་ *z'a*. For non-native speakers of Dzongkha, a good rule of thumb to follow is that when any of the voiced consonants ག་ ཇ་ ད་ བ་ བྱ་ དྲ་ ཞམ་ and ཟམ་ occur with a prefixed letter, or སྐྱེན་འདུག་ *'nyönju*, the initial will tend to be 'hard' and thus rendered without an apostrophe or ཀོམ་ *koma* in Roman Dzongkha (g, j, d, b, bj, dr, zh and z). When the voiced consonants ག་ ཇ་ ད་ བ་ བྱ་ དྲ་ ཞམ་ and ཟམ་ occur without a prefixed letter, they are usually devoiced in the standard dialect and will be written with an apostrophe following the initial in Roman Dzongkha (g', j', d', b', bj', dr', zh' and z'). In general this rule of thumb is seen to hold, but there are exceptions. Since the presence of a *'nyönju* or *gocen* does not necessarily indicate a 'hard' pronunciation, and the absence of *'nyönju* or *gocen* does not in every case indicate a 'soft' pronunciation, the only reliable guide is the pronunciation of a native Dzongkha speaker from Wang or Thê. Traditional orthography and modern phonology are

two distinct systems operating by a distinct set of rules. The complexity of Dzongkha historical phonology highlights the need for an accurate representation of modern Dzongkha phonology.

Written Dzongkha observes other Classical Tibetan or Chöke spelling conventions. For example, a Dzongkha verb stem may have as little as one, but also as many as four different orthographic forms with the same pronunciation:

1. བསྐྱབས་ **drup**, vt., ‘complete, perform, finish, achieve’, in the past tense, e.g. བསྐྱབས་ཡི་ **drup-yi**,
2. བསྐྱབ་ **drup** in the future, e.g. བསྐྱབ་ནི་ **drup-ni**, བསྐྱབ་འང་ **drup-ong**,
3. སྐྱབ་ **drup** in the present, e.g. སྐྱབ་དོ་ **drup-do**, སྐྱབ་པའི་སྐང་ཨིན་ **drup-bigang 'ing**,
4. སྐྱབས་ **drup** in the imperative, e.g. སྐྱབས་ཤིག་ **drup-sh!**

This verb may be compared with its intransitive counterpart, which has only two orthographic forms:

1. འགྲུབ་ **dr'up**, vi., ‘get accomplished, be or get completed’, in the present and future, and
2. སྐྱབ་ **dr'up** in the past.

However, Dzongkha verbs do not consistently follow Chöke orthography. Sometimes Dzongkha will use one orthographic form where Chöke will use several. Often it is impossible for a Dzongkha verb to follow Chöke orthography, simply because the Dzongkha verb is different from the Chöke verb, e.g. Dzongkha འཕྱོ་ **jo** ‘go’ vs. Chöke འཕྱོ་ **dro** ‘go’, Dzongkha འབད་ **be** ~ **bä** ‘do’ vs. Chöke འབད་ ~ འབས་ ~ འབ་ ~ འབོས་ ‘do’, with the formal Bhutanese reading pronunciations **j'et** ~ **j'ä** ~ **j'a** ~ **j'ö**. Whenever there is an attempt to follow the Chöke orthography in this matter, as in

the case of བསྐྱབས་ ~ བསྐྱབ་ ~ སྐྱབ་ ~ སྐྱབས་ **drup** ‘complete, perform, finish, achieve’, the result is an erudite but artificial spelling distinction only.

In fact, the ancient Tibetan phenomenon of verb stem alternation, maximally involving four different stems, has no reflex in Dzongkha. An early listing of alternating verb stems found in Written Tibetan is included in the 1834 grammar of Tibetan written by the Hungarian traveller Alexander Csoma de Kőrös, *alias* Csoma Kőrösi Sándor. Isaac Jacob Schmidt’s Tibetan grammar, published in 1839 for the Imperial Russian Academy of Sciences at St. Petersburg, improves greatly upon Csoma de Kőrös’s work and also provides a list of the various stems for a single Tibetan verb. Heinrich August Jäschke’s (1883) grammar also treats the phenomenon. Alternating stems for Tibetan or Chöke verb forms can be found in any good Tibetan-English dictionary, such as that by Isaac Jacob Schmidt (1841), Heinrich August Jäschke (1871, 1881) or Sarat Chandra Das (1902). A comprehensive spelling guide for Tibetan verb forms was published by Dorje Wangchuk Kharto (1979) in Delhi, and this orthographical material has been more tidily arranged and presented in a beautiful reference book by Nathan Hill (2010).

The ancient phenomenon of verb stem alternation basically involving four different stems reflected in the Tibetan writing tradition still survives as an intact system in the Manchad language of Himācal Pradeś. This type of verb stem alternation should not be confused with honorific verbs or suppletion. For example, the Dzongkha verb གཤམ་གཤམ་ **shâ** ‘pass away’ is the honorific counterpart of the regular Dzongkha verb ཤི་ **shi** ‘die’. The Dzongkha verb འགྱུ་ **jo** ‘go’, like English, has a suppletive form in the past, i.e. སོང་ **song** ‘went’, and in the perfective, i.e. ཡར་ **yâ** ‘went’, and the Dzongkha verb འོང་ **ong** ‘come’ has a suppletive stem in the imperative and first person interrogative, i.e. ཤོག་ **shô**, and in the perfective aspect and potential mood, i.e. ཐོན་ ~ འཕོན་ **thön, thöng**.

Finally, there is variation and inconsistency in the spelling of modern Dzongkha. Often Dzongkha spelling coincides with Tibetan orthography,

and often it does not. Sometimes a word is spelt in more than one way. Dzongkha spellings may either be in keeping with classical orthography or represent *ad hoc* modernisations, based both on historical and on false etymologies. Some new spellings give a good indication of the modern pronunciation, e.g. ལྲ་ *lâ* ‘work’. Some new spellings, however, represent innovation for its own sake and even obscure pronunciation where a traditional spelling does not. For example, a spurious རྡོན་འདུག་ *’nyönju* has been added to Dzongkha བགོ་ *g’ô* ‘male garb’, misleadingly suggesting a hard initial, and an historical རྫོལ་འདུག་ *jenju* has been removed which would have clarified the lengthened vowel. Official Dzongkha spellings are given in the རྫོང་ཁའི་ཚིག་མཛོད་ Dzongkha dictionaries published in 1986 and 1993 by the Department of Education and the Dzongkha Development Commission respectively. At the request of the Dzongkha Development Commission, I designed a phonological spelling for Dzongkha in the native ’Ucen script, known as རྫོང་ཁ་འདུས་ཡིག་ Phonological Dzongkha. The book which explains Phonological Dzongkha was prepared in 1994 and then filed away in the archives of the Dzongkha Development Commission. Its contents are rendered public in the present volume for the first time. Previously, Roman Dzongkha had served as the only reliable representation of Dzongkha pronunciation.

Alphabetical Order of Roman Dzongkha						
a	ch	g'	'l	ô	s	'û
â	d	h	lh	'o	sh	ü
'a	d'	i	m	'ô	t	'ü
'â	dr	î	'm	ö	th	w
ä	dr'	'i	n	'ö	tr	'w
'ä	dz	'î	'n	p	thr	y
b	e	j	ng	ph	ts	'y
b'	ê	j'	'ng	pc	tsh	z
bj	'e	k	ny	pch	u	z'
bj'	'ê	kh	'ny	r	û	zh
c	g	l	o	hr	'u	zh'

7 Contour tones

Dzongkha contour tones are a phenomenon of great interest to linguists. However, these incipient tonal phenomena are of little use to students attempting to actively master the language. Language learners can safely skip this section and proceed to do the exercises to Chapter 3. Michailovsky (1986) first reported the existence of contour tones in Dzongkha in addition to the high and low register tones discussed in Section 1 of this chapter. Mazaudon and Michailovsky's (1989) experimental phonetic research on Dzongkha tonology with native speakers of Dzongkha from རྒྱལ་ཁྲིམས་ཅེ་ཅེ་ Capcha and རྒྱལ་ཁྲིམས་ཅེ་ཅེ་ Thimphu brought to light the existence of a contour tone distinction in a significant number of Dzongkha words. They provided interesting diachronic explanations of the tonogenetic mechanisms involved on the basis of what may be conjectured from the traditional orthography. The table below lists minimal pairs which illustrate this contour tone distinction, including the minimal pairs listed in Mazaudon and Michailovsky's material which could be verified. The

rising contour seems to be ever so slightly glottalised. The falling contour is longer in duration, particularly in the low register. Diphthongs always exhibit a falling contour.

From a comparative linguistic perspective, the contour tones are indeed ‘the most original aspect of Dzongkha phonology’. However, the contour distinction does not exist in all dialects of Dzongkha. In those dialects in which it does exist, the opposition does not occur in short open syllables, diphthongs or in monosyllables in final **-n** and is not always made by all speakers consistently. In the examples below the rising glottalised contour is indicated by an asterisk. This asterisk is not employed elsewhere in the book, however, nor is it ever used in the Roman Dzongkha.

high register examples

rising, glottalised	slightly falling
ཤོབ་ shop* lie	གཤོག་པ་ shop wing
གསུམ་ sum* three	སྤུང་མ་ sum amulet
སེམས་ sem* mind, feelings	སྒྲུན་མ་ sem lentils
ཀཾམ་ kâm* leg	སྐཾམ་ kâm star
ཐྲག་པ་ pâ* slice of meat	པར་ pâ picture
ཐམ་ thap* stove, kitchen	ཐག་པ་ thap rope
ཤེས་ shê* know	ཤེས་ shê glass
ཀང་ kang* marrow	བཀང་ kang fill (fluid)
མཚིན་པ་ chim* liver	ཁྱིམ་ chim house
ཚམ་ tsham* niece	མཚོམས་ tsham border

rising, glottalised			slightly falling		
བསད་	sê*	kill	གསེར་	sê	gold
ལྷི་	'lü*	pear	ལྷུང་	'lü	dough ef- figy

low register examples

rising, glottalised			slightly falling		
འཛིན་མ་	dzim*	tongs	ཇི་མ་	dzim	eyebrow
འབྱུ་	bjâ*	standing paddy	བྱུ་	bjâ	summer
དོས་	d'ô*	burden	དོར་	d'ô	pair
སྡོད་	dö*	sit, stay	སའོས་	dö	ritual spirit palace made of coloured thread

Exercises to Chapter 3

I. Grammar questions

1. Which three diacritic marks are used in Roman Dzongkha, and what do they signify?
2. How many tones are there in standard Dzongkha? When and how is tone marked in official Dzongkha Romanisation?
3. Which consonants are automatically followed by the low register tone, and which are followed by the high register tone?

4. What are devoiced consonants and how are they pronounced? How are devoiced consonants indicated in Roman Dzongkha orthography?

II. Pronunciation Exercises

As a student of Dzongkha, you will have to master a number of speech sounds which do not occur in your native language. You will have to learn to distinguish systematically and consistently between these new speech sounds. Do not satisfy yourself with an approximate pronunciation in the beginning, thinking that your pronunciation will improve with time. Make an all-out effort at the very outset to gain a proper pronunciation of Dzongkha. Poor pronunciation habits will be difficult to break later on. Do not be shy, and show yourself what your vocal tract can do.

After you have practised the pronunciation exercises in Chapter 3 with the aid of the soundtrack or the assistance of a native speaker of Dzongkha from western Bhutan, pronounce the following Dzongkha words correctly, following the Roman Dzongkha spellings. Check your answers against the sound track.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
ལྷ་	<i>lña</i>	'nga	five
ང་	<i>ña</i>	nga	I, me
ནྱ་	<i>nña</i>	nâ	here
ནས་	<i>nas</i>	nâ	barley
མནར་	<i>mnar</i>	nâ	illness
གློ་	<i>glo</i>	'lo	cough
ལོ་	<i>lo</i>	lo	year, age
ཤི་	<i>śi</i>	shi	die
ཤེས་	<i>śes</i>	shê	know
བསལ་	<i>bśal</i>	shä	wander

Dzongkha	transliteration	Roman	English
བཤད་སྒྲུབ་ནི་	<i>bśad-slab-ni</i>	she'lapni	explain
རྫོང་	<i>rdo</i>	do	stone
སྒྲོད་	<i>sdod</i>	dö	sit
ལུག་	<i>lug</i>	lû	sheep
ལུད་	<i>lud</i>	lû	compost
མྱལ་པ་	<i>rmagpa</i>	'map	husband
དམ་པོ་	<i>dmarpö</i>	'mâp	red
ག་མེ་བ་	<i>gseb</i>	sep	stallion
སེ་པོ་	<i>serpo</i>	sêp	yellow
རྩེ་གཤམ་	<i>rtsigpa</i>	tsip	stone wall
རྩེ་སམ་	<i>rtsispa</i>	tsîp	astrologer
ཕོ་བ་	<i>phob</i>	phop	put something down
ཕོ་པ་	<i>phorpa</i>	phôp	cup
བརྟག་དཔྱད་	<i>brtag-dpyad</i>	takce	inspect
ཀུ་ཤ་	<i>kuwa</i>	kû	gourd used as a scoop
གླང་	<i>glañ</i>	'lang	bull, ox
ཆང་	<i>chañ</i>	chang	beer
ཚོང་ཁང་	<i>tshoñ-khañ</i>	tshongkha	shop
མིང་	<i>miñ</i>	meng	name
ཉིང་	<i>hiñ</i>	hing	heart

Pay particular attention to the use of the apostrophe when pronouncing the following, second set of Dzongkha words.

Dzongkha	transliteration	Roman	English
གཟེར་	<i>gzer</i>	dzê	nail
ཟེ་	<i>ze</i>	z'e	crest
གསེར་	<i>gser</i>	sê	gold
བགོ་	<i>bgo</i>	g'ô	Bhutanese male garb
གོ་	<i>sgo</i>	go	door
གལ་	<i>gyal</i>	g'ä	queue, row, line
བརྒྱད་	<i>brgyad</i>	gä	eight
བལ་	<i>bal</i>	b'ä	wool
འབལ་	<i>ħbal</i>	bä	pull out, extract
དོན་	<i>don</i>	d'ön	reason
སྐྱོད་	<i>sdod</i>	dö	sit, remain
བྱི་ལི་	<i>byi-li</i>	bj'ili	cat
བྱི་ལི་	<i>sbyi-li</i>	bj'ili	plane, chisel
འབྲུང་	<i>ħbyañ</i>	bjang	honey

Pronouns, postpositions, numerals and the verbs ‘to be’

This chapter deals with Dzongkha pronouns, demonstratives and postpositions and will introduce to the Western reader a syntactic element order which is different than in most European languages. Dzongkha numerals will be seen to operate according to both a decimal and an older vigesimal system. The several forms of Dzongkha ‘to be’ and their respective meanings will introduce the reader to a dimension of Dzongkha grammar which will be novel to most. The choice between various Dzongkha verb forms depends on epistemological considerations which the grammars of most Western languages do not force us to make explicit each time we choose a verb form. The Dzongkha speaker automatically makes this obligatory choice and so makes a statement or takes a stance with respect to the epistemic status of the information conveyed in almost every sentence which he speaks.

Dzongkha personal pronouns						
	singular			plural		
1st person	ང་	nga	I	ང་བཅས་	ngace	we
2nd person	ཚུད་	chö	you	ཚུད་	chä	you
3rd person	ཁོ་	kho	he	ཁོང་	khong	they
	མོ་	mo	she			
honorific	ལྷོ་	nâ	he, she, you	ལྷོ་བུ་	nâ-bu	they, you

1 Dzongkha pronouns

The table above lists the nine Dzongkha personal pronouns. There are two morphological regularities in the language which affect Dzongkha personal pronouns but are entirely concealed by traditional orthography. However, both morphological regularities are rendered visible in Roman Dzongkha. The first regularity is that the vowel in the three pronouns ང་ **nga** ‘I’, ཁོ་ **kho** ‘he’ and མོ་ **mo** ‘she’ are lengthened before the dative, ergative and genitive suffixes, e.g. ང་ལུ་ **ngâ-lu** ‘to me’, ཁོ་གིས་ **khô-gi** ‘he [ERG]’, མོ་གི་ **mô-gi** ‘her, hers’.

The second regularity is that in the two Dzongkha personal pronouns beginning with a nasal initial consonant, this nasal initial becomes ‘hard’ when the pronouns is put in the ergative case. Accordingly, ང་ **nga** ‘I’ becomes ང་གིས་ **ngâ-gi** ‘I [ERG]’, and མོ་ **mo** ‘she’ becomes མོ་གིས་ **mô-gi** ‘she [ERG]’. The bane of Dzongkha’s success as the national language of the kingdom is that most people in Bhutan speaking Dzongkha today are not native speakers, and many of these have not fully acquired a native speaker phonology of the language. As a result, this second regularity is sometimes missed by non-native speakers of Dzongkha from other parts of Bhutan.

These two morphological regularities, the first rule involving the lengthening of the vowel before case suffixes and the second rule involving the register tone shift in the two nasal-initial pronouns in the ergative case, are in fact the primary native morphological markers in the grammar of standard spoken Dzongkha, so much so that the suffixes can actually be dropped altogether in native spoken Dzongkha. However, these two morphological rules must be observed, and these two morphological regularities in Dzongkha grammar are entirely hidden by traditional orthography. For example, in the natural spoken Dzongkha sentences ང་གིས་མོ་སྐབ་ཅི། 'ngâ mō 'lapci 'I told her' and མོ་གིས་ང་སྐབ་ཅི། 'mô ngâ 'lapci 'she told me', the overt suffixes are dropped, but the vowels are lengthened as marks of inflected case, and the initial nasal is hardened, i.e. pronounced in the high register tone, in the ergative. Roman Dzongkha renders these grammatical regularities in the real native Dzongkha visible and amenable to study and documentation.

The collective ending ཚེས་ཚུ་ཚུ་བ་ **châchap** may be added to any of the plural pronouns, e.g. འོ་ཚུ་ཚུ་བ་ **chä-châchap** 'you all', or to any Dzongkha nouns denoting people, e.g. ཡུལ་ཚུ་ཚུ་བ་ 'amtshu-**châchap** 'all the women'. The following two sentences illustrate the use of the collective ending ཚེས་ཚུ་ཚུ་བ་ **châchap**.

- (1) ང་བཅས་ཚུ་ཚུ་བ་ལུ་ཡང་གསོལ་རས་གཅིག་ལྟུ་དགོ་པས།

ngace -châchap -lu -e söra ci zh'u -go -be
we -[COL] -[DAT] -also reward one request -must -[EP]

'All of us would also like to request some recompense.'

- (2) བུ་ཚོ་ཚུ་ཚུ་བ་ནུ་ཤོག་གིག།

b'um -châchap nâ sho -sh!
girl -[COL] here come -[IMP]

'Come here, girls!'

The honorific pronouns ལྷོ་ *nâ* ‘he, she, you’ and plural ལྷོ་བུ་ *nâ-bu* ‘they, you’ are used to show respect in formal situations with reference to either the second or third person. The proper form of reference to the king is མི་དབང་མངའ་བདག་པོ་ཚེ། *Mi’wang* ‘Ngada Rimboche’ ‘His Majesty’, and the proper form of address is མངའ་བདག་པོ་ཚེ། ‘Ngada Rimboche’ ‘Your Majesty’ and, in lieu of a pronoun, ཞབས། *Zh’ap* ‘Your Majesty’.

The Dzongkha demonstrative pronouns are listed in Table 2. The demonstratives bearing the prefix ཨ་ ‘a-, viz. ཨ་ནི་ ‘*ani* ‘this right here’, ཨ་ཐི་ ‘*aphi* ‘that over yonder’, ཨ་ཡི་ ‘*ayi* ‘that up over there’, ཨ་མི་ ‘*ami* ‘that down over there’, are more emphatically deictic in nature than their counterparts lacking the prefix, viz. ནི་ *ni* ‘this here’, ཐི་ *phê* ‘that over there’, ཡི་ *yê* ‘that up there’, མི་ *mê* ‘that down there’. All the demonstratives in the table below may be used as nominal heads, e.g. ཨ་ཐི་ངེ་གི་ཨིན། ‘*Aphi ngê-gi ’ing* ‘That over there is mine’, ཡི་ཚུད་ཀྱི་ཨིན་ན། *Yê chö-gi ’ina* ‘Is that yours up there?’.

Dzongkha demonstrative pronouns			
proximal	ཨ་ནི་	'ani	this right here
	ནི་	ni	this here
neutral	དེ་ ~ འདི་	di	this, that [DEF]
	དེ་	d'i	this, that [DEM]
distal	ཨ་ཐི་འདི་	'aphidi	that over yonder
	ཐི་ཚུ་	phêtshu	those over there
	ཨ་ཡི་	'ayi	that up over there
	ཡི་ཚུ་	yêtshu	those up there
	ཨ་མི་	'ami	that down over there
	མི་ཚུ་	mêtshu	those down there

An orthographic convention arose in Dzongkha whereby the definite article དེ **di** came to be written as འདི **di** in the four expressions ཨ་ཕི་འདི 'aphidi 'that one over yonder', ཨ་མི་འདི 'amidi 'that one down there' ཨ་ཡི་འདི 'ayidi, 'that one up there' and ཨ་ནི་འདི 'anidi 'this one right here'. Dzongkha orthography often disguises what is actually going on in the language at the morphological level. However, this particular orthographic convention actually appears to have been introduced in an attempt to capture a native morphological regularity. The real Dzongkha morphological regularity is only rendered visible in Roman Dzongkha, however. The free morpheme དེ **d'i** is a demonstrative pronoun, which can be used by itself as the subject of a sentence, e.g. དེའོ་གི་ཨིན། **D'i khô-gi 'ing** 'That's his', དེ་ངེ་གི་ཨིན། **D'i ngê-gi 'ing** 'That's mine'.

By contrast, the bound morpheme དེ **di** is a definite article suffixed to the noun phrase that it modifies. The fact that we are dealing with two distinct, albeit etymologically related, morphemes is concealed by traditional Dzongkha orthography, which spells the demonstrative pronoun and the definite article in the same way, although they are pronounced differently. The bound suffixal morpheme translates into English as 'the' or 'that', e.g. རོ་ཁྱི་དེ་ **rochi-di** 'the dog' or 'that dog'. The orthographic variant འདི **di** is used in the four expressions listed above and is therefore actually merely a spelling convention for writing the definite article suffix in those four expressions. The proximal form བྱི **ni** can be used both as a proximal definite article suffixed to a noun as well as in the function of a demonstrative pronoun acting as a free morpheme in the sentence, e.g. རོ་ཁྱི་མེན། **Rochi-ni mä** 'it's not this dog', བྱི་ངེ་རོ་ཁྱི་ཨིན། **Ni ngê rochi 'ing** 'This is my dog'.

In Dzongkha a possessive pronoun can be used together with or without the definite article, ངེ་ཆོ་གས་དེ་ **ngê-châro-di** 'my friend [DEF]' and ངེ་ཆོ་གས་ **ngê-châro** 'my friend'. The distinction is comparable to the Portuguese *o meu amigo* 'my friend [def]' and *meu amigo* 'my friend' or Limbu *a-ndzum-in* 'my friend [DEF]' and *a-ndzum* 'my friend'. The numeral 'one'

གཅིག་ **ci** also serves as an indefinite article. There is a novel and spurious orthographic convention, observed by some in a slavish attempt to represent an English distinction that is lacking in Dzongkha, whereby གཅིག་ **ci** ‘one’ is distinguished from ཅིག་ **ci** ‘a, an’, although the pronunciation and the meaning are identical.

The plural suffix ཚུ་ **tshu**, when it occurs, follows the definite article, e.g. བསོ་ལ་འདི་ཚུ་ **g’ola-di-tshu** ‘the clothes’. The Dzongkha plural is not equivalent to the European plural category in that, as in many of the world’s languages, the Dzongkha plural is not a strictly obligatory category for any collection of items greater than one. Rather, the Dzongkha plural is used primarily in contexts where it is desirable to emphasise the plurality of the referents or to express manifoldness.

The form ཨ་མི་ **’aphi** ‘yonder’, shorn of the article, as well as all the remaining demonstratives shown in the preceding table, may be used adnominally. Used attributively in this way, these demonstratives precede the noun they modify and are obligatorily used in conjunction with the definite article, which is written variously as དེ་ **di** or འདི་ **di** depending on the old spelling rule already described, e.g. བེ་མི་དེ་ **phê-’mi-di** ‘that man’, ཨ་ནི་ཨམ་ཚུ་འདི་ **’ani-’amtshu-di** ‘this woman’, ཨ་ཡི་བུ་ཚུ་འདི་ **’ayi-b’um-di** ‘that girl up there’, ཨ་མི་བུ་ཚུ་འདི་ཚུ་ **’ami-b’utshu-di-tshu** ‘those boys down there’.

The monosyllabic demonstratives བེ་ **phê** ‘those’, ཡི་ **yê** ‘those up there’ and མི་ **mê** ‘those down there’ are occasionally encountered in colloquial speech as articles following the noun they modify, e.g. མི་མེ་ཚུ་ **’mi-phêtshu** ‘those men’, although this element order has a decidedly colloquial flavour, e.g. མི་མེ་ཚུ་དང་འབྲེལ་མི་དགོས། **’mi-phêtshu-da thrî migo** ‘It’s better not to get involved with those guys’.

2 Suffixes and postpositions

The relationships expressed by prepositions in languages like English, Russian or Chinese are expressed by postpositions in many of the world's languages like Dzongkha, Burmese or Hindi. Whereas prepositions precede the noun or pronoun they modify, postpositions follow them. Throughout this book, many Dzongkha suffixes and postpositions will be introduced. In this section, the genitive, locative, ablative and dative suffixes are presented.

The genitive suffix indicates possession or a part-to-whole relationship, like English 'of'. In accordance with Classical Tibetan spelling conventions, the genitive suffix is written as གྱི་ **-gi** after words ending in མ་, ན་, ར་ and ལ་, e.g. རྩིམ་གྱི་ལྗེ་མིག་ **chim-gi dimi** 'the key to the house', as གྱི་ **-gi** after words ending in orthographic ག་ and ར་, e.g. འོང་གི་རོ་ཁྱི་ **khong-gi rochi** 'their dog', as གྱི་ **-gi** after words ending in orthographic བ་, ཏ་ and ས་, e.g. ར་བཅས་གྱི་འཇིགས་ **ngaci chim** 'our house', but it should be noted that the possessive form 'our', although written as ར་བཅས་གྱི་ in traditional orthography, is actually pronounced **ngaci** in modern spoken Dzongkha. Certain words ending in a vowel take the genitive ending འི་ **-i**, e.g. རའི་ རྩིམ་གྱི་ལྗེ་མིག་ **ngê chim-gi dimi** 'the key to my house', རྫོང་ཁའི་བད་སྡེ་དཔའི་ གཞུང་ **Dzongkhai Datröbi Zhung** 'Grammar of Dzongkha', འོ་གྱི་ཨམ་ཚུའི་ ལག་པ་ **khôgi amtshui-lap** 'his wife's hand', whereas others take the genitive ending གི་ **gi**, e.g. འོ་གྱི་མིང་ **khô-gi meng** 'his name', འྱི་མི་གི་མཚུག་མ་ **bj'ili-gi juma** 'the cat's tail'. The genitive ending འི་ **-i** is occasionally used in combination with the genitive གྱི་ **gi**, particularly in the first singular possessive, e.g. རའི་གྱི་སུམོ་ **ngêgi b'um** 'my daughter'. The combination རའི་གྱི་ **ngêgi** 'my' is sometimes written འི་གྱི་ **ngêgi** 'my', and for the form རའི་ **ngê** 'my', the spellings འིའ, འིའི་ and འི་ are also found. Words ending in orthographic ལ་ either take the ending གི་ **-gi** or drop the final ལ་ and add འི་ **-i**.

The locative suffix ནང་ **na** indicates location or destination, like English ‘in’, e.g. རང་ཅས་ཀྱི་ཁྱིམ་ནང་ **ngaci chi-na** ‘in our house’, ཁྲོམ་ནང་ **throm-na** ‘in the market’, ཡིག་ཚང་ནང་ **yitsha-na** ‘in the office’, ཤོག་ལེབ་བཅུ་ཐམ་ནང་ **shôle-cuthâm-na** ‘on page ten’. Another locative suffix ཁར་ **kha** occurs in combination with a limited set of nominals, e.g. དེ་ཁར་ **d’ikha** ‘there’, གཡུས་ཁར་ **’ü-kha** ‘in/to the village’. Attentive readers will have noticed that in modern spoken Dzongkha the word ཁྱིམ་ **chim** ‘house’ has a regular allomorph ཁྱིམ་ **chi** ‘in our house’ before the locative suffix ནང་ **na** ‘in, at’.

The ablative suffix ལས་ **le** indicates the point of origin or departure, like English ‘from’, e.g. ཕུན་ཚོགས་གླིང་ལས་ **Phüntsho’ling-le** ‘from Phüntsho’ling’, ཁ་རྩ་ལས་ **khâtsa-le** ‘from, since yesterday’, ཉིང་ལས་ **hing-le** ‘from the heart’.

The dative or target case suffix ལུ་ **lu** indicates the goal or site of an activity. When an activity expressed by a verb is directed ‘to’ or ‘for’ someone or something, the goal is marked by the dative. The Dzongkha dative differs from a Slavic dative or Latin, for example, in that it may mark what in most Western languages would be the direct object of a sentence when the verb in Dzongkha expresses an activity seen as directed at the object, e.g. ཁོ་གི་ཚོལ་གས་ལུ་ **khô-gi chârô-lu** ‘to’ or ‘for his friend’ or simply ‘his friend’, ང་ལུ་ **ngâ-lu** ‘me, to me’. The target case or dative suffix also indicates location or direction, like English ‘to’ or ‘at’, and may even be combined with the locative suffix to indicate the site of an activity or situation, e.g. ཐིམ་ཕུག་ལུ་ **Thimphu-lu** ‘in Thimphu’, ཡིག་ཚང་ནང་ལུ་ **yitsha-na-lu** ‘at the office’.

Other suffixes postpositions will be introduced in passing in the course of this book. Many of these can be affixed directly to the noun they modify, e.g. བར་ཚུན་ཚོད་ **phâ-tshöntshö** ‘up as far as over there’. Some are complements of genitive constructions, e.g. གྱི་དོན་ལུ་ **-gi-d’ön-lu** ‘on behalf of, in order to’. Yet others may both occur as complements of the genitive or be affixed directly to the noun they modify, e.g. ངའི་འགྲུར་ **ngê-gu** ‘on me’,

རྫོང་འགུར་ **doi-gu** ‘on a rock’ vs. ང་བཅས་འགུར་ **ngace-gu** ‘on us’, གྱི་ཚི་འགུར་ **bj’itsi-gu** ‘upon the mouse’, གཤོང་འགུར་ **dong-gu** ‘on the face’.

The form དེ་ནི་ **d’en** is a topicalised form of དེ་ **d’i** ‘that’ and means ‘in that case’, literally ‘as for that’. The topicalising element **-n ནི་** can also be added to other parts of speech, e.g. བམ་ཚུན་ **pham-tshun** ‘as for the parents’, ད་ལྟོན་ **d’aton** ‘as for now’.

3 The verbs ‘to be’ ཡིན་ **’ing** and ཡིན་པས་ **’ime**

In Dzongkha there are five forms of the verb ‘to be’. These are ཡིན་ **’ing**, ཡིན་པས་ **’ime**, ཡོད་ **yö**, འདུག་ **dû** and མོ་ **mo** ~ **’mô**. The verbs ཡིན་ **’ing** and ཡིན་པས་ **’ime** are equative forms of the verb ‘to be’ used to express the identity or inherent quality of a person, entity or thing. The verbs ཡིན་ **’ing** and ཡིན་པས་ **’ime** often function as a copula connecting two nouns, but are also used to express what in the mind of the speaker is simply an established fact about the location or quality of the subject. In short, the verbs ཡིན་ **’ing** and ཡིན་པས་ **’ime** identify the subject of the sentence. By contrast, the verbs ཡོད་ **yö** and འདུག་ **dû** correspond to the existential, locational and attributive senses of the English verb ‘to be’. The verbs ཡོད་ **yö** and འདུག་ **dû** form the topic of the next section, Section 4, and the verb མོ་ **mo** ~ **’mô** is discussed in Section 6.

As equative forms of the verb ‘to be’ the forms ཡིན་ **’ing** and ཡིན་པས་ **’ime** serve to identify by linking two nouns with each other. The form ཡིན་པས་ **’ime** contains the suffix པས་ **-be**, which will be discussed in the next chapter. This suffix is usually pronounced **-me** after the final **-ng** sound of ཡིན་ **’ing**, giving ཡིན་པས་ **’ime**, but the form ཡིན་པས་ **’ime** is also occasionally pronounced **’imbe**. The more phonetic spelling ཡིམ་མས་ crops up from time to time in written Dzongkha. The hypercorrect spellings ཡིན་མ་པས་ and ཡིན་མ་མས་, however, should be avoided.

(3) ཁོ་སློབ་སྤྱན་ཞིན།

kho 'lopthrup 'ing

he pupil be

'He is a pupil.'

(4) ང་དགེ་སློང་ཞིན།

nga gelo 'ing

I monk be

'I am a monk.'

The verbs ཞིན་ 'ing and ཞིན་པས་ 'ime, however, also connect a noun in the subject with a locative argument or with an attributive qualification in the predicate if the location or attribute indicated identify the subject because they are seen as an inherent quality of the subject or an essential feature of the subject's identity. As opposed to the verbs ཡོད་ yö and འདུག་ dû discussed in the next section, the attributive usage of ཞིན་ 'ing and ཞིན་པས་ 'ime presents a quality of the subject as a factual situation.

(5) བཀ་ཤིས་ཚོས་རྫོང་དེ་ཐིམ་ཕུག་ལུ་ཡོད་པ་ཞིན།

Trashichöndzo di Thimphu -lu yöp 'ing

Trashichöndzo the Thimphu -at situated be

'The Trashichö Dzong is located at Thimphu.'

(6) ཁོ་ཤ་ཉམས་རྒྱགས་རིལ་རི་ཞིན་པས།

kho shanyam já riri 'ime

he physique fat completely be

'He is pretty fat.'

(7) ཁོ་མི་འཕྲང་ཏང་ཏ་ཞིན།

kho 'mi thrangtangta 'ing

he man straight be

'He is a man of great integrity.'

The difference between *ཡིན་* 'ing and *ཡིན་པས་* 'ime is an important distinction in Dzongkha which has to do with assimilated versus acquired knowledge. The form *ཡིན་* 'ing expresses old, ingrained background knowledge which is or has become a firmly integrated part of one's conception of reality, whereas the form *ཡིན་པས་* 'ime expresses knowledge which has been newly acquired. It is therefore usual for a listener in Dzongkha to use the form *ཡིན་པས་* 'ime in the sense 'that is so, that's right' to politely punctuate someone else's narrative, in a show of friendly attentiveness.

The difference therefore between sentence (8) and sentence (9) is that, in sentence (8), the speaker is stating what he knows or believes to be a fact and of which he has certain knowledge, whereas, in sentence (9), the speaker is stating what he has come to know as a fact. This is why the form *ཡིན་* 'ing provides the most plausible reading for sentence (10).

(8) ཡ་མི་མི་དེ་དྲུང་ཡིག་ཡིན།

'aphi 'mi di dr'ungnyi 'ing
that man the clerk be

'That man is a clerk.'

(9) ཡ་མི་མི་དེ་དྲུང་ཡིག་ཡིན་པས།

'aphi 'mi di dr'ungnyi 'ime
that man the clerk be

'That man is a clerk [as I have come to know].'

(10) ངོ་མོ་ཚ་བཞག་སི་རང་ཚྱེད་ཡིན།

ngê -gi chazha -si -ra chö 'ing
my -[GEN] to_rely_upon -place -[STR] you be

'You are someone I can rely on.'

Because the form ཡིན་པས་ 'ime expresses acquired knowledge, it is generally used with respect to third person referents. The use of ཡིན་པས་ 'ime with second person referents is less common and is exceedingly rare with first person referents because it not very usual for a speaker to want to express a recently gained insight into the identity of the person to whom he is speaking, and under normal circumstances a speaker has even less occasion to express a recently acquired insight regarding his own identity. Yet there are situations in which ཡིན་པས་ 'ime could be used with a first or second person subject.

Whereas sentence (11) is a statement of fact with the form ཡིན་ 'ing, the form ཡིན་པས་ 'ime is used in sentence (12) where the speaker has suddenly just realised that his long-time acquaintance has taken to stealing.

(11) ལྷོད་ངིག་ཆ་རྒྱས་ཡིན།

chö ngê -gi châro 'ing

you me -[GEN] friend be

'You are my friend.'

(12) ཡིང་ ལྷོད་ཨ་རམ་ཡིན་པས་ ལྷོ་སྟེ།

'eng, chö 'âu 'ime bô te

oh, you thief be [CTR] [ACC]

'Oh... So, you are a thief.'

As pointed out, use of the form ཡིན་པས་ 'ime, which expresses a recently acquired insight, is exceedingly rare with a first person referent. For example, if a person is involved in a traffic accident in which he is catapulted from his vehicle, immediately losing consciousness, and wakes up days later, much to his amazement in a hospital without any memory of what has happened, he might exclaim to himself:

(13) ང་ནད་པ་ཡིན་པས་སྲོ་སྟེ། ང་ཤེས་རང་མ་ཤེས།

nga nep 'ime bô te. nga shê -ra ma -shê
 I patient be [CTR] [ACC] I know -[STR] not -know

‘So, I’m a patient! I had no idea.’

But in speaking about himself to a visitor, the same patient would simply say:

(14) ང་ནད་པ་ཡིན།

nga nep 'ing
 I patient be

‘I’m a patient.’

When a certain Dzongkha speaker is with a large group of friends and family, and this Dzongkha speaker suddenly learns that it has been decided that he has been included in the group that is to go off to the market to do groceries, this person might say:

(15) ང་ཡང་ཁྲོམ་ཁ་འགྲོ་མི་ཡིན་པས།

nga -e thromkha jo -mi 'ime
 I -too bazaar go -[SUB] be

‘I am apparently also [included in the group that is] going to bazaar.’

Similarly, in example (16), the speaker responds to the question about himself with the form ཡིན་པས་ *'ime* because the fact that he placed first in the class, although ultimately the result of the speaker’s own efforts, represents a recently announced result of the evaluation by the teachers.

- (16) — ཡང་དང་པ་གྲུ་ཡིན་ན།
 — ང་ཡིན་པས།
 — 'ang d'angba g'â 'ina?
 number first who be-[Q]
 — nga 'ime.
 I be
 — 'Who's first [in the class]?'
 — 'I am.'

One might also say ང་ཡིན་པས། **Nga 'ime** 'It's me' if one has just recognised oneself on a fuzzy photograph. Similarly, if a person overhears a conversation and suddenly realises that the conversationalists are talking about him, he might say ངའི་སྐོར་ལས་ཡིན་པས། **ngê-kôle 'ime**, 'It's me [they're talking about]'. Keep in mind that the use of ཡིན་པས་ 'ime is extraordinary with respect to a second person and especially with respect to a first person referent. These examples are especially selected to give some idea of when the form ཡིན་པས་ 'ime can be used with a first person subject and to demonstrate that the distinction between ཡིན་ 'ing and ཡིན་པས་ 'ime has nothing to do with person agreement, but rather is based on an epistemological consideration. Both forms ཡིན་ 'ing and ཡིན་པས་ 'ime are used freely with respect to third person referents, depending on whether the knowledge expressed is ingrained or newly acquired. In Section 2 of Chapter 5, we shall see that this epistemic consideration underlies the grammatical choice of the present tense verb form which a speaker is obliged to make when speaking Dzongkha.

In questions containing the verb ཡིན་ 'ing, the special interrogative particle ན་ na is suffixed to the verb.

(17) ཟླ་སྐྱོད་ལྟ་ཡིན་ན།

chö 'lopdrap 'ina
you student be-[Q]

'Are you a student?'

(18) ལོ་མི་ཕུག་པོ་ཡིན་ན།

kho 'mi pchup 'ina
he man rich be-[Q]

'Is he a rich man?'

In questions containing the form ཡིན་པས་ 'ime, the regular interrogative particle ག་ ga may be added. In contrast to the special interrogative particle ཅོ་ na, the particle ག་ ga is used only in yes-or-no questions. The difference between question (18) with ཡིན་ན་ 'ina and question (19) with ཡིན་པས་ག་ 'ime-ga is that the speaker in question (18) assumes that the person he is asking knows the answer to his question, whereas the speaker in question (19) is unsure as to whether the person he is addressing has old, ingrained knowledge or has recently acquired knowledge of the answer.

(19) ཟླ་གྱིས་བཟླ་བ་ཅིན་ལོ་མི་ཕུག་པོ་ཡིན་པས་ག།

chö -gi ta -wacin kho 'mi pchup 'ime -ga
you -[ERG] see -if he man rich be -[Q]

'Do you think he is a rich man?'

The form ཡིན་པས་ག་ 'ime-ga cannot be used in questions regarding the second person, such as question (17), because in the given example this would yield the absurd meaning that the speaker assumes that the person whom he is asking has at that very moment just discovered whether or not he is a student.

The negative form of ཡིན་ 'ing is མེན་ **mä** or emphatic **men**. The older spelling མེན་ is at present still more common, but the spelling མེན་ is currently advocated by the Dzongkha Development Commission of the Royal Government of Bhutan. The negative form of ཡིན་པས་ 'ime is མེན་པས་ **membe**. The difference in meaning between མེན་ **mä** and མེན་པས་ **membe** is equivalent to the difference in meaning between ཡིན་ 'ing and ཡིན་པས་ 'ime.

(20) འདི་དི་གི་ཁྱིམ་མེན།

di ngê -gi chim mä
this I -[GEN] house not_be

'This isn't my house.'

(21) འོ་དགེ་སློང་མེན།

kho gelo mä
he monk not_be

'He's not a monk.'

(22) འོ་ཀརྨ་འི་ཚེ་གས་མེན་པས། མི་གཞན་མི་དེ་ཀརྨ་འི་ཚེ་གས་
ཡིན་མ་འོང།

kho Kâma -i châro membe. 'mi zhenmi
ke Karma -[GEN] friend not_be. man other

di Kâma -i châro 'im -ong.
the Karma -[GEN] friend be -[POT]

'That guy is apparently not Karma's friend. That other fellow is probably Karma's friend.'

(23) ང་བཟུམ་སློེ་མེན་པས།

nga -zumbe membe.

I -like not_be.

‘He’s not like me.’

The special interrogative particle ན་ **na**, used with ཡིན་ **’ing**, is also used with མེན་ **mä**.

(24) དེ་ཡང་ལེགས་ཞེས་མེན་ན།

d’i -e läzhim me -na

this -too good not_be -[Q]

‘Isn’t this a good one too?’

(25) དེ་ཚོད་ཀྱི་མེན་ན།

d’i chö -gi me -na

this you -[GEN] not_be -[Q]

‘Isn’t this yours?’

(26) ང་གིས་སླུབ་ཅི་མེན་ན།

’ngâ -gi ’lap -ci me -na

I -[ERG] say -[PT], not_be -[Q]

‘I told you so, didn’t I?’ (cf. French *n’est-ce pas?*)

The negative form མེན་པས་ **membe** takes the regular interrogative particle ག་ **ga** to form a yes-or-no question. As with ཡིན་པས་ག་ **’ime-ga**, with the use of མེན་པས་ག་ **membe-ga** the speaker is assuming that the person addressed may not have certain or ingrained knowledge of the answer to what is being asked:

(27) ཁོ་སྤྱི་མི་མེན་པས་ག།

kho cimi membe -ga
 he village_headman not_be -[Q]

‘[Don’t you think] he might be a village headman?’

4 The verbs ‘to be’ ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü*

The Dzongkha verbs ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü* cover the existential, locational and attributive meanings of English ‘to be’. The verbs ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü* are used in a locational sense to indicate the whereabouts of the subject of the sentence, in an existential sense to indicate the availability or presence of a person, commodity or thing, and an attributive sense to ascribe a quality to someone or something.

The difference in meaning between ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü* is the same as that which obtains between ཡིན་ *ing* and ཡིན་པས་ *ime*. The form ཡོད་ *yö* is used to express assimilated or personal knowledge, whereas འདུག་ *dü* is used to express something about which the speaker has only acquired or objective knowledge.

This difference in meaning between ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü* applies in all the various uses of these verbs. For example, in the attributive sense, the verb འདུག་ *dü* in sentences (28) and (29) expresses objective knowledge on the part of the speaker, acquired through observation, whereas the verb ཡོད་ *yö* in sentence (30) expresses personal knowledge by the speaker regarding his own son. It is true enough that the speaker must have at one point gained this knowledge by observation, but it thereafter came to belong to the realm of the speaker’s personal knowledge.

(28) ལྷོད་འཇའ་རིས་མོ་འདུག།

chö j'ârim dū

you beautiful be

‘You are beautiful.’

(29) ཁོ་སྤོམ་འདུག།

kho bôm dū

he big be

‘He is big.’

(30) ངའི་བུ་སྤོམ་ཡོད།

ngê b'u bôm yö

my son big be

‘My son is big.’

(31) ང་ལོ་རྒྱོད་ཡོད།

nga khêko yö

I strong be

‘I am strong.’

In an attributive statement, either འདུག་ *dū* or ཡོད་ *yö* may be used with respect to a third person referent, depending on the type of knowledge expressed, as illustrated in sentences (29) and (30), but with respect to a second person referent only འདུག་ *dū* can be used because knowledge about a second person referent is by definition objective. Even a mother speaking to her own son whom she has raised and nurtured from birth cannot grammatically replace འདུག་ *dū* with ཡོད་ *yö* in sentence (28). Conversely, in an attributive statement with respect to a first person referent

only the verb ཡོད་ *yö* can be used because knowledge about a first person referent is inherently personal, as in the boast of sentence (31).

Both verbs ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü* are used in the locational sense to express the whereabouts of the subject. Here again the difference in meaning between ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü* lies in the fact that the speaker's knowledge about his wife's whereabouts is personal, whereas his knowledge about the location of the cat is objective.

(32) གྱི་ལི་དེ་སྤོང་ནང་འདུག།

bj'ili di drôm -na dü.

cat the box -in be

'The cat is in the box.'

(33) དེ་འོ་ཨ་མ་ཚུ་མྱ་གྱི་ནང་ཡོད།

ngê 'amtshu nâ chi -na yö

my wife here house -in be

'My wife is here inside the house.'

The verbs ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü* are used in an existential sense to indicate the presence or availability of a person, commodity or thing. In sentence (35) the form འདུག་ *dü* expresses objective knowledge on the part of the speaker about the presence of mud on the shoes, whereas the form ཡོད་ *yö* in the exchange in (34) has to do with the fact that a shopkeeper has personal knowledge of the wares he has in stock.

- (34) — གུ་རམ་ཡོད་ག།
— གུ་རམ་ཡོད།

— *g'uram yö -ga?*
sugar be -[Q]?

— *g'uram yö.*
sugar be.

— ‘Is there sugar? (Do you have sugar?)’

— ‘Yes, there is.’

- (35) ལྷོད་ཀྱི་ལྷམ་འགུར་འདམ་འདུག།

chö -gi lham -gu dam dü
you -[GEN] shoe -on mud be

‘There’s mud on your shoes.’

In this existential sense, the verbs ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü* are used with the target case suffix ལུ་ *lu* to indicate possession. This construction is known as the dative of possession and corresponds to the use of the English verb ‘have’ to indicate possession.

- (36) ང་ལུ་དཔེ་ཆ་གཅིག་ཡོད།

ngâ -lu pecha -ci yö
me -[DAT] book -a be

‘I have a book.’

- (37) ང་བཅས་རེ་རེ་ལུ་གྱི་རེ་ཡོད།

ngace -rere -lu g'i -re yö
we -each -[DAT] knife -each be

‘We each have a knife.’

(38) ཁོ་ལུ་ར་གཉིས་འདུག།

khô -lu ra -'nyî dû

he -[DAT] goat -two be

'He has two goats.'

The dative of possession can also be used for inalienable possession, such as relatives and parts of the body:

(39) ཁྱོད་ལུ་ལྷ་པ་སྤོམ་གཅིག་འདུག།

chö -lu lhapa -bôm -ci dû

you -[DAT] nose -big -a be

'You've got a big nose.'

(40) ང་ལུ་སྲིང་མོ་གསུམ་ཡོད།

ngâ -lu sîm -sum yö

me -[DAT] younger_sister -three be

'I have three younger sisters.'

Dzongkha uses other postpositions than ལུ་ *lu* with the verbs ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dû* to express various senses of the English verb 'to have' other than possession. Such postpositions are �ནང་ *na* 'at, in', དང་གཅིག་ཁ་ *dacikha* 'with' or གྱི་ལག་པར་ *gi-laba* 'in the hand of'.

(41) ངའི་བོང་གུ་ཁྱོད་ནང་ཡོད་སྟེ།

ngê -b'ongku chö -na yö, 'mô?

my -donkey you -at be isn't_it?

'You've got my donkey, don't you?'

(42) ངའི་གྱི་ས་ཁྱ་ཚུད་དང་གཅིག་ཁ་ཡོད་གཤམ།

ngê -gi saphra chö -dacikha yö -ga?
me -[GEN] map you -with be -[Q]?

‘Have you got my map?’

(43) ངའི་ལྗེ་མིག་དེ་ངའི་ལམ་རྒྱུ་ལྷན་པར་ཡོད།

ngê -dimi -di nga -ri -amtshui -la -ba yö
my -key -the I -[STR-GEN] -wife’s -hand -on be

‘My wife has my key.’

To make a yes-or-no question of a sentence ending in either ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü*, the regular interrogative particle ག་ *ga* is added. The verb འདུག་ *dü* shortens to *du* before the interrogative particle ག་ *ga*. As we observed above, the choice of either ཡོད་ *yö* or འདུག་ *dü* in attributive statements regarding third person referents depends on the nature of knowledge expressed. We learnt that with respect to second person referents, only the form འདུག་ *dü* is used, and that with respect to first person referents only ཡོད་ *yö* is used. This situation is reversed in questions, which is logical if the reader recalls the difference in meaning between the forms ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü*.

In a question with respect to a second person referent, such as question (44), the speaker is inquiring about the health of the second person, the state of which the speaker necessarily assumes is a matter of personal knowledge to the second person. The speaker therefore uses the form ཡོད་ *yö* in his question. If a speaker poses a question concerning the first person, i.e. about himself, as in sentence (45), the speaker is inquiring after the second person’s opinion, i.e. about the second person’s objective knowledge based on the latter’s observations.

- (44) རྩོད་གཟུགས་ཁམས་བཟང་ཏྱིག་ཏྱི་ཡོད་ག།
chö zukham zangtoto yö -ga
 you constitution healthy be -[Q]
 ‘Are you in good health?’

- (45) ང་དོད་རིལ་རི་འདུག་ག།
nga d’öri du -ga
 I handsome be -[Q]
 ‘Am I handsome [do you think]?’

Let us turn to some more examples which illustrate the difference in meaning between the forms ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dü* in their existential and locational meanings. In talking about oneself, it is most natural to use the form ཡོད་ *yö*, as in sentence (46), whereas the choice of འདུག་ *dü* in sentence (47) would be appropriate if the speaker had just found money in the pocket of a pair of trousers that he has not worn for a long time.

- (46) ང་ལུ་ཏྱིག་རྩལ་ལེ་ཤ་ཡོད།
ngä -lu tiru läsha yö
 I -[DAT] money much be
 ‘I have lots of money.’

- (47) ང་ལུ་ཏྱིག་རྩལ་འདུག།
ngä -lu tiru dü
 I -[DAT] money be
 ‘I’ve got money.’

The speaker of sentence (48), in which the form འདུག་ *dü* is used, had the previous evening out of sheer curiosity walked up the stairs of

Norling Restaurant in downtown Thimphu to make a telephone call and espied the second person there, then went back down the stairs and left. The sentence, in effect, implies ‘I saw that you were there’. The use of the form ཡོད་ *yö* in sentence (49) is appropriate if the speaker had been there the evening before together with the person to whom he is speaking. Here shared experience constitutes personal knowledge.

(48) ལ་ཚུ་ཚྱུད་ཡང་ནོར་གླིང་ཟ་ཁང་ནང་འདུག།

khâtsa chö -e Nôling z'akha -na dū
yesterday you -too Norling restaurant -at be

‘You were also there at Norling yesterday.’

(49) ལ་ཚུ་ཚྱུད་ཡང་ཡོད།

khâtsa chö -e yö
yesterday you -too be

‘You were also there yesterday.’

In sentences (48) and (49), the verbs འདུག་ *dū* and ཡོད་ *yö* are used in a past tense context. The difference between འདུག་ *dū* and ཡོད་ *yö* is exceptionally clear in the following two examples: The form འདུག་ *dū* is used in sentence (50) because the speaker is not privy to the secret, whereas the form ཡོད་ *yö* is used in sentence (51) where the speaker shares the secret.

(50) ཁོང་གཉིས་ལུ་གསང་སྒྲོམ་གཅིག་འདུག།

khong -'nyî -lu sang'lo -ci dū
they -two -[DAT] secret -a be

‘They two have a secret.’

(51) ང་བཅས་ལུ་གསང་གཏམ་གཅིག་ཡོད།

ngace -lu sangtam -ci yö

we -[DAT] secret -a be

‘We’ve got a secret.’

Questions (52) and (53) are similar but have different implications. In question (52), the use of འདྲུག་ *dû* indicates that the speaker assumes that the person to whom he is speaking may have come to know whether Sangge has money or not. The person addressed may, for instance, have been with Sangge that day and may have come to know something about Sangge’s financial situation. The use of ཡོད་ *yö*, as in question (53), is appropriate if the speaker knows that the person to whom he is speaking is a long-time friend of Sangge’s who has personal knowledge of Sangge’s financial affairs.

(52) སངས་རྒྱས་ལུ་ཏིག་རུབ་འདྲུག་ག།

Sangge -lu tiru du -ga

Sangge -[DAT] money be -[Q]

‘Does Sangge have money?’

(53) སངས་རྒྱས་ལུ་ཏིག་རུབ་ཡོད་ག།

Sangge -lu tiru yö -ga

Sangge -[DAT] money be -[Q]

‘Does Sangge have money?’

In sentence (54), the speaker uses the form འདྲུག་ *dû* to express the presence of people he has established by observation. In sentence (55), the speaker has come to Trashichö Dzong with Pänjo, who is now standing at a distance talking to someone else. The speaker in (55) is responding to

someone's question as to whether Pänjo is present. The use of the form ཡོད་ *yö* in (55) reflects the speaker's personal knowledge.

(54) རྩོད་འདུག། ཁོ་ཡང་འདུག། དཔལ་འབྱོར་རྒྱུང་མ་གཅིག་མ་འོང་མས།

chö dü. kho -e dü. Pänjo cânci ma -ong -me
you be. he -also be. Pänjo only not -come -[EP]

'You're here. He's here. Now, Pänjo is the only one who hasn't shown up yet.'

(55) དཔལ་འབྱོར་ནུ་ཡོད།

Pänjo nâ yö
Pänjo here be

'Pänjo is here.'

The negative of the form ཡོད་ *yö* is མེད་ *mê*, and the negative of the form འདུག་ *dü* is མིན་འདུག་ *mindu* or *minu*, sometimes spelt མིན་ལུག་ *minu*.

(56) ཉེ་མ་ང་ལུ་ཉིག་རྩལ་ལེ་ཤ་སྡོད་ཅི། ང་ང་ལུ་ག་ནི་ཡང་མེད།

hema ngâ -lu tiru läsha dö -ci. d'a
before I -[DAT] money much sit -[PT]. now

ngâ -lu g'anee mê.

I -[DAT] anything not_be

'I used to have a lot of money. Now I don't have anything.'

(57) དེ་གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ཁྱད་པར་ག་ནི་ཡང་མེད།

d'i -'nyî -gi b'âna khäba g'anee mê.

this -two -[GEN] between difference any_at_all not_be

'There's no difference whatsoever between the two.'

(58) ཚོང་ཁང་དེ་ནང་གཡལ་གཤམ་མེད་འདུག།

tshongkha -di -na 'yasha mindu.

shop -the -in yak_meat not_be

‘There’s no yak meat in the shop.’

Quality or location of the subject are typically expressed by the forms ཡོད་ *yö* and འདུག་ *dû*. However, whenever the speaker wishes to depict a quality or location of the subject as a factual situation or one which defines the identity of the subject, he may use the forms ཡིན་ *'ing* and ཡིན་པས་ *'ime* instead, as we have seen in examples provided in the preceding section. The use of the verb ཡིན་ *'ing* in sentence (59), where a quality is presented as a simple fact which specifies the identity of the subject in terms of a quality, is distinct in meaning from the use of འདུག་ *dû* in sentence (60), where a quality of the subject is expressed.

(59) འདི་ལེགས་ཞེས་ཡིན།

di läzhim 'ing

this good be

‘This is a good one.’ / ‘This is good.’

(60) འདི་ལེགས་ཞེས་འདུག།

di läzhim dû

this good is

‘This is good.’

Similarly in sentence (61), the speaker is identifying the monastery in terms of its location, whereas the speaker in (62) is pointing out the monastery’s whereabouts.

(61) ལྷ་ཁང་དེ་གཡུས་ཀྱི་ལྷ་ག་ལུ་ཨིན་པས།

lhaga -di 'ü -gi tâ -lu 'ime
 monastery -the village -[GEN] above -[DAT] be

‘The monastery is above the village.’

(62) ལྷ་ཁང་དེ་གཡུས་ཀྱི་ལྷ་ག་ལུ་འདུག།

lhaga -di 'ü -gi tâ -lu dū
 monastery -the village -[GEN] above -[DAT] be

‘The monastery is above the village.’

The verb འདུག་ **dū** takes the special interrogative particle ལོ་ **-go** in questions other than yes-or-no questions, and འདུག་ **dū** shortens to **du** before the particle ལོ་ **-go**.

(63) སྒོམ་ཚུང་ག་དེམ་ཅིག་འདུག་ལོ།

bomchu g'ademci du -go
 size how_much be -[Q]

‘How big is it?’

5 The comparative ལས་ *-wa* and superlative ལོས་ *-sho*

The comparative is formed by means of the postposition ལས་ *-wa* ‘than’, which follows the noun it modifies, but precedes the definite article དེ་ **di**, e.g. (66). The Dzongkha functional translation equivalent to an English adjective may likewise be an adjective, but in some cases the closest semantic counterpart in Dzongkha is a verb expressing a state or condition. In sentence (64) the verb is ལོས་ **gê** ‘to be old’, whereas in sentence (65)

the nominalised form གླེཔ་ *gêp* ‘old’ is the complement of the verb ཡིན་ *’ing* ‘to be’.

(64) ངའི་ཕོ་མེས་ཀྱི་ཕོ་མེས་ལ་གསལ།

ngê -phôgem -di chö -gi phôgem -wa gê
my -elder_brother -the you -[GEN] elder_brother -than be_old

‘My elder brother is older than your elder brother.’

(65) ངའི་ཕོ་མེས་ཀྱི་ཕོ་མེས་ལ་གསལ་ཡིན།

ngê -phôgem -di chö -gi phôgem -wa
my -elder_brother -the you -[GEN] elder_brother -than

gêp ’ing
old be

‘My elder brother is senior to your elder brother.’

(66) གསེར་ལ་དེ་གཟེ་གོང་མཐོ།

sê -wa -di zi gong tho
gold -than -the cat’s_eye_onyx price be_expensive

‘Cat’s eye onyx is more costly than gold.’

The superlative is formed by means of the postposition མོས་ *-sho* ‘most’, pronounced *-shö* in some dialects.

(67) གོང་མཐོ་མོས་གཟེ་ཡིན།

gongtho -sho zi ’ing
expensive -most cat’s_eye_onyx be

‘Cat’s eye onyx is the most expensive thing.’

(68) བང་ཚེ་ཤོས་ལོ་མིན།

bangche -sho kho 'ing

tough -most he be

‘He’s the toughest.’

(69) ལེ་ཚོང་ཚེ་ཤོས་དེ་གཞན་མི་གཅིག་ཡིད།

khêko -che -sho -di zhenmi -ci yö

strong -great -most -the another -one be

‘The strongest one is someone else (i.e. not the person you have in mind).’

A type of superlative meaning can also be expressed by a comparison with ‘anything’

(70) ལག་པ་ག་ནི་བ་དམ་པས།

lap g'ani -wa d'am -be

hand anything -than be_stiff -[AK]

‘He is the stingiest (literally ‘[his] hand is the stiffest’)

6 The verb མོ་ *mo* ~ 'mô

The verb མོ་ **mo** ~ 'mô is a form of ‘be’ which expresses a ‘nexus’ in Jespersen’s 1922 sense of the term, whereby an additional logical argument is added to the sentence. The nature of the argument can approximately be rendered as ‘it is the case that’. The high register form 'mô occurs when མོ་ functions as a tag question in the sense of French *n’est-ce pas?* The low register tone form **mo**, with a short vowel, is used in other cases.

(71) ལྷོད་ག་ཏེ་འགྲོ་ནི།

chö g'âti jo -ni
you whither go -[INF]

'Where are you going?' (cf. French *Où vas-tu?*)

(72) ལྷོད་ག་ཏེ་འགྲོ་ནི་སྟེ།

chö g'âti jo -ni mo
you whither go -[INF] be

'Where is it that you are going?' (cf. *Où est-ce que tu vas?*)

(73) ཡ་ནི་གི་གོང་ག་དེ་ཅི་ཡིན་ན།

'ani -gi gong g'adeci 'ina
This -of price how_much be-[Q]

'How much does this cost?' (cf. *Combien ça coûte?*)

(74) ཡ་ནི་གི་གོང་ག་དེ་ཅི་སྟེ།

'ani -gi gong g'adeci mo
This -of price how_much be

'How much does this cost?' (cf. *Combien est-ce que ça coûte?*)

The frequently heard expression ལྷོ་ **mo** and ལྷོ་ལྷོ་ 'mosh 'Isn't that so?' or 'Isn't that the case?' clearly reflect the meaning of this verb form as it is also used in larger syntagmas. When ལྷོ་ **mo** directly follows a verb, the stem of the verb is inflected, e.g. (76), (77). Inflected stems are discussed in Section 3 of the next chapter, Chapter 5.

(75) ལྷོད་གཡུས་གཤམ་སྒྲི།

chö 'ü -g'â -le mo
 you village -which -from be

‘From which village do you hale?’

(76) ག་དམ་ཅིག་འབད་འོང་སྒྲི།

g'ademcibe ôm mo
 coincidentally come be

‘You’ve come on the offchance, have you?’ / ‘What brings you here?’

(77) ག་དེ་སྒྲེ་ཅིག་འབད་པ་སྒྲི།

g'adebe cok thep mo
 how alike seem be

‘What is it like?’

The verb སྒྲི is pronounced **'mô**, with a long vowel, when it is used as a rhetorical tag question for emphasis. Such questions are not genuine queries for information.

(78) སྒྲོབ་དཔོན་གྱིས་ཉེ་མ་ལས་རང་ང་བཅས་ལུ་
 འགྲོམ་ཁ་ལུ་མ་སོང་བེད་གསུངས་ཡི་སྒྲི།

'löbö -gi hema -le -ra ngace -lu thromkha -lu
 teacher -[ERG] before -from -[STR] we -to market -to

ma -song z'e sung -yi, 'mô?

not -go that say[HON] -[PT] isn't_it?

‘The teacher has told us time and again not to go to the market, hasn't he?’

The low tone form མོ *mo*, with a short vowel, occurs in a parallel construction in which two alternatives are presented, such as sentence (79).

(79) ཁྱོད་ལྷུན་ཅེ་འགྲོ་ནི་སློ་བཀྲ་ཤིས་སྐང་འགྲོ་ནི་སློ།

chö Lhüntsi jo -ni -mo Trashigang jo -ni -mo
 you Lhüntsi go -[INF] -be Trashingang go -[INF] -be

‘Are you going to Lhüntsi, or are you going to Trashigang?’

7 Numerals: the decimal system

The following list gives Dzongkha numerals in their short forms, as they are used when counting.

༡	གཅིག་	<i>cî, ci</i>	one
༢	གཉིས་	<i>'nyî</i>	two
༣	གསུམ་	<i>sum</i>	three
༤	བཞི་	<i>zhi</i>	four
༥	ལྔ་	<i>'nga</i>	five
༦	དྲུག་	<i>dr'û</i>	six
༧	བདུན་	<i>dün</i>	seven
༨	བརྒྱད་	<i>gä</i>	eight
༩	དགུ་	<i>gu</i>	nine
༡༠	བརྩ་ཐམ་	<i>cuthâm</i>	ten

༡༡	བརྩ་གཅིག་	<i>cûci</i>	eleven
༡༢	བརྩ་གཉིས་	<i>cûnyi</i>	twelve
༡༣	བརྩ་གསུམ་	<i>cûsu</i>	thirteen
༡༤	བརྩ་བཞི་	<i>cüzhi</i>	fourteen

༡༥	བཙོ་ལྷ་	cänga	fifteen
༡༦	བཙུ་རྩུག་	cüdr'u	sixteen
༡༧	བཙུ་བདུན་	cupdü	seventeen
༡༨	བཙོ་བརྒྱད་	cöpgä	eighteen
༡༩	བཙུ་དགུ་	cügu	nineteen
༢༠	ཉི་ཤུ་	nyishu	twenty
<hr/>			
༢༡	ཙ་གཅིག་	tsaci	twenty-one
༢༢	ཙ་གཉིས་	tsa'nyî	twenty-two
༢༣	ཙ་གསུམ་	tsasum	twenty-three
༢༤	ཙ་བཞི་	tsazhi	twenty-four
༢༥	ཙ་ལྷ་	tsa'nga	twenty-five
༢༦	ཙ་རྩུག་	tsadr'û	twenty-six
༢༧	ཙ་བདུན་	tsadün	twenty-seven
༢༨	ཙ་བརྒྱད་	tsagä	twenty-eight
༢༩	ཙ་དགུ་	tsagu	twenty-nine
༣༠	སུམ་ཅུ་	sumcu	thirty
<hr/>			
༣༡	སོ་གཅིག་	söci	thirty-one
༣༢	སོ་གཉིས་	sö'nyî	thirty-two
༣༣	སོ་གསུམ་	sösum	thirty-three
༣༤	སོ་བཞི་	sözhi	thirty-four
༣༥	སོ་ལྷ་	sö'nga	thirty-five
༣༦	སོ་རྩུག་	södr'û	thirty-six
༣༧	སོ་བདུན་	södün	thirty-seven
༣༨	སོ་བརྒྱད་	sögä	thirty-eight

39	སོ་དགུ	sôgu	thirty-nine
40	བཞི་བརྒྱ	zhipcu	forty
41	ཞེ་གཅིག་	zh'eci	forty-one
42	ཞེ་གཉིས་	zh'e'nyî	forty-two
43	ཞེ་གསུམ་	zh'esum	forty-three
44	ཞེ་བཞི་	zh'ezhi	forty-four
45	ཞེ་ལྔ་	zh'e'nga	forty-five
46	ཞེ་རྒྱུ་	zh'edr'û	forty-six
47	ཞེ་བདུན་	zh'edün	forty-seven
48	ཞེ་བརྒྱད་	zh'egä	forty-eight
49	ཞེ་དགུ	zh'egu	forty-nine
50	ལྔ་བརྒྱ	'ngapcu	fifty
51	ངག་ཅིག་	ngâci	fifty-one
52	ངག་ཉིས་	ngâ'nyî	fifty-two
53	ངག་སུམ་	ngâsum	fifty-three
54	ངག་ཞི་	ngâzhi	fifty-four
55	ངག་ལྔ་	ngâ'nga	fifty-five
56	ངག་རྒྱུ་	ngâdr'û	fifty-six
57	ངག་བདུན་	ngâdün	fifty-seven
58	ངག་བརྒྱད་	ngâgä	fifty-eight
59	ངག་དགུ	ngâgu	fifty-nine
60	རྒྱུ་བརྒྱ	dr'ukcu	sixty
61	རེ་གཅིག་	reci	sixty-one
62	རེ་གཉིས་	re'nyî	sixty-two

63	རེགསུམ་	resum	sixty-three
64	རེབཞི་	rezhi	sixty-four
65	རེལ་	re'nga	sixty-five
66	རེལུག་	redr'û	sixty-six
67	རེབདུན་	redün	sixty-seven
68	རེབརྒྱད་	regä	sixty-eight
69	རེདགུ་	regu	sixty-nine
70	བདུན་ཅུ་	düncu	seventy
<hr/>			
71	དོན་གཅིག་	d'önci	seventy-one
72	དོན་གཉིས་	d'ön'nyî	seventy-two
73	དོན་གསུམ་	d'önsum	seventy-three
74	དོན་བཞི་	d'önzhi	seventy-four
75	དོན་ལྔ་	d'ön'nga	seventy-five
76	དོན་ལྷག་	d'öndr'û	seventy-six
77	དོན་བདུན་	d'öndün	seventy-seven
78	དོན་བརྒྱད་	d'öngä	seventy-eight
79	དོན་དགུ་	d'öngu	seventy-nine
80	བརྒྱད་ཅུ་	gepcu	eighty
<hr/>			
81	གྲ་གཅིག་	j'âci	eighty-one
82	གྲ་གཉིས་	j'â'nyî	eighty-two
83	གྲ་གསུམ་	j'âsum	eighty-three
84	གྲ་བཞི་	j'âzhi	eighty-four
85	གྲ་ལྔ་	j'â'nga	eighty-five
86	གྲ་ལྷག་	j'âdr'û	eighty-six

༤༧	གྲ་བདུན་	j'ädün	eighty-seven
༤༨	གྲ་བརྒྱད་	j'ägä	eighty-eight
༤༩	གྲ་དགུ་	j'ägu	eighty-nine
༥༠	དགུ་བརྒྱུ་	gupcu	ninety
༥༡	གོ་གཅིག་	g'oci	ninety-one
༥༢	གོ་གཉིས་	g'o'nyî	ninety-two
༥༣	གོ་གསུམ་	g'osum	ninety-three
༥༤	གོ་བཞི་	g'ozhi	ninety-four
༥༥	གོ་ལྔ་	g'o'nga	ninety-five
༥༦	གོ་རྒྱལ་	g'odr'û	ninety-six
༥༧	གོ་བདུན་	g'odün	ninety-seven
༥༨	གོ་བརྒྱད་	g'ogä	ninety-eight
༥༩	གོ་དགུ་	g'ogu	ninety-nine
༡༠༠	གཅིག་བརྒྱ་	cikja	one hundred
	བརྒྱ་ཐམ་པ་	jathamba	one hundred
༡༠༡	གཅིག་བརྒྱ་གཅིག་	cikja cî	one hundred one
༡༠༢	གཅིག་བརྒྱ་གཉིས་	cikja 'nyî	one hundred two
༡༠༣	གཅིག་བརྒྱ་གསུམ་	cikja sum	one hundred three
:	:	:	:
༡༡༩	གཅིག་བརྒྱ་བརྒྱ་དགུ་	cikja cügu	one hundred nineteen
༡༢༠	གཅིག་བརྒྱ་ཉི་ཤུ་	cikja nyishu	one hundred twenty
༡༢༡	གཅིག་བརྒྱ་ཉེར་གཅིག་	cikja nyerci	one hundred twenty-one
:	etc.	:	etc.
༢༠༠	ཉིས་བརྒྱ་	nyija	two hundred

३००	གསུམ་བརྒྱ་	sumja	three hundred
८००	བཞི་བརྒྱ་	zhipja	four hundred
५००	ལྔ་བརྒྱ་	'ngapja	five hundred
६००	དྲུག་བརྒྱ་	dr'ukja	six hundred
७००	བདུན་བརྒྱ་	dünja	seven hundred
८००	བརྒྱད་བརྒྱ་	gepja	eight hundred
९००	དགུ་བརྒྱ་	gupja	nine hundred
<hr/>			
१०००	གཅིག་རྩེད་	ciktong	one thousand
१०००	རྩེད་ཐུག་གཅིག་	tongthra cí	one thousand
२०००	ཉིམ་རྩེད་	nyitong	two thousand
३०००	གསུམ་རྩེད་	sumtong	three thousand
८०००	བཞི་རྩེད་	zhiptong	four thousand
५०००	ལྔ་རྩེད་	'ngaptong	five thousand
६०००	དྲུག་རྩེད་	dr'uktong	six thousand
७०००	བདུན་རྩེད་	düntong	seven thousand
८०००	བརྒྱད་རྩེད་	geptong	eight thousand
९०००	དགུ་རྩེད་	guptong	nine thousand
१० ०००	གཅིག་ཁྲི་	cikthri	one myriad
२० ०००	ཉིམ་ཁྲི་	nyithri	two myriads
∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.
<hr/>			
१ ०० ०००	གཅིག་འབུམ་	cikbum	one lakh
२ ०० ०००	ཉིམ་འབུམ་	nyibum	two lakhs
∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.

༡༠ ༠༠ ༠༠༠	ས་ཡ་གཅིག་	saya cí	one million
༢༠ ༠༠ ༠༠༠	ས་ཡ་གཉིས་	saya 'nyí	two million
∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.
༡ ༠༠ ༠༠ ༠༠༠	གྲེ་བ་གཅིག་	j'iwa cí	one crore
༢ ༠༠ ༠༠ ༠༠༠	གྲེ་བ་གཉིས་	j'iwa 'nyí	two crores
∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.
༡༠ ༠༠ ༠༠ ༠༠༠	དུང་ཕུར་གཅིག་	d'ungju cí	ten crores
༢༠ ༠༠ ༠༠ ༠༠༠	དུང་ཕུར་གཉིས་	d'ungju 'nyí	twenty crores
∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.

When counting, the suffix **ཐམ་པ་** **thamba** is often added to the whole tens and whole hundreds, e.g. ཉི་ཤུ་ཐམ་པ་ **nyishu-thamba** 'twenty', བརྒྱད་ཅུ་ཐམ་པ་ **gepcu-thamba** 'eighty', གཅིག་བརྒྱ་ཐམ་པ་ **cikja-thamba** 'one hundred', བདུན་བརྒྱ་ཐམ་པ་ **dünja-thamba** 'seven hundred'. This suffix serves to punctuate the rounding off of a group of ten whilst counting or to accentuate the fact that the number is a round figure. The tens suffix **བཅུ་** **cu** is spelt ཅུ་ after units ending in an orthographic consonant, even after བརྒྱད་ in བརྒྱད་ཅུ་ **gepcu** 'eighty' where the spelling without the prefixed **བ** - **b**- is at variance with pronunciation, so that for Dzongkha the orthographic convention is historically unfounded in this instance.

Furthermore, when stating an amount or a price to be paid which is over twenty and not a round number, the corresponding decade is prefixed to the counting number form. For example, when stating the price of an article as forty-five 'ngütram, a shopkeeper will say བཞི་བཅུ་ཞེ་ལྔ་ **zhipcu zh'e'nga**, rather than use the abbreviated counting form ཞེ་ལྔ་ **zh'e'nga**. Similarly, a price or sum will be quoted as ཉི་ཤུ་རྩ་གསུམ་ **nyishu tsasum**

‘twenty-three’ rather than just as ཙ་གསུམ་ *tsasum*, and as རྩ་ལྔ་རྩ་གྲ་ *dr’ukcu redr’û* ‘sixty-six’ rather than as རྩ་གྲ་ *redr’û*.

Moreover, in addition to the counting forms listed above for the numbers from twenty-one through twenty-nine, there is an alternative set of forms listed below. These forms are used in dates to designate days of the month after the twentieth, and they are also used by some people in counting instead of, or as an alternative to, the counting forms listed above.

21	ཉེར་གཅིག་	nyerci	twenty-one
22	ཉེར་གཉིས་	nyer’nyî	twenty-two
23	ཉེར་གསུམ་	nyersum	twenty-three
24	ཉེར་བཞི་	nyerzhi	twenty-four
25	ཉེར་ལྔ་	nyer’nga	twenty-five
26	ཉེར་རྩ་གྲ་	nyerdr’û	twenty-six
27	ཉེར་བདུན་	nyerdün	twenty-seven
28	ཉེར་བརྒྱད་	nyergä	twenty-eight
29	ཉེར་དགུ་	nyergu	twenty-nine
30	སུམ་ཅུ་	sumcu	thirty

The word for ‘zero’ is ལྔ་ཀོར་ *’leko*, but in telephone numbers the word ཐིག་ *thî* is used. The word for ‘half’ is ཕྱེད་ *pchê*. In expressions like ‘seven and a half’ the word ཕྱེད་ *pchê* ‘half’, in its allomorphic form *pche*, precedes the next higher numeral by means of the conjunction དང་ *da* ‘and’, e.g. ཕྱེད་དང་བརྒྱད་ *pche-da-gä*, literally ‘half of eight’ or ‘half less than eight’, viz. ‘seven and a half’. The same may be said as བདུན་དང་ཕྱེད་ *dün-da-pchê* ‘seven and a half’, although it is less common to express half numbers in this way.

Percentages are expressed by the word བརྒྱའི་ *jacha* ‘percent’ followed by the cardinal number, e.g. བརྒྱའི་བརྒྱད་ཅུ་ *jacha gepcu* ‘eighty percent’.

The word for ‘pair’ is ཚ་ *cha*, e.g. ལྗམ་ཚ་གཅིག་ *lham-cha-ci* ‘a pair of shoes’. The singulative for a single member of a pair is ཡ་ *ya*, e.g. ལྗམ་ ཡ་གཅིག་ *lham-ya-ci* ‘one shoe of a pair’. There is a special word དོར་ *d’ö*

‘pair’ used only for oxen, e.g. ལྷང་དོ་གཅིག་ **lang-d’ô-ci** ‘a pair of oxen’. There is a similar word དོ་ **d’o**, but with a short vowel, meaning ‘two’ that is used with respect to any receptacle that can be filled, e.g. ཞེམ་ཐོང་པ་དོ་ འཇུང་ཡི། **Om phôp-d’o thung-yi** ‘I drank two cups [full] of beer’, and a corresponding word གང་ **g’ang**, literally ‘full’, to express one receptacle of anything, e.g. ཚང་དམ་ཇི་གང་ལུ་ག་དེ་ཅིག་སྒྲོ། **Chang d’amj’i-g’ang-lu g’adeci mo** ‘How much is one bottle of beer?’.

The word for ‘time’ in the sense of ‘occasion’ is ཚར་ **tshâ**, which is followed by a cardinal number, e.g. ཚར་གཅིག་ **tshâ-ci** ‘once’, ཚར་གཉིས་ **tshâ-nyî** ‘twice’, ཚར་དྲུག་ **tshâ-dr’û** ‘six times’, etc. The word for ‘time’ in the multiplicative sense is བཏུབ་ **tap**, which is preceded by the adverb ལོག་ **lo** ‘back, again; return’ to give ལོག་བཏུབ་ **lo-tap** ‘double’, and which may be preceded by a number greater than two, e.g. གསུམ་བཏུབ་ **sum-tap** ‘triple, three times’, ཅལ་དེ་ཚུ་ལྔ་བཏུབ་ཀྱིས་གོང་སྒྲོམ། **Cala-di-tshu ’nga-tap-gi gong bôm** ‘These wares are five times the price’. The ergative is used in expressions such as ལྔ་བཏུབ་ཀྱིས་ **’nga-tap-gi**, literally ‘by five times’.

Ordinal numbers are introduced in Chapter 7 under Section 5 on the Bhutanese calendar.

8 Numerals: the vigesimal system

In addition to the decimal system outlined above, Dzongkha, like other indigenous languages of Bhutan, has a vigesimal numeral system based on the score. Remnants of an older vigesimal system can be seen in French where, for example, the word for ‘eighty’ *quatre-vingts*, literally ‘four twenties’, forms a parallel to Dzongkha ལལ་བཞི་ **khâ zhi** ‘fourscore’. Use of the vigesimal system was once more common in English than it is today. Former American president Abraham Lincoln opened his Gettysburg Address with the words ‘Fourscore and seven years ago’, by which he meant eighty-seven years ago, just as in Dzongkha we have ལལ་བཞི་དང་བདུན་ **khâ zhi da dün** ‘fourscore and seven’. In Dzongkha, the vigesimal system is

widely used in counting amounts of houses, dogs, boxes, crates and commodities. The vigesimal system, of course, begins at twenty. In the modern counting system, the word is pronounced ཁེ་ *khe*, e.g. *kheci* ‘twenty’ ཁེ་གཅིག་གསུམ་ *kheci sum* ‘twenty three’, but in the traditional vigesimal system the original pronunciation ཁཱ་ *khä* is retained, e.g. ཁཱ་གཅིག་ *khä cî*, ཁཱ་གཅིག་དང་གསུམ་ *khä cî da sum*.

20	ཁཱ་གཅིག་	khä cî	one score
21	ཁཱ་གཅིག་དང་གཅིག་	khä cî da cî	one score and one
22	ཁཱ་གཅིག་དང་གཉིས་	khä cî da 'nyî	one score and two
23	ཁཱ་གཅིག་དང་གསུམ་	khä cî da sum	one score and three
24	ཁཱ་གཅིག་དང་བཞི་	khä cî da zhi	one score and four
25	ཁཱ་གཅིག་དང་ལྔ་	khä cî da 'nga	one score and five
26	ཁཱ་གཅིག་དང་དྲུག་	khä cî da dr'û	one score and six
27	ཁཱ་གཅིག་དང་བདུན་	khä cî da dün	one score and seven
28	ཁཱ་གཅིག་དང་བརྒྱད་	khä cî da gä	one score and eight
29	ཁཱ་གཅིག་དང་དགུ་	khä cî da gu	one score and nine
30	ཁཱ་ཕྱིད་དང་གཉིས་	khä pche-da-'nyî	half less than twoscore
31	ཁཱ་གཅིག་དང་བརྒྱ་གཅིག་	khä cî da cûci	one score and eleven
32	ཁཱ་གཅིག་དང་བརྒྱ་གཉིས་	khä cî da cûnyi	one score and twelve
33	ཁཱ་གཅིག་དང་བརྒྱ་གསུམ་	khä cî da cûsu	one score and thirteen
34	ཁཱ་གཅིག་དང་བརྒྱ་བཞི་	khä cî da cüzhi	one score and fourteen
35	ཁཱ་ཀོ་དང་གཉིས་	khä ko-da-'nyî	one fourth less than twoscore

༡༦	ཁལ་གཅིག་དང་བརྒྱ་དྲུག་	khä cí da cûdr'u	one score and sixteen
༡༧	ཁལ་གཅིག་དང་བརྒྱ་བདུན་	khä cí da cupdü	one score and seventeen
༡༨	ཁལ་གཅིག་དང་བཙུ་བརྒྱད་	khä cí da côpgä	one score and eighteen
༡༩	ཁལ་གཅིག་དང་བརྒྱ་དགུ་	khä cí da cügu	one score and nineteen
༢༠	ཁལ་གཉིས་	khä 'nyí	twoscore
༢༡	ཁལ་གཉིས་དང་གཅིག་	khä 'nyí da cí	twoscore and one
༢༢	ཁལ་གཉིས་དང་གཉིས་	khä 'nyí da 'nyí	twoscore and two
༢༣	ཁལ་གཉིས་དང་གསུམ་	khä 'nyí da sum	twoscore and three
༢༤	ཁལ་གཉིས་དང་བཞི་	khä 'nyí da zhi	twoscore and four
༢༥	ཁལ་གཉིས་དང་ལྔ་	khä 'nyí da 'nga	twoscore and five
༢༦	ཁལ་གཉིས་དང་དྲུག་	khä 'nyí da dr'ü	twoscore and six
༢༧	ཁལ་གཉིས་དང་བདུན་	khä 'nyí da dün	twoscore and seven
༢༨	ཁལ་གཉིས་དང་བརྒྱད་	khä 'nyí da gä	twoscore and eight
༢༩	ཁལ་གཉིས་དང་དགུ་	khä 'nyí da gu	twoscore and nine
༣༠	ཁལ་ཕྱིད་དང་གསུམ་	khä pche-da-sum	half less than threescore
༣༡	ཁལ་གཉིས་དང་བརྒྱ་གཅིག་	khä 'nyí da cúci	twoscore and eleven
༣༢	ཁལ་གཉིས་དང་བརྒྱ་གཉིས་	khä 'nyí da cûnyi	twoscore and twelve
༣༣	ཁལ་གཉིས་དང་བརྒྱ་གསུམ་	khä 'nyí da cûsu	twoscore and thirteen
༣༤	ཁལ་གཉིས་དང་བརྒྱ་བཞི་	khä 'nyí da cüzhi	twoscore and fourteen

༥༥	ཁལ་ཀོ་དང་གསུམ་	khä ko-da-sum	one fourth less than threescore
༥༦	ཁལ་གཉིས་དང་བརྒྱད་ལྔ་	khä 'nyî da cûdr'u	twoscore and sixteen
༥༧	ཁལ་གཉིས་དང་བརྒྱབ་དུན་	khä 'nyî da cupdü	twoscore and seventeen
༥༨	ཁལ་གཉིས་དང་བཅོ་བརྒྱད་	khä 'nyî da cöpgä	twoscore and eighteen
༥༩	ཁལ་གཉིས་དང་བརྒྱད་གཟུ་	khä 'nyî da cügu	twoscore and nineteen
<hr/>			
༦༠	ཁལ་གསུམ་	khä sum	threescore
༦༡	ཁལ་གསུམ་དང་གཅིག་	khä sum da cî	threescore and one
༦༢	ཁལ་གསུམ་དང་གཉིས་	khä sum da 'nyî	threescore and two
༦༣	ཁལ་གསུམ་དང་གསུམ་	khä sum da sum	threescore and three
༦༤	ཁལ་གསུམ་དང་བཞི་	khä sum da zhi	threescore and four
༦༥	ཁལ་གསུམ་དང་ལྔ་	khä sum da 'nga	threescore and five
༦༦	ཁལ་གསུམ་དང་དྲུག་	khä sum da dr'ü	threescore and six
༦༧	ཁལ་གསུམ་དང་བདུན་	khä sum da dün	threescore and seven
༦༨	ཁལ་གསུམ་དང་བརྒྱད་	khä sum da Gä	threescore and eight
༦༩	ཁལ་གསུམ་དང་དགུ་	khä sum da gu	threescore and nine
༧༠	ཁལ་ཕྱིད་དང་བཞི་	khä pche-da-zhi	half less than fourscore
༧༡	ཁལ་གསུམ་དང་བརྒྱབ་ཅིག་	khä sum da cüci	threescore and eleven
༧༢	ཁལ་གསུམ་དང་བརྒྱབ་ཉིས་	khä sum da cünyi	threescore and twelve

པ་༣	ཁལ་གསུམ་དང་བརྒྱ་གསུམ་	khä sum da cûsu	threescore and thirteen
པ་༤	ཁལ་གསུམ་དང་བརྒྱ་བཞི་	khä sum da cüzhi	threescore and fourteen
པ་༥	ཁལ་གོ་དང་བཞི་	khä ko-da-zhi	one fourth less than fourscore
པ་༦	ཁལ་གསུམ་དང་བརྒྱ་དྲུག་	khä sum da cûdr'u	threescore and sixteen
པ་༧	ཁལ་གསུམ་དང་བརྒྱ་བདུན་	khä sum da cupdü	threescore and seventeen
པ་༨	ཁལ་གསུམ་དང་བཙོ་བརྒྱད་	khä sum da cöpgä	threescore and eighteen
པ་༩	ཁལ་གསུམ་དང་བརྒྱ་དགུ་	khä sum da cügu	threescore and nineteen

༤༠	ཁལ་བཞི་	khä zhi	fourscore
༤༡	ཁལ་བཞི་དང་གཅིག་	khä zhi da cí	fourscore and one
༤༢	ཁལ་བཞི་དང་གཉིས་	khä zhi da 'nyí	fourscore and two
༤༣	ཁལ་བཞི་དང་གསུམ་	khä zhi da sum	fourscore and three
༤༤	ཁལ་བཞི་དང་བཞི་	khä zhi da zhi	fourscore and four
༤༥	ཁལ་བཞི་དང་ལྔ་	khä zhi da 'nga	fourscore and five
༤༦	ཁལ་བཞི་དང་དྲུག་	khä zhi da dr'ü	fourscore and six
༤༧	ཁལ་བཞི་དང་བདུན་	khä zhi da dün	fourscore and seven
༤༨	ཁལ་བཞི་དང་བརྒྱད་	khä zhi da gä	fourscore and eight
༤༩	ཁལ་བཞི་དང་དགུ་	khä zhi da gu	fourscore and nine
༥༠	ཁལ་ཕྱིད་དང་ལྔ་	khä pche-da-'nga	half less than fivescore

༧༧	ཁལ་བཞི་དང་བརྒྱ་གཅིག་	khä zhi da cūci	fourscore and eleven
༧༨	ཁལ་བཞི་དང་བརྒྱ་གཉིས་	khä zhi da cūnyi	fourscore and twelve
༧༩	ཁལ་བཞི་དང་བརྒྱ་གསུམ་	khä zhi da cūsū	fourscore and thirteen
༨༠	ཁལ་བཞི་དང་བརྒྱ་བཞི་	khä zhi da cūzhi	fourscore and fourteen
༨༡	ཁལ་ཀོ་དང་ལྔ་	khä ko-da-'nga	one fourth less than fivescore
༨༢	ཁལ་བཞི་དང་བརྒྱ་དྲུག་	khä zhi da cūdr'u	fourscore and sixteen
༨༣	ཁལ་བཞི་དང་བརྒྱ་བདུན་	khä zhi da cupdü	fourscore and seventeen
༨༤	ཁལ་བཞི་དང་བཙུང་རྒྱུད་	khä zhi da cōpgä	fourscore and eighteen
༨༥	ཁལ་བཞི་དང་བརྒྱ་དགུ་	khä zhi da cūgu	fourscore and nineteen
<hr/>			
༧༠༠	ཁལ་ལྔ་	khä 'nga	fivescore
༧༠༧	ཁལ་ལྔ་དང་གཅིག་	khä 'nga da cī	fivescore and one
༧༠༨	ཁལ་ལྔ་དང་གཉིས་	khä 'nga da 'nyī	fivescore and two
༧༠༩	ཁལ་ལྔ་དང་གསུམ་	khä 'nga da sum	fivescore and three
༧༠༥	ཁལ་ལྔ་དང་བཞི་	khä 'nga da zhi	fivescore and four
༧༠༦	ཁལ་ལྔ་དང་ལྔ་	khä 'nga da 'nga	fivescore and five
༧༠༧	ཁལ་ལྔ་དང་དྲུག་	khä 'nga da dr'ū	fivescore and six
༧༠༨	ཁལ་ལྔ་དང་བདུན་	khä 'nga da dūn	fivescore and seven

༡༠༨	ཁལ་ལྷ་དང་བརྒྱད་	khä 'nga da gä	fivescore and eight
༡༠༩	ཁལ་ལྷ་དང་དགུ་	khä 'nga da gu	fivescore and nine

The vigesimal system continues repeating this pattern in cycles of twenty until the ‘twenty score’ or four hundred is reached, which in Dzongkha is the same as the word for ‘twenty’ ཉི་ཤུ་ **nyishu**.

༢༠༠	ཉི་ཤུ་གཅིག་	nyishu cî	twentyscore
༢༠༡	ཉི་ཤུ་གཅིག་དང་གཅིག་	nyishu cî da cî	twentyscore and one
༢༠༢	ཉི་ཤུ་གཅིག་དང་གཉིས་	nyishu cî da 'nyî	twentyscore and two
∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.
༢༡༩	ཉི་ཤུ་གཅིག་དང་བརྒྱ་དགུ་	nyishu cî da cügu	twentyscore and nineteen
༢༢༠	ཉི་ཤུ་གཅིག་དང་ཁལ་གཅིག་	nyishu cî da khäci	twentyscore and one score
or	ཉི་ཤུ་གཅིག་དང་རྩ་གཅིག་	nyishu cî da tsacî	twentyscore and one score
∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.	∴ etc.
༤༠༠	ཉི་ཤུ་གཅིག་དང་ཁལ་ལྷ་	nyishu cî da khä'nga	twentyscore and fivescore
or	ཉི་ཤུ་གཅིག་དང་རྩ་ལྷ་	nyishu cî da tsa'nga	twentyscore and fivescore
༤༠༠	ཉི་ཤུ་ཕྱེད་དང་གཉིས་	nyishu pche-da-'nyî	half less than fortyscore

༢༠༠	ཉི་ཤུ་ཀོ་དང་གཉིས་	nyishu ko-da-'nyî	fourth less than fortyscore
༤༠༠	ཉི་ཤུ་གཉིས་	nyishu 'nyî	fortyscore

This pattern repeats itself in cycles of four hundred or twentyscore until ‘twenty twentyscore’ or eight thousand is reached, which in Dzongkha is ཁལ་ཚེན་ **khäce**, with unaspirated **c** notwithstanding the traditional orthography.

༤༠༠༠	ཁལ་ཚེན་གཅིག་	khäce cî	twenty-twentyscore
༤༠༡༠	ཁལ་ཚེན་གཅིག་དང་བར་ཅུ་ཐམ་	khäce cî da cuthâm	twenty-twentyscore and ten
༤༠༢༠	ཁལ་ཚེན་གཅིག་དང་ཁལ་གཅིག་	khäce cî da khä cî	twenty-twentyscore and one score
༤༠༣༠	ཁལ་ཚེན་གཅིག་དང་ཁལ་ཕྱེད་དང་གཉིས་	khäce cî da khä pche-da-'nyî	twenty-twentyscore and half less than twoscore
༤༤༠༠	ཁལ་ཚེན་གཅིག་དང་ཉི་ཤུ་གཉིས་	khäce cî da nyishu cî	twenty-twentyscore and one twentyscore
༤༠༠༠	ཁལ་ཚེན་གཅིག་དང་ཉི་ཤུ་ཕྱེད་དང་གསུམ་	khäce cî da nyishu pche-da-sum	twenty-twentyscore and half less than three twentyscore
༧༢ ༠༠༠	ཁལ་ཚེན་ཕྱེད་དང་གཉིས་	khäce pche-da-'nyî	half less than two twenty-twentyscore

༡༤ ༠༠༠ ཁལ་ཚེན་གོ་དང་གཉིས་

khäce ko-da-'nyî

fourth less than two twenty-twentyscore

This pattern repeats itself in cycles of twenty-twentyscore or eight thousand until ‘twentyscore twentyscore’ or one hundred sixty thousand is reached, which in Dzongkha is ཡང་ཚེན་ **yangce**, again with unaspirated **c** notwithstanding the traditional orthography.

༡ ༤༠ ༠༠༠ ཡང་ཚེན་ yangce twentyscore-twentyscore

9 Telling time

Dzongkha for ‘hour’ is ཚུ་ཚོན་ **chutshö**, and ‘minute’ is ཀར་མ་ **karma**. To ask the time, one may say ད་ལྟོ་ཚུ་ཚོན་ག་དེ་ཅིག་སྟོ། **D’ato chutshö g’adeci mo?** ‘What time [how many hours] is it now?’. Several roughly equivalent expressions are used for telling in whole hours, e.g. ད་ལྟོ་ཚུ་ཚོན་བཅུ་ཐམ་ཨིན་པས། **D’ato chutshö cuthâm ’ime** ‘It’s ten o’clock’, ད་ཚུ་ཚོན་བདུན་བརྒྱུད་བཏང་ལུ་ག། **D’a chutshö dün dung-da-nu** ‘It has struck seven o’clock’ or ད་ཚུ་ཚོན་གསུམ་ཡར་སོ་ལུ་ག། **D’a chutshö sum yâ-so-nu** ‘It has become three o’clock’. When telling time in half hours, Dzongkha follows the same practice as in Russian or Dutch. For example, ‘It’s half past three’ is expressed as ‘It’s half of the fourth hour’, ཚུ་ཚོན་ཕྱིད་དང་བཞི་ཨིན་པས། **Chutshö pche-da-zhi ’ime**. ‘It’s half past six’ is ཚུ་ཚོན་ཕྱིད་དང་བདུན་ཨིན་པས། **Chutshö pche-da-dün ’ime**.

In telling time in terms of minutes after the whole hour, the expression འབྲིག་སྟེ་ **bj’i-di** ‘having transpired’ is used. This form is the past participle of the verb འབྲིག་ **bj’i** ‘to pass by’, e.g. གཤམ་འབྲིག་ཡར་སོ་ཡི། **Gari bj’i yâ-so-yi** ‘The bus has already passed by’. For example, in Dzongkha ‘It’s

fifteen past nine' is expressed as ད་ལྷོ་ཚུ་ཚོད་དགུ་འབྲིག་སྟེ་སྐར་མ་བཅོ་ལྔ་ཡིན་པས། **D'ato chutshö gu bj'i-di karma cänga 'ime**. To tell time in terms of minutes before the whole hour, one states how many minutes remain before the striking of the hour, e.g. ཚུ་ཚོད་དགུ་བརྩུང་པར་སྐར་མ་ལྔ་འདུག། **Chutshö gu dung-ba karma 'nga dü** 'It's five till nine', literally 'There are five minutes left for it to strike nine', whereby བརྩུང་པར་ **dung-ba** is the supine of བརྩུང་ **dung** 'to strike'.

Adverbs expressing the time of day include རོ་པ་ **dr'öba** 'morning, in the morning', ཉི་མ་ **nyima** 'afternoon, in the afternoon, at midday', ཕྱི་ཚུ་ **pchiru** 'evening, in the evening, in the late afternoon' and ལུ་མོ་ **numu** 'night, at night'. The time of day denoted by ཕྱི་ཚུ་ **pchiru** comprises both a portion of the late afternoon and the early evening. The period of day ལུ་མོ་ **numu** comprises late evening and the night. For example, the Bhutanese expression ལུ་མོ་ཚུ་ཚོད་གཅིག་ལུ་ **numu chutshö-ci-lu** 'one o'clock at night' is in keeping with Continental practice. The period of day རོ་པ་ **dr'öba** starts well before sunrise, however. The word ཉི་མ་ **nyima** 'afternoon' should not be confused with its cognate ཉི་མ་ **nyim** 'sun' or ཉི་མོ་ **nyim** 'day'. The words for 'noon' and 'midnight' are ཉིན་དགུང་ **nyingung** and ལུ་ཕྱིད་ **numpche**. The word ཞག་ **zh'â** 'night', and not ལུ་མོ་ **numu** 'night', is used in expressions like རབ་ཅས་ནེ་སྤལ་ལུ་ཞག་བདུན་རྗེད་ཅི། **Ngace Nepal-lu zh'â düm dö-ci** 'We spent seven nights in Nepal'.

Adverbs expressing days in the immediate future include རྣངས་པ་ **nâba** 'tomorrow', གནངས་ཚེ་ **nâtshe** 'the day after tomorrow' and བཞི་ཚེ་ **zhitshe** 'the day after the day after tomorrow'. Expressions for days in the immediate past include ལ་ཚུ་ **khâtsa zhinyim** 'the day before the day before yesterday'. Related expressions pertaining to present and near present ime are ད་རིས་ **d'ari** 'today', ད་རེས་ **d'are** or ད་རེས་སྐབས་ཅིག་ **d'are-kapci** 'these days', ད་རིས་ནངས་པ་ **d'ari-nâba** 'nowadays', རྣངས་པ་གནངས་ཚེ་ **nâba-nâtshe** 'one of these days', གདང་ཞག་ **dangja** 'days ago, some time back, previously' and ལ་ཚུ་ལ་ཉི་མོ་ **khâtsa-khanyim** 'just the other day, a few days ago, just recently'.

In traditional reckoning, however, the Bhutanese day is divided into twelve segments known as དུས་ཚོད་ *d'ütshö*, each of which is associated with an animal of the Bhutanese zodiac, to be discussed in Chapter 7, and therefore has astrological and medical significance. The day starts at dawn at the moment the lines on the palm of one's hand can be distinguished in the twilight preceding daybreak. This moment marks the beginning of the first དུས་ཚོད་ *d'ütshö*, called ནམ་ལངས་ཡོས་ *Namlang Ö*. The twelve traditional དུས་ཚོད་ *d'ütshö* and their approximate equivalents are:

ནམ་ལངས་ཡོས་	Namlang Ö	5.00 to 7.00 A.M.
ཉི་ཤར་འབྲུག་	Nyisha Drü	7.00 to 9.00 A.M.
ཉི་དྲོས་སྐུལ་	Nyidr'ö Drü	9.00 to 11.00 A.M.
ཉི་ཐེང་ཏྲ་	Nyipche Ta	11.00 A.M. to 1.00 P.M.
ཕྱེད་ཡོས་ལུག་	Pchêö Lû	1.00 to 3.00 P.M.
ཉི་ལྷུང་སྒྲེལ་	Nyinyu Trê	3.00 to 5.00 P.M.
ཉི་ལུབ་བྲ་	Nyinup Bj'a	5.00 to 7.00 P.M.
ས་སྒོད་ཉི་	Sasö Chi	7.00 to 9.00 P.M.
སྒོད་འཁོར་པག་	Sökho Phâ	9.00 to 11.00 P.M.
ནམ་དགུང་ཉི་བ་	Namgung J'iu	11.00 P.M. to 1.00 A.M.
དགུང་ཡོས་སྐང་	Gungyö 'Lang	1.00 to 3.00 A.M.
ཐོ་རངས་སྐྲག་	Thorang Tâ	3.00 to 5.00 A.M.

Exercises to Chapter 4

I. Grammar questions

1. List the nine Dzongkha pronouns. Which forms of reference and address are used in Dzongkha with respect to His Majesty?

2. What is the ending of the collective plural which may be suffixed to pronouns and to nouns denoting people?

3. Which demonstrative pronouns does Dzongkha have? What formal and semantic difference do we find between the demonstratives and the definite article?

4. Explain in your own words the difference in meaning between the verbs ཡིན་ 'ing and ཡིན་པས་ 'ime. What functions do these verbs share?

5. What is the difference in meaning between the verbs ཡོད་ yö and འདུག་ dü. What functions do these verbs share?

6. How does one show possession in Dzongkha?

7. What are the interrogative forms of the verb forms ཡིན་ 'ing, ཡིན་པས་ 'ime, ཡོད་ yö and འདུག་ dü? What are the negative forms of these four verbs?

II. Vocabulary

Before doing with the translation exercises at the end of each chapter, familiarise yourself with the words introduced in the example sentences of that chapter and with the vocabulary lists provided, such as the this one. Vocabulary is arranged in Roman Dzongkha alphabetical order.

 Alphabetical Order of Roman Dzongkha

a	ch	g'	'l	ô	s	'û
â	d	h	lh	'o	sh	ü
'a	d'	i	m	'ô	t	'ü
'â	dr	î	'm	ö	th	w
ä	dr'	'i	n	'ö	tr	'w
'ä	dz	'î	'n	p	thr	y
b	e	j	ng	ph	ts	'y
b'	ê	j'	'ng	pc	tsh	z
bj	'e	k	ny	pch	u	z'
bj'	'ê	kh	'ny	r	û	zh
c	g	l	o	hr	'u	zh'

Verbs with open stems, i.e. the stems which end in a vowel in their romanised forms, may be either 'hard' or 'soft', as will be explained in the next chapter. Whether the stem of a verb is hard or soft is indicated by [HARD] and [SOFT] in the glossary entries. Closed verb stems, i.e. stems which end in a consonant in their romanised forms, are invariably hard.

ཨ་ལུ་	'alu, n., child.
ཨམ་ཚུ་	'amtshu, n., woman, wife.
སྒྲག་པ་	bakpa, n., motor scooter.
འབོ་ལོ་མར་	bolokha, postp., [with the genitive] near, next to.
སྦྱེམ་	bôm, adj., big, large.
བང་རྩུང་	b'angcu, n., personal, two-part disc-shaped Bhutanese woven rice dish, which is taken along when travelling from village to village.
བམམ་སེབུ་	b'äpsiu, n., guava.

བྱ་ཚིས་ཚི	bjâchichi , adj., well-shaped, comely, handsome, well-dressed.
བྱི་ལི་	bj'ili , n., cat.
བྱི་ལི་ལྷ་གུ་	bj'ili-pchuku , n., kitten.
བྱི་ཚི་	bj'itsi , n., rat, mouse.
བྱུ་རུ་	bj'uru , n., red coral.
བྱུ་ལྷོ་གཤམ་	cagop , n., garlic.
བསྐྱུངས་མི་	cangmi , n., ruler, he who rules.
བསྐྱེད་མེད་	casengse , adj., well-lit, illuminated, light.
གཅིག་	ci , 1) num., one; 2) indef.art., a, an.
ཆབ་གསང་	chapsa , n., toilet.
ཆཱོ་གསའ་	châro , n., friend.
ཆོས་བཞེན་དུ་	chözhind'u , n., righteous rule, just and wise reign in accordance with the precepts of Buddhism.
ཆུ་མ་	chum , n., rice (uncooked).
ཆུང་ཀུ་	chungku , adj., small.
ཆུ་ཚོན་འཁོར་ལོ་	chutshökhôlo , n., watch.
འདམ་	dam , n., mud.
དིག་	dî , n., pot, jug.
དོ་མ་	doma , n., 1) Areca nut (Nep. <i>supāri</i>); 2) condiment made of the Areca nut wrapped in <i>pān</i> leaves and <i>cūna</i> , chewed as a warmth-giving stimulant.
འདུ་ལེན་པ་	dulenba , n., reporter, journalist.
དང་བཅས་པ་འབད་	dacäpbe , adv., altogether.
དེ་ཁར་	d'ikha , adv., there.
དོ་རུང་ཡང་	d'oroe , adv., yet another, again, yet again.

or དོ་ཡང་

དུས་གནའ་	d'üza , n., holy days, festival days.
འདྲ་བཤུས་	drashü , n., copy.
འདྲ་བཤུས་འགྲུལ་	drashüthrü , n., photocopy machine.
ཨོ་ཏོ་མི་ཏོག་	'ätomito , n., rhododendron.
སྐང་	gang , I) 1) postp., during; 2) n., period, time, duration; II) n., hill, slope.
རྒྱལ་སྲིད་	gäsi , n., kingdom, empire.
གོང་	gong , n., price.
འགྱུར་	gu , postp., on, upon.
འགོ་དཔོན་	gupön , n., boss, head, director.
ག་ར་	g'âra , adv., all, each.
ཁྲི་	g'i , n., large knife.
ཁྲི་ཚུང་	g'icu , n., knife, dagger.
ཉིང་སངས་སང་	hingsangsa , adj., clean (with respect to corporeal cleanliness); cf. khamd'angtoto.
རྒྱ་གར་	jaga , n., India, Indian.
རྒྱུང་བསྐྱུགས་	jangdra , n., radio.
རྒྱབ་ཁ་	japkha , postp., behind.
བྱམས་	j'am , n., mercy, compassion
ཇོ་བདག་	j'ôda , n., owner, proprietor.
ཀར་པ་	kâm , n., leg, feet.
དཀར་པོ་	kâp , adj., white.
དཀྲི་རས་	kira , n., Bhutanese female garment.
ཀི་ལྷ་བ་	kitab , n., Western-style book.

སྐྱུ་རྗེན་	kuten , n., religious image or idol.
ཁམས་དངས་རྟོག་རྟོ་	khamd'angtoto , adj., clean (said of a place); cf. hingsangsa.
ཁམས་ལོག་སི་སི་	khamlôsisisi , adj., dirty, filthy (of a place).
ཁམས་གཅོད་རྟོག་རྟོ་	khamtsangtoto , adj., tidy and clean.
ཁ་ཚུ་	khâtsa , adv., yesterday.
ཁོ་རྟོག་རྟོ་	khetoto , adj., inexpensive, cheap.
ལེ་ཤ་	läsha , adv., much, many.
ལྷམ་བན་ད་	'lambenda , n., Bhutanese tomato.
ལྷོ་བ་སྐྱ་	'lopdra , n., school.
ལྷོ་བ་སྐྱ་པ་	'lopdrap , n., pupil.
ལྷོ་བ་སྐྱ་གཤམ་	'lopthrup , n., student, pupil.
ལྷོ་བ་དཔོན་	'löbö , n., teacher.
ལྷ་པ་	lhapa , n., nose.
ལྷམ་	lham , n., shoes.
མིང་	meng , n., name.
ནང་	na , postp., in, at.
ནོར་	nô , n., cattle.
ནགས་ཚོམ་	nâtshe , n., forest.
གནམ་	'nam , n., sky.
གནམ་གྲུ་	'namdru , n., airplane.
གནམ་གྲུ་ཐང་	'namdruthang , n., airport.
གནམ་མེད་ས་མེད་	'namesame , adv., very, extremely [literally 'neither sky nor earth'].
གནས་རྒྱུ་	'nätshü , n., news.

སྐུམ་འཁོར་	'numkho, n., car, automobile.
དངུལ་ཁྲག་	'nyiku, n., wallet, purse.
ཉལ་གཤམ་ལྗང་	nyakhachu, n., [this word contains the consonant ch despite the orthography] asparagus (both Western asparagus, cultivated in Bhutan, and the thin, wild, bitter, tasty, indigenous variety).
པ་ནེ་	pane, n., pān, viz. leaves from the pān vine, a vital component of doma .
པ་ནེ་གྲོ་རླུང་	pane-trôdum, n., the large-leaf pān, known in Nepali as Baṅglā patā or Miṭhāi patā.
དཔེ་ཆ་	pecha, n., Tibetan-style book.
ཕུ་	pu, n., body hair.
ཕྱུན་ཚ་	pincha, n., cousins, siblings and relatives in one's own generation; cf. ཕམ་ pham , བཟའ་ཚང་ zatsha .
ཕམ་	pham, n., parents, uncles, aunts and relatives of elder generations; cf. ཕྱུན་ཚ་ pincha , བཟའ་ཚང་ zatsha .
ཕམ་ཕྱུན་ཚ་	pham-pincha, n., family and relatives.
ཕག་པ་	phap, phop, n., pig.
ཕག་ཤ་	phasha, n., pork.
ཕར་	phâ, adv., there, thither.
ཕར་དང་ཕྱིར་	phâ-da-tshû, adv., to and fro, there and back again.
ཕོ་ཚེ་ལྷོ་མ་	phôgem, n., elder brother.
ཕྱུ་དཀར་	pcaka, n., [literally 'white monkey'] golden langur.
ཕུག་པ་	pchup, 1) adj., rich, wealthy; 2) a rich man.

ར་	ra , n., goat.
རང་	ra , part., particle stressing preceding element in the sentence.
རའི་	ri , part., genitive form of the stress particle ra .
རེ་	re , adv., one each, apiece.
རེའི་	rere , adv., each one, every one.
སེམས་ཅན་	semce , n., animal.
ས་ཞིང་	sazh'i , n., land, tract of land.
གསོལ་རས་	söra , n., gift or donation by a person of rank to common people.
ཏ་	ta , n., horse.
ཏོན་	tano , n., large livestock.
ཏོན་སེམས་ཅན་	tano-semce , n., livestock and small farm animals.
ཏེ་	te , adv., and then, so, moreover, well.
ཏིག་རུབ་	tiru , n., money.
ཏྲོ་རས་	töra , n., cloth in which to wrap the bowls (phôp) to be carried inside one's b'angcu .
ཏྲོན་བྱིན་ནི་	tönbj'in-ni , vt., explain, instruct.
ཐབ་ཚང་	thaptsha , n., kitchen.
ཐབ་ཚང་པ་	thaptshap , n., cook.
ཐོན་ནི་	tho-ni , vi. [SOFT], to be expensive.
ཐོན་དྲག་	thodr'a , adj., expensive, dear.
འཕྲང་ཏང་ཏི་	thrangtangta , adj., straight.
ཐོམ་ཁ་	thromkha , n., market, bazaar.
འཕྲུལ་	thrü , n., 1) engine, machine, motor, apparatus; 2) magic, artifice, strange effect.

འཕྱུལ་ཁང་	thrūkha , n., station.
བཀྲ་མ་ཤེས་པ་	tramashêp , n., mischievous, naughty.
ཕུ་ཉི་	tsine , n., lime (Nep. <i>cūna</i>), an important ingredient in doma .
བཙོང་ཉི་	tsong-ni , vt., to sell.
ཚོང་དཔོན་	tshongpö , n., shopkeeper.
ཚོད་བསྐྱེ་	tshöse , n., vegetable.
ཚོད་བསྐྱེ་ཁྲོམ་ཁ་	tshöse-thromkha , n., vegetable market.
གཡུམ་	' ü , n., village.
ཡང་	- e , adv., too, even.
ཡིག་ཚང་	yitsha , n., office.
གཡོ་གཡོལ་	' yo'you , adj., crooked.
གཡུ་	' yu , n., turquoise.
བཟའ་རུ་	zari , n., scoop, ladle.
བཟའ་ཚང་	zatsha , n., immediate family; cf. བམ་ pham , སྤྱན་ཚོ་ pincha .
ཟུར་ཁང་	z'ukha , postp., behind.
གཞན་མི་	zhenmi , adj., another.
བཞེས་སྒོ་	zhêgo , n., food.
གཞུ་	zhu , n., bow.
ཞུ་མོ་	zh'am , n., cap, hat, helmet, headdress.
ཞིམ་ཉི་	zh'im-ni , vi., to be delicious.
ཞིམ་ཉི་གཉི་	zh'imtoto , adj., delicious.
ཞུ་ཉི་	zh'u-ni , v.hon., request.

III. Translate into English

༡	ང་བཅས་ཀྱི་ཁྱིམ་	ngaci chim
༢	ཁོ་གི་ཨམ་ཚུ་	khô-gi 'amtshu
༣	བྱི་ལི་གི་མཚུག་མ་	bj'ili-gi juma
༤	ཁོ་གི་ཨམ་ཚུ་ལི་ལག་པ་	khô-gi 'amtshui-lap
༥	ངེད་གི་བུ་མོ་	ngê-gi b'um
༦	ང་བཅས་ཀྱི་ཁྱིམ་ནང་	ngaci chi-na
༧	ཐྲོམ་ཁ་ལུ་	thromkha-lu
༨	ཡིག་ཚང་ནང་	yitsha-na
༩	ཕུན་ཚོགས་སློང་ལས་	Phüntsho'ling-le
༡༠	ཁ་ཚུ་ལས་	khâtsa-le
༡༡	ཉིང་ལས་	hing-le
༡༢	ཁོ་གི་ཆ་ཚོགས་ལུ་	khô-gi châro-lu
༡༣	ཐིམ་ཕུག་ལུ་	Thimphu-lu
༡༤	ང་ལུ་	ngâ-lu
༡༥	ཨམ་ཚུ་དེ་	'amtshu-di
༡༦	བུ་མོ་འདི་	b'um-di
༡༧	སླང་དེ་	'lang-di
༡༨	མོ་གི་སྐུ་གུ་དེ་	mô-gi 'nyug'u-di
༡༩	སློབ་དཔོན་གྱི་ཨའི་	'lôbö-gi 'ai

IV. Text

ཕྱོད།

། དགའ་སངས་ལོག་ལུ་ གཡུས་གཅིག་ ཡོད། གཡུས་དེ་གི་ མིང་ གླ་ལ་ ཟེར་ གླུབ་ཞིན། གཡུས་
 དེ་ནང་ ཁྱིམ་སྒོམ་གཅིག་ ཡོད། ཁྱིམ་དེ་ ཕྱུ་གི་ ཞིན། རྟེ་ གླ་ལ་གི་ ཁྱིམ་ག་ར་བ་ ཕྱུ་གི་ ཁྱིམ་
 དེ་ སྒོམ་ཤོས་ ཞིན། ཁྱིམ་དེ་གི་ འབོ་ལོ་ལར་ ལྷ་ཁང་གཅིག་ ཡོད། ལྷ་ཁང་དེ་ནང་ རྒྱ་རྟེན་ སྒོམ་
 ཡོད། ལྷ་ཁང་དེ་ ལོ་ལེ་ཤ་ སོང་སོང་མ་དང་ མིང་གཏམ་ སྒོམ་ཡོད་མི་གཅིག་ ཞིན། དུས་གཟའ་
 སྐང་ ལྷ་ཁང་དེ་ནང་ མི་ལེ་ཤ་ འོང་ནི་ ཡོད། ཕྱུ་དེ་ མི་ཕྱུག་པ་གཅིག་ ཞིན། ལོ་ལུ་ བམ་སྤྱན་ཆ
 ལེ་ཤ་ ཡོད། དེ་ལས་ རྟེན་རྟེན་ སེམས་ཅན་ཡང་ ལེ་ཤ་ ཡོད། ལོ་གི་ ཞམ་རྒྱུ་ལུ་ གཡུ་དང་ རྒྱ་ཕུ
 ལེ་ཤ་ ཡོད། ཕྱུ་གིས་ མི་ ག་ར་ལུ་ ལེགས་ཞེས་ འབདཱ་ ཞིན།

Pêma

Gaselô-lu 'ü-ci yö. 'Ü-di-gi meng 'Lâkha z'e 'lap 'ing. 'Ü-di-na chim bôm-ci
 yö. Chim-di Pêma-gi 'ing. Te, 'Lâkha-gi chim g'âra-wa Pêma-gi chim-di
 bom-sho 'ing. Chim-di-gi bolokha lhaga-ci yö. Lhaga-di-na kuten bôm
 yö. Lhaga-di lo läsha songsom da mingtam bôm yö-mi ci 'ing. D'üza-gang
 lhaga-di-na 'mi läsha ong-ni yö. Pêma-di 'mi pchup-ci 'ing. Khô-lu pham-
 pincha läsha yö. D'ele tano-semce-ya läsha yö. Khô-gi 'amtshu-lu 'yu da
 bj'uru läsha yö. Pêma-gi 'mi g'âra-lu läzhim beu 'ing.

True or false?

- 1 ཕྱུ་གི་ཁྱིམ་དེ་རྒྱུད་ཀྱི་ཞིན་པས།
 Pêma-gi chim-di chungku 'ime.
- 2 ཕྱུ་དེ་ཕྱུག་པ་ཞིན།
 Pêma-di pchup 'ing.

V. Translate into Dzongkha

Translate the following phrases into Dzongkha, providing your translations both in Roman Dzongkha and correctly spelt in the 'Ucen script.

Recall that the genitive ending **-gi** is written:

ལྷི་	-gi after ལྷ་, རྩ་, ལ་ and ལ་
གྱི་	-gi after གྱ་ and རྩ་
ལྷི་	-gi after ལྷ་, རྩ་ and ལ་, and
ལི་	-i or ལི་ -gi after vowels

1. In their shop
2. To the vegetable market
3. The monkey's tail
4. In the palace
5. To the house of my friend
6. Our wives
7. In your tea
8. For his daughter
9. At her father's office
10. This cat
11. That dog
12. In the house of the teacher

VI. Translate into English

Translate the following sentences into English.

- ༡ ང་ལུ་བྱི་ལི་གཅིག་ཡོད།
Ngâ-lu bj'ili-ci yö.
- ༢ ཁོ་ལུ་ར་གཉིས་འདུག།
Khô-lu ra-'nyî dû.
- ༣ ང་ལུ་ཀི་ལྷ་བ་གཅིག་ཡོད།
Ngâ-lu kitap-ci yö.
- ༤ དེའི་བུ་ལུ་བྱི་ལི་ལྷུ་གུ་གཅིག་ཡོད།
Ngê-b'u-lu bj'ili-pchuku-ci yö.
- ༥ ང་ལུ་བྱིས་སྒོམ་གཅིག་ཡོད།
Ngâ-lu chim-bôm-ci yö.
- ༦ མོ་ལུ་རྐང་པ་སྒོམ་འདུག།
Mô-lu kâm-bôm dû.
- ༧ ཁོང་ག་ར་ལུ་གཞུ་ལེ་འདུག།
Khong g'âra-lu zhu re dû.
- ༨ སྒོ་བ་སྤྲུག་པ་རེ་ལུ་སྤྲུ་གུ་ལེ་འདུག།
'Lopthrup-re-lu 'nyug'u-re dû.
- ༩ ལྷོད་ལུ་ཚུ་ཚོད་འཁོར་ལོ་ཡོད་ག།
Chö-lu chutshökhôlo yö-ga?
- ༡༠ ལྷོད་ཀྱི་ནང་གཡག་ཤ་ཡོད་ག།
Chö-gi-nang 'yasha yö-ga?

- ༡༡ རྩོད་ཀྱི་དཔེ་ཆ་དེ་ལོ་ནང་མིན་འདུག།
Chö-gi pecha-di kho-nang mindu.
- ༡༢ ང་བཅས་ལུ་དོ་རུང་ཡང་བཟའ་རུ་གཞན་མི་གཅིག་མིན་འདུག་ག།
Ngace-lu d'oroe zari-zhenmi-ci mindu ga?
- ༡༣ འབྲུག་ལུ་སྤྱུ་དཀར་ལེ་ཤ་འདུག།
Drü-lu pcaka läsha dü.
- ༡༤ བུམ་ཐང་ལུ་གནམ་གྲུ་ཐང་མིན་འདུག།
Bumtha-lu 'namdruthang mindu.
- ༡༥ ཚོད་བསྐྱེ་ཁྲོམ་ཁ་ལུ་སྐྱམ་བན་ད་བཙོང་ནི་མིན་འདུག།
Tshöse-thromkha-lu 'lambenda tsong-ni minu.
- ༡༦ མོ་གི་སོ་བྱ་ཆེས་ཆེ་འདུག།
Mô-gi so bjâchichi dü.
- ༡༧ མོ་ལུ་དཀྱི་རས་དམར་པོ་གཅིག་འདུག།
Mô-lu kira-mâp-ci dü.
- ༡༨ ལོ་ལུ་བཤོ་དཀར་པོ་གཅིག་འདུག།
Khô-lu g'ô-kâp-ci dü.
- ༡༩ ངའི་བུ་དེ་ལུ་བཤོ་བཞི་ཡོད།
Ngê-b'u-di-lu g'ô-zhi yö.
- ༢༠ ང་བཅས་ཀྱི་བྱིམ་ནང་ཕག་ཤ་ཡོད།
Ngaci chi-na phasha yö.
- ༢༡ རྩོད་ལུ་ཞུ་མོ་གནགས་གཅིག་འདུག།
Chö-lu zh'am-'nap-ci dü.

- 22 ཡིག་ཚང་དེ་གི་འགོ་དཔོན་དེ་དེའི་ཨམ་ཚུ་གི་ཕོ་གཞམ་ཡིན།
Yitsha-di-gi gupön-di ngê-'amtshu-gi phôgem 'ing.
- 23 ང་བཅས་སེམས་རྟོགས་ཁའི་སློབ་གྲུབ་ཡིན།
Ngace Semtokhai-'lopdrap 'ing.
- 24 རྗེ་གཉིས་འབྲུག་གི་རྒྱུང་བསྐྱུགས་འཕུལ་ཁང་གི་གནས་ཚུལ་འདུ་ལེན་པ་ཡིན་ན།
Chä 'nyî Drû-gi Jangdra Thrükha-gi 'nätshü dulenba 'ina
- 25 འབྲུག་གི་རྒྱལ་པོ་དེ་རྒྱལ་སྲིད་ཚོས་བཞིན་དུ་བསྐྱུངས་མི་གཅིག་ཡིན་པས།
Drû-gi gäp-di gösi chözhind'u cangmi-ci 'ime.
- 26 ཁོང་གི་ཁྱིམ་དེ་སྐད་དེ་གི་རྒྱབ་ཁ་ཡིན།
Khong-gi chim-di gang-di-gi japkha 'ing.
- 27 ཁོ་ཚོང་དཔོན་མེན་པས།
Kho tshongpö membe.
- 28 ཁོང་རྒྱ་གར་མེན་པས།
Khong jaga membe.
- 29 ཡི་ཏོ་མི་ཏོག་དེ་དམར་པོ་ཡིན་པས།
'Ätomito-di mâp 'ime.
- 30 ངའི་སྐྱུག་པ་ཚུ་དྲན་ཅང་ཡོད་སྟེ།
Ngê bakpa chö-na yö, 'mô?
- 31 ཐབ་ཚང་དེ་ཁམས་གཙང་ཏོག་ཏོ་འདུག།
Thaptsha-di khamtsangtoto dî.
- 32 དེ་ག་ནང་རྒྱུ་འདུག།
Dî-na chum dî.

- 32 ས་ཞིང་དེ་གི་ཚོ་བདག་ཚྲོད་ཡིན་ན།
 Sazh'i-di-gi j'ôda chö 'ina?
- 33 ལྷུ་མ་འཁོར་དེ་ཚྲོད་ཀྱི་ཡིན་ན།
 'Numkho-di chö-gi 'ina?
- 34 རྒྱ་གར་གྱི་སྐྱ་སྒོག་པ་དེ་གནམ་མེད་ས་མེད་རྒྱུ་ཡིན་པས།
 Jaga-gi cagop-di 'namesame chungku 'ime.
- 35 འབྲུག་པའི་སྐྱ་སྒོག་པ་དེ་སྒོམ་ཡོད།
 Dru-bi cagop-di bôm yö.
- 36 ཐིམ་ཕུག་དེ་བཀྲ་ཤིས་སྐང་བས་སྒོམ།
 Thimphu-di Trashigang-wa bôm.
- 37 བྱི་ལི་དེ་སྒོམ་ནང་འདུག།
 Bj'ili-di drôm-na dû.
- 38 ཁྲིམ་དེ་རྒྱ་སངས་མེད་འདུག།
 Chim-di casengse dû.
- 39 ཐབ་ཚང་ནང་བྱི་ཚོ་འདུག།
 Thaptsha-na bj'itsi dû.
- 40 ཁོ་ཚྲོད་སྲིང་མོ་གི་ཆ་ལོག་ས་ཡིན་ན།
 Kho chö-sîm-gi châro 'ina?
- 41 ཚྲོད་ཀྱི་ལག་པ་གི་སྤྱ་དཀར་པོ་ཡིན་པས།
 Chö-gi lap-gi pu kâp 'ime.
- 42 འབྲ་བཤུས་འཕྲུལ་དེ་ཡིག་ཚང་ནང་ཡོད།
 Drashüthrü-di yitsha-na yö.

- ༤༤ རྩོད་གྱི་ཏིག་རུབ་དེའི་ནང་ཡོད།
Chö-gi tiru ngê-na yö.
- ༤༥ རོ་རྩི་དེ་བྱོད་གྱི་ཡིན་ན།
Rochi-di chä-gi 'ina?
- ༤༦ རྩོད་གྱི་ཨ་ལུ་ང་དང་གཅིག་ཁར་ཡོད།
Chö-gi 'alu nga-dacikha yö.
- ༤༧ ཁེ་ཏོག་ཏོ་འདུག།
Khetoto dū.
- ༤༨ བཞེས་སྐོ་ཞེས་ཏོག་ཏོ་འདུག།
Zhêgo zh'imtoto dū.
- ༤༩ གོང་ཡང་མཐོ་དྲག་ཡིན་པས།
Gong-e thodr'a 'ime.
- ༥༠ ཁོ་བྲུ་མ་ཤིས་པ་ཡིན་པས།
Kho tramashêp 'ime.
- ༥༡ ཁོ་ནཱ་ཡོད།
Kho nâ yö.
- ༥༢ ང་ག་བླུགས་ཉིང་སངས་སང་ཡོད།
Nga zû hingsangsa yö.
- ༥༣ ཟ་ཁང་འདི་ཁམས་དངས་ཏོག་ཏོ་འདུག།
Z'akha-di khamd'angtoto dū.
- ༥༤ དེའི་གི་ཀི་ལྷབ་བྱོད་དང་གཅིག་ཁ་ཡོད་ག།
Ngê-gi kitap chö-dacikha yö-ga?

- ༥༥ བག་ཤེས་གཡང་རྩེ་དེ་ཁྲོམ་རྩུང་ཀུ་གཅིག་ཨིན།
Trashi'yangtse-di throm-chungku-ci 'ing.
- ༥༦ ཐིམ་ཕུག་དེ་སློམ་ཤོས་གཅིག་ཨིན།
Thimphu-di bom-sho-ci 'ing.
- ༥༧ རྩོད་ལུ་ལྷ་པ་སློམ་གཅིག་འདུག།
Chö-lu lhapa-bôm-ci dü.
- ༥༨ ད་བཅས་ལུ་རྟ་བདུན་ཡོད།
Ngace-lu ta dün yö.
- ༥༩ ད་བཅས་རེ་རེ་ལུ་གྱི་རེ་ཡོད།
Ngace-rere-lu g'i-re yö.
- ༦༠ ཁོ་གི་ཚཱོགས་གཅིག་ཕུན་ཚོགས་གླིང་ལུ་འདུག།
Khô-gi châro-ci Phüntsho'ling-lu dü.
- ༦༡ མོ་ལུ་ཕོ་གནམ་གཅིག་རང་ཨིན།
Mô-lu phôgem-ci-ra 'ing.
- ༦༢ ད་ལུ་སྲིང་མོ་གསུམ་ཡོད།
Ngâ-lu sim sum yö.
- ༦༣ བག་ཤེས་ཚོས་རྫོང་དེ་ཐིམ་ཕུག་ལུ་ཨིན།
Trashichöndzo-di Thimphu-lu 'ing.
- ༦༤ རྩོད་གྱི་ལྷ་མ་འགུར་འདམ་འདུག།
Chö-gi lham-gu dam dü.
- ༦༥ རྩོད་གྱི་གྱི་རུང་དེ་སྐུམ་འཁོར་ནང་འདུག།
Chö-gi g'icu-di 'numkho-na dü.

༤༤ མོ་གི་དངུལ་ཁྲག་ནང་ཉིག་རུབ་མིན་འདུག།
Mô-gi 'nyiku-na tiru mindu.

༤༥ ཁོང་གི་ཆབ་གསལ་དེ་ཁམས་ལོག་སི་སི་ཞིན་པས།
Khong-gi chapsa-di khamlôsisî 'ime.

༤༦ ཉམ་ཁག་ཟུང་ཞིམ་ཉོག་ཉོ་འདུག།
Nyakhachu zh'imtoto dû.

༤༧ རྒྱལ་ཁབ་དེ་གཉིས་ཀྱི་ལམ་ལུགས་སོ་སོ་ཡོད།
Gäkhap-di-'nyî-gi lamlu sôso yö.

༥༠ ཐབ་ཚད་པ་ལེགས་ཞིམ་འདུག་ག།
Thaptshap läzhim du-ga.

VII. Translate into Dzongkha

1. Altogether I have a woven Bhutanese rice dish, a rice towel and a cup.
2. His pen is in the office.
3. Guavas are delicious.
4. My daughter has no shoes.
5. My house is in the market.
6. We each have one book.
7. Do you have my key?
8. There isn't any Areca nut there.
9. She has a big box.
10. My friend is not here.
11. The dogs are not clean.

12. There are many golden langurs in the forest.
13. Asparagus is more delicious than pork.
14. Onyx is more expensive than silver.
15. Indians have lots of body hair.
16. There are two photocopy machines in our office.
17. Are you the owner of this car?
18. Is she your elder brother's wife?
19. His house is behind the office.
20. There is rice beer in the pot.

Practise making sentences in Dzongkha with the vocabulary and grammar you have already learnt.

VIII. Counting exercise

Learning to count in Dzongkha is fun, and knowing how to count is especially useful in the marketplace.

1. Count from one to a hundred in Dzongkha in the decimal system.
2. Count from one to a hundred in Dzongkha in the vigesimal system.

IX. Telling Time

Translate into Dzongkha.

1. Now it's six o'clock.
2. It's now eleven o'clock.
3. It's now five past twelve.

4. It's nine till eight.
5. It's half past nine.
6. It's half past one.
7. What time is it?
8. It's twenty till five.
9. It's twelve after three.
10. It's two till four.

Try to tell time in Dzongkha from now on whenever you check your clock or watch.

5

Present tenses, the ergative, negation, the adhortative, optative, supine and modal verbs

This chapter deals with the ergative cases and the present tenses or, more accurately, with Dzongkha verb forms which generally take present tense translations in English as well as related verb forms. In addition, the adhortative, optative and supine will be explained, and the modal verbs will be introduced. The Dzongkha verb does not conjugate to show agreement for person and number. Instead tense, aspect and other shades of meaning are expressed by the use of endings and of auxiliary verbs.

1 The ergative case

In Chapter 4, a number of cases were introduced, such as the genitive, locative, ablative and ‘dative’ or target case. Dzongkha also has an ergative case marked by the suffix གྱིས་ ~ གྱིས་ ~ གིས་ -gi. The rules about which spelling of the ergative ending is to be used in a particular word are the same as those explained for the genitive ending གྱི་ ~ གྱི་ ~ གི་ -gi in the preceding chapter. Although the ergative suffix is in most cases homophonous with the genitive ending, they are neither formally nor semantically identical, e.g. the high register tone ergative form རྒྱལ་གྱིས་ ’ngâ-gi ‘I [erg]’ vs. the low register genitive form རིག་གི་ ngê-gi ‘my’.

The Dzongkha ergative differs from a classical ergative, which marks the subject or agent of a transitive verb, in that the Dzongkha ergative is used to highlight the agentive character of a subject which performs an activity, transitive or intransitive.

(1) འཇིམེད་ཀྱིས་ལྟོ་མཚམས་ཁ་ཤེས།

Chimi -gi Lhotshamkha shê
 Chimi -[ERG] Nepali know

‘Chimi knows / can speak Nepali.’

The ergative also marks the instrument whereby an activity is performed and indicates the cause of an activity or state.

(2) ཨ་རག་དེགིས་ལང་པས།

'âra -di -gi lang -be
 'âra -the -[ERG] be_sufficient -[AK]

‘The 'âra will be enough.’

(3) ངའི་བཤོ་དེ་ཆང་གིས་བངས་སོ་རྒྱག།

ngê -g'ô -di chang -gi b'ang -so -nu
 my -g'ô -the beer -[ERG] get_wet -[PF] -[IP]

‘My g'ô has gotten wet because of / by means of the beer.’

(4) གོང་མཐོ་ནི་དེགིས་ངམི་ཉོ།

gong tho -ni -di -gi nga mi -nyo
 price expensive -[INF] -the -[ERG] I not -buy

‘I won't buy it on account of its being expensive.’

The ergative is generally used whenever an animate subject and an animate object are linked by a transitive verb to make clear who is doing what to whom.

(5) མོ་གིས་ང་ལུ་དགའ།

'mô -gi ngâ -lu ga
she -[ERG] I -[DAT] love

'She loves me.'

The ergative suffix is more likely to occur when the verb is transitive and when the subject is animate because in these cases the agentive character of the subject is more pronounced. The ergative suffix is also more likely to occur in the past tense because the agentive meaning of the Dzongkha ergative is more likely to be appropriate in contexts where the activity expressed has actually already taken place. This has to do with the widespread tendency in ergative languages to conceptualise an already performed transitive act as being more transitive than a transitive act which has not been completed. Conversely, the ergative does not mark the subject when the main verb is one of the copulative verbs ཡིན་ 'ing, ཡིན་པས་ 'ime, ཡོད་ yö, འདུག་ dü or མོ་ mo. The semantics of the Dzongkha ergative category are subtle. The occurrence of the ergative case ending cannot be described by a mechanical rule as it can for, say, Hindi, where the ergative case simply marks the subject of a transitive verb in the past tense. The meaning of the Dzongkha ergative is entirely a matter of highlighting the agentivity of an actant, in most cases the subject of the sentence. Factors which induce the use of ergative case marking in a Dzongkha sentence are volition on the part of the subject, the degree of control which the subject has over the event denoted by the verb, the animacy of the subject and the transitivity and completedness of the event denoted by the verb. The Dzongkha ergative case ending marks the actant who or which is instrumental in bring about the action denoted by the verb.

2 The steady state present and the suffix of acquired knowledge

The steady state present consists of the bare stem of the verb only. Strictly speaking, the steady state present is not a present tense but a tenseless verb form which also encompasses present time. This tense indicates an enduring, inherent or objective circumstance or an abiding state. Only verbs which denote a state or circumstance, e.g. ཤེས་ *shê* ‘to know’, སློན་ *bôm* ‘to be big’, are used in the steady state present, never verbs which denote an activity, e.g. ཟླ་ *z’a* ‘to eat’.

(6) ཁོ་གིས་མོ་ལུ་དགའ།

khô -gi mô -lu ga
he -[ERG] she -[DAT] love

‘He loves her.’

(7) གཉིས་ཆ་ར་ཅོག་རང་འབྲད།

nyî -chara côra thê
two -both alike seem

‘They’re both alike / the same’

The word ཅོག་རང་ *côra* ‘same, alike’, used in example sentence (7), regularly collocates with the verb འབྲད་ *thê* ‘to appear, to seem’. The word ཅོག་རང་ *côra* ‘same, alike’ can also combine with གཅིག་ *ci* ‘one’ to yield the meaning ‘identical’, as in ཡི་གུ་དེ་གཉིས་ཅོག་རང་གཅིག། *yig’u-di-nyî côra-ci* ‘the two documents are identical’.

In the previous chapter, we encountered the suffix བས་ *-be* ~ བས་ *-we* as part of the verb ཡིན་བས་ *’ime*. This ending is the suffix of acquired knowledge. The suffix བས་ *-be* ~ བས་ *-we* is attached to the regular stem of a verb denoting a state or condition and indicates that the information

expressed in the sentence is newly acquired knowledge. Conversely, when the suffix is not used, as in examples (6) and (7) above, this implies that the situation expressed forms part of the ingrained knowledge of the speaker, something the speaker has known all along or which, at least, is not a recently acquired insight or not an only recently observed phenomenon.

The difference therefore between sentence (6) and sentence (8) is that the speaker in (8) has recently learnt of the subject's affections, whereas the speaker in sentences (5) and (6) has known all along about the affections of the subjects of the sentences. Likewise, the difference between sentences (7) and (9) is that the speaker in (9) has just recently observed the resemblance, whereas the speaker in (7), referring to twins he has known for many years, is stating a resemblance as a matter of fact established in his mind long ago.

(8) ཁོ་གིས་ང་ལུ་དགའ་བས་ལོ།

khô -gi ngâ -lu ga -e lo
 he -[ERG] me -[DAT] love -[AK] [HE]

'I have been told that he loves me.'

(9) ཁོ་དང་ང་ཚོ་ག་རང་འགྲན་པས།

kho -da -nga cōra the -be
 he -and -I just_like seem -[AK]

'He and I are just the same.'

The suffix of acquired knowledge ལས་ -**be** ~ བས་ -**we** is written ལས་ -**be** after all verbs ending in a consonant in Roman Dzongkha:

(10) ཚུམ་དེ་གིས་ལང་པས།

chum -di -gi lang -be
 rice -the -[ERG] be_sufficient -[AK]

'This rice will be enough.'

(11) བཏུབ་པས།

tup -*be*
 be_alright -[AK]
 ‘It’s O.K.’

(12) ཇིམས་དེ་ག་ནི་བ་དམ་པས།

thrim -di g’ani -wa d’am -be
 rules -the anything -than be_strict -[AK]
 ‘These rules are the strictest.’

(13) ཁོ་གིས་ཨ་པ་གིས་སྐབ་སྐབ་མི་ཉན་པས།

khô -gi ’apa -gi ’lalap mi -nyen -be
 he -[ERG] father -[ERG] say-say not -listen -[AK]
 ‘He doesn’t listen to what father says.’

(14) ཟློང་གྲིས་གནམ་གླུ་གི་ཤོག་འཛིན་དེ་འཐོབ་པས་ག།

chö -gi ’namdr’u -gi shokdzin -di thop -be -ga
 you -[ERG] plane -[GEN] ticket -the get -[AK] -[Q]
 ‘Did you [manage to] get the plane ticket?’

Verbs with an open stem, i.e. verbs ending in a vowel in Roman Dzongkha, take either the ending བས་ -*we* or བས་ -*be*, depending on whether the verb has a so-called soft stem or a hard stem. The form of the suffix is བས་ -*we* after a soft stem, e.g. དག་འ་བས་ *gawe* ‘loves’, and བས་ -*be* after a hard stem, e.g. དགོ་པས་ *gôbe* ‘needs’. Which open-stem verbs have a hard stem and which have a soft stem is a lexical given and must be memorised, like the gender of nouns in French or German. Verbs ending in a vowel

will be marked as [soft] or [hard] in Dzongkha glossaries and dictionaries. This point returns under point (4) in Section 4 of this chapter.

(15) བཤོ་དེ་ཚྱེད་འགྲུར་ཕོག་པས།

g'ô di chö -gu pho -be
dress this you -on look_good -[AK]

‘This dress suits you.’

(16) ཁོ་གིས་མོ་ལུ་དགའ་བས།

khô -gi mô -lu ga -e
he -[ERG] she -[DAT] love -[AK]

‘He loves her.’

(17) ང་ལུ་ཉིག་རུབ་དུམ་གྲ་གཅིག་དགོ་པས།

ngâ -lu tiru dumdra -ci gô -be
I -[DAT] money little -a need -[AK]

‘I need a little money.’

(18) ཚྱེད་ཀྱི་མིག་ཉིག་དེ་བྱ་བས།

chö -gi 'mito -di bjâ -e.
you -[GEN] eye -the be_beautiful -[AK]

‘You have beautiful eyes.’

(19) ཁོང་ཤེས་པས།

khong shê -be
they know -[AK]

‘It appears they know.’

(20) དབྱིན་ལྷ་བརྒྱད་པའི་ནང་རང་དྲོད་ཆེ་བས།

'inda gä -bi -na -ra dr'öche -e
month eight -[NOM] -in -[STR] be_hot -[AK]

'It is [as we have come to know] very hot in the eighth month.'

(21) ལོ་ལྷོ་བདེ་བས།

kho 'lode -e
he be_at_peace -[AK]

'He is at peace / he is content.'

(22) ལྷ་བ་ཉླ་གང་གང་མ་དེ་ག་ནི་བ་ལེགས་པས་སློ།

dau nyag'ang g'am di g'ani -wa lä -be, 'mô
moon full round the anything -than beautiful -[AK] be

'The completely full moon is most beautiful, isn't it?'

The negative of the steady state present is formed by adding the prefix མི་ **mi-** to the last syllable of the verb. In verbs consisting of more than one syllable, e.g. ཉ་གོ་ནི་ **hag'o-ni** 'to understand', this rule means that the negative acts as an infix, e.g. ལྷོད་ཀྱིས་ཉ་མི་གོ་ **chö-gi ha-mi-g'o** 'you won't understand'. Note that the choice of tense with this verb is lexically determined. The lexical meaning conceptualises the moment of grasping as the pivot determining the choice of tense.

(23) ངའི་འགྲུར་བགོ་འདི་མི་ཕོག་པས།

ngê -gu g'ô -di mi -pho -be
my -upon g'ô -this not -suit -[AK]

'This g'ô doesn't suit / flatter me.'

(24) སར་འདི་ཚྱོད་མི་འདྲ་བས།

pâ -di chö mi -dra -e
 picture -this you not -resemble -[AK]

‘This photograph doesn’t look like you.’

(25) མོ་ག་ནི་ཡང་མི་ཤེས།

mo g’anee mi -shê
 she anything not -know

‘She doesn’t know a thing.’

(26) ང་ཚྱོད་མེད་སར་མི་ཆགས་པས།

nga chö -meba mi -châ -be
 I you -without not -love/yearn -[AK]

‘I cannot love without you.’ (lyrics of poignant, popular song)

3 The progressive

The progressive tense in Dzongkha is formed by adding the ending རྩོད་པོ་ **-do** to the stem of verbs denoting an activity, e.g. ང་ལྟོ་ཟ་དོ། **Nga to z’a-do** ‘I am eating’, ཁོ་སྤྲ་འབད་དོ། **Kho lâ be-do** ‘He is working’, མོ་ཞབས་ཁ་རྒྱབ་དོ། **Mo zh’apthra cap-do** ‘She is dancing’, གནམ་གྲུ་འཕུར་དོ། **Namdru phû-do** ‘The plane is flying’. The Dzongkha progressive in རྩོད་པོ་ **-do** expresses an activity which the subject by his or her own observation knows to be going on in the present.

(27) ང་གཞུང་གི་ཚོས་རྒྱགས་བསྐྱེལ་ནིའི་དོན་ལུ་སླུང་བ་འབད་དོ།

nga chung -gi chônju

I government -[GEN] examination

kä -nî -d'ön -lu jangwa be -do
take -[INF-GEN] -so_that -[DAT] practice do -[PR]

'I am preparing for the Common Exams.'

(28) བྲན་སྒྲིགས་རྒྱབ་དོག།

dr'andri cap -do -ga

preparation perform -[PR] -[Q]

'[Are they] getting everything ready?'

(29) དོས་དེ་ཚུ་བྲན་སྒྲིགས་འབད་བཞག་ཡོད།

d'ô -di -tshu dr'andribe zhâ yö

baggage -the -[PL] ready put be

'The baggage is ready.'

In the present, verbs denoting activity can be negated in two different ways.

1. The prefix མི་ **mi-** is attached to the stem of the verb, as in the negative of the steady state present. This yields an immediate future reading, e.g. ང་སླུང་བ་མི་འབད། **Nga jangwa mi-be** 'I'm not going to prepare'.
2. The negative form of the verb 'to be' མེན་ **mä** is used as an auxiliary with the inflected stem of the verb. This yields a present progressive reading, e.g. ང་སླུང་བ་འབད་མེན། **Nga jangwa beu mä** 'I'm not preparing [right now]'. How the inflected stem of a verb is formed is explained in Section 4 below.

The progressive ending རྫོང་ཏོ -**do** can be augmented by the suffix of newly acquired information བས་ -**wä**, yielding the fused disyllabic — or at least bimoraic — morpheme or composite ending རྫོང་བས་ -**dee**. The schoolbook pronunciation -**dowä** is not heard in natural Dzongkha speech and only attested as a reading pronunciation. The element རྫོང་ -**do** expresses the notion of witnessed progressive activity, whereas the element བས་ -**wä** expresses recently acquired knowledge.

Semantically, the ending རྫོང་བས་ -**dee** expresses either

1. an activity which has already begun and which the speaker has only just recently observed or
2. an activity in progress which the speaker witnessed at some time in the recent past but does not observe at the moment of speaking. The former case takes a present tense translation in English, whereas the latter takes a past tense translation. The progressive in རྫོང་བས་ -**dee** can therefore be used in combination with adverbs like ཁ་ཚུ་ *khâtsa* ‘yesterday’ which denote a moment in past time, whereas the progressive in རྫོང་ -**do** cannot.

First, we shall study examples of verb forms in རྫོང་བས་ -**dee** which take present tense translations in English. The choice of རྫོང་བས་ -**dee** instead of རྫོང་ -**do** in sentences (30) and (31) has to do with the fact that the activities expressed had already begun by the time the speaker noticed them.

(30) ཁོང་གསུམ་ཅལ་བཞོ་བཤམ་རྒྱབ་རྫོང་བས།

khong sum cala gopsha -cap -dee

they three wares division -perform -[PR-AK]

‘The three of them were dividing the wares amongst themselves.’

(31) རྒྱུ་ལུང་དེ་ལ་གཅད་དགོ་པས། རྒྱུ་ལུང་དོ་བས།

chu -d'ung -di khacê -go -be chu lü -dee
 water -pipe -the close -must -[AK] water overflow -[PR-AK]

'The spigot has to be turned off. The water [in the bucket] is overflowing.'

Recall that the progressive in རྫོང་འདྲེ་ལོ་ལོ་ -**do** expresses an activity which the speaker knows is going on through his own observation. In contrast to the use of the composite ending རྫོང་འདྲེ་ལོ་ལོ་ -**dee**, the use of རྫོང་འདྲེ་ལོ་ལོ་ -**do** implicitly excludes the observation of the person addressed. For example, one may say དཀྱིལ་མོ་ཐབ་ཚང་ནང་ལུ་འབད་དོ། *D'ato mo thaptsha-na lâ be-do* 'She is working in the kitchen right now' to someone on the telephone or to someone who is calling from another room in the house, but it is natural to use the form དཀྱིལ་མོ་ཐབ་ཚང་ནང་ལུ་འབད་དོ་བས། *D'ato mo thaptsha-na lâ be-dee* 'She is working in the kitchen right now' if the person addressed is present and is in a position to perceive the activity and so make the same observation himself. This accounts for the forms in རྫོང་འདྲེ་ལོ་ལོ་ -**dee** in sentences (32) and (33) where the person addressed is also, as it were, invited by the speaker to observe the activity at hand. However, for natural phenomena which are objective circumstances in nature, the progressive in རྫོང་འདྲེ་ལོ་ལོ་ -**do** is used, as in (34) and (35).

(32) བྱ་ཚོད་གཅིག་གནས་ལ་ལས་མར་འཕུར་དོ་བས།

bj'agö -ci 'namkha -le phâ phû -dee
 eagle -an sky -from thither fly -[PR-AK]

'An eagle has swooped down from the sky!'

(33) མོ་གིས་མི་ག་ཡ་ར་ལུ་ང་སླུག་དོ་བས།

'mô -gi 'mi g'âra -lu j'a 'lû -dee
she -[ERG] man all -[DAT] tea pour -[PR-AK]

'She's pouring everyone tea.'

(34) ད་ཉིམ་ཤར་དོ།

d'a nyim shâ -do
now sun shine -[PR]

'The sun is shining.'

(35) ད་ལྷམ་འཇུལ་དོ།

d'a dau dzü -do
now moon enter -[PR]

'The moon is setting.'

The word ག་ཡ་ར་ **g'âra** or **gayara** 'all' in (33) is spelt more conservatively as ག་ཡ་ར་ར་ **gayara** or less conservatively as ག་ར་ **g'âra** 'all'.

The verb སླུག་ནི་ **'lû-ni** 'to pour' in sentence (33) may be used with respect to liquids as well as particulate solids, e.g. ཚུམ་སླུག་ནི་ **chum 'lû-ni** 'to pour uncooked rice', ཚུ་སླུག་ནི་ **chu 'lû-ni** 'to pour water', in contrast to the verb བཀང་ནི་ **kang-ni** 'to fill' which is used for liquids only, e.g. དོ་བ་ནང་ཚུ་བཀང་ནི་ **dop-na chu kang-ni** 'to fill a bucket with water'. The notion 'to fill' with respect to solid objects which cannot be poured can be rendered periphrastically by the expression མ་གང་ཚུན་ཚོད་བཅུག་ནི་ **ma-g'ang-tshöntshö tsû-ni** 'to put in until full'.

(36) བད་ཕུང་དེ་མ་གང་ཚུན་ཚོད་ཅ་ལ་བཟུགས་ཨིན་པས།

phecu -di ma -g'ang -tshöntshö cala tsup 'ime
 bag -the not -full -until wares put_in [AUX]

'He's filling up the bag with wares.'

The use of the negative མ་ **ma-** in expressions like མ་གང་ཚུན་ཚོད་བཟུགས་ནི་ **ma-g'ang-tshöntshö tsû-ni** 'to put in until full' will be familiar to speakers of Russian, French or Nepali. The logic of the negative is easier for English speakers to comprehend if understood in terms of 'to continue to put in for as long as it remains not yet full'.

The combination of an infinitive with the verb འབད་ **be** 'to do' with the ending རྟོབས་ **-dee** yields the meaning 'to be on the verge of doing something, be about to do something'.

(37) བྱི་ལི་དེ་བྱི་ཕྱི་འགྲུང་མཚོང་ནི་འབད་རྟོབས།

bj'ili -di bj'itsi -gu chong -ni be -dee
 cat -the mouse -upon jump -[INF] do -[PR-AK]

'The cat is about to pounce on the mouse.'

(38) རན་ན་འགྲོམ་དང་ཁོང་གཉིས་ལུར་བཀལ་ནི་འབད་རྟོབས།

nga nâna jou -da khong -'nyî ûkâ -ni be -dee
 I inside go -[PG] they -two kiss -[INF] do -[PR-AK]

'The two of them were about to start kissing when I walked in.'

In its past tense readings, the ending རྟོབས་ **-dee** resembles a classical aorist to some extent in that the activity is unbounded in time: It is not precluded that the activity is still going on at the moment of utterance, albeit unobserved by the speaker. Nor can the speaker have witnessed the cessation of the event or its results because this would necessitate the use of one of the true past tenses to be discussed in the next chapter. For

example, in sentence (39) the speaker observed the activity but not its cessation. He does not know whether the subject is still at work at the moment of speaking. Similarly, the speaker in (40) does not tell us what he does not know, viz. whether the person in question has now actually died.

(39) ཁོ་ལཱ་འབད་དོ་བས།

kho lâ be -dee

he work do -[PR-AK]

‘He was working.’

(40) ཁོ་གི་ནི་འབད་དོ་བས།

kho shi -ni be -dee

he die -[INF] do -[PR-AK]

‘He was dying.’

The speakers in sentence (41) and (42) express a progressive activity in past time. Although in both utterances the activities expressed have now ceased, the choice of the form in དོ་བས་ -*dee* is motivated by the speaker’s intent to express a progressive activity which was going on at the point of reference in past time, not to express the completion of this activity.

(41) མོ་གིས་ང་ལུ་དག་འདོ་བས།

'mô -gi ngâ -lu ga -dee

she -[ERG] I -[DAT] laugh -[PR-AK]

‘She was laughing at me.’

(42) ང་ཁ་ཚུ་སྤྱོད་ལས་འོངས་དང་ཚུད་ལྷ་འབད་དོ་བས།

nga khâtsa Paro -le ôm -da chö lâ be -dee

I yesterday Paro -from come -[PG] you work do -[PR-AK]

‘You were [still] working when I came back from Paro yesterday.’

In sentences (43) and (44), the speaker reports speech acts performed by the subject which were going on in past time. In sentence (45), the speaker reports on a claim made by the subject at some point in the past, although the speaker cannot now vouch that the subject still holds to this claim.

(43) འོང་གཉིས་ཀྱི་བར་ན་སྤོའ་རྒྱབ་དོ་བས།

khong -'nyî -gi b'âna 'lô -cap -dee

they -two -[GEN] between conversation -perform -[PR-AK]

‘The two of them were conversing between themselves.’

(44) འོ་གིས་ག་ཅི་སྤྱབ་དོ་བས།

khô -gi g'aci 'lap -dee

he -[ERG] what say -[PR-AK]

‘What was he saying?’

(45) འོ་གིས་མི་འོང་བེད་སྤྱབ་དོ་བས།

khô -gi mi -ong z'e 'lap -dee

he -[ERG] not -come that say -[PR-AK]

‘He was saying that he wouldn’t come.’

Normally it is inappropriate to use a verb in རོ་བས་ -*dee* with respect to the first person because this would imply that the speaker was not there to see whether and when the activity in question ceased. The use of རོ་

བས་ **-dee** in sentence (46) makes sense, however, because the event takes place in the context of a dream. The speaker was not consciously aware of whether or when the activity in question ceased or continued.

(46) ང་གིས་གཉིད་ལམ་ནང་འཕུར་དོ་བས།

'ngâ -gi nyela -na phû -dee

I -[ERG] dream -in fly -[PR-AK]

'I was flying in my dream.'

Possible answers to the question ཁོང་ལྟུ་འབད་དོ་བས་ག། **Khong lâ be-dee-ga?** 'Were they working?' are ལྟུ་འབད་དོ་བས། **Lâ be-dee** 'They were working' or ལྟུ་མ་འབད་བས། **Lâ ma be-wä** 'They were not working'.

But there are two ways of negating the progressive in དོ་བས་ **-dee**, depending on whether a past or present reading is intended. In ལྟུ་མ་འབད་བས། **Lâ ma be-wä** '[They] were not working', the past tense negative prefix མ་ **ma-** has been used. If a present tense reading is required, the present tense negative prefix མི་ **mi-** is used, as in:

(47) མི་དེ་གིས་ལྟུ་མི་འབད་བས། དེ་འབད་ནི་དེ་གིས་ཁོ་བཏོན་བཏང་དགོ་པས།

'mi -di -gi lâ mi -be -e d'i be -ni -di -gi

man -the -[ERG] work not -do -[AK] that do -[INF] -the -[ERG]

kho tön -tang -go -be

he remove -dispatch -must -[AK]

'That man doesn't work. So, he should be fired.'

So, whereas the progressive is not strictly speaking tensed, the prefixes of negation are specific for tense.

4 The factual tenses and inflected stems

The factual present tense is formed by adding the auxiliary verbs ཨིན་ 'ing or ཨིན་པས་ 'ime to the inflected stem of the verb, e.g. ཁོ་ལྟོ་བཟ་ཨིན་པས་ Kho to z'au 'ime 'He is eating'. The inflected stem of a verb is formed in one of four different ways, depending on the verb.

1. Verb stems ending in the nasals **-ng**, **-n** or **-m** in Roman Dzongkha form their inflected stems by changing the final consonant to **-m**, e.g. ཁོ་སྒྲོའི་ ཉན་ཨིན་པས། Kho 'lô nyem 'ime 'He is listening to the conversation' from ཉན་ nyen 'listen'; མོ་ཁྱིམ་ནང་ལས་ཐོན་ཨིན་པས། Mo chimnale thöm 'ime 'She is coming out of the house' from འཐོན་ thön ~ thöng 'come out'; རྩུ་འཐུང་ཨིན། Nga chu thum 'ing 'I am drinking some water' from འཐུང་ thung 'drink'; རྩོ་བརྒྱུ་ཨིན། Nga go dam 'ing 'I am closing the door' from བརྒྱུ་ dam 'close'; ལྷམ་གྱིས་ཚོས་གནང་ཨིན། 'Lam-gi chö'nâm 'ing 'The lama is teaching' from ཚོས་གནང་ chö'nang 'teach'. In verbs with a regular stem ending in **-n** or **-ng**, there is systematic lengthening of a short vowel before the **-m** of the inflected stem.
2. Verb stems ending in **-p** in Roman Dzongkha undergo no change in their inflected stem, e.g. མོ་ཤོབ་རྒྱབ་ཨིན་པས། Mo shop cap 'ime 'She is lying' from ཤོབ་རྒྱབ་ shop cap 'lie'.
3. Verbs with an open stem, i.e. verbs ending in a vowel in Roman Dzongkha, form their inflected stems either by adding མ་ -u or by adding ས་ -p, depending on the verb. Which of these two endings an open-stem verb takes is a given which must be committed to memory. Open-stem verbs the inflected stems of which take the ending མ་ -u will be called soft stem verbs, e.g. ཁོ་ཤ་བཟ་ཨིན་པས། Kho sha z'au 'ime 'He is eating meat' from ཟ་ z'a 'eat'; རྩ་འབད་ཨིན། Nga lâ beu 'ing 'I am working' from འབད་ lâ be 'work'.
4. Open-stem verbs the inflected stems of which take the ending ས་ -p will be called hard stem verbs, e.g. རབ་ཅས་རྣ་སྡོད་ཨིན། Ngace nâ döp 'ing

‘We are sitting here’ from ལྡོད་ *dö* ‘sit’. Verbs ending in a vowel will be marked as soft or hard stem verbs in glossaries and dictionaries.

As we shall see later, these four categories of verbs also form their supine, present participle, present continuous etc. differently.

The factual present is used to express a fact which obtains in the present. The difference in meaning between the verbs ཡིན་ *'ing* and ཡིན་པས་ *'ime* also holds when these verbs are used as auxiliaries of the factual present. For example, in sentences (48) to (51), containing the form ཡིན་པས་ *'ime*, the speaker states an observed phenomenon which, as such, belongs to the realm of his recently acquired knowledge, whereas with the form ཡིན་ *'ing* in sentence (52) the speaker is stating what he knows to be a fact.

(48) ལྷང་འཐབ་ཡིན་པས།

'lang thap 'ime

bull clash [AUX]

‘The bulls are at loggerheads. ’

(49) ངའི་ཆབ་གསང་ནང་གི་ཚུད་དེ་འཛགས་ཡིན་པས།

ngê -chapsa -na -gi chu -d'ung -di dzap 'ime

my -toilet -in -[GEN] water -pipe -the leak [AUX]

‘The water pipe in my toilet leaks. ’

(50) ཁོང་གཉིས་འཛིང་མ་ཡིན་པས།

khong -'nyî dzîm 'ime

they -two fight [AUX]

‘The two of them are fighting. ’

(51) ལོ་སློབ་དཔོན་མིན་ཅུང་ལོ་གིས་ཚོས་སློབ་ཡིན་པས།

kho 'lobö men -ru khô -gi chôtöm 'ime
 he teacher not_be -although he -[ERG] teach [AUX]

'Although he is not a teacher, he appears to be giving instruction.'

(52) ང་བཅས་གནམ་གྲུ་གྱི་ཐོག་ལས་འབད་འགྲོཅ་ཡིན།

ngace 'namdru -gi thôlebe jou 'ing
 we airplane -[GEN] by_means_of go [AUX]

'We're going by plane.'

The use of the form ཡིན་ 'ing with a first person subject in sentence (52) is not coincidental. The form ཡིན་ 'ing is almost invariably used with a first person subject because in most natural situations the speaker has first-hand, personal knowledge regarding the first person referent. Similarly, the form ཡིན་ 'ing is used in sentence (53) with respect to a second person referent because the speaker, in posing his question about the person addressed, must presume that this second person knows the answer.

(53) ཟླ་དང་རིས་སློབ་པ་བཏང་ཡིན་ན།

chö d'ari jinba tâm 'ina
 you today philanthropy dispatch be[Q]

'Are you playing the benefactor today?'

The auxiliary ཡིན་ 'ing in the factual present is used with respect to third person referents when the speaker can be absolutely certain of the fact expressed. The use of the adverbs ཉེ་མ་ལས་རང་ **hema-le-ra** 'from way back when', ཨ་རྟག་རང་ **âtara** 'always' and རྟག་སྲུ་རང་ **tabura** 'always, ever' in sentences (54) to (56) reinforce the idea of well-established knowledge expressed by the form ཡིན་ 'ing.

(54) ཁོ་དེ་མ་ལས་རང་ཤེས་རིག་ལས་བྱུངས་ནང་ལྷ་འབདམ་ཨིན།

kho hema -le -ra shêri lăkhung -na lâ beu 'ing
 he before -from -[STR] education ministry -in work do [AUX]

‘He has worked in the Ministry of Education from way back when.’

(55) ཁོང་ཨ་རྟ་རང་ལྟོ་ར་བཅས་ཀྱི་ནང་ལས་ཟས་ཨིན།

khong 'âtara to ngaci -na -le z'au 'ing
 they always rice our -[LOC] -[ABL] eat [AUX]

‘They always take their meals at [literally ‘from’] our place.’

(56) དཔོན་ཤོ་གཞམ་གྱིས་རྟ་བུ་རང་དཔོན་འགྲུར་ཚོགས་བརྒྱུ་བཏང་མ་ཨིན།

ngê phôgem -gi tabura ngê -gu tshôda
 my elder_brother -[ERG] always my -upon scolding
tâm 'ing
 dispatch [AUX]

‘My elder brother is always upbraiding me.’

The form ཨིན་ **'ing** is also used with respect to third person in order to express an inherent characteristic, as in sentence (57). In sentence (58), however, the form ཨིན་པས་ **'ime** expresses a characteristic of the subject, but this characteristic is not inherent, and the speaker has recently come to know about this propensity through observation.

(57) ལྷོ་བ་དཔོན་གྱིས་ཚོས་གནང་མ་ཨིན།

'lôbö -gi chô'nâm 'ing
 teacher -[ERG] teach[HON] [AUX]

‘The teacher instructs.’

(58) མཎཌལ་འགྲོ་གིས་ག་རི་འདྲོགས་སི་སི་འབད་བཏང་མ་ཨིན་པས།

Khandru -gi gari drôsisibe tâm 'ime

Khandru -[ERG] car recklessly dispatch [AUX]

'Khandru drives recklessly.'

In general, the form ཨིན་པས་ 'ime is used as the auxiliary of the factual present with respect to the third person:

(59) པ་སངས་གདོང་འགུར་སྐྱེན་དབུང་མ་ཨིན་པས།

Pâsa dong -gu 'men 'û 'ime.

Pâsa face -on medicine rub [AUX]

'Pâsa is applying cream to her face.'

(60) འོང་ཆ་བྱུང་ལྷ་ཁང་དེ་ནང་ཚོན་བཏང་མ་ཨིན་པས།

khong -châchap lhaga -di -na tshön -tâm 'ime.

they -[COL] monastery -the -in painting -dispatch [AUX]

'They're painting the inside of the monastery.'

(61) རག་དབང་གིས་ཡིག་ཚང་ནང་ཤོག་ཀྱི་སྐྱེད་པ་ཨིན་པས།

Ngawa -gi yitsha -na shoku pep 'ime.

Ngawa -[ERG] office -in paper tear_up [AUX]

'Ngawa is tearing up papers in the office.'

The verb པད་པེ་ *pê* 'tear, tear up' in sentence (61) indicates an intentional activity, whereas རྩོལ་ *hrä* 'tear, rip' indicates an inadvertent activity.

The factual present and the progressive can be used in many of the same situations but with different implications. Whereas the factual present expresses a fact which obtains in present time, the progressive expresses an activity in progress. The present fact expressed in sentence (62) more

readily suggests the implication ‘Is it all right if I interrupt?’, whereas the progressive in sentence (63) would, for example, be more appropriate to express the implication ‘Are you busy doing the work I gave you to do?’. Similarly, the use of the factual present in sentence (64) could in the appropriate situation convey the implication ‘I can’t come downstairs to help you right now. The fact is: I’m busy in the kitchen.’

(62) ཟློན་ད་ལྟོ་ལུ་འབདཝ་ཨིན་ན།

chö d’ato lâ beu ’ina
you now work do be[Q]

‘Are you working now?’

(63) ཟློན་ད་ལྟོ་ལུ་འབད་དོ་ག།

chö d’ato lâ be -do -ga
you now work do -[PR] -[Q]

‘Are you working now?’

(64) ད་ལྟོ་ང་ཐབ་ཚང་ནང་ལུ་འབདཝ་ཨིན།

d’ato nga thaptsha -na lâ beu ’ing
now I kitchen -in work do [AUX]

‘I’m working in the kitchen now.’

Sentence (65) is uttered when placing an order with a waiter in a restaurant. Here the factual present depicts present intent. The use of the progressive would clearly be unsuitable in this case because the speaker does not want to express an activity currently in progress.

(65) ཁོ་ཞེས་མ་དར་ཚེ་ལ་ཟུང་ཞིན།

kho 'êma -d'âtshi z'au 'ing
 he 'êma -d'âtshi eat [AUX]

'He will have 'êma-d'âtshi.'

Similarly, the factual present is apt in sentence (66), in which the speaker is inquiring about someone's intent, not about whether said activity is now in progress.

(66) ཁྱོད་འགྲུམ་ཞིན་ན།

chö jou 'ina
 you go be[Q]

'Are you on your way?'

Moreover, whereas the factual present in (67) states the fact of the speaker's current status as an employee in the Forestry Department, the progressive in (68) suggests the temporary nature of the speaker's employment.

(67) ང་ད་རིས་ནངས་པ་ནགས་ཚེ་ལ་ས་ཁུངས་ནང་ལྷ་འབད་ཞིན།

nga d'ari-nâba nâtshä läkhung -na lâ beu 'ing
 I nowadays forest department -in work do [AUX]

'Nowadays, I work in the Forestry Department.'

(68) ང་ད་རིས་ནངས་པ་ཡིག་ཚང་འདི་ནང་ལྷ་འབད་དོ།

nga d'ari-nâba yitsha -di -na lâ be -do
 I nowadays office -this -in work do -[PR]

'Nowadays, I work in this office.'

Another factual tense is the factual preterite. The factual preterite is formed with the reduplicated inflected stem of the main verb in combination with the auxiliary verb ཡིན་ 'ing ~ ཡིན་བས་ 'ime. Only the second stem in the reduplicated verb is an inflected stem. The factual preterite depicts a factual situation which either occurred in the past or which had its inception in past time.

(69) ལོ་བུམ་ཐང་ལུ་གནམ་ལོ་དགུ་བཅུ་གོ་གཉིས་ནང་ལུ་སོང་སོང་མ་ཡིན་པས།

kho B'umtha -lu 'namlo gupcu-g'o'nyî -na -lu
 he Bumthang -to year ninety-two -in -at
song -sôm 'ime
 go -go [AUX]

'He went to Bumthang in 1992.'

(70) ལཱ་དེ་གདང་ཞག་ལས་འབད་འབད་མ་ཡིན།

lâ -di dangja -le be -beu 'ing
 work -the days_ago -from do -do [AUX]

'We've been doing that work since yesterday.'

(71) ངའི་ཨ་ཁྲམ་དེ་དང་ཕུགས་ཕྱད་སྡང་རྒྱབ་པའི་སྐབས་བསད་བསད་མ་ཡིན་པས།

སྡེ་ཨང་ཁྲམ་དེ་ལོ་ན་རང་ཁྲམ་ཉེ་ཤི་ཤིམ་ཡིན་པས།

ngê 'age -di d'angphu chäda cab -bi
 my grandfather -the before war perform -[GN]

kap se -sep 'ime Te 'ange -di
 time kill -killed [AUX] Then grandmother -the

lo -na -ra gê -di shi -shiu 'ime
 year -in -[STR] grow_old -[PP] die -died [AUX]

'My grandfather was killed whilst fighting in the war long ago. My grandmother, on the other hand, lived to be very old.'

Dzongkha also distinguishes a third and more fundamental factual tense, which is most fittingly called the gnomic present or simply the gnomic tense. The gnomic tense is marked by the suffixes སའི་ **-bi** ~ **-mi** or འའི་ **-wi**. Historically, the gnomic tense may derive from allegro forms of the factual present consisting of an inflected stem and the auxiliary ཡིན་ 'ing, as they are perceived to be by some native speakers, but the precise details of the ontogeny of this tense may be quite a bit more complex. The gnomic tense is formed by adding the ending སའི་ **-bi** ~ **-mi** or འའི་ **-wi** to the regular stem, not the inflected stem, of the verb. The ending འའི་ **-wi** is added to verbs with soft stems. The ending སའི་ **-bi** ~ **-mi** is added to all other verbs, but is pronounced **-mi** after verb stems ending in a nasal.

As we shall see in Chapter 8, the simple and reduplicated inflected forms of verbs represent nominalised parts of speech. This characteristic applies even more so to Dzongkha gnomic forms in སའི་ **-bi** ~ **-mi** or འའི་ **-wi**, for these forms straddle the boundary between verbal and nominal parts of speech. In this respect, the Dzongkha gnomic has near parallels in other languages of the Himalayas, where there is often some morpheme which both nominalises verbs and clauses and, if affixed to the main verb of a sentence, marks a type of imperfective aspectual meaning. The parallel is not precise, however, for the Dzongkha deverbative forms in སའི་ **-bi** ~ **-mi** and འའི་ **-wi** do not generally occur as nominal heads in their own right and cannot, for example, take articles. Such a function is reserved for the verbal derivatives of the subordinator suffix མི་ **-mi**, which will be discussed in Chapter 8. The meaning of the Dzongkha gnomic tense can best be understood in light of its etymological relationship to the nominalising function of the suffix སའི་ **-bi** ~ **-mi** or འའི་ **-wi**. Such nominalised forms modify nouns, whereby they either appear as predicate adjectives or adnominal attributes.

(72) ལྷོད་ཀྱི་ཚལ་གསལ་དེ་ཚ་བཞག་ཚུག་པའི་མི་གཅིག་ཡིན་པས།

chö -gi châro -di chazhâ -tshu -bi 'mi -ci 'ime
 you -[GEN] friend -the rely -can -[GN] man -one be

‘Your friend appears to be a reliable person.’

(73) དེའི་ལྟ་བའི་མིག་ཉོ་བེར་རུང་མཉོ་བའི་དུང་ཉིང་བེར་རུང་
 ལྷོད་གཅིག་ལས་བརྒྱལ་མེད།

ngê ta -wi 'mito z'e -ru 'no -wi d'unghing
 my look -[GN] eye that -although feel -[GN] heart

z'e -ru chö -ci -le -gä mê
 that -although you -one -[ABL] -until not_be

‘whether it be from my looking eye, whether it be from my feeling heart, there is no one [for me in this world] but you.’

When a deverbative in པའི་ **-bi** ~ **-mi** or བའི་ **-wi** and the noun which it modifies are followed by postpositions, the nominalised attribute comes after the head noun.

(74) ཡིང་ཤིང་ལྷུག་ལྷུག་པའི་འགྲུར་ལམ་ཆགས་པ་དང་ཡིང་ཤིང་ཆགས་པ་ཡིན་པས།

'êshi khû -khu -bi -gu khau
 chilli_plant ossify -ossify -[GN] -upon snow

châp -da 'êshi chap 'ime
 accumulate -[PG] chilli_plant snap [AUX]

‘If snow accumulates on a chilli plant which has become old and woody, then the chilli plant may snap and break.’

(75) རེའི་ཁྱིམ་སྟོང་པའི་ནང་གི་ཅལ་འགངས་ཆན་ཚུ་ག་ར་ཁྱོད་ཀྱི་ནང་ཐོན་མོ་ལུ་ག།

'ngê chim tong -mi -na -gi cala
my house be_empty -[GN] -[LOC] -[GEN] wares

gangce -tshu g'âra chö -gi -na thön -so -nu
heirloom -[PL] all you -[GEN] -[LOC] come_out -[PF] -[IP]

'All of the valuable heirlooms which used to be in my empty house have surfaced here at your place.' (spoken in jest by a man of modest means upon visiting the house of an affluent friend)

The only case in which nominalised forms in སའི་ **-bi** ~ **-mi** and བའི་ **-wi** appear to function as nominal actants in their own right and not as nominalised attributes is when a negative verbal argument of this type is governed by the postposition ཉི་མ་ **-hema** 'before' in a construction of the following type.

(76) ཆང་མ་འཐུང་པའི་ཉི་མ་ལྷ་འབད་ཚར་དགོ།

chang ma -thung -mi -hema lâ bâ -tshâ -go
beer not -drink -[GN] -before work do -finish -must

'You have to finish your work before you go drinking beer.'

Moreover, the nominalising ending in སའི་ **-bi** ~ **-mi** and བའི་ **-wi** is attached to numerals to yield ordinal numbers, e.g. ལྗམ་ དགུ་ སའི་ **daugubi** 'ninth month', ལྗོན་ རིམ་ བདུན་ སའི་ **loprim dünbi** 'seventh class, seventh grade', and the nominalising suffix is attached to nouns to yield nominalised forms which are used attributively, e.g. དགུལ་ སའི་ ལུ་ **'ü-bi-b'u** 'country bumpkin' [literally 'son of a pauper'].

The Dzongkha gnomic tense is formed by attaching the ending སའི་ **-bi** ~ **-mi** or བའི་ **-wi** to the main verb of a clause. The gnomic present depicts a situation as an inherent or habitual state of affairs. In this way the meaning of the gnomic tense differs subtly from that of the factual present consisting of an inflected stem and the auxiliary ཡིན་ **'ing**. Yet the

meaning of the gnomic present is so close to that of the factual present that there are many contexts in which the either tense yields an appropriate meaning. Their nearly complete interchangeability in such contexts and their formal similarity reinforces the intuition felt by some native speakers that the gnomic tense is in origin merely an allegro form of the factual present. Yet there is a contrast in meaning between the two tenses, and there are grammatical differences between the two tenses as well. Verbs with stems ending in **-p** drop this final segment before many verbal suffix beginning with a bilabial, e.g. ཀྱིས་པའི་ **ca-bi** ‘does’, ལྷོས་པའི་ **la-bi** ‘says’.

The gnomic present in sentence (77) portrays Tendzi’s eating of pork as a habitual state of affairs, whereas the factual present in example (78) depicts Tendzi’s eating of pork as a situation that the speaker knows to be the case.

(77) བཏུན་འཛིན་གྱིས་ཕག་ཤ་བྲ་བའི།

Tendzi -gi phasha z’a -wi

Tendzi -[ERG] pork eat -[GN]

‘Tendzi eats pork.’

(78) བཏུན་འཛིན་གྱིས་ཕག་ཤ་བྲ་མ་ཞིན།

Tendzi -gi phasha z’au ’ing

Tendzi -[ERG] pork eat [AUX]

‘Tendzi eats pork.’

The gnomic tense presents a situation as a general, objective or inherent fact. There is no place for the occurrence or omission of the suffix of newly acquired knowledge, བས་ **-be** ~ བས་ **-we**, because the gnomic present is impervious to this opposition. The factual present consisting of inflected verb stem plus the auxiliary ཞིན་ **’ing** ~ ཞིན་པས་ **’ime**, on the other hand, is always marked by the use or omission of the suffix, so that the factual present is always marked for the epistemic status of the

speaker's knowledge about the situation expressed in the sentence or, in the case of question, for the epistemic status of the listener's knowledge about the situation depicted. Moreover, the gnomic and factual present tenses form their interrogatives differently. The interrogative form of the gnomic present is formed by adding the regular interrogative particle ག་ *ga*, so that the interrogative form of the gnomic present in example (77) would be བསྟན་འཛིན་གྱིས་ཕག་ཤ་ཟ་བའི་ག། **Tendzi-gi phasha z'awi-ga** 'Does Tendzi eat pork?'. Simple present forms in ཡིན་ *'ing* of course form their interrogative with the special question particle རྗ་ *na*, so that the interrogative form of sentence (78) would be བསྟན་འཛིན་གྱིས་ཕག་ཤ་ཟ་མ་ཡིན་ཅེ། **Tendzi-gi phasha z'aina** 'Does Tendzi eat pork?', whereby the difference in meaning is such that it is generally lost in the English translation.

Whereas the question posed in example (79) is in the factual present, it is answered in the gnomic tense, whereby the second speaker intends a habitual reading.

- (79) — ལྷོད་ཏམ་ཁུ་འབྲུང་མ་ཡིན་ན།
 — ང་ཉི་མ་ལས་རང་ཏམ་ཁུ་འབྲུང་བའི།
 — *chö tangkhu thum 'ina*
 you smoking drink [AUX-Q]
 — *nga hema -le -ra tangkhu thung -mi*
 I before -since -[STR] smoking drink -[GN]
 — 'Do you smoke?'
 — 'I have always smoked.'

In examples (80) through (82), the factual present in ཡིན་ *'ing* presents situations as facts in present time about which the speaker has personal knowledge.

- (80) ང་བཅས་སྤྱ་གྲོ་ཚོས་བཅུ་འགྲོ་མ་ཡིན།
ngace Paro -tshêcu jou 'ing
 we Paro -tshêcu go [AUX]
 'We are going to the Paro tshêcu.'

- (81) ཁོ་ཐིམ་ཕུ་ལུ་སྤོད་པ་ཡིན།
kho Thimphu -lu döp 'ing
 he Thimphu -at live [AUX]
 'He lives in Thimphu.'

- (82) ང་ད་ལྟོ་ཉམ་ཁུ་འབྲུང་མ་ཡིན།
nga d'ato tangkhu thum 'ing
 I now smoking drink [AUX]
 'I am smoking at the moment.'

The gnomic present in examples (83) through (86) presents situations as objective, inherent or habitual states of affairs.

- (83) ང་བཅས་ཨ་ཉག་རང་སྤྱ་གྲོ་ཚོས་བཅུ་འགྲོ་བའི།
ngace 'âtara Paro -tshêcu jo -wi
 we always Paro -tshêcu go -[GN]
 'We always go to the Paro tshêcu.'

- (84) མོ་ཨ་ཉག་རང་ཤོབ་རྒྱལ་བའི།
mo 'âtara shop ca -bi
 she always lie perform -[GN]
 'She always lies.'

(85) ང་དེ་ནང་རང་སྤྱོད་པ་འི།

nga d'i -na -ra dö -bi
I that -[LOC] -[STR] sit -[GN]

'I [always] sit there.'

(86) ང་ལོ་ལུ་ཚབ་ཞག་པ་འི།

nga khô -lu chazha -bi
I he -[DAT] rely -[GN]

'I rely on him.' / 'I [always] count on him.'

The gnomic tense presents a state of affairs as a fact without giving any explicit indication about the temporal dimension or status, although time can be expressed in the sentence by other means.

(87) ད་པའི། ལོ་གིས་གླང་གས་དན་ནི་ཨི་ནམ་འདྲ་བས་ཟེར་མཛོ་བ་འི།

'wae! Khô -gi 'lang sê -ni 'im -drä z'e 'no
wow! He -[ERG] bull kill -[INF] [AUX] -[PRB] that think
-wi
-[GN]

'Wow! I thought that he was going to kill that bull!'

(88) ང་ཁྱོད་རང་འཚོལ་སྤྱོད་པ་འི་ ཁྱོད་རྒྱ་ཡི་གུ་འབྲིས་ཁ་མས་སློ་སྟེ།

nga chö -ra tshö dö -bi chö nâ yig'u
I you -[STR] search keep_on -[GN] you here letter
dr'iu -me bô te
write -[EP] [CTR] [ACC]

'I kept on looking for you, but all along you've been here writing a letter.'

5 The present continuous

The present continuous is formed by adding the ending བའི་སྐྱང་, pronounced **-bigang** ~ **-migang**, or བའི་སྐྱང་ **-wigang** to the stem of the verb. The thus derived continuous stem of the verb is used in combination with the auxiliary verbs ཡིན་ 'ing and ཡིན་པས་ 'ime. The ending བའི་སྐྱང་ is written after verbs ending in **-p** or a nasal and after hard stem verbs. This suffix is pronounced **-bigang** after verbs ending in **-p** and after hard stem verbs and pronounced **-migang** after verbs ending in a nasal, e.g. མོ་ཁྱིམ་ནང་ལས་འཕྲོན་ བའི་སྐྱང་ཡིན་པས། **Mo chimnale thönmigang 'ime** 'She is coming out of the house'; ད་ཆར་བུང་བའི་སྐྱང་ཡིན། **Nga chang thung-migang 'ing** 'I am drinking beer'; ད་སྐོ་བརྒྱུ་མ་བའི་སྐྱང་ཡིན། **Nga go dam-migang 'ing** 'I am closing the door'; ཁོ་ཞབས་ཁྲ་རྒྱུ་བའི་སྐྱང་ཡིན་པས། **Kho zh'aphra ca-bigang 'ime** 'He is dancing'; ད་བཅས་ཕྱི་ཁ་སྡོད་བའི་སྐྱང་ཡིན། **Ngace pchikha dö-bigang 'ing** 'We are sitting outside'. The ending བའི་སྐྱང་ **-wigang** is written after soft stem verbs, e.g. ཁོ་ལྟོ་ཟ་བའི་སྐྱང་ཡིན་པས། **Kho to z'a-wigang 'ime** 'He is eating rice'; ད་ལུ་འབད་བའི་སྐྱང་ཡིན། **Nga lâ be-wigang 'ing** 'I am working'.

The continuous present is similar to the progressive in རྟོ་**-do** in that it expresses an activity in progress in present time. The continuous present differs from the progressive tense in that it stresses the continuous nature of the activity and in that the activity must indeed be going on at the moment of speaking, which is not necessarily the case with the progressive tense; e.g. (68) above.

(89) ཡུ་ཚེ་སྡོད་ཤིག། ད་དུ་ལྟོ་ཟ་བའི་སྐྱང་ཡིན།

'atsi dö-sh nga d'ato to z'a -wigang 'ing
 little_bit sit -[U] I now rice eat -[CON] be

'Sit [and wait] a bit. I'm eating just now.'

(90) དེ་ལྟོ་ཚེས་སྐྱིད་ཡི་གུ་འབྲི་བའི་སྐད་ཡིན་པས།

d'ato Chöki yig'u dr'i -wigang 'ime
 now Chöki letter write -[CON] be

'Chöki is writing a letter now.'

(91) བུ་ཚུ་དེ་ཚུ་དེ་ལྟོ་དོས་སྐྱོར་རྒྱབ་པའི་སྐད་ཡིན་པས།

b'utshu -di -tshu d'ato dögo ca -bigang 'ime
 boy -the -[PL] now discus perform -[CON] be

'The lads are out tossing the discus.'

The word དོས་སྐྱོར་ **dögo** 'discus' refers to the Bhutanese stone discus which is tossed underhand, not for distance, but for accuracy with the aim of landing the projectile as close as possible to a stake in the ground. Etymologically the word consists of the elements དོས་ **do** 'discus' and སྐྱོར་ **gö** 'disk'. The latter, for example, occurs in the expression དར་ཚེལ་སྐྱོར་གཅིག་ **d'ätshi-gö-ci** 'one disk of Bhutanese cheese'.

The continuous in བའི་སྐད་ **-bigang** ~ **-migang** or བའི་སྐད་ **-wigang** combined with the ablative suffix ལས་ **-le** yields a continuous present participial construction.

- (92) རྣམ་རྒྱལ་ཀླུ་ཀླུ་རྩེད་རྒྱུ་ས་ལས་འོང་བའི་སྐྱེད་ལས་
འོ་གི་གཟུགས་ལས་མར་རྩལ་ནག་གནམ་མེད་ས་མེད་འཕྲོན་དོ་བས།

'*Namge kangri -dektse -cap -sa -le*

'*Namge ball -kickgame -perform -place -from*

ong -migang -le khô -gi zû -le mâ

come -[CON] -[ABL] he -[GEN] body -from down

'*ngina 'namesame thôn -dee*

sweat very exude -[PR-AK]

'As 'Namge returned from the football field, he was sweating all over his body.'

6 Experienced perceptions

The tense of just experienced perceptions is formed by adding the ending མས་ **-me** to the inflected stem of the verb. This tense expresses an activity or phenomenon going on at the moment of reference which the speaker has just observed or a feeling or sensation which the speaker has just experienced. The moment of reference is taken to be in the present, unless the context specifies otherwise, as in sentence (101) below.

This suffix is etymologically related to, but distinct from, the suffix of newly acquired knowledge བས་ **-be** ~ བས་ **-we**, introduced in Section 2 of this chapter. Whereas the suffix བས་ **-be** ~ བས་ **-we** is attached to the regular stem of verbs denoting a state or condition, the ending མས་ **-me** is affixed to the inflected stem of verbs denoting an activity or feeling.

- (93) འོ་ཨིར་མ་དར་ཚེལ་བཟ་མས།

kho 'êma -d'âtsi z'au -me

he 'êma -d'âtsi eat -[EP]

'He is eating 'êma-d'âtsi.'

(94) ཚོས་གཞི་ཡལ་ཕྱ་མས།

tshôzhi yäu -me

colour run/fade -[EP]

‘The colour is fading/running.’

(95) རོང་ཁྲོམ་ཁ་ལུ་འགྲུལ་མས།

khong thromkha -lu jou -me

they bazaar -to go -[EP]

‘They are on their way to the bazaar.’

(96) རོང་དོར་ཡང་ཁ་གཤམ་རྒྱུ་མས།

khong d'oroe khasha -cap -me

they again altercation -perform [EP]

‘They’re arguing again.’

(97) རོང་མདའ་རྒྱུ་མས་ག།

khong da cap -me -ga

they arrow perform -[EP] -[Q]

‘Are they playing archery?’

(98) རོང་འི་འགྲུར་བལྟ་ཕྱ་མས།

kho ngê -gu tau -me

he my -upon look -[EP]

‘He’s watching me.’

(99) ཁོ་སྐག་སྐག་བཏང་མ་མས།

kho bakba tâm -me
he scooter drive -[EP]

‘He’s driving his scooter.’

(100) མོ་གིས་ང་བཅས་ལུ་དག་འཇ་མས།

’mô -gi ngace -lu gau -me
she -[ERG] we -[DAT] laugh -[EP]

‘She’s laughing at us.’

(101) ཁ་ཚུ་ཁོང་གིང་འབྲུག་མས།

khâtsa khong shing thû -me
yesterday they wood gather -[EP]

‘Yesterday they were gathering wood.’

(102) སེམཅེ་ཅན་དེ་སྐྲུང་མས།

semce -di pâu -me
animal -the shake -[EP]

‘That animal is shaking.’

(103) ཁོང་ལམ་སེལ་མས།

khong lam sâu -me
they way clear -[EP]

‘They’re clearing a path.’

(104) ཁོང་སློབ་བསྐྱེ་མཁུ་ག།

khong go dam -me -ga
 they door close -[EP] -[Q]

‘Are they closing up?’

(105) སྤང་རྩིལ་གཡུག་བཀོག་མཁུ་ག།

pangdri 'yü -kôu -me
 rice_ball wave -throw -[EP]

‘He tossed his rice ball.’

The use of the verb གཡུག་ 'yü 'wave' in combination with the verb བཀོག་ kô 'throw' in sentence (105) suggests an overhand toss. A སྤང་རྩིལ་ **pangdri** is the blackened rice ball which is rolled at the beginning of a meal as a traditional way of cleaning the hands before eating. The term སྤང་རྩིལ་ **pangdri** also denotes nice balls of rice or flour used in offerings.

In all the above examples, where the tense of perceived phenomena is used to express an activity, the subject is in the third person. Indeed the use of the tense of experienced perceptions with respect to a first person is ungrammatical in virtually every naturally occurring context, since a person's information about his own activities is personal knowledge, which he has not acquired through observing himself from outside. Therefore a phrase such as འུ་འབད་མཁུ་ག། **Nga lâ beu-me** makes no sense except in the unusual situation such as that depicted in sentence (106) where the speaker discovers himself at work on a videotape.

- (106) ལ་ཚུ་གི་སློབ་ག་བརྒྱན་ནང་ང་ཡང་འབྲོན་ནི་འདུག། དེ་སྐད་ང་ལྟ་
འབད་མ་མས།

khâtsa -gi 'lok'nyen -na nga -e thön -ni
yesterday -[GEN] film -in I -too appear -[INF]
dû. D'i gang nga lâ beu -me
be That time I work do -[EP]

'I also appear to be in yesterday's video. At that time I appear to have been working.'

The tense of experienced phenomena is used with respect to a second person on those rare occasions in which the speaker reports to a second person on an activity he observes this same second person performing, as in the following diagnostic observation:

- (107) ད་རིས་ཁྱོད་ཨ་ཚིག་དེས་རང་རྒྱབ་མས། ག་ཅི་འབད་པ་སློ།

d'ari chö 'atshi d'ära cap -me
today you sneeze repeatedly do -[EP]
G'aci bä -dap -mo
What happen -[PF] -[BE]

'You are continuously sneezing today. What has happened?'

Similarly, sentence (108) was uttered by someone who had been calling his friend but, upon receiving no answer, went to look for him. Upon finding him eating in the adjacent room, he said:

- (108) འེང་ ཁྱོད་ལྟོ་བཟ་མས་སློ་སྟེ།

eng, chö to z'âu -me bô te
oh, you rice eat -[EP] [CTR] [ACC]

'Oh, I see you're eating.'

As the suffix མེས་ **-me** used to express perceptions which the speaker has just experienced, this tense is appropriate to the expression of feelings, sensations and thoughts. This tense cannot be used to express the feelings of a third person subject because the sensations and emotions felt by a third person are not personally experienced by the speaker, which is an essential aspect of the meaning of this tense. To express feelings, emotions and thoughts the tense of experienced perceptions in མེས་ **-me** can, in the interrogative, take a second person subject.

(109) ང་ཚེད་ལུ་སེམས་ཤོར་མ་མས།

nga chö -lu semshou -me

I you -[DAT] be_in_love -[EP]

‘I’m in love with you.’

(110) ལ་ཚཱ་མས། ཞེར་མ་དེ་ལ་ཚིག་འདུག།

kha tshau -me ’êma -di khatshi dū

mouth burn -[EP] chillies -the spicy_hot be

‘My mouth is on fire. Those chillies are spicy.’

(111) ང་ཉིང་ལས་རང་ཚེད་ལུ་དག་འཇ་མས།

nga hing -le -ra chö -lu gau -me

I heart -from -[STR] you -[DAT] love -[EP]

‘I love you with all my heart.’

(112) དང་ནམ་མས།

d’a nga nau -me

now I hurt -[EP]

‘Now I feel ill.’

(113) འིམ་ལེགས་ཞིམ་མནམ་མས།

dr'im läzhim 'nam -me
aroma good smell -[EP]

'I smell a sweet aroma.'

(114) ང་ཚོད་དྲནམ་མས།

nga chö dr'em -me
I you miss -[EP]

'I miss you.'

(115) ང་ཚབ་གསང་ཚུབ་བྱུམ་སྟེ་བཤམ་མས།

nga chapsa chu -zumbe shâu -me
I stool water -like excrete -[EP]

'I am passing watery stool.' / 'I have terrible diarrhoea.'

(116) ང་གིས་ཁོ་གི་མིང་དེ་རང་བརྗེདཔ་མས།

'ngâ -gi khô -gi meng -di -ra jep -me
I -[ERG] he -[GEN] name -the -[STR] forget -[EP]

'I keep forgetting his name.'

(117) ཚོད་ཀྱིས་ཉིང་ལས་རང་དགའམ་མས་ག།

chö -gi hing -le -ra gau -me -ga
you -[ERG] heart -from -[STR] love -[EP] -[Q]

'Do you love me with all your heart?'

(118) ལྱོད་ཀྱིས་ཕྱེན་དྲི་དེ་ལེགས་ཞེས་འབད་རང་ཚོ་རྩ་མཁས་ག།

chö -gi pchen dri -di läzhim -be -ra
 you -[ERG] fart aroma -the good -[ADV] -[STR]
tshou -me -ga
 smell -[EP] -[Q]

‘Can you smell that fart really well [i.e. as well as I can]?’

(119) ལྱོད་ད་རིས་སེམས་གདིང་ལས་རང་སྤྱོད་མཁས་ག།

chö d'ari sem ding -le -ra cou -me -ga
 you today feelings deep_within -from -[STR] be_sad -[EP] -[Q]

‘Are you really feeling so deeply depressed today?’

The tense of experienced perceptions is used specifically to express knowledge gained through observation. For example, after unsuccessfully trying to get six people into a Maruti Jeep, one might say, མི་ཤོང་མས། **mi-shong-me** ‘[Six people] don’t fit’, but if asked the unlikely question whether twenty people would fit into a Maruti Jeep, the answer would be a confident steady state present མི་ཤོང་། **mi-shong** ‘[Twenty people] don’t fit’ because the speaker already knows beforehand that such is the case. The negative of the tense of experienced perceptions is formed by prefixing the present negative morpheme མི་ **mi-** ‘not’ to the verb.

(120) རང་ལྟོ་ཨ་ཙི་མི་ལོམ་མས།

nga d'ato 'atsi mi -khom -me
 I now little_bit not -be_free -[EP]

‘I’m really not free [to come] right now.’

7 The adhortative and the optative

The adhortative is expressed in Dzongkha by adding the ending གི་ *-ge* to the regular stem of the verb.

(121) ལྷིང་བཞི་ལུ་སྲོ་སྒྲན་འབྲུ་བར་འགྲོ་ནི་གི་ལས་རིམ་བཟོ་གོ།

'Lingzhi -lu 'ngo'men thu -wa

'Lingzhi -to medicinal_herbs collect -[SUP]

jo -ni -gi lärim zo -ge

go -[INF] -[GEN] programme make -[ADH]

'Let's make a plan for going to 'Lingzhi in order to collect medicinal herbs.'

The Dzongkha word ལས་རིམ་ *lärim* 'programme' covers not only most senses of English *programme* but also of English *plan* in the informal sense. The formal Dzongkha འཆར་གཞི་ *châzhi* 'plan' is reserved for institutional or governmental schemes.

The negative adhortative is formed with the auxiliary verb བཞོལ་ *shö* 'refrain from', which takes the inflected stem of the verb, in combination with the adhortative suffix གི་ *-ge*.

(122) དེ་སླེ་འབདམ་བཞོལ་གོ།

d'ebe beu -shö -ge

like_that do -refrain -[ADH]

'Let's not behave like that.' / 'Let's not do it that way.'

(123) ལ་ཡག་ལུ་འགྲོ་མ་བཞོལ་གོ།

Laya -lu jou -shö -ge

Laya -to go -refrain -[ADH]

'Let's not go to Laya.'

The optative, which expresses a wish or desire, is formed by adding the auxiliary བརྩལ་ *cu* attached to the regular stem of the verb.

(124) ད་རིས་ཚུད་རྒྱ་ཡོད་བརྩལ་ཟེར་སློན་ལམ་བཏབ་ཅི།

d'ari chö nâ yö -cu z'e 'melam tap -ci
 today you here be -[OPT] that wish do -[PT]

'Today I was wishing that you were here.'

(125) གྱི་ཚོ་དེ་ཚུ་གྱི་ལི་དེ་གིས་ཟ་བརྩལ་ཤིག།

bj'itsi -di -tshu bj'ili -di -gi z'a -cu -sh
 mouse -the -[PL] cat -the -[ERG] eat -[OPT] -[U]

'May the cat eat the mice!'

(126) ཚུད་ཀྱི་ལུ་དེ་ཚུ་ལེགས་ཞེས་འགྲོ་བརྩལ་ཤིག།

chö -gi lâ -di -tshu läzhim jo -cu -sh
 you -[GEN] work -the -[PL] good go -[OPT] -[U]

'May all your work go well!'

(127) ད་རིས་ཚུད་རྒྱལ་བརྩལ།

d'ari chä gä -cu
 today you win -[OPT]

'May you [PL] win today!'

The negative of the optative is formed by negating the optative auxiliary བརྩལ་ *cu* with the prefix མ་ *ma-*.

(128) ཁོང་གིས་ཚུད་བཟུང་མ་བཟུག།

khong -gi chö zung -ma -cu
they -[ERG] you catch -not -[OPT]

‘May they not catch you!’

8 The supine

The supine is formed by adding བས་ **-ba** ~ **-ma** or བས་ **-wa** to the stem of the verb. The ending བས་ **-wa** is added to soft stem verbs, and the ending བས་ **-ba** ~ **-ma** is added to all other verbs. The verb stem remains uninflected before the suffix of the supine. The suffix བས་ is pronounced **-ma** after verbs ending in a nasal.

(129) མདའ་རྒྱབ་སར་བལྟ་བར་འོང་ན།

da cap sa ta -wa on -na
arrow perform place watch -[SUP] come -[Q]

‘Are you coming to watch at the archery grounds?’

(130) མོ་ཚུར་སྐང་པར་ཕྱི་ཁ་འགྲོ་ནི་ཨིན་པས།

mo chû bang -ma pchikha jo -ni 'ime
she water_into immerse -[SUP] outside go -[INF] [AUX]

‘She’s going outside to get into the water [of the hot tub].’

In sentence (130), the form ཚུར་ **chû** ‘into the water’, with the long vowel **û**, is the adverbial complement of the verb སྐང་ནི་ ‘immerse’. The phrase ཚུར་ **chu-na** ‘into the water’ is appropriate in other contexts, e.g. མོ་ ཚུར་མཚོང་ཏེ་ཤི་གིས་ཨིན་པས། ‘She died, having leapt into the water’.

(131) ལྷོད་ལུ་ཉིག་ཅུབ་བསྐྱེ་བར་བྱིན་ནི་དེ་ཕར་འབད་བཞག།
ར་རང་རྒྱ་བཞེས་སློ་ཟ་ནི་ཡང་མེད།

chö -lu tiru ki -wa bj'in -ni -di
you -[DAT] money borrow -[SUP] give -[INF] -the

phâ -be -zhâ nga -ra nâ zhêgo
thither -do -put I -[STR] here food

z'a -ni -e mé
eat -[INF] -too not_be

'Put the thought of my lending you money far from your mind. I don't even have [enough] here for food to eat.'

(132) གྲིང་གྲིང་བརྟུང་པར་སོང།

tringtri dung -ma song
bell strike -[SUP] go

'Go ring the bell!'

The Dzongkha expression used in sentence (131) as the equivalent for English 'lend' is a supine construction, the literal meaning of which is 'to give in order to borrow'. In addition to the supine in བར་ **-ba** ~ **-ma** ~ བར་ **-wa**, the postposition འབད་ **be** 'do' may be suffixed to an infinitive to yield the meaning 'in order to'. Sentence (133) contains both constructions. A separate section in the next chapter is devoted to other uses of the postposition འབད་ **be** as an adverbialiser.

(133) ལོ་ལྷོད་མོ་བལྟ་བར་འགྲོ་ནི་འབད་ལྷམ་གསར་བ་བཟུགས་པ་མས།

kho tēm ta -wa jo -ni -be lham sâp tsup -me
he festivities see -[SUP] go -[INF] -do shoe new put_on -[EP]

'He's putting on new shoes in order to go watch the festivities.'

In 1839 Isaac Jacob Schmidt, who wrote a Tibetan grammar for the Imperial Russian Academy of Sciences at St. Petersburg, was the first Western scholar to identify that the ‘Partikeln བར་ oder བར་ beim Verbum... Dativ oder eine Art Supinum vorstellen’ (l.c., p. xi). Not to be confused with the supine, however, is the postposition གྱི་དོན་ལུ་ **-gi-d’ön-lu** ‘on behalf of, for, so that, in order to’, alternatively གྱི་དོན་ལས་ **-gi-d’ön-le**, which can be suffixed either to a noun or to the infinitive of a verb in ཉི་ **-ni**.

(134) བླ་མ་པ་རིམ་འགྲོ་འབད་ནི་གི་དོན་ལུ་དམངས་ཁར་ལས་ཚུམ་བསྐྱུ་དགོ་པས།

nâba rimdro be -ni -gi -d’ön -lu
 tomorrow prayer_service do -[INF] -[GEN] -so_that -[DAT]
’mang -kha -le chum dū -go -be.
 everyone -at -from rice collect -must -[AK]

‘Tomorrow rice will have to be collected from everyone in order to perform the prayer service.’

(135) ང་བཅས་ཚམ་ཉམ་རང་བླ་མ་པར་བྱོད་གྱི་ཁྱིམ་ནང་ཉལ་བར་འོང་ནི་ཨིན།

ngace chanyam -ra nâba chö -gi chi -na
 we everybody -[STR] tomorrow you -[GEN] house -in
nyä -wa ong -ni ’ing
 sleep -[SUP] come -[INF] be

‘We’re all coming over to your place tomorrow to spend the night.’

The difference in meaning between ཚམ་ཉམ་ **chanyam** ‘everybody’ and རྣམ་དམ་ **’mang** ‘everybody’ lies in the fact that རྣམ་དམ་ **’mang** ‘everybody’ collectively envisages everybody as a whole and all-inclusive group, whereas ཚམ་ཉམ་ **chanyam** ‘everybody’ envisages everybody individually. The Dzongkha expression རྣམ་དམ་གྱི་ཨུཔ་ **’mang-gi ’ap**, an elected ‘village elder’, figuratively signifies everybody’s collective father, but the combination of a word like ཨུཔ་ **’ap** ‘father’ with ཚམ་ཉམ་ **chanyam** ‘everybody’ in-

duces a literal sense, as when someone asks about a group of children with similar faces, ཁོང་ཚ་མཉམ་རང་ཨའི་དང་ཨའཔ་གཅིག་ཡིན་ན། **Khong chanyam-ra 'ai-da 'ap ci 'ina?** 'Do they all have the same mother and father?'

- (136) བླ་དེ་དྲག་ནི་གི་དོན་ལུ་སྐྱུ་ལེ་ཤ་ཟ་དགོ་པས།
nê -di dr'â -ni -gi -d'ön -lu
 disease -the cure -[INF] -[GEN] -so_that -[DAT]
'men läsha z'a -go -be
 medicine much eat -must -[AK]

'One will have to take lots of medicine in order to cure the disease.'

- (137) རང་གི་དོན་དག་འགྲུབ་ནི་གི་དོན་ལས་གཞན་ལུ་བསྟོད་པ་རྒྱབ་དགོ།
rang -gi d'önda drup -ni -gi -d'ön -lä
 self -[GEN] aims realise -[INF] -[GEN] -so_that -[ABL]
zhen -lu töp -cap -go
 other -[DAT] praise -perform -must

'In order to realise one's goals, one must shower praise on others.'

- (138) དྲི་ག་ནང་གྲི་ཙི་མི་འཇུ་ལ་ནི་འདི་དོན་ལུ་ཁབ་ཏྲོག་བཅད་དགོས་པ་དེ་ལག་ཆེ།
dî -na bj'itsi mi -dzü -nî -d'ön -lu
 jug -into mouse not -enter -[INF -GEN] -so_that -[DAT]
khapto cê -gop -di khâche
 lid close -must -the important

'It's important to put the lid on so that mice will not get into the jug.'

The negative construction with the postposition དོན་ལུ་ **-d'ön-lu** 'in order that' in sentence (138) represents a negative counterpart to a supine construction. When the supine itself is negated by the prefix མ་ **ma-**, the

resultant forms express a different type of meaning, e.g. མ་ཤེས་པར་ **ma-shê-ba** ‘without knowing’, མ་ཉལ་བར་ **ma-nyä-wa** ‘without sleeping’, མ་ཟེ་བར་ **ma-z’a-wa** ‘without eating’.

(139) མོ་གིས་བགོ་ལ་དེ་ཚུ་མ་བཅོང་པར་བཞག་ལུག།

'mo -gi g'ola -di -tshu ma -tsong -ma zhâ -nu
she -[ERG] clothes -the -[PL] not -sell -[SUP] put -[IP]

‘She put back the clothes without having sold them.’

9 Modals expressing permission, ability, opportunity, exigency and probability

There are various ways in Dzongkha to express permission, ability or opportunity. To be able to do something in the sense of being physically capable or logistically in a position to do something is expressed by the verb ཚུགས་ **tshu** ‘be able to’.

(140) འཆར་གཞི་དེ་དང་ཟེ་མ་ཚུགས་པས།

châzhi -di d'ari zo ma -tshu -be
plan -the today make did_not -can -[AK]

‘[They] were unable to make / finalise the plan today.’

(141) རྩོད་འགྲོ་མི་ཚུགས་ག་ཅི་ཞིན་མ་ཟེར་བ་ཅིན་རྩོད་དང་ཟེ་མ་བཞེ་བས།

chö jo mi -tshu g'aci'im z'ewacin chö d'ari
you go not -can why because you today

kâm ma -de -e
leg not -be_well -[AK]

‘You cannot go because you are [still] limping today.’

To be able to do something in the sense of knowing how to perform said task or activity is expressed by the verb ་ཤེས་ **shê** ‘know how to’. The stem of the verb ་ཤེས་ **shê** is shortened to **she** before certain affixes and before particles like ་ག་ **ga**.

(142) ལྷོ་རྩུལ་རྒྱུ་ཤེས་ག།

chö tsä -cap she -ga
 you swim -perform know -[Q]

‘Can you swim?’ / ‘Do you know how to swim?’

(143) ཆོས་རྒྱོན་གྱིས་དགོང་བ་སྤྲོས་ཅུ་འབད་སྤྲོབ་ཤེས་པས།

Chödrö -gi göro pitsabe ’lap -she -be
 Chödrö -[ERG] joke hilariously tell -know -[AK]

‘Chödrö can really tell witty jokes.’

(144) ཁོང་གིས་སྐྱུ་རྩུ་དགོགས་ཤེས་ག།

khong -gi dramnye trô she -ga
 they -[ERG] Bhutanese_lute pluck know -[Q]

‘Do they know how to play the Bhutanese lute?’

(145) འཇམ་དབྱངས་གྱིས་ཡང་རྩེ་འགྲུང་ཞོན་ཤེས་པས།

Jamyang -gi -e ta -i -gu
 Jamyang -[ERG] -too horse -[GEN] -upon

zh’ön -she -be
 ride -know_how_to -[AK]

‘Jamyang also knows how to ride a horse.’

The verb དགོགས་ *trô* in (144) is only used in the meaning ‘to play’ with string instruments which must be plucked; the meaning of the verb is ‘to agitate, rile up, tease’, e.g. རོ་ཁྱི་དགོགས་ནི་ *rochi trô-ni* ‘goad a dog’, སྐུ་དགོགས་ནི་ *pca trô-ni* ‘goad a monkey’, ལམ་ཚུ་དགོགས་ནི་ *'amtshu trô-ni* ‘tease a woman’. The verb རོན་ *zh'ön* ‘ride’ in (145) can also be used with respect to a motorcycle or similar vehicle which the rider must straddle to operate.

To be permitted or allowed to do something is expressed by the verb ཚོག་ *cho* ‘be allowed’, as in the following:

(146) ཏམ་ཁུ་འབུང་མི་ཚོག།

tangkhu thung mi -cho
smoking drink not -allowed

‘Smoking is prohibited.’

The following sentence illustrates a special usage of the modal ཚོག་ *cho*.

(147) ར་འགྱོ་ཚོགས་ཞིན།

nga jô -chop 'ing
I go -allow [AUX]

‘I’m ready to go.’

(148) རྩེད་ག་ར་འགྱོ་ཚོགས་ཞིན་ན།

chä g'ära jô -chop 'ina
you all go -allow be[Q]

‘Are you all ready to go?’

To have the opportunity to do something in the sense of getting to perform an activity or task is expressed by the infinitive in ནི་ *ni* in combination with the verbs ‘to be’. For example, someone bemoaning the fact

that there is no disco party to attend in Thimphu on a given weekend might say:

(149) ང་བཅས་ཞབས་ལྷ་རྒྱབ་ནི་མེད།

ngace zh'apthra cap -ni mê
 we dance perform -[INF] not_be

'We won't get to dance.'

Such constructions with the infinitive in combination with auxiliaries are dealt with in Chapter 7.

In addition to its use as a main verb, the verb བཏུབ་ནི་ **tupni** 'to be all right' can also be used as a modal verb with a verb stem as its complement. As a modal verb, བཏུབ་ནི་ **tupni** is used to express one of two different meanings, depending on the context.

1. It expresses that an action is allowed or all right.

(150) དེ་སློེ་འབད་བཏུབ།

d'ebe be -tup
 that_way do -be_all_right

'It's all right to do it that way.'

(151) ལྷ་ཁང་ནང་ཏམ་ལུ་འགྲུང་མི་བཏུབ།

lhaga -na tangkhu thung -mi -tup
 monastery -in tobacco smoke -not -be_all_right

'It's not allowed to smoke in the monastery.'

2. Alternatively, the verb བཏུབ་ནི་ **tupni** used as a modal expresses the will of the subject, i.e. what the subject will or would do.

(152) སློའ་དེ་ཁོ་གིས་ཉན་མ་བཏུབ།

'lô -di khô -gi nyen -ma -tup
speech -the he -[ERG] listen -not -be_all_right

'He wouldn't listen to what he was told.'

(153) ད་ལྟ་ཡང་འབད་མི་བཏུབ་འོང།

d'a lâ -e be -mi -tup -ong
now work -too do -not -be_all_right -[POT]

'Now, [he] probably won't do the work either.'

(154) དབང་འདུས་ཀྱི་ཟོང་དེ་ཚུ་ནམ་རང་འབད་རུང་བཙོང་བཏུབ།

'Wangdi -gi z'ong -di -tshu nam -ra
'Wangdi -[ERG] garments -the -[PL] when -[STR]
be -ru tsong -tup
do -although sell -be_all_right

'Wangdi will sell these garments anytime.'

The modal of exigency is the verb དགོ་ **gô** 'must, need, require' for which a more conservative spelling དགོས་ also exists. The modal དགོ་ **gô** is shortened to **go** in combination with a verbal complement, but retains its full form **gô** when it takes a nominal complement. By itself the modal of exigency དགོ་ **gô** expresses well-established need or desire, whereas in combination with the suffix of acquired knowledge བས་ **-be** it expresses a need or desire which has just recently made itself felt. The negative forms of the modal are མི་དགོ་ **minggo** and མི་དགོ་བས་ **minggobe** 'isn't necessary; don't want'.

(155) ཤ་ལུ་སྐྱམ་ངང་དགོ་པས།

shamu kam dr'ang -go -be
mushrooms dry add -must -[AK]

'[We'll] have to resort to flattery.'

(156) ང་བཅས་ཁྱིམ་འཚོལ་དགོ་པས།

ngace chim tshö -go -be
we house search -must -[AK]

'We have to look for a house.'

(157) བཞོ་ཚད་འདི་སྲོམ་དགོ་པས།

g'ö -tshé -di bôm gô -be
g'ö -size -this big must -[AK]

'This g'ö should be large in size.'

(158) ང་ལུ་གྱི་གཅིག་དགོ་པས།

ngâ -lu g'i -ci gô -be
I -[DAT] knife -one need -[AK]

'I need a knife.'

(159) མདའ་འགྲང་དགོ་པས།

da thrang -go -be
arrow straighten -must -[AK]

'I have to straighten the arrow.'

(160) གཟུགས་གཟུགས་འབད་དགོ།

z'apz'ap be -go
well-behaved do -must

‘One must observe proper conduct.’

(161) ཚེས་གཅིག་བལྟ་དགོ་པས་མེན་ན།

tshâ -ci ta -go -be, me -na?
time -one look -must -[AK] not_be -Q

‘Well, we’ll have to try it once, won’t we?’

(162) ད་རིས་ལཱ་འབད་མི་དགོ་ག་ཅི་ཨིན་མ་ཟེར་བ་ཅིན་ད་རིས་ངལ་གསོ་ཨིན།

d'ari lâ be minggu g'aci'im-z'ewacin
today work do not_necessary because

d'ari ngätsho 'ing
today holiday be

‘We don’t have to work today because it’s a holiday.’

(163) ང་ལུ་ཚུད་ཀྱི་ཉིག་རུབ་མི་དགོ།

ngâ -lu chö -gi tiru minggu
I -[DAT] you -[GEN] money not_necessary

‘I don’t need your money.’

The Dzongkha verb འཇུག་ **thrî** ‘to depend’ tends to take the modal of exigency དགོ་ **gô**. Furthermore, the verb འཇུག་ **thrî** ‘to depend’ governs a complement marked by the postposition དང་ **da** ‘with’.

(164) ང་བཅས་འགྲོ་ཚུགས་ག་མི་ཚུགས་དེ་ལོ་དང་འབྲེལ་དགོ།

ngace jo -tshu -ga mi -tshu -di kho -da thrî -go
 we go -can -[Q] not -can -the he -with depend -must

‘It depends on him whether we will be able to go or not.’

(165) གུ་རི་འགྲོ་ཚུགས་ག་མི་ཚུགས་དེ་ལམ་ལེགས་ཉིང་དང་འབྲེལ་དགོ།

gari jo -tshu -ga mi -tshu -di lam -lähi -da
 car go -can -[Q] not -can -the road -condition -with

thrî -go
 depend -must

‘It depends on the condition of the road whether or not [we] will be able to take the car.’

The modal འདྲ་བས་ *drä*, expressing probability, follows the inflected stem of the verb. Etymologically this modal is derived from a contraction of the verb འདྲ་ *dra* ‘to resemble, to look like’ with the suffix of newly acquired knowledge བས་ *-we*.

(166) ཁྱོད་ཚོད་བཟླ་མ་འདྲ་བས་མེན་ན།

chö tshötau -drä me -na
 you tease -[PRB] not_be -[Q]

‘You’re just teasing me, aren’t you?’

(167) ཁྱོད་དཔལ་འབྱོར་གྱི་བུ་ཞིན་མ་འདྲ་བས་སྒྲོ།

chö Pänjo -gi b’u ’im -drä bô
 you Pänjo -[GEN] son be -[PRB] [CTR]

‘So, you must be Pänjo’s son.’

10 Rhetorical questions

A question is marked by the sentence-final particle ཡ་ *ya* if the speaker expects that the answer to the question will be affirmative. Such questions either echo a statement made by the second person which the speaker wishes to verify, or they may echo in the interrogative a proposition which the speaker infers to be the contention of the second person. In some cases, questions marked by the particle ཡ་ *ya* are genuinely rhetorical in the sense that the question is intended to demonstrate a point, not to elicit an answer. The particle ཡ་ *ya* may also mark a supposition inferred by the speaker from the context, as in the exchange in example (169) between someone looking for something under the bed in the morning and someone standing beside him getting dressed.

(168) ད་རིས་འགྲོ་ནི་ཡིན་ཡམ།

d'ari jo -ni 'ing ya?

today go -[INF] [AUX] [Q]

‘They’re going today, are they?’

(169) — ག་ཏི་སྒྲོ།

— ལཱ་མ་ཡམ།

— *g'âti mo?*

where be

— *lham ya?*

shoes [Q]

— ‘Where are they?’

— ‘You mean your shoes?’

- (170) — ཁོ་མ་འོང།
 — མ་འོང་ཡ།
- *kho ma -ong*
 he not -come
- *ma -ong ya?*
 not -come [Q]
- ‘He hasn’t come.’
 — ‘He hasn’t?’

Exercises to Chapter 5

I. Grammar questions

1. What is the simple definition of a ‘classical ergative’ case? What is the ending of the ergative case in Dzongkha? Explain in your own words what the ergative case in Dzongkha signifies.
2. Explain the difference in meaning between the endings བས་’ -*be* ~ བས་’ -*we*, མས་’ -*me*, རོ་’ -*do*, རོ་བས་’ -*dee*, no ending, inflected stem plus ཡིན་’ *ing* ~ ཡིན་པས་’ *ime*, and བའི་སྐང་’ -*bigang* ~ *migang* or བའི་སྐང་’ -*wigang* plus ཡིན་’ *ing* ~ ཡིན་པས་’ *ime*.
3. Explain which types of verbs can take no ending in the present and which types of verbs can take the endings རོ་’ -*do* and བའི་སྐང་’ -*bigang* ~ -*migang* or བའི་སྐང་’ -*wigang* plus ཡིན་’ *ing* ~ ཡིན་པས་’ *ime*.
4. What are the meanings of the supine, optative and adhortative?

II. Vocabulary

ཨམ་	'am, n., [short for ཨམ་ཚུ་ 'amtshu] wife.
ཨ་ཙི་གཅིག་	'atsici, adv., a little bit, a little.
ཨུ་	'au, n., term of address to someone slightly older than oneself.
སྐང་ནི་	bang-ni, vi., to get into [a tub or bath].
འབག་ནི་	bâ-ni, vt. [HARD], carry, transport.
འབོ་ནི་	b'ô-ni, vi. [HARD], crow [said of a cock].
བྱའོ་	bj'ap, n., cockerel.
བྱ་ཤ་	bj'asha, n., chicken meat, poultry.
བྱ་ཤ་རྫོས་	bj'asha'ngo, n., fried chicken curry.
བྱིན་ནི་	bj'in-ni, vt., give.
རྒྱུང་མ་གཅིག་	câmci, adv., only.
བཅོས་ལ་	côkha, n., reparation, repair work [takes the verb རྒྱབ་ cap].
ཕྱག་ལུ་	châla, n.hon., work.
ཚོག་ལུ་	chog'u, n., [with the verb བཏང་ནི་ tang-ni 'to perform'] prayer service, ritual of worship.
ཚུ་འཇུ་ནི་	chûchu-ni, vt. [SOFT], bathe.
བདའ་འགྲོ་ནི་	dâjo-ni, vt. [SOFT], drive, herd.
དུམ་ཟ་གཅིག་	dumdraci, adv., a little bit, a little, some.
བདར་ནི་	dâ-ni, vt. [SOFT], sharpen, whet.
བདེ་ནི་	de-ni, vi. [SOFT], be in good health.
རྫོ་བཅོ་	dotso, n., outdoor bath heated by tossing glowing red rocks into the tub; cf. tshachu.

སྡོད་ནི་	dö-ni , vi. [HARD], 1) sit, remain, stay, live, reside; 2) keep on, continue.
དར་ཚེ་ལ་	d'âtshi , n., Bhutanese cream cheese.
ད་རེས་སྐབས་ཅིག་	d'are-kapci , adv., nowadays.
དེ་ལས་	d'ele , adv., and then, and furthermore, moreover.
དོས་	d'ô , n., burden, load.
འགྲེམ་ཁང་	dremkha , n., post office.
དང་ནི་	dr'ang-ni , vt.hon., give (food or hospitality, from a person of lower social status to a person of higher social status); cf. phüni .
དྲག་ནི་	dr'â-ni , vi. [HARD], get well, be cure, recuperate.
འཛོག་ནི་	dzê-ni , vi. [HARD], climb.
འཛིང་ནི་	dzing-ni , vi., fight, quarrel.
ག་དེམ་ཅིག་འབད་	g'ademcibe , adv., how, in which way.
ག་ཏེ་	g'âti , adv., where, whither, whereto.
ག་ཏེ་ཡང་	g'âtie , adv., anywhere, everywhere, wherever.
བགོ་ལ་	g'ola , n., clothes.
གོང་མ་	g'ôm , g'ôma , adj., upper.
གྱོན་ནི་	g'ön-ni , vt., don (men's clothing), get dressed.
ཉ་ལམ་	halam , ཉ་ལམ་ཅིག་ halamci , adv., almost, nearly.
ཉ་ཡང་	hayang , n., porcelain.
མཇལ་ནི་	jä-ni , vt.hon. [SOFT], meet.
མཇལ་ནི་	jä-ni , vi. [SOFT], measure; to apportion.
མགྱོགས་པར་	jôba , adv., quickly, swiftly.
འགྲོ་མི་	jo-mi , adj., going, wandering; he who wanders

མཇུག་བསྐྱུ་ནི་	jûdu-ni , vt. [SOFT], finish [a task], complete.
བྱང་ཤུགས་རྒྱབ་ནི་	j'angshu cap-ni , vi., shiver of cold.
བསྐྱམ་ནི་	kam-ni , vt., to dry.
རྒྱད་	kê , n., 1) sound, noise; 2) language; 3) [with the verb རྒྱབ་ cap] shout, emit noise.
རྒྱེས་ལྗང་	kêlha , n., hemp, Cannabis.
རྒྱེས་ནི་	ke-ni , vi. [SOFT], 1) to be born, 2) to germinate, sprout, grow.
རྒྱ་གཟུགས་བབཅང་མ་ འབད་	kuzuzâmbe , adv., in good health.
ཁ་གཤག་	khasha , n., quarrel, altercation.
ཁོ་རི་	khore , n., term of address to a contemporary.
ལག་པར་	laba [< ལགས་ lap 'hand'], n., in hand, at hand.
ལམ་ཡིག་	lami , n., road permit, special permit.
ལས་རིམ་	lärim , n., programme.
ལོག་	lo , adv., back, again.
ལོག་ནི་	lôni , adv., return (stem shortens to lo in ལོགས་ ད་ lopda 'returning').
ལྷོག་བརྒྱན་	'lok'nyen , n., film, video, motion picture.
ལྷུགས་ནི་	'lû-ni , vt. [HARD], pour.
མ་འདྲ་ཟླ་	madrau , adj., different.
མ་འདྲ་ཟླ་འབད་	madraube , adv., differently, in an unusual fashion.
མར་ལུ་	mâkhu , n., oil, grease [esp. for baking and frying].
མེད་པར་	meba , postp., without.

སྐྱེས་	'mä, interj., sentence-final particle expressing a friendly entreaty on the part of the speaker.
སྐྱེན་ཁང་	'menkha, n., hospital.
ནགས་སྐྱེས་	nâke, n., fern croziers, sweet fiddleheads [of ferns growing on moist soil; cf. pangke].
ནད་པ་	nep, n., patient.
གནམ་གྲུ་	'nambjâ, 1) n., summer; 2) adv., in the summer.
ངོ་སྤོང་ལག་ཁྱེར་	ngotrö-lakhe, n., identity card.
དངུལ་ཁང་	'ngükha, n., bank.
ཉལ་སར་	nyäsa, n., bedroom.
ཉོ་ཚོང་	nyoptsho, n., [with the verb ཀྱེན་ནི་ cap-ni 'to perform'] shopping.
འོག་ཐོག་	otho, 1) adv., downstairs; 2) n., downstairs floor.
སྐྱང་སྐྱེས་	pangke, n., fern croziers, bitter fiddleheads [of ferns growing on dry soil; cf. nâke].
དཔའ་རྟགས་	pata, n., sword.
ཕྱི་རྒྱལ་	pchige, n., foreign country.
ཕྱི་ཁར་	pchikha, adv., outside.
ཕྱི་ཁར་འབད་	pchikhabe, adv., outside, outdoors
ཕུལ་ནི་	phü-ni, vt.hon. [SOFT], give, proffer (money, an object or a gift, from someone of lower standing to someone of higher standing); cf. dr'angni.
རི་	ri, n., hill.
རི་ཁར་	riga, adv., in the forest, in the jungle.
རུབ་སྐྱེ་	rupdi, adv., altogether [past participle of རུབ་ rup 'pitch in, get together, join in a fray'].

ས་ཐ་	satha , n., veranda of a traditional Bhutanese house.
ཤུགས་འབད་	shûbe , adv., loudly.
ཤུལ་ལས་	shûle , adv., later on, afterwards.
རྟག་སྲུང་	tabura , adv., always.
སྟབས་བདེན་	tapde-ni , vi. [SOFT], be convenient, be all right.
ལྟོ་ལོ་	têm , n., show, festival.
བཏོག་ནི་	tô-ni , vt. [HARD], chop.
སྟོང་མ་	tôm , adj., vacant, free.
ཐག་ཚོད་ནི་	thâchö-ni , vi. [HARD], be certain that... [takes inflected stem] — cf. thâchöni in Chapter 6.
ཐེ་རི་འབའ་རི་	theribâri , adv., really, truly.
ཐོབ་ནི་	thop-ni , vt., get, acquire, receive.
འཐོན་ནི་	thön-ni , vi., 1) come out, exude; 2) [with ལྷག་ thrâ] bleed; 2) [with དུལ་ནག་ 'ngina] sweat, perspire.
འཐུ་ནི་	thu-ni , vt. [SOFT], pick up, lift.
སྟུན་བཏང་ནི་	thün tang-ni , vt., recite prayers, chant.
འཕྲང་	thrang , adv., straight, directly.
ལྷག་	thrâ , n., blood.
ཚུ་ལས་རང་	tsalera , adv., definitely, really, certainly.
རྩྭ་གས་	tsip , n., anger, wrath.
བཏུག་ནི་	tsû-ni , n., add, put into.
ཚོ་རྩུ་	tshachu , n., natural hot water spring; cf. dotso .
མཚན་ཉིད་	tshenyi , n., debate, learned dispute.
ཚད་	tshê n., size, measurements.

ཚོང་ཕྱི་མ་	tshongtsi , n., inventory.
ཚོ་སྤྲུ་	tshôto , n., oil [as an additive, as opposed to མ་མ་བྲུ་ mâkhu].
ཚོ་དམ་	tshöm , n., curry as a side dish to the rice.
དབྱུར་ནི་	'û-ni , vt. [SOFT], rub.
ཟངས་གཞོང་	z'angzho , n., large bowl.
ཟ་ནི་	z'ani , vi. [SOFT], be aroused [of ཅིག་པ་ tsip 'anger'].
བཞག་མང་	zhasa , n., place where something is kept.
བཞག་ནི་	zhâ-ni , vt. [HARD], 1) put, place; 2) act, arrange; 3) relinquish, give up, stop, cease.
ཞིན་མ་ལས་	zh'ile , postp., after having [suffixed to a verb].

III. Translate into English

Translate the following sentences into English after having carefully gone through Chapter 5.

- ༡ ད་རེས་སྐབས་ཅིག་ཁྱིམ་སྟོང་མ་ཅུ་ལས་རང་མི་ཐོབ་པས།
D'are-kapci chim-tôm tsalera mi-thop-be.
- ༢ དགེ་སློང་དེ་ཚུ་ལྟ་ཁང་ནང་ཐུན་བཏང་དོ་བས།
Gelo-di-tshu lhaga-na thün tang-dee.
- ༣ ང་ཚོ་ད་ལུ་དགའ།
Nga chö-lu ga.
- ༤ ཁོང་གིས་དོས་དེ་འབྲུ་མི་ཚུགས་པས།
Khong-gi d'ô-di thu mi-tshu-be.

- ༤ ཁོང་ཁྱིམ་དེ་ནང་འཇུལ་མི་ཚོགས།
Khong chim-di-na dzü mi-cho
- ༤ ང་གིས་རྫོང་ཁ་དུམ་གྲ་གཅིག་སྐབ་ཤེས།
'Ngâ-gi Dzongkha dumdraci 'lap-she
- ༥ དཀྱི་རས་དེ་ཁྱོད་ཀྱི་བུ་མོ་འགྲུར་ཤོག་པས།
Kira-di chö-gi b'um-gu pho-be.
- ༦ རོ་ཁྱི་དེ་ཚུ་ཁྲོམ་ཁ་ལུ་འཛིང་མ་ཡིན་པས།
Rochi-di-tshu thromkha-lu dzim 'ime.
- ༧ ཁོ་རྟུག་བུ་རང་ང་བཅས་ཀྱི་ཁྱིམ་ནང་ཡེར་མ་དར་རྫོལ་ཟ་བར་འོང་མ་ཡིན།
Kho tabura ngaci chi-na 'êma-d'âtshi z'awa om 'ing.
- ༧༠ མད་འ་རྒྱབ་གོ།
Da cap-ge!
- ༧༡ རྫོང་ནང་ལུ་སྐད་ཤུགས་འབད་མ་རྒྱབ་པར་རྫོད་གོ།
Dzong-na-lu kê shûbe ma-ca-ba dö-ge.
- ༧༢ ཁྱོད་ཀྱི་ལུ་དེ་ལེགས་ཞེས་འགྲོ་བཅུག་ཤིག།
Chö-gi lâ-di läzhim jo-cush!
- ༧༣ ང་བཅས་ཀྱིས་ལས་རིམ་དེ་དེ་རིམ་རང་མཇུག་བསྐྱུ་དགོས།
Ngace-gi lärim-di d'ari-ra jüdu-go.
- ༧༤ ཁོ་རའི་དེ་སྐྱོད་ལག་ཁྱེར་གྱི་དོན་ལུ་པར་ཉོད་གོས།
Kho-ri ngotrö-lakhe-gi d'ön-lu pâ nyo-go.
- ༧༥ ང་ལུ་ཉ་ཡང་གི་ཟངས་གཞོང་སྐྱོམ་གཅིག་དགོས་པས།
Ngâ-lu hayang-gi z'angzho bôm-ci gô-be.

༡༦ མོ་གིས་ཁོ་མི་མཐོང་པས།
'Mô-gi kho mi-thong-be.

༡༧ དཔལ་འབྱོར་དམྱོན་ལྷ་ཡིག་ཚང་ནང་ལུ་འབད་དོ།
Pänjo d'ato nâ yitsha-na lâ be-do.

༡༨ གནམ་བུ་ཐིམ་ཕུག་ལུ་ག་ཏེ་ཡང་སྐྱིམ་ལྷ་སྐྱིམ་མ་ཨིན།
'Nambjä Thimphu-lu g'âtie kêlha keu 'ing.

༡༯ ང་བཅས་ཀྱིས་ཁྲོམ་ཁ་ལུ་བྱིམ་ལེ་ཏྲོག་ཏྲོག་ཅིག་མ་ཐོབ།
Ngace-gi thromkha-lu chim-khetoto-ci ma-thop.

༢༠ ང་བཅས་རའི་མགྲོན་མ་ཚུ་གི་དོན་ལུ་བྱེད་གཉིས་དམྱོ་རང་ཁྲོམ་ཁ་ལུ་འབྱོ་
ཞིན་མ་ ལས་རྒྱུ་དང་སློག་པ་དེ་ལས་ནག་སྐྱེས་ཉོ་བར་འབྱོ་དགོས་པས།
Ngace-ri göm-tshu-gi d'ön-lu chä 'nyî d'ato-ra thromkha-lu
jo-zh'i-le chum-da-gop d'ele nâke nyo-wa jo-go-be.

༢༡ ང་དའིས་གཟུགས་ཨ་ཙོ་གཅིག་མི་བདེ་བས།
Nga d'ari zû 'atsici mi-dee.

༢༢ བར་ལས་འབྱོ་མི་དོམ་དེ་ཕར་དང་ཚུར་བལྟ་ཡི་རང་འབྱོ་དོ་བས།
Phâ-le jo-mi d'ôm-di phâ-da-tshû ta-yi-ra jo-dee.

༢༣ འབྲོག་པ་དེ་ཚུ་གཡག་རི་ཁར་བདའ་འབྲོ་དོ་བས།
Bjop-di-tshu 'yâ riga dâjo-dee.

༢༤ ང་བཅས་དངུལ་ཁང་ནང་ལུ་འབད་མ་ཨིན།
Ngace 'ngükha-na lâ beu 'ing.

༢༥ ཁོང་སྐོན་ཁང་ནང་ལུ་འབད་མ་མས།
Khong 'menkha-na lâ beu-me.

- 26 ཚོང་དཔོན་དེའོ་འའི་ཏིག་རུབ་གྲངས་ཁ་རྒྱབ་པའི་སྐང་ཡིན་པས།
 Tshongpö-di kho-ri tiru j'angkha ca-bigang 'ime.
- 27 ད་རིས་གནམ་མེད་ས་མེད་གྲངས་མས།
 D'ari 'namesame j'âm-me.
- 28 ད་རིས་དྲོ་པ་ཁོང་ལམ་བཅོས་ཁ་རྒྱབ་དོབས།
 D'ari dr'ôba khong lam cōkha cap-dee.
- 29 རྩོད་ག་ཅི་ཟ་ནི་སྟོ།
 Chö g'aci z'ani mo.
- 30 ཁོ་གིས་ཤར་ཕྱོགས་པའི་ཁ་ཤེས།
 Khô-gi Shâcho-bi kha shê.
- 31 མོ་ཁྲོམ་གོང་མའི་ནང་སྟོད་པ་ཡིན།
 Mo throm g'ômi-na döp 'ing.
- 32 འཕྲུལ་དེ་གིས་སྐད་མ་འདྲམ་འབད་རྒྱབ་མས།
 Thrü-di-gi kê madrau-be cap-me.
- 33 ཁོང་ཚ་ཚུ་སྐང་ནི་གི་དོན་ལུ་རི་འགའ་འཛོག་འགྲོ་དོབས།
 Khong tshachu bang-ni-gi d'ön-lu ri-gu dze-jo-dee.
- 34 ང་རང་གཅིག་གིས་རང་ཉ་ལམ་འབྲུ་ཚུགས། ང་བཅས་ག་ར་རུབ་སྟེ་འབྲུ་
 ཚུགས་པ་ཐག་ཚོད།
 Nga-ra ci-gi-ra halam thu-tshu. Ngace g'âra rup-di thu-
 tshup thâchö.
- 35 ཡིག་ཚང་འདི་ནང་ཉམ་ཁུ་འབྲུང་ཚོག་ག།
 Yitsha-di-na tangkhu thung-cho-ga?

36 ཁོང་ཕྱི་ཁར་འབད་ཚུ་འབྱུ་དོ་བས།

Khong pchikha-be chûchu-dee.

37 ལྷམ་མི་བཏུབ་པས།

Lham mi-tup-be.

38 ད་ངེ་ལྷོ་མི་དགོས།

D'a nga to minggo.

39 ཁོ་མ་འི་འགུར་སྐྱེན་དབུང་མ་ཨིན་པས།

Kho 'mai-gu 'men 'û 'ime.

40 བསོད་ནམས་ཚེ་རིང་གིས་ཇ་ནང་ཨོམ་མ་སྐྱགས་པར་འབྱུང་མ་ཨིན་པས།

Sönam Tshiri-gi j'a-na 'ôm ma-'lu-ba thûm 'ime.

41 ཉིམ་འཇུལ་དེས། (= འཇུལ་དོ་བས།)

Nyim dzü-dä. (= dzü-dee)

42 མི་དེ་ཚུ་གཡག་ཤ་བཙོང་དེས།

'Mi-di-tshu 'yasha tsong-dä.

43 བསོད་ནམས་ཤིང་བཏོག་པའི་སྐྱང་ཨིན་པས།

Sönam shing to-bigang 'ime.

44 སངས་རྒྱས་ཀུན་གསལ་ལྷག་པའི་སྐྱང་ཨིན་པས།

Sangge Künsel lha-bigang 'ime.

45 ང་འོག་ཐོག་ཉལ་མ་ཨིན།

Nga otho nyäu 'ing.

46 བདེ་སྐྱིད་དབྱངས་འཛོམས་ཀྱིས་སྐྱམ་འཁོར་བཏང་མི་ཚུགས་པས།

Deki 'Yangdzom-gi 'numkho tang mi-tshu-be.

- ༤༧ བསོད་རྣམས་དོ་རྩེ་འགྲེམ་ཁང་ནང་ལུ་འབདཝ་མིན།
Sönam Dôji dremkha-na lâ beu me.
- ༤༨ ཁོང་ཉལ་སར་བགོ་ལ་གྲོན་དོ་བས།
Khong nyäsa g'ola g'ön-dee.
- ༤༩ ཚོང་དཔོན་དེ་ཚུ་ད་ཅེས་ཚོང་ཕྱིས་རྒྱབ་དོ་བས།
Tshongpö-di-tshu d'are tshong-tsi cap-dee.
- ༥༠ ཕྱི་རྒྱལ་གྱི་མི་དེ་ཚུ་ལམ་ཡིག་འབག་ནི་མེད་པར་ལྷ་ཁང་ནང་འགྲོ་མི་ཚོག།
Pchige-gi 'mi-di-tshu lamyi bâ-ni-meba lhaga-na jo-mi-cho.
- ༥༡ རྩོད་གྱི་ཨམ་ཚུ་དེ་རྒྱལ་ཁབ་ག་ཏེ་ལས་སྒོ།
Chö-gi 'amtshu-di gäkhap g'äti-le mo?
- ༥༢ ད་བཅས་ནངས་བ་ལྷ་དམོ་བལྷ་བར་འགྲོ་ནི་ཨིན། རྩོད་ཡང་མི་འགྲོ་ག།
Ngace nâba tēm ta-wa jo-ni 'ing. Chö-e mi-jo-ga?

IV. Text

ཀུན་ལེགས་དང་དཔལ་ལོ་གི་སྒྲོ་འོ།

- ཀུན་ལེགས་ — དབའེ་ཚྱོད་ག་ཉེ་ལས་སྒྲོ་བུ་མོ་ལོ་རེ།
 དཔལ་ལོ་ — ང་ཤར་ལས་ཨིན་ལགས།
 ཀུན་ལེགས་ — ཚྱོད་ཀྱི་མིང་ག་ཅི་ཟེངས་སྒྲོ།
 དཔལ་ལོ་ — དཔལ་ལོ་ཟེངས་ཨིན་ལགས།
 ཀུན་ལེགས་ — ཨིང་མིང་ལེགས་ཞིམ་འདུག། ཚྱོད་ལུ་རྩེ་གསལ་ཡོད་ག།
 དཔལ་ལོ་ — མེད་ལགས།
 ཀུན་ལེགས་ — དེ་ནི་ཨིའི་དང་ཨིའི་པ་ཡོད་ག།
 དཔལ་ལོ་ — ཨིའི་ཡོད་ཨིའི་པ་མེད་ལགས། ཨིའི་པ་ ཉེ་མ་ང་རྒྱུང་ཀུ་སྐྱང་ལས་སྒྱུངས་སོ་
 ཅུག།
 ཀུན་ལེགས་ — སྒྲི་ད་རེས་ཚྱོད་རྒྱ་ཐིམ་ཕུག་ལུ་ག་དེམ་ཅིག་འབད་འོངམ།
 དཔལ་ལོ་ — ཚོ་གུ་བཏང་ནི་འབད་ ཉེ་ཚོང་ག་ཅིག་རྒྱབ་པར་ འོང་འོངམ་ཨིན།
 ཀུན་ལེགས་ — བམ་ལོ་ག་འགྲོ་ནི།
 དཔལ་ལོ་ — བམ་པ་ཉེ་ཚོང་དེ་རྒྱུ་རྒྱབ་བཞག་སྒྲེ་ གནང་ཚོ་འགྲོ་ནི་ཨིན་ལགས།
 ཀུན་ལེགས་ — སྒྲི་ཚྱོད་ཀྱིས་ང་འོམས་ཅིག།
 དཔལ་ལོ་ — འོ་མེས་ནི་བཟུམ་ཅིག་འདུག། སྒྲི་ ཐེ་རི་འབའ་རི་རང་ མི་མེས་པས་
 ལགས།
 ཀུན་ལེགས་ — ང་བཅས་ཉེ་མ་སྒྲོ་བ་སྒྲུ་ག་ཅིག་ཁར་བཟླ་ཡི་མེན་ན།
 དཔལ་ལོ་ — ཨིང་ཨིན་པས་དབའེ། ཨིའུ་ཀུན་ལེགས་ཨིན་པས་སྒྲོ་སྒྲི། ཇི་འོད་བའེ། ད་
 ཇོ་མ་མེས་པ་རང་ཡར་སོ་ཅུག། སྒྲི་ཕུག་ལུ་ག་ཉེ་ཨིན་ག།
 ཀུན་ལེགས་ — རྒྱ་ཐིམ་ཕུག་སྒྲིན་ཁང་ནང་ཨིན།
 དཔལ་ལོ་ — ཨིང་ལེགས་ཞིམ་ཨིན་པས་དབའེ། དེ་ནི་དང་བཅས་ཡང་ སྒྲིན་ཁང་ནང་
 འོངམ་དང་ སྒྲིབས་བདེ་ནི་མས་དབའེ།

Kinle da Päm-gi 'Lô

- Kinle — 'Wae, chö g'âti-le mo, b'um khore?
 Päm — Nga Shâ-le 'ing lâ.
 Kinle — Chö-gi meng g'aci z'eu mo?
 Päm — Päm z'eu 'ing lâ.
 Kinle — 'Eng, meng läzhim dû. Chö-lu 'map yö-ga?
 Päm — Mê lâ.
 Kinle — D'en 'ai da 'apa yö-ga?
 Päm — 'Ai yö. 'Apa mê lâ. 'Apa hema nga chunku-gang-le j'ong-so-nu.
 Kinle — Te, d'are chö nâ Thimphu-lu g'ademci-be ôm?
 Päm — Chog'u tang-ni-be nyoptsho-ci ca-ba ong-ôm 'ing.
 Kinle — Nam lo jo-ni?
 Päm — Nâba nyoptsho-di-tshu cap-zhâ-be 'nâtshe jo-ni 'ing lâ.
 Kinle — Te, chö-gi nga ngoshê-ci-ga?
 Päm — Ngoshê-ni zumci dû. Te, theribâri-ra mi-shê-be lâ.
 Kinle — Ngace hema 'lopdra cikha ta-yi, me-na?
 Päm — 'Eng, 'ime, 'wae! 'Au Kinle 'ime bô te. Dzai! 'Wae! D'a ngo-ma-shêp-ra-yâ-so-nu. Te, châla g'âti 'im.
 Kinle — Nâ, Thimphu 'Menkha-na 'ing.
 Päm — 'Eng, läzhim 'ime, 'wae! D'en d'a ngace-e 'menkha-na ôm-da, tapde-ni-me, 'wae.

- ཀུན་ལེགས་ — ལྷ་ ལྷ་འོང་པ་ཅིན་སྟེ་ འཕྲང་ཡར་ནད་པ་བཞག་སར་ཤོག་མམ། ང་ལུ་ཡར་
ནད་པ་བཞག་སར་ཨིན།
- དཔལ་ཚོ་ — སྟེ་ ཨ་ལུ་ཀུན་ལེགས་ཨམ་ཡོད་ག།
- ཀུན་ལེགས་ — མེད་དབའེ། ད་ལྟོ་ལས་ཨམ་རྒྱ་ག་ཏེ་འོང་ནི་ས།
- དཔལ་ཚོ་ — ཨིན་ན། དེ་ནི་ང་བཅས་རྟག་བྱ་རང་ཡར་འཕྱོན་འོང་། བྱིམ་ནང་ག་ཡང་མེད་
ག།
- ཀུན་ལེགས་ — ཤོག་དབའེ། ག་ཡང་མེད། ང་རང་རྒྱུ་ལ་གཅིག་རང་ཨིན།
- དཔལ་ཚོ་ — ལགས་སོ། དེ་ནི་འོག་མཇལ་ག། ད་རིས་ག་ནི་ཡང་ཕྱལ་ནི་མིན་འདུག།
- ཀུན་ལེགས་ — དབའེ། དེ་སྟེ་མ་སྟོབ་དབའེ། ང་བཅས་ཀྱིས་ག་ནི་ཡང་བྱིན་ནི་མེད་པར།
- དཔལ་ཚོ་ — ལགས་སོ། ཨ་ལུ་ཀུན་ལེགས་ དེ་ནི་འོག་ཤུལ་ལས་ སྐྱ་གཟུགས་
བཟང་མ་འབད་ མཇལ་ག།
- ཀུན་ལེགས་ — ལགས་སོ།

- Kinle — 'Â, nâ ong-macin, te thrang yâ nep zhasa shô'me. Nga lâ yâ
nêp zhasa 'ing.
- Päm — Te, 'Au Kinle 'am yö-ga?
- Kinle — Mê, 'wae! D'ato-le 'amtshu g'âti ong-ni sâ?
- Päm — 'Ina? D'en ngace tabura yâ thöng-ong. Chi-na g'â-e me-ga?
- Kinle — Shô, 'wae! G'â-e mê. Nga-ra cânci-ra 'ing.
- Päm — Las, d'en lo jä-ge! D'ari g'ani-e phü-ni mindu.
- Kinle — 'Wae! D'ebe ma'lap 'wae! Ngace-gi g'anee bj'in-ni meba.
- Päm — Laso, 'Au Kinle, D'en lo shü-le kuzuzâm-be jä-ge!
- Kinle — Laso.

True or false?

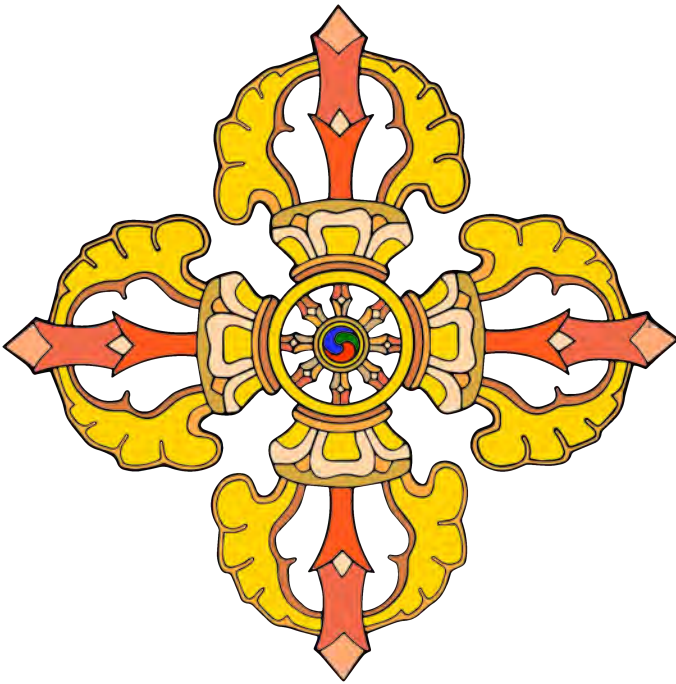
༡ ཀུན་ལེགས་དེ་ཚོང་ཁང་ནང་ལུ་འབདཝ་ཨིན།
Kinle-di tshongkha-na lâ beu 'ing.

༢ ཀུན་ལེགས་ལུ་ཨམ་ཚུ་གཅིག་ཡོད།
Kinle-lu 'amtshu-ci yö.

V. Translate into Dzongkha

In translating the following sentences into Dzongkha, strive to improve your penmanship, reviewing what you learnt in Chapter 2.

1. The men are playing dice on the veranda.
2. I'm giving the flowers water now.
3. The women are drying the meat outside in the sun.
4. The two of them are quarrelling.
5. The two lamas are conducting a learned dispute.
6. I'm putting some oil into the curry.
7. Today I'm shivering of cold.
8. They're taking the measurements of the house.
9. She's measuring out the rice.
10. Your hand is bleeding.
11. Let's eat fried chicken curry today, all right?
12. We must sharpen the swords.
13. May our child get well soon!
14. Let's not get him angry (clue: Let's us not arrange so that his anger may be aroused)
15. Let's not go see the film.
16. The cock is crowing.

6

Past tenses, perfective aspect, the present gerund, the past, participle and conjunctions

1 The witnessed past

The witnessed past tense expresses an event or transition in past time which the speaker or, in the case of a question, the listener consciously experienced. The witnessed past tense is formed by adding the suffix ཡི་ -*yi* or ཅི་ -*ci* to the stem of the verb. The ending ཡི་ -*yi* is added to stems ending in a vowel or ending in **ng** in Roman Dzongkha. The ending ཅི་ -*ci* is added to verb stems ending in the consonants **p, n** or **m**.

(1) དགའ་སྟོན་དེ་གི་སྐབས་ལུ་དགའ་སྟོན་གྱི་བྱང་ཡི།

gatön -di -gi kap -lu gatro bôm
party -the -[GEN] period -[DAT] enjoyment big

j'ung -yi
be_manifest -[PT]

‘[We] really enjoyed [ourselves] a lot during the party!’

(2) ང་བཅས་ཐེང་ཁར་འབད་བྱུད་ཅི།

ngace thêkhabe pche -ci
 we face-to-face meet -[PT]

‘We met face-to-face.’

(3) ང་དུས་ཚོད་ཁར་ལྷོད་ཅི།

nga d’ütshökha hö -ci
 I in_time arrive -[PT]

‘I arrived just in time.’

(4) ད་བཞོ་ལ་གྲོན་རན་ཆེ་ཡི་མེན་ན།

d’a g’ola g’ön ren -che -yi, me -na?
 now clothes don be_time -feel -[PT] not_be -[Q]

‘Now it’s about time that we got dressed, isn’t it?’

(5) ལྷོའ་དེ་ན་མ་ཞོ་ཡི་ག།

’lô -di ’nawag’o -yi -ga
 conversation -the hear -[PT] -[Q]

‘Did you hear that?’

(6) གནམ་གྲུ་འཕུར་རན་ཆེ་ཡི།

’namdru phû ren -che -yi
 airplane fly be_time -feel -[PT]

‘It’s about time for the plane to leave.’

The negative of the witnessed past tense is formed by prefixing the past tense negative morpheme མ་ **ma-** ‘did not’ to the last syllable of the

verb stem. In the negative, the ending ཡི་ *-yi* ~ ཅི་ *-ci* is dropped. The past tense negative prefix མ་ *ma-* ‘did not’ is in and of itself specific for tense and distinct from the present tense negative prefix མི་ *mi-* ‘not’.

(7) ལྷོད་ཀྱིས་ང་ལུ་སྟོན་མ་བྱིན།

chö -gi ngâ -lu tön -ma -bj'in
you -[ERG] I -[DAT] instruction -did_not -give

‘You didn’t teach me how to do it.’

(8) ཇོ་མ་ཉེ་མ་མ་བྲ།

doma hema ma -z'a
betel before did_not -eat

‘[I’ve] never chewed betel nut before.’

A very small number of Dzongkha verbs exhibit suppletive stem alternation, like *go* ~ *went* in English. For example, the verb འཕྱོ་ *jo* ‘to go’ becomes སོང་ *song* in the past and in the imperative, and assumes the form ཡར་ *yâ* in the perfective. The verbs འོང་ *ong* ‘to come’ and འབག་འོང་ *baong* ‘to bring’ become འོག་ *shô* and འབག་འོག་ *bâ-sho* respectively in the imperative and first person interrogative, e.g. ང་ནང་ན་འོག་ག། *Nga nâna sho-ga* ‘Shall I come in?’, དེ་ལྷོད་ཀྱིས་འབག་འོག་གི། *D'i chö-gi bâshosh!* ‘You carry this!’, ང་གིས་འབག་འོང་ནི་ཡིན། *'Ngâ-gi baong-ni-'ing* ‘I will carry it’, ང་གིས་འབག་འོག་ག། *'Ngâ-gi bâsho-ga* ‘Shall I carry it’. Furthermore, the verb འོང་ *ong* ‘to come’ takes the stem འཕྱོན་ *thöng* whenever the verb combines with the potential auxiliary འོང་ *ong*, and also takes the stem འཕྱོན་ *thöng* in combination with the perfective suffix འོང་ *ong*, e.g. ཁོ་ད་ལྟ་རང་འཕྱོན་འོང་། *Kho d'ato-ra thöng-ong* ‘He’ll come any minute now’, ཁོ་ཕྱོན་འོང་ཡི། *Kho thwong-yi* ‘He has come’. The verb stem contracts with the perfective marker to form a single syllable, but not with the potential auxiliary.

The use of the special allomorph འོང་ *ong* of the perfective marker in combination with the stem form འཕྱོན་ *thöng* of the verb འོང་ནི་ *ong-*

ni ‘come’ is explained more elaborately in the third section of the next chapter. In sentence (9), the verb འོང་ **ong** ‘to come’ is used in the sense of ‘to set on’ in combination with both the perfective marker and the suffix of the experienced past tense.

(9) སྐབས་སྐབས་རང་གཟུགས་གསིག་ནི་གཅིག་འཕྲོན་འོང་ཡི།

kap -kap -ra zû sî -ni -ci thwong -yi
 time -time -[STR] body shake -[INF] -one come[PF] -[PT]

‘From time to time I would suffer from tremors.’

2 The inferred past

The inferred past is formed by adding the suffix ལྷན་ **-nu** to the stem of the verb. The inferred past expresses a past time event or past time transition which was not witnessed or consciously experienced by the speaker or, in the case of a question, by the listener. Rather, the speaker infers from the resultant situation or currently observable state of affairs that a certain event or transition must have taken place in past time.

(10) ཇིག་མེད་མ་བ་སྐྱོམ་སྐྱོམ་ཐོན་སོ་ལྷན།

ngê -gi 'ma hema -wa bom -be thön -so -nu
 I -[GEN] wound before -than big -like come_out -[PF] [IP]

‘My wound has gotten even worse (even bigger).’

The inferred past ending ལྷན་ **nu** is used in sentence (10) because the speaker did not observe the entire process of change in the state of his wound as it occurred. Rather, the speaker is stating that a past tense event has occurred upon having observed the result of that process. Similarly, in sentence (11), the speaker observes that a letter for him has arrived in his post office box, though he was not there to observe when the letter entered the country or was deposited into his post office box. The speaker in (12)

also uses the inferred past to express a result observed in the present of an activity which the speaker did not observe.

(11) ད་རིས་ལྷུ་རུ་སྐྱ་ལས་ང་ལུ་ཡི་གུ་ཨ་ནེམ་ཅིག་ལྷོད་རུག།

d'ari 'Urusu -le ngâ -lu yig'u 'anemci hö -nu
today Russia -from I -[DAT] letter this_big arrive -[IP]

'Today a letter this big came for me from Russia.'

(12) ཚོག་ཁང་ནང་སུག་མ་བཞག་རུག།

'okha -na suma zhâ -nu
stable -in rice_straw put -[IP]

'The rice straw has been put in the stable under the house.'

In Dzongkha, the historical spelling of ཚོག་ཁང་ 'stable underneath a house' has been replaced by the modern and more phonetic spelling ཚོག་ཁང་ 'okha, as in example sentence (12).

In sentences (13) and (15), the use of ལྷུག་ nu is more or less a function of the lexical meaning of the verbs themselves, i.e. the verbs འབྲུང་ནི་ bjang-ni 'to lose' and སེམས་ལས་ཡལ་ནི་ sem-le ä-ni 'to slip someone's mind'. The speaker in (13) was not aware of the fact that he was losing his money at the moment he was losing it. If he had been, he would probably not have lost it. The past tense suffix ཡི་ -yi ~ ཅི་ -ci would be inappropriate in sentence (13) because it would yield the nonsensical meaning that the speaker had consciously lost his money.

(13) ང་ཉིག་རུབ་འབྲུང་ན་རུག།

nga tiru bjang -da -nu
I money lose -[PF] -[IP]

'I lost my money.'

Yet it is possible to lose something consciously, and, when this happens, it is appropriate to use the experienced past tense suffix ཡི་ *-yi* ~ ཅི་ *-ci* with the verb འབྱུང་ནི་ *bjang-ni* ‘to lose’. In sentence (14), a shepherd reports that whilst grazing the cattle, he lost the red cow. Like a good shepherd, the boy saw the cow making off in the distance, escaping over a hillock or into the forest, and knowingly experienced the event but was unable to do anything about it.

(14) ང་གིས་ད་རིས་བ་དམར་པོ་དེ་འབྱུང་ན་ཡི།

'ngâ -gi d'ari b'a 'mâp -di bjang -da -yi

I -[ERG] today cow red -the lose -[PF] -[PT]

‘I lost the red cow today.’

Similarly, the act of forgetting in (15) inherently transpires without the person involved being aware of it. Strange as it may seem, it is actually possible to knowingly experience the act of forgetting. Everybody must be familiar with the sensation of having had some pregnant statement at the tip of one’s tongue or of even having already begun to tell someone something, but then being distracted and forgetting what one was talking about or just about to say. It is precisely this type of experience that prompted the speaker to use the experienced past tense suffix ཡི་ *-yi* ~ ཅི་ *-ci* with the verb བརྗེད་ནི་ *jêni* ‘to forget’ in sentence (16).

(15) སེམས་ལས་ཡལ་ཡར་སོ་རྒྱལ། སེམས་ལས་ཡོལ་སོ་རྒྱལ།

sem -le ä -yâ -so -nu sem -le ö -so -nu

mind -from slip -go -[PF] -[IP] mind -from escape -[PF] -[IP]

‘It has totally slipped my mind. It has totally escaped me.’

(16) ང་ཚུད་ལུ་སློའོ་གཅིག་སྐབ་ནི་འབད་རང་སློད་ཤིང་ན་ད་བརྗེད་སོ་ཡི།

nga chö -lu 'lô -ci 'lap -ni -be -ra

I you -to message -one say -[INF] -[ADV] -[STR]

dö -shina d'a jê -so -yi

sit -[PFG] now forget -[PF] -[PT]

'I just forgot what I had just been telling you about.'

The moment at which the subject of sentence (17) sat down and commenced his eavesdropping was an event which went unobserved by the speaker.

(17) འོ་གིས་ང་བཅས་ལུ་བལྟ་སྡོད་ཅུག།

khô -gi ngace -lu tâ -dö -nu

he -[ERG] us -upon look -sit -[IP]

'He appears to have been sitting there watching us [for some time now].'

In a sentence such as (18), the use of the witnessed past in ཡི་ -yi ~ ཅི་ -ci is fitting and appropriate because the speaker must assume that the listener he is addressing was consciously present and could therefore observe where he had put the book.

(18) ཚུད་ཀྱིས་ངི་གི་དབེ་ཆག་ཏེ་བཞག་ཅི།

chö -gi ngê -gi pecha g'âti zha -ci

you -[ERG] I -[GEN] book where put -[PT]

'Where did you put my book?'

If one were to use ལུ་ nu in the same sentence, the sentence would acquire an odd meaning and would, indeed, only be appropriate in a special context. For example, the person addressed in sentence (19) had put the speaker's book somewhere in a drunken stupor, totally unaware of

what he was doing at the time. After the speaker has asked for his book back, the person who had misplaced it looked for the book and, after finally having found it, shows up with the book. At this point, the speaker could pose the question as it stands in example (19). The use of the inferred past in ལྷག་ *nu* is fitting only because both speaker and listener share the background knowledge that the listener, to whom the speaker is posing the question, did not know what he was doing at the moment he misplaced the speaker's book and has no recollection of having put the book anywhere at all.

(19) ལྷོད་ཀྱིས་ངེག་དཔེ་ཆ་གཏེ་བཞག་ལུག།

chö -gi ngê -gi pecha g'âti zhâ -nu
 you -[ERG] I -[GEN] book where put -[IP]

'Where did you put my book?'

The difference between sentence (20) and sentence (21) is likewise not a tense distinction, but has to do with whether or not the event was actually experienced by the person to whom the question is addressed. In question (20) the speaker is assuming that the person whom he is addressing has, for example, been to Singge's house and has been able to ascertain whether or not Singge has eaten, either by having talked with Singge or having noticed used plates lying about. In posing the question in sentence (21), on the other hand, the speaker is assuming that the person to whom he is speaking was actually there when Singge ate and that that person will therefore know the answer through personal observation of the event itself. Question (21) would be appropriate if, for instance, the speaker knew that the person to whom he is speaking was supposed to eat together with Singge or happened to share a flat with Singge.

(20) སིང་གེ་ལྟོ་བླ་བྱ་གསུམ་གསུམ།

Singge to z'a -nu -ga

Singge rice eat -[IP] -[Q]

'Has Singge eaten?'

(21) སིང་གེ་ལྟོ་བླ་ཡི་གསུམ།

Singge to z'a -yi -ga

Singge rice eat -[PT] -[Q]

'Has Singge eaten?'

The past tense auxiliary ལྟོ་བླ་ **nu** in sentence (22) is used to convey the fact that the speaker, whilst tossing and turning in his sleep, hit his bedmate. The speaker was not awake to consciously experience this event and therefore chooses the past tense auxiliary ལྟོ་བླ་ **nu**. But the inferred past must also be used for events which take place in a dream, even if, as in sentence (23), the speaker's action in the dream was deliberate and, at least within the context of the dream state, conscious.

(22) ང་གིས་གཉིད་ཀྱི་ནང་ལོ་བླ་བྱ་གསུམ།

'ngâ -gi nyigi -na kho dr'ang -nu

I -[ERG] sleep -in he hit -[IF]

'I hit him when I was sleeping.'

(23) ང་གིས་གཉིད་ལམ་ནང་ལོ་བླ་བྱ་གསུམ།

'ngâ -gi nyela -na kho dr'ang -nu

I -[ERG] dream -in he hit -[IP]

'I hit him in my dream.'

However, the experienced past in ཡི་ -yi ~ ཅི་ -ci is used in sentences such as the following.

(24) ང་གཉིད་ལམ་ལེགས་ཞེས་མཐོང་ཡི།

nga nyela läzhim thong -yi

I dream nice see -[PT]

‘I had a nice dream.’

(25) མདང་མོ་ཕྱི་རུ་ངའི་གཉིད་ལམ་ནང་ཁྱོད་མཐོང་ཡི།

dâmchiru ngê -nyela -na chö thong -yi

last_night my -dream -in you see -[PT]

‘I dreamt of you.’

These examples illustrate that whereas events in a dream may not be consciously experienced, at least not in terms of the grammar of the Dzongkha verb, the awareness of having had a dream is a conscious experience which is generally experienced in a moment of recollection whilst awakening.

The inferred past tense is used in sentence (26) to express the fact that the arrow broke when it hit the target. Even though the speaker actually saw the event happen, the target was so far off in the distance that only later, after he strolled over to the target and retrieved the arrow, did the speaker become aware of the fact that the arrow had broken when it appeared to have just bounced off the target intact.

(26) མདང་གཅག་རྩ་ལྷག།

da câ -da -nu

arrow snap -[PF] -[IP]

‘The arrow has broken in two!’

When one expresses hunger or thirst, the experienced past is appropriate because the onset of the sensation is invariably experienced.

(27) རྩོད་ལྷོ་མ་བཀྱེས་ཡི་ག། རྩོད་ཁ་མ་སྐྱོམ་ག།

chö toukê -yi -ga chö khâ -ma -kom -ga
 you hungry -[PT] -[Q] you thirsty -not -thirsty -[Q]

‘Are you hungry? Aren’t you thirsty?’

Likewise, one can say རྩུང་ཡི། *J’ang-yi* ‘It has turned cold’ if one had experienced a sudden drop in temperature, although the form རྩུང་མ་མས། *J’âm-me* ‘It’s cold’ is more appropriate to expressing a sensation one is experiencing at present.

3 Perfective aspect, auxiliaries expressing *Aktions-art* and verb stem alternation

The perfective aspect expresses a past tense activity viewed as completed or a past tense event or transition the result of which has or had been attained. Perfective aspect is expressed by various means in Dzongkha. For most intransitive verbs the perfective aspect is formed by adding the auxiliary verb སོ་ *so* after the verb stem and before the past tense ending.

(28) ཤི་སོ་རུག།

shi -so -nu
 die -[PF] -[IP]

‘He died.’ / ‘He’s dead.’

(29) ངའི་ཀི་ལྷ་བ་དེ་ཚུགས་བངས་སོ་ལུག།

ngê -kitap -di chu -gi b'ang -so -nu
my -book -the water -[ERG] get_wet -[PF] -[IP]

'My book has gotten wet.'

(30) ལྷོ་འཚོ་སོ་ཡི་ག།

to tshô -so -yi -ga
rice be_done -[PF] -[PT] -[Q]

'Is the rice done yet?'

(31) ལྷོ་ཕམ་སོ་པ་ཅིན་ང་ལྷོ་ལུ་ཉིག་རུབ་མི་བྱིན།

chö pham -so -bacin nga chö -lu tiru mi -bj'in
you lose -[PF] -if I you -[DAT] money not -give

'If you lose, I won't give you any money.'

(32) ད་རིས་ལྷོ་བ་ཉག་ང་སོ་ལུག།

d'ari dau nyag'ang -so -nu
today moon be_full -[PF] -[IP]

'The moon has turned full today.'

The use of the inferred past ending ལུག་ -**nu** in the preceding sentence is motivated by the fact that the speaker did not observe at which point the moon became full. The process transpired in the course of a fortnight without it constantly being subject to the speaker's scrutiny.

(33) ཤིང་དེ་མེ་གིས་འཚོག་སོ་རུག།

shing -di mi -gi tshî -so -nu
wood -the fire -[ERG] burn -[PF] -[IP]

‘The wood is all burnt up.’ / ‘The wood has been consumed by the fire.’

Historically the auxiliary verb སོ་ *so* derives from the verb སོང་ *song* ‘to go’. In modern Dzongkha, the two verbs are distinct and even show different inflected stems. The verb སོང་ *song* ‘to go’ shows the inflected stem སོང་མ་ *sôm*, e.g. (34), and the auxiliary verb སོ་ *so* shows the inflected stem སོཔ་ *sop*, e.g. (35).

(34) ཇམ་པ་དེ་མག་ར་ས་ལུ་རྟ་འི་འགྲུར་ཞོན་ཏེ་སོང་སོང་མ་ཡིན་པས།

'ap -di Gâsa -lu ta -i -gu zh'ôn -di
old_man -the Gâsa -to horse -[GEN] -upon mount -[PP]
song -sôm 'ime
go -go [AUX]

‘The old man has gone to Gâsa on horseback.’

(35) མོ་རུག་བླ་སྟེ་ཤི་སོཔ་ཡིན་པས།

mo d'û z'â -di shi -sop 'ime
she poison eat -[PP] die -[PF] [AUX]

‘She died after having taken poison.’

The verb འགྲུ་ ~ སོང་ ~ ཡར་ *jo ~ song ~ yâ* ‘go, become’ shows the suppletive stem ཡར་ *yâ-* in the perfective.

(36) མདའ་འཕྲང་ཉང་ཉ་ཡར་སོ་ཡི།

da thrangtangta yâ -so -yi
 arrow straight become -[PF] -[PT]

‘The arrow has gotten straightened out.’

(37) — ཁོ་གའི་ཉ་ཡར་སོ་ཡི།
 — ཁོ་རྫོང་ནང་ཡར་སོ་ཡི།

— kho g’âti yâ -sop?
 he where go -[PF]
 — kho dzong -na yâ -so -yi
 he dzong -to go -[PF] -[PT]

— ‘Where has he gone?’
 — ‘He’s gone to the dzong.’

The alternation of historically unrelated stems observed in the modern Dzongkha verb འགྱེ་ ~ སོང་ ~ ཡར་ jo ~ song ~ yâ ‘go, become’ is just like the phenomenon of suppletion seen in the English verb go, with its past tense form went. Historically, the forms go and went derive from two different verbs. In Dutch, these verbs are still distinct, viz. gaan ‘go’ and wenden ‘turn, veer’. Likewise in French, the conjugation of the verb aller ‘go’ is an amalgamation of three distinct Latin verbs, viz. vadere ‘hurry, stride on’ (French je vais ‘I go’), ambulare ‘walk’ (French nous allons ‘we go’) and ire ‘go’ (French j’irai ‘I’ll go’). In Dzongkha, the perfective stem ཡར་ yâ of the verb ‘go, become’ is related to the Dzongkha verb ཡར་ནི་ yâ-ni ‘splatter, flip out’, e.g. (38). This verb is in turn related to the adverb ཡར་ yâ ‘up’ and to several words containing this same etymon, such as ཡར་འཕམ་ yâpha ‘an upward leap, a bound, a frolic’, e.g. (39).

(38) མར་ཁུ་ཅག་བཅད་བཅད་པའི་ནང་ཚུ་བླུགས་པ་ཅིན་ གནམ་ཁར་ཡར་བའི།

mākhu tsâce -ce -bi -na chu 'lu -bacin

oil heat_up -heat_up -[GN] -in water pour -if

'namkha yâ -wi

upward splatter -[GN]

‘If you pour water into oil which has been heated up, it will splatter.’

(39) གྱི་ལི་རྣམ་རྟོག་ལངས་ཏེ་ ཡར་འཕར་རྒྱབ་དོ་བས།

bj'ili 'namto lang -di yâpha cap -dee

cat feeling_startled arise -[PP] bound perform -[PR-AK]

‘The cat bounded when it got a start.’

The verb ‘to come’ likewise distinguishes three different suppletive stems འོང་ ~ ཐོན་ (འཐོན་) ~ འོག་ **ong** ~ **thön(g)** ~ **shô**, whereby the stem འོག་ **shô** is used in the imperative and first person interrogative, the stem ཐོན་ (འཐོན་) **thön** ~ **thöng** is used in the perfective and potential, and འོང་ is the regular stem used in all other cases. Furthermore, the verb འོང་ ~ ཐོན་ (འཐོན་) ~ འོག་ **ong** ~ **thön(g)** ~ **shô** ‘come’ has its own way of marking perfective aspect, viz. by using itself as its own auxiliary. In the perfective aspect, the suppletive perfective stem ཐོན་ **thöng** of the verb ‘to come’ uniquely combines with the special perfective suffix འོང་ **ong**, with which it contracts to form a single syllable containing the Dzongkha open vowel [ɔ] **wo**, e.g. ཁོ་ཐོན་འོང་ཡི། **Kho thwong-yi** ‘He has come’.

Like the Dzongkha and English verbs for ‘to go’, the suppletion exhibited by the Dzongkha verb འོང་ ~ ཐོན་ (འཐོན་) ~ འོག་ **ong** ~ **thön(g)** ~ **shô** results from the conflation of what historically used to be the stems of different verbs into a single modern verb. Yet the verb འཐོན་ནི་ **thön-ni** ‘come out’ still exists in Dzongkha as an independent verb in the meaning ‘to come out, to exude, to emerge’. However, the two verbs འཐོན་ནི་ **thön-ni** ‘come out’ and the suppletive འོང་ནི་ **ong-ni** ‘come’ remain distinct

lexemes, and it remains possible to distinguish them on semantic grounds in every case and on formal grounds in almost all cases.

The regular inflected stems of the two verbs are usually formally distinct in the perfectly marked past, e.g. (40), (41). In the perfective past, the special suppletive stem ཐོན་ **thöng** of the verb འོང་ནི་ **ong-ni** ‘come’ takes the special allomorph འོང་ **ong** of the perfective auxiliary, e.g. (42), whereas the verb འཕོན་ནི་ **thön-ni** ‘come out’ takes the regular perfective auxiliary སོ་ **so**, e.g. (43). The only occasion in the verbal paradigm of the two verbs where these two verbs are homophonous arises when the verb འོང་ནི་ **ong-ni** takes the regular perfective auxiliary སོ་ **so**, but this particular combination is semantically transparent and yields the meaning ‘to arrive at some other place other than here’, e.g. འོ་ཕར་ཐོན་སོ་རུག་ **kho phâ thön-so-nu** ‘he appears to have got there already’. The following four sentences provide some additional examples illustrating the difference in lexical meaning between the verb འོང་ནི་ **ong-ni** ‘come’ and the verb འཕོན་ནི་ **thön-ni** ‘come out’.

(40) ལྷན་དེ་གིས་མཱ་ལེ་ཤ་འཕོན་མ་མས།

'men -di -gi 'ma läsha thöm -me
 medicine -the -[ERG] wound many come_out -[EP]

‘Because of the medicine I’m breaking out in hives.’

(41) མོ་ནུ་ཞག་གཉིས་སྡོད་ནི་འབད་འོང་མ་ཨིན་པས།

mo nâ zh'â 'nyî dö -ni -be ôm 'ime
 she here night two stay -[INF] -[ADV] come [AUX]

‘She has come to stay for two nights.’

(42) དམ་ལུ་དེ་འགྲུར་མྱལ་ལེ་ག་ཐོན་སོ་རུག།

d'a 'alu -di -gu 'ma läsha thön -so -nu
 now child -the -upon wound many come_out -[PF] -[IP]

‘Now the child has broken out in hives.’

(43) མོ་རྒྱ་ཞག་གཉིས་སྡོད་ནི་འབད་ཐོན་འོང་རུག།

mo nâ zh'â 'nyi dö -ni -be thwong -nu
 she here night two stay -[INF] -[ADV] come[PF] -[IP]

‘She has come to stay for two nights.’

Example sentences (41) and (43) could easily apply to the same situation. In addition to the difference in the ways in which the situations are presented, one difference, is that sentence (41) can be used to relate a scheduled future event which the speaker has come to know about, and so can apply to a situation in which the subject of the sentence is still on the way, whereas both sentence (41) and sentence (43) can be used after the subject has already arrived.

The auxiliary ཚི **che**, for which the conservative spelling མཚིས་ **che** also exists, marks the perfective aspect of a subset of the intransitive verbs, particularly, but not exclusively, verbs which express sensations or feelings.

(44) ང་ལ་སྐྱེ་མཚིཡི།

nga khâkom -che -yi
 I be_thirsty -[PF] -[PT]

‘I’m thirsty.’

(45) ང་མག་འཐོམ་ཆིཡི།

nga gu thom -che -yi
I head confuse -[PF] -[PT]

‘I’m confused.’

(46) ད་རིས་ངའི་ལྷོ་ཚང་དཔལ་འབྱོར་དེ་དྲན་ཆིཡི།

d’ari ngê -totsha Pänjo -di dr’en -che -yi
Today my -friend Pänjo -the miss -[PF] -[PT]

‘Today I missed my friend Pänjo.’

(47) ཚོམ་སྐྱེད་དོའོ་ཡང་གཡིབ་ཆིལྷག།

Chöki d’oroe ’ip -che -nu
Chöki again hide -[PF] -[IP]

‘Chöki has hidden himself somewhere again.’

Recapitulating, most intransitive verbs in general form the perfective by means of the auxiliary མོ་ **so**, whereas certain *verba sentiendi* use the perfective auxiliary ཆི་ **che**, also written མཆིས་ **che**. Only the verb འོང་ནི་ **ong-ni** ‘come’ forms the perfective by combining its perfective stem ཐོན་ **thöng** with the perfective auxiliary འོང་ **ong**.

The auxiliary of the perfective aspect for transitive verbs and a small set of intransitive verbs is ན་ (བཏང་) **da**. The perfective auxiliary verb ན་ (བཏང་) **da** is historically related to the full or main verb བཏང་ ~ གཏང་ **tang** ‘send, dispatch’. As we shall explain, there is a compelling grammatical reason for modernising the spelling of this auxiliary verb. Some scholars at the Dzongkha Development Commission proposed the modernised spelling ཏ་ **da**, but recognised that without the historical ལྷོན་འབྱུག་ ‘nyönju’ ‘prefixed letter’ the modernised spelling ཏ་ suggested a ‘soft’ pronunciation **d’a**, which is incorrect. Therefore, the modernised spelling

has been improved to རྩྭ **da**, with a མཐོག་ཅན་ **gocen** ‘superscript letter’ so that the spelling correctly indicates the ‘hard’ initial **d**. We shall return shortly to the grammatical justification for the Commission’s decision to modernise the spelling of the transitive perfective auxiliary.

The perfective auxiliary མོ་ **so** is used with an intransitive verb in sentence (48), and that the perfective auxiliary རྩྭ **da** is used with the corresponding transitive verb in sentence (49).

(48) མོ་རབ་གླུ་མ་མོ་རུག།

phôp dr’um -so -nu
cup break -[PF] -[IP]

‘The cup has broken into pieces.’

(49) དཀར་ཡོལ་མོ་རབ་དགུ་མ་རྩྭ།

kâyö phôp trum -da -nu
porcelain cup break -[PF] -[IP]

‘Someone has broken the porcelain cup into pieces.’

The main verb བཏང་ ~ གཏང་ **tang** ‘send, dispatch’ differs in pronunciation, meaning and grammatical function in sentence (50) from the transitive perfective auxiliary རྩྭ (བཏང་) **da** used in the same sentence. Moreover, the perfective auxiliary རྩྭ (བཏང་) **da**, e.g. (52)–(56), is distinct from the usage of the full verb བཏང་ ~ གཏང་ **tang** ‘send, dispatch’ in expressions in which the latter combines with a lexicalised complement, as in sentence (51). In the traditional spelling system, the orthography གཏང་ **tang** is reserved for the imperative, e.g. (57).

(50) ལྷོད་ཀྱིས་ཡི་གུ་དེ་བཏང་ན་ཡི་ག།

chö -gi yig'u -di tang -da -yi -ga
 you -[ERG] letter -the send -[PF] -[PT] -[Q]

'Did you send the letter?'

(51) ཤིང་དེ་མེར་བཏང་དགོ་པས།

shing -di mitang -go -be
 wood -the light_a_fire -must -[AK]

'[We'll] have to burn this wood.'

(52) དབང་མོ་གིས་ངའི་ཕད་ཅུང་དེ་སྐྱ་བཞག་ན་ལུག།

'Wâm -gi ngê -phecü -di bâ -zha -da -nu
'Wâm -[ERG] my -bag -the hide -put -[PF] -[IP]

'Wâm has hidden my bag somewhere.'

(53) ང་བཅས་ཀྱིས་སྒོ་ལྗེ་མིག་བརྒྱབས་ན་ཡི།

ngace -gi go dimi cap -da -yi
 we -[ERG] door lock close -[PF] -[PT]

'We've locked the door.'

(54) དེ་ཅི་ལས་མཇུག་བསྐྱུ་ན་ལུག།

d'aci -le jûdu -da -nu
 before -from finish -[PF] -[IP]

'It appears that it had already finished earlier.'

(55) ད་མོ་གིས་མིམ་དེ་འབོ་དྲ་ཡི།

d'a 'mô -gi 'ôm -di b'o -da -yi
 now she -[ERG] milk -the spill -[PF] -[PT]

‘Now she’s spilt the milk.’

(56) ང་ལྟོ་དེ་ཅི་ལས་ཟ་དྲ་ཡི།

nga to d'acile z'â -da -yi
 I rice already eat -[PF] -[PT]

‘I have already taken my meal.’

(57) མཚོ་བསམ་ལེགས་ཤོམ་འབད་གཏང་གིག།

'nosa läzhim -be tang -sh
 reason good -[ADV] dispatch -[U]

‘Think carefully!’

The difference in pronunciation, meaning and grammatical function alone establishes that the auxiliary ཅི་ (བཏང་) **da** is distinct from the full verb བཏང་ **tang** ‘dispatch’. Yet another compelling grammatical reason for modernising the spelling of the auxiliary ཅི་ (བཏང་) **da** lies in the distinct inflected forms of the two verbs. The inflected form of the perfective transitive auxiliary ཅི་ **da** is ཅོམ་ **dap**, and the inflected form of the full verb བཏང་ **tang** ‘dispatch’ is བཏང་མ་ **tâm**.

(58) ག་ཅི་འབད་དཔ་སློ།

g'aci bä -dap -mo
 what happen -[PF] -be

‘What has happened?’

(59) ལྷུམ་འཁོར་ངགིས་བཏང་མ་ཡིན།

'numkhor 'ngá -gi tām -'ing
car I -[ERG] dispatch -be

'I'll drive.'

The ending ལ་ -p in the inflected form ལ་ དཔ ལ shows that the perfective auxiliary had been reanalysed in the minds of Dzongkha speakers as a verb with an open stem, and that the verb has truly lost the historical ལ་འདྲུག་ *jenju* 'final consonant' ལ་ -ng of its original stem. Therefore, the modernised spelling ལ་ དཔ ~ ལ་ དཔ ལ is justified in terms of modern Dzongkha grammar, and the chosen spelling is in accordance with the conventions of traditional orthography. Be aware, however, that the historical spellings ལ་ དཔ ~ ལ་ དཔ ལ can still be encountered for the perfective auxiliary. The perfective auxiliary ལ་ དཔ ལ also inflects before the modal verb of probability ལ་བས་ *drä*, as in example sentence (60).

(60) ལིམ་མནམ་ལུགས་དེ་ལུ་བཟླ་བ་ཅིན་ལྗོད་ཀྱིས་
ལ་བ་བཏང་དཔ་ལ་བས་མེན་ན།

dr'im'nam -lu -di -lu ta -wacin chö -gi
smell -manner -the -[DAT] look -if you -[ERG]

'awa tang -dap -drä, me -na?
stool pass -[PF] -[PRB] not_be -[Q]

'[To one's infant son:] Judging by the way it smells, you must have done it in your diapers again, haven't you?'

Use of the perfective auxiliary ལ་ དཔ ལ in combination with the suffix ལ་ དཔ ལ yields the special meaning of an assurance, e.g. (61), somewhat similar to that of an adhortative, e.g. (62), or an instruction milder than an imperative, e.g. (63).

(61) ལྷན་མེད། བཞོག་བཟོ་ན་པར།

khê mê 'ngâ lo zô -da -ba
 difference not_be I[ERG] back make -[PF] -[SUP]

'It doesn't matter. I'll fix it.'

(62) ལྷ་དེས་འབད་མ་ཚར་རུང་ནངས་པ་འབད་ན་པར།

lâ d'ari be -ma -tshâ -ru nâba
 work today do -not -finish -although tomorrow
be -da -ba
 do -[PF] -[SUP]

'Even though we won't be able to finish the work today, let's get it done tomorrow.'

(63) དེས་ངལ་གསོ་སྡོད་ཤིང་དེ་ནངས་པ་བཀག་ན་པར།

d'ari ngäso dö -da. shing -di nâba
 today holiday sit -[PF] wood -the tomorrow
kâ -da -ba
 split -[PF] -[SUP]

'Sit and take a respite for today. Split the wood tomorrow!'

The suffix བ་ **ba** in such constructions may be cognate with the supine suffix, and it may be that such constructions have their origin in the truncation of utterances consisting of a supine and a verb of motion which was later dropped.

In both sentences (64) and (65), the perfective auxiliary ི་ **da** expresses a completed transition from one state to another, but the difference in meaning between the verbs ཉལ་ **nyä** 'fall asleep' and བཞིན་འོག་ **'nyilô** 'be asleep' accounts for the difference in meaning between the two

sentences. The difference between sentences (65) and (66), on the other hand, is one of tense and aspect.

(64) དཔལ་མོ་ཉལ་ན་རུག།

Päm nyä -da -nu

Päm fall_asleep -[PF] -[IP]

‘Päm has begun to fall asleep.’

(65) དཔལ་མོ་གཉིད་ལོག་ན་རུག།

Päm 'nyílô -da -nu

Päm be_asleep -[PF] -[IP]

‘Päm has fallen into a deep slumber.’

(66) དཔལ་མོ་གཉིད་ལོག་དོབས།

Päm 'nyílô -dee

Päm be_asleep -[PR-AK]

‘Päm has fallen asleep.’ / ‘Päm was sleeping.’

The verb ལྡོད་ *dö* ‘to stay, sit, remain’ is used as an auxiliary to express the notion ‘to keep on doing something, persist in doing something’. In other words, it expresses a perseverative *Aktionsart*.

(67) ཨ་ལུ་དེ་ཕྱི་དམོ་ཕྱི་ནི་དེ་རང་སྐྱབ་སྡོད་པ་མས།

'alu -di tsêmtse -ni -di -ra 'lap -döp -me

child -the play -[INF] -the -[STR] say -keep_on -[EP]

‘That child keeps on saying [it wants] to play.’

The verb ཚཱ་ *tshâ* is the auxiliary of the terminative *Aktionsart*, viz. it expresses that an action has come to an end. Whereas perfective ཟླ་

དེ་ཡི། *z'â-da-yi* 'I ate, I have eaten' indicates that the speaker has eaten, the sentence ཟེ་ཚར་ཡི། *z'â-tsha-yi* 'I finished eating, I have already eaten' indicates that the speaker has already finished eating. The latter is more appropriate if the speaker is refusing food somewhere on the pretext that he has already eaten his fill before coming.

(68) ལྷ་མ་གྲིས་ཚེས་བཤད་ཚར་ཡི།

'lama -gi chôshê -tsha -yi
lama -[ERG] preach -complete -[PT]

'The lama has finished preaching.'

(69) ང་བཅས་གྲིས་བྱིས་དེའི་བྱིས་ཏྲག་དེ་ལ་ཚུ་ཉིན་མོ་གཅིག་ནང་རང་བཀའ་ཚར་ཡི།

ngace -gi chim -di -gi chimto -di
we -[ERG] house -the -[GEN] roof -the
khâtsa nyim -ci -na -ra kap -tsha -yi
yesterday day -one -in -[STR] place -complete -[PT]

'Yesterday we completed re-roofing the house in one day.'

(70) ད་དུས་ཅིག་དོན་ལུ་ལྷ་ག་ར་འབད་ཚར་ཡི།

d'a d'üci -gi d'ön -lu lâ g'âra
now this_year -[GEN] for -[DAT] work all
bä -tsha -yi
do -complete -[PT]

'Now all this year's work has been completed.'

The combination of the terminative auxiliary ཚར་ *tshâ* with the potential auxiliary འོང་ *ong* in sentence (71) corresponds to a future perfect rendering in English.

(71) ལྱོད་ཕུན་ཚོགས་གླིང་ལས་ལོག་ལྷོད་ལྷོད་དང་གིས་ཀྱི་ལྷབ་དེ་ ལྷབ་ཚར་འོང།
 དེ་ལས་ལྱོད་རང་ལོག་ལྷོད་པ་ཅིག་སློད་འོང།

chö Phüntsho'ling -le lo -hö -hö 'ngâ -gi
 you Phüntsho'ling -from back -arrive -arrive I -[ERG]

kitap -di lhap -tsha -ong D'ele
 book -the read -complete -[POT] Then

chö -ra lo höp -ci trö -ong
 you -[STR] back return -[PPG] pay -[POT]

'I'll have finished reading this book by the time you get back from Phüntsho'ling. Then, as soon as you get back, I'll return it to you.'

The form ལོག་ལྷོད་པ་ཅིག་ **lo höp-ci** 'after having come back' in sentence (71) is a prompt perfect gerund consisting of the inflected stem of the verb and the suffix ཅིག་ **-ci**. Prompt perfect gerunds in ཅིག་ **-ci** are explained in Section 5 of this chapter.

Looking back upon the past tenses and aspectivised forms discussed in this chapter thus far, it is time to reflect on the morphophonological alternations observed in Dzongkha open verb stems and several comparable morphemes. Such alternation is highly regular but word-specific and mainly just involves vowel length. The vowel length of an open verb stem may change under influence of a following suffix. For example, the vowel in the verb stem བཞག་ **zhâ** 'put, place, keep' is shortened in the witnessed past form, བཞག་ཅི་ **zha-ci** 'put', but remains long before the inferred past suffix, i.e. བཞག་ལུག་ **zhâ-nu** 'put'. The stem vowel is short before the perfective auxiliaries in the witnessed perfective past, བཞག་རྩ་ཡི་ **zha-da-yi** 'put', and perfective inferred past, བཞག་རྩ་ལུག་ **zha-da-nu** 'put'. The stem vowel is long in the infinitive བཞག་ནི་ **zhâ-ni** 'to put', but short in the deverbative form བཞག་སི་ **zha-si** 'place to put or keep something'. The open stem vowel of the verb འགོ་བརྩམས་ནི་ **gutsû-ni** 'to start' is long in the infinitive, but short in the the participial form འགོ་བརྩམས་དེ་ **gutsu-di** 'having

started'. The observed patterns are evidently the result of both word-specific alternation and the influence of the following suffix. An open stem vowel **-a** tends to lengthen to **-â** before the past participial ending ལྷེ་ ~ ལྷི་ ~ ལྷེ་ **-di**, e.g. ཟ་ **z'a** 'eat' vs. ཟ་ལྷེ་ **z'âdi** 'having eaten'. Conversely, an open stem vowel **-â** tends to shorten to **-a** before the suffix སི་ **-si** 'place where', e.g. བཞག་ **zhâ** 'put' vs. བཞག་སི་ **zha-si** 'place where something is put'.

Sometimes this type of alternation involves two similar vowels as in the two stems of the verb འབད་ **be** ~ **bä** 'do'. Although the alternation between the two stems **be** and **bä** is regular and predictable, the pattern of alternation is word-specific and differs, for example, from the pattern of alternation shown by the verb བཞག་ **zhâ** 'put, place, keep' above. The stem འབད་ **be** occurs in the witnessed past form འབད་ཡི་ **be-yi** 'did', the infinitive འབད་ནི་ **be-ni** 'to do' and the deverbative form འབད་སི་ **be-si** 'place to do something', and the stem འབད་ **bä** occurs in the inferred past tense form འབད་ལུག་ **bä-nu** 'did', the witnessed perfective past འབད་ན་ཡི་ **bä-da-yi** 'did', the perfective inferred past, འབད་ན་ལུག་ **bä-da-nu** 'did', and the completive form འབད་ཚར་ལུག་ **bä-tsha-yi** 'finished doing it'.

This type of vowel length alternation is a widespread phenomenon in Dzongkha morphology and is, in fact, not limited to verbs, e.g. གཟུགས་ **zû** 'body' vs. honorific ལྷུ་གཟུགས་ **kuzu** 'body', ལོ་ **kho** 'he' vs. ལོ་གིས་ **khô-gi** 'he' (ergative), སློམ་ **bôm** 'big' vs. adverbial སློམ་སླེ་ **bombe** 'big', མཛེ་ལྷན་ **dzêne** 'leprosy' vs. ལྷན་ **nê** 'disease, illness', ལྷ་ **ta** 'horse' vs. ལྷ་རྒྱུགས་ **tâju** 'horse race', ཚན་ **tshê** 'size' vs. བཞོ་ཚན་འདི་ **g'o-tshe-di** 'the size of the g'o', ལྷན་ **kê** 'language' vs. ཚེས་ལྷན་ **Chöke** 'Classical Tibetan', འབྲུག་ **drû** 'dragon' vs. འབྲུག་ཡུལ་ **Dru Ü** 'Bhutan'. Dzongkha dictionaries will have to specify the alternating forms and the particular pattern of alternation of each lexical item or class of items.

4 The present and durative gerunds

The ending རྩོམ་ *-da* is affixed to the inflected stem of a verb to give the present participle. The present participle marks an activity which is concurrent with the activity denoted by the main verb of the sentence. For example, if two friends are walking about the vegetable market loaded down with groceries, and one of them decides they should also buy twenty kg of rice, the other one may respond:

(72) ལྷ་མ་ལོག་པ་དང་ཉོ་བ།

tama lop -da nyo -ge
later return -[PG] buy -[ADH]

‘Let’s buy it later upon coming back [a second time].’

In many instances, the Dzongkha present participle is best rendered by a temporal subordinate clause or some adverbial construction in English. In each case, the activity denoted by the present participle is contemporaneous with the event denoted by the main verb.

(73) ལྷོད་བལོ་འདི་གྲོ་མ་དང་བྱ་ཆེ་ཆེ་འདུག་སྐུལ།

chö g’ô -di g’öm -da bjâchichi dū ’mä
you g’ô -this wear -[PG] handsome be [FE]

‘Hey, you look handsome in this g’ô. [literally ‘wearing this g’ô’]’

- (74) ང་བུ་མོ་དེ་དང་གཅིག་ཁར་སློལ་རྒྱུ་དང་ལོ་གནས་མེད་ས་མེད་
སེམས་ལྷག་རྒྱུ་ཞིན་པས།

nga b'um -di dacikha 'lô cap -da kho
I girl -that with converse perform -[PG] he
'namesame semz'u cap 'ime
very jealousy perform [AUX]

‘When I conversed with that girl, he became very jealous.’

- (75) ང་བཅས་ལ་ཡག་ལུ་འགྲོ་ཕྱིན་དང་རྒྱགས་རྒྱལ་ང་བཅས་རང་གིས་འབག་དགོ།

ngace Laya -lu jou -da jâke ngace -ra -gi
we Laya -to go -[PG] provisions we -[STR] -[ERG]
bâ -go
carry -must

‘When we go to Laya, we shall have to carry [all our] provisions ourselves.’

- (76) ང་འགྲོ་ཕྱིན་དང་ལོང་ལགཔ་གཡུག་དོ་བས།

nga jou -da khong lap 'yü -dee
I go -[PG] they hand wave -[PR-AK]

‘They waved as I left.’

Historically, the present gerund suffix རྩོད་ **-da** is the same morpheme as the conjunction རྩོད་ **da** ‘and’ or ‘with’. The more phonetic spelling རྩོད་ **-d'a** which has been proposed by the Dzongkha Development Commission, if implemented, will have to apply uniformly to the conjunction རྩོད་ **da** and to words containing the same element, such as རྩོད་གཅིག་ཁར་ **dacikha** ‘together with’.

A special durative present gerund is formed by suffixing ས་རང་ **-sara** to the reduplicated stem of the verb. In the reduplicated verb, the first of

the two stems is inflected. This present gerund expresses an incessant or long-lasting activity coetaneous with the event denoted by the main verb.

(77) ང་སྒོདཔ་སྒོདཔ་ས་རང་དགའ་ངལ་བྱུང་ཡི།

nga döp -dö -sara kange j'ung -yi

I sit -sit -[DPG] problem be_manifest -[PT]

'Just as I was sitting there [not going anywhere], a problem arose.'

(78) ཡ་ལུ་དེ་སྐྱུ་སྐྱུ་ས་རང་སྒོདཔ་མས།

'alu -di 'ngü -'ngu -sara döp -me

child -the cry -cry -[DPG] keep_on -[EP]

'That child just [sits there and] keeps on crying.'

(79) ང་ཉང་ཕང་མང་བཏབ་བཏབ་ས་རང་ཉལ་དགོ།

nga hang phama tap -tap -sara nyä -go

I pillow hug clutch -clutch -[DPG] sleep -must

'I always have to sleep clutching the pillow.'

5 The past participle and perfect gerunds

The past participle is formed by adding རྟེ་ ~ ཉི་ ~ རེ་ **-di** to the stem of the verb. The past participial ending is spelt ཉི་ **-di** after verbs ending in orthographic རི་, རི་, ལ་ and ས་, written རེ་ **-di** after verbs ending in རི་, and spelt རྟེ་ **-di** elsewhere. Used as a gerund, modifying a clause, the past participle expresses an event which precedes the event denoted by the main verb, e.g. (80)–(82). Used as a predicative adjective, the past participle is like an English past participle used the same way, e.g. (83) and (84).

(80) ང་དབང་འདུས་ལུ་སོང་སྟེ་དཀའ་ངལ་ཐོབ་ཅི།

nga 'Wangdi -lu song -di kange thop -ci

I 'Wangdi -to go -[PP] problem get -[PT]

'Having gone to 'Wangdi, I ran into a problem.'

(81) ད་རིས་ཚྲོད་དང་ཕུད་ཚུགས་ཉེ་སེམས་ཀྱི་གདིང་ལས་རང་དགའ་ཡི།

d'ari chö -da pche -tshu -di sem -gi

today you -with meet -can -[PP] feelings -[GEN]

ding -le -ra ga -yi

depths -from -[STR] be_happy -[PT]

'I'm so happy I could meet with you today. [literally 'having met with you today']'

(82) ང་ཉིང་ལས་རང་ཚྲོད་ལུ་བཟླ་སྟེ་དགོད་བྲམ་མས།

nga hing -le -ra chö -lu tâ -di gödr'au -me

I heart -from -[STR] you -[DAT] see -[PP] joke/laugh -[EP]

'Looking at you, I am laughing heartily. [literally 'having looked at you']'

(83) ཚོང་ཁང་སྒོ་བཟུམ་སྟེ་ཨིན་པས།

tshongkha go dam -di 'ime

shop door close -[PP] be

'The shops were closed.'

(84) དེ་ལི་འབྲེམ་ཁང་སྐྱོ་བ་སྐྱུ་སྟེ་ཨིན་ན།

d'ari dremkha go dam -di 'ina
today post_office door close -[PP] be-[Q]

'Is the post office closed today?'

In contrast to its usage as a gerund modifying a clause, e.g. (80)–(82), the past participle may also be used as a gerund modifying the main verb. In this usage, the past participle སྟེ་ ~ ཉི་ ~ དེ་ **-di** expresses the inception of a state, condition or activity which has come to obtain at the time of the activity denoted by the main verb. Therefore the Dzongkha past participle in this usage often translates more aptly into English as a present participle, e.g. (85)–(89).

(85) ལཱ་དང་འབྲེལ་ཉེ་སྐྱོད་ཅི་ཨིན།

lâ -da thri -di 'la trö -ni 'ing
work -with depend -[PP] salary pay -[INF] [AUX]

'The salary is paid according to [the quality of] the work.'

(86) ལག་པ་གཡུག་སྟེ་འགྲོམ་མས།

lap 'yü -di jou -me
arm flail -[PP] go -[EP]

'There he goes with his arms a-flailing.'

(87) ཨ་མ་ཚུ་དེ་གིས་ཁོ་གི་རྗེན་ལུ་འདའ་སྟེ་འགྲོམ་མས།

'amtshu -di -gi khô -gi tingshü da -di jou -me
woman -that -[ERG] he -[GEN] track pass -[PP] go -[EP]

'That woman is following him.' / 'That woman is hot on his trail.'

(88) ཁོ་རྩུལ་བརྒྱབས་ཏེ་གཙང་ཚུལ་དཔར་བཏོགས་ཡིན་པས།

kho tsä -cap -di tsangchu

he swimming -perform -[PP] river

ke -ba top 'ime

traverse -[SUP] cut_across [AUX]

‘He is swimming across the river.’

(89) གླང་དེ་འགྲུར་དར་ཤིང་ལེ་ག་འཕྱར་ཏེ་འདུག།

gang -di -gu d'âshi läsha pchâ -di dü

hill -that -on prayer_flag many flutter -[PP] be

‘There are many prayer flags fluttering on that hill.’

The suffix རྩེ་ ~ ཏེ་ ~ དེ་ **-di** is also affixed to verbs in the indicative or imperative to indicate a sequence of activities, whereby the linear element order reflects the chronological order of the activities designated. In this way, the suffix རྩེ་ ~ ཏེ་ ~ དེ་ **-di** acts as a concatenative gerund which coordinates predicates or in a clause chain. This type of phenomenon is observed widely in languages of the Himalayas.

(90) དཔལ་སྒྲོན་གྱིས་བསོ་ལ་དེ་རྩེ་རྩོལ་འགྲུར་དབྱར་ཏེ་རྩལ་མ་ཡིན་པས།

Pädrö -gi g'ola -di -tshu do -i -gu

Pädrö -[ERG] clothes -the -[PL] rock -[GEN] -upon

'ü -di hräu 'ime

scrape -[PP] rip [AUX]

‘Pädrö scraped against a rock and tore his clothes.’

(91) བཤོ་ལ་དེ་ཚུ་བཟུབས་ཏེ་སྒྲོམ་ནང་བཅུག་བཞག།

g'ola -di -tshu tap -di drôm -na tsu -zhâ
 clothes -the -[PL] fold -[PP] chest -in place -put

'Fold the clothes up and put them away in the chest.'

A construction similar in meaning to the past participle is obtained when the ablative suffix ལས་ *-le* is attached to the inflected stem of the auxiliary ཞིན་ *zh'ing* 'to finish, complete', e.g. (92). The verb ཞིན་ *zh'ing* 'complete, finish' is also used as a main verb, e.g. (93).

(92) འོ་གི་ཕད་ཅུང་དེ་ལ་བརྒྱུད་ཞེན་མ་ལས་ཅ་ལ་ལེ་ཤ་བཏོན་ཏེ་བཙོང་ན་ཡི།

khô -gi phecu -di khajang -zh'i -le cala
 he -[GEN] bag -the open -finish -[ABL] wares

läsha tön -di tsong -da -yi
 many remove -[PP] sell -[PF] -[PT]

'After he finished opening his bag, he took all his wares out and sold them.'

(93) ལྷ་ཞིན་སོ་ཡི།

lä zh'ing -so -yi
 work finish -[PF] -[PT]

'The work has been completed.'

Occasionally the past participial ending རྟེ་ ~ ཏེ་ ~ དེ་ *-di* is omitted, as in the following sentence, although a prosodic rise indicates where the ending has been left out. In sentence (94), that position is after ལྷགས་ *'lu* 'pour'.

(94) ཇམ་དེ་པ་ལང་ནང་ཇམ་རག་སྐྱག་མ་འབག་འགྱོད་བས།

'am -di pala -na 'âra 'lu ba -jo -dee

woman -the pala -in 'âra pour carry -go -[PR-AK]

'The woman is carrying 'âra in [having poured it into] a pala.'

A པ་ལང་ **pala** is the traditional Bhutanese container for transporting ཇམ་རག་ 'âra, indigenous Bhutanese brandy, consisting of a very large internode of bamboo covered with a decorative coloured and delicately woven bamboo mesh.

The suffix ལྟེ་ ~ ཉི་ ~ དེ་ **-di** is also used in a construction expressing cause or reason. This construction consists of a clause with the inflected stem of its verb marked by the ablative suffix and followed by the phrase བརྟེན་ཉི་ **tendi**, literally 'having sided with, having adhered to'.

(95) ད་རིས་སློག་མེ་མེད་པ་ལས་བརྟེན་ཉི་ང་ལྷ་འབད་མ་ཚུགས།

d'ari 'lôme mep -le ten -di nga

today electricity not_be -[ABL] adhere -[PP] I

lâ be ma -tshu

work do did_not -be_able_to

'On account of there being no electricity today, I could not work.'

Distinct from the past participle in ལྟེ་ ~ ཉི་ ~ དེ་ **-di** is the Dzongkha prompt perfect gerund in ཅིག་ **-ci**. Previously in this chapter, we saw the form འོག་སློང་ཅིག་ **lo hōp-ci** 'after having come back' in example sentence (71), consisting of the inflected stem སློང་ **hōp** of the verb སློང་ **hō** 'arrive' and the suffix ཅིག་ **-ci**. Such forms are called prompt perfect gerunds because they specify a previous action which has just occurred and which acts as a temporal adverb in the sense of English *as soon as* or Dutch *zodra*, modifying the verb of the main clause, e.g. (96) and (97).

(96) ཁོ་འགྲོལ་ཅིག་ང་ཕར་འགྲོན་འོང།

kho jou -ci nga phâ thöng -ong
 he go -[PPG] I thither come -[POT]

‘As soon as he goes away, I’ll come [i.e., go] there [too].’

(97) ཁོ་སྐབ་ཅིག་ང་བཞག་དྲི།

khô ‘lap -ci ‘ngâ zha -da -yi
 he say -[PPG] I[ERG] put_aside -[PF] -[PT]

‘I stopped as soon as he said so.’

In Dzongkha, the ending of the prompt perfect gerund is spelt ཅིག་ **ci**. However, some erudite writers follow a Chöke orthographic convention whereby the ending of the prompt perfect gerund is spelt འིག་ after verbs ending in an orthographic ས་ and written as ཞིག་ after verbs ending in orthographic ར་ ས་ ར་ ར་ or ལ།

In addition to the prompt perfect gerund in ཅིག་ **-ci**, Dzongkha also distinguishes a regular perfect gerund marked by the suffix འིང་ན་ **-shina**. The perfect gerund in འིང་ན་ **-shina** converts a verb into a temporal adverb modifying the verb of the main clause, whereby the verb in འིང་ན་ **-shina** denotes an event or situation which took place prior to the event or situation denoted by the verb of the main clause. An example of the perfect gerund in འིང་ན་ **-shina** occurred in sentence (16) in Section 1 of this chapter.

(98) ང་བཅས་ག་ར་གཅིག་ཁར་འཇོམས་ཤིང་ན་བསྐྱེད་གྲོས་རྒྱུ་གོ།

ngace g'âra cikha dzom -shina tündrö
 we all together gather -[PFG] discussion
cap -ge
 perform -[ADH]

‘Let’s all get together and discuss the matter. [literally ‘after having gotten together’]’

(99) གསངས་བཏང་ཤིང་ན་སྐུམ་བྱེད་ནི་མིན་འདུག།

sang tang -shina 'lam j'ön -ni minu
 incense send -[PFG] 'lama come -[INF] not_be

‘After having done the smoke offering, it didn’t look as if the lama was going to come after all.’

(100) ཚེ་གསུམ་རང་སྐབ་ཤིང་ན་ད་རུང་མ་ཤོ་ག།

tshâ sum -ra 'lap -shina d'oro ma -g'o -ga
 time three -[STR] say -[PFG] still did_not -listen -[Q]

‘After having told [you] three times, you still haven’t heard [what I said]?’

In Dzongkha, the suffix of the perfect gerund is written ཤིང་ན་ **-shina**. However, some learned writers follow a Chöke orthographic convention whereby the suffix of the perfect gerund is spelt ཤིང་ན་ only after verbs ending in orthographic ས', written as ཞིང་ན་ after verbs ending in orthographic ང་ མ་ ར་ ར་ or ལ, and written as ཅིང་ན་ in all other contexts.

6 The conditional conjunction ‘if’

The Dzongkha conjunction བ་ཅིན་ **-bacin**, བ་ཅིན་ **-wacin** or མ་ཅིན་ **-macin** ‘if’ is added to the verb at the end of the clause specifying the condition. The ending བ་ཅིན་ **-wacin** is used after soft stem verbs, the ending མ་ཅིན་ **-macin** after certain verbs ending in **-m** or **-ng**, and the ending བ་ཅིན་ **-bacin** after all other verbs. The verb stem remains uninflected before the conditional conjunction. The past tense negative prefix མ་ **ma-** is used in conditional clauses, e.g. (102).

(101) ག་དེམ་ཅིག་འབད་དཀའ་ངལ་བྱུང་མ་ཅིན་ང་ལུ་ཉིག་ཟུབ་ལཱ་བརྒྱ་དགོ་པམ།

g'ademcibe kange j'ung -macin ngâ -lu
by_chance problem arise -if I -[DAT]
tiru 'ngapja gô -be
'ngütram 500 need -[AK]

‘I shall require five hundred ’ngütram for the event that by chance a problem should arise.’

(102) འགན་རྒྱ་དེ་འགྲུང་ས་ཡིག་མ་རྒྱབ་པ་ཅིན་དོན་དག་ག་ནི་ཡང་མེད།

g'enja -di -gu sayi ma -ca -bacin d'önda g'anee
agreement -the -on signature not -put -if validity any_at_all
mê
not_be

‘This agreement has no validity if it hasn’t been signed.’

If the conditional clause marked by the conjunction ‘if’ specifies a hypothetical contingency, then the main clause may take an irrealis reading. If this is the case, as much will be evident from the context, for the Dzongkha verb does not have any separate conditional or irrealis affix.

The periphrastic tense of the main verbs in examples (105) and (106) will be explained in the next chapter.

(103) ང་ཚྱོད་ཨིན་པ་ཅིན་ང་གིས་སྐྱུམ་འཁོར་དེ་ག་ལུ་ཡང་བར་བར་མི་བྱིན།

nga chö 'im -bacin 'ngâ -gi 'numkho -di
 I you be -if I -[ERG] vehicle -the
g'â -lu -e 'nya -wa mi -bj'in
 who -to -also borrow -[SUP] not -give

'If I were you, I wouldn't lend the car to anyone.'

(104) ཁོ་གིས་ཉེ་མ་ལས་ང་བཅས་ལུ་དངེས་བཞེས་སྒོ་བར་མི་ལྷོད་པས་ཟེར་
 སྐབ་བཏང་པ་ཅིན་ང་བཅས་བཞེས་སྒོ་དེ་ཚུན་ཚོད་འབད་མི་དགོ་པས།

khô -gi hema -le ngace -lu d'ari zhêgo z'a -wa
 he -[ERG] before -[ABL] we -[DAT] today food eat -[SUP]
mi -hö -be z'e 'lap -da -bacin ngace
 not -arrive -[AK] that say -dispatch -if we
zhêgo d'ä -tshöntshö be -mi -go -be
 food that -until make -not -must -[AK]

'If he had told us before that he wasn't going to come today to eat, we wouldn't have had to cook so much food.'

- (105) ང་བཅས་ཕྱགས་ཡི་ཞིན་པ་ཅིན་པོ་ད་ཀྱི་གནས་དེ་ཚུ་ནང་གནས་བསྐྱོད་
བར་མཉམ་གཅིག་འགྱུ་ཚུགས་ནི་ཞིན་པས།

ngace pchup 'im -bacin B'ö -gi

we rich be -if Tibet -[GEN]

'nä -di -tshui -na 'näkô -wa

holy_place -the -[PL -GEN] -in make_a_pilgrimage -[SUP]

'nyamci jo -tshu -ni 'ime

together go -be_able -[INF] be[AK]

'If we were rich, we would be able to make a pilgrimage to the holy places of Tibet together.'

- (106) མོ་གིས་ཡི་གུ་བཀལ་བ་ཅིན་དགའ་ནི་ཞིན་པས།

'mô -gi yig'u kä -wacin ga -ni 'ime

she -[ERG] letter send -if like -[INF] be[AK]

'I'd like it if she would send me a letter.'

- (107) དེ་སླེ་འབད་བ་ཅིན་ཨ་པ་ཅིག་པ་ཟམ་ཞིན།

d'e -be be -wacin 'apa tsip z'au 'ing

this -like do -if father anger eat be

'If you do it in this way, father will be angry.'

The verb བཀལ་ *kä* 'send' in sentence (106) may also be spelt བསྐྱུལ།

- (108) འབྲུབ་བསད་བ་ཅིན་ལས་བསགས་ཞིན།

bup se -bacin läsap 'ing

insect kill -if sin be

'It is a sin to kill [even] an insect. [literally 'if [you] kill an insect, it is a sin']'

The conjunction བ་ཅིན་ **-bacin** ~ བ་ཅིན་ **-wacin** may be shortened to the ending ན་ **-n** affixed directly to the verb.

(109) མན་བསམ་བཏང་ནི་ཡོད་ན་ད་བཏང་དགོ་པས་སྒྲུས།

'nosa tang -ni yö -n d'a tang -go -be 'mä
reason dispatch -[INF] be -if now dispatch -must -[AK] [FE]

'If you can think, this is the time to do it!' / 'If you can think, do it now!'

The conjunction 'if' is used in the frequent expressions ང་གིས་བཟླ་བ་ཅིན་ **'ngâ-gi ta-wacin** 'in my opinion', literally 'if I were to look [at the matter]', and དེ་བུ་འབད་བ་ཅིན་ **pe be-wacin** 'for example':

(110) རྩོད་ཀྱིས་བཟླ་བ་ཅིན་ཁོ་ག་དེ་སྟེ་འདུག་གོ།

chö -gi ta -wacin kho g'adebe du -go
you -[ERG] look -if he how be -[Q]

'What do you think he's like?'

(111) ང་གིས་བཟླ་བ་ཅིན་རྩོད་ཀྱིས་ཉེ་མི་གོ་བས་མེན་ན།

'ngâ -gi ta -wacin chö -gi
I -[ERG] look -if you -[ERG]

ha -mi -g'o -e me -na
understand -not -understand -[AK] not_be -[Q]

'According to me, you haven't understood. Isn't that so?'

(112) ལྲང་མོ་ཆེ་དེ་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ སྒྲོམ་ཚུང་རི་བཟུམ་ཅིག་
ཡོད་པ་ཨིན།

lâmche -di pe be -wacin bomchu
elephant -the example do -if size
ri -zumci yöp 'ing
hill -as_big_as be be

‘An elephant is, for example, as big as a hill.’

7 The concessive conjunction ‘although’

The Dzongkha conjunction རུང་ **-ru** ‘although, even if’ is added to the verb at the end of the concessive clause. The negative prefix used in a concessive clause is མ་ **ma-** rather than མི་ **mi-**, e.g. (113).

(113) ང་ནངས་པ་ཚུ་ཚོད་རྒྱུག་ལུ་མ་འོང་རུང་བདུབ་ག།

nga nâba chutshö -dr'ü -lu
I tomorrow o'clock -six -at
ma -ong -ru tup -ga
not -come -although be_alright -[Q]

‘Will it be all right even if I don’t come tomorrow at six o’clock?’

- (114) འོ་གཡུས་བཀ་ཤིས་སྐང་ལས་ཨིན་ཏེ་འབད་ཅུང་འོ་གི་
 རྗོང་ལ་སྐབ་ཐངས་དེ་སྐྱ་དག་ཏོ་ག་ཏོ་འདུག།

kho 'ü Trashigang -le 'ing -di -be -ru
 he village Trashigang -[ABL] be -[PP] -do -although
khô -gi Dzongkha 'lapthang -di
 he -[GEN] Dzongkha pronunciation -the
drad'âtoto dū.
 euphonious be.

‘Even though he comes from Trashigang, his pronunciation of Dzongkha is perfect.’

- (115) ང་བཅས་ཀྱི་རོ་བྱི་དེ་གིས་འོ་ལོ་ལེ་ཤ་གི་རྒྱབ་ལས་མཐོང་མ་ཨིན་ཅུང་
 དེ་འགྲོད་ལས་ངོ་ཤིས་པས།

ngaci rochi -di -gi kho lo -lāsha -gi -japle
 our dog -the -[ERG] he year -many -[GEN] -ago
thôm 'ing -ru d'ethröle ngoshê -be
 see [AUX] -although immediately recognise -[AK]

‘Even though it had been years since our dog had seen him, it recognised him immediately.’

- (116) འོང་གཉིས་ལམ་འགྲོ་ཅུང་ཡང་ལག་པ་མཐུད་དེ་འགྲོ་དགོ་པས།

khong -'nyî lamjo -ru -e lap thü -di
 they -two walk -although -also hand hold -[PP]
jo -go -be
 go -must -[AK]

‘Even when the two of them are walking about, they feel the need to hold hands as they go.’

(117) དོ་ཚུན་བཀོག་ཅུང་ལས་བསགས་ཡིན།

do chu -na kô -ru lāsap 'ing
stone water -in throw -although sin be

'It is a sin even to throw a stone in the water.'

8 The adversative conjunction 'but'

In Dzongkha there are various ways to render the English adversative conjunction 'but', depending on the type of contrast expressed. The Dzongkha conjunction མེན་པར་ **memba** 'but, rather' is added to the inflected stem of the verb, if any, at the end of the first proposition in the syntagma, whereby the verb is negated. The conjunction མེན་པར་ **memba** is used to render a specific contrast between two options: 'not this, but rather'.

(118) དེ་ལྟོ་སངས་རྒྱས་ལུ་འབདཝ་མེན་པར་ལྟོ་བཟ་ཡིན་པས།

d'ato Sangge lâ beu memba to z'au 'ime
now Sangge work do not_but rice eat [AUX]

'Sangge is not working now, but eating.'

(119) མོ་ངའི་བུ་མོ་མེན་པར་ངའི་སྲིང་མོ་གི་བུ་མོ་ཡིན།

mo ngê -b'um memba ngê -sîm -gi
she my -daughter not_but my -younger_sister -[GEN]

b'um 'ing
daughter be

'She's not my daughter but my younger sister's daughter.'

The conjunction དེ་འབདཝ་དང་ **d'i beuda** 'but' expresses a categorical contrast. Literally the conjunction translates roughly as 'this being the case'.

- (120) ང་བཅས་མ་པ་སྐྱུ་ན་ཁ་འགྲོ་ནི་ཨིན་ དེ་འབདཝ་དང་ དང་པ་རང་
དབང་འདུས་པོ་བྲང་ལུ་ཚར་གཅིག་འགྲོ་ནི་ཨིན།

ngace mapa Pinakha jo -ni -'ing d'ibeuda
we actually Pinakha go -[INF] -be but

d'angma -ra 'Wangdi Phodra -lu tshâ -ci jo -ni -'ing
first -[STR] 'Wangdi Phodra -to time -one go -[INF] -be

'Actually we're on our way to Pinakha, but first of all we're going to 'Wangdi Phodra once.'

- (121) ཁོ་གིས་ང་ལུ་འདྲོགས་སྐྱིས་སྟོན་པའི་ཕྱིས་ཨིན་པས་ དེ་འབདཝ་དང་
ང་གིས་དེ་ལུ་འདྲོགས་མི་བཏུབ།

khô -gi ngâ -lu drôbji tön -mi tsí 'ime
he -[ERG] I -[DAT] threat make -[NOM-GEN] pretend [AUX]

d'ibeuda 'ngâ -gi d'i -lu drô -mi -tup
but I -[ERG] that -[DAT] fear -not -fear

'He is acting as if to threaten me, but I'm not afraid of him.'

- (122) ཁོ་གིས་སློའ་དེ་ཚར་བརྒྱ་གཅིག་སྐབ་མས་ དེ་འབདཝ་དང་
ཉན་མི་གུ་ཡང་མིན་ཅུག།

khô -gi 'lô -di tshâ -jaci 'lap -me
he -[ERG] speech -the time -one_hundred say -[EP]

d'ibeuda nyen -mi g'â -e minu
but heed -[SUB] who -also not_be

'He has been saying it a hundred times, but no one is listening to him.'

Another less categorical contrast is expressed by the conjunction དེ་འབད་བར་ *d'i bewa* 'but', which contains the supine of the verb 'to do' འབད་
be.

(123) མདའ་རྒྱབ་ནི་དེ་ཉིན་མོ་བཞི་རྒྱབ་ཅི་ དེ་འབད་བར་འབའི་འགྲུར་
 ཚོར་གཅིག་ཡང་མ་ཤོག་ ག་ཅི་ཨིན་ན་མ་ཤེས།

da cap -ni -di nyim -zhi cap -ci d'i-bewa
 arrow perform -[INF] -the day -four perform -[PT] but

bai -gu tshâ -ci -e ma -phô g'aci
 target[GEN] -upon time -one -also not -hit what

'ina ma -shê
 be-[Q] not -know

‘We have been playing at archery for four days now, but not once has there been a hit. I just don’t know what’s the matter.’

Strictly speaking, the expression མ་ཤེས་ **ma-shê** in the preceding sentence is grammatically past tense in Dzongkha but takes a present tense English translation. The semantics of the choice of tense in Dzongkha is like that of English ‘I haven’t got a clue’.

9 The alternative conjunction ‘or’

The many functions fulfilled by the English conjunction ‘or’ are expressed in Dzongkha by several different means. Dzongkha ཡང་ཅིན་ **yangcin** expresses some of the most common functions of English ‘either’ and ‘or’.

(124) ང་ལུ་མི་སི་གཅིག་དགོ་པས་ ཡང་ཅིན་སྐྱུ་གཅིག་དགོ་པས།

ngâ -lu pisi -ci gô -be yangcin

I -[DAT] pencil -one require -[AK] or

'nyug'u -ci gô -be

pen -one require -[AK]

‘I need a pen or a pencil.’

- (125) ང་བཅས་ཡང་ཅིན་ནངས་པ་འགྱུ་ནི་ཨིན་ ཡང་ཅིན་གནངས་ཚོ་
འགྱུ་ནི་ཨིན།

ngace yangcin nāba jo -ni 'ing
we either tomorrow go -[INF] [AUX]

yangcin 'nātshe jo -ni 'ing
or day_after_tomorrow go -[INF] [AUX]

‘We are going either tomorrow or the day after.’

When presenting two alternatives, the verb མོ་ **mo** is placed after both alternatives. In this function, the verb མོ་ **mo** is pronounced with a short vowel and in the low register tone.

- (126) ཟླ་ལུ་ཀི་ལྷ་བ་ཉོན་མ་དེ་དགོ་ནི་སྒྲོ་དམ་པོ་དེ་དགོ་ནི་སྒྲོ།

chö -lu kitap hōm -di gō -ni -mo
you -[DAT] book blue -the require -[INF] -or

'māp -di gō -ni -mo
red -the require -[INF] -or

‘Do you want the red book or the blue one?’

When the choice is not between two alternatives but between two items expressed by a noun or demonstrative only, the conjunction ཡ་ **ya** is used, although it deserves to be noted that Dzongkha exhibits a preference for the longer constructions with མོ་ **mo** or ཡང་ཅིན་ **yangcin**. The conjunction ཡ་ **ya** is the same element that occurs as a clause-final particle ཡ་ **ya** used in rhetorical questions.

- (127) ཟླ་དྲུག་སྐབ་མི་དེ་ ཨ་ནི་ཡ་ཨ་མི།

chö -gi 'lap -mi -di: 'ani ya 'aphi
you -[ERG] say -[SUB] -the this or that

‘Was it this or that to which you were referring?’

When two alternatives are presented, the second of which takes effect if the first is not realised, either the expression དེ་མེན་ *d'imä* ~ *d'imen* 'otherwise, lest' or དེ་མེན་རུང་ *d'imeru* 'or else' is used.

- (128) བློ་འདྲི་ལྟུང་སྤྲོད་པར་ང་རང་འཕྲོན་འོང་དེ་མེན་རུང་
ངའི་ཕོ་ཁྱེད་མ་བཏང་འོང།

nāba tiru trö -ba nga -ra thöng -ong
tomorrow money pay -[SUP] I -[STR] come -[POT]
d'imeru ngê -phôgem tang -ong
or_else my -elder_brother dispatch -[POT]

'Tomorrow I'll come myself in order to pay the money, or else I'll send my big brother.'

- (129) ང་བཅས་ཚ་གཉེར་བཏོན་དགོ་པས་དེ་མེན་ཕྱིས་ནི་ཨིན་མས།

ngace tshanye tön -go -be d'imen
we haste make -must -[AK] otherwise
pchî -ni 'ime
be_late -[INF] [AUX]

'We must hurry, otherwise we'll be late.'

10 The causative conjunction 'because'

The conjunction ག་ཅི་ཨིན་མ་ཟེར་བ་ཅིན་ *g'aci'im-z'ewacin* 'because' introduces the cause or reason for a statement made in the preceding proposition.

(130) ཁོ་ལུ་ཚབཞག་ནི་མི་འོང་ག་ཅི་ཞིན་མ་ཟེར་བ་ཅིན་ཁོ་ཤོབ་རྒྱབ་ཞིན།

khô -lu chazhâ -ni mi -ong g'aci'im-z'ewacin

he -[DAT] rely -[INF] not -should because

kho shopcap 'ing

he lie [AUX]

'One should not rely on him because he is a liar.'

In addition to ག་ཅི་ཞིན་མ་ཟེར་བ་ཅིན་ *g'aci'im-z'ewacin* 'because', the two less frequent conjunctions ག་ཅི་སློབ་ཟེར་བ་ཅིན་ *g'acimo-z'ewacin* and ག་ཅི་འབད་ཟེར་བ་ཅིན་ *g'acibe-z'ewacin* also express a causative relationship. The difference in meaning is illustrated by the following examples.

(131) ད་བཅས་ལུ་མི་འབད་ག་ཅི་ཞིན་མ་ཟེར་བ་ཅིན་གྲུང་པས།

ngace lâ mi -be g'aci'im-z'ewacin 'la

we work not -do because salary

nyung -be

be_insufficient -[AK]

'We are not working because the pay isn't enough.'

(132) ད་བཅས་ལུ་མི་འབད་ག་ཅི་སློབ་ཟེར་བ་ཅིན་གྲུང་པས་ཟེར་སྐབ་ནི་ཞིན།

ngace lâ mi -be g'acimo-z'ewacin 'la

we work not -do if_asked_why salary

nyung -be z'e 'lap -ni 'ing

be_insufficient -[AK] that say -[INF] [AUX]

'If asked why we are not working, we'd have to say it's because the pay isn't enough.'

(133) ང་བཅས་ལཱ་མི་འབད་ག་ཅི་འབད་ཟེར་བ་ཅིན་གླ་ཉུང་ནི་དེ་གིས་ཨིན།

ngace lâ mi -be g'acibe-z'ewacin 'la
 we work not -do because salary
nyung -ni -di -gi 'ing
 be_insufficient -[INF] -the -[ERG] be

'We are not working on account of the fact that the pay isn't enough (literally: How is it that we are not working, it's on account of the fact that the pay isn't enough.)'

Whereas ག་ཅི་ཨིན་ཟེར་བ་ཅིན་ *g'aci'im-z'ewacin* 'because' expresses a straightforward causative relationship, ག་ཅི་སྣོ་ཟེར་བ་ཅིན་ *g'acimo-z'ewacin* has a rhetorical flavour, meaning 'if I were to be asked why', and ག་ཅི་འབད་ཟེར་བ་ཅིན་ *g'acibe-z'ewacin* has an explanatory flavour, stressing how something has come about. These Dzongkha conjunctions are used less frequently, however, than their English counterparts 'because, since, as', for Dzongkha prefers ergative constructions to indicate cause, such as ཉུང་ནི་དེ་གིས་ *nyung-ni-di-gi* 'on account of it not being enough' in sentence (133). Such constructions are treated in Chapter 7.

11 The adverbialiser

The Dzongkha verb འབད་ནི་ *beni* 'to do', with the stems *be* ~ *bä*, is held by some Bhutanese scholars to be etymologically related to the Chöke verb འབོད་ ~ འབད་ *bö* ~ *be* 'to endeavour, to exert oneself', which accounts for the present Dzongkha spelling. However, if the Dzongkha verb were to be cognate to the Dränjongke form བྱས་ *b'ya*, from Chöke བྱེད་ ~ བྱས་ ~ བྱེད་ *b'yed* ~ *b'yas* ~ *b'yos*, then the Bhutanese orthography would be represent a false etymology. However, the different initial phonemes in the two verbs in Dränjongke in Sikkim and Dzongkha of Bhutan appears to support the Bhutanese orthography chosen by scholars for Dzongkha. In addition to its use as a verb in its own right, the stem of the Dzongkha

stem འབད་ *be* ‘do’ can be used as a suffix to convert a phrase or part of speech into an adverb.

(134) འབྲོག་པ་དེ་ཚུ་གིས་རྟ་རྒྱུགས་ལེགས་ཞེས་འབད་རྒྱབ་ཤེས་པས།

Bjop -di -tshu -gi tāju läzhim -be
 Brokpa -the -[PL] -[ERG] horse_race good -[ADV]
cap -she -be
 perform -know_how_to -[AK]

‘The Brokpas know well how to race horses.’

(135) བུ་ཚུ་དང་བུ་མོ་དེ་ཚུ་ཚུའི་ནང་སྐྱེན་མོ་འབད་རྒྱུ་འབྲུ་དོ་བས།

b’utshu -da -b’um -di -tshu chu -i -nang
 boy -and -girl -the -[PL] river -[GEN] -in
gêmu -be chûchu -dee
 naked -[ADV] bathe -[PR-AK]

‘The boys and girls are bathing naked in the river.’

(136) ཀེ་ཇི་གང་ལུ་ཉིག་རུབ་བརྒྱད་འབད་མི་བྱིན་ག།

keji -g’ang -lu tiru gä -be mi -bj’in -ga
 kilogramme -full -[DAT] money eight -at not -give -[Q]

‘Won’t you give [viz. sell] it for eight ’ngütram a kilo?’

(137) ཟམ་རྒྱུད་ཀྱི་དེ་ བརྒྱུ་མ་དང་ལགས་སྦྱིང་སྦྱིང་འབད་བཤེད་དགོ།

z’am -chungku -di gä -jou -da lap
 bridge -small -that cross -go -[PG] hand
dringdri -be shê -go
 tight -[ADV] grab -must

‘When crossing that small bridge, you have to hold on tight.’

As pointed out in the previous chapter, the combination of the suffix **འབད་ be** with an infinitive is similar in meaning to the supine.

(138) ཁོ་ཐག་པ་མདུད་མོད་ཚྱུ་ལ་ནི་འབད་སྒྲོད་རུག།

kho thap düphü khö -ni -be dö -nu
 he rope untangle untie -[INF] -[ADV] sit -[IP]

‘He has sat down to untangle the rope.’

The adverbialiser **འབད་ be** is cognate to the suffix which occurs in a limited number of adjectives:

(139) ཚོད་ཀྱི་ཡི་གུ་དེ་ཚུ་གི་གྲི་འབད་ཡོད།

chö -gi yig'u -di -tshu triktribe yö
 you -[GEN] paper -the -[PL] in_order be

‘Your documents are in order.’

The transitive verb **ཐག་བཅད་ནི thâcêni** ‘to decide’ and its intransitive counterpart **ཐག་ཚོད་ནི thâchöni** ‘to be decided’ take their infinitive complement in the adverbialiser **འབད་ be**:

(140) འགྱོ་ནི་འབད་ཐག་བཅད་བཏང་ཡི།

jo -ni -be thâcê -da -yi
 go -[INF] -[ADV] decide -[PF] -[PT]

‘[I] decided to go.’

(141) འགྱོ་ནི་འབད་ཐག་ཚོད་སོ་ཡི།

jo -ni -be thâchö -so -yi
 go -[INF] -[ADV] be_decided -[PF] -[PT]

‘It has been decided that [I am, we are, he is, they are, etc.] to go.’

As an adverbialiser the element འབད་ **be** can be found as a part of many words and expressions in Dzongkha. However, as part of such words and expressions, the curious alternative spelling སླེ་ **be** can also be found. The student of Dzongkha should be aware of this orthographic variation.

To conclude this section, a number of frequent Dzongkha adverbs are introduced, which in some cases function rather differently from their English counterparts. First of all, the notion ‘before’ is expressed in Dzongkha by using the postposition ཉེ་མ་ **hema** ‘before’ with the nominalised stem of the verb in བའི་ **-bi** ~ **-mi** or བའི་ **-wi**, whereas the notion ‘after’, as explained in Section 5 of this chapter, is expressed by adding the postposition ཞིང་ལས་ **zh’ile** to the regular stem of the verb.

(142) གདོང་མ་འཇུ་བའི་ཉེ་མ་སོ་འཇུ་དགོ།

dong ma -chu -wi -hema so chu -go
face not -wash -[GN] -before teeth wash -must

‘You should brush your teeth before you wash your face.’

(143) ལྷ་ཁང་ནང་མ་འཇུལ་བའི་ཉེ་མ་ལྷ་མ་ཕྱད་དགོ།

lhaga -na ma -dzü -wi -hema lham
monastery -into not -enter -[GN] -before shoe

phü -go
take_off -must

‘You must take off your shoes before entering a monastery.’

(144) རྫོང་ནང་མ་འཇུལ་བའི་ཉེ་མ་བཀའ་ཞི་བཀའ་དགོ།

dzong -na ma -dzü -wi -hema kapne kap -go
dzong -into not -enter -[GN] -before scarf don -must

‘We must don our ceremonial scarves before entering the dzong.’

(145) ཆརཔ་རྒྱབ་ཞིན་མ་ལས་ལོག་ཉིམ་ཤར་ཡི།

châp -cap -zh'ile lo nyim shâ -yi
rain -fall -after back sun shine -[PT]

'After the rain the sun shone again.'

The notion of 'only' or 'not until' in a temporal sense is expressed in Dzongkha by the postposition བཞལ་ *gä* affixed to an adverb or present participle in combination with a negated main verb. The notion 'until, up as far as' is expressed by the postposition ཚུན་ཚོད་ *tshöntshö*.

(146) ད་གིས་ཚུད་ད་ཅིས་བཞལ་མ་མཐོང་།

'ngâ -gi chö d'ari -gä ma -thong
I -[ERG] you today -until did_not -see

'I haven't seen you till today.'

(147) རྩ་བ་ཚུཚོད་དགུ་ལས་བྱི་བུ་ཚུཚོད་ལྔ་ཚུན་ཚོད་ལྔ་འབད་དགོ་པས།

dr'ôba chutshö gu -le pchiru
morning o'clock nine -from afternoon
chutshö 'nga -tshöntshö lâ be -go -be
o'clock five -until work do -must -[AK]

'I have to work from nine to five.'

(148) ད་ཅིས་ད་བྱིས་པ་དང་བཞལ་མ་ལོང་།

d'ari nga pchîp -da -gä ma -long
today I be_late -[PG] -until did_not -get_up

'Today I didn't get up till late.'

(149) ཁོང་ལྟོ་བླ་ཚ་མུ་དང་བཟུལ་ཁོ་མ་འོང།

khong to z'a -tshau -da -gä kho ma -ong
they rice eat -finish -[PG] -until he not -come

'He didn't come until they were [already] finishing up the meal.'

(150) ལཱ་འབད་ཚར་ཞིན་མ་ལས་བཟུལ་ལྟོ་མ་བླ།

lâ bä -tsha -zh'ile -gä to ma -z'a
work do -finish -after -until rice not -eat

'[We] didn't eat until after we had finished the work.'

This postposition བཟུལ་ *gä* is cognate with the verb བཟུལ་ *gä* 'traverse' in expressions such as ཚུབཟུལ་ *chu Gä* 'ford a stream' and ཟམ་བཟུལ་ *z'am Gä* 'cross a bridge', and for both postposition and verb the alternative spelling སྟུལ་ may also be encountered.

Exercises to Chapter 6

I. Grammar questions

1. Recall that the past participial ending **-di** is written:

ཏི	-di after རྟོ, རྩ, ལ' and ས'
དི	-di after རྟོ, and
ལྟི	-di elsewhere.

What are the various uses of the past participle?

2. What is the difference in meaning between the inferred and the witnessed past? Give examples of situations in which you would use one or the other.
3. How is perfective aspect of different types of verbs expressed in Dzongkha?

4. How is the present gerund of a verb formed, and how is it used?
5. What is the sign of the adverbialiser, and how is the adverbialiser used?

II. Vocabulary

འབག་མི་	bâ-mi , n., porter, coolie (see Chapter 8).
སྤྲོ་ནི་	bâ-ni , vt. [SOFT], hide, conceal; cf. 'üpnî.
བྲབ་འགྲིལ་ནི་	bapri-ni , vi. [SOFT], tumble.
འབབ་ནི་	b'ap-ni , vi., to fall, to be poured.
བྱོག་ནི་	bj'ô-ni , vi. [HARD], run, run away.
ཅལ་	cala , n., things, stuff, affairs.
བཅག་ནི་	câ-ni , vt. [HARD], to break something.
གཅིག་འདི་	cî-di , num. plus art., the one or other.
ཆང་ཟླེ་	changze , n., drunkard.
ཆག་ནི་	châ-ni , vi. [HARD], break, be or become broken.
འཆར་གཞི་	châzhi , n., plan.
ཆར་རྒྱུ་	châchu , n., the rains, precipitation.
ཕྱག་ལུ་ནི་	châzh'uni , vt.hon. [SOFT], accompany someone, be of service to someone, be at someone's disposal, follow suit.
ཆེ་ or ཆེན་	che , adj., big, great.
མཚོག་	chô , postp.hon., honorific suffix attached to the name or title of an important person.
ཚོས་སྒྲག་ནི་	chôlhâ-ni , vt. [HARD], read.
ཚོས་བཤད་ནི་	chôshê-ni , vt. [HARD], teach, give instruction, explain.
འཇུ་ནི་	chu-ni , vt. [SOFT], wash.

ཚུརུད་	churü , n., flood.
འདམ་རུ་	damru , n., leafy vegetable which grows in marsh or swampland.
བདའ་ནི་	da-ni , vt. [SOFT], 1) chase; 2) take away.
མདའ་ཕམ་ནི་	da pham-ni , vi., to lose at archery.
བདེ་སྐྱིད་	deki , n.adj., peace, peaceful.
ལྗེ་མིག་ལུ་	dimib'u , n., key.
ལྗེ་མིག་རྒྱབ་ནི་	dimi cap-ni , vt., lock.
དོ་སྒོམ་	do bôm , n. + adj., boulder, large rock.
དོ་སུག་	dophu , n., boulder [as immobile part of a rock face, escarpment or mountain].
བརྒྱུད་ནི་	dung-ni , vt., hit, strike, slam.
དང་	da , 1) postp. with; 2) conj., and.
དང་པ་	d'angba , adj., first.
དེ་ཅིག་ or འདེ་ཅིག་	deci , adv., about, approximately.
དེ་མེན་	d'imen , adv., yet.
དེ་མེན་རུང་	d'imenru , adv., otherwise; at least.
དོན་མེད་	d'önme , n., being without reason.
དོན་དག་ or དོན་ཐག་	d'önda , n., purpose, reason.
དོས་	d'ô , n., burden, freight.
དུས་ཅི་	d'üci , adv., this year.
དུས་ལུ་	d'ülu , adv., on time, in time, in a timely fashion.
དུས་ཚོད་	d'ütshö , n., time, period of time.
འདྲ་ན་འདྲ་	drandra , adj., equal.
འདྲོགས་ནི་	drô-ni , vt. [HARD], be afraid of, fear.

འགྲུལ་འཁོར་	drükhör , n., vehicle.
གྲུལ་	dr'ä , n., see གྲུལ་ ག'ä; see གྲུལ་ལས་ dr'ä-le .
གྲུལ་ལས་	dr'ä-le , postp., [with the genitive] amongst, from amongst.
ཐོ་ལུ་	dr'ou , n., taste.
གྲོལ་ནི་	dr'ö-ni , vi.hon. [SOFT], finish; cf. རྫོགས་ནི་ dzô-ni .
ལུང་ཚེ་	dr'ungche , n., secretary.
འཛམ་གླིང་	dzamling , n., world.
རྫོགས་ནི་	dzô-ni , vi. [HARD], finish; cf. གྲོལ་ནི་ dr'ö-ni .
མཚུབ་མོ་	dzumu , n., index finger.
རྩུན་ནི་	dzün-ni , vi., to be at fault.
ཨོན་ཏ་	'entha , n., [with an aspirated th despite the orthography] floorboard.
དབྱེ་བ་ (དབེན་བ་)	'ewa , n., difference, distinction.
དགའ་རྫོན་	gatön , n., festival.
དགོངས་ཡངས་	gungya , n., freedom, liberty.
འགོང་ནི་	gô-ni , n., to take [time].
འགོ་	gu , n., [with a different vowel than in traditional orthography] time, occasion.
མགུ་ན་ན་	gunana , adv., so much so or so intensely that one's head starts to ache.
འགོ་བརྩུགས་ནི་	gutsû-ni , vt. [HARD], to start, commence.
གྲུལ་	g'ä , n., line, array.
སྤྲིད་སྤྲུག་	gïdu , 1) adj., idle, lazy; 2) n., lethargy, laziness.
ཉོན་མ་	höm , adj., blue, green.
རྒྱ་གར་	Jaga , n., India.

ཇུ་མི་	Jami , n., Chinese (people).
ཇུ་མཚོ་	jamtsho , n., ocean, sea.
ཇུ་ནག་	Jana , n., China.
རྣམ་མ་	kâm , n., star.
དཀར་པོ་	kâp , adj., white.
རྒྱུ་སྐྱུ་ག་	kîdu , n., 1) payment made in compensation for some loss; 2) loss, discomfort, problem, worries.
བརྒྱུ་མི་	kimi , n., loan.
ལེ་རྣོད་	khêko , adj., strong.
ཁུ་ཚ་	khuca , n., [unaspirated c despite orthography] cargo, freight.
ཁུ་ཚ་འགྲུལ་འཁོར་	khuca drükhör , n., lorry.
ཁུངས་	khung , n., benefit, value, point, purpose.
ལང་ནི་	lang-ni , 1) vi., be enough, suffice; 2) vt., to occasion, to inflict, to cause, to bring forth, to emit.
ལཱ་སྐོར་	lâko , n., work, programme of activities, duties.
ལང་མ་འབད་	lâmbe , adv., sufficiently, in sufficient quantity.
ལཱ་སར་	lâsa , n., place of work.
ལས་བསམག་ནི་	lâsâ-ni , vi. [HARD], commit a sin, incur a sin.
ལོ་ཐོག་	lotho , n., harvest.
ལུང་མ་	lum , n., valley.
ལུས་ནི་	lû-ni [HARD], 1) vt., to abandon, postpone; 2) vi. to stay behind.
ལྷང་	'lang , n., bull.
ལྷོ་བ་གྲུ་	'lopdra , n., school.
ལྷོ་ན་པོ་	'lönbo , n., minister.

མ་འགྲིགས་ནི་	madrî-ni , vi. [HARD], to argue, to disagree.
མ་ཚད་	matshe , adv., not only; cf. mitshê.
མེད་པ་བཏང་ནི་	meptang-ni , vt., spoil, mess up, ruin.
མི་དབང་	Mi'wang , n., His Majesty [as a term of reference, not as a term of address].
མིང་གཏམ་	mingtam , n., renown, repute.
མི་ཚད་	mitshê , adv., not only; cf. matshe.
མོ་རབ་	nôp , n., gem.
གནམ་	'nam , n., sky, heaven.
གནང་ནི་	'nang-ni , vt.hon., give, grant.
གནགས་	'nap , adj., black.
གནས་མཇལ་ནི་	'näjä-ni , vi. [SOFT], visit a holy place or temple.
གནས་སྐོར་	'näko , n., pilgrimage.
ངོ་ཤེས་ནི་	ngoshê-ni , vt. [HARD], recognise.
དངུལ་	'ngü , n., money, silver.
ཉམས་ནི་	nyam-ni , vi., fall into decay, waste away from neglect.
ཉན་ལུག་	nyenkhu , n., obedience.
ཉན་ལུག་བཏབ་ནི་	nyenkhu thap-ni , vt., [with an aspirated th despite the orthography] to be obedient, follow orders, follow instructions.
གཉིད་ཐལ་ནི་	'nyîthä-ni , vi. [SOFT], fall asleep.
སློབ་ནི་	po-ni , vi. [SOFT], move house.
ཕམ་	pham , n., parents.
ཕམ་ནི་	pham-ni , vi., to lose at a game or competition.
ཕྱང་ཀ་	pcangka , adj., poor.

དཔྱད་རིས་བཏང་ནི་	pcäre tang-ni , vt., remember.
འཕུག་བདའ་ནི་	pchada-ni , vt. [SOFT], sweep away.
འཕུག་ནི་	pchâ-ni , vt. [HARD], wipe, sweep.
ཕྱིན་ལྟམ་	pchetra , n., pice, money.
ཕྱད་ནི་	pchê-ni , vt. [HARD], meet.
ཕྱི་ལ་	pchikha , adv., outside.
ཕྱི་རུ་	pchiru , 1) n., evening; 2) adv., in the evening.
ཕྱི་རུ་ལམས་	pchiru-kham , adv., in the eveningtime.
ཕྱི་བྱིན་ནི་	pchî bj'in-ni , vt., to settle a matter.
སེམས་ཆགས་ནི་	semchâ-ni , vt. [HARD], be infatuated by, be enthralled by.
རང་རང་	rangra , pro.adj., own, one's own.
རི་	ri , n., mountain.
རིན་	rin , n., fee, price.
སེར་གུ་	sêgu , n., split, space between.
སེན་མོ་	sêmu , n., [with the verb བཏབ་ནི་ tapni] pinch.
བསད་ནི་	sê-ni , vt. [HARD], kill.
སེར་པོ་	sêp , adj., yellow.
སོ་བཏབ་ནི་	so tapni , vt., to bite.
གསོལ་རས་	söra , n.hon., gift, present or donation from a person of higher social status to one of lower social status.
ཤར་ནི་	shâ-ni , vi. [SOFT], shine.
ཤི་ནི་	shi-ni , vi. [SOFT], die.
ཤོར་ནི་	shô-ni , vi. [SOFT], drop, fall.

བཏྲ་ནི་	ta-ni , vt. [SOFT], look.
བཏང་ནི་	tang-ni , vt., send, dispatch.
སྟབས་སྦྲིག་ནི་	tapdrî-ni , vi. [HARD], to be feasible, be practicable, (of activities) be combinable.
བཏབ་ནི་	tap-ni , 1) vt., [with རྩེད་ཀྲམ་ pchetra ‘money’, ལུ་ལོན་ b’ölö ‘loan’] pay; repay, bay back; 2) vi., get caught in, get ensnared (e.g. on a hook, in an awkward situation).
བརྟེན་ཏེ་	tendi , adv., [with ལས་ lä] caused or sustained by; on account of.
བརྟེན་ནི་	ten-ni , n., depend on something for income, make a living from; cause, sustain.
སྟོང་བཏབ་ནི་	tong tap-ni , vt., pay the fine for involuntary manslaughter (= སྟོང་ tong).
ཏོ་རས་	tôra , n., handkerchief, towel.
ཐག་ཚོད་ནི་	thâchö-ni , vi. [HARD], be decided that [with postposition འགྲུར་ gu or complement in འབད་ be].
ཐག་བཅད་ནི་	thâcê-ni , vt. [HARD], [with the postposition འགྲུར་ gu or complement in འབད་ be] decide upon, decide that.
སྐྱུ་འཐེན་ནི་	’lu then-ni , vt., sing a song.
མཐོང་རྒྱ་	thodr’a , n., highest vantage point, summit, ridge.
མཐོང་ནི་	thong-ni , vt., see.
ཐོག་ལས་སྦྱེ་	thôlebe , postp., [with the genitive] by, through, by means of.
སྟོད་ནི་	trö-ni , vt. [HARD], pay.

བཟུམ་ནི་	tsam-ni , vt., fashion a plan, work out in detail, outline.
ཚེད་མ་ཚེད་ནི་	tsêm tse-ni , vi. [SOFT], play, horse around.
གཚོ་བོ་	tsou , adj., real, genuine, actual.
ཚོ་ནི་	tsha-ni , vi. [SOFT], 1) burn, sting, be overly spicy; 2) [of the eyes མིག་རྩོ་ 'mito] be jealous.
ཚར་ནི་	tshâ-ni , vt. [SOFT], finish, complete.
ཚམ་མ་	tshâma , n., forest.
གཡེའབ་ནི་	'üp-ni , vi., hide, hide oneself; cf. bâni.
ཡང་ཅིན་	yangcin , adv., rather.
ཡང་ན་	yân , adv., same as ཡང་ཅིན་ (see Chapter 6).
ཟཔ་	zap , n., [with a hard initial consonant despite the lack of 'nyönju] slave.
གཟུགས་	zû , n., body.
ཞིང་གཤེགས་	zh'ingshe , adj., late, deceased.

III. Translate into English

Translate the following sentences into English after you have studied Chapter 6.

- 1 ཁོ་གིས་ཕྱེད་གྲམ་བཏབ་བཏང་ཡི།
Khô-gi pchetra tap-da-yi.
- 2 མོ་གིས་ང་བཅས་ཀྱི་བཤོ་ལ་ག་ར་འཁྱུ་བཏང་རུག།
'Mô-gi ngaci g'ola g'âra chu-da-nu.
- 3 ཁོ་ལྷ་སར་ཡར་སོ་རུག།
Kho lâ-sa yâ-so-nu.

༤ ལོ་གིས་མེའི་སྐྱུ་གུ་མེད་པ་བཏང་ཡི།

Khô-gi ngê 'nyug'u mep-tang-yi.

༥ ལོ་མཚུབ་མོ་གིས་མིག་ཏོ་འཕྲག་དོ་བས།

Kho dzumu-gi 'mito pchâ-dee.

༦ ལོང་གཉིས་འགོ་དང་པ་རྫོང་ནང་ཕྱད་དེ་ངོ་ཤེས་རྟུག།

Khong 'nyî gu d'angba dzong-na pche-di ngoshê-nu.

༧ དོས་འབག་མི་དེ་ཚུ་གིས་ཁུ་ཆ་འགྲུལ་འཁོར་གྱི་ཐོག་ལས་སྐྱེ་འབག་རྟུག།

D'ô bâ-mi-di-tshu-gi khuca drükhör-gi thôlebe bâ-nu.

༨ ང་ཁྱིམ་དེ་ནང་མ་སྐྱོ་བའི་ཉེ་མ་ལོང་སྐྱོད་པ་ཡིན་པས།

Nga chim-di-na ma-po-wi hema khong döp 'ime.

༩ ང་སྐྱིད་སྐྱུག་འབད་སྐྱོད་པ་དང་མེའི་ཨ་པ་གིས་ང་ལུ་སྐྱབ་ཡིན།

Nga gîdu-be döp-da ngê 'apa-gi ngâ-lu 'lap 'ing.

༡༠ ང་ཁྱིམ་ནང་མ་ལྷོད་པ་ལས་མོ་གིས་ཡི་གུ་དེ་སྐྱ་དྲ་རྟུག།

Nga chi-na ma-höp-le 'mô-gi yig'u-di bâ-da-nu.

༡༡ དག་ཤོས་དེ་ཚུ་སྐྱོབ་གྲུ་ནང་འབྱོན་མ་དང་སྐྱོབ་ཕྱག་པ་ཚུ་གིས་ཞབས་ཁྲ་གཅིག་
འབྲེན་སྐུལ་རྟུག།

Dr'âsho-di-tshu 'lopdra-na j'öm-da 'lopthrup-tshu-gi
zh'apthra-ci then-phü-nu.

༡༢ དོ་སྐྱོམ་གཅིག་སྐྱང་དེ་འགྲུར་ལས་མར་རྒྱབ་འགྲིལ་ཉེ་ལམ་ལར་སྐྱོད་རྟུག།

Do-bôm-ci gang-di-gu-le mâ bapri-di lam-kha dö-nu.

༡༣ མི་དབང་ཞིང་གཤེགས་མཚོག་གིས་ཟུམ་དགོངས་ཡངས་མ་གནང་པའི་ཉེ་མ་
 དེའི་ཕམ་དེ་ཚུ་ལུ་ཟུམ་གཅིག་བརྒྱ་ལྷ་བརྒྱ་དེ་ཅིག་ཡོད་པ་ཨིན་པས།

Mi'wang zh'ingshe chō gi zap gungya ma-'nang-bi hema,
 ngê pham-di-tshu-lu zap cikja 'ngapcu deci yöb 'ime.

༡༤ ཁོང་ཚལ་མ་ནང་ལས་ཕར་བྱོག་རུང་ཡང་ང་བཅས་ཀྱིས་མ་བཞག་པར་བདའ་
 ཡི།

Khong tshäma-na-le phâ bj'ô-ru-ya ngace-gi ma-zha-ba da-
 yi.

༡༥ ཁོ་རྟལ་བུ་རང་བཟོ་གནགས་གཅིག་དང་ཡང་ཅིན་དཀར་པོ་གཅིག་གྲོན་འོང་མ་
 ཨིན་པས།

Kho tabura g'ô 'nap-ci da, yangcin kâp-ci g'ön ôm 'ime.

༡༦ ཚོས་བཤད་དང་ལེགས་ཞེས་འབད་ཉན།

Chôshep-da läzhim-be nyen!

༡༧ ཕགས་བསད་དང་ལས་མི་བསག་ག།

Phap sep-da lä-mi-sâ-ga?

༡༨ ང་བཅས་གཉིས་ཅེད་མ་ཅེད་མ་དང་ཁོ་མིག་ཉོ་ཚཱ་མས།

Ngace 'nyî tsêm tseu-da kho 'mito tshau-me.

༡༩ ད་མིས་ང་བཅས་ཀྱིས་ལྷ་འགོ་བརྒྱགས་ཏེ་ལེགས་ཞེས་ཅིག་རང་མ་སོང་།

D'ari ngace-gi lâ gutsu-di läzhimci-ra ma-song.

༢༠ གནས་སྐོར་སོང་སྟེ་གནས་མ་མཇལ་ན་རང་རང་རྩུན།

'Näko song-di 'nä-ma-jän rangra-dzün.

༢༡ རི་མཐོ་རྒྱག་གཅིག་འགྲུར་འཛོག་སྟེ་བལྟ་བ་ཅིན་ཀུ་རི་རྒྱ་དེ་ལེགས་ཞེས་འབད་
 མཐོང་ནི་མས།

Ri-thodr'a-ci-gu dze-di ta-wacin, Kurichu-di läzhim-be
 thong-ni-me.

22 ཁོ་ལོག་འགྲོ་བ་ཅིན་ཁྱོད་སྡོད་ནི་ཡིན་ན།
Kho lo jo-wacin chö dö-ni 'ina?

23 ཁོ་གིས་ང་ལས་བསྐྱེ་མི་དེ་དུས་ཚོད་ཁར་སྡོད་བཏུབ་པ་ཅིན་ང་ལོག་
གཡུས་ཁ་འགྲོ་ནི།
Khô-gi nga-le kimi 'ngü-di d'ütshökha trö-tu-bacin, nga lo
'ükha jo-ni.

24 དྲག་ཤོས་ད་རིས་རང་ལོག་གྲོན་པ་ཅིན་ང་ཡང་ཕྱག་ལུ་དགོ་པས།
Dr'âsho d'ari-ra lo j'ön-bacin, nga-e châzh'u-go-be.

25 གཟུགས་སློམ་ཤོས་ག་ཡིན་རུང་ཁོ་རྗེ་ཚེ་ཤོས་ཀྱན་ལེགས་ཡིན། ཁོ་གིས་ག་
ལུ་ཡང་འདྲོགས་མི་བཏུབ།
Zû bom-sho g'â 'ing-ru khêko-che-sho Kinle 'ing. Khô-gi
g'â-lu-e drô-mi-tup.

26 ཁོང་གིས་འཆར་གཞི་ག་དེ་ཅིག་རང་བཟུམ་ཏེ་འབད་རུང་ཁུངས་ག་ནི་ཡང་མིན་
འདུག།
Khong-gi châzhi g'adeci-ra tsam-di-be-ru khung g'anee
minu.

27 ད་རིས་ང་ཁྲོམ་ཁ་ཚར་གསུམ་དེ་ཅིག་རང་སོང་སྟེ་འབད་རུང་ཚོད་སྟེ་ཉོ་ནི་དེ་
དཔུང་དིས་མ་བཏང་མས།
D'ari nga thromkha tshâ sum-deci-ra song-di-be-ru tshöse
nyo-ni-di pcäre ma-tang-me.

28 ང་བཅས་ག་ར་འགྲོ་ནི་འགྲུར་ཐག་ཚོད་སོ་ཡི་དེ་འབད་མ་དང་ཁོ་ག་ཅིག་གིས་
ཉན་མ་བཏུབ།
Ngace g'âra jo-ni-gu thâchö-so-yi, d'i beu-da kho-ci-gi nyen-
ma-tup.

- 29 ང་གིས་མ་འབྲུད་འབྲུད་པ་འབད་ཉེ་མ་ལས་རང་སྐབ་ཅི་དེ་འབད་བར་ལོ་ལུ་ཉན་
 ལུག་རང་མིན་འདུག།
 'Ngâ-gi ma-thüthüp-be hema-le-ra 'lap-ci, d'i bewa khô-lu
 nyenkhu-ra minu.
- 30 ཅངས་པ་རྫོང་ནང་འགྲོ་ནི་དང་གཡུས་ཁར་འགྲོ་ནི་གཉིས་གཅིག་ཁར་སྐབས་མི་
 སྐྱེག་པས་ དེ་འབད་ནི་དེ་གིས་ཡང་ཅིན་གཡུས་ཁར་འགྲོ་ནི་དེ་བཞག་ན་ནི།
 Nâba dzong-na jo-ni-da 'ükha jo-ni-'nyî cikha tap-mi-dri-be.
 D'i be-ni-di-gi yangcin 'ükha jo-ni-di zha-da-ni.
- 31 དེའི་ཆ་རོགས་ལུ་གནམ་གྲུའི་གྲུ་ལངས་འབད་མེད་པ་ལས་བརྟེན་ཉེ་ལོ་སྤེང་
 ཀོག་ལུ་མི་འགྲོ་བས།
 Ngê châro-lu 'namdruï 'la lâmbe mep-le ten-di kho
 Bangkok-lu mi-joe.
- 32 དཔོན་ལས་སྦྱིད་སྦྱུག་ཅིག་ལྷོ་བར་ཨིན་དེ་མེན་རུང་གསོལ་རས་གཅིག་འདི་ག་
 དེ་སྤེ་རུང་ ལྷོ་དགོ་ལགས།
 Pön-le kîdu-ci zh'u-wa 'ing. D'imenru söra-ci-di g'adebe-ru
 zh'u-go lâ.
- 33 འབད་ཚུགས་པ་ཅིན་སོ་གཅིག་དང་དེ་མེན་རུང་སེན་མོ་གཅིག་འདི་བཟབ་རང་
 བཟབ་དགོ།
 Be-tshu-bacin so-ci-da d'imenru sêmu-ci-di tap-ra-tap-go.
- 34 ལུ་མོ་དེ་འཇའ་རིམ་ཡོད་ནི་དེ་གིས་ག་ར་མོ་ལུ་སེམས་ཆགས་པ་ཨིན་པས་དེ་
 མེན་པས་ ཚུན་སྦྱང་ཀ་ཨིན་པས།
 B'um-di j'ârim yö-ni-di-gi g'âra mô-lu semchâp 'ime.
 D'imen pham-tshun pcangka 'ime.

34 དཱ་རིས་ཉིམ་ཤར་ནི་དེ་གིས་ལུ་སྐྱོར་ལེགས་ཞིམ་སོང་ཡི་དེ་མེན་ངའི་ལུ་དེ་ རུས་
ཚོད་ལེ་ཤ་འགོར་ནི་ཨིན་པས།

D'ari nyim shâ-ni-di-gi lâko lâzhim song-yi. D'imen ngê-lâ-
di d'ütshö läsha gô-ni 'ime.

36 འདམ་རུ་དེ་འདམ་ནང་ལས་སྐྱེས་མ་མ་ཚད་བྱོལ་ཡང་འདམ་བཟུམ་སྐྱེ་ཨིན་རུང་
ཨའི་གིས་ དེ་རང་ཟེ་ནི་དག་འབས།

Damru-di dam-na-le keu matshe, dr'ou-e dam-zumbe 'ing-
ru 'ai-gi d'i-ra z'ani ga-e.

38 ཅ་ལ་དེ་ཉོ་བའི་སྐང་ལས་རང་ཆག་སྟེ་ཡོད་པ་ཨིན་ན་ང་གིས་བཅག་དཔ་ཨིན་ན་
མ་ཤེས།

Cala-di nyo-wi-gang-le-ra cha-di yöp 'ina, 'ngâ-gi câ-dap
'ina ma-shê.

39 རུས་ཅི་ལོ་ཐོག་ལེགས་འོང་ག་ཅི་སྐྱེ་བེར་བ་ཅིན་ཆར་ཚུ་རུས་ལུ་འབབ་ཨིན་པས།
D'üci lotho lä-ong, g'acibe z'ewacin châchu d'ü-lu b'ap 'ime.

39 ང་བཅས་དཱ་རིས་མཉམ་པམ་སོ་ཡི། ཨིན་རུང་ཁོང་དང་ང་བཅས་འདྲན་འདྲ་ཨིན།
ཁོང་ཡང་ཁ་རྩ་ཁ་ཉིན་མོ་ཚར་གཅིག་པམ་སོ་ཡི།

Ngace d'ari da pham-so-yi. 'Ing-ru khong-da ngace drandra
'ing. Khong-e khâtsa khanyim tshâ-ci pham-so-yi.

40 ག་ཅི་གི་འཇུལ་ཨིན་ན། ཆར་པ་རྒྱབ་པའི་སྐང་རང་ཉིམ་ཤར་ཆི་ཡི།
G'aci-gi thrü 'ina? Châp-ca-bigang-ra nyim shâ-che-yi.

41 ལུང་མ་འདི་ནང་གི་གཡུས་དེ་ཉེ་མ་ལས་རང་ཚུ་རུང་གིས་འཇུག་བདའ་མཆིས་
ལུག།
Lum-di-na-gi 'ü-di hema-le-ra churü-gi pchadâ-che-nu.

42 མི་ག་གིས་ཡང་འབད་མ་ཚུགས་པར་ལུས་མི་ལུ་དེ་དཱ་རིས་ང་གིས་འབད་དེ་ཡི།
'Mi g'â-gi-e be-ma-tshu-ba lü-mi lâ-di d'ari 'ngâ-gi bā-da-yi.

- ༤༣ འཇམ་གླིང་འདི་ནང་བདེ་སྐྱིད་ཀྱི་ཉིམ་ཉེ་མ་ལས་རང་ཤར་ན་ལུག།
Dzamling-di-na Deki-gi Nyim hema-le-ra shâ-da-nu.
- ༤༤ གླང་རིན་སྣོད་པར་མི་ཚད་གླང་ཡང་གི་སོ་པར།
'Langri trö-ba mitshê 'lang-e shi-so-ba.
- ༤༥ མི་བསད་པར་མི་ཚད་སྣོད་ཡང་བཏབ་ན་པར།
'Mi se-ba mitshê tong-e tap-da-ba.
- ༤༦ གྲུ་མཚོ་ནང་ལས་འཕྱོལ་མི་ལོ་རྒྱུ་དེ་ཉོན་མེད་དེ་སྣོ། སེར་པོ་དེ་སྣོ།
Jamtsho-na-le thön-mi-nôp-di höm-di-mo sêp-di-mo?
- ༤༧ སྤྲ་རོ་འབྲུག་གྲུ་ལ་རྫོང་དེ་ཉམས་སོ་རུང་རྫོང་གི་གྲུ་ལ་ལས་མིང་གཏམ་ཆེ་ཤོས་
གཅིག་ཞིན།
Paro Drugä Dzong-di nyam-so-ru dzong-gi dr'ä-le mingtam-
chesho-ci 'ing.

IV. Translate into Dzongkha

1. When he comes into the house, he always slams the door.
2. Until my friend finds a good place to stay, I'll keep him with me.
3. Is this child a boy or a girl? (literally: 'the child of today')
4. When he finished studying, he fell asleep.
5. When she had locked the door, she dropped the key between the floorboards. (translate: 'it dropped...')
6. I am going to Paro, but he is staying here.
7. We have to give this paper either to the minister or to the minister's secretary.
8. Which towel will you buy, the Indian one or the Chinese one?
9. After the festival was finished, those guys would not go home.
10. They came running from school.

V. Text

ཆང་ཟེ་གསུམ།

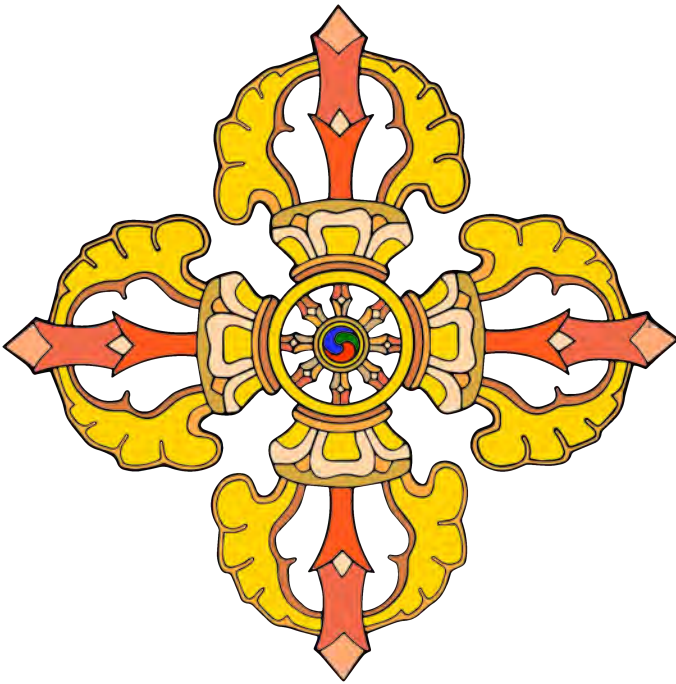
། ཆང་ཟེ་གསུམ་ ཉིམ་གཅིག་རང་ ཆང་ཁང་ནང་ ཆང་འབྱུང་ རྫོང་པའི་ཤུལ་ ཕྱི་རུ་ལམ་ས་
 གཅིག་ཁར་ ཁོང་རང་ གསུམ་ཆར་ ཕྱི་ཁ་ འཕྲོན་འབྲོལ་དང་ དང་པ་རང་ ཆང་ཟེ་ བཀ་ཤིས་གྱིས་
 དེ་ལྟོ་གནམ་ཁར་ ཤར་ཏེ་ཡོད་མི་དེ་ ཉིམ་ ཡིན་ན་ ལྷ་མ་ ཡིན་ན་ ཟེར་ ལྷ་བ་དང་ དེ་ལས་ ཆང་ཟེ་
 རོ་རྩེ་གིས་ ག་ཏེ་འོང་ནི་ དང་བཅས་རྒྱ་ ཆང་འབྱུང་སྟེ་ ལེ་ཤ་ཡར་སེ་ཡི་ དེ་དེ་ ཉིམ་མེན་པར་ ལྷ་མ་
 འོང་ ཟེར་ ལྷ་བ་དང་ ཆང་ཟེ་ དཔལ་འབྲོར་གྱིས་ བྱེད་གཉེས་ མ་འགྲིགས་པ་ ག་ནི་ཡང་ འབད་
 མི་དགོས་ ད་གིས་ དེ་དབྱེ་བ་ ཕྱེ་བྱིན་གེ་ དེ་ལྟོ་ གནམ་ཁར་ ཤར་ཏེ་ ཡོད་མི་དེ་ ཉིམ་ཡང་མེན་
 ལྷ་མ་ཡང་མེན། ལྷ་མ་ཡིན་ ཟེར་ ཁོང་རང་ ཆང་ཟེ་གསུམ་ མ་འགྲིགས་པར་ རོན་མེད་གྱི་ ལ་
 ག་ཤག་ མགུ་ན་ ལྷ་བ་དགོས་མི་དེ་ རོན་དག་གཅི་བོ་ ཆང་ དེ་ལས་བརྟེན་ཏེ་ ཡིན་པས།།

Changze sum

Changze sum nyim-ci-ra changkha-na chang thung-dö-bi shü pchiru-kham cikha khong-ra sum-chara pchikha thön jou-da d'angba-ra changze Trashi-gi “D'ato 'nam-kha shâ-di yö-mi-di nyim 'ina, dau 'ina?” z'e 'lap-da, d'ele changze Dôji-gi “G'âti ong-ni? D'a ngace nâ chang thung-di läsha yâ-so-yi. D'a, d'i nyim memba, dau ong” z'e 'lap-da, changze Pänjo-gi “Chä 'nyí ma-drip g'anee be mi-go. 'Ngâ-gi-d'i 'ewa pchî bj'in-ge! D'ato 'nam-kha shâ-di yö-mi-di nyim-e mä, dau-e mä. Kâm 'ing” z'e, khong-ra changze sum ma-drî-ba d'önme-gi khasha gunana cap-go-mi-di d'önda tsou chang-di-le ten-di 'ime.

True or false?

- ༡ ཆང་ཟེ་གསུམ་གྱི་ མིང་ བཟུ་ཤིས་དང་ དཔལ་འབྱོར་ དེལས་ དབང་འདུས་ ཡིན།
Changze sum-gi meng Trashi-da Pänjo-d'ele 'Wangdi 'ing.
- ༢ ཁོང་གསུམ་ ཁ་གཤག་རྒྱབ་ དགོ་པའི་ རྣོན་དག་གཙོ་བོ་ ཏིག་རུབ་ལས་བརྟེན་ཏེ་ ཡིན།
Khong sum khasha cap-go-bi d'önda tsou tiru-le tendi 'ing.

Periphrastic constructions with the infinitive, the potential, the future, interrogative and indefinite pronouns, the Bhutanese calendar

1 The infinitive

The infinitive is formed by adding the ending རྟེ་ **-ni** to the stem of the verb, e.g. གཡིབ་ལྟེ་ **'üp-ni** 'to hide', མཚོང་ལྟེ་ **chong-ni** 'to jump', འཇུང་ལྟེ་ **thung-ni** 'to drink, to smoke', མཐོང་ལྟེ་ **thong-ni** 'to see', འབད་ལྟེ་ **be-ni** 'to do'. The infinitive is used as a verbal noun or in periphrastic constructions in combination with forms of the verb 'to be'.

The infinitive as a verbal noun can take the definite or indefinite article དེ་ **di** 'the' or གཅིག་ **ci** 'a' or 'one' as well as postpositions and acts as a nominal constituent in the syntagma.

(1) ད་ལྟོ་ལྷ་འབད་ནི་མེན་པར་ལྟོ་བཟོ་ནི་ལོན།

d'ato lâ be -ni -mema to z'a -ni 'ing
 now work do -[INF] -instead rice eat -[INF] be

'Now we'll eat without having worked.'

- (2) ལྷོད་ཀྱིས་བལྟ་བ་ཅིན་ལོ་གིས་ཚོས་ལྷག་ཤེས་ནི་བཟུམ་ཅིག་འདུག་ག།

chö -gi ta -wacin khô -gi chôlhâ she -ni -zumci
 you -[ERG] look -if he -[ERG] read know -[INF] -like
du -ga
 be -[Q]

‘Do you think he knows how to read?’

- (3) ལོང་གཉིས་གཉེན་རྒྱབ་ནི་དེ་ཕར་འབད་བཞག། གཅིག་གིས་
 གཅིག་ལུ་ཁ་རང་ལེགས་ཞེས་འབད་མི་སྐབ་པས།

khong -'nyi 'nyen -cap -ni -di phâ be -zhâ.
 they -two marriage -perform -[INF] -the thither do -put
ci -gi ci -lu kha -ra läzhimbe mi -'la -be
 one -[ERG] one -[DAT] speech -[STR] nicely not -say -[AK]

‘Put all thoughts of those two ever getting married out of your head. They don’t even talk to each other in a civil way.’

- (4) རོ་ཁྱི་དེ་གིས་སོ་བཏབ་ནི་བཟུམ་ཅིག་འདུག་སྐས།

rochi -di -gi sotap -ni zumci dû 'mä
 dog -that -[ERG] bite -[INF] like be [FE]

‘Hey, that dog looks as if it’ll bite.’

- (5) ང་ལོད་འཆམ་ལྷག་ནི་དེ་གཞན་མེད་ས་མེད་ལྷ་ཁག་འདུག།

nga b'öcham lhap -ni -di
 I Bhutanese_mask_dance learn -[INF] -the
'namesame lâkha dû
 very difficult be

‘It’s very difficult for me to learn Bhutanese mask dance. [literally ‘For me the learning of Bhutanese mask dance is very difficult’.]’

- (6) ལྷོད་ལྷོད་རང་གིས་ཚེ་ལོ་རྒྱ་གཅིག་ཟུབ་ནི་དེ་ལལ་གཅིག་ཡང་
མ་ཟུབ་བཟོལ་ཞིན་པས།

chö chö -ra -gi tshe lo -ja -ci
you you -[STR] -[ERG] life year -hundred -one

thüp -ni -di khä -ci -e ma -thup zou 'ime.
attain -[INF] -the score -one -too not -attain make [AUX]

‘You’re shortening your life expectancy from one hundred to less than twenty years. [literally ‘You yourself are making the attainment of a lifetime of one hundred years into attaining not even one score years’.]’ (said to a tobacco smoker)

The verb ཚོས་ལྷག་ *chôlhâ* ‘to read’ in sentence (2) incorporates the lexicalised complement ཚོས་ *chô* ‘learning, holy scriptures’ which is dropped when the verb takes an overt object, e.g. རྒྱན་གསལ་ལྷག་དོ། *Nga Künsel lhâ-do* ‘I am reading the Künsel’.

The ergative suffix གྱིས་ *gi* can be attached to an infinitive to indicate a cause, as in the expression དེ་འབད་ནི་དེ་གིས་ *D'i be-ni-di-gi* ‘therefore’, literally ‘on account of it being that way’, e.g. (7), or as in the phrase ཉལ་ས་རང་ལྷོད་ནི་དེ་གིས་ *hap-hap-sara dö-ni-di-gi* ‘because of the incessant barking of the dogs’ or ‘because of the fact that the dogs keep on barking’, e.g. (8). The ergative suffix may mark a verbal noun as the agentive subject of a sentence, e.g. (9).

- (7) ད་ལྟོ་མདའ་རྒྱབ་པའི་སྐྱང་ཞིན། དེ་འབད་ནི་དེ་གིས་གཞུ་
རྒྱལ་ནི་ཞིན་ན་སྐྱབ་མི་ཤེས་པས།

d'ato da ca -bigang 'ing. d'i be -ni -di -gi
now arrow perform -[CON] be that do -[INF] -the -[ERG]
g'â gâ -ni 'ina 'lap mi -shê -be
who win -[INF] be[Q] say not -know -[AK]

'We are now playing archery. Therefore, we can't yet say who's going to win.'

- (8) ལུབ་མོ་རོ་བྱི་ཉལ་ཉལ་ས་རང་སྤྱོད་ནི་དེ་གིས་ང་ཙུ་ལས་རང་
གཉིད་ལོག་མི་ཚུགས་པས།

numu rochi hap -hap -sara dö -ni -di -gi
night dog bark -bark -[DPG] keep_on -[INF] -the -[ERG]
nga tsale -ra 'nyîlô mi -tshu -be
I at_all -[STR] sleep not -can -[AK]

'I can't sleep at all at night because the dogs keep on barking.'

- (9) ལྷན་ལྷུག་རང་ནི་དེ་གིས་རྣམ་ཅོ་མེད་པ་བཏང་མ་ཞིན།

denca dr'ang -ni -di -gi 'namco meptâm 'ing
slap strike -[INF] -the -[ERG] ear spoil [AUX]

'Slapping damages the ears.'

A cause can also be expressed by the ablative suffix ལས་ *le* affixed to the inflected stem of the verb.

- (10) ཀེ་པར་དེ་གིས་སྒོ་ལི་དུས་ཚོད་ཁར་བརྒྱུད་ཆེས་ལས་ཁོང་རྒྱལ་ཁ་ཐོབ་ཅུག།

kipar -di -gi bôli d'ütshökha zung -chip -le
 goalie -the -[ERG] ball in_time catch -feel -[ABL]
khong gäkha thop -nu
 they victory get -[IP]

‘Because the goalkeeper caught the ball in the nick of time, they won the game.’

The suffix ཁོ་ **-m** can be added to the infinitive to form a *nomen concretum* with the meaning ‘that by means of which’:

- (11) ལྷགས་ཀྱིན་ཁ་ཕྱི་ཞིམ་དེ་མེད་པར་ག་དེ་སྒྲེ་ཁ་ཕྱི་ནི་སྒྲོ།

câtri khapchi -nim -di -meba g'adebe khapchi -ni mo
 tin open -er -the -without how open -[INF] be

‘How are we to open it without a tin-opener?’

- (12) ཤེལ་དྲ་ནིམ་དེ་གིས་ཤེལ་གྱི་རིགས་ག་ཅི་ཡང་དྲ་བརྟུབ་པས།

shê dr'a -nim -di -gi shê -gi rî -g'aci -e
 glass cut -ter -the -[ERG] glass -[GEN] type -which -too
dr'a -tu -be
 cut -be_alright -[AK]

‘This glass cutter will cut any type of glass.’

The verb ཁ་ཕྱི་ནི་ **kha pchi-ni** ‘to open’, which occurs in sentence (11), is used with respect to ལྷགས་ཀྱིན་ **câtri** ‘tins’, སྒོ་ཏོལ་ **botol** ‘bottles’ and similar vessels with an aperture which can be opened by removing a lid or cover. With སྒོ་ **go** ‘doors’, ལྗེ་མིག་ **dimi** ‘lock’, བཤེད་བཤེད་མ་ **sheshem** ‘zipper’ and the like, the verb ཕྱི་ནི་ **pchi-ni** ‘to open’ is used. By contrast, the verb ཁ་བརྒྱུད་ནི་ **kha jang-ni** ‘to open the mouth of’ is used for the

opening of orifices or objects which lack a lid or cover, e.g. ཕད་ཕུང་ **phecu** ‘bag, sack’. ‘To open one’s mouth’ is simply ཁ་བརྒྱུང་ནི **kha jang-ni**.

In sentence (11), an infinitive is used in combination with the verb མོ་ **mo** as the main verb of the sentence. The infinitive can be used as the main verb in questions which are addressed to the second person or the first person plural and which contain the interrogatives ལྡོ་ **g’â** ‘who’, ལྡོ་ དེ་སླེ་ **g’adebe** ‘how’, ལྡོ་ ཏི་ **g’âti** ‘where, whereto’, ལྡོ་ མ་ **nam** ‘when’ and, as an object of the sentence only, ལྡོ་ ཅི་ **g’aci** ‘what’, e.g. (13)–(17). Similar questions with the interrogative ལྡོ་ ཅི་འབད་ **g’acibe** ‘why’, however, take a verb in the supine as the main verb, e.g. (18) and (19). In questions with the infinitive as the main verb, the overtly expressed or intended subject cannot be in the third person or the first person singular because the speaker uses the infinitive to inquire as to a matter at hand involving the person addressed. The implication is usually that of a second person or first person inclusive subject, and sometimes a second person pronoun is used.

(13) ལྡོ་གིས་ཟ་ནི།

g’â -gi z’a -ni
who -[ERG] eat -[INF]

‘Who is going to eat it? / Which of us is going to eat it?’

(14) ད་པ་བཅས་ག་ཅི་ཟ་ནི། ལྡོ་རྗེ་གས་སོ་རྣམས།

d’a ngace g’aci z’a -ni? g’âra dzô -so -nu.
now we what eat -[INF] everything deplete -[PF] -[IP]

‘What are we to eat now? Everything has been used up.’

(15) ཚོད་གཏེ་འགྱོ་ནི།

chö g'âti jo -ni
you where go -[INF]

'Where are you going?'

(16) ད་ག་དེ་སླེ་འབད་ནི།

d'a g'adebe be -ni
now how do -[INF]

'How are we to do this now?'

(17) ཚེད་ལུ་ནམ་འབད་ནི།

chä lâ nam be -ni
you work when do -[INF]

'When are you going to do the work?'

(18) ག་ཅི་འབད་བཀོག་བར།

g'acibe kô -wa
why throw -[SUP]

'Why throw it away?'

(19) ད་ང་བཅས་ལུ་འདི་ག་ཅི་འབད་འབད་བར།

d'a ngace lâ -di g'acibe be -wa
now we work -this why do -[SUP]

'Why should we do this work?'

In questions such as those in (13)–(17), the infinitive cannot be combined with the auxiliaries ཡིན་ 'ing or ཡིན་པས་ 'ime. Such constructions are dealt with in the following section.

2 Periphrastic constructions with the infinitive

A newspaper headline may consist of an infinitive only, e.g. ཞལ་འཛོམས་ **zh'ändzom 'nang-ni** 'meeting to be convened', announcing an activity at hand. Similarly, the combination of an infinitive with the forms of the verb 'to be' ཡོད་ *yö*, འདུག་ *dü*, མེད་ *mê* or མིན་འདུག་ *minu* expresses an activity or event at hand.

(20) དོ་རློ་ཨ་ཙི་ཅུ་བ་ནི་ཡོད།

d'oro 'lô 'atsi cap -ni yö
again converse little_bit perform -[INF] be

'Again there is some discussing to be done.'

The modern spelling དོ་རློ་ **d'oro** 'again' in sentence (20) corresponds to the older spelling དེ་ལྟར་, literally 'even now'.

(21) ང་གིས་ཁྱོད་ལས་དངུལ་ཀྲམ་བཅུ་ཐམ་ལེན་ནི་ཡོད།

'ngâ -gi chö -le 'ngütram cuthâm len -ni yö
I -[ERG] you -from 'ngütram ten take -[INF] be

'I have to take back those ten rupees from you.'

(22) ཁྱོད་ཀྱིས་ང་བཅས་ལུ་ཉིག་རྩལ་བྱིན་ནི་ཡོད།

chö -gi ngace -lu tiru bj'in -ni yö
you -[ERG] we -[DAT] money give -[INF] be

'You are to give us money.'

(23) སྤ་ཤོ་ཚེས་བཅུ་གི་སྐབས་ལུ་བང་དྲ་གི་བརྟུང་ནི་ཡོད་ག།

Paro -tshêcu -gi kap -lu banga tringtri

Paro -tshêcu -[GEN] time -at drum cymbals

dung -ni yö -g'a

strike -[INF] be -[Q]

‘Is there striking of drums and cymbals at the Paro tshêcu?’

(24) ཇང་གྲངས་འཇོན་ནི་མིན་འདུག།

'angdrang thön -ni minu

number come_out -inf not_be

‘My number isn’t coming up. [waiting for one’s number to be called out whilst waiting one’s turn in the bank].’

(25) འདི་ནང་ལུ་ངའི་མིང་འཇོན་ནི་མིན་འདུག།

di -na -lu ngê -meng thön -ni minu

this -in -at my -name come_out -inf not_be

‘My name doesn’t appear to come up [on this list].’

(26) མི་དེ་མཚོན་ནི་ག་ནི་ཡང་མིན་ཅུག། ཟུ་རྒྱས་ཨིན་པས།

'mi -di 'no -ni g'anee minu. tsâge 'ime

man -the think -[INF] anything_at_all not_be fool be

‘That man does not think at all. He is a fool.’

(27) ལྷ་ཁང་ནང་འགྲོ་མ་དང་སྒྲིམ་བཟུག་ནི་མེད། ལྷ་ཁང་ནང་ཏམ་ཁྱ་ཡང་འབྲུང་ནི་མེད།

lhaga -na jou -da lham tsû -ni mê.
 monastery -in go -[PG] shoes wear -[INF] not_be
lhaga -na tangkhu -e thung -ni mê
 monastery -in tobacco -too smoke -[INF] not_be

‘When going into the monastery, one is not to wear shoes. One is not to smoke inside a monastery.’

The distinction between the auxiliaries ཡོད་ *yö* and མེད་ *mê*, expressing personal or assimilated knowledge, and འདུག་ *dû* and མིན་འདུག་ *minu*, expressing objective or acquired knowledge, applies in periphrastic constructions with the infinitive as well. The use of the auxiliary ཡོད་ *yö* is usual in sentence (28), where the speaker is speaking about himself on his own behalf, as it were, whereas the use of འདུག་ *dû* in (29) is appropriate if the speaker were to have just been told by his boss that he has to work at the office the following day, even though it is officially a holiday.

(28) ང་ནངས་པ་ཡིག་ཚང་ནང་ལཱ་འབད་ནི་ཡོད།

nga nâba yitsha -na lâ be -ni yö
 I tomorrow office -in work do -[INF] be

‘I have work to do in the office tomorrow.’

(29) ང་ནངས་པ་ཡིག་ཚང་ནང་ལཱ་འབད་ནི་འདུག།

nga nâba yitsha -na lâ be -ni dû
 I tomorrow office -in work do -[INF] be

‘I have work to do in the office tomorrow.’

The infinitive may be combined with the auxiliaries ཡིན་ *ing*, ཡིན་པས་ *ime*, མིན་ *mä* and མིན་པས་ *membe* to express a scheduled or inten-

ded future event or activity. The combination may, however, be used to express an established circumstance, e.g. (33)–(36).

(30) ད་རིས་ང་སོང་ཡི། ནངས་པ་ཨ་རམ་ཀླ་བར་ཚུད་འགྱུ་ནི་ཨིན་ན།

d'ari nga song -yi. nāba 'āuku -wa chö
today I went -[PT] tomorrow steal -[SUP] you
jo -ni 'ina
go -[INF] be[Q]

‘Today I went out. Are you going out to steal tomorrow?’ (one thief to another)

(31) ཨམ་ཚུ་དེ་ཚུ་ག་ཉེ་འགྱུ་ནི་ཨིན་ན།

'amtshu -di -tshu g'āti jo -ni 'ina
women -the -pl whereto go -[INF] be[Q]

‘Where are the women off to?’

(32) དེ་དབྱེ་རྒྱུ་ཀླུངས་གཅིག་ཨིན། རོམ་དེ་ལྷུལ་མ་བཟོ་ནི་ཨིན།

d'i pe câmci 'ing. ngoma -di shüma
this example only be real_thing -the afterwards
zo -ni 'ing
make -[INF] be

‘This is only a sample. The final product has yet to be made.’

(33) བསྟན་ཀླུས་ལྷན་ཁང་གིས་འགོ་འདྲན་འབྲབ་ནི་ཡིན་པས།

tengä lhenkha *-gi* *godren*
 ministry_of_trade_and_industry -[ERG] organisation
thap *-ni* *'ime*
 carry_out -[INF] be

'It's being organised by the Ministry of Trade and Industry.'

(34) རྫོང་ཁ་གོ་ཐོག་ལས་འབད་སླབ་ནི་ཡིན།

Dzongkha *-gi* *thôle* *-be* *'lap* *-ni* *'ing*
 Dzongkha -[GEN] through -[ADV] speak -[INF] be

'He is speaking Dzongkha.'

(35) ཕགས་དེ་ཚོ་ལ་ལུ་ལེ་ཤ་འོང་ནི་ཡིན་པས།

phap *-di* *tshilu läsha ong* *-ni* *'ime.*
 pig -the fat lots come -[INF] be

'Pork is very fat. [literally 'the pig comes with lots of fat].'

(36) ང་བཅས་ཕྱི་རྒྱལ་ལུ་འགྲོ་བ་ཅིན་དངུལ་ལེ་ཤ་
 འཕྲོ་བརྒྱག་འགྲོ་ནི་ཡིན་པས།

ngace pchige *-lu jo* *-wacin* *'ngü* *läsha*
 we foreign_country -to go -if silver much
throla *-jo* *-ni* *'ime*
 waste -go -[INF] be

'If we go abroad, it ends up costing us lots of money.'

The difference in meaning between the auxiliaries ཡིན་ *'ing* and རེན་ *mä*, expressing personal or assimilated knowledge, and ཡིན་པས་ *'ime* and

མིན་པས་' **membe**, expressing objective or acquired knowledge, also holds true when these auxiliaries are used in combination with the infinitive. For example, speaking of the first person, one may say ང་བཅས་ཐེང་འགྱོ་ནི་ཡིན། **Ngace Thê jo-ni 'ing** 'We're going to Pinakha' or ང་ནངས་པ་ལྟ་འབད་ནི་ཡིན། **Nga nâba lâ be-ni 'ing** 'I'm going to work tomorrow' because one is cognisant of one's own intentions. Speaking of a third person, one is inclined to use the form ཡིན་པས་' **'ime**, expressing acquired knowledge, e.g. འོང་ད་ལྟ་རང་ལྟ་བུ་བར་འགྱོ་ནི་ཡིན་པས། **Khong d'ato-ra to z'a-wa jo-ni 'ime** 'They're going to have their meal right now', although one might say འོང་ད་ལྟ་རང་ལྟ་བུ་བར་འགྱོ་ནི་ཡིན། **Khong d'ato-ra to z'a-wa jo-ni 'ing** 'They're going to have their meal right now' if the speaker had been working together with the third person referents, in which case he shares personal knowledge of their plans. Similarly, in posing the question བ་སངས་ཡང་འགྱོ་ནི་ཡིན། **Pâsa-e jo-ni 'ina** 'Is Pâsa going too?', the speaker presumes that the second person has personal knowledge of Pâsa's intentions, whereas in posing the question བ་སངས་ཡང་འགྱོ་ནི་ཡིན་པས་ག། **Pâsa-e jo-ni 'ime-ga** 'Is Pâsa going too?', the speaker is not assuming such personal knowledge on the part of the second person.

In posing a question about a second person, e.g. ཅངས་པ་ཁྱོད་འགྱོ་ནི་ཡིན་ཅོ། **Nâba chö jo-ni 'ina** 'Are you going tomorrow?', the speaker uses the auxiliary ཡིན་' **'ing** because he must presume the second person knows the answer. However, the auxiliary ཡིན་པས་' **'ime** is used with a first person subject in example sentence (37). Here, the auxiliary ཡིན་པས་' **'ime** does not govern འགྱོ་ **jo** 'to go', but the modal of exigency དགོ་ **gö** 'must, to have to', and the need to go in sentence (37) has arisen without having been foreseen by the speaker.

(37) ང་ནངས་པ་གཡུས་ཁར་འགྱོ་དགོ་ནི་ཡིན་པས།

nga nâba 'ü -kha jo -go -ni 'ime
I tomorrow village -to go -must -[INF] [AUX]

'I'll have to go to the village tomorrow.'

(38) ལས་རིམ་ནམ་འགོ་བརྩམས་ནི་ཨིན་ན།

lärim nam gutsü -ni 'ina
programme when start -[INF] be[Q]

'When is the programme going to begin?'

(39) ང་བཅས་ཕུན་ཚོགས་གླིང་ཚུན་ཚོད་འགྲོ་ནི་ཨིན།

ngace Phüntsho'ling -tshöntshö jo -ni 'ing
we Phüntsho'ling -until go -[INF] be

'We're going down as far as Phüntsho'ling.'

(40) ཟློན་གཟུགས་ཚུ་འཇུ་ནི་ཨིན་ན།

chö zü chüchu -ni 'ina
you body bathe -[INF] be[Q]

'Are you going to take a bath?'

(41) ཁོ་མགྲོགས་པ་རང་ཡིག་ཚང་འདི་ནང་ལས་དགོངས་མ་ཁུ་ནི་ཨིན་པས།

kho jôba -ra yitsha -di -na -le gômzh'u -ni 'ime
he soon -[STR] office -this -in -from resign -[INF] be

'He will soon be resigning from this office.'

(42) ང་མནའ་འབོ་ནི་ཨིན།

nga 'nab'ô -ni 'ing
I promise -[INF] be

'I promise.'

The combination of infinitive with the auxiliary ཞིན་པས་ 'ime may translate into English as having a conditional reading, as we have seen in Section 6 of Chapter 6.

(43) མོ་རྒྱ་ཡོད་པ་ཅིན་དགའ་ནི་ཞིན་པས།

mo nâ yö -bacin ga -ni 'ime
she here be -if like -[INF] [AUX]

'I'd be very happy if she were here.'

(44) ད་ལུ་ས་ཁ་གཅིག་འབྲི་གནང་པ་ཅིན་ང་གིས་ལམ་ཤེས་ནི་ཞིན་པས།

ngâ -lu saphtra -ci dr'i -'nang -bacin 'ngâ -gi lam
I -[DAT] map -a write -proffer -if I -[ERG] way
shê -ni 'ime
know -[INF] [AUX]

'If you would draw me a map, I'd be able to find the way.'

(45) ཁྲོམ་དེ་ཞིབ་དབྱད་འབད་ནི་ཞིན་པས།

throm -di zh'ipce be -ni 'ime.
town -the inspection do -[INF] be

'An inspection of the town is going to be conducted.'

A negative future event is expressed by a combination of the infinitive with the auxiliary མེན་ mä or མེན་པས་ membe.

(46) ཁོང་ད་རིས་གཡུས་ཁར་འགྲོ་ནི་མེན་པས།

khong d'ari 'ü -kha jo -ni membe
they today village -to go -[INF] not_be

'They're not going to the village today.'

(47) ང་བཅས་སྡོད་ནི་མེན།

ngace dö -ni mä
we sit -inf not_be

‘We won’t stay.’

(48) ང་མོ་དང་གཅིག་ཁར་འགྲོ་ནི་མེན།

nga mo -dacikha jo -ni mä
I she -with go -[INF] not_be

‘I’m not going with her.’

(49) ད་རིས་ཞལ་འཇོམས་གནང་ནི་མེན་པས།

d’ari zh’ändzom ’nang -ni membe
today meeting hold -[INF] not_be

‘Today no meeting will be held.’

As illustrated in Section 3 of Chapter 5, the combination of an infinitive with the form འབད་དོ་བས་ **bedee** yields the meaning ‘to be on the verge of’, ‘to be about to’.

(50) ཟུ་ཁོལ་ནི་འབད་དོ་བས།

chu khö -ni be -dee
water boil -[INF] do -[PR-AK]

‘The water is about to boil.’

The infinitive also combines with the negative of the verb འོང་ **ong** ‘to come’ in the meaning ‘should not’.

(51) ཤོབ་ཀྱབ་མི་ཚུ་གི་ཁ་ལུ་བདེན་འཛིན་རེ་ནི་མི་འོང་།

shopcap -mi -tshu -gi khâ -lu dendzi
 lie -[SUB] -[PL] -[GEN] word -[DAT] credence
ri -ni mi -ong
 accord -[INF] not -should

‘One should not believe what liars say.’

(52) ཁོ་ལུ་འབད་བའི་སྐྱང་ཨིན་པས། དེ་འབད་ནི་དེ་གིས་དགྲོགས་ནི་མི་འོང་།

kho lâ be -wigang 'imbe. d'i be -ni -di -gi
 he work do -[CON] [AUX] this do -[INF] -the -[ERG]
trô -ni mi -ong
 disturb -[INF] not -should

‘He is working. Therefore, he should not be disturbed.’

(53) དུག་འགྲུང་ལགས་འདོགས་ནི་མི་འོང་།

d'ü -gu lapdô -ni mi -ong
 poison -upon touch -[INF] not -should

‘You should not touch poison with your hands.’

(54) རོ་ཚུའི་འདྲོགས་སི་སི་དེ་དགྲོགས་ནི་མི་འོང་། ལགས་ཡང་བཀལ་ནི་མི་འོང་།

rochi -drôsisi -di trô -ni mi -ong
 dog -dangerous -the stir_up -[INF] not -should
lap -e kâ -ni mi -ong
 hands -too lay_on -[INF] not -should

‘You should not rile up that dangerous dog, nor should you even lay your hand on him.’

The verbs ལགས་འདོགས་ནི་ *lapdôni* ‘touch’ and ལགས་བཀལ་ནི་ *lapkäni* ‘lay hands on’ in sentences (53) and (54) both incorporate the lexicalised complement ལགས་ *lap* ‘hand’. The element ལགས་ *lap* ‘hand’ also occurs as part of other verbs, such as ལགས་ཤེལ་ནི་ *lapshêni* ‘grab, hold fast’ and ལགས་མཐུད་ནི་ *lapthüpnî* ‘shake hands, hold hands’. Although an integral part of the verb, the complement ལགས་ *lap* ‘hand’ can be separated from the verb stem within the sentence, as the following two examples illustrate:

(55) ལོ་གི་ལགས་དེ་ལོ་གི་ལྟོ་ཚང་འགྲུར་བཀལ་འབད་གཉིས་ཆར་སྡུ་སྡོད་ལུག།

khô -gi lap -di khô -gi totsha -gu kä -be
 he -[GEN] hand -the he -[GEN] friend -upon lay -[ADV]
 'nyî -chara 'ngü -dö -nu
 two -both cry -sit -[IP]

‘Having laid his arm across his friend’s shoulder, they both sat there crying.’

(56) སྤྲུན་དེ་འགྲུར་ལགས་ཚུ་ལས་འདོགས་ནི་མི་འོང།

'men -di -gu lap tsale dô -ni mi -ong
 medicine -the -upon hand absolutely touch -[INF] not -should

‘Under no circumstances are you to touch that medicine.’

Regular syncopation occurs of constructions consisting of an infinitive in ནི་ *-ni* plus ཡིན་པས་ *'ime*. Forms such as ང་གཡུས་ཁར་འགྲོ་དགོ་ནི་མས། *Nga 'ü-kha jo-go-ni-me* ‘I shall have to go to the village’ are just syncopations of full forms such as ང་གཡུས་ཁར་འགྲོ་དགོ་ནི་ཡིན་པས། *Nga 'ü-kha jo-go-ni-'ime* ‘I shall have to go to the village’.

3 The potential auxiliary

The verb འོང་ *ong* ‘to come’ is used as an auxiliary indicating potentiality. The potential in (57) expresses a future possibility, whereas the periphrastic construction with the infinitive in sentence (58) expresses what its speaker imagines to be a virtual certainty.

(57) ལམ་རྒྱབ་འོང་།

khau cap -ong
snow do -[POT]

‘It may snow.’

(58) ལམ་རྒྱབ་ནི་ཡིན་པས།

khau cap -ni 'ime
snow fall -[INF] be

‘It will snow.’

The use of the potential auxiliary in (59) relates a presumption or conjecture on the part of the speaker, whereas the gnomic present in (60) expresses what the speaker knows to be a fact.

(59) གནས་བྱ་ཆར་རྒྱབ་འོང་།

'nambjâ châp cap -ong
summer rain fall -[POT]

‘It’ll rain in the summer.’

(60) གནམ་བུ་ཆར་བ་རྒྱབ་པ་འདི།

'nambjâ châp ca -bi
summer rain fall -[GN]

'It rains in the summer.'

The potential is not limited to future time and expresses an activity or event which may occur or might have occurred. The potential auxiliary འོང་ **ong** combines with the inflected stem of the verb to express a possibility in present or past time, e.g. (61)–(67), whereas the auxiliary combines with the uninflected stem to express future possibility, e.g. (68)–(73). Compare the possibility in present time expressed by the combination of potential auxiliary འོང་ **ong** with the inflected stem of the verb རྟོག་ **ga** 'love, like' in sentence (65) with the future possibility expressed by the combination of potential auxiliary with the uninflected stem in sentence (69). The choice between the inflected and uninflected stems of the verb ལྷོད་ **hö** 'arrive' with the potential auxiliary འོང་ **ong** in sentences (67) and (68) fundamentally affects the meaning.

(61) ང་གིས་བཟུང་བ་ཅིན་མོ་རྒྱ་ཡོད་པ་འོང་།

'ngâ -gi ta -wacin mo nâ yöp -ong
I -[ERG] look -if she here be -[POT]

'I think she's here somewhere.'

(62) ཡིན་པ་འོང་།

'im -ong
be -[POT]

'It may be.' / 'It's possible.'

(63) ང་ནངས་པ་འོང་ནི་ཨིན་མ་ ཁོ་གིས་ཤེས་པ་འོང་།

nga nāba ong -ni 'im khô -gi shêp -ong
I tomorrow come -[INF] be he -[ERG] know -[POT]

‘He probably knows that I’m coming tomorrow.’

(64) ཇི་གི་མཚོ་བསམ་ལས་འབད་བ་ཅིན་ཁོ་རྒྱ་རྒྱུ་ནང་ཡོད་པ་འོང་།

ngê -gi 'nosa -le be -wacin kho nâ
my -[GEN] opinion -[ABL] do -if he here

dzong -na yöp -ong

dzong -in be -[POT]

‘According to me, he should be here in the dzong.’

(65) མོ་གིས་ཁོ་ལུ་དགའ་མ་འོང་།

'mô -gi khô -lu gau -ong.

She -[ERG] he -[DAT] love -[POT]

‘She may love him.’ / ‘It could be that she loves him.’

(66) ཁོ་ཁ་འཐེན་དེ་གོ་སྟེ་སེམས་སྦྱོལ་འོང་།

kho khathen -di g'ô -di sem cou -ong
he message -the hear -[PP] mind be_sad -[POT]

‘He might be sad, having heard the news.’

(67) རྒྱ་རྒྱུ་ལྷོད་པ་འོང་།

nâ hō -höp -ong

here arrive -arrive -[POT]

‘It may have already arrived.’

(68) ལྷོད་ཀྱིས་བཀལ་བ་ཅིན་ནུ་སློད་འོང།

chö -gi kã -wacin nã hö -ong
 you -[ERG] send -if here arrive -[POT]

‘If you send it, it’ll get here.’

(69) མོ་གིས་ཁོ་ལུ་དགའ་འོང་མེན་ན།

'mô -gi khô -lu ga -ong me -na?
 she -[ERG] he -[DAT] love -[POT] not_be -[Q]

‘She’s probably going to like him, don’t you think?’

(70) ལ་འཐེན་འདི་གི་སྐོར་ལས་ཁོ་གིས་གོ་བ་ཅིན་ཁོ་སེམས་སྐྱོ་འོང།

khathen -di -gi kôle khô -gi g'o -wacin
 message -this -[GEN] about he -[ERG] hear -if

kho sem co -ong
 he mind be_sad -[POT]

‘If he hears this news, he will be crestfallen.’

(71) ལྷོད་ཀྱི་ཀི་ལྷུ་བ་དེ་དགེས་གནང་ས་ཚེས་ལོག་སློད་འོང།

chö -gi kitap -di 'ngã -gi 'nâtshe
 you -[GEN] book -the I -[ERG] day_after_tomorrow

lo -trö -ong
 back -pay -[POT]

‘I’ll give you back your book the day after tomorrow.’

(72) འཕྲིན་ལས་གྱིས་ཁོ་ལུ་དངུལ་ཀྲམ་སྟོང་ཕྲག་གཅིག་བྱིན་འོང་།

Thrinle -gi khô -lu 'ngütram tongthra -ci bj'ing -ong

Thrinle -[ERG] he -[DAT] 'ngütram thousand -one give -[POT]

'Thrinle may give him a thousand 'ngütram. '

(73) སློད་སློད་པ་འོང་།

trö -tröp -ong

pay -paid -[POT]

'It's probably already been paid for. '

Progressive and perfective auxiliaries also inflect before the potential auxiliary འོང་ **ong**, e.g. (74)–(78).

(74) ཁོ་ཡི་གུ་འབྲི་དོམ་འོང་།

kho yig'u dr'i -dou -ong

he letter write -[PR] -[POT]

'He's probably writing a letter. '

(75) ལཱ་འབད་དོམ་འོང་།

lâ be -dou -ong

work do -[PR] -[POT]

'They're probably working.'

(76) ད་ལྟོ་ལྟོ་ཟ་དོམ་འོང་།

d'ato to z'a -dou -ong

now rice eat -[PR] -[POT]

'He's probably eating now.'

(77) ལ་རྩུ་ལོ་གིས་ཨེར་མ་ག་ར་བཙོང་དཔ་འོང།

khâtsa khô -gi 'êma g'âra tsong -dap -ong
 yesterday he -[ERG] chillies all sell -[PF] -[POT]

'Yesterday he probably sold all the chillies.'

(78) ལོང་བཞི་ཉིན་མོ་ལས་རང་ཡར་སོབ་འོང།

khong zhinyim -le -ra yâ -sop -ong
 they three_days_ago -[ABL] -[STR] go -[PF] -[POT]

'They probably already left three days ago.'

When the verb འོང་ནི **ong-ni** 'come' takes the potential auxiliary འོང **ong**, the stem of the verb changes to the suppletive form འཐོན **thöng**.

(79) ལོ་ད་ལྟ་རང་འཐོན་འོང།

kho d'ato -ra thöng -ong
 he now -[STR] come -[POT]

'He'll come any minute now.'

(80) ར་ཨ་ཙི་གཅིག་ལས་འཐོན་འོང།

nga 'atsici -le thöng -ong
 I a_bit -[ABL] come -[POT]

'I'll be back in just one minute.'

The verb འཐོན་ནི **thön-ni** 'come out' takes the regular allomorph སོ **so** of the perfective marker, whereas the verb འོང་ནི **ong-ni** 'come' usually takes its own lexically determined allomorph འོང **ong** of the perfective marker, although in the meaning 'to arrive at some place other than here' the verb may also take the regular allomorph སོ **so** of the perfective marker. The potential form of both verbs is homophonous and appears

as འཕྱོག་འོང་ **thöng-ong**, either ‘might come out’ or ‘might come’, consisting of the verb stem form འཕྱོག་ **thöng** in combination with the potential auxiliary འོང་ **ong**. However, the combination of the allomorph འོང་ **ong** of the perfective marker with the stem form འཕྱོག་ **thöng** of the verb འོང་ནི་ **ong-ni** ‘come’ contracts to form a single syllable འཕྱོག་འོང་ **thwong** in modern spoken Dzongkha. Both the forms འཕྱོག་འོང་ཡི་ **thwong-yi** and འཕྱོག་འོང་རྒྱལ་ **thwong-nu** contain the open vowel [ɔ], written as **wo** in Roman Dzongkha. In sentence (81), the verb འོང་ནི་ **ong-ni** ‘to come’ is used in the sense of ‘to set on’ in the contracted combination with both the perfective marker འཕྱོག་འོང་ **thwong** and the suffix of the experienced past tense.

(81) སྐབས་སྐབས་རང་མགུ་ན་ནི་གཅིག་འཕྱོག་འོང་ཡི།

kap -kap -ra gu na -ni -ci thwong -yi
time -time -[STR] head hurt -[INF] -one come[PF] -[PT]

‘From time to time I would get a headache.’

An entirely different construction which expresses a related but distinct meaning is the construction whereby a finite form bearing the suffix of acquired knowledge བས་ **-be** ~ བས་ **-we** acts as the complement of the verb form སོང་ **song** ‘went’. The resultant construction expresses a possibility, something which might be the case.

(82) འོ་ཡར་སོ་བས་སོང་།

kho yâ -so -be song
he go -[PF] -[AK] went

‘He might have gone [already].’

- (83) — དེ་ལྟོ་ངེད་ཤོས་ཡིག་ཚང་ནང་བཞུགས་ཡོད་པས་སོང་།
 — མ་བཞུགས་པ་འོང་མེན་ན།

— *d'ato dr'asho yitsha -na zhû -yö -be song*
 now dr'asho office -in sit[HON] -be -[AK] went

— *ma -zhûp -ong, me -na?*
 not -sit[HON] -[POT] not_be -[Q]

— 'Dr'asho might be in the office now.'

— 'He's probably not, don't you think?'

- (84) འོང་ལུ་འབད་དོ་བས་སོང་ ཚར་གཅིག་བཟུ་བར་འགྱོ་དགོ་པས།

khong lâ be -dee song. tshâ -ci
 they work do -[PR -AK] went time -one

ta -wa jo -go -be
 look -[SUP] go -must -[AK]

'They might be at work; I'll have to go check once.'

4 The autolalic future and future perfect

There is a special future form, the autolalic future, which expresses the intent of the first person subject. The autolalic future is only used when thinking to oneself in Dzongkha about what one intends to do. The form is never uttered, unless one is talking to oneself, and is always in the first person singular. The autolalic future also occurs in narrative, in direct quotations of someone's thoughts, and is marked by the ending གེ་ལོ་ **-geno**, which originally derives from the adhortative suffix. A speaker of Dzongkha might think examples (85) or (86) to himself.

(85) ལྷ་མ་ང་བ་གོ་ནོ།

tama nga z'a -geno

later I eat -[AF]

'I'll eat later.'

(86) ནངས་ས་ལུ་སྤྱི་ཚུ་འབད་འབད་གོ་ནོ།

nâba lâ pitsabe be -geno

tomorrow work enthusiastically do -[AF]

'Tomorrow I'm really going to work hard.'

The future perfect is formed with the auxiliary verb ལྷོ་ **nyo**, which expresses a future event which the speaker expects will have been completed by the time another future event has transpired.

The category expressed by ལྷོ་ **nyo**, however, is not equivalent to the future perfect in European languages. Many functions expressed by European future perfects are expressed in Dzongkha by the potential future in conjunction with other means, as shown in the section on *Aktionsart* in Chapter 6.

In sentence (87), a mother is urging her son to go to the market quickly to buy yak meat before it is all gone, using the potential auxiliary to express a future possibility, but his brother who has just returned from the market points out that it is of no use because he is sure, as he indicates with the future perfect auxiliary, that all the yak meat will be finished by the time his brother gets there. The future perfect is used in a similar situation in example (88) where it is used in conjunction with the suffix of acquired knowledge.

- (87) — ཤ་ཇོག་པ་འོང་། མགྱོགས་པར་སོང་།
 — ཁོ་མར་ལྷོད་ལྷོད་ཤ་ཇོག་སྟེ།

— *sha dzô -ong. jôba song.*
 meat run_out -[POT] quickly go

— *kho mâ hö -hö sha dzô -nyo*
 he down arrive -arrive meat run_out -[FP]

— ‘The meat will run out. Go quickly.’

— ‘[Don’t bother] It will all be gone by the time he gets down there.’

- (88) — མི་ཤི་འོང་། མགྱོགས་པར་འགྱོ་གོ།
 — རྒྱུད་མར་ལྷོད་ལྷོད་མི་ཤི་སྟེ་བས།

— *'mi shi -ong. jôba jo -ge!*
 man die -[POT] quickly go -[ADH]

— *chä phâ hö -hö 'mi shi -nyo -we*
 you there arrive -arrive man die -[FP] -[AK]

— ‘The man may die. Let’s go quickly!’

— ‘He will be dead by the time you get there.’

5 Interrogative and indefinite pronouns

Most interrogative pronouns have already been introduced in the course of the book thus far. The present section presents an overview of these interrogatives and their deictic and relative counterparts. The following are the Dzongkha interrogative pronoun of manner, its deictic counterparts and the corresponding relative **zumbe**.

ག་དེ་སླེ་	g'adebe	how
དེ་སླེ་	d'ebe	like that
ཨ་ཞེ་སླེ་	'anebe	like this
ནེ་སླེ་	nebe	like this
བཟུམ་སླེ་	zumbe	like, as, in which manner

The element སླེ་ in these adverbs is also found spelt འབད་, an orthography which assumes a different etymology.

(89) སྒོམ་གྱི་ལྗེ་མིག་བུ་མེད་པར་ངགིས་སྒོམ་དེ་ག་དེ་སླེ་ལ་ཕྱི་ནི་སྒོ།

drôm -gi dimib'u -meba 'ngâ -gi drôm -di
 chest -[GEN] key -without I -[ERG] chest -the
g'adebe kha-pchi -ni mo
 how open -[INF] be

'How am I to open the chest without the key?'

(90) ལམ་ལེགས་ཉིང་དེ་ག་དེ་སླེ་འདུག་གོ།

lam -lähi -di g'adebe du -go
 road -condition -the how be -[Q]

'What is the condition of the roads like?'

(91) ཨ་ཞེ་སླེ་འབད་བཅིན་བཏུབ་པས་ག།

'anebe be -wacin tup -be -ga
 like_this do -if be_alright -[AK] -[Q]

'[Do you think] it will be all right if we do it this way?'

The following are the interrogative pronoun of quantity, its deictic counterparts and the corresponding relative. The sound **m** is optional

in all the forms listed except for in the relative **བཟུམ་ཅིག་ zumci**. Each contains the element **ཅིག་ ci**, which is the approximative suffix .

ག་དེམ་ཅིག་	g'ade(m)ci	how much, how many, how big
ཨ་ནེམ་ཅིག་	'ane(m)ci	this much, this many, this big
ཨ་ཤེམ་ཅིག་	'aphe(m)ci	that much, that many, that big
དེམ་ཅིག་	d'e(m)ci	about; as big as that
ནེམ་ཅིག་	ne(m)ci	about; as big as this
བཟུམ་ཅིག་	zumci	as much or many as, as big as; as if, as though, like

The relative is used in expressions like **ཁོ་གི་མགུ་ཉོག་བཟུམ་ཅིག་ khô-gi guto-zumci** ‘as big as his head’ and **ཨ་ཤི་བཟུམ་ཅིག་ 'aphi-zumci** ‘as big as that’, but also has a secondary meaning ‘as if, as though’, e.g. **ཆར་པ་མི་རྒྱབ་ནི་བཟུམ་ཅིག་འདུག། Châp mi-cap-ni zumci dū** ‘It looks as if it’s not going to rain’. The postposition **དེ་ཅིག་ deci** suffixed to some amount indicates approximation, e.g. **བཅོ་ལྔ་དེ་ཅིག་ cänga-deci** ‘about fifteen’.

(92) ལྷོད་ལྷུ་ཤ་ག་དེ་ཅིག་སྡོད་ནི་སྡོ།

chö dau g'adeci dö -ni mo
you month how_many stay -[INF] be

‘How many months will you be staying?’

(93) ལྷོག་བརྒན་དེ་ཚུ་ཚོ་དག་དེམ་ཅིག་ཚུན་ཚོ་ད་སྟོན་མ་ཡིན་ན།

'lok'nyen -di chutshö -g'ademci -tshöntshö töm 'ina
film -the o'clock -how_much -until show be[Q]

‘Till what time does the film last? [literally ‘is the film being shown?’]

(94) བསྐྱེམས་ག་དེམ་ཅིག་སྟོ།

dom g'ademci mo

total how_much be

‘What’s the total?’

Not to be confused with ག་དེམ་ཅིག་ *g'ade(m)ci* ‘how much’ is the adverbialised form ག་དེམ་ཅིག་འབད་ *g'ademcibe* ‘by chance, coincidentally’. In contrast to ག་དེམ་ཅིག་ *g'ade(m)ci* ‘how much’, e.g. (95), the pronoun ག་དེ་ *g'adere*, containing the distributive particle རེ་ *re*, denotes ‘how much each’ or ‘how much per unit’, as the following examples illustrate:

(95) བཞོ་ག་རང་འབདཱ་དང་ལུ་བསྐྱེམས་ག་དེམ་ཅིག་སྟོ།

*g'ô -g'âra -beu -da -lu dom g'ademci mo**g'ô -all -do -[PG] -to total how_much be*‘How much is it all together if we take all the *g'ô*s?’

(96) བཞོ་རེ་ལུ་ག་དེ་སྟོ།

*g'ô -re -lu g'adere mo**g'ô -each -[DAT] how_much_each be*‘How much is it per *g'ô*?’

(97) ཀེ་ཇི་ལུ་ག་དེ་སྟོ།

*keji -lu g'adere mo**kg -[DAT] how_much_each be*

‘How much per kilogramme?’

(98) ནགས་སྐྱེས་ཆག་པ་རེ་ལུ་ག་དེ་རེ་སྟོ།

nâke chapa -re -lu g'adere mo
fiddleheads bunch -each -[DAT] how_much_each be

'How much are the fiddleheads (fern croziers) per bunch?'

The Dzongkha interrogative for reason or cause is ག་ཅི་འབད་ *g'acibe* 'why'.

(99) ག་ཅི་འབད་བཀོག་མ་སྟོ།

g'acibe kôu mo
why throw be

'Why throw it away?'

(100) ཁོ་ག་ཅི་འབད་དག་འཇ་ཞིན་ན།

kho g'acibe gau 'ina
he why laugh be[Q]

'Why is he laughing?'

(101) ཁྱོད་ང་བཅས་ཀྱི་ཁྱིམ་ནང་ག་ཅི་འབད་འོང་མ་སྟོ།

chö ngaci chi -na g'acibe ôm mo
you our house -[LOC] why come be

'Why have you come to our house?'

The Dzongkha interrogative for time and several of its deictic counterparts are:

ནམ་	nam	when
དེ་སྐད་	d'igang	at that time, then
དང་ཕྱགས་	d'angphu	once upon a time, long ago
དེ་གི་སྐབས་ལུ་	d'i-gi kap-lu	at that time, in that period
ཉི་མ་	hema	before
ལྟ་མ་	tama	later [hours or minutes]
ཤུལ་མ་	shüma	later [weeks or days]

(102) དབྱངས་སློན་ནམ་ལས་ཁྱེད་ཀྱི་ཡིག་ཚང་ནང་ལུ་འབདམ་སློ།

'Yangdrö nam -le chä -gi yitsha -na lâ beu mo

'Yangdrö when -[ABL] you -[GEN] office -in work do be

'Since when has 'Yangdrö worked in your office?'

The Dzongkha interrogative for place and its spatial deictic counter-parts are:

ག་ཉི་	g'âti	where, whither
ནུ་	nâ	here
ཕར་	phâ	there
མར་	mâ	below, down there
ཡར་	yâ	above, up there
ཕར་དང་ཚུར་	phâ-da-tshû	there and back again, to and fro, back and forth

The interrogative pronoun ག་ཉི་ **g'âti** is used both in the sense of 'where' and of 'whither, whereto', e.g. (103), (104). The interrogative ག་ཉི་ **g'âti** occurs in combination with the dative suffix only when used as an

independent utterance, e.g. ག་ཏི་ལུ་ *g'âti-lu* 'Whereto?' The interrogative ག་ཏི་ *g'âti* is combined with the ablative suffix ལས་ *le* in the sense 'whence, wherefrom', e.g. རྒྱུད་ག་ཏི་ལས་སློ། *Chö g'âti-le mo?* 'Where are you from?' In Dzongkha any ablative of place may be combined with the adverb བར་ *phâ* 'there, thither' to indicate direction of movement, e.g. གནས་ཁ་ལས་ བར་ *'namkha-le phâ* 'down from the sky'. So too the combination ག་ཏི་ ལས་བར་ *g'âti-le phâ* conveys the meaning 'which way', e.g. (105).

(103) སློམ་དེ་ཚུ་ག་ཏི་འབག་ནི་ཞིན་པས།

drôm -di -tshu g'âti bâ -ni 'ime
 box -the -[PL] where carry -[INF] be[AK]

'Where are they taking the boxes to?'

(104) ག་ཏི་ཡར་སོ་ཡི།

g'âti yâ -so -yi
 where go -[PF] -[PT]

'Where did he go?'

(105) ག་ཏི་ལས་བར་ཡར་སོ་པ་ཞིན་ན།

g'âti -le phâ yâ -sop 'ina
 where -[ABL] thither go -[PF] be[Q]

'Which way did he go?'

The pronoun ལྷོ་ *g'â* translates both as 'who' and, with respect to human referents, as 'which'. In (106) the form ལྷོ་ *g'â* is used for 'which' because a ལས་ཁུངས་ *läkhung* 'department' is manned by a human staff.

(106) བཟའ་འཛོམས་དེ་ ལས་ཁུངས་གའི་གི་འགོ་འདྲན་ཐོག་ལས་འབད་མ་ཞིན་ན།

zh'ändzom -di läkhung -g'ai -gi
meeting -the department -which -[GEN]
godren -thôle beu 'ina
organisation -through do be[Q]

‘Through which department is this meeting being organised?’

The pronoun ག་ཅི *g'aci* translates both as ‘what’ and, with respect to non-human referents, as ‘which’.

(107) དེ་སེམས་ཅན་ག་ཅི་ཞིན་ན།

d'i semce g'aci 'ina
that animal which be[Q]

‘Which animal is that?’

The interrogative pronouns, usually reinforced with ཡང་ -e ‘too’, are combined with a negative verb to convey the senses ‘nowhere’, ‘never’, ‘no one’, etc. The special form for ‘nothing’, however, is ག་ནི་ཡང་ *g'ane* ‘anything’ in combination with a negative verb, e.g. (112).

(108) ཁོ་ག་ཏེ་ཡང་འགྱུ་སི་མེད་པར་སྡོད་པ་ཞིན་པས།

kho g'āti -e jo -si -meba döp 'ime
he where -too go -place -without sit [AUX]

‘He has no place to go. [literally ‘He sits there without a place to go’]’

(109) ང་བཅས་ཀྱིས་འཚོལ་མི་དེ་ག་ཏེ་ཡང་མི་འཐོབ་པས།

ngace -gi tshö -mi -di g'āti -e mi -thop -be
we -[ERG] seek -[SUB] -the where -too not -get -[AK]

‘What we are looking for doesn’t seem to be available anywhere.’

(110) ཁོ་ནམ་ཡང་ཤོབ་མི་རྒྱལ།

kho nam -e shop mi -cap
 he when -also lie not -perform
 ‘He never lies.’

(111) རྒྱ་ཁྱིམ་ནང་གྲ་ཡང་མེད།

nâ chi -na g’â -e mê
 here house -in who -also not_be
 ‘There’s nobody here inside.’

(112) ཁོང་གི་ཚོང་ཁང་དེ་ནང་ག་ནི་ཡང་མི་འཕྲོབ་པས། ག་ནི་ཡང་མིན་འདུག།

khong -gi tshongkha -di -na g’anee mi -tho -be.
 they -[GEN] shop -the -in anything not -get -[AK]
g’anee mindu
 anything not_be

‘You can’t get anything in the shop. There’s nothing there.’

The adjective གཞན་མི་ **zhenmi** or གཞན་ **zhen** express the meaning ‘other’, and the collocation མི་གཞན་མི་ **mi zhenmi** means ‘another person’. The notions ‘someone, someone else, anyone, whoever’ are expressed by the phrase གྲ་འབད་རུང་ **g’âberu**, consisting consecutively of the pronoun གྲ་ **g’â** ‘who’, the adverbialiser འབད་ **be** and the concessive རུང་ **ru** ‘although, even’.

Dzongkha lacks the ambiguity of the English indefinite ‘another’. Dzongkha གཞན་མི་གཅིག་ **zhenmi ci** ‘another one’ has the sense of ‘a different one from the one at hand’, like French *autre*, Dutch *ander* or Russian *другой*, e.g. (113), whereas Dzongkha དོ་རྩོམ་ཡང་གཅིག་ **d’oroë cî** ‘another one’ conveys the meaning ‘yet another one, one more’, like French *encore un*, Dutch *nog één* or Russian *ещё один*, e.g. (114).

(113) ང་ལུ་གཞན་མི་གཅིག་གཞན་ཤིག།

ngâ -lu zhenmi -ci 'nang -sh

I -[DAT] different -one give -[U]

‘Give me another one.’

(114) ང་ལུ་དེ་རིལ་ཡང་གཅིག་གཞན་ཤིག།

ngâ -lu d'oroe cî 'nang -sh

I -[DAT] again one give -[U]

‘Give me another one.’

(115) མདའ་དེ་འཕྲང་ཏང་བཏང་ཅིག་རང་མིན་འདུག། དེ་འབད་ནི་དེ་གིས་
ང་ལུ་མདའ་གཞན་མི་གཅིག་དགོ་པས།

da -di thrangtangta -ci -ra mindu. d'ibenidigi
arrow -the straight -like -[STR] not_be therefore

ngâ -lu da zhenmi -ci gô -be

I -[DAT] arrow other -one need -[AK]

‘This arrow isn’t quite straight. So, I shall require another arrow.’

(116) མི་གཞན་མི་དེ་ལུ་ཡང་དྲི་ཡི་ག།

'mi zhenmi -di -lu -e dr'i -yi -ga

man other -the -[DAT] -also ask -[PT] -[Q]

‘Did you ask that other guy too?’

- (117) མདའ་གཞན་མི་དེ་ཚུ་དེ་ལྟོ་ཡང་བྱིམ་ནང་ཡོད། ག་འབད་ཅུང་
གཅིག་གིས་ལེན་པར་འགྱུ་དགོ་པས།

da -zhenmi -di -tshu d'ato -e chi -na yö.

arrow -other -the -[PL] now -too house -in be

g'âberu -ci -gi lem -ba jo -go -be

whoever -one -[ERG] get -[SUP] go -must -[AK]

'The other arrows are still in the house. Someone will have to go fetch them.'

The adjective མ་འདྲ་མ་ **madrau** means 'different', literally མ་ **ma** 'not' འདྲ་མ་ **drau** 'resembling', and is used much the same way as in English.

- (118) ང་ལུ་ཡང་གཅིག་ཡོད། དེ་འབད་མ་དང་དེ་མ་འདྲ་མ་གཅིག་ཨིན།

ngâ -lu -e cî yö d'ibeuda d'i madrau -ci 'ing

I -[DAT] -too one be but that different -one be

'I have one too, but it's a different one.'

- (119) བྱ་རིགས་དེ་བཟུམ་མ་འདྲ་མ་ལེ་ཤ་ཡོད།

bj'a ri -d'i -zum madrau läsha yö

bird type -the -like different many be

'There are many different kinds of birds like this one.'

The adjective ལ་ལུ་ **lalu** means 'some'. With the approximative suffix ཅིག་ **ci** the adjective ལ་ལུ་ཅིག་ **laluci** takes on a more indefinite character, although the subtle distinction is difficult to render satisfactorily in English.

(120) ལྷ་རེ་ལ་ལུ་རི་ཁར་རང་བཞག་རུག།

tari -lalu riga -ra zhâ -nu
axe -some jungle -[STR] put -[IP]

‘Some of the axes have been left behind in the jungle.’

(121) ལ་ལུ་ཅིག་འོང་རང་མ་འོང་པས།

lalu -ci ong -ra ma -ong -me
some -like come -[STR] not -come -[AK]

‘Some have not shown up at all.’

(122) མི་ལ་ལུ་ཅིག་ཁྱིམ་ནང་རང་སྡོད་རུག།

'mi -lalu -ci chi -na -ra dö -nu
man -some -like house -in -[STR] stay -[IP]

‘Some of the people have stayed behind in the house.’

6 The Bhutanese calendar

Several different calendar reckonings are in use in Bhutan. For international and a large number of official purposes the Gregorian calendar is used. In Bhutan, as in other parts of the Buddhist world, the year may be reckoned from the *parinirvāṇa* of Lord Buddha in the fifth century BC. In lamaseries of the འབྲུག་པ་བཀའ་རྒྱུད་ Druba Kâjü sect, the state religion of Bhutan, the year is often reckoned from the death of འབས་རྩུང་ངག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་ Zh'apdru Ngawa 'Namge in 1651 AD.

The most common common system in popular use, however, is the རབ་རྒྱུད་ **Rapjung** system. The Rapjung system employs a sixty-year cycle and is based on the chronometry of the *Kālācakra* astrological school introduced from India into Tibet in 1027 AD. Each of the sixty years in

the cycle has a Sanskrit name, which we know today only by its ancient Tibetan translation. In conjunction with the *Kālācakra* system, the sixty-year Chinese lunar calendar is used, so that each year in the cycle has both a Sanskrit Tibetan and a Chinese Tibetan designation. The Sanskrit Tibetan name of the year in which this system was introduced into Tibet is རབ་བྱུང་ **Rapjung**, whence the system acquired its name. Accordingly, the designation of any year is known as the རབ་བྱུང་གི་ལོ་ **Rapjung-gi lo** ‘year of Rapjung’ or simply རབ་ལོ་ **Raplo**. The year རབ་བྱུང་ **Rapjung**, the first year of the Tibetan and Bhutanese (but not the Chinese) sixty-year cycle, corresponds to the Year of the Fire Hare in the Chinese lunar cycle.

A Bhutanese year in the Rapjung cycle is popularly known by its Chinese Tibetan designation rather than by its Sanskrit Tibetan name. The Chinese Tibetan designation of a Bhutanese year is based on a twelve-year bestiary cycle and a ten-year element cycle, both of which combine to give a sixty-year cycle. The names of the bestiary cycle are in Chöke:

The bestiary cycle			
༡	བྱི་བ་	J’iu, J’iwa	the Rat
༢	གླང་	’Lang	the Bull
༣	རྟ་ག་	Tâ	the Tiger
༤	ཕོ་མ་	Ö	the Hare
༥	འབྲུག་	Drû	the Dragon
༦	སྦྲུལ་	Drü	the Serpent
༧	རྩ་	Ta	the Horse
༨	ལུག་	Lû	the Sheep
༩	སྦྲེལ་	Trê	the Monkey
༡༠	བྱ་	Bj’a	the Bird
༡༡	ཁྱི་	Chi	the Dog
༡༢	ཕག་	Phâ	the Pig

There are five elements, each of which has a masculine མོ་ **pho** and a feminine མོ་ **mo** aspect. Two consecutive years are designated by the same element, the first in its masculine aspect and the second in its feminine aspect. The five elements are:

The five elements			
༡	ཤིང་	Shing	Wood
༢	མེ་	Mi	Fire
༣	ས་	Sa	Earth
༤	ལྷགས་	Câ	Iron
༥	ལྷུ་	Chu	Water

The Rat, Tiger, Dragon, Horse, Monkey and Dog always combine with the male aspect of an element, whereas the Bull, Hare, Serpent, Sheep, Bird and Pig combine with the female aspect of an element. Therefore, in Dzongkha the designations མོ་ **pho** ‘male’ and མོ་ **mo** ‘female’ are omitted in common parlance, as they are in the English renderings of the names of the Bhutanese years. The years of the Rapjung cycle, divided into duodecades, are as follows:

The years of the Rapjung cycle		
མེ་མོ་ཡོས་ལོ་	Mi-mo Ö-lo	Year of the Fire Hare
ས་མོ་འབྲུག་ལོ་	Sa-pho Drû-lo	Year of the Earth Dragon
ས་མོ་སྦྱུང་ལོ་	Sa-mo Drû-lo	Year of the Earth Serpent
ལྷགས་མོ་རྩ་ལོ་	Câ-pho Ta-lo	Year of the Iron Horse
ལྷགས་མོ་ལྷག་ལོ་	Câ-mo Lû-lo	Year of the Iron Sheep
ལྷུ་མོ་སྦྱེལ་ལོ་	Chu-pho Trê-lo	Year of the Water Monkey
ལྷུ་མོ་བྱ་ལོ་	Chu-mo Bj'a-lo	Year of the Water Bird
ཤིང་མོ་ཁྱི་ལོ་	Shing-pho Chi-lo	Year of the Wood Dog

The years of the Rapjung cycle

ཤིང་མོ་སལ་ལོ་	Shing-mo Phâ-lo	Year of the Wood Pig
མེ་ཕོ་བྱི་ལོ་	Mi-pho J'i-lo	Year of the Fire Rat
མེ་མོ་སྐང་ལོ་	Mi-mo 'Lang-lo	Year of the Fire Bull
ས་ཕོ་སྟག་ལོ་	Sa-pho Tâ-lo	Year of the Earth Tiger
ས་མོ་ཡོས་ལོ་	Sa-mo Ö-lo	Year of the Earth Hare
ལྷགས་ཕོ་འབྲུག་ལོ་	Câ-pho Drû-lo	Year of the Iron Dragon
ལྷགས་མོ་སྦྱུ་ལོ་	Câ-mo Drü-lo	Year of the Iron Serpent
ལྷུ་ཕོ་རྩ་ལོ་	Chu-pho Ta-lo	Year of the Water Horse
ལྷུ་མོ་ལུག་ལོ་	Chu-mo Lû-lo	Year of the Water Sheep
ཤིང་ཕོ་སྦྱེལ་ལོ་	Shing-pho Trê-lo	Year of the Wood Monkey
ཤིང་མོ་བྱ་ལོ་	Shing-mo Bj'a-lo	Year of the Wood Bird
མེ་ཕོ་བྱི་ལོ་	Mi-pho Chi-lo	Year of the Fire Dog
མེ་མོ་སལ་ལོ་	Mi-mo Phâ-lo	Year of the Fire Pig
ས་ཕོ་བྱི་བ་ལོ་	Sa-pho J'i-lo	Year of the Earth Rat
ས་མོ་སྐང་ལོ་	Sa-mo 'Lang-lo	Year of the Earth Bull
ལྷགས་ཕོ་སྟག་ལོ་	Câ-pho Tâ-lo	Year of the Iron Tiger
ལྷགས་མོ་ཡོས་ལོ་	Câ-mo Ö-lo	Year of the Iron Hare
ལྷུ་ཕོ་འབྲུག་ལོ་	Chu-pho Drû-lo	Year of the Water Dragon
ལྷུ་མོ་སྦྱུ་ལོ་	Chu-mo Drü-lo	Year of the Water Serpent
ཤིང་ཕོ་རྩ་ལོ་	Shing-pho Ta-lo	Year of the Wood Horse
ཤིང་མོ་ལུག་ལོ་	Shing-mo Lû-lo	Year of the Wood Sheep
མེ་ཕོ་སྦྱེལ་ལོ་	Mi-pho Trê-lo	Year of the Fire Monkey
མེ་མོ་བྱ་ལོ་	Mi-mo Bj'a-lo	Year of the Fire Bird

The years of the Rapjung cycle

ས་པོ་ཁྱི་ལོ་	Sa-pho Chi-lo	Year of the Earth Dog
ས་ལོ་ཕག་ལོ་	Sa-mo Phâ-lo	Year of the Earth Pig
ལྷགས་པོ་བྱི་བ་ལོ་	Câ-pho J'i-lo	Year of the Iron Rat
ལྷགས་ལོ་གླང་ལོ་	Câ-mo 'Lang-lo	Year of the Iron Bull
ཚུ་པོ་སྟག་ལོ་	Chu-pho Tâ-lo	Year of the Water Tiger
ཚུ་ལོ་ཡམ་ལོ་	Chu-mo Ö-lo	Year of the Water Hare
ཤིང་པོ་འབྲུག་ལོ་	Shing-pho Drû-lo	Year of the Wood Dragon
ཤིང་ལོ་སྐྱུ་ལོ་	Shing-mo Drü-lo	Year of the Wood Serpent
མེ་པོ་རྟ་ལོ་	Mi-pho Ta-lo	Year of the Fire Horse
མེ་ལོ་ལུག་ལོ་	Mi-mo Lû-lo	Year of the Fire Sheep
ས་པོ་སྐྱེལ་ལོ་	Sa-pho Trê-lo	Year of the Earth Monkey
ས་ལོ་བྱ་ལོ་	Sa-mo Bj'a-lo	Year of the Earth Bird
ལྷགས་པོ་ཁྱི་ལོ་	Câ-pho Chi-lo	Year of the Iron Dog
ལྷགས་ལོ་ཕག་ལོ་	Câ-mo Phâ-lo	Year of the Iron Pig
ཚུ་པོ་བྱི་བ་ལོ་	Chu-pho J'i-lo	Year of the Water Rat
ཚུ་ལོ་གླང་ལོ་	Chu-mo 'Lang-lo	Year of the Water Bull
ཤིང་པོ་སྟག་ལོ་	Shing-pho Tâ-lo	Year of the Wood Tiger
ཤིང་ལོ་ཡམ་ལོ་	Shing-mo Ö-lo	Year of the Wood Hare
མེ་པོ་འབྲུག་ལོ་	Mi-pho Drû-lo	Year of the Fire Dragon
མེ་ལོ་སྐྱུ་ལོ་	Mi-mo Drü-lo	Year of the Fire Serpent
ས་པོ་རྟ་ལོ་	Sa-pho Ta-lo	Year of the Earth Horse
ས་ལོ་ལུག་ལོ་	Sa-mo Lû-lo	Year of the Earth Sheep
ལྷགས་པོ་སྐྱེལ་ལོ་	Câ-pho Trê-lo	Year of the Iron Monkey

The years of the Rapjung cycle

ལྷགས་མོ་བྱ་ལོ་	Câ-mo Bj'a-lo	Year of the Iron Bird
ཚུལ་ཁྱི་ལོ་	Chu-pho Chi-lo	Year of the Water Dog
ཚུམོ་ཕག་ལོ་	Chu-mo Phâ-lo	Year of the Water Pig
ཤིང་ཕོ་བྱི་བ་ལོ་	Shing-pho J'i-lo	Year of the Wood Rat
ཤིང་མོ་སྤང་ལོ་	Shing-mo 'Lang-lo	Year of the Wood Bull
མེ་ཕོ་སྟག་ལོ་	Mi-pho Tâ-lo	Year of the Fire Tiger

Speaking of one's year of birth, one might say ང་ལོ་བྱི་བ་ཞིན། **Nga lo j'iu 'ing** 'I was born in the year of the Rat' or ང་ལོ་བྱི་བ་ཁམས་ཤིང་ཞིན། **Nga lo j'iu kham shing 'ing** 'I was born in the year of the Wood Rat', whereby ཁམས་ **kham** means 'element'. In addition to ལོ་ **lo** 'year', the more complete expression གནམ་ལོ་ **'namlo** 'celestial year' is used, e.g. གནམ་ལོ་ག་ཅི་ནང་སྟོ། **'Namlo g'aci-na mo** 'In which year was that?'. 'This year' is དུས་ཅི་ **d'üci**; 'next year' is སང་ཕོད་ **sangphö**; 'last year' is ན་ཉིང་ **nahing**, and 'the year before last' is བཞི་ཉིང་ **zhihing**, e.g. ང་ན་ཉིང་རྒྱལ་གཉིས་ཀྱི་དོན་ལུ་འབྲུག་ལུ་འོང་ཡི། **Nga nahing dau 'nyî-gi d'ön-lu Drû-lu ong-yi** 'Last year I came to Bhutan for two months'.

The Sanskrit Tibetan names of the years of the Rapjung cycle are listed on the following pages in their formal Chöke pronunciations. These *Kālācakra* terms are used only by astrologers and scholars of Bhutanese chronometry.

The Rapjung cycle (Sanskrit)

རབ་བྱུང་	Rapjung	Year of the Fire Hare
རྣམ་བྱུང་	'Namjung	Year of the Earth Dragon
དཀར་ཕོ་	Karpo	Year of the Earth Serpent

The Rapjung cycle (Sanskrit)

རབ་ཕྱོས་	Rapnyö	Year of the Iron Horse
རླེས་བདག་	Kêdak	Year of the Iron Sheep
ཨང་གི་ར་	'Angg'ira	Year of the Water Monkey
དཔལ་གདོང་	Peldong	Year of the Water Bird
དངོས་པོ་	'Ngöpo	Year of the Wood Dog
ན་ཚོད་ལྗན་	Natshötden	Year of the Wood Pig
འཛིན་བྱེད་	Dzinj'et	Year of the Fire Rat
དབང་ལྷུག་	'Wangchuk	Year of the Fire Bull
འབྲུ་མང་པོ་	Drumangpo	Year of the Earth Tiger
ཕྱོས་ལྗན་	Nyöden	Year of the Earth Hare
རྣམ་གཞོན་	'Nam'nön	Year of the Iron Dragon
ལྷུ་མཚོག་	Chuchok	Year of the Iron Serpent
སྤུ་ཚོགས་	'Natshok	Year of the Water Horse
ཉིམ་	Nyima	Year of the Water Sheep
ཉི་རློལ་བྱེད་	Nyidrolj'et	Year of the Wood Monkey
ས་རློད་	Sacong	Year of the Wood Bird
མི་བླད་	Miz'et	Year of the Fire Dog
ཐམས་ཅད་འདུལ་	Thamcetdül	Year of the Fire Pig
ཀུན་འཛིན་	Kündzin	Year of the Earth Rat
འགལ་བ་	Gelwa	Year of the Earth Bull
རྣམ་འགྲུར་	'Namjur	Year of the Iron Tiger
པོང་བུ་	B'ongb'u	Year of the Iron Hare
དགའ་བ་	Gawa	Year of the Water Dragon

The Rapjung cycle (Sanskrit)

རྣམ་རྒྱལ་	'Namgel	Year of the Water Serpent
རྒྱལ་བ་	Gelwa	Year of the Wood Horse
རྩོམ་བྱེད་	Nyöj'et	Year of the Wood Sheep
གདོང་ངལ་	Dongnyen	Year of the Fire Monkey
གསེར་འཕྲུང་	Serchang	Year of the Fire Bird
རྣམ་འཕྲུང་	'Namchang	Year of the Earth Dog
རྒྱུར་བྱེད་	Jurj'et	Year of the Earth Pig
རྒྱལ་ལྡན་	Künden	Year of the Iron Rat
འཕམ་བ་	Pharwa	Year of the Iron Bull
དགེ་བྱེད་	Gej'et	Year of the Water Tiger
མཛེས་བྱེད་	Dzêj'et	Year of the Water Hare
ལྷོ་མོ་	Thromo	Year of the Wood Dragon
སྣ་ཚོགས་དབྱིག་	'Natshok'ik	Year of the Wood Serpent
བྱིལ་གཞོན་	Z'il'nön	Year of the Fire Horse
རྩེ་ལུ་	Treu	Year of the Fire Sheep
ཕུར་བུ་	Phurb'u	Year of the Earth Monkey
ཞི་བ་	Zh'iwa	Year of the Earth Bird
ཐུན་མོང་	Thünmong	Year of the Iron Dog
འགལ་བྱེད་	Gelj'et	Year of the Iron Pig
ཡོངས་འཛིན་	Yongdzin	Year of the Water Rat
བག་མེད་	B'akmet	Year of the Water Bull
རྒྱལ་དགའ་	Küngga	Year of the Wood Tiger
སྤོན་བུ་	Sinb'u	Year of the Wood Hare

The Rapjung cycle (Sanskrit)

མེ་	Me	Year of the Fire Dragon
དམར་སེར་	'Marser	Year of the Fire Serpent
དུས་ཀྱི་ཕོ་ཉ	D'ükiphonya	Year of the Earth Horse
དོན་གྲུབ་	D'öndrup	Year of the Earth Sheep
དྲག་ཕོ་	Dr'akpo	Year of the Iron Monkey
ལྷོ་རན་	'Lonyen	Year of the Iron Bird
ར་ཆེན་	'Ngachen	Year of the Water Dog
ཐག་སྐྱུག་	Thrakcuk	Year of the Water Pig
མིག་དམར་	Mik'mar	Year of the Wood Rat
ཐོ་ཕོ་	Throwo	Year of the Wood Bull
ཟད་པ་	Z'etpa	Year of the Fire Tiger

The Bhutanese lunar New Year, officially known as རྒྱལ་པོའི་ལོ་གསར་ **Gäbi Losa** 'King's New Year' but popularly known only as ལོ་གསར་ **Losa**, is celebrated on the eve of the first day of the new lunar year and on the first day itself, corresponding to the new moon in February or the beginning of March. The traditional agricultural New Year, ལོམ་འབག་ **Lomba** or ལོམ་སྟོ་ **Lompo**, is celebrated on the last day of the tenth lunar month and first two days of the eleventh lunar month in Hâ and Paro districts. In Shâ, i.e. 'Wangdi Phodra district, the new year is celebrated as ཉིན་ལོག་ **Nyilo**, which ostensibly corresponds with the winter solstice but in practice usually follows it by a number of days. The Eastern Bhutanese New Year or ཤར་ཕྱོགས་ལོ་གསར་ **Shâchop Losa**, or ཤར་ཕྱོགས་པོའི་ལོ་གསར་ **Shâchobi Losa**, is, for religious reasons having to do with the chronometry of the རིང་མེ་པ་ 'Nyingmapa sect, celebrated on the first day of the twelfth month of the lunar year. Bhutanese chronometry distinguishes four seasons, as does

Western chronometry. These are སོ་ཁ་ *sôkha* ‘spring’, འུ་ *bjâ* ‘summer’, སེར་ཁ་ *sêkha* ‘autumn’ and དགུན་ *gün* ‘winter’.

There are twelve months in the Bhutanese year, and these are generally designated simply as ལྷམ་ *dau* ‘moon’ or ‘lunar month’ with the corresponding ordinal number, e.g. དང་པ་ *d’angba* ‘first’, གཉིས་པ་ *nyiba* ‘second’, etc. The Bhutanese lunar months also have astrological names, which are not used in common parlance. Ostensibly, the astrological names derive from the constellation in which the full moon of a particular lunar month appears. Listed in the table on the following page are both the common ordinal names of the Bhutanese lunar months, in Dzongkha, and the scholarly names, given in the formal Chöke pronunciation.

lunar months			
ordinal name		astrological name	
ལྷམ་དང་པ་	dau d’angba	ཏི་ལྷ་	Ta da
ལྷམ་གཉིས་པ་	dau ’nyiba	དཔོ་ལྷ་	’O da
ལྷམ་གསུམ་པ་	dau sumba	ནག་ལྷ་	Nak da
ལྷམ་བཞི་པ་	dau zhiba	ས་ག་ལྷ་བ་	Sag’a dawa
ལྷམ་ལྷ་པ་	dau ’ngaba	སྟོན་ལྷ་	’Nön da
ལྷམ་རུག་པ་	dau dr’uba	ཚུ་ཉོ་དེ་ལྷ་བ་	Chutö dawa
ལྷམ་བདུན་པ་	dau dünba	ཤོ་བཞིན་ལྷ་བ་	Dr’ozhin dawa
ལྷམ་བརྒྱད་པ་	dau geba	ཏུམས་ལྷ་	Thrum da
ལྷམ་དགུ་པ་	dau guba	ཐ་སྐར་ལྷ་བ་	Thakar dawa
ལྷམ་བརྩ་པ་	dau cuba	སླིན་རུག་ལྷ་བ་	’Mindr’u dawa
ལྷམ་བརྩ་གཅིག་པ་	dau cûciba	མཐོ་ལྷ་བ་	Go dawa
ལྷམ་བརྩ་གཉིས་པ་	dau cûnyiba	གུལ་ལྷ་བ་	Gel dawa

The ordinal numbers are not used in combination with ཚཱ་ **tshâ** ‘time’, introduced in Section 7 of Chapter 4, but with ཐེངས་ **theng** ‘time’, e.g. ཨ་ནི་ཐེངས་ལྔ་པ་ཨིན། **Ani theng ’ngaba ’ing** ‘This is the fifth time’, or with ལན་ ཐེངས་ **lenthe** ‘time’, e.g. ད་ཨ་ནི་གི་ལན་ཐེངས་ལྔ་འགྲོལ་ཨིན། **D’a ’ani-gi lenthe ’nga jou ’ing** ‘Now this is the fifth time going’. Some uses of the word ཚཱ་ **tshâ** ‘time’, however, may prefer an ordinal translation in English, e.g. རི་གིས་ཚཱ་གསུམ་འགྲོལ་ཨིན། **Ni-gi tshâ sum jou ’ing** ‘This will be the third time that we have gone’ or ‘This makes the third time that we have gone’, literally ‘By means of this it will be three times that we have gone’.

The months of the Gregorian calendar are referred to as དབྱིན་ཟླ་ **’inda** ‘English month’ and are also combined with the ordinal numbers. For example, དབྱིན་ཟླ་དགུ་པ་ **’inda guba** ‘the ninth Gregorian month’ is September. There is increasing support for the use of the term སྤྱི་ཟླ་ **cida** ‘International month’ because the term དབྱིན་ཟླ་ **’inda** is inaccurate, for the Western calendar is not of English origin any more than is the Roman alphabet.

Dates are indicated simply by the word ཚེས་ **tshê** ‘date’ followed by the cardinal number of the day of the Bhutanese lunar month, e.g. ཚེས་བརྒྱུ་ཐམ་ **tshê cuthâm** ‘the tenth’ or ད་རིས་ཚེས་དགུ་ཨིན། **D’ari tshê gu ’ing** ‘Today is the ninth of the month’. A peculiarity of Bhutanese chronometry is that a lunar month may skip days, whereas conversely two consecutive days may bear the same date. For example, both the 25th and 26th of October in 1990 were the 7th day of the ninth lunar month of the Iron Horse Year. On the other hand, the 28th and 29th of December in 1990 were the 11th and 13th respectively of the eleventh lunar month of the Iron Horse Year, whereby the 12th was skipped. Gregorian dates are indicated by the དབྱིན་ཚེས་ **’intshê** ‘English date’ followed by the cardinal number of the day or, alternatively and more accurately, by སྤྱི་ཚེས་ **citshê** ‘international date’.

In Dzongkha, days of the week, འདུན་པ་གྲག་ **dünthra** ‘week’, are named after the same planetary deities as in the Romance, Germanic and Indo-Aryan languages. The Bhutanese system is identical to the ancient (but not the modern) Tibetan system in which the days of the week occur one

day earlier with respect to the their counterparts in other languages. To illustrate this, in the below table the literal translation in Latin for the Bhutanese days of the week is given in addition to the proper English translation. In providing the Latin translation, I am presuming either familiarity on the part of the student with Latin or knowledge of a Romance language. The modern Tibetan days of the week, however, coincide with those of other languages since the calendar reform introduced by ལྷེ་ལྷིད་ སངས་རྒྱལ་རྒྱ་མཚོ་ Desi Sangge Jamtsho, disciple of the fifth Dalai Lama, in the seventeenth century. These reforms were not implemented in Bhutan, where the original Tibetan system is still in use.

The explanation usually offered for the deviation from international norm of the ancient Tibetan week in use in Bhutan has to do with a difference in point of view. Whereas in colloquial British English ‘half six’ means ‘half past six’, the corresponding expressions in Dzongkha, Dutch, German and Russian mean ‘half of the sixth hour’, viz. ‘half past five’. (See Chapter 4 on how to tell time in Dzongkha.) Similarly, upon attaining one’s thirtieth birthday, one commences his thirty-first year of life, throughout which one claims to be thirty years old. One might just as well say that one is completing his thirty-first year.

Such a forward-looking perspective about when the days of the week start is the original cause due to which the ancient Tibetan week in use in Bhutan came to be one day earlier than its foreign counterparts. As explained in Chapter 4, the traditional Bhutanese day begins at dawn. However, the Tibetan astrological day begins and ends at dusk, as in the Classical system of the ancients Greeks, so that the night, by consequence, is considered as belonging to the following day. This is, for example, the reason why, although the day of Saint Nicholas is the 6th of December, the *pakjesavond* celebrated in Holland takes place on the evening of what we now consider to be the 5th of December. Confusion between the two different ways in which the moment of inception of the day was defined was

probably the original cause for the fact that the unreformed Old Tibetan week, still in use in Bhutan, is out of sync with the rest of the world.

The days of the week			
Dzongkha	Roman Dzongkha	English equivalent	Latin translation
གཟའ་ལྷ་པོ་	za-Dau	Sunday	Lunae dies
གཟའ་མིག་དམར་	za-'Mîma	Monday	Martis dies
གཟའ་ལྷགས་	za-Lhap	Tuesday	Mercurii dies
གཟའ་ལྷན་པ་	za-Phup	Wednesday	Jovis dies
གཟའ་པ་སངས་	za-Pâsa	Thursday	Veneris dies
གཟའ་སྤེན་མ་	za-Pêm	Friday	Saturnis dies
གཟའ་ཉི་མ་	za-Nyim	Saturday	Solis dies

To ask the day of the week in Dzongkha, one says གཟའ་ག་ཅི་ཡིན་ན། *Za g'aci 'ina* 'Which day of the week is it?'

Exercises to Chapter 7

I. Grammar questions

1. What is the ending of the infinitive? Which verbs can be combined with the infinitive, and how do these various combinations differ in meaning?
2. To which verb is the potential auxiliary related? Which meaning is the potential auxiliary used to express?
3. What is the ending of the autolalic future? When is this tense used?
4. What is the ending of the future perfect?
5. List the days of the week in Dzongkha. On which day of the lunar month is it full moon?

II. Vocabulary

སྤལ་ཤ'	bäsha , n., frog meat.
བཅའ་སྒྲིག་པ་	câdri , n., preparation.
སྐྱོ་ནི	co-ni , vi. [SOFT], be sad.
སྐྱོ་སྐྱོ་པ་	cocou , adv., bad-looking, in a bad way, incapable, good for nothing.
ཅད་ནི	chê-ni , vt. [HARD], cut.
ཚོས་བཟུ་ནི	chô ta-ni , vt. [SOFT], read books, study.
ཟླ་ཟླ་	darim , n., month, monthly programme.
ད་ལྟོ་ནི	d'aton , adv., as for now, for the time being.
དོན་ལུ་	d'ön-lu , postp., [with the genitive] for, in order to.
འཇོམ་ནི	dzom-ni , vi., assemble, get together.

རྒྱལ་ཁབ་	gäkhap , n., nation, country.
དགོངས་མ་ལུ་ནི་	gomzh'u-ni , vi. [SOFT], resign.
འགུར་	gu , postp., [with the genitive] on, upon.
ལྷོད་ནི་	hö-ni , vi. [HARD], arrive.
འབྲོར་རྟགས་	jôta , n., receipt.
ལ་ཕྱི་ནི་	kha pchi-ni , vt. [SOFT], open (something with a 'mouth', ལ་ kha , e.g. a bottle, a jug).
ལག་	khâ , n., type.
ལག་ཆེད་གཏོག་ཏེ་	khâchetoto , adj., important.
ལུ་འགན་	lâgen , n., work, official work, duty.
ལུ་ལག་	lâkha , adj., difficult, hard.
ལས་ཁུངས་	lâkhung , n., department.
ལྷག་པ་	Lhap , n., Tuesday.
ལྷན་ལག་	lhenkha , n., ministry.
མ་འདྲ་ལྗང་	madrau , adj., different, various.
མ་དངུལ་	ma-ngü , n., budget.
མིག་དམར་	'Mîma , n., Monday.
རྒྱ་ལས་མར་	nalephâ , adv., from now on, henceforth.
གནས་ལོ་	'namlo , n., year according to the Bhutanese calendar.
གནས་སྤོ་ནི་	'nam sô-ni , vi. [HARD], to fall (of the night).
དངུལ་ཕོགས་	'ngüpho , n., salary, monthly wages.
དཔེ་ཆ་	pecha , n., book.
ཕར་ཚུར་གཟིག་ལར་	phâtshu-cikha , adv., somewhere.
ཕད་ཕུང་	phecu , n., bag.

གསར་བ་	sâp , adj., new.
སེམས་ཁར་འབབ་ནི་	semkha b'ap-ni , vt., [literally 'pour into the heart'] to be pleased with, be satisfied with.
ཐལ་ནི་	thä-ni , vi. [SOFT], to leave, go away.
གྲིག་གྲི་	triktri , adj., exact, accurate, in order, precise.
ཚུལ་	tsî , n., accounts.
ཚེས་	tshê , n., date of the Bhutanese month.
འཚོལ་ནི་	tshö-ni , vt. [SOFT], search, look for, seek.
ཚུན་ཚེད་	tshöntshö , postp., until, as far as.
ཡང་	yâ , adv., up, above, upward.
གཟའ་	za , n., day of the week.
གཟིགས་ནི་	zi-ni , vt.hon. [HARD], peruse, look through, inspect.
བཟོ་ནི་	zo-ni , vt. [SOFT], make, manufacture, repair.
གཞུང་	zhung , n., government, authorities, administration.
གཞུང་གཡོག་	zhung'yo , n., government service.
ཞལ་འཛོམས་	zh'ändzom , n., meeting.

III. Translate into English

Translate the following sentences into English after having carefully gone through Chapter 7.

- ༡ གནམ་བུ་འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ནང་ལཱ་ལེ་ག་འབད་ནི་ཡོད།
'Nambjâ Dru gâkhap-na lâ läsha beni yö.
- ༢ རྒྱལ་ཁབ་གཞན་ཚུ་ནང་ལཱ་དེ་གཅིག་རང་འབད་ནི་མེད།
Gâkhap zhen-tshu-na lâ deci-ra beni mê.

- ३ ལ་རྩ་ཐོམ་ལ་ལུ་སྤུལ་ཤ་ཡང་བཅོང་ནི་འདུག།
 Khâtsa thromkha-lu bāsha-e tsong-ni dū.
- ༤ ཆ་རོགས་ལ་ལུ་ཅིག་ཉེ་མ་ཐལ་ལ་ལུ་ཅིག་ཤུལ་མ་ལུས་འབད་གཅིག་ལར་ འཛོམས་
 ཚུགས་པར་ལཱ་ལག་བཏང་ཡི། ད་ནཱ་ལས་སར་ག་ར་མཉམ་གཅིག་འགྲོ་ནི་ཨིན།
 Châro laluci hema-thä laluci shüma-lü-be cikha dzom-tshu-ba
 lâkha tang-yi. D'a nalephâ g'âra 'nyamci joni 'ing.
- ༥ དང་ལཱ་ཡང་འབད་ནི་མེན། ཚོས་ཡང་བཏུ་ནི་མེན། ཉལ་ཏེ་རང་སྤོང་ནི་ཨིན།
 D'a nga lâ-e beni mä. Chô-e tani mä. Nyä-di-ra döni 'ing.
- ༦ དེ་ལས་དོར་བུམོ་གཞན་མི་དེ་ཡང་གནམ་མེད་ས་མེད་སྐྱོ་སྐྱོམ་རང་སྟེ་མེན་པས།
 D'ele d'oro b'um zhenmi-di-e 'namesame cocou-ra-di membe.
- ༧ ད་རིས་ནངས་པ་གི་ཆང་ལ་ཕྱི་ནིམ་དེ་ཉེ་མ་དང་མ་འདྲམ་འབད་ལག་ལེ་ཤ་བཟོ་སྟེ་འདུག།
 D'ari-nâba-gi chang kha-pchi-nim-di hema-da madrau-be khâ läsha
 zô-di dū.
- ༨ ཁོ་རའི་འགུར་སྤྲུབ་ནིམ་དེ་ཁོ་རང་གིས་རང་འཚོ་ལམ་ཨིན་པས།
 Kho-ri-gu 'lap-nim-di kho-ra-gi-ra tshöu 'ime.
- ༩ གཞུང་གི་འཆར་གཞི་གི་ལཱ་ལག་ཆེ་ཏོག་ཏོ་དེ་ཚུ་ད་འབད་ནི་འབད་དོ་བས།
 Zhung-gi chāzhi-gi lâ khâchetoto-di-tshu d'a beni bedee.
- ༡༠ ཀམ་མཁུང་གཞུང་གཡོག་ནང་ལས་ཐོན་ཏེ་ད་ཁོ་རའི་ལཱ་འབད་མ་འོང།
 Karma zhung'yo-na-le thön-di d'a kho-ri lâ beu ong.
- ༡༡ ཉེ་མ་གི་དྲག་ཤོས་དེ་ནི་དགོངས་མ་ཞུ་ཆེ་ཡི། ད་དྲག་ཤོས་གསར་པ་དེ་དང་འབད་གོ་ནོ།
 Hema-gi dr'âsho-din gomzh'u-che-yi. D'a dr'âsho sâp-di nga be-
 geno.

༡༢ ལྷ་དུ་ལྷོ་ཞི་བྱེད་ཀྱིས་རྣམ་གཞི་ཡང་མ་འབད་བཤ། ལྷ་མ་ཚུ་ཚོ་དེ་དུག་ལས་ནི་གནམ་ཡང་སྲོ་
 རོ་བས། དེ་ལས་ནི་བྱེད་ཀྱི་ལྷ་དེ་ནངས་པ་ཚུ་ཚོ་དེ་ལུས་རོ་བས། དེ་འབདཝ་དང་བྱེད་ཀྱི་
 ལྷ་དེ་ དེ་འེ་སེམས་ཁང་མ་འབབ།

'Âââ... D'aton chä-gi nâ g'anee ma-bee. Tama chutshö-dr'û-len
 'nam-e sô-nyoe. D'elen chä-gi lâ-di nâba tshöntshö lü-nyoe. D'i
 beuda chä-gi lâ-di ngê semkha ma-b'ap.

༡༣ རྩོད་གནམ་ལོ་ག་ཅི་ནང་ག་ཏེ་ལུ་འབད་སྐྱེས་སྐྱེས་ཤ་སྲོ།
 Chö 'namlo g'aci-na g'âti-lu-be kekêu mo?

༡༤ ད་འིས་ཚེས་བཙོ་ལྷ་ཞིན་ན།
 D'ari tshê cänga 'ina?

༡༥ མེན། ཚེས་བཙོ་ལྷ་ཁ་རྩ་ཞིན་ག་དེ་སྲེ་ཟེར་བ་ཅིན་དེས་ཀྱི་ལྷ་མ་འདི་ནང་ཚེས་བཙོད་
 ཚད་པ་ཞིན།
 Mä. Tshê cänga khâtsa 'ing, g'adebe-z'ewacin d'are-gi dau-di-na
 tshê Gä chep 'ing.

IV. Text

This brief dialogue introduces some grammatical features which are dealt with in the next chapter, viz. the subordinator མི་ -mi and the particle ཟེར་ -z'e, which introduces indirect speech and certain types of subordinate clauses.

ཡིག་ཚང་གི་ལྷ་འགན།

དྲག་ཤོས་དབང་ཕྱུག་རྒྱལ་ཚོན་ཡིག་ཚང་ནང་འབྱོན་ཏེ་ཡི་གུ་དེ་ཚུ་ག་ར་ག་ཟེགས་ཞེན་མ་ལས་ཕྱིས་
 བཞག་མི་པདྨ་ལུ་—

དྲག་ཤོས་ — རྩོད་ཀྱིས་ཡིག་ཚང་གི་མ་དངུལ་དེ་ཚུ་ག་ར་ཐོབ་ཅིག།

པདྨ་ — གཞན་ག་ར་ཐོབ་ཅི་ལགས། དེ་འབདཝ་དང་ ལྷ་འེམ་གི་དངུལ་ཕོགས་ཀྱི་ མ་
 དངུལ་དེ་མ་ཐོབ་ལགས།

- དྲག་ཤོས་ — ཡིད་དེ་དེ་ལྟོ་ཡིག་ཚང་ག་ཏེ་ཡང་མ་ཐོབ། རྣངས་པ་གནང་ཚེ་གཅིག་ཁར་རང་
སྟོན་འོང། རྟེ་དུས་ཅི་མ་དུལ་ལང་ནི་མས་ག།
- ལྟོ་ — ལས་རིམ་གསར་པ་ག་ནི་ཡང་མ་ཐོན་པ་ཅིན་ལང་ནི་བཟུམ་ཅིག་འདུག་ལགས།
- དྲག་ཤོས་ — དེ་ལས་ཁ་ཕྱ་ཁ་ཉིམ་ངགིས་ཁྱོད་ལུ་ལས་ཁུངས་དང་ལྷན་ཁག་ལས་ཀྱི་ ཡི་གུ་
ཚུ་ག་ར་འཚོལ་བཞག་ཟེར་སྐབ་མི་དེ་འཚོལ་ཡི་ག།
- ལྟོ་ — དེ་ཚུ་ག་ར་གིག་གི་འབད་ཡོད་ལགས།
- དྲག་ཤོས་ — དེ་ལས་རྣངས་པ་གི་ཞལ་འཛོམས་དེ་གི་དོན་ལུ་བཅའ་སྒྲིགས་ཚུ་ ལེགས་ཞེམ་
འབད་བརྟུབ་ཅི་ག།
- ལྟོ་ — དེ་ཨ་ཙོ་ཅིག་མ་ཚར་ལགས།
- དྲག་ཤོས་ — དེ་ནི་དེ་ཚུ་གིག་གི་བཟོ་བར་སོང་གིག། དེ་ལས་རྣམ་ཡིག་ཚང་ནང་འཚོལ་མི་རེ་
འོང་པ་ཅིན་ ར་ཡང་སྟོན་པོ་དང་མཇལ་བར་ཨིན་ཟེར་སྐབ་སྐབ་རེ།
- ལྟོ་ — ལགས་སོ་ལགས།
- དྲག་ཤོས་ — དེ་ལས་ལྟོ་མ་ཚུ་ཚོད་ ༥ ལུ་གུ་རིང་ལེན་པར་བཏང་སྐབ་རེ།
- ལྟོ་ — ལགས་སོ་ལགས།

Yitsha-gi Lâgen

Dr'âsho 'Wangchu Gâtshe yitsha-na j'ön-di yig'u-di-tshu g'âra zî-zh'i-le tsî
zhâ-mi Pêma-lu...

- Dr'âsho — Chö-gi yitsha-gi ma-ngü-di-tshu g'âra thop-ci-ga?
- Pêma — Zhen g'âra thop-ci lâ. D'ibeuda darim-gi 'ngüpho-gi ma-
ngü-di ma-thop lâ.
- Dr'âsho — 'Eng, d'i d'ato yitsha g'âti-e ma-thop. Nâba 'nâtshe cikha-ra
hö-ong. Te, d'üci ma-ngü lang-ni-me-ga?
- Pêma — Lârim sâp g'anee ma-thön-macin, lang-ni zumci dû lâ.
- Dr'âsho — D'ele khâtsa khanyim 'ngâ-gi chö-lu läkhung da lhenkha-le-
gi yig'u-tshu g'âra tshö-zhâ-z'e 'lap-mi-di tshö-yi-ga?

- Pêma — D'i-tshu g'âra triktribe yô lâ.
 Dr'âsho — D'ele nâba-gi zh'ândzom-di-gi d'ön-lu câdri-tshu läzhim-be
 cap-ci-ga?
 Pêma — D'i 'atsici ma-tshâ lâ.
 Dr'âsho — D'en d'i-tshu triktri zo-wa songsh! D'ele nâ yitsha-na nga
 tshö-mi-re ong-macin, nga yâ 'lönbo-da jä-wa 'ing z'e 'lap
 'mare!
 Pêma — las lâ.
 Dr'âsho — D'ele tama chutshö 'ngâ-lu gari nga len-ma tang 'mare!
 Pêma — las lâ.

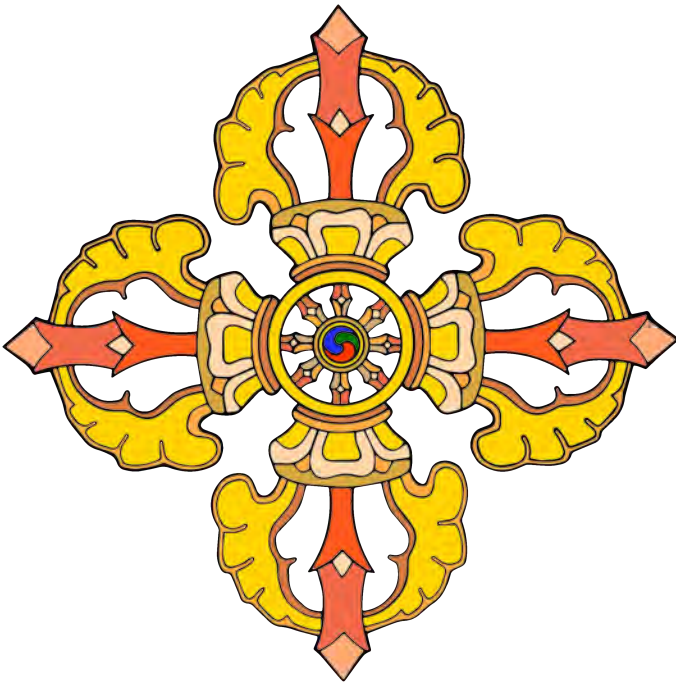
True or false?

- ༡ ལྷོ་གིས་ཡིག་ཚང་གི་མ་དངུལ་དེ་ཚུ་ག་ར་ཐོབ་ལུག།
 Pêma-gi yitsha-gi ma-ngü-di tshu g'âra thop-nu.
 ༢ ལྷོ་གིས་དེ་དུང་ཡིག་ཚང་ནང་ལས་རྫོང་ནང་ཕྱོག་ནི་ཞིན་པས།
 Dr'âsho-di d'ato yitsha-na-le dzong-na j'ön-ni 'ime.
 ༣ ལས་རིམ་གསལ་མ་ཐོན་པ་ཅིན་དུས་ཅིག་མ་དངུལ་ལང་ནི་ཞིན་པས།
 Lärim sâp ma-thön-macin, d'üci-gi ma-ngü lang-ni 'ime.

V. Translate into Dzongkha

1. At what time does the bus leave for the airport?
2. What day of the weeks is it? Monday or Tuesday?
3. [thinking to oneself in Dzongkha:] I think I'll go to the dzong.
4. I have much work to do at home.
5. Might Trashi slaughter the pig?
6. Lhatru still has to give me the receipt.

7. Did anybody take my bag?
8. He lives somewhere in B'âbisa.
9. Can you get any book in this store?
10. Why didn't you return until the fifth month?

Subordinate clauses, indirect speech, the imperative, honorifics, fixed expressions and proverbs

1 Subordinate clauses, indirect speech and the hearsay evidential

There are several ways of forming a subordinate clause in Dzongkha. Inflecting the verb stem acts to nominalise a clause in the meaning ‘the fact that’. The inflected verb stem then becomes a complement of the verb of the main clause.

- (1) ང་བཅས་ད་རིས་དྲག་ཤོས་བསོད་ནམས་རབ་རྒྱལ་གྱི་ཁྱིམ་ནང་
འགྱོ་དགོས་པ་ང་གིས་བརྗེད་སོ་ལུག།

ngace d'ari dr'âsho Sönam Rabge -gi chi -na
we today dr'âsho Sönam Rabge -[GEN] house -[LOC]

jo -gop 'ngâ -gi jê -so -nu
go -must I -[ERG] forget -[PF] -[IP]

‘I forgot we had to go to Dr'âsho Sönam Rabge's house today.’

(2) ཁོ་ལྟོ་འོང་ནི་ཨིན་མ་ང་བཅས་ཀྱིས་ཉེ་མ་ལས་ངང་ཤེས།

kho nâ ong -ni -'im ngace-gi hema -le -ra shê
 he here come -[INF] -aux we before -from -[STR] know

‘We knew beforehand that he was coming here.’

(3) ཁོ་འོང་ནི་ཨིན་མ་ང་གིས་བརྗེད་སོ་ལྷག།

kho ong -ni 'im 'ngâ -gi jê -so -nu
 he come -[INF] [AUX] I -[ERG] forget -[PF] -[IP]

‘I forgot he was coming.’

The nominalised inflected stem of the verb in the subordinate clause may take a case ending or postposition specifying its role as a constituent in the main clause.

(4) མི་དེ་གིས་མགུ་སྐོར་རྒྱབ་ནི་ཨིན་མ་བཟུམ་ཅིག་འདུག།

'mi -di -gi guko cap -ni 'im -zumci dū
 man -the -[ERG] cheating perform -[INF] be -like be

‘It appears that he is someone who cheats.’

(5) ཡི་གུ་མ་བྲིས་བར་ཡུན་རྫིང་མ་ཡང་སོང་ལས་ལེགས་ཞིམ་མི་འགྲོ་བས།

yig'u ma -dr'i -wa ün -rîm yâ -sop -le
 letter not -write -[SUP] period -long go -[PF] -[ABL]

lâzhim mi -jo -e
 good not -go -[AK]

‘Because I haven’t written (i.e. practised calligraphy) for a long time, it’s not going so well.’

Interrogative subordinate clauses introduced in English by ‘whether’ or by an interrogative pronoun are rendered in Dzongkha by taking a

clause marked by the interrogative particle ག་ *ga* or ན་ *na* and using it unchanged as the complement of the verb in the main clause.

- (6) རྒྱལ་མཚན་སྤྱན་ཚོགས་གླིང་ལས་ཐོན་འོང་ཡི་ག་མ་འོང་ག་ང་མ་ཤེས།

Gätshe Phüntsho'ling -le thwong -yi -ga
Gätshe Phüntsho'ling -from come[PF] -[PT] -[Q]
ma -ong -ga nga ma -shê
 not -come -[Q] I not -know

'I don't know [i.e. have not come to know] whether or not Gätshe has come back from Phüntsho'ling.'

- (7) ཞིན་མ་འོང་ག་ཡང་མི་ཤེས།

'im -ong -ga -e mi -shê
 be -[POT] -[Q] -also not -know

'I don't know whether that is so.' / 'That may very well be.'

- (8) མོ་ཚུམ་གྱི་ལྗིད་ག་དེ་ཅིག་ཡོད་པ་ཞིན་ན་འཇམ་དོ་བས།

mo chum -gi jî g'adeci yöp 'ina jä -dee
 she rice -[GEN] weight how_much be be[Q] measure -[PR-AK]

'She is weighing the rice. [literally 'she is measuring out [to see] how much the weight of the rice is'.']

- (9) འོ་གིས་ཡི་གུ་འབྲི་འོང་ག་མ་ཤེས།

khô -gi yig'u dr'i -ong -ga ma -shê
 he -[ERG] letter write -[POT] -[Q] not -know

'I don't know whether he'll write a letter.'

(10) ནད་གཞི་ག་ཅི་ཡིན་ན་མ་ཤེས།

nê -zhi g'aci 'ina ma -shê
illness -cause what be[Q] not -know

'I don't know what's wrong with me.'

Generally, subordinate causes which are complements of *verba sentiendi et dicendi* are governed by the subordinator ཟེར་ *z'e* 'that', literally the stem of the verb 'to say, to call'.

(11) ང་ལུ་བུ་གཅིག་དགོ་ནི་ཡིན་ཟེར་སྟོན་ལམ་བཏབ་ནི་ཡིན།

ngâ -lu b'u -ci gô -ni 'ing z'e 'melam
I -[DAT] son -a must -[INF] [AUX] that prayer

tap -ni 'ing
yearn -[INF] [AUX]

'I wish I had a son.'

(12) མོ་གནམ་མེད་ས་མེད་འཇའ་རིས་མོ་ཡོད་ཟེར་ཁམ་བཅོང་མ་མས།

mo 'namesame j'ârim yö z'e kham tsôm -me
she very beautiful be that boast sell -[EP]

'She is vain / boastful about the fact that she is so very beautiful.'

(13) བྱིས་ཁོ་དཔོན་ཡིན་ཟེར་གོ་ཡི་ག།

chä -gi kho pön 'ing z'e g'o -yi -ga
you -[ERG] he VIP be that hear -[PT] -[Q]

'Had you guys heard that he was a very important personage?'

- (14) ཇིག་མཚོ་བསམ་ལས་འབད་བ་ཅིན་ཁོ་གིས་ཚུད་ལུ་གོགས་རམ་
འབད་འོང་ཟེར་མཚོ་མས།

ngê -gi 'nosa -le be -wacin khô -gi
my -[GEN] opinion -[ABL] do -if he -[ERG]
chö -lu dr'öram be -ong z'e 'nou -me
you -[DAT] help do -[POT] that think -[EP]

‘According to me, I think he might help you.’

In example sentence (14), the auxiliary of the potential mood འོང་ **ong** is used in a clause governed by ཟེར་ **z'e** ‘that’, whereas in sentences (15)–(17) the verbs of the subordinate clauses governed by ཟེར་ **z'e** are in the optative. In sentence (18), the subordinator ཟེར་ **z'e** governs a clause introduced by the conditional conjunction བ་ཅིན་ **-wacin** ‘if’.

- (15) ང་ཚུད་ནུ་རང་ཡོད་བཅུག་ཟེར་མཚོ་ཨིན།

nga chö nâ -ra yö -cu z'e 'nou 'ing
I you here -[STR] be -[OPT] that think [AUX]

‘I wish you were here.’ [literally ‘I think: “Would that you were here.” ’]

- (16) ང་ཚོ་ནུ་ཡོད་བཅུག་ཟེར་སློན་ལམ་བཏབ་ཨིན།

nga mo nâ yö -cu z'e 'melam tap 'ing
I she here be -[OPT] that prayer do [AUX]

‘I wish she were here.’

- (17) ང་ཡང་ཚུད་བཟུམ་སླེ་ཨིན་བཅུག་ཟེར་མཚོ་མས།

nga -e chö -zumbe 'ing -cu z'e 'nou -me
I -too you -like be -[OPT] that think -[EP]

‘I wish I were like you.’

(18) ང་ཁོ་ནུ་ཡོད་པ་ཅིན་ཟེར་མནོས་མས།

nga kho nâ yö -bacin z'e 'nou -me

I he here be -if that think -[EP]

'I'm thinking [what it would be like] if only he were here.'

Used with *verba dicendi* the subordinator ཟེར་ *z'e* is the means by which indirect speech is expressed in Dzongkha.

(19) པ་སངས་ཀྱིས་དེས་ཁོ་རྗེ་ནང་མི་འགྲོ་བེར་སྐབ་དོ་བས།

Pâsa -gi d'ari kho dzong -na mi -jo z'e 'lap -dee

Pâsa -[ERG] today he dzong -in not -go that say -[PR-AK]

'Pâsa said that he wasn't going to go to the dzong today.'

(20) ཁོ་ལུ་འབད་མ་ཡིན་ཟེར་སྐབ་ཡིན་པས།

kho lâ beu 'ing z'e 'lap 'ime

he work do [AUX] that say [AUX]

'He says he is working.'

(21) འབྲུག་གི་ཚོས་ལུགས་དེ་འཇམ་གླིང་གི་ཚོས་ལུགས་ཚུ་གི་
གྲལ་ལས་རྩ་ཆེ་ཤོས་གཅིག་ཡིན་ཟེར་སྐབ་མས།

Drü -gi chölu -di dzamling -gi chölu -tshu

Bhutan -[GEN] religion -the world -[GEN] religion -[PL]

-gi dr'ä -le tsâche -sho -ci 'ing z'e 'lap -me

-[GEN] array -[ABL] principal -most -one be that say -[EP]

'It is said that Bhutanese Buddhism is one of the most prominent amongst the religions of the world.'

(22) ཁོ་ལྟོད་ལྟོད་ནུ་བསྐྱུགས་སྟོད་ཟེར་སྐབ་བཞག་ཅི།

kho hō -hō nâ gû -dö z'e 'lap -zha -ci
 he arrive -arrive here wait -stay that say -put -[PT]

‘He said [for you] to wait until he gets here.’

(23) རྩོད་ཀྱིས་ཁོ་ལུ་ཉིག་རུབ་བྱིན་ནི་ཡིན་པས་ཟེར་ངགིས་ཁོ་ལུ་སྐབ་ཅི།

chö -gi khô -lu tiru bj'in -ni 'ime z'e
 you -[ERG] he -[DAT] money give -[INF] be that

'ngâ -gi khô -lu 'lap -ci
 I -[ERG] he -to tell -[PT]

‘I told him that you would give him the money.’

In previous chapters, various uses of the reduplicated inflected verbs have been explained. The reduplication of an uninflected verb stem ལྟོད་ ལྟོད་ *hō-hō* in example sentence (22) gives the reading ‘until [he] arrives’. This is the type of meaning yielded by the reduplication of verb stems which remain uninflected, e.g. (24).

(24) ཡ་ཕར་བལྟ་ཤིག། ཁོ་ཤི་ཤི་རང་བློ།

'apha tash! kho shi -shi -ra dr'ang -do
 there look he die -die -[STR] beat -[PR]

‘Look over there! They’re beating him to death!’

In addition to indirect speech the subordinator ཟེར་ *z'e* is also used to introduce direct speech. Sometimes it is only the context which disambiguates between direct and indirect speech, e.g. (25). However, often a construction by which direct speech is introduced is built differently from the corresponding construction introducing indirect speech, cf. (26) and (27).

(25) བཀའ་རིན་ཆེ་ཟེར་སྐྱབ་ཤིག།

kadr'iche z'e 'lap -sh
thank_you that say -[U]

'Say 'Thank you!'

(26) དབྱངས་ཅན་གྱིས་སྐྱབ་ཞིན་པས་ ང་དང་མི་ཕྱི་ལ་སྐྱོད་དང་གཅིག་
ཁར་ཉལ་ནི་ཞིན་ཟེར་སྐྱབ་ཞིན་པས།

'Yangce -gi 'lap 'ime "nga d'ari pchiru
'Yangce -[ERG] say [AUX] "I today evening
chö -dacikha nyä -ni 'ing" z'e 'lap 'ime
you -with sleep -[INF] [AUX]" that say [AUX]

'Yangce said, 'I shall come and sleep with you tonight.'

(27) དབྱངས་ཅན་གྱིས་ མོ་དང་མི་ཕྱི་ལ་སྐྱོད་དང་གཅིག་ཁར་ཉལ་ནི་ཞིན་
ཟེར་སྐྱབ་དོགས།

'Yangce -gi mo d'ari pchiru chö -dacikha
'Yangce -[ERG] she today evening you -with
nyä -ni 'ing z'e 'lap -dee.
sleep -[INF] [AUX] that say -[PR-AK]

'Yangce is saying that she'll come and sleep with you tonight.'

Certain adnominal constructions involving nominalised verbs in བའི་ **-bi** ~ **-mi** or བའི་ **-wi** used attributively with words like སྐད་ **kê** 'voice, language' or ཚིག་ **tshi** 'word, phrase' express meanings similar in function to those of indirect or indirect speech introduced by the subordinator ཟེར་ **z'e**.

(28) ཁོང་གིས་ང་བཅས་འབོ་པའི་སྐད་དགོས་ལོ་བཤ།

khong -gi ngace b'ò -bi kê 'ngâ -gi g'o -e
they -[ERG] we call -[GN] voice I -[ERG] hear -[AK]

'I can hear that they are calling us.'

(29) ཁོ་ལྟོ་ཟམ་མས་ཟེར་བའི་ཚིག་དེ་ག་ཅི་འབདཱ་དང་སྐབ་སྐྱོ།

kho to z'au -me z'e -wi tshî -di g'aci
he rice eat -[EP] that -[GN] word -the what

beu -da 'lap mo
do -[PG] say be

'Under what circumstances does one say the phrase 'He's eating rice?''

Serving a function similar to that of such nominalised constructions is the hearsay evidential འོ་ *lo*, a sentence-final particle which indicates that the purport of the statement or question was learnt by hearsay. It forms part of the expression ག་ཅི་འོ་ *g'aci lo?* 'I beg your pardon, What did you (he, they, etc.) say?'

(30) གཞུང་གིས་ང་འབྲིམས་དེ་བཙུག་པ་མས་ལོ།

zhung -gi -ra thrim -di tsup -me lo
government -[ERG] -[STR] law -the introduce -[EP] [HE]

'We hear the government is introducing this law.'

(31) སངས་རྒྱས་ནངས་པ་འགྲོ་ནི་ཨིན་ཟེར་སྐབ་མས་ལོ།

Sangge nâba jo -ni 'ing z'e 'lap -me lo
Sangge tomorrow go -[INF] [AUX] that say -[EP] [HE]

'I hear that Sangge says he's going tomorrow.'

(32) ཁོ་སང་ཕོད་ལས་བརྒྱལ་མི་སྟོན་ཟེར་སྐབ་མས་ལོ།

kho sangphö -le -gä mi -hö z'e 'lap -me lo
 he next_year -from -until not -arrive that say -[EP] [HE]

‘I hear he’s been saying that he won’t come back until next year.’

(33) དྲ་ཤོ་ཤོས་ཀྱིས་གསུངས་དོ་བཟུམ་སྟེ་བ་ཅིན་ང་བཅས་ཡང་འགྲོ་ནི་ཨིན་ལོ།

dr'âsho -gi sung -do -zambe -wacin ngace -e
 dr'âsho -[ERG] tell -[PR] -like -if we -too

jo -ni 'ing lo
 go -[INF] [AUX] [HE]

‘If it is to be as Dr’âsho says, [they say] we will be going as well.’

(34) — ལྷོག་མི་འདུག་ག།
 — ག་ཅི་ལོ།
 — ལྷོག་མི་ཡོད་ག་ཟེར།

— *'lôme du -ga*
 electricity be -[Q]

— *g'aci lo?*
 what [HE]

— *'lôme yö -ga z'e ('la -bi)*
 electricity be -[Q] that (say -[GN])

— ‘Is there electricity now?’

— ‘Beg your pardon?’

— ‘(I said:) Is there electricity?’

- (35) — ག་ཅིལོ།
 — སེམས་དགའ་བས་ཟེར་སྐབ་པའི།
 — *g'aci lo?*
 what [HE]
 — *sem ga -e z'e 'la -bi*
 mind be_happy -[AK] that say -[GN]
 — ‘Beg your pardon?’
 — ‘I said that I’m enjoying myself.’

English temporal subordinate clauses are expressed in Dzongkha either by adnominal constructions involving a nominalised verb stem in པའི་ **-bi** ~ བའི་ **-wi** used attributively with an expression of time, such as སྐབས་ལུ་ **kap-lu** ‘at which time, when’, e.g. (36), or by use of the present gerund in དང་ **-da** ~ or the past participle in ལྟེ་ ~ ཉི་ ~ དེ་ **-di**, discussed in the Chapter 6.

- (36) ལྟོ་མ་བཀྱེས་པའི་སྐབས་ལུ་དྲོ་གསལ་དང་ ཅིགས་ཟམ་མས།
tou kê -bi kap -lu trop -da tsip z'au -me
 hunger feel -[GN] time -[DAT] agitate -[PG] anger be_felt -[EP]
 ‘A man agitated whilst hungry will get angry.’

2 The subordinator མི་ **-mi**

The suffix མི་ **-mi** is attached directly to the stem of the verb, and this ending converts the verb into a nominal constituent which can be used either independently as a nominal head or attributively to modify a noun. When affixed to a transitive verb the resultant nominalised constituent may be coreferential with either agent or patient of the verb or modify either agent or patient of the verb, a point made clear by the context. A nominalised subordinate clause in མི་ **-mi** may modify a noun representing

either an animate or inanimate entity or, if used as a nominal head, be coreferential with either an animate or inanimate entity.

(37) ཚེམ་ཀུབ་མི་དག་པ་གཅིག་འདུག།

Tshem cap -mi d'akpa -ci dū

Sew perform -[SUB] few -a be

'There are a few tailors.'

(38) འོ་བྲ་མ་ཤིས་པ་འབད་མིའི་གྲུལ་ཁར་མེན་པས།

kho tramashêp be -mî dr'ä -kha membe

he mischief do -[SUB -GEN] group -at not_be

'He's not amongst those who are being mischievous. / He's not one of the mischief-makers.'

(39) འོ་ལུ་མདང་ཞག་སློན་པོ་གིས་གནང་མི་བཤོ་དེ་ ད་རིས་གྲོན་སྒྲོད་ལྷག།

khô -lu dangja 'lönbo -gi 'nang -mi

he -[DAT] days_ago minister -[ERG] give[HON] -[SUB]

g'ô -di d'ari g'ön -dö -nu

g'ô -the today wear -sit -[IP]

'Today he's wearing the g'ô that the minister gave him the other day.'

- (40) ང་གིས་ཁྲོམ་ཁ་ལས་ཉོ་འབག་འོང་མི་ཚོད་བསྐྱེས་དེ་ཚུ་
མོ་གིས་མ་ཤེས་པར་བཙོང་ན་ལུག།

'ngâ -gi thromkha -le nyô -baong -mi
I -[ERG] market -from buy -bring -[SUB]
tshöse -di -tshu 'mô -gi ma -shê -ba
vegetable -the -pl she -[ERG] not -know -[SUP]
tsong -da -nu
sell -[PF] -[IP]

'By mistake she sold the vegetables that I had brought from the market.'

- (41) ང་ལུ་དགོ་མི་དེ་མི་འཐོབ་པས།

ngâ -lu gô -mi -di mi -thop -be
I -[DAT] require -[SUB] -the not -get -[AK]

'I don't ever get what I want.'

- (42) རྒྱབ་ལུ་གྲོ་བ་མདའ་འབག་མི་དེ་ དམག་མི་ཡིན་པའི་རྟགས་ཡིན་པས།

jap -lu tropda bâ -mi -di 'mâmi 'im -bi
back -[ABL] rifle carry -[SUB] -the soldier be -[GN]
tâ 'ime
sign be

'The sign of a soldier is that he carries a rifle on his back.'

- (43) དྲ་ཤོ་གྲིས་བྱུང་བསྐྱབས་གཅིག་གིས་གནང་མི་དེ་
དེས་ཀྱི་ཀུན་གསལ་ནང་མ་ཚུད་པས།

dr'âsho -gi chapdra -ci dr'i -'nang -mi -di
dr'âsho -[ERG] announcement -one write -proffer -[SUB] -the
d'are -gi Künsel -na ma -tshü -be
these_days -[GEN] Künsel -in not -appear -[AK]

‘The announcement which Dr’âsho wrote did not appear in the last Künsel.’

- (44) ལ་ཙུ་ཐིམ་ཕུག་ཚུན་ཙུལ་རྒྱུ་སྤོད་མི་ཨ་ལུ་ཚུ་གི་གྲུལ་ལས་གཅིག་ ང་བཅས་རྒྱུབ་
ཐལ་ཞིན་མ་ལས་ཚུན་ཐིམ་སྟེ་ཤི་སོ་ལུག།

khâtsa Thimphu -chu -na tsäcap -dö -mi 'alu -tshu
yesterday Thimphu -river -in swim -stay -[SUB] child -[PL]
-gi dr'ä -le cî ngace japhthä -zh'ile chu -na
 -[GEN] group -[AB] one we leave -after river -in
thim -di shi -so -nu
sink -[PP] die -[PF] -[IP]

‘One of the children swimming in the Thimphu River yesterday, drowned after we left. [unbeknownst to us]’

- (45) ཧེ་མ་ལས་རང་ང་བཅས་ཀྱི་སློབ་མེ་བཅོམི་མི་དེ་ ད་ལྟོ་ཐིམ་ཕུག་ལུ་ སྤོད་པ་མེན་པས།

hema -le -ra ngaci 'lôme cö -mi 'mi -di
before -[ABL] -[STR] our electricity repair -[SUB] man -the
d'a nâ Thimphu -lu döp -membe
now here Thimphu -at reside -not_be

‘The man who always used to repair our electricity no longer lives in Thimphu.’

(46) ཁོ་གིས་པ་མ་གིས་སླབ་མི་དེ་ལུ་རྩ་ལས་མི་ཉན་པས།

khô -gi pha -ma -gi 'lap -mi -di -lu
 he -[ERG] father -mother -[ERG] say -[SUB] -the -to
tsale mi -nyen -be
 adamantly not -listen -[AK]

‘He really won’t listen to what mother and father say.’

(47) ཁོ་གིས་འབད་མི་བཞེས་སྒོ་དེ་ཞིམ་པས།

khô -gi be -mi zhêgo -di zh'im -be
 he -[ERG] make -[SUB] food -the be_delicious -[AK]

‘The food he cooks is delicious.’

(48) སྐམ་ལུ་མི་སྟོན་ལུག། དོ་འོ་དང་མཉམ་རྟེན་འབྱེད་མི་གཅིག་ཡང་འདུག།

'lam zh'u -mi hö -nu. d'oro
 lama request -[SUB] arrive -[IP] again
kho -da'nyam ta -khî -mi -ci -e dü
 he -with horse -lead -[SUB] -one -also be

‘The man who has come to get the lama has arrived. Someone to lead his horse on a tether is also there.’

(49) ཁོང་ལཱ་འབད་མི་ཚུ་ད་རིས་མ་འོང་མི་དེ་ སློ་ལེན་སྒོ་དཔ་འོང།

khong lâ be -mi -tshu d'ari ma -ong -mi -di
 they work do -[SUB] -[PL] today not -come -[SUB] -the
'la len -döp -ong
 salary take -stay -[POT]

‘The workers who haven’t shown up today are probably picking up their salaries.’

(50) ངོ་རྒྱུ་གསོ་མི་དེ་བྱིས་བསྐྱུངནི་གི་དོན་ལུ་ཨིན།

nga rochi so -mi -di chim

I dog raise -[SUB] -the house

sung -ni -gi -d'ön -lu 'ing

guard -[INF] -[GEN] -so_that -[DAT] be

'The dog I have raised is for guarding the house.'

Though similar in function, the nominalising subordinator in མི་ **-mi** is distinct from the nominalised forms of verbs in སའི་ **-bi** ~ **-mi** or བའི་ **-wi**, which may also modify a noun but may not serve as nominal heads. Confusion may arise from the partial similarity in function and the fact that the nominalising subordinator མི་ **-mi** happens to be homophonous with one of the allomorphs of the other nominaliser suffix སའི་ **-bi** ~ **-mi** or བའི་ **-wi**.

(51) ཁྱོད་ལྗོངས་ལ་ཉེན་བཟུང་པའི་མི་གཅིག་ཨིན།

chö 'lotê -tup -bi 'mi -ci 'ing

you trust -be_alright -[GN] man -one be

'You are a trustworthy person.'

Used as a nominal head, a nominalised clause in མི་ **-mi** need not necessarily read as a *nomen concretum* but may also denote the fact itself expressed by the subordinate clause.

(52) ཧེ་མ་ང་བཅས་ནི་སྐུལ་ལུ་འགྲོ་མི་དེ་དམྱོད་དགེས་དཔྱད་རེག་བཏང་མ་མས།

hema ngace Nepal -lu jo -mi -di d'ato 'ngâ -gi

before we Nepal -to go -[SUB] -the now I -[ERG]

pcäre tâm -me

remembrance dispatch -[EP]

'Now I can remember the time we were in Nepal together.'

- (53) དགིས་བལྟ་བ་ཅིན་ རྒྱུན་ལྔ་ལ་རང་ལོག་འཐོན་འོང་བེར་
སྐབ་མི་དེམོ་གིས་ཉ་མ་གོ་བས། མེན་ན།

'ngâ -gi ta -wacin chö nâba -ra lo
I -[GEN] see -if you tomorrow -[STR] back

thöng -ong z'e 'lap -mi -di 'mô -gi
come -[POT] that say -[SUB] -the she -[ERG]

ha -ma -g'o -e, me -na?
understand -did_not -understand -[AK] not_be -[Q]

'I don't think she understood you when you said that you wouldn't be coming back until tomorrow, do you?'

Suffixed to the verb ཟེར་ *z'e* 'to call, name', which in the previous section we have learnt serves as a subordinator with *verba sentiendi et dicendi*, the nominalising subordinator མི་ *-mi* may express the meaning 'the fact that, namely, by name'. In function and scope the Dzongkha construction ཟེར་མི་དེ་ *z'e-mi-di* closely resembles the Nepalese past participle *bhaneko* of the verb *bhannu* 'say'.

- (54) དེ་སེམས་ཅན་ག་ཅི་ཟེར་མི་དེ་ཡིན་ན།

d'i semce g'aci z'e -mi -di 'ina
that animal what name -[SUB] -the be[Q]

'What is that animal called?'

- (55) ལོ་མི་འགྱུ་བེར་མི་དེ་ ལོ་གི་ཨ་ལོགས་དག་འོགས་དེ་ཐོན་འོང་བྱས།

kho mi -jo z'e -mi -di khô -gi
he not -go name -[SUB] -the he -[GEN]

'arogaro -di thwong -nu bô
lover -the come[PF] -[IP] [CTR]

'The fact that he's not going means that his lover must have come.'

In the preceding section, the inflected stem of a verb was seen to convert the clause of which it is the head into a nominal constituent within a larger syntagma. The inflected form of a reduplicated stem was seen to combine with the auxiliary ཡིན་ 'ing ~ ཡིན་བས་ 'ime to yield the factual preterite in Section 4 of Chapter 5. Like a simple inflected stem, a reduplicated inflected stem likewise represents a nominalised part of speech and may serve as an adjectival past participle, e.g. བགོ་ལ་རལ་རལ་མ་ G'ola räräu 'torn clothes'.

(56) མི་དེ་ཐོམ་ཁ་ལུ་ཤ་རུལ་རུལ་མ་བཙོང་ནི་འབད་མ་མས།

'mi -di thromkha -lu sha -rü -rüu tsong -ni beu -me
man -the market -at meat -rot -rotten sell -[INF] do -[EP]

'That man is trying to sell rotten meat in the market.'

3 The imperative

The imperative of a verb is simply its bare uninflected stem, e.g. (57)–(65). The negative imperative is formed by adding the prefix མ་ ma- to the verb, e.g. (66)

(57) ལྷོད་སའི་ཐག་བསྐྱུ་

dö -sa -i thap dam
sit -place -[GEN] rope close

'Fasten your seat belts.'

(58) ཡ་ལུ་འབག།

'alu bâ
child carry

'Carry the child!'

(59) དགའ་སྟོན་དེ་མཇུག་མ་བསྐྱུ་ཚུན་ཚོད་སྟོན།

gatön -di jû -ma -du -tshöntshö dö
festivities -the finish -not -finish -until stay

‘Stay here until the festivities are over.’

(60) ལམ་འཕྲང་སྟེ་ཤོང།

lam thrang -di song
road straight -[PP] go

‘Go straight ahead!’

(61) རོར་གྲངས་ཁ་རྒྱལ།

nô j’angkha -cap
cow enumeration -perform

‘Count the cattle!’

(62) རྩོམ་བཏོན།

dr’êm tön
attention show

‘Watch out!’

(63) ཡར་ལོང།

yâ long
up stand

‘Stand up!’

(64) ཁོ་ལུ་འདྲི།

khô -lu dr’i
he -[DAT] ask

‘Ask him.’

(65) ཁོ་ལུ་ཡི་གུ་འབྲི།

khô -lu yig’u dr’i
he -[DAT] letter write

‘Write him a letter.’

(66) འགྲང་སྐད་མ་རྒྱབ་སྦྲེལ།

drangke ma -cap 'mä

burp not -perform [FE]

'Hey, don't burp!'

In the following example, the verb བཞག་ *zhâ* 'put, keep, place' forms a compound with the main verb དུམ་ *pcang* 'to hang up'.

(67) བསོ་ལ་གཟར་ཤིང་འགྲུང་དུམ་བཞག།

g'ola z'âshi -gu pcang -zhâ

clothes hanger -on hang -put

'Hang up the clothes on the hanger.'

Several suffixes are affixed to the imperative of a verb to express nuances of meaning or mood. One of these suffixes is ཤིག་ *-sh*, which expresses urging on the part of the speaker vis-à-vis the listener. The suffix ཤིག་ *-sh* can be added to the imperative, as it can to other verb forms, e.g. ལྷོ་ཤིག་ *'mosh?* 'Isn't that so?'

(68) ལྷོ་ཤིག།

tön -sh

show -[U]

'Show [it to me]!' / 'Let's have a look!'

(69) ལྷོ་ལྷེ་མིག་ཕྱི་ཤིག།

go dimi pchi -sh

door key open -[U]

'Unlock the door!'

(70) ཁོ་འགུར་སོ་བཏབ་ཤིག།

khô -gu sotap -sh
 he -[UPON] bite -[U]

‘Bite him!’

(71) ཏིག་རྩབ་གཅིག་བཏོན་ཤིག།

tiru -ci tön -sh
 money -one remove -[U]

‘Get out [i.e. give me] one rupee!’

(72) ཁོ་ཁྱིམ་ནང་ལས་བཏོན་བཏང་ཤིག།

kho chi -na -le tön -tang -sh
 he house -in -from remove -dispatch -[U]

‘Get him out of the house!’

The suffix ཤིག་ **-sh** urges but does not necessarily express an air of familiarity. The suffix ཤིག་ **-sh** can therefore combine with the particle of politeness ལགས་ **lâ**, whereby the use of the suffix ཤིག་ **-sh** is by no means necessarily rude.

(73) གསུང་ཤིག་ལགས།

sung -sh lâ
 tell -[U] [POL]

‘Yes, please!’ / ‘Pray tell!’

The form གནོད་ **'nang** ‘proffer’ serves as the suppletive stem of the verb བྱིན་ **bj'in** ‘give’ in the imperative. There also exists a distinct but obviously cognate verb གནོད་ **'nang** ‘proffer’ which serves as the honorific counterpart to བྱིན་ **bj'in** ‘give’, and this distinct verb གནོད་ **'nang** ‘proffer’

may itself of course also occur in both indicative and imperative mood. The form གནད་ 'nang 'proffer' is often used as an auxiliary to convert a command into a polite request, as in the following example.

(74) ང་ལུ་གྲོགས་རམ་ཨ་ཙི་ཅིག་འབད་གནད།

ngâ -lu dr'ôram 'atsici be -'nang
I -[DAT] assistance little_bit do -proffer

'Please help me out a little bit.'

In addition to the widely used literary གྲོགས་རམ་ *dr'ôram be-ni* 'help, assist', used in the preceding example, the more colloquial form རོགས་རམ་ *rôram be-ni* 'help, assist' also exists.

The sentence-final particle of friendly entreaty ལྷོས་ 'mä conveys both a sense of urgency and of friendliness or familiarity. The particle ལྷོས་ 'mä is not solely confined to the imperative.

(75) ཁོ་གིས་ང་ལུ་བྲང་མ་མས། ང་ལུ་མ་བྲང་སླེས།

khô -gi ngâ -lu dr'âm -me. ngâ -lu ma -dr'ang 'mä
he -[ERG] I -[ACC] beat -[EP] I -[ACC] not -beat [FE]

'He's beating up on me. Don't beat me!'

- (76) ཚིད་དབའི་དོ་མེ། རྩོད་དྲག་ཤོས་ཀྱི་བྱ་ཡིན་ཟེར་ཁམ་དེས་རང་
མ་བཙོང་སྐྱས། ལྷ་མ་འབདན་སྐྱས་ཚུ་འབད་ལྷུག་བྱིན་འོང་གོ།

chchcht, 'wae, Dôji! chö dr'âsho -gi b'u 'ing z'e
psst, hey, Dôji! you dr'âsho -[GEN] son be that

kham d'ära ma -tsong 'mä! tama -be -n
boast repeatedly not -sell [FE]! later -[ADV] -if

pitsabe 'lukbj'in -ong -go
nicely give_someone_what_for -[POT] -hey

'Psst, hey, Dôji! Don't you boast all the time about being the son of a Dr'âsho! Otherwise, I might teach you a lesson.'

- (77) རྩོད་ཀྱི་སྐྱུ་གུ་དེ་ད་ལུ་ཨ་ཙི་བརྟ་གནང་སྐྱས།

chö -gi 'nyug'u -di ngâ -lu atsi 'nyâ-'nang 'mä
you -[GEN] pen -the I -[DAT] a_bit lend [FE]

'Lend me your pen for a minute.'

- (78) ད་རིས་ང་ལུ་དངུལ་ཀྲམ་བཅུ་ཐམ་དེ་ཅིག་བསྐྱི་གནང་སྐྱས།

d'ari ngâ -lu 'ngütram cuthâm -deci ki'nang 'mä
today I -[DAT] 'ngütram ten -about lend [FE]

'Please lend me ten 'ngütram today.'

The difference in meaning between the two Dzongkha verbs corresponding to English 'lend', used in examples (77) and (78) is that the verb བརྟ་གནང་ 'nyâ'nang 'let someone use something' in (77) indicates that the speaker is going to use the second person's pen and then return the same pen forthwith, whereas the verb བསྐྱི་གནང་ ki'nang 'lend' in (78) indicates that, although the speaker intends to reimburse the second person,

he will repay him with another ten 'ngütram than the original ten which he borrowed.

The particle ལྷོ་ལྷོ་ 'mare expresses authority on the part of the speaker. Added to an imperative, the sentence acquires the air of an order or impersonal command, but the particle ལྷོ་ལྷོ་ 'mare also conveys a sense of assurance or reassurance.

- (79) — མདའ་འཕྲང་ལྷོ་ལྷོ།
 — འཕྲང་པར་མི་མཐོང་མཁས་ལྷོ་ ལྷོ།
 — *da thrang -'mare*
 arrow straighten -[AUTH]
 — *thrang -ba mi -thong -me bô te*
 straighten -[SUP] not -see -[EP] [CTR] [ACC]
 — 'Straighten the arrow!'
 — 'But I can't see right in order to straighten it.'

- (80) རྫོང་ལྷོ་ནང་ཚུབ་ཀྱང་ལྷོ་ལྷོ།
dop -di -na chu kang -'mare
 bucket -the -in water fill -[AUTH]
 'Fill the bucket with water.'

Like the sentence-final particles འཕྲིག་ -sh and ལྷོ་སྐྱོ་ 'mä, the particle ལྷོ་ལྷོ་ 'mare is not limited to the imperative. The particle ལྷོ་ལྷོ་ 'mare may also be used in the indicative where it authoritatively and reassuringly draws the listener's attention to the purport of the statement.

(81) ལྷོད་གྱིས་ཉོན་ཡིན་ཟེར་སྐབ་མི་སྐག་སྐག་དེ་ལོ་གི་ཡིན་སྐྱ་རེ།

chö -gi nyo -ni 'ing z'e 'lap -mi bakba -di khô
 you -[ERG] buy -[INF] [AUX] that say -[SUB] scooter -the he
 -*gi 'ing 'mare*
 -[GEN] be [AUTH]

‘The scooter you say you’re going to buy is his!’

4 Honorific speech

Dzongkha, like Tibetan, has a special honorific lexicon. The speech habits of Dzongkha speakers in formal situations are highly cultivated and polite. Honorific speech is employed when addressing or referring to people of high rank to whom respect should be accorded. The honorific pronouns ལྷོ་ *nâ* ‘he, she, you’ and ལྷོ་སུ་ *nâ-bu* ‘they, you’ were already introduced in Chapter 4.

Honorific equivalents exist for many common verbs and nouns. For example, the verb ལྷོད་ *'lap* ‘to speak, to say’ has the honorific equivalents གསུང་ *sung* and ལྷུ་ *zh'u*. The verb གསུང་ *sung* is used when the subject of the verb is someone who should be accorded respect, e.g. གསུང་ཤིག་ལགས། *Sungsh lâ!* ‘Yes please!’, or on the telephone གསུང་མ་སྐྱོ། *G'â sôm mo?* ‘Who is speaking, please?’. The verb ལྷུ་ *zh'u*, on the other hand, is used to express humility on the part of the subject, usually the speaker, e.g. ལྷོ་གིས་དག་ཤོས་ལུ་མི་ལྷུ། *'Ngâ-gi Dr'âsho-lu mi-zh'u* ‘I shan’t tell Dr’âsho’. The verb ལྷུ་ *zh'u* has the connotation of ‘request, require’, and is therefore used in the expression མི་ལྷུ། *Mi-zh'u* to politely refuse food, rather than the familiar མི་དགོ། *Minggo* ‘I don’t want / need [anymore]’.

The verb བཞེས་ *zhê* is the honorific counterpart to the verbs ཟ་ *z'a* ‘eat’, འཇུང་ *thung* ‘drink’ and ལྷོན་ *g'on* ‘wear, put on clothes’. So, whereas བཞེས་ *zhê* is a polite request to please take, drink or eat, the verb is also used in expressions like བཞེས་ལྷོན་ *Namza zhê* ‘Please get dressed’ rather

than the more familiar བསོ་ལ་སྐྱོན། *G'ola gön* 'Get dressed'. The word བཟའ་ *namza* is used with བཞེས་ *zhê* as the honorific counterpart of བསོ་ལ་ *g'ola* 'clothes'.

The verb བྱོན་ *j'ön* is the honorific counterpart to both the verbs འོང་ *ong* 'come' and འགྱོ་ *jo* 'go', e.g. བྱོན་གྱིག། *J'önsh* 'Please come' and ལེགས་ཞིམ་འབད་རང་བྱོན་གྱིག། *Läzhimbe ra j'önsh* 'Have a good trip' or 'Go safely'. The verb བཞུགས་ *zhû* is the honorific of རྫོད་ *dö* 'sit, be seated, stay'. The verb ཡར་བཞེངས་ *yâ zheng* is the honorific of ཡར་འོང་ *yâ long* 'to stand up'. The use of the honorific verbs བྱོན་ *j'ön* 'to come, to go', བཞུགས་ *zhû* 'sit, be seated, stay' and ཡར་བཞེངས་ *yâ zheng* 'to stand up' shows deference on the part of the speaker with respect to the subject. These verbs are therefore not used by the speaker with respect to himself.

The verbs བྱིན་ *bj'in* 'give' and རྒྱབ་ *cap* 'do, perform' have the honorific counterpart གནང་ *'nang*, used in polite requests such as རྒྱག་མདའ་གནང་གིག། *Chânda 'nangsh* 'Shoot the arrow!', as compared with the familiar form མདའ་རྒྱབ་གིག། *Da capsh* 'Shoot the arrow!'. The honorific verb གནང་ *'nang* 'give, do, perform' is also used as an auxiliary to yield honorific counterparts to verbs such as བཅུག་ *tsû* 'put, place' and བཞག་ *zhâ* 'put, keep', which have no separate honorific form, and with virtually any verb to enhance the politeness of a request, e.g. ཡར་བཞེངས་གནང། *Yâ zheng 'nang* 'Please stand up'. Whereas གནང་ *'nang* is the honorific of བྱིན་ *bj'in* 'give' indicating deference to the subject, the verb རྒྱལ་ *phü* 'give' expresses humility on the part of the subject.

(82) དེ་ང་ལྷམ་ལུ་ཕུལ་ནི་ཞིན།

d'i nga 'lam -lu phü -ni 'ing
that I 'lama -to proffer -[INF] [AUX]

'I am to give that to the lama.'

Just as the verb ལྟུ་ **zh'u** ‘tell, say, request’ is the humble counterpart to honorific གསུང་ **sung** ‘tell’, the honorific of བསད་ **sê** ‘kill’ is བཏོང་ **trong**, and the honorific of སྲི་ **shi** ‘die’ is གཤགས་ **shâ** ‘pass away’.

The particle ལགས་ **lâ** at the end of a sentence is a sign of courtesy, used in polite parlance, even in Bhutanese English, and also forms part of Dzongkha honorific speech.

(83) ང་ལུ་དངུལ་ཀྲམ་གཅིག་བརྒྱ་དེ་ཅིག་ལྷང་གནང་ལགས།

ngâ -lu 'ngütram cikja -deci lhang -'nang lâ

I -[DAT] 'ngütram one_hundred -about proffer -give [POL]

‘Please give me one hundred 'ngütram.’

As some of the preceding examples have shown, nouns also have honorific counterparts, e.g. honorific རྒྱག་མདའ་ **chânda** ‘arrow’ alongside the more usual མདའ་ **da**. In elevated speech, the common term is replaced by its honorific counterpart. For example, when asking some lad’s name in the street, it is appropriate to say:

(84) ལྷོད་ཀྱི་མིང་ག་ཅི་ལྷོ།

chö -gi meng g'aci mo

you -[GEN] name what be

‘What’s your name?’

Whereas, whilst addressing a superior or a man of high status, it is polite and appropriate to ask:

(85) རྒྱ་གཞི་མཚན་དོ་མ་གསུང་གནང་།

nâ -gi tshen ngoma sung -'nang

you -[GEN] appellation genuine tell -proffer

‘Please tell me your good name.’

(86) རྒྱ་གོ་མཚན་ག་ཅི་ལྟུ་མ་སྒྲོ་ལགས།

nâ -gi tshen g'aci zh'û mo lâ
 you -[GEN] name what say be [POL]

'What is your name please?'

Here the word མཚན་ *tshen* 'name, appellation' or the phrase མཚན་ རོ་མ་ *tshen ngoma* 'genuine appellation' is used instead of the informal མིང་ *meng* 'name', and formal རྒྱ་ *nâ* 'you' is used instead of familiar རྩོད་ *chö* 'you'. Similarly, whereas one would say of one's friend སེམས་ དགའ་ རུག། *Sem ga-nu* 'he is happy', of a high official one would say སྤུ་ གེ་ རུག། *Thû gê-nu*, where both སེམས་ *sem* 'mind, feelings' is replaced with honorific སྤུ་ *thû*, and དགའ་ *ga* 'be happy' is replaced with honorific དགྱེས་ *gê*.

The honorific form of certain nouns is formed by adding a prefix, e.g. གསོལ་ཐབ་ *söthap*, the honorific of ཐབ་ *thap* 'oven, stove'. The honorific of many body parts is formed by adding the prefix ལྷུ་ *ku*.

regular		honorific		meaning
གཟུགས་	zû	ལྷུ་གཟུགས་	kuzu	body
ཤ་	sha	ལྷུ་ཤ་	kusha	meat, flesh

But sometimes the honorific is different from the regular form, even though it takes the prefix ལྷུ་ *ku*.

regular		honorific		meaning
རུཏོག་	rûto	ལྷུ་རུས་	kurü	bone
སྒྲུལ་	gäp	ལྷུ་རྒྱུབ་	kujap	back

Often, however, the honorific counterpart of a term, such as a part of the body, is simply another word altogether.

regular		honorific		meaning
ལག་པ་	lap	ཕྱག་	châ	hand
ཀར་མ་	kâm	ཞབས་	zh'ap	leg
རྒྱམ་ཙེ་	'namco	སྟེན་	'nyen	ear
ལྷ་པ་	hapa	ཤང་	shang	nose
མིག་རྟོ་	'mito	སྤྱན་	cen	eye
ལྗེ་	ce	ལྗགས་	jâ	tongue
ཁ་	kha	ཞལ་	zh'ä	mouth
མགྲུ་རྟོ་	guto	དབུ་	'û	head

Such honorific terms are also used in expressions which contain body part terms, e.g. honorific ཕྱག་ཤུབ་ **châshup** for ལག་ཤུབ་ **lashu** 'glove', honorific ཞབས་ལྷམ་ **zh'aplham** for ལྷམ་ **lham** 'shoes', honorific དབུ་བསྐྱུངས་རྟོ་ 'u **'nyû-di** for མགྲུ་རྟོ་ན་སྟེ་ **guto nâ-di** 'with a headache', and honorific ཞལ་གསུང་ནི་མིན་འདུག། **Zh'ä sung-ni minu** for ཁ་སྐབ་ནི་མིན་འདུག། **Kha 'lap-ni minu** 'He is mute'. Honorific terms for the meals of the day, 'breakfast', 'lunch' and 'dinner' respectively, are as follows:

regular		honorific	
དྲོ་པ་གི་མཇེངས་	dr'ôba-gi dzâu	དྲོ་མ་མཇེངས་	dr'omdza
ཉིམ་གི་ལྗེ་	nyima-gi to	གསོམ་ལམ་	söu
ཕྱི་རུ་གི་ལྗེ་	pchiru-gi to	ཚོགས་	tshô

The formulation བཀའ་རྒྱུ་བསྐྱུང་ **kadricang** 'beseech' in requests is used whilst addressing high nobility, highly placed clergy and members of the royal family. The past participle དེ་ **di**, which marks the verbal complement of བཀའ་རྒྱུ་བསྐྱུང་ **kadricang** 'beseech' in such requests, may be omitted.

(87) རིག་ཁྱིམ་ནང་ཚར་གཅིག་ག་དེ་སློང་ཅུང་ཉེ་བཞག་འདྲིན་བསྐྱུང།

ngê -gi chi -na tshâ -ci g'adebe -ru
 my -[GEN] house -in time -one how -even
j'ön -di kadricang
 come[HON] -[PP] beseech

'I beseech you come to my house once in any event.'

In this sentence, the phrase ག་དེ་སློང་ཅུང་ *g'adebe-ru* means 'no matter what, at any rate, in any event', and, far from being impolite, enhances the fervour with which the hospitality is extended. The spelling ག་དེ་འབད་ཅུང་ can also be found.

Certain high honorific terms are restricted in use to the most respected individuals in the country. For example, whereas the honorific of the verb སླབ་ 'lap 'say' is གསུང་ *sung*, the high honorific བཞག་འགན་ *ka'nang* is used only with respect to འབྲུག་རྒྱལ་མངའ་བདག་པོ་ཚེ་ *Dru Gä 'Ngada Rimboche* 'His Majesty the King of Bhutan', རྗེ་མཁན་པོ་ the Jêkhem and ཨ་ཞེ་བསོད་ནམས་ཚེས་སློན་དབང་མོ་དབང་ཕྱུག་ 'Azhi Sönam Chödrö 'Wangmo 'Wangchu. Similarly, the noun ལན་ *len* 'answer, response' has the honorific form ལྷ་ལན་ *zh'ulen* and the high honorific form བཞག་འལན་ *kalen*.

5 Fixed expressions

The following are some fixed expressions in Dzongkha. The greeting ལྷོ་གསུགས་བཟང་པོ། *Kuzu Zangbo* is used at all times of the day upon the first meeting of that day.

Fixed expressions		
སྐྱ་གཟུགས་བཟང་པོ།	Kuzu Zangbo!	Greetings!
བཀྲ་ཤིས་བདེ་ལེགས།	Trashi Dele!	Good luck!
བཀའ་རིན་ཆེ།	Kadriche!	Thank you!
བྱོན་པ་ལེགས་སོ།	J'önba Lekso!	Welcome!

If a child sneezes once, it is customary to wish him ཚོ་རིང། **Tsher- ing** ‘long life’. If he sneezes a second time, one wishes him ཚོགས་བསགས། **Tshôsa** ‘accrual of merit’ for future incarnations, and if the child sneezes yet a third time, one may wish him ཉན་ཉེང། **Nënyung** ‘few illnesses’. Occasionally these wishes are used with respect to an adult. If someone sneezes violently, he may himself exclaim སྤྱི། **Shi!** ‘Die!’ after his sneeze.

Numerous Dzongkha expressions are used only on the archery field. For example, one of the often heard cries is བཀག་རེག་ཡོད་ས་བཀག་རེག་དབའི། **Kâre yösa kâre 'wae!** ‘[Aim at] the spot where the target is, the target!’. Here the term བཀག་རེག་ **kâre** denotes the round painted target on the འབའ་ **ba** ‘target board’. The bull’s eye is the སྐྱོར་ཐིག་ **gôthi**. When a point is scored, some dust or soil is pinched from the ground and cast into the air as an offering of thanks to the deities, accompanied by the cry མཚོད། **Chö!** ‘Offering!’. The drawn-out cry འ་མཚོད་དགོ། **A chö go!** is heard when the players anticipate that a crucial point is about to be scored. Literally this cry would mean ‘an offering is required’, but according to some it is a bastardisation of འ་འབྱོན་དགོ། **A j'ön go!** ‘Thou must come’, etymologically therefore an invocation of divine succour. When one team is enjoying a winning streak in a given round, they will egg their team-mates on with the cry བྱར་རུ་དཔོན་གྱི་མཇལ་ལན་ཨིན། **Bj'uru pön-gi jäle 'ing!** ‘Heaping portions are the just deserts [literally ‘giving and taking’] of a highly placed personage’, whereby བྱར་རུ་, normally pronounced **bj'uru**, means a heaping portion, e.g. of grain, with extra piled on, in contrast to a topped off portion. For this expression the corrupted pronunciation **Bj'uru pön-gi**

ja'ling 'ing! is also heard, so that there are archers who, I have discovered, because of the mutated pronunciation, do not know what they are saying when they utter this cry.

Other archer's cries include རྩོད་རང་སྐྱོ་བས། **Chö-ra cove!** 'You are the worst!', ཐལ་བ་བརླག་བཏང་ཅི། **Thäwa 'la tangci!** 'It hit [literally 'wasted'] the dust!', གྱུ་རྩུང་ཀྱུ་འབད་བྲ་ཤིག། **Ja chungku-be dr'ash!** 'Aim accurately!' [literally: 'Cut it close' or 'Take a narrow width of aim'], ལྷགས་སྐྱོད་སར་སྐྱོ་བཀལ། **Câ hō-sa dro kâ!** 'Send the feathers to the place the iron [arrow-head] has gone (i.e. shoot straight)!'. Dzongkha expressions relating to archery, the traditional national sport, are manifold.

The frequently used adverbs མ་པ་ལས་ **mapa-le** 'truly, really' and ཚུ་ལས་ **tsa-le** 'definitely, adamantly, strictly' differ in meaning, as the given English glosses attempt to approximate and as illustrated by the examples, e.g. (88) and (89).

(88) ཡོད་རང་མེད། མ་པ་ལས་རང་མེད།

yö -ra mē mapale -ra mē
be -[STR] not_be really -[STR] not_be

'There just isn't any. There really isn't any.'

(89) ཚུ་ལས་མི་བྱིན།

tsale mi -bj'in
strictly not -give

'He really won't give it.'

Dzongkha is rich in interjections, such as ཨ་ཇའི་ 'adzai or ཇའི་ dzai, expressing surprise or being caught off-guard, སྤྲའའོ་ pāo 'wow', expressing amazement at the nature of an observed phenomenon, and དབའི་ 'wae 'wow', expressing astonishment at something sudden. The variant མའི་ wae can also be heard. The interjection སྤྲ་ pa 'gee' expresses mild or

understated amazement. The interjection ཡ་ **ya** ‘there it goes, there you have it’ is used when one has been observing a process which suddenly culminates in an event, calamity or transition, e.g. an unexperienced child falling off a bicycle after a wobbly attempt to ride it or a goal scored during a football match. The interjection གཡམ་ **’yâ** expresses surprise or dismay at something one has just heard or learnt.

The interjection ཨ་ཚུ་ **’achu** is uttered when cold, chill or wetness is experienced, the interjection ཨ་ཅ་ **’atsa** when a cutting or pinching sensation is felt as well as heat, ཨ་ལ་ **’ala** when pain is felt upon being struck, bumping one’s head or stubbing one’s toe. The interjection ཨ་ཁ་ **’akha** expresses dismay, whereas ཅུག་ཅུག་, which I shall romanise as **ts-ts**, but which is actually pronounced as two consecutive alveolar clicks, expresses dismay and resignation, ཁའི་ **khai** expresses disgust or revulsion, ཕུའི་ **phui** expresses disgust at a stench or odour, and ཤུན་ **shsh** expresses annoyance with and anger toward an individual. Whereas ཨ་འོ་ **’âo** expresses annoyance and disappointment, a low and prolonged crescendo ཨ་ལ་ལ་ལ་ **’aaaa** with a slowly rising intonation expresses irritation. The interjection ཨ་འེ་ **’ae** is uttered when one hears about or observes a situation evoking pity or sympathy.

To address or attract the attention of one’s peers, one may use the term of address ཁོ་རེ་ **khore** for a contemporary and the term ཨ་འུ་ **’au** for someone who is slightly older than oneself. Both to one’s younger peers and to children, one may use the term of address ཨ་འོ་ **’alo**. To elderly people one encounters, for example, on a mountain path and wishes to address, the more polite terms ཨ་ཞ་ **’azha** ‘uncle’ or ཨ་མ་ **’ama** ‘mother, maternal aunt’ are appropriate. To attract someone’s attention, the interjection ཆིན་ **chchcht** ‘psst’ is common amongst friends and familiars. If one has not heard the last thing someone has just said, then the interjection ཨ་ སྐྱ་ **â** ‘say what’ is a familiar request that the utterance be repeated, whereas the courteous particle ལགས་ **lâ** is used instead in any context in which the speaker chooses to be polite.

The low, legato interjections འོ་འོ་ **o-o** and འེང་འེང་ **eng-eng** are uttered when one is conceding a point or following an explanation. The interjection ཡི་ཡི་ **eng** accompanies an insight, and with a low, falling intonation ཡ་ཡ་ **yâ-yâ** ‘all right, OK’ expresses agreement or concession. The interjection རྣ་འདྲ་འདྲ་ **dr’âdr’â** means ‘at last’ or ‘finally’. The specific intonation is an important component of each of these interjections, and can best be illustrated by a native speaker.

6 Some Dzongkha proverbs

Dzongkha is a language rich in proverbs. In daily life, an apt proverb appropriate to a particular situation is often heard quoted by a knowledgeable speaker of Dzongkha. Just a small sampling of common proverbs is provided here.

- (90) སྤྱིན་པ་བཏང་ན་ཁྱི་ལུ་བཏང་།
ཁྱི་གིས་སྤང་གི་ཚུ་མི་ཟ།།

jimba tang na chi -lu tang
philanthropy dispatch here dog -[DAT] dispatch

chi -gi pang -gi tsa mi -z’a
dog -[ERG] bog -[GEN] grass not -eat

‘Philanthropist, give here to this lowly dog.

For a dog cannot live on marsh grass.’

In other words, if one is playing at being a philanthropist, one should not give mere trinkets.

(91) རང་ན་སྟག།
 ཕྱི་བྱི་མི།

nâna tâ
 indoors tiger

pchî bj'ili
 outdoors cat

‘Indoors a tiger, outdoors a pussy cat.’

This expression is said of an idle braggart or boaster, whose bark is worse than his bite.

(92) མ་རྒྱབ་ན་མི་ཤོག།
 མ་སྲུབ་ན་མི་ཤོ།

ma -cam mi -phô
 not -draw/if not -strike

ma -'lam mi -g'o
 not -say/if not -understand

‘If the bow is not drawn, the target will not be hit.

If the matter is not explained, neither will it be understood.’

In other words, one cannot expect to be understood if one does not take the trouble to explain the matter in detail, one cannot attain one’s goal if no measures are undertaken to realise it. The following proverb is in a similar vein.

- (93) ལྷན་གྱི་ལྷན་ལས་དྲུངས་པ་མེད།
 སེམས་རང་སེམས་ལས་གསལ་ལྷན་མེད།།

chu gün -chu -le d'âm mê
 water winter -water -than clear not_be

sem rang -sem -le säu mê
 mind own -mind -than explicit not_be

‘There is no water clearer than winter water.
 No one’s thoughts are as lucid [to oneself] as one’s own.’

- (94) བདག་འཛིན་འབད་བར་སྐབ་མི་མེད།
 འབྲུང་སྐད་རྒྱབ་པ་འཇམ་འཇམ་མེད།།

d'ândzi be -wa 'lap -mi mê
 vigilant do -[SUP] say -[SUB] not_be

bjang -ke ca -ba jamja mê
 lose -voice do -[SUP] charming not_be

‘If you look after your own belongings, none will reproach you.
 Your lament at the loss of your belongings, however, will be a nuisance to others.’

In other words, there is no shame in being careful about your own belongings. The following two proverbs are variations on the theme of admonishing one not to mimic another’s example blindly. There is nothing wrong with following a good example, but creativity and individuality are called for, not slavish imitation.

- (95) མི་གིས་འབདན་ཁྱི་གིས་འབད།
 ཁྱིའི་མཚུག་མ་དར་འཕྱར།

'mi -gi ben chi -gi be
 man -[ERG] do -if dog -[ERG]
 chî juma d'â pchâ
 do dog[GEN] tail flag

'As a man does, so does a dog.
 The dog's tail is like a fluttering flag.'

- (96) མི་གིས་གྲུ་འབད་སྐྱུ་གིས་འབད།
 སྐྱུའི་མཚུག་མ་མེ་གིས་འཚོག།

'mi -gi g'â be pca -gi be
 man -[ERG] who do monkey -[ERG] do
 pca -i juma mi -gi tshî
 monkey -[GEN] tail fire -[ERG] singe

'As a man does, so does a monkey.
 The monkey gets his tail burnt.'

The following saying is a reprimand to castigate those who would be idle.

- (97) སྐྱུ་ལྟ་མེད་པར།
 ལྷུད་པ་རྩོ་སྐྱུ་ལ།

pca lâ -meba
 monkey work -without
 lhüp dô -drä
 testicle stone -rub

'Like a monkey without work,
 rubbing one's testicles on a stone.'

For ལྷོདཔ་ **lhüp** ‘testicle’ in the preceding proverb, the alternative spelling and pronunciation ལྷིགཔ་ **lhip** may also be encountered. The following saying reproaches ingratitude.

(98) ལྷོ་དཀར་པོ་ཕར་བྱིན།
མིག་རྩོད་དཀར་པོ་ཚུར་བལྟ།།

to kâp phâ bj'in
rice white thither give

'mito kâp tshû ta
eye white hither look

‘To give white rice, and to be looked at
with the whites of the eyes in return.’

The white rice in the above saying is Bhutanese white rice, which used to be valued more highly than Bhutanese red rice. Bhutanese red rice is nowadays more highly valued, more popular and more costly than Indian white rice. The Dzongkha expression མིག་རྩོད་དཀར་པོ་བལྟ་ནི་ **Mito kâp ta-ni** ‘to look with the whites of one’s eyes’ is to look with suspicion or animosity.

(99) ཕ་གཡུས་ལུ་རྟ་བརྒྱ་ཐམ་པ་ཡོད།
རང་འགྲོལ་དང་རྐང་ཐང་མས།།

pha -'ü -lu ta jathamba yö
father -village -at horse one_hundred be

rang jou -da kang to -me
self go -[PG] leg strain -[EP]

‘In my father’s village we have one hundred horses,
but as I go, I must walk.’

In other words, it’s not there when you need it, and it’s there when you don’t. The following emphasises the impermanence of personality

and self, as evinced by the different person one becomes through the vicissitudes of life.

- (100) མི་ཚེ་གཅིག་ལུ་བསྐྱལ་བ་དགུ།
 དགུ་གྱིས་མི་དོ་བཙོ་བརྒྱད་ཡོད།།

'mi -tshe -ci -lu kâp gu
 man -life -one -in transformation nine
gu -gi mi -do cōgä yö
 nine -[ERG] not -[PG] eighteen be

‘There are nine transformations in a man’s life.
 If it isn’t nine, it’s eighteen.’

The following proverb expresses skepticism about the efficacy of indigenous mediums:

- (101) གསིག་པར་ལྷ་གིས་གསིག་པའི།
 མ་པ་རང་གིས་གསིག་དགོ།།

siba lhâ -gi si -bi
 shaker deity -[ERG] shake -[GN]
mapa rang -gi sî -go
 truly self -[ERG] shake -must

‘The deity shakes the shaman.
 Actually he must shake himself.’

In other words, even if it is a deity which is said to make the shaman shake and tremble, the shaman still actually has to do the shaking himself.

Exercises to Chapter 8

I. Grammar questions

1. What are the various ways in which the element ཟེར་ *z'e* is used in Dzongkha? To which types of English clause types do Dzongkha constructions with ཟེར་ *z'e* correspond?
2. Give examples of the subordinator མི་ *-mi* used in a 'passive' sense to refer to the patient of the transitive verb to which it is attached. Give examples of its use in an 'active' sense to refer to the agent of a transitive verb. Can you find yet other functions of the subordinator མི་ *-mi*? Describe in your own words what you feel to be the intrinsic meaning expressed by this subordinator which accounts for its versatility of function.
3. Which particles are often used with the imperative, and what meaning do they add to the sentence? Which of these particles are used with forms other than the imperative?

II. Vocabulary

ཇམ་རྩེགས་དགའ་རྩེགས་	' <i>arogaro</i> , n., lover, paramour.
ཇམ་རྩེ་སྐྱོན་	' <i>âuku-ni</i> , vt. [SOFT], steal [from someone, with the postposition ལས་ <i>lä</i>].
བང་མཚོན་	<i>b'angdzö</i> , n., wealth, affluence.
བང་ན་	<i>b'âna</i> , postp., 1) between; 2) whilst.
བྱ་རྩེགས་	<i>bjâro</i> , n., servant.
ཚགས་ནི་	<i>châ-ni</i> vt. [HARD], land (of a bird, plane, snow), perch; settle down upon, precipitate.

ཕྱག་མཇལ་	chânje , n., gift or offering (of a lowly person to a person of higher standing).
ཕྱག་འཚལ་ནི་	châtshä-ni , vi. [SOFT], prostrate oneself in obeisance.
ཚོས་སྒྲུབ་ནི་	chôlhap-ni , vt., study; cf. chôzh'uni, chôlhâni
ཚོས་བྱུ་ནི་	chôzh'u-ni , vt. [SOFT], learn by listening to teachings; cf. chôlhapni.
མཚོད་ནི་	chö-ni , vt. [HARD], perform religious rituals, make offerings.
བདག་འགན་	däge , n., professional responsibility, authority, post or official rank.
སྡོད་སང་	dösa , n., place of residence.
བརྗེད་སུག་ས་	dungsasa , adv., making motions as if to hit or strike, threatening to hit or strike.
སྤྱག་བསྐྱལ་	du-nge , n., misery.
དེ་འབད་	d'ebe , adv., like that, in that fashion.
དེ་སྐད་	d'igang , adv., then.
དེ་ཁར་	d'ikha , adv., there, at that place.
དེ་འཕྲོད་ལས་	d'ithröle , adv., straight away.
དུས་	d'ü , n., moment.
སྒྲིག་ནི་	drî-ni , n., arrange, prepare, get into the proper arrangement.
འབྲུག་སྒྲོ་	drûdra , n., roar of the dragon.
བརྒྱུ་བ་ནི་	drup-ni , vt., complete, achieve, bring to fruition, attain.
ལྷན་ས་པ་	dr'aba , n., reputation, knowledge.

དག་	dr'â , n., alleviation, improvement.
ཐོ་འཆམ་ནི་	dr'ocham-ni , vi., dance, frolic.
ཐོགས་རམ་	dr'ôram , n., help, assistance.
གགས་ནི་	dr'â-ni , vi. [HARD], become well known, to spread (of fame).
རུང་ཡིག་	dr'u-nyi , n., clerk.
མཛད་ནི་	dzê-ni , vt.hon. [HARD], to do.
འཚོལ་བ་	dzöwa , n., mistake.
དགའ་སྐྱིད་	gaki , n., peace and prosperity, well-being.
དགའ་ཉོག་ཉོ་	gatoto , adj., pleasant.
དགའ་བ་	gawa , adj., pleasant, mellifluous.
བརྒལ་	gä , postp., until.
རྒྱལ་སྲུང་	gäsä , n., prince.
རྒྱལ་སྲིད་	gäsi , n., throne, reign.
གོང་	gong , n., price, rate, fee, fare; cf. རིན་ rin , རིན་གོང་ ringgong , སྲི་ 'la.
གངས་	g'ang , n., mountain.
གངམ་	g'am , n., a lot.
གོ་སྐབས་	g'okap , n., chance, occasion, opportunity.
གོང་མ་	g'ôm , n., important person, man of high social standing.
ཉ་གོ་ནི་	hag'o-ni , vi. [SOFT], understand, make out.
ཉ་ལས་ནི་	halä-ni , vi. [HARD], be astounded, be surprised.
ཉེད་བཀལ་	hengke , adv., on top of that, to boot, in addition.
ཉོན་ཚོད་	höntshö , n., a particular leafy spinach-like vegetable.

བརྗེད་ནི་	jê-ni , vt. [HARD], forget.
འཇིགས་སྐྱག་	jikdra n., threat, wrath.
ཇིམ་པ་	jimba , n., philanthropy.
ཇུ་	ju , n., wealth.
ཇུ་ཅ་ལ་	jucala , n., material possessions and things.
ཇུ་ལོ་ར་	juno , n., wealth and livestock.
བརྗུད་དེ་	jüdi , postp., [used in combination with the post-position ལས་ lā] ཇིམ་ ལས་ ཇིམ་ བརྗུད་ དེ་ chim-le chim-jü-di from house to house, ཇུ་ལ་ ལབ་ ལས་ ཇུ་ལ་ ལབ་ བརྗུད་ དེ་ gäkhap-le gäkhap-jü-di from country to country, etc.
ཀམ་	kam , adj., dry, dried.
བཀའ་བལོ་	kap-g'ô , n., clothing, clothes to wear.
ཀུལ་ཅུ་	käcu , n., receptacle, container.
ཀེའུ་	kêju , n., translation.
ཀྱིད་པ་	kiba or ཀྱིད་པ་ kip , adj., peaceful.
ཀྱིད་ཉོང་ཉོ་	kî tongto , adj., peaceful, tranquil.
དཀོན་མཆོག་	köncho , n., god, deity.
རྗུ་མདུན་	kundü , n.hon., the presence [of a person of high status].
ཀམ་	kha , postp., on, at, in.
ཀམས་སངས་	khamsa , n.hon., relaxation, recreation.
ཀམས་ལ་འབད་	khasebe , adv., in great detail.
ཀམ་	khau , n., snow.
ཀམ་ཆེན་	khâche-ni , vi. [SOFT], be important.

ཁ་ཐུག་	khâthu , n., [with the verb ཁྱབ་ནི་ cap-ni] coincidental meeting face-to-face, running into each other.
ཁྱད་པར་	kheba , n., difference.
འཁྱིད་ནི་	khî-ni , vt. [HARD], lead, escort; take [a person by the hand or an animal on a leash].
འག་པར་	laba , adv., in one's hand.
འམ་འགྲོ་ནི་	lamjo-ni , vi. [SOFT], walk, go on foot.
འེགས་ནི་	lä-ni , vi. [HARD], be beautiful.
འོ་རྒྱུ་མ་	lôju , n., case, affair.
འོངས་སྐྱོད་ནི་	longcö-ni , vt. [HARD], assume, appropriate, enjoy the fruits or benefit of.
འོམ་	lôm , n., dried höntshö, used as a vegetable in making one type of Bhutanese curry.
ལུས་ནི་	lû-ni , vi. [HARD], remain, be left behind.
ལྷ་	'la , n., 1) salary; 2) fare; cf. རིན་ rin , རོང་ gong , རིན་ རོང་ ringgong .
ལྷོ་ཕམ་ནི་	'lopham-ni , vi., be disappointed, be crestfallen.
ལྷོ་བམ་	'lôm , n., disciple, follower of a spiritual teacher.
མང་རབས་	mangrap , adj., a great deal of, a lot, a large amount.
མ་ཏོགས་	mato , adv., unless, only if.
མ་སྐད་	mâphe , n., [aspirated ph in the second syllable, despite the orthography; in Chöke: མ་བུ་ mab'u] a mother with her children; cf. ཕ་སྐད་ phâphe .
རྣམ་རྟོག་	'namto , n., apprehension.

གནང་ནི་	' nang-ni , vt.hon., 1) give (from a person of higher standing to someone of lower social standing); 2) solve, alleviate (e.g. a problem).
གནས་བཅག་སྤྱོད་ནི་	' nâcâ dö-ni , vi. [HARD], take up residence, settle down.
མཚོ་ནི་	' no-ni , vt. [SOFT], think.
མཚོ་བསམ་	' nosa , n., thought, thinking.
ངན་མ་	ngem , adj., evil.
དངོས་	' ngö , adj., actual, in truth, real.
སྒྱུ་ནི་	' ngu-ni , vi. [SOFT], cry, weep.
སྒྱུ་རལ་འཐབ་ནི་	' ngurä thap-ni , vi., to bawl, cry hysterically.
ཉམས་ནི་	nyam-ni , vi., fall into disuse, fall into decay.
ཉིམ་	nyim , n., 1) sun; 2) day.
ཉིམ་ད་རིས་ནངས་པ་མེད་པར་	nyim d'ari nâba meba , adv., [literally 'not only the day of today and [the day of] tomorrow'] incessantly, constantly, persistently.
གཉེན་	' nyen , n., marriage (with the verb རྒྱབ་ནི་ cap-ni : 'to get married').
དཔོན་	pön , n., important personage, VIP.
ཕར་འབད་བཞག་ནི་	phâbe zhâ-ni , vt. [HARD], forget about it, give it up.
ཕ་སྤྲད་	phâphe , n., [aspirated ph in the second syllable, despite the orthography; in Chöke: ཕ་སྤྲུ་ phab'u] a father with his children; cf. མ་སྤྲད་ mâphe .
སྤུན་སྤུམ་ཚོགས་པ་	phünsumtshôba , adj., possessed of the three graces, i.e. wealth, grace and glory; sublime.

ལྷུང་འབྲུམ་ས་ནི་	pcangchamni , n., be a freeloader, wander about like an itinerant scrounger.
ཕྱི་ལུ་	pchîla , n., outdoor work.
རི་དྲུག་ས་	rida , n., beasts, savage creatures.
རིང་མོ་	rim , adj., long.
རིན་	rin , n., price, amount, rate; cf. རིན་གོང་ ringgong , གོང་ gong , ལྷི་ 'la .
རིང་	ring , postp., [with the genitive] for (a duration of time), until.
རིན་གོང་	ringgong , n., price, amount, rate, fee; cf. རིན་ rin , གོང་ gong , ལྷི་ 'la .
བསམ་པ་	samba , n., disposition, character, personality.
ས་གཞིས་	sazhi , n., land (as property).
ས་སྤོང་	sâto , n., a deserted place, an empty or vacant lot of land.
སྲས་	sä , n.hon., son, prince.
བསམ་པ་ནི་	sä-ni , vt. [SOFT], explain.
སེམས་	sem , n., mind.
སེམས་རྣམ་རྟོག་	sem'namto , n., anxiety, disappointment.
སིང་གེ་	singge , n., lion.
སིང་གེ་དཀར་མོ་	singge kâm , n., 1) mythological white lion; 2) snow leopard.
གསིག་ནི་	sî-ni , vi. [HARD], shake, quake.
སེར་ཕ་	siu , n., hail.
གསོལ་ཕྱག་བཏབ་ནི་	söu tap-ni , vt., to bow in respect or submission, to ask for mercy.

གསུང་ནི་	sung-ni , vt.hon., tell.
ཤ་བདའ་ནི་	shada-ni , vi. [SOFT], hunt, go hunting.
ཤོབ་རྒྱབ་ནི་	shop cap-ni , vt., to lie.
བརྟག་ཞིབ་	takzh'i , n., comparative study, investigation, checking something out beforehand, background study.
བརྟག་ཞིབ་དཔྱད་ནི་	takzh'i cê-ni , vt. [HARD], investigate, check something out; cf. zh'ipce cap-ni .
གངས་རྒྱུད་	tamjü , n., story.
བཏང་ནི་	tang-ni , vt., send, dispatch.
རྩམ་ཐག་	tätha , n., stick with which to beat someone.
ལྷོ་མ་བཀྲེས་ནི་	tou kê-ni , vi. [HARD], be hungry, get hungry.
རྫོང་མ་	tôm , adj., abandoned, deserted, empty.
བཏོན་ནི་	tön-ni , vt., evict, drive off, take out.
སྟོན་ནི་	tön-ni , vt., show, display.
བསྐྱེན་གྲོས་	tüन्द्रö , n., discussion.
མཐའ་མར་	thama , postp., [with the genitive] nearby, on the outskirts of, alongside.
མཐོ་གང་	thog'ang , n., Bhutanese unit of measure equivalent to the distance between the tip of the thumb and the tip of the ring finger when outstretched.
མཐའ་མཇུག་ཁར་	thanjukha , adv., at last, finally.
འཇུག་ཤོར་ནི་	thüshô-ni , vt. [SOFT], [with the bound morpheme འཇུག་ thü 'harmony, accord'] make a mess of things, fudge something, spoil or bungle, fail; err, make a mistake.
རྩ་ལས་	tsale , adv., really, definitely.

བརྩོན་ལུགས་བཏོན་ནི་	tsönshu tön-ni , vt., (with an optional complement in ལུ་ -lu) be diligent at something, be assiduous at something.
བརྩུགས་ནི་	tsû-ni , vt. [HARD], put, place, apply.
བརྩུན་མོ་	tsüm , n., queen.
ཚང་མ་འབད་	tshâmbe , adv., in full, completely.
མཚན་སྒྲན་པ་	tshen'nyenba , n.hon., fame, repute.
ཚུར་	tshû , adv., hither.
ཚུད་ནི་	tshü-ni , vi. [HARD], land [somewhere], end up [in a place].
འུར་སྒྲ་	ûdra , n., hollow echo, fluttering noise, zoom of a plane, sound of incessant bawling.
དབུལ་ཕོངས་	'üphong , n., poor villagers, paupers.
གཡོག་ལུ་	'yôla , n., outdoor work.
བཟང་མ་	zâm , adj., healthy, amiable, agreeable.
གཟིམ་ཚུང་	zimcu , n.hon., house.
བཟུང་ནི་	zung-ni , vt., hold, grip, clutch.
ཟ་བའི་ལྗོ་	z'awi-to or z'au-to , n., food, sustenance [literally 'rice for eating'].
ཞལ་ཐག་	zh'ätha , n., stupid mistake, blunder, embarrassing situation.
ཞལ་ཐག་རྒྱུལ་ཚུ་	zh'ätha-käcu , n., [literally 'blunder receptacle'] dunce, oaf.
ཞལ་ཐག་དབྱང་ནི་	zh'ätha pcang-ni , vt., make a stupid mistake, pull an oafish blunder, get oneself into an embarrassing situation.
གཞན་	zhen , adv., otherwise.

བཞེས་ནི	zhê-ni, vt.hon. [HARD], take.
གཞིས་	zhî, n., plot of land.
བཞུགས་སར་	zhûsa, n.hon., residence, place of residence.
ཞིབ་དཔྱད་རྒྱབ་ནི	zh'ipce cap-ni, vt., inspect, conduct an inspection.

III. Translate into English

Translate the following sentences into English after having studied Chapter 8. The form འབག་མི་ **bâmi** in sentence (1) below is the same as འབག་མི་ **bâmi** ‘porter, coolie’ introduced in Chapter 6, bearing the suffix མི་ **-mi** explained in Chapter 8. The form actually means both ‘he who carries’ as well as ‘that which is carried’.

1 ཉེ་མ་རྣམ་རྒྱལ་གྱིས་འབག་མི་དངུལ་དེ་དཔོག་ལེན་ནི་ཞིན་ག་ཅི་ཞིན་མ་ཟེར་བ་ཅིན་ ད་
རེས་ང་རང་ལུ་ཁག་ཆེ་བས།

Hema 'Namge-gi bâ-mi 'ngü-di d'a lo-len-ni 'ing, g'aci'im z'ewacin
d'are nga-ra-lu khâchee.

2 ལས་རིམ་དཔོག་བཟོ་དགོ་པས་ག་ཅི་འབད་ཟེར་བ་ཅིན་ཉེ་མ་བཟོ་མི་དེ་ནང་འཇོལ་བ་ལེ་
ག་འདུག།

Lärim-di lo zo-go-be, g'acibe z'ewacin hema zo-mi-di-na dzöwa
läsha dü.

3 ཁ་ཚུ་ཚྱོད་དང་གཅིག་ཁར་འོང་མི་དེ་ཚྱོད་ཀྱི་ག་ཅི་སྟོ།

Khâtsa chö-dacikha ong-mi-di chö-gi g'aci mo?

4 དཔོན་མེན་པར་ཞིན་ཟེར་སྐབ་མི་དེ་ཤོབ་རང་ཞིན།

Pön memba 'ing z'e 'lap-mi-di shop-ra 'ing.

5 ད་རིས་རྒྱ་འབྲོན་མི་དེ་སྐམ་མེན་པར་སྐོབ་མ་དེ་ཞིན་པས།

D'ari nâ jön-mi-di 'lam memba 'lôm-di 'ime.

6 གངས་ལུ་ཆགས་ཏེ་ཡོད་མི་དེ་ལས་མེན་པར་སེར་མ་ཞིན་པས།
G'ang-lu châ-di yö-mi-di khau-memba siu 'ime.

7 རྒྱུ་དེ་ཉེ་མ་ལས་རང་ཉམས་སོ་ལུག་ག་ཅི་སྟོ་ཟེར་བ་ཅིན་རྒྱུ་ནང་སྟོད་མི་མེད་ནི་དེ་
གིས།
Chim-di hema-le-ra nyam-so-nu, g'acimo z'ewacin chi-na dö-mi
mê-ni-di-gi.

8 རྩོད་ལུ་དགའ་བས་ཟེར་སྟབ་མི་བུམ་དེ་མིག་ཏེ་སྟོ་མ་དེ་སྟོ་ལྷ་པ་རིང་མོ་དེ་སྟོ།
Chö-lu ga-e z'e 'lap-mi b'um-di 'mito bôm-di-mo lhapa-rim-di-mo?

9 བཀ་ཤེས་ཟེར་མི་དེ་ཉེ་མ་ཡང་བཙོན་ནང་རྩོད་ལུག།
Trashi z'e-mi-di hema-e tsön-na tshü-nu.

10 ད་རིས་ཀུན་དགའ་བཞེས་སྟོ་བ་བར་མི་འོང་ཟེར་མི་དེ་བུམ་གཅིག་དང་གཅིག་ཁར་བ་ལང་
ནང་འགྲོ་ནི་འབད་ཞིན་པས།
D'ari Küngga zhêgo z'a-wa mi-ong z'e-mi-di b'um-ci dacikha
z'akha-na jo-ni-be 'ime.

11 སིང་གེ་དགའ་མོ་ཟེར་མི་དེ་རི་དུགས་ཀྱི་རྒྱལ་པོ་ཞིན། ཁོ་གངས་བར་ན་སྟོད་པ་ཞིན།
Singge kâm z'e-mi-di rida-gi gâp 'ing. Kho g'ang-bana döp 'ing.

12 ལུ་ངན་མ་འབད་མི་རྩོད་ལུ་གོགས་རམ་ཚུ་ལས་འབད་ནི་མི་འོང།
Lâ ngem be-mi-tshu-lu dr'ôram tsale be-ni mi-ong.

13 ཁོང་ལུ་དེ་བཟུམ་འབད་མ་ད་རིས་བཀལ་རང་མ་ཤེས།
Khong lâ-d'i-zum beu nga d'ari-gä-ra ma-shê.

14 ང་བཅས་ལུ་དགོ་མི་དེ་ཨ་ནི་ཞིན་ན་མ་ཤེས།
Ngace-lu gô-mi-di 'ani 'ina ma-shê.

15 རྩོད་ཀྱིས་དེ་སྟོ་འབད་དགོ་མི་དེ་ངགིས་ཤེས།
Chö-gi d'ebe be-go-mi-di 'ngâ-gi shê.

༡༭ ང་བཅས་ཀྱི་དཔོན་ནངས་པ་མ་འབྱོན་རུང་གནང་ཚེ་འབྱོན་འོང་ཟེར་གསུངས་གནང་ལུག།
Ngaci pön nâba ma-j'ön-ru 'nâtshe j'ön-ong z'e sung-'nang-nu.

༡༘ ང་གིས་ཁྱེད་ལུ་ཁོང་ཞལ་ཐག་རྒྱལ་བྱ་གཉིས་གཅིག་ཁར་མ་བཏང་ཟེར་སྐབ་ཅི། དེ་སྐད་
ཁྱེད་ ག་གིས་ཡང་ཉན་མ་བཏུབ། ད་ཁོང་གཉིས་ཀྱིས་དཔོན་གྱི་སྐྱེ་མའུན་ལུ་འཐུང་ཤོར་
རང་ཤོར་འོ།

'Ngâ-gi chä-lu khong zh'ätha-käcu 'nyî cikha ma-tang z'e 'lap-ci.
D'igang chä g'â-gi-e nyen-ma-tup. D'a khong 'nyî-gi pön-gi kundü-
lu thü-shô-ra shô-nyo.

༡༙ གཞན་ང་བཅས་ཀྱི་ཡིག་ཚང་ནང་སངས་རྒྱས་བཟུམ་སྤེ་འབད་ཚུགས་མི་དོ་རུང་ཡང་
གཅིག་ དགོས་པ་ཨིན། དེ་འབད་ཕ་དང་ ཁོ་བཟུམ་ཅིག་དུ་ལས་འཐོན་ནི་མིན་འདུག།
Zhen ngaci yitsha-na Sangge-zumbe be-tshu-mi d'oroe cí g'ôp 'ing.
D'i beuda kho-zumci d'a tsale-ra thön-ni mindu.

༡༼ དབང་འདུས་ཀྱི་ཨ་ལུ་ཚུ་ཡང་གཅིག་ཁར་འབྱིད་ནི་ཨིན་ཟེར་སྐབ་མས་ག།
'Wangdi-gi 'alu-tshu-e cikha khî-ni 'ing z'e 'lap-me-ga?

༢༠ མི་དེ་ཉེ་མ་ལས་རང་ཨམ་རྒྱུ་ཨིན་ཟེར་སྐབ་ཚོགས་ཀྱིས་སྐབ་དོ་བས།
'Mi-di hema-le-ra 'âu-kû 'ing z'e Phüntsho-gi 'lap-dee.

༢༡ ཀུན་དག་འད་ལྟོ་ལཱ་འབད་ཕ་མེན་པར་ལྟོ་བཟུ་ཨིན་པས།
Küngga d'ato lâ beu memba, to z'au 'ime.

༢༢ ང་བཅས་དེ་མི་ཉིམ་གཅིག་རང་ལམ་འགྲོ་དགོ་པ་ཅིན་ལྟོ་ཕ་བཀྱེས་ནི་ཨིན་པས།
Ngace d'ari nyim-ci-ra lamjo-go-bacin tou kê-ni 'ime.

༢༣ ལཱ་ག་ཅི་རང་འབད་རུང་བཏུག་ཞིབ་མ་དབྱུང་པར་དེ་འབྲོད་ལས་འབད་ནི་མེན་པས།
Lâ g'aci-ra be-ru takzh'i ma-ce-ba d'ithröle be-ni membe.

༢༨ འཆར་གཞི་བདུན་པའི་ལས་རིམ་དེ་ཚུ་བསྐྱབ་ཚུགས་ག་མི་ཚུགས་ ད་ལྟོ་ཚུ་ལས་རང་ ཉ་
གོ་མི་ཚུགས་པས།

Châzhi dün-bi lärim-di-tshu drup-tshu-ga, mi-tshu, d'ato tsale-ra
hag'o-mi-tshu-be.

༢༩ ལ་ཚུ་ང་བཅས་དགེ་འདུ་ལས་འོངམ་དང་ དར་ཚོལ་དང་མར་འབག་འོང་དགོསཔ་ དེ་
བརྗེད་རང་ བརྗེད་སོ་ལུག།

Khâtsa ngace Gädu-le ôm-da d'âtshi-da mâ baong-gop-di jê-ra jê-
so-nu.

༣༦ ལྷུན་གྲུབ་གིས་རིན་གོང་ཚངམ་འབད་སྡོད་ན་ཡི་ག་མ་སྡོད་ག་ག་ཅི་ཡང་སྐབ་ནི་མིན་
འདུག།

Lhündrup-gi ringgong tshâm-be trö-da-yiga ma-trö-ga g'aci-e 'lap-
ni mindu.

༣༧ ཨེ་པ་ལས་ཚུར་ལྷ་མི་བུམོ་གཅིག་དེའི་ཨེ་རོགས་དགའ་རོགས་དེ་བཟུམ་ཅིག་ཨིན་པས།
'Apha-le tshu ta-mi b'um-ci ngê 'arogaro-di-zumci 'ime.

IV. Text

ཨེཔ་ བསྐྱལ་བཟང་དང་ བུམོ་ གསལ་སྡོན་ གཉིས་ཀྱི་ གཏམ་རྒྱུད།

༡ ཉེ་མ་ ཨེཔ་གཅིག་དང་ བུམོ་གཅིག་ སྐྱུང་འབྲམས་ཡི་ འབྲམས་ཡི་འབད་ གཡུས་ལས་
གཡུས་བརྒྱུད་དེ་ འོངམ་དང་ མཐའ་མཇུག་ཁར་ གཡུས་ དགའ་སྦྱིང་ ཟེར་མི་གཅིག་ནང་ ལྷོད་པ་
ལས་ ཁོང་པ་སྐད་གཉིས་ གཡུས་དེ་གི་མཐའ་མར་ ས་སྡོད་གཅིག་ནང་ བྱིམ་སྡོདམ་ རྒྱུ་ཀྱ་གཅིག་
ཡོད་པ་མཐོང་སྟེ་ དེ་ཁར་ གནས་བཅག་ ལྷོད་ལུག། རྟེ་ ཁོང་ པ་སྐད་གཉིས་ལུ་ རྒྱ་ཅེལ་ འདི་ཚུ་
ག་ནི་ཡང་མེད་དེ་འབད་རུང་ ས་གཞིས་ དུམ་གྲ་གཅིག་པ་དེ་ཁར་ ལཱ་འབད་དེ་ ལྷོད་པ་ལས་ ཟ་བའི་
ལྷོ་དང་ བཀག་བཟོ་འདི་ཚུ་ ས་གཞིས་ཀྱི་ ལཱ་ལཱ་བརྟེན་ཏེ་ ལོ་ མང་རབས་གཅིག་གི་རིང་ དགའ་
ཏོག་ཏོ་ སྐྱིད་ཏོང་ཏོ་འབད་ ཨེཔ་བསྐྱལ་བཟང་གིས་ ལྷུ་ལཱ་འབད་ བུམོ་གསལ་སྡོན་གྱིས་ བྱིམ་
ནང་གི་ གཡོག་ལཱ་ཚུ་ འབད་སྟེ་ ཁོང་ པ་སྐད་གཉིས་ལུ་ སྐྱིད་སྐྱུག་ ག་ནི་ཡང་མེད་པར་ བྱ་ ཤིང་
ཁར་ ཆགས་ཆགས་བཟུམ་སྟེ་ ལྷོད་པ་ཅིག་གི་བར་ན་ ཁོང་ པ་སྐད་གཉིས་ དེ་སྟེ་འདུག་ཟེར་

གཞིས་ དེ་གི་རྫོང་བདག་ གཡུམ་ དགའ་སྤྱིང་གི་ རྒྱལ་པ་ དྲག་ཤོས་ལོག་ གནག་གིས་ ཤེས་ཏེ་
ཉེས་གཅིག་འབདམ་དང་ དྲག་ཤོས་ ལོག་གནག་གིས་ བྱེད་གས་གཅིག་ ཨལ་ བ་སྤྲད་གཉིས་
གཞིས་དེ་ནང་ལས་ བཏོན་པར་བཏང་མ་དང་ དེ་ནང་ག་དེ་གིས་ ལོང་ བ་སྤྲད་གཉིས་ མེས་མ་རྣམ་
རྟེན་ལང་སྟེ་ མེས་མ་ལར་ མཚོ་མཚོ་ལོང་རུང་ བརྗེད་ ལག་པར་ བརྗེད་བརྗེད་ ལོང་རུང་ ཤོར་
སྟེ་ ཚར་གཅིག་ ག་མི་ཡང་ འབད་མི་གི་ ལས་ མ་མཚོང་པར་ ལུས་སོ་རུང་ ལོག་ ལོང་རང་ བ་
སྤྲད་གཉིས་ བརྒྱན་གྲིས་བརྒྱབས་ཏེ་ ད་ བོང་མ་ལུ་ གཞན་འབདམ་བ་འདི་ གསོ་ལམ་རང་ བཏབ་
པ་ཅིན་ དྲག་ལོང་ ཟེར་ རྒྱག་མཇལ་གཅིག་ཡང་ ལེགས་ཞིས་འབད་ རྒྱིག་འབག་སྟེ་ ལོང་རང་ བ་
སྤྲད་ གཉིས་ཚར་ དྲག་ཤོས་ ལོག་གནག་ བཞུགས་སར་ སྤྱིད་སྤྱུག་ཞུ་བར་ མོང་ལུག་ དེ་ལས་
ལོང་ བ་སྤྲད་གཉིས་ དྲག་ཤོས་ ལོག་གནག་གི་ གཟིམ་ཅུང་ནང་ རྫོང་ལྷོད་ དྲག་ཤོས་ཀྱི་ རྒྱ་
ལོར་ དེ་ཚུ་ལུ་བརྟ་སྟེ་ ཉ་རང་ ལས་ལུག་ དེ་ལས་ དྲག་ཤོས་ཀྱི་ གཟིམ་ཅུང་སྟོ་ལར་ རྫོང་པ་ཅིག་
དྲག་ཤོས་ ལོག་གནག་ ལམས་སངས་ འཕྱོམ་དང་ ལ་ཐུག་རྒྱབ་ལས་ ཨལ་ བསྐལ་བཟང་
གིས་ སྤྱིད་སྤྱུག་ཚུ་ ག་ར་ བསལ་ཏེ་ཞུམ་དང་ དྲག་ཤོས་ ལོག་གནག་གིས་ ཞིང་ཀྱི་སྤྱིད་སྤྱུག་
རྒྱལ་པོ་གིས་ བརྟ་མི་མ་ཏོགས་ ངགས་བརྟ་དགོསཔ་ ལོང་རང་མེད་ ཟེར་ ཨལ་ བ་སྤྲད་གཉིས་
ཀྱིས་ ག་དེ་སྟེ་རང་ རྒྱག་འཚལ་ གསོ་ལམ་བཏབ་སྟེ་ འབད་རུང་ དོའི་འགྱུར་ རྒྱ་རྒྱགས་དོ་བཟུམ་
སྟེ་ སྤྱིད་སྤྱུག་ གནང་མི་འདི་ བར་འབད་བཞག་ ཉེང་བཀལ་ རྟམ་ཐག་གིས་ཡང་ བརྗེད་སགས་
འབད་ འབདམ་ལས་ ཨལ་ བ་སྤྲད་གཉིས་ རྫོང་པམ་སྟེ་ རྒྱག་བསལ་གྱི་ རྒྱ་རལ་འཐབ་དང་ དྲག་
ཤོས་ ལོག་གནག་གིས་ འཛིགས་སྤྱུག་ རྫོན་ འབད་བའི་ རུང་སྤྱུ་ ལང་སྟེ་ རྫོང་པའི་བར་ནརང་
གཡུམ་དེ་ནང་གི་ རྒྱལ་པོ་ སང་གེ་གི་སྤྲས་ འབྲུག་སྤྱུ་ ཟེར་ ཞུ་མི་ མཚོན་སྤྲན་པའི་ གྲགས་བ་
འབྲུག་བཟུམ་སྟེ་ གྲགས་ཏེ་ ལོང་མི་དེ་ དེ་ལ་ལས་ཚུར་ ག་བདའ་བར་ འཕྱོམ་དང་ ལ་ཐུག་རྒྱབ་
སྟེ་ རྒྱལ་སྤྲས་ རིན་པོ་ཆེ་གིས་ ག་ཅི་འབད་དཔ་ ཟེར་ གསུངསམ་དང་ ཨལ་ བསྐལ་བཟང་གིས་
ལོ་རྒྱུས་ཚུ་ ལ་གསལ་འབད་ ཞུམ་ལས་ མཐའ་འཇུག་ལར་ རྒྱལ་སྤྲས་ རིན་པོ་ཆེ་གིས་ དྲག་
ཤོས་ ལོག་གནག་གི་ བདག་འགན་དང་ རྒྱུ་ལོར་འདི་ཚུ་ ག་ར་ ཨལ་ བསྐལ་བཟང་ལུ་ གནང་
སྟེ་ དྲག་ཤོས་ ལོག་གནག་ ཉེ་མ་ ཨལ་ བསྐལ་བཟང་ རྫོང་སར་ ལུ་འབད་མི་སྟེ་ བཅུ་གས་
གནང་ལུག་ དེ་ལས་ ལུ་མོ་ གསལ་ལ་སྤོན་དེ་མི་ ལུ་འདི་ལུ་ དོང་ས་བཟུམ་སྟེ་ ལེགས་རང་ ལེགས་མི་
དེ་གིས་རྒྱ ལ་སྤྲས་ འབྲུག་སྤྱུ་གིས་ བཅུ་ལོ་འབད་ བཞེས་ཆེ་ལུག་ དེ་ལས་ ལུས་དེ་ལས་བཟུང་
སྟེ་ ཨལ་ བསྐལ་བཟང་དང་ ལུ་མོ་གསལ་ལ་སྤོན་ བ་སྤྲད་གཉིས་ཡང་ དགའ་བའི་ ལུ་འཐེན་ སྤྱིད་
པའི་ རོ་འཚམ་སྟེ་ ཨལ་ བསྐལ་བཟང་གིས་ དྲག་ཤོས་ ལོག་གནག་གི་ རྒྱུ་ལོར་འགྱུར་ ལོངས་
སྤྱིད་ ལུ་མོ་ གསལ་ལ་སྤོན་གྱིས་ ཨེ་ཞེ་འབད་ རྒྱལ་པོ་འདི་ བང་མཚོང་འགྱུར་ ལོངས་སྤྱིད་སྟེ་ ཡར་

དགོན་མཚོག་ལུ་ མཚོད་པ་ལུ་ མར་ དབུལ་མོངས་ལུ་ སྤྱིན་པ་བཏང་སྤྱི་ དགའ་སྤྱིད་ སུན་སུམ་
ཚོགས་པའི་ ཉིམ་དང་ལྷན་ གཅིག་ཁར་ ཤར་སྤྱོད་པའི་ ལོ་སྐབས་ སྤོམ་ ཐོབ་ལུག་གོ། །

'Ap Käza da B'um Sädrö 'nyî-gi Tamjü

Hema 'ap-ci da b'um-ci pcang-cham-yi cham-yi-be 'ü-le 'ü-jü-di ôm-da thanjukha 'ü Galing z'e-mi-ci-na höp-le khong phâphe 'nyî 'ü-di-gi thama sâto-ci-na chimtôm chungku-ci yöp thong-di, d'ikha 'nä câ-dö-nu. Te, khong phâphe 'nyî-lu ju cala-di-tshu g'anee me-di-be-ru sazhi dumdracip dikha lâ bä-di döple z'au-to-da kap-g'ô-di-tshu sazhi-gi lâ-lu ten-di lomang rap-ci-gi ring gatoto kîtongto-be 'Ap Käza-gi pchîla-bä B'um Sädrö-gi chi-na-gi 'yôla-tshu bä-be, khong phâphe 'nyî-lu kîdu g'anee meba, bj'a shingkha châcap zumbe döpcigi b'âna khong phâphe 'nyî d'ebe dû-z'e zhî-di-gi j'ôda 'ü Galing-gi pchup Dr'âsho Khôna-gi shê-di nyim-ci beuda, Dr'âsho Khôna-gi bjâro-ci 'ap phâphe 'nyî zhî-di-na-le tön-ba tâm-da, d'önda-di-gi khong phâphe 'nyî sem 'namto lang-di, semkha 'no'nou yö-ru jê laba zungzum yö-ru shô-be tshâ-ci g'anee be-ni-gi lam ma-thong-ba lüso-ru, lo khong-ra phâphe 'nyî tündrö cap-di, d'a g'ôma-lu zhen beu-wadi söu-ra ta-bacin dr'â-ong-z'e chänje-ci-e lâzhim-be dribâ-be, khong-ra phâphe 'nyî-chara Dr'âsho Khôna zhûsa kîdu zh'uwa song-nu. D'ele khong phâphe 'nyî Dr'âsho Khôna-gi zimcu-na höhö Dr'âsho-gi junodi-tshulu tâdi hara lä-nu. D'ele Dr'âsho-gi zimcu gokha höp-ci, Dr'âsho Khôna khamsa j'ôm-da khâthü cap-le 'Ap Käza-gi kîdu-tshu g'âra sä-di zh'û-da, Dr'âsho Khôna-gi "Chä-gi kîdu gâp-gi ta-ni ma-to. 'Ngâ-gi ta-gop yö-ra mê" z'e 'ap phâphe 'nyî-gi g'adebe-ra châtshä söu-tap-di-be-ru doi-gu chu 'lû-do zumbe kîdu 'nang-ni-di phâ-be-zhâ henke tätha-gi-e dung-sasa-be beule 'ap phâphe 'nyî 'lopham-di, du-ngâ-gi 'ngurâ thap-da Dr'âsho Khôna-gi jikdra tön-bewi ûdra lang-di döbi b'âna 'ü-di-na-gi Gâp Singge-gi sä Drûdra z'e zh'u-mi tshen 'nyen-bi dr'aba drû zumbe dr'a-di yö-mi-di d'ikha-le-tshû sha da-wa j'ôm-da khâthü cap-di gäsä rimboche-gi "g'aci bädap" z'e sûm-da, 'Ap Käza-gi lôju-tshu khase-be zh'û-le thanjukha gäsä rimboche-gi Dr'âsho Khôna-gi dâge-da junodi-tshu g'âra 'Ap Käza-lu 'nang-di, Dr'âsho Khôna hema 'Ap Käza dôsa lâ bemi-be tsu'nang-nu. D'ele B'um Sädro-din

lhai-b'um 'ngö zumbe lä-ra lä-ni-di-gi Gäsä Drûdra-gi tsüm-be zhê-che-nu. D'ele d'ü-d'i-le zung-di, 'Ap Käza da B'um Sädrö phâphe 'nyî-e gawi 'luthen kibi dr'ocham-be, 'Ap Käza-gi Dr'âsho Khôna-gi junu-gu long cö, B'um Sädra-gi 'azhi-be gäbi b'angdzö-gu long cö-be, yâ köncho-lu chöp phü, mâ 'üphong-lu jinba tang-be, gaki phünsumtshô-bi nyim-da dau cikha shâ-di döbi g'okap bôm thop-nu g'o.

True or false?

- 1 འགྲོ་མོས་ལོག་གནག་དེ་ མི་བསམ་པ་བཟང་མ་གཅིག་ཡིན།
Dr'âsho Khôna-di 'mi samba zâm-ci 'ing.
- 2 རྒྱལ་སྐུ་འབྲུག་སྐྱ་གིས་ ཨེང་བསྐུལ་བཟང་དང་བུམོ་གསལ་སྐྱོན་པ་སྤང་གཉིས་
གཞིས་དེ་ནང་ལས་བཏོན་ན་ལྷག།
Gäsä Drûdra-gi 'Ap Käza-da B'um Sädrö phâphe 'nyî zhî-di-na-le
tön-da-nu.
- 3 རྒྱལ་པོ་སེང་གེ་དེ་ རྒྱལ་སྲིད་ཚོས་བཞིན་དུ་བསྐྱེད་སེའི་གཅིག་ཡིན།
Gäp Singge-di gäsi chözhind'u cang-mi-ci 'ing.

V. Translate into Dzongkha

Translate the following sentences into Dzongkha using honorific speech.

1. What is your good name please?
2. Please be so kind as to give me some assistance.
3. How long will you be staying in Trashigang?
4. Would you please sign here?
5. [to a dr'âsho] Your father liked archery more than anybody.
6. Some clerks are very lazy. Some are diligent. [literally: 'doing good work']

7. What is the difference between 'lôm and lôm? — 'Lôm is what you call someone who learns from a 'lama, and lôm is what you call dried höntshö.
8. How old are you? Are you married?
9. Friends, you must be diligent in doing translations.
10. There is a big difference between office work and housework.
11. It is not as peaceful in any country as it is in Bhutan.
12. Not only the day of today and the day of tomorrow (i.e. incessantly), the only thing you think about is rice and curry (i.e. food).

VI. Proverbs

Not so much a proverb as a popular adage amongst some young Bhutanese men, the following slogan exists in several versions: ལ་དེ་རྒྱལ་མ་ཅིག་གཞེན་མ་ ཡིན། *La-di gäu-ci zhöm 'ing*, or ལ་དེ་བརྒྱལ་ཞེས་ལས་གཉེན་མ་རྒྱབ་བཟུམ་ཡིན། *La-di gä-zh'i-le 'nyen ma-cap-zum 'ing*, or ལ་དེ་བརྒྱལ་ཞེན་མ་ལས་ཨམ་ཚུ་མེད་པ་ བཟུམ་ཡིན། *La-di gä-zh'i-le 'amtshu mep-zum 'ing*. What do these sayings mean?

VII. Riddles

- ༡ རུའོ་མེབི་སཱཱ་ཏྲཱ།
Rûto mebi satratra.
- ༢ མིག་འོག་མེད་རུང་འཇུལ་ཤེས་མི།
'Mito mê-ru dzü-she-mi.
- ༣ གང་མ་མེད་མཐོ་གང་རང་ཡིན།
G'âm mê, thog'ang-ra 'ing.

References

Byrne, St. Quintin. 1909. *A Colloquial Grammar of the Bhutanese Language*. Allahabad: Pioneer Press.

Csoma de Kőrös, Alexander (i.e. Csoma Kőrösi Sándor). 1834. *A Grammar of the Tibetan Language in English*. Calcutta: Baptist Mission Press.

Das, Sarat Chandra. 1902. *A Tibetan-English Dictionary with Sanskrit Synonyms* (revised and edited under the order of the Government of Bengal by Graham Sandberg and A. William Heyde). Calcutta: The Bengal Secretariat Book Depôt.

འཇམ་དབྱངས་འདོམ་ཟེར་ (George van Driem). 1991. གཞུང་འབྲེལ་རྫོང་ཁ་རྩ་མུན་ (འཇམ་གླིང་རུབ་ཕོགས་པའི་ཡིག་ཐོག) འབྲི་ལུགས་ལམ་སྟོན། *Guide to Official Dzongkha Romanization*. Thimphu: Royal Government of Bhutan.

—. 1994. 'The phonologies of Dzongkha and the Bhutanese liturgical language', *Zentralasiatische Studien*, 24: 36–44.

—. 2001. *Languages of the Himalayas: An Ethnolinguistic Handbook of the Greater Himalayan Region, containing an Introduction to the Symbiotic Theory of Language* (2 volumes). Leiden: Brill.

—. 2014. 'Trans-Himalayan', pp. 11–40 in Nathan Hill and Thomas Owen-Smith, eds., *Trans-Himalayan Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.

—. 2015. 'Language and identity in Bhutan', འབྲུག་གི་དུས་དེབ་ *Druk Journal*, 1 (1): 61–67.

—. 2016. 'Modernisation in the service of cultural preservation: Discussion on Dzongkha continues', འབྲུག་གི་དུས་དེབ་ *Druk Journal*, 2 (1): 46–52.

Geziben, Deji-Sezhen. 1996. *Trochaic Structure in Tibetan Phonology: A Metrical Analysis of Tone in Lhasa Tibetan*. University of Texas at Arlington: M.A. thesis.

Hill, Nathan Wayne. 2010. *A Lexicon of Tibetan Verb Stems as Reported by the Grammatical Tradition*. München: Kommission für Zentral- und Ostasiatische Studien der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.

- Jäschke, Heinrich August. 1871. *Handwörterbuch der Tibetischen Sprache*. Gnadau: Unitätsbuchhandlung.
- Jäschke, Heinrich August. 1881. *A Tibetan-English Dictionary, with Special Reference to the Prevailing Dialects*. London: Secretary of State for India in Council.
- Jäschke, Heinrich August. 1883. *Tibetan Grammar* (2nd edition, Trübner's Collection of Simplified Grammars of the Principal Asiatic and European Languages, VII). London: Trübner and Co.
- Jespersen, Jens Otto Harry. 1922. *Language: Its Nature, Development and Origin*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- དགའ་མིང་པ་ཀམ་ཚེ་རིང་དང་འཇམ་དབྱངས་འོད་ཟེར་ (Karma Tshering of Gaselô and George van Driem). 1992. རྫོང་ཁའི་བདེ་སྲོད་པའི་གཞུང་། *The Grammar of Dzongkha*. Thimphu: Royal Government of Bhutan. [xviii + 388 = 406 pp.]
- . 1998. རྫོང་ཁ། *Dzongkha*. Leiden: School of Asian, African and Amerindian Studies [language textbook, xvi + 489 = 505 pp., with three audio compact disks].
- . 2014. *Parlons Dzongkha, langue du Bhoutan* [avec un avant-propos par Françoise Pommaret]. Paris: L'Harmattan [Dzongkha language textbook in French, 471 pp. with audio files downloadable from < www.himalayanlanguages.org >].
- Kharto, Dorje Wangchuk མཁར་སྟོན་རྗེ་ཇི་དབང་ཕུག་། 1979. *Thumi: dGongs gTer (The Complete Tibetan Verb Forms)* དུས་གསུམ་རེའུ་མིག་ལུ་མིའི་དགོངས་གཏིར། Delhi: C.T. Kharto.
- སློབ་དཔོན་གནག་མདོག་། སློབ་དཔོན་པདྨ་ལ། སློབ་དཔོན་སངས་རྒྱལ་བསྟན་འཛིན། ༡༩༧༡ རྫོང་ཁའི་འགྲེལ་བཤད་རབ་གསལ་སྐུ་རེངས་དང་པོ། *New Method Dzongkha Handbook*. ཐིམ་ཕུག་། དཔལ་ལྷན་འབྲུག་གཞུང་ཤེས་རིག་ལས་ཁུངས།
- སློབ་དཔོན་གནག་མདོག་། 1977. རྫོང་ཁའི་སློབ་སྟོན། *Introduction to Dzongkha*. Delhi: Jayyed Press.

Sandberg, Graham. 1888. *Manual of the Sikkim-Bhutia Language or Dé-Jong Ké*. Calcutta: Oxford Mission Press.

Sandberg, Graham. 1895. *Manual of the Sikkim Bhutia Language or Dén-jong Ké*. Westminster: Archibald Constable & Co., Publishers to the Indian Office.

འགྲོ་ཤོ་སངས་རྒྱལ་རྗེ་དང་འཇམ་དབྱངས་འོ་དེ་ཟེར་ (Dr'âsho Sangye Dorji and George van Driem). 2015. 'Synoptic grammar of the Bumthang language, a language of the central Bhutan highlands', *Himalayan Linguistics Archive*, 6: 1–77.

Schmidt, Isaac Jacob. 1839. *Grammatik der tibetischen Sprache*. Sankt-Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Schmidt, Isaac Jacob. 1841. *Tibetisch-Deutsches Wörterbuch, nebst Deutschem Wortregister*. Sankt-Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Sprigg, Richard Keith. 1954a. 'Verbal phrases in Lhasa Tibetan, I', *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XVI (1-2): 134–156.

Sprigg, Richard Keith. 1954b. 'Verbal phrases in Lhasa Tibetan, II', *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XVI (1-2): 322–350.

Sprigg, Richard Keith. 1955. 'The tonal system of Tibetan (Lhasa dialect) and the nominal phrase', *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XVII (1): 133–153.

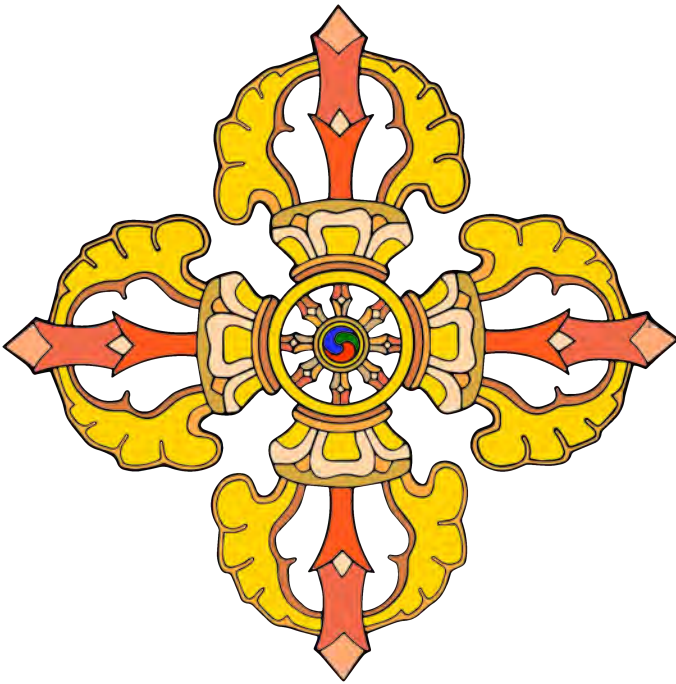
Sprigg, Richard Keith. 1966. 'Lepcha and Balti Tibetan: tonal or non-tonal languages?', *Asia Minor*, New Series, XII (2): 185–201.

Sprigg, Richard Keith. 1981. 'The Chang-Sheft tonal analysis, and the pitch variation of the Lhasa-Tibetan tones', *Linguistics of the Tibeto-Burman Area*, 6 (1): 49–59.

Sprigg, Richard Keith. 1991. 'The spelling-style pronunciation of Written Tibetan, and the hazards of using citation forms in the phonological analysis of spoken Tibetan', *Linguistics of the Tibeto-Burman Area*, 14 (2): 93–131.

- Sprigg, Richard Keith. 1993. 'Controversy in the tonal analysis of Tibetan', *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, LVI (3): 470–501.
- Sun, Jackson Tian-Hsin [Sūn Tiānxīn]. 1995. *The Typology of Tone in Tibetan*. Taipei: Institute of History and Philology of the Academia Sinica.
- van der Velden, Leo. 2015a. 'Change of name of post offices in Bhutan 1962 – present', *Postal Himal*, 162 (2): 14–16.
- van der Velden, Leo. 2015b. 'Change of name of post offices in Bhutan 1962 – present', *Postal Himal*, 163 (3): 8–10.

ཐོག་མཐུག་།

Appendices

1 Answer Key

Answers to general knowledge and grammar questions can be found by reviewing the relevant chapter. Answers to translation exercises are provided below. Translations given in the answer key are often not the only correct translations. Please consult your native speaker instructor if you have any questions.

Chapter 4: Exercise III

- ༡ our house
- ༢ his wife
- ༣ the cat's tail
- ༤ his wife's hand
- ༥ my daughter
- ༦ in our house
- ༧ in the marketplace
- ༨ at the office
- ༩ from Phüntsho'ling
- ༡༠ since yesterday
- ༡༡ from the heart
- ༡༢ to his friend
- ༡༣ at Thimphu
- ༡༤ me, to me
- ༡༥ the woman
- ༡༦ the girl
- ༡༧ the ox
- ༡༨ her pen
- ༡༩ the teacher's mother

Chapter 4: Exercise IV

1. ཁོང་གི་ཚོང་ཁང་ནང་།
Khong-gi tshongkha-na
2. ཚོད་བསྐྱེ་ཁྲོམ་ཁ་ལུ།
Tshöse thromkha-lu
3. ལྷུ་གི་མཇུག་མ།
Pca-gi juma
4. བོ་བྲང་ནང་ལུ།
Phodra-na-lu
5. དེའི་ཚལ་གསུམ་གྱི་ཁྱིམ་ནང་།
Ngê châro-gi chi-na
6. དབུས་ཀྱི་ཨམ་ཚུ་དེ་ཚུ།
Ngaci 'amtshu-di-tshu
7. རྩོད་ཀྱི་ཇའི་ནང་།
Chö-gi j'ai-na
8. ཁོ་གི་བུ་མོ་ལུ།
Khô-gi b'um-lu
9. མོ་གི་ཨ་པའི་ཡིག་ཚང་ནང་།
Mô-gi 'api yitsha-na
10. བྱི་ལི་འདི།
Bj'ili-di
11. རོ་ཁྱི་དེ།
Rochi-di
12. ལྷོ་བ་དཔོན་གྱི་ཁྱིམ་ནང་།
'Löbö-gi chi-na

Chapter 4: Exercise V

༡ false, ༢ true.

Chapter 4: Exercise VI

- ༡ I have a cat.
- ༢ He has two goats.
- ༣ I have a book.
- ༤ My son has a kitten.
- ༥ I have a big house.
- ༦ She has big feet.
- ༧ They all each have a bow.
- ༨ Each of the students has a pen.
- ༩ Do you have a watch?
- ༡༠ Do you have yak meat [at your place]?
- ༡༡ He doesn't have your book.
- ༡༢ Don't we have another scoop?
- ༡༣ There are many golden langurs in Bhutan.
- ༡༤ There's no airport in Bumthang.
- ༡༥ There's no one selling tomatoes in the vegetable market.
- ༡༦ She has beautiful teeth.
- ༡༧ She has a red kira.
- ༡༨ He has a red g'ò.
- ༡༩ My son has four g'òs.
- ༢༠ We've got pork at our house.
- ༢༡ You have a black hat.
- ༢༢ The head of the office is my wife's elder brother.
- ༢༣ We are pupils of Semtokha.
- ༢༤ Are you two reporters of the Bhutan Broadcasting Service?
- ༢༥ The King of Bhutan is a just and wise ruler.
- ༢༦ Their house is behind the hill.
- ༢༧ He is not the shopkeeper.
- ༢༨ They're not Indians.
- ༢༩ The rhododendrons are red.
- ༣༠ My scooter is at your house, isn't it?

- 37 The kitchen is tidy and clean.
 38 There is [uncooked] rice in the pot.
 39 Are you the owner of this land?
 40 Is this your car?
 41 Indian garlic is very small.
 42 Bhutanese garlic is big.
 43 Thimphu is larger than Trashigang.
 44 The cat is in the box.
 45 The house is well-lit inside.
 46 There's a rat in the kitchen.
 47 Is he your younger sister's friend?
 48 You've got blond hairs [growing] on your arm.
 49 The photocopy machine is in the office.
 50 I've got your money.
 51 Is the dog yours?
 52 Your child is with me.
 53 It's inexpensive.
 54 The food is delicious.
 55 It's expensive too.
 56 He's mischievous / naughty.
 57 He's here.
 58 My body is clean.
 59 The restaurant is clean.
 60 Do you have my book?
 61 Trashi'yangtse is a small town.
 62 Thimphu is a very big town.
 63 You've got a big nose.
 64 We have seven horses.
 65 We each have a knife.
 66 He has a friend in Phüntsho'ling.
 67 She has just one elder brother.

- ༤༢ I have three younger sisters.
༤༣ Trashichö Dzong is in Thimphu.
༤༤ There's mud on your shoes.
༤༥ Your knife is in the car.
༤༦ There's no money in her purse.
༤༧ Their toilet is filthy.
༤༨ Asparagus is delicious.
༤༩ The mentalities of the two countries are distinct / different.
༥༠ Is the cook any good?

Chapter 4: Exercise VII

1. ང་ལུ་ཕོ་རང་ལྟོ་རས་བང་ཅུང་དང་བཅས་པ་འབད་ཡོད།
Ngâ-lu phôp tôra b'angcu-da cäpbe yö.
2. ཁོ་གི་སྐུ་གུ་དེ་ཡིག་ཚང་ནང་འདུག།
Khô-gi 'nyug'u-di yitsha-na dû.
3. བལ་པ་སེའུ་དེ་ཞིམ་ཉོག་ཉོ་ཞིན།
B'äpsiu-di zh'imtoto 'ing.
4. དེའི་བུ་མོ་དེ་ལུ་ལྷ་མ་མེད།
Ngê b'um-di-lu lham mê.
5. དེའི་ཁྱིམ་དེ་ཁྲོམ་ཁ་ལུ་ཞིན།
Ngê chim-di thromkha-lu 'ing.
6. ང་བཅས་ལུ་ཀི་ལྷ་བ་རེ་ཡོད།
Ngace-lu kitap-re yö.
7. ངའི་གྲི་ལྡེ་མིག་ལྟོད་ནང་ཡོད་ག།
Ngê-gi dimi chö-na yö-ga?

8. དེ་ལར་དོ་མ་མིན་འདུག།
D'ikha doma minu.
9. མོ་ལུ་སློམ་སློམ་གཅིག་ཡོད།
Mô-lu drôm-bôm-ci yö.
10. དེའི་གི་ཚོ་གས་དེ་རྒྱ་མེད།
Ngê-gi châro-di nâ mê.
11. རོ་ཁྱི་དེ་ཚུ་ཉིང་སངས་སང་མིན་འདུག།
Rochi-di-tshu hing-sangsa mindu.
12. རྣགས་ཚེལ་ནང་ལུ་སྐྱུ་དཀར་ལེ་ཤ་འདུག།
Nâtshä-na-lu pcaka läsha dü.
13. ཕག་ཤ་བ་དེ་ཉ་ལག་ཅུང་ཞིས།
Phasha-wa-di nyakhachu zh'im.
14. དདུལ་བ་དེ་བཟེ་གོང་མཐོ།
'Ngü-wa-di zi gongtho.
15. ཁྱུ་གར་ཚུ་ལུ་སྐྱུ་ལེ་ཤ་འདུག།
Jaga-tshu-lu pu läsha dü.
16. ང་བཅས་ཀྱི་ཡིག་ཚང་ནང་ལུ་འདྲ་བལྟས་འཕྲུལ་གཉིས་ཡོད།
Ngaci yitsha-na-lu drashü-thrü 'nyî yö.
17. སྐྱུ་འཁོར་དེ་གི་ཇོ་བདག་ཁྱོད་ཨིན་ན།
'Numkho-di-gi j'ôda chö 'ina?
18. མོ་ཁྱོད་ཀྱི་ཕོ་རྒྱལ་མའི་ཨམ་ཚུ་ཨིན་ན།
Mo chö-gi phôgem-mi 'amtshu 'ina?

19. ཁོ་གི་ཁྱིམ་དེ་ཡིག་ཚང་གི་ཟུར་ཁར་ཡིན།
Khô-gi chim-di yitsha-gi z'ukha 'ing.
20. ཇིག་དེ་ནང་ཆང་འདུག།
Dî-di-na chang dû.

Chapter 4: Exercise IX

1. ད་ཚུའོ་ད་ཚུག་བརྟུང་བཏང་ལུག།
D'a chutshö dr'û dung-da-nu.
2. ད་ཚུའོ་ད་བཏུ་གཅིག་ཡར་སོ་ལུག།
D'a chutshö cûci yâ-so-nu.
3. ད་ལྟོ་ཚུའོ་ད་བཏུ་གཉིས་བྱིགས་ཏི་སྐར་མ་ལྲ་ཡིན་པས།
D'ato chutshö cûnyi bj'i-di karma 'nga 'ime.
4. ཚུའོ་ད་བརྟུང་བརྟུང་པར་སྐར་མ་དགུ་འདུག།
Chutshö gâ dung-ma karma gu dû.
5. ཚུའོ་ད་ཕྱེད་དང་བཏུ་ཐམ་ཡིན་པས།
Chutshö pche-ta cuthâm 'ime.
6. ཚུའོ་ད་ཕྱེད་དང་གཉིས་ཡིན་པས།
Chutshö pche-ta 'nyî 'ime.
7. ཚུའོ་ད་ག་དེ་ཅིག་ཡར་སོ་ལུག་གོ།
Chutshö g'adeci yâ-so-nu-go?
8. ཚུའོ་ད་ལྲ་བརྟུང་པར་སྐར་མ་ཉི་ལུ་འདུག།
Chutshö 'nga dung-ma karma nyishu dû.
9. ཚུའོ་ད་གསུམ་བྱིགས་ཏི་སྐར་མ་བཏུ་གཉིས་ཡིན་པས།
Chutshö sum bj'i-di karma cûnyi 'ime.
10. ཚུའོ་ད་བཞི་བརྟུང་པར་སྐར་མ་གཉིས་འདུག།
Chutshö zhi dung-ma karma 'nyî dû.

Chapter 5: Exercise III

- ༡ We cannot get a vacant flat these days.
- ༢ The monks are reciting prayers in the lamasery.
- ༣ I love you.
- ༤ They cannot lift the load.
- ༥ They may not enter the building.
- ༦ I can speak a little bit of Dzongkha.
- ༧ The kira looks good on your daughter.
- ༨ The dogs are fighting in the street.
- ༩ He always comes to eat 'êma-d'âtshi at our house.
- ༡༠ Let's play archery!
- ༡༡ Let's not talk so loudly in the dzong.
- ༡༢ May your work be successful!
- ༡༣ We must finish the programme today.
- ༡༤ He has to buy photographs for his citizenship card.
- ༡༥ I want a big porcelain bowl.
- ༡༦ She does not see him.
- ༡༧ Pänjo is here working at the office.
- ༡༨ In the summertime, hemp grows all over Thimphu.
- ༡༩ We cannot find a cheap flat in the market.
- ༢༠ You both should go to the market now to buy rice, onions and fiddleheads for our guests.
- ༢༡ I feel a little bit ill today.
- ༢༢ There is a bear stalking about up there on the hill!
- ༢༣ The Brokpas are driving the yaks to the upland pastures.
- ༢༤ We work in the bank.
- ༢༥ They work in the hospital.
- ༢༦ The shopkeeper is counting his money.
- ༢༧ It's very very cold today.
- ༢༨ They were repairing the road this morning.
- ༢༩ What will you have? [at a restaurant]

- ༣༠ He speaks Tshangla.
- ༣༡ She lives in the upper market.
- ༣༢ The engine is making a funny noise.
- ༣༣ They are walking up the hill to take the steam bath.
- ༣༤ I can almost lift it up myself. We can certainly lift it together.
- ༣༥ May one smoke in this office?
- ༣༦ They are outside bathing.
- ༣༧ The shoes don't fit.
- ༣༨ I don't want more rice.
- ༣༩ He's rubbing the medicine on his wound.
- ༤༠ Sönam Tshiri takes no milk in his tea.
- ༤༡ The sun is setting.
- ༤༢ The men are selling yak meat.
- ༤༣ Sönam is busy chopping wood.
- ༤༤ Sangge is reading the Künsel.
- ༤༥ I sleep downstairs.
- ༤༦ Deki 'Yangdzom cannot drive a car.
- ༤༧ Sönam Dôji does not work in the post office.
- ༤༨ They're dressing in the bedroom.
- ༤༩ The shopkeepers are all taking inventory today.
- ༥༠ Foreigners cannot enter the monasteries without [bearing] a special permit.
- ༥༡ From which country is your wife?
- ༥༢ Tomorrow we are going to see the spectacle. Aren't you going too?

Chapter 5: Exercise IV

༡ false, ༢ false.

Chapter 5: Exercise V

1. ཁོང་ས་ཐ་ཁར་ཤོ་རྒྱབ་དོ་བས།
Khong satha-kha sho-cap-dee.
2. ང་ད་ལྟོ་མེ་ཏོག་ནང་རྒྱ་སྐྱུག་པ་ཡིན།
Nga d'ato mito-na chu 'lup 'ing.
3. ཡམ་རྒྱ་དེ་རྒྱ་ཕྱི་ཁར་ཉི་མའི་ནང་ཤ་བསྐྱམ་དོ་བས།
'Amtshu-di-tshu pchikha nyimi-na sha kam-dee.
4. ཁོང་གཉིས་ཁ་གཤག་རྒྱབ་ཡིན་པས།
Khong 'nyî khasha cap 'ime.
5. ལྷམ་དེ་གཉིས་མཚན་ཉིད་རྒྱབ་ཡིན་པས།
'Lam-di 'nyî tshen-nyi cap 'ime.
6. ང་ཚོ་ད་མའི་ནང་ཚོ་སྒྲོར་བཅུག་དོ།
Nga tshömi-na tshôto tsû-do.
7. ད་རིས་ང་གྲུང་ཤུགས་རྒྱབ་མས།
D'ari nga j'angshu cap-me.
8. ཕྱི་ཚང་མཇལ་དོ་བས།
Chim tshê jä-dee.
9. མོ་རྒྱམ་མཇལ་དོ་བས།
Mo chum jä-dee.
10. རྩོད་གྱི་ལག་པ་ལས་ཐྲག་འཕྲོན་དོ་བས།
Chö-gi lap-le thrâ thön-dee.
11. ད་རིས་བྱ་ཤ་ཕྲོ་ཟ་གོ་མེན་ན།
D'ari bj'asha 'ngô z'a-ge, me-na?
12. ང་བཅས་དཔལ་ལྷགས་བཟར་དགོས་པས།
Ngace pata dâ-go-be.
13. ང་བཅས་ཀྱི་ཨ་ལུ་དེ་མ་གྲོགས་པར་དག་བཅུག་ཤིག།
Ngaci 'alu-di jôba dr'â-cush.
14. ཁོ་རྩིག་པ་ཟ་མ་བཅུག་པར་བཞག་གོ།
Kho tsip z'ama cu-ba zha-ge.

15. ལྷོག་བརྟན་བལྟ་བར་འགྲོ་མ་ཤོལ་གོ།
'Lok'nyen ta-wa jou shö-ge.
16. བྱམ་འབོ་དོ་བས།
Bj'ap b'ô-dee.

Chapter 6: Exercise III

- ༡ He paid.
- ༢ She has washed all our clothes.
- ༣ He has gone to work.
- ༤ He has spoilt my pen.
- ༥ He wiped the sleep from his eyes with his index finger.
- ༦ The two of them first met each other in the dzong.
- ༧ The porters transported the freight by lorry.
- ༨ They used to live in this house before I moved here.
- ༩ My father used to scold me when I was lazy.
- ༡༠ She had already hidden the letter before I got home.
- ༡༡ When the dr'âshos came to the school, the pupils sang them a song.
- ༡༢ The boulder tumbled down the slope onto the road.
- ༡༣ My parents used to own about one hundred fifty slaves before the slaves were granted their liberty by His Late Majesty.
- ༡༤ We chased them all the way through the forest.
- ༡༥ He always comes dressed in a white g'ô or a black g'ô.
- ༡༦ When instruction is being given, listen well!
- ༡༧ If you slaughter a pig, is this not a sin?
- ༡༨ When the two of us are horsing around, he gets jealous. [literally 'his eyes hurt']
- ༡༩ After we started the work today, it did not go so well.
- ༢༠ Having gone on pilgrimage, if one does not visit the holy places, it's one's own fault.
- ༢༡ If you climb atop a tall hill, you can see the Kurichu very well.

- 22 If he goes back, are you going to stay on?
- 23 If he pays back in time the money that he borrowed from me, then I'll go back to the village.
- 24 If Dr'âsho goes back today, then I too shall follow suit.
- 25 Whoever may be the biggest (i.e. although he is not the biggest), Kinle is the strongest. He is not afraid of anybody.
- 26 Although their plan is so worked out in such detail, it has no practical value whatsoever.
- 27 Although I went to the market some three times today, I didn't remember to buy the vegetables.
- 28 It has been decided upon that we shall all go. However, he alone will not listen.
- 29 I have told him time and time again [literally 'from before'] that this is not acceptable. Yet, he won't obey.
- 30 It will not be feasible to go both to the dzong and to the village tomorrow. Therefore, I shall rather have to give up the idea of going to the village.
- 31 My friend is not going to Bangkok because he doesn't have enough for the air fare.
- 32 I came [literally 'it is'] in order to request a loss compensation payment of the VIP. Otherwise, I will have to request at least some donation.
- 33 If possible [literally 'if it can be done'], you have to bite. Otherwise, you should have at least pinched once. (instructions to a pal who is engaged in a fight)
- 34 Because that girl is so beautiful, everyone is obsessed with her. Yet, her parents are poor.
- 35 Because the sun is shining today, my work went well. Otherwise, my work would have taken so long.
- 36 Not only does damru (འདམ་རུ་མོ་) grow in the mud, and even though it tastes like mud too, mother likes to eat it.

- ༣༧ I don't know whether I broke that thing or whether it was already broken when I bought it.
- ༣༨ This year the harvest will be good because the rains fell at the right time.
- ༣༩ Today we lost at archery. However that may be, they and we are equal (i.e. of equal skill). The other day they too lost once.
- ༤༠ What is the cause of this? [literally 'the magic of what is this?']
The sun has started to shine whilst it is raining.
- ༤༡ The village in the valley has long ago been swept away by the flood.
- ༤༢ Today I did the work that had been abandoned because nobody whatsoever was able to do it.
- ༤༣ The Sun of Peace has long been shining in the world.
- ༤༤ Not only did I pay the fee for the bull, the bull died to boot.
- ༤༥ Not only did I kill a man, I paid the fine for involuntary manslaughter to boot.
- ༤༦ Is the gem which came from the sea blue or yellow?
- ༤༧ Although Paro Drugä Dzong has fallen into decay, it is a most renowned one amongst the dzongs.

Chapter 6: Exercise IV

1. ཁོ་ཁྱིམ་ནང་འོང་མ་དང་རྟག་བུ་རང་སློབ་བརྟུང་མ་ཡིན་པས།
Kho chi-na ôm-da tabura go dum 'ime.
2. ངའི་ཚལ་གསུམ་གྱིས་སྡོད་སི་ཁྱིམ་ལེགས་ཞེས་གཅིག་མ་ཐོབ་ཚུན་ཚོད་དང་དང་
གཅིག་ཁར་བཞག་ནི་ཡིན།
Ngê chârô-gi dô-si-chim läzhim-ci ma-thop-tshöntshö nga-dacikha zhâ-ni 'ing.
3. ད་ཤེས་གྱི་ཨ་ལུ་འདི་བུ་ཡ་བུ་མོ།
D'are-gi 'alu-di b'u ya b'um?

4. ཁོ་ཚོས་ལྷོ་བ་ཚར་མ་ཅིག་གཉིད་ཐལ་སོ་ལུག།
Kho chôlhap tshau-ci, 'nyîthä-so-nu.
5. མོ་གིས་སྒོ་ལྷོ་མིག་རྒྱ་བ་ཚར་མ་དེ་ལྷོ་མིག་བུ་ཨོན་ཐ་སེར་གུ་ནང་ཤོར་སོ་ལུག།
'Mô-gi go dimi cap tsâu-da, dimib'u 'entha sêgu-na shô-so-nu.
6. ང་སྤོ་རོ་འགྲོ་ནི་ཨོན། དེ་འབདམ་དང་ཁོ་རྣམས་དེ་ནི་ཨོན།
Nga Paro joni 'ing. D'ibeuda, kho nâ dōni 'ing.
7. ཡི་གུ་དེ་ཡང་ན་སྒོན་པོ་ལུ་ཐུལ་དགོ་ཡང་ན་སྒོན་པོ་གི་རྩུང་ཆེ་ལུ་ཐུལ་དགོ།
Yig'u-di yân 'Lönbo-lu phü-go, yân 'Lönbo-gi dr'ungche-lu phü-go.
8. རྩོད་རྒྱ་གར་གྱི་ལྷོ་རས་དེ་ཉོན་རྒྱ་མི་གི་ལྷོ་རས་དེ་ཉོན།
Chö Jaga-gi tôra-di nyoni, Jami-gi tôra-di nyoni?
9. དགའ་སྤོན་གོལ་སོ་རུང་མི་དེ་ཚུ་ཁྱིམ་ནང་འགྲོ་མ་བཏུབ།
Gatön dr'ö-so-ru, 'mi-di-tshu chi-na jo-ma-tup.
10. སློབ་གྲྭ་ནང་ལས་བྱོལ་འོང་མ་ཨོན།
'Lopdra-na-le bj'ô-ôm-'ing.

Chapter 6: Exercise V

1 false, 2 false.

Chapter 7: Exercise II

1 false, 2 true, 3 true.

Chapter 7: Exercise IV

- ༡ There's lots of work to do in Bhutan in the summer.
- ༢ In other countries there's not that much work to do.
- ༣ Yesterday there was even frog meat for sale in the market.
- ༤ With some friends having already left, others straggling behind, it has become difficult to get them back together again. From now on, we'll all go together.
- ༥ Now, I'm not going to work. I'm not going to study. I'm only going to sleep. [literally 'to stay in one place and sleep']
- ༦ Moreover, the other girl also isn't that bad-looking either.
- ༧ The bottle openers they make nowadays are different from the ones they used to make and there are many types. [literally 'The beer openers of nowadays, different than previously, are made [in] many types']
- ༨ He's looking for the reason he gets scolded.
- ༩ Now the important activities of the government's plan are about to be carried out.
- ༡༠ Now that Karma has left government service, he's probably doing his own business.
- ༡༡ The previous dr'âsho has resigned. Now, I'll be the new dr'âsho! (to oneself)
- ༡༢ 'Ââ... Up till now you guys haven't done a thing here. Later, after six o'clock night will have fallen. Then, your work will be postponed until tomorrow. So, I am not satisfied with what you guys have done. [literally 'with your work']
- ༡༣ In what year and where were you born?
- ༡༤ Is today the fifteenth (of the lunar month, i.e. full moon day)?
- ༡༥ No. Yesterday was the fifteenth because the eighth was cut from this month.

Chapter 7: Exercise V

1. འགྲུལ་འཁོར་དེ་རྒྱ་ཚོད་ག་དེ་ཅིག་ལུ་གནམ་གྱུ་ཐང་ནང་འགྲོམ་ཞིན་ན།
Drükhör-di chutshö g'adeci-lu 'namdruthang-na jou 'ina?
2. ད་རིས་གཟའ་ག་ཅི་ཞིན་ན། མིག་དམར་ཞིན་ན། ལྷགས་ཞིན་ན།
D'ari za g'aci 'ina? 'Mîma 'ina, Lhap 'ina?
3. ང་རྫོང་ནང་འགྲོ་གཞོ།
Nga dzong-na jo-geno.
4. ང་ཁྱིམ་ནང་ལྷ་ལེ་ག་འབད་ནི་ཡོད།
Nga chi-na lâ läsha beni yö.
5. བཀྲ་ཤིས་ཀྱིས་ཕགས་བསད་འོང་ག།
Trashi-gi phap sê-ong-ga?
6. ལྷ་སྐྱུ་གིས་ང་ལུ་འབྱོར་རྟགས་སློད་ནི་ཡོད།
Lhatru-gi ngâ-lu jôta tröni yö.
7. དེའི་ཕད་རུང་ག་གིས་ཡང་མ་འབག་ག།
Ngê phecu g'â-gi-e ma-ba-ga?
8. ཁོ་བར་པའི་ས་ཕར་རྒྱུར་ཅིག་ཁར་སྒྲོད་པ་ཞིན།
Kho B'âbisa phâtshu-cikha döp 'ing?
9. ཚོང་ཁང་འདི་ནང་ལས་དཔེ་ཆ་ག་ཅི་ཡང་ཐོབ་ག།
Tshongkha-di-na-le pecha g'aci-e thop-ga?
10. རྩོད་རྒྱུ་ལྲ་པ་རྒྱ་ཚོད་ག་ཅི་འབད་ལོག་མ་འོང་མ་སློ།
Chö dau 'ngaba-tshöntshö g'acibe lo ma-ôm mo?

Chapter 8: Exercise III

- ༡ Now, I'll have to take back the money which 'Nange took before because I'm now very much in need of it.
- ༢ The programme has to be redone because there were [too] many mistakes in this one. [literally 'in the previous one']
- ༣ What relation to you is the person who came with you yesterday?
- ༤ It is a lie when he says that he is a VIP, being as he isn't one.
- ༥ The guy who came here today isn't the lama but [his] disciple.
- ༦ That which has come down on the top of the mountain isn't snow but hail.
- ༧ That house had fallen into decay long ago on account of there not having been anyone who lived there.
- ༨ Is the girl who says she loves you the one with the big eyes or the one with the long nose?
- ༩ As for Trashi, he has been in prison before.
- ༡༠ The fact that Küngga isn't coming for dinner today means that he'll be going to the restaurant with some girl.
- ༡༡ The White Lion is the King of the beasts. He dwells between the mountains.
- ༡༢ You should really not help those who do evil deeds.
- ༡༣ I only came to know today that they are doing such work.
- ༡༤ I don't know whether this is the one we need.
- ༡༥ I know that you had to do that.
- ༡༦ Even if our boss can't come tomorrow, he has sent word that he will come the day after tomorrow.
- ༡༧ I told you guys that those two dunces [literally 'blunder receptacles'] should not be sent together. Then none of you would listen. Now the two of them will have made a mess of it in the presence of the boss.

- ༡༦ Otherwise, we need another person in the office who can work like Sangge. However, nobody like him is forthcoming at present.
- ༡༧ Didn't Wangdi say that he was going to take the children together?
- ༢༠ Phüntsho was saying that that man was already in the habit of stealing long ago.
- ༢༡ Küngga is not working now, but eating.
- ༢༢ If we have to walk the whole day today, then we'll get hungry.
- ༢༣ No matter what you undertake, you shouldn't do it straight away without checking things out first. [literally 'whatever work [you] do, ...']
- ༢༤ It's too soon to tell whether the programmes of the Seventh Plan will be successful.
- ༢༥ Yesterday when we returned from Gädu, we completely forgot that we had to bring d'âtshi and butter back with us.
- ༢༦ Nothing at all can be said about whether Lhündrup did or didn't pay the total amount.
- ༢༧ One of the girls that is looking this way from over there looks like my lover.

Chapter 8: Exercise IV

༡ false ༢ false, ༣ true.

Chapter 8: Exercise V

1. རྒྱ་གི་མཚན་ངོམ་ག་ཅི་ལྟར་སློབ་ལགས།
Nâ-gi tshen ngoma g'aci zh'û mo lâ?
2. ད་ལུ་གྲོགས་རམ་ག་ཅིག་མཛད་དེ་བཀའ་རྒྱུ་བསྐྱེད།
Ngâ-lu dr'ôram-ci dzê-di kadrincang.

3. ལྷ་བཀྲ་ཤེས་སྒྲུང་ལུ་ག་དེ་ཅིག་བཟུགས་ནི་ཨིནམ།
Nâ Trashigang-lu g'adeci zhû-ni 'im?
4. ལྷ་གི་མཚན་རྟགས་གཅིག་ལྷ་གོ།
Nâ-gi tshenta-ci zh'u-ge.
5. ལྷ་དྲག་ཤོས་ཀྱི་ཡབ་ཕྲག་མདའ་ལུ་ག་ནི་བ་བླགས་མཉེས་པས།
Nâ Dr'âsho-gi yap chânda-lu g'ani-wa thû'nyê-be.
6. དུང་ཡིག་ལ་ལུ་ཅིག་སྦྱིད་སྦྱུག་དང་ལ་ལུ་ཅིག་ལུ་ལེགས་ཞེས་སྟེ་འབད་མི་ཨིན་པས།
Dr'ungnyi lalu-ci gîdu-da lalu-ci lâ läzhimbe be-mi 'ime.
7. ལྷོ་བམ་དང་ལོ་མ་གཉེས་ཀྱི་བར་ན་ཁྱད་པར་ག་ཅི་ཡོདཔ་སྟེ། — ལྷོ་བམ་ཟེར་མི་དེ་སྐམ་ལས་ཚོས་ལྷོ་མི་ལུ་སྐབ་ཨིན། དེ་ལས་ལོ་མ་ཟེར་མི་དེ་རྟོན་ཚོད་སྐམ་ལུ་སྐབ་ཨིན།
'Lôm da lôm 'nyî-gi-b'âna kheba g'aci yöp mo? — 'Lôm z'e-mi-di 'lam-le chözh'u-mi-lu 'lap 'ing. Lôm z'e-mi-di höntshö kam-lu 'lap 'ing.
8. ལྷོད་ལོ་ག་དེ་ཅིག་ཨིནམ། ལྷོད་གཉེན་རྒྱབ་དེ་ཡི་ག།
Chö lo g'adeci 'im? Chö 'nyen cap-da-yi-ga?
9. ཚཱོགས་ཚུ་སྐད་སྦྱར་འབད་ནི་ལུ་བཙོན་ལྷགས་བཏོན་དགོ།
Châro-tshu, kējur be-ni-lu tsönshu tön-go.
10. ཡིག་ཚང་གི་ལུ་དང་ཁྱིམ་ནང་གི་ལུ་གཉེས་ཀྱི་བར་ན་ཁྱད་པར་སྟོམ་ཡོད།
Yitsha-gi lâ da chi-na-gi lâ 'nyî-gi-b'âna kheba bôm yö.
11. འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ནང་བཟུམ་མའི་བདེ་སྦྱིད་རྒྱལ་ཁབ་གཞན་ཁར་གཏེ་ཡང་མེད།
Dru gäkhap-na-zum-mi deki gäkhap zhen-kha g'âti-e mê.

12. ཉིམ་ད་རིས་ནངས་པ་མེད་པར་མཛོ་བསམ་ལྷོ་དང་ཚོད་མ་རང་ཞིན།
Nyim d'ari nâba meba 'nosa to da tshöm-ra 'ing.

2 People's Names

Bhutanese proper names often have distinct modern Dzongkha and Chöke pronunciations. The list below does not represent the way people in Bhutan romanise their own names, which varies from person to person, but gives an accurate indication of the pronunciation of the names in Dzongkha. People who do not originate from the Dzongkha speaking area in western Bhutan may therefore pronounce their names somewhat differently. When speaking English, some people, either deliberately or unconsciously, attempt to adapt the pronunciation of their names to the phonology of English.

Roman Dzongkha can be satisfactorily employed both to represent the modern Dzongkha and the Bhutanese Chöke pronunciation of proper names, e.g. Dzongkha ལཱམ་འབྲུག་ཀུལ་ལེགས་ 'Lam Drup Kinle and Chöke 'Lama Drukpa Künlek, Dzongkha གྲུ་ལ་མཚན་ Gätshé and Chöke Geltshen, Dzongkha ཡོན་ཏན་ Öntö alongside the Chöke reading pronunciation Yönten. The romanisations of most common Bhutanese proper names are provided below.

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	Roman Chöke	approximate English meaning
བུ་དར་ ~ བི་དར་	<i>B'ida</i>	<i>B'ud'ar</i>	Bearing Many Sons
འཚེ་མེད་	<i>Chimi</i>	<i>Chimet</i>	Emancipated Immortality
ཚོས་སྐྱ་	<i>Chödra</i>	<i>Chödra</i>	Voice of the Dharma
ཚོས་སྐྱོན་	<i>Chödrö</i>	<i>Chödrön</i>	Lamp of the Dharma
ཚོས་སྐྱིད་	<i>Chöki</i>	<i>Chökit</i>	Dharma Peace
ཚོས་འཕེལ་	<i>Chöphe</i>	<i>Chöphel</i>	Advancer of the Dharma
ཚུང་བདུད་	<i>Chungdü</i>	<i>Chungdiit</i>	[local deity of Hâ]
ཟླ་བ་	<i>Dau,</i> <i>Dawa</i>	<i>Dawa</i>	Moon

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	Roman Chöke	approximate English meaning
བདེ་ཚེན་	<i>Deche</i>	<i>Dechen</i>	Consummate Bliss
བདེ་སྐྱིད་	<i>Diki, Deki</i>	<i>Dekit</i>	Blissful Tranquility
དོ་རྩེ་	<i>Dôji</i>	<i>Dorje</i>	Vajra
དོ་ཕུག་	<i>Dophu</i>	<i>Dophuk</i>	Boulder
དོན་གྲུབ་	<i>D'öndru</i>	<i>D'öndrup</i>	Amogasiddha
དར་གྲུལ་	<i>D'äge</i>	<i>D'argel</i>	Bountiful Victory
དར་སྒོ་	<i>D'ägo</i>	<i>D'argo</i>	Door of Bounty
སྐྱོལ་མ་	<i>Dröma</i>	<i>Drölma</i>	Divine Saviouress
འབྲུག་པ་	<i>Druba</i>	<i>Drukpa</i>	Bhutanese
རྒྱལ་མོ་	<i>Gäm</i>	<i>Gelmo</i>	Queen
རྒྱལ་མཚན་	<i>Gätshe</i>	<i>Geltshen</i>	Regal Insignia
དགེ་ལྡན་	<i>Gende</i>	<i>Geden</i>	Pious, Virtuous
གེ་སར་	<i>G'isa</i>	<i>G'esar</i>	[a great king of legend]
འཇམ་དབྱངས་	<i>Jamyä</i>	<i>Jamyang</i>	Mañjuśrī, God of Speech
རྒྱ་མཚོ་	<i>Jamtsho</i>	<i>Jamtsho</i>	Ocean
འཇིགས་མེད་	<i>Jimi</i>	<i>Jikmet</i>	Fearless, Intrepid
སྤྱིན་པ་	<i>Jimba</i>	<i>Jinpa</i>	Philanthropist
དཀར་ཅུང་	<i>Kâcu</i>	<i>Karcung</i>	White Gourd
དཀར་མདོག་	<i>Kâdo</i>	<i>Kardok</i>	Colour of White
ཀམ་	<i>Kâma</i>	<i>Karma</i>	Service, Action
བསྐྱལ་བཟང་	<i>Käza</i>	<i>Kelzang</i>	Virtue
ཀུན་ལེགས་	<i>Kinle</i>	<i>Künlek</i>	The All-Splendid
དཀོན་མཚོག་	<i>Köncho</i>	<i>Könchok</i>	Precious Supreme Being

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	Roman Chöke	approximate English meaning
ཀུན་དགའ་	<i>Küంగా</i>	<i>Küంగా</i>	The All-Pleasing
ཀུན་བཟང་	<i>Künza</i>	<i>Künzang</i>	The All-Good
མཎའ་འགྲོ་	<i>Khandru</i>	<i>Khandro</i>	Skywalker
ལྗོ་བཟང་	<i>'Lopza</i>	<i>'Lozang</i>	Noble-Minded
ལྷ་སྒྲིད་	<i>Lhaki</i>	<i>Lhakit</i>	Divine Peace
ལྷག་པ་	<i>Lhaba</i>	<i>Lhakpa</i>	Excellent; Mercury
ལྷ་སྐྱབ་	<i>Lhatru</i>	<i>Lhathruk</i>	Child of God
ལྷུན་གྲུབ་	<i>Lhündru</i>	<i>Lhündrup</i>	Miraculously Self-Created
ནོར་བུ་	<i>Nôp</i>	<i>Norb'u</i>	Gem
གནག་མདོག་	<i>'Nâdo</i>	<i>'Nakdok</i>	The Colour of Blackness
གནག་ལ་	<i>'Nâla</i>	<i>'Nakla</i>	Man of Blackness
རྣམ་རྒྱལ་	<i>'Namge</i>	<i>'Namgel</i>	Total Victory
གནག་འཕེལ་	<i>'Naphe</i>	<i>'Nakphel</i>	Overwhelming Blackness
གནག་ལོད་	<i>'Naphö</i>	<i>'Nakphöt</i>	Black Fortitude
ངག་དབང་	<i>Ngawa</i>	<i>Ngak'wang</i>	Divinely Inspired Speech
ཉི་མ་	<i>Nyima</i>	<i>Nyima</i>	Sun
ཡོན་ཏན་	<i>Öntö</i>	<i>Yönten</i>	Erudition, Breeding
སྤྲ་སངས་	<i>Pâsa</i>	<i>Pasang</i>	Venus
དཔལ་སྒྲོན་	<i>Pädörö</i>	<i>Peldrön</i>	Lamp of Splendour
དཔལ་ལོ་	<i>Päm</i>	<i>Pelmo</i>	Glorious
དཔལ་འབྱོར་	<i>Pänjo</i>	<i>Peljor</i>	Prosperity
དཔལ་བཟང་	<i>Päza</i>	<i>Pelzang</i>	Splendidly Good

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	Roman Chöke	approximate English meaning
པུམ་	<i>Päm,</i> <i>Pêma</i>	<i>Pêma</i>	Sacred Lotus
པུམ་ལ་	<i>Pêmala</i>	<i>Pêmala</i>	Sacred Lotus (male)
པུན་པ་	<i>Pemba</i>	<i>Pemba</i>	Saturn
ཕུར་པ་	<i>Phuba,</i> <i>Phup</i>	<i>Phurba</i>	Piercing Dart
ཕུན་ཚོགས་	<i>Phüntsho</i>	<i>Phüntshok</i>	Possessed of Grace, Glory and Wealth
རབ་རྒྱལ་	<i>Rapge</i>	<i>Rapgel</i>	Supreme Victory
རིག་འཛིན་	<i>Rikdzin</i>	<i>Rigdzin</i>	Holder of Knowledge
རིན་ཆེན་	<i>Rinche</i>	<i>Rinchen</i>	Precious, Priceless
རིན་འཛིན་	<i>Rindzi</i>	<i>Rindzin</i>	Precious, Priceless
བསམ་གྲུབ་	<i>Samdru</i>	<i>Samdrup</i>	Cognisant
བསམ་འཕེལ་	<i>Samphe</i>	<i>Samphel</i>	Visionary
བསམ་གཏན་	<i>Samte</i>	<i>Samten</i>	Mystic Meditation
སངས་རྒྱལ་	<i>Sangge</i>	<i>Sanggä</i>	Buddha
སང་གེ་	<i>Singe</i>	<i>Sengg'e</i>	Lion
སྲིད་ཐར་	<i>Sithar</i>	<i>Sithar</i>	Liberated Existence
བསོད་ན་	<i>Söna</i>	<i>Söna</i>	Virtue, Merit
བསོད་ནམས་	<i>Sönam</i>	<i>Sönam</i>	Virtue, Merit
ཤ་ཀྱ་	<i>Shaca</i>	<i>Shaca</i>	[One of the names of the Buddha]
ཤར་རི་	<i>Shâri</i>	<i>Sharri</i>	Eastern Mountain
ཤེས་རབ་	<i>Shêrap</i>	<i>Shêrap</i>	Wisdom

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	Roman Chöke	approximate English meaning
རྩ་མགྲིན་	<i>Tandri</i>	<i>Tandrin</i>	Horse-Headed Bane of Sinners
བསྟན་འཛིན་	<i>Tendzi</i>	<i>Tendzin</i>	Guardian of the Doctrine
བསྟན་འཕེལ་	<i>Tenphe</i>	<i>Tenphel</i>	Advancer of the Doctrine
སྟོབས་རྒྱས་	<i>Topge</i>	<i>Topgä</i>	Great Prowess
མཐའ་ཡས་	<i>Thayä</i>	<i>Thayä</i>	Boundless
ཐོས་པ་དགའ་	<i>Thöbaga</i>	<i>Thöbaga</i>	Happy to Hear [the good news of his birth], one of the names of Milarepa
ཐུབ་རྟེན་	<i>Thupte</i>	<i>Thupten</i>	Endowed with Capacities
བཀྲ་ཤིས་	<i>Trashhi</i>	<i>Trashhi</i>	Good Luck
འཕྲིན་ལས་	<i>Thrinle</i>	<i>Thrinlä</i>	Karma, Action
བཙན་སྐྱོབས་	<i>Tsenco</i>	<i>Tsencop</i>	Protective Deity
བཙན་བཙན་	<i>Tsentse</i>	<i>Tsentsen</i>	Powerful Demon
ཚོ་རིང་	<i>Tshiri</i>	<i>Tshering</i>	Long Life
ཚོ་དབང་	<i>Tshewa</i>	<i>Tshe'wang</i>	Blessed Life
ཚོས་བཅུ་	<i>Tshêcu</i>	<i>Tshecu</i>	Born 10th of the Lunar Month
ཚོགས་རྒྱལ་	<i>Tshôge</i>	<i>Tshogel</i>	King of the Multitude
མཚོ་སྐྱིད་	<i>Tshôki</i>	<i>Tshokit</i>	Ocean of Peace
ཚུལ་ཁྲིམས་	<i>Tshüthrim</i>	<i>Tshülthrim</i>	Celibate
ཨོ་རྒྱན་	<i>'Uge</i>	<i>'Ogen</i>	Oḍiyāna, the native land of Padma Sambhava
གཡུ་སྟོན་	<i>'Üdrö</i>	<i>'Udrön</i>	Glittering Turquoise

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	Roman Chöke	approximate English meaning
དབང་ཚེན་	'Wangche	'Wangchen	Great Spiritual Empowerment
དབང་འདུས་	'Wangdi	'Wangdii	Domination
དབང་རྒྱལ་	'Wangge	'Wanggel	Conquest
དབང་མོ་	'Wâm	'Wangmo	Spiritual Empowerment (female)
དབང་ཕུག་	'Wangchu	'Wangchuk	Opulent and Powerful
དབྱངས་ཅན་	'Yangce	'Yangcen	Goddess of Euphony
དབྱངས་སྒྲོན་	'Yangdrö	'Yangdrön	Melodious Light
དབྱངས་རྒྱུད་	'Yangki	'Yangkit	Euphonious Peace
ཡེ་ཤེས་	Yishe	Yeshe	Divine Knowledge
བཟང་མོ་	Zâm	Zangmo	Noble Lady

3 Place Names

This appendix includes names of countries near Bhutan, districts and subdivisions of Bhutan, major towns and cities, and neighbourhoods and places in and around the capital Thimphu. Known or possible etymologies are provided for toponyms of sites around Thimphu, and English translations have been provided of country names. Place names are romanised here in accordance with the actual pronunciation of the places in spoken colloquial Dzongkha. Just as with the *ad hoc* romanisation of people's proper names, much variation exists in the romanisation of Bhutanese place names.

For example, the official orthographies of place names listed in the 44-page order (DC/CHAIR/2013/2894) entitled 'Delimitation of Parliamentary and Local Government Constituencies', issued by the འབྲུག་གི་བཙུག་ལྷན་ཁག་གི་ རྒྱུ་རྒྱུ་ཚོགས་། Election Commission of Bhutan on the 10th of April 2013 do not match the romanised spellings of Bhutanese place names in the 34-page document submitted by the Department of Human Settlement of the Ministry of Works and Human Settlement, entitled 'སྤྱི་ལོ་ ༢༠༡༥ ཟླ་ ༦ པའི་ཚེས་ ༡༠ ལུ་ འབྲུག་གི་སྤྱི་ཚོགས་གཉིས་པའི་ཚོགས་ཐེངས་ ༥ པ་ནང་སྤྱི་ཚོགས་ལྷན་བཞུགས་ཀྱིས་ ཚའཛོག་གྲུབ་པའི་རྫོང་ཁག་དང་ཡན་ལག་ཁྲོམ་སྡེ་གི་ས་མཚམས་། Approved Dzongkhag and Yenlag Thromde Boundaries by 5th Session of Second Parliament in the Joint Sitting on 10th June 2015', prefaced with an appended letter from the Speaker of the National Assembly. Based on his study of official romanised post office names and actual postal stamps, the philatelist Leo van der Velden (2015a, 2015b) published a meticulous account of the perennial variation in the spellings of romanised Bhutanese toponyms. Such inconsistency is to be expected, however, when a good and straightforward phonological system of transcription such as Roman Dzongkha is not followed.

In Bhutan, the problem with toponyms is even more complex, however, because Bhutan is a multilingual country, like Switzerland. Only Bhutan

is blessed with an even richer and older heritage of native linguistic diversity. Therefore, not all toponyms in Bhutan are originally Dzongkha or Chöke place names. A tendency exists, that has already been discussed elsewhere (van Driem 2001: 949), for Western Tibetologists as well as indigenous scholars of Chöke to assign hypercorrect Classical Tibetan orthographies to place names which were not originally Tibetan at all, but which are local toponyms with an origin in some genuinely local language. Snellgrove imaginatively transformed a number of place names in central Nepal in this way to bring them into conformity with his imagined Classical Tibetan “etymologies”, and scholars in Bhutan have on occasion assigned Classical Tibetan spellings to toponyms at variance with the cues and promptings afforded by local pronunciation, e.g. དགོངས་འདུས་ for the settlement in Kheng district locally pronounced [goŋduk], or ལྷུམ་ཤིང་ལ་ for the lofty pass in the Bumthang speaking area locally known as [phrum-serjya].

༡ ལྷུམ་ཁབ་ཀྱི་མིང་

1. Country names

འདུག་ཡུལ་	Dru Ü	Bhutan
བལ་ཡུལ་	B'ä Ü (B'äbu)	Nepal
བོད་	B'ö	Tibet
འབྲས་ལྗོངས་	Dränjo	Sikkim
རྒྱ་གར་	Jaga, Jâ	India
རྒྱ་ནག་	Jana	China

༢ རྫོང་ཁག་གི་མིང་

2. Dzongkha names and some older region names

ཧཱ་ ~ ཧད་	Hâ
སྤཱ་ལོ་ ~ སྤཱ་གྲོ་	Paro
ཐིམ་ཕུག་(མང་)	Thimphu (Wang)
ཇུཁ་	Chukha
བསམ་ཚེ་	Samtsi
མགར་ས་	Gâsa
ཕྱུ་ན་ཁ་(ཐེད་)	Pinakha (Thê)
དབང་འདུས་ལོ་བྲང་(ཤར་)	'Wangdi Phodra (Shâ)
ཚུ་རང་	Tsira, Tsirang
དར་དགར་ནང་	D'agana
གསར་སྤང་	Sarbang
གཞལ་སྤང་(ཁེད་)	Zh'emgang (Kheng)
	<i>locally</i> Zhramzhrong
གྲོང་གསར་(མང་སྤེ་)	Trongsa (Mangde)
བྱ་དགར་(བུམ་ཐང་)	Bj'aga (B'umtha)
	<i>locally</i> Jakar (Bumthang)
ལུན་ཚེ་(སྤུར་རྩེད་)	Lhüntsi (Kurtö)
མོང་གར་(གཞོང་གར་)	Monggar (Zhonggar)
བཀྲ་ཤིས་གཡང་ཚེ་	Trashiyangtse
པུམ་དགའ་ཚེ་(གདུང་བསམ་)	Pêmagatshe (Dungsam)
བཀྲ་ཤིས་སྤང་	Trashigang
བསམ་གྲུབ་རྫོང་ས་མཁར་	Samdru Jongkha
	<i>locally</i> Samdrup Jongkhar

३ རྫོང་གི་མིང་

3. Dzong names

ཧུ་རྫོང་	Hâ Dzong
(རྣམ་རྒྱལ་གླིང་རྫོང་)	('Namge'ling Dzong)
ལྷ་རེ་རྫོང་	Paro Dzong
(རིན་ལྷུང་ས་རྫོང་)	(Rinpung Dzong)
བཀྲ་ཤིས་ཚོས་རྫོང་	Trashichöndzo
(ཐིམ་ཕུག་རྫོང་)	(Thimphu Dzong)
ཚུལ་རྫོང་	Chukha Dzong
བསམ་ཚུ་རྫོང་	Samtsi Dzong
མགར་ས་རྫོང་	Gâsa Dzong
(བཀྲ་ཤིས་མཐོང་སློན་རྫོང་)	(Trashî Thongmô Dzong)
སྤུ་ལ་རྫོང་	Pinakha Dzong
(སྤུངས་ཐང་བདེ་ཚེན་ཕོ་བྲང་)	(Pina Deche Phodra)
དབང་འབྲུས་ཕོ་བྲང་རྫོང་	'Wangdi Phodra Dzong
ཕྱི་རང་རྫོང་	Tsirang Dzong
དར་དཀར་རྫོང་	D'aga Dzong
བཀྲ་ཤིས་གཡང་ཚེ་རྫོང་	Trashî'yangtse Dzong
གསར་སྤང་རྫོང་	Sarbang Dzong
གཞལ་སྤང་རྫོང་	Zh'emgang Dzong
གྲོང་གསར་རྫོང་	Trongsa Dzong
(ཚོས་ཚེ་རྫོང་)	(Chötse Dzong,
ཚོས་འཁོར་རབ་བརྟན་ཚེ་རྫོང་)	Chökhör Raptentse Dzong)
བྱ་དཀར་རྫོང་	Bj'aka Dzong
(གཡུལ་ལས་རྣམ་རྒྱལ་རྫོང་)	('Üle 'Namge Dzong)

ལྷུན་ཅེ་རྫོང་ (ལྷུན་གྲུབ་རིན་ཆེན་ཅེ་རྫོང་)	Lhüntsi Dzong (Lhündru Rinchetse Dzong), <i>locally</i> Lhündrup Rinchetse Dzong)
མོང་གར་རྫོང་	Monggar Dzong
པུ་མ་དགའ་ཚལ་རྫོང་	Pêmagatshe Dzong
བཀྲ་ཤིས་རྒྱལ་རྫོང་	Trashigang Dzong
བསམ་གྲུབ་ལྗོངས་མཁར་རྫོང་	Samdrup Jongkhar Dzong
འབྲུག་རྒྱལ་རྫོང་	Druge Dzong

༤ རྩུང་ཁག་གི་མིང་

4. Dr'ungkha names

གླིང་བཞི་	'Lingzhi
ཕུན་ཚོགས་གླིང་	Phüntsho'ling
ཅེང་མུ་རི་	Cengmâri
དོ་རོ་ཁ་	Dorokha
སྲིབ་སྤུ་	Sipsu
ལཱ་མི་དང་དྲ་	Lâmidrangra
དར་དགའ་དཔལ་ལ་	D'agapâla
གསར་སྤང་	Sarbang
དགེ་ལེགས་ཕུག་	Gelephu
པན་སྤང་	Panbang
བདེ་ཆེན་གླིང་	Decheling
བསམ་གྲུབ་ལྗོངས་མཁར་	Samdrup Jongkhar
སྤང་གར་	Bangtrar

དྲའི་སྐྱམ་	Draiphâm
སག་སྟེང་	Sakteng
ཐིམ་མ་ཤིང་	Thrimshing
ལམ་རོང་	Wamrong
ཅུ་རང་	Tsirang
བསམ་རྩེ་	Samtsi

༥ རྟོན་འོག་གི་མིང་

5. Geo names

The Romanisation of Geo names outside of the Dzongkha speaking area attempt to reflect local pronunciations. Therefore, Dzongkha ‘hard’ and ‘soft’ consonant distinctions indicated by an apostrophe are usually lacking in such toponyms. Local pronunciations are rendered according to the principles of Roman Dzongkha as best as possible.

༥ ཀ། རྩུ་ལ་རྫོང་ལག་གི་རྟོན་འོག་

5.1 Geos in Chukha Dzongkha

བློང་བློ་	Bonggo
སྐྱབས་ཆ་	Capcha
གདུང་ནང་	Dungna
གད་ལྷག་ནང་	Gätana
སྐྱད་ལྷ་	'Mäta
དགེ་གླིང་	Geling
བྱ་ཕྱོགས་	Bj'apcho
དར་ལ་	D'âla
འོག་ཅིན་	Locina

བུ་ལུ་ཇོ་ར་	Bhâlujora
ཕུན་ཚོགས་སྒྲིང་	Phüntsho'ling

༥ ལ། རྒྱ་རྒྱུ་ལག་གི་རྒྱུ་འོག་

5.2 Geos in Hâ Dzongkha

སྤྱེས་	Bjê
དབུས་སུ་	'Üsu
སྐར་ཚོགས་	Kâtsho
ས་དམར་	Sama
གསང་སྤྱེས་	Sangbe

༥ ལ། སྤྱ་རོ་རྒྱུ་ལག་གི་རྒྱུ་འོག་

5.3 Geos in Paro Dzongkha

རྫོ་དཀར་	Doga
དོས་པ་ཤར་རི་	D'ôpshâri
དོས་སྤྱེང་	D'öte
སྤོས་	Sö
ན་རོ་	Nâro
སྒྲིང་གཞི་	'Lingzhi
ཧུང་རལ་	Hungre
ལམ་གོང་	Lamgong
ལུང་གཉིས་	Lungnyi
ནགས་རྒྱུ་	Nâja
ཤར་པ་	Shâp
བཅོན་ཉིག་	Tsento
མང་ཅང་	Wangca

ལམ་གོང་སྟོང་ཚོ་ Lamgong Tötsho

༥ ང། བསམ་ཕེ་རྫོང་ལག་གི་རྒྱུད་འོག་

5.4 Geos in Samtsi Dzongkha

པག་ལི་	Pakli
བསམ་ཕེ་	Samtsi
རྟ་སྒྲིང་ས་	Tading
རྩུ་ར་ག་གྲི་	Cârgari
ཅེང་མུ་རི་	Cengmâri
ཟུ་མ་འུ་ཞེ་	Ghumaune
ན་འི་ནི་རྩུ་ལ་	Nainitâl
ཕྱན་ཚུ་ལ་	Denchukha
རྫོང་ལ་	Dorokha
གཏུང་སྟོང་	Dungtö
མ་ཡོ་ན་	Mayona
བར་ར་	B'ara
བི་རུ་	Biru
ལ་ཉི་རེ་ནི་	Lahireni
སྲིབ་སུ་	Sipsu
བརྟན་འབྲུག་	Tendru

༥ ཅ། སྤངས་ན་ཁ་རྫོང་ལག་གི་རྒྱེད་འོག་

5.5 Geos in Pinakha Dzongkha

རྫོད་མང་	Töwang
ཤེལ་རྩ་ནང་	Shängana
ཚུ་རྒྱུ་ག་	Chubu
དགོན་ཤར་རི་	Gönshâri
རྫོད་པའི་ས་	Töbisa
དཀར་རྒྱུས་ས་	Kâbjisa
རྩ་འོག་	Talo
རྒྱུས་སྤང་ནང་	Bjimina
འཛོམ་མ་	Dzomma
རྒྱིང་ལུ་ཁ་	'Lingmukha
གུ་མ་	Guma

༥ ཇ། མགར་ས་རྫོང་ལག་གི་རྒྱེད་འོག་

5.6 Geos in Gâsa Dzongkha

ལུང་ནག་ནང་	Lunana
ལ་ཡ་	Laya
དགོན་ཁ་རྫོང་	Gönkhâtö
དགོན་ཁ་སྤང་	Gönkhâme

༥ ཉ། ཐིམ་ཕུག་རྫོང་ལག་གི་རྒྱེད་འོག་

5.7 Geos in Thimphu Dzongkha

ཅང་	Cang
སྤང་མང་	'Mewang

ཀ་མང་ Kawang

དགེ་བསྐྱེན་ G'ênye

དར་དཀར་ལ་ D'agala

༥ ཉ། དབང་འདུས་མོ་བྱང་རྫོང་ལག་གི་གླིང་འོག་

5.8 Geos in 'Wangdi Phodra Dzongkha

གླང་སྟེང་ Gangte

ཐེང་ཚོ་ Thetsho

བྱེ་ནག་ Bjäna

ཕངས་ཡུལ་ Phangyü

བར་པའི་ས་ B'âbisa

དུངས་ཚུ D'angchu

ཉི་ཤོ་ Nyisho

ཐོབ་སྐྱིས་ Phopbji

སྐས་སུག་ Säphu

དགའ་སང་ཚོ་འོག་མ་ Gasetsho Ôm

རུས་པའི་ས་ Rübisa

དར་དཀར་ D'aga

ཨ་ཐང་ 'Ada

ཀ་གཞི་ Kazhi

དགའ་སང་ཚོ་གོང་མ་ Gasetsho G'ôm

ན་ཉིང་ Nâhi

༥ ཏ། དར་དཀར་རྫོང་ལག་གི་གློང་ལོག་

5.9 Geos in D'aga Dzongkha

ཨི་མི་རི་	'Imiri
བཀ་ཤིས་སྤྱིངས་	Trashiding
འབྲུག་རྒྱལ་སྐང་	Drujegang
གཙང་ཁ་	Tsangkha
སུའུ་ཉ་ལེ་	Suntale
དོ་རོ་ནང་	Dorona
གོ་ཞིང་	Gozhi
ཀཱ་ལེ་རྫོང་ཁ་	Kâledzingkha
འཁྲིལ་པའི་ས་	Khîbisa
ལ་རྒྱབ་	Lajap
ཅེ་བཟང་	Tseza
དེ་ལོ་རྫོ་ལི་	Deorali
ཀཱ་ལེ་ལོ་ལ་	Kâlikhola

༥ ཐ། རྩེ་རང་རྫོང་ལག་གི་གློང་ལོག་

5.10 Geos in Tsirang Dzongkha

གའི་རི་སྐང་	Gairigang
བྲེ་ཉེ་ནི་	Beteni
ལཱ་མི་རྩང་རྩ་	Lâmidrangra
ཅན་ལུ་ཉེ་	Canaute
སེམས་སྤྱིངས་	Semjong
མཚོ་ཁ་ནང་	Tshokhana
པ་ཉ་ལི་	Patali

གདུང་ལེགས་སྐང་	Dunglegang
དཀྱིལ་འཁོར་ཐང་	Kikhothang
ཕུན་བརྟན་ཚུ	Phuntechu
མགོ་མེར་གླིང་	Goseling
ཕྱི་རང་བྲང་བྲ	Tsirangdrangra

༥ ད། བུམ་ཐང་རྫོང་ཁག་གི་རྒྱེད་འོག་

5.11 Geos in B'umthang Dzongkha

ལུ་ར་	'Ura
ཚོས་འཁོར་	Chökhör (Chogor)
ཚུ་སྐྱེད་	Chume (Chunmat)
ཏཱང་	Tang

༥ བ། ཀྲོང་གསལ་རྫོང་ཁག་གི་རྒྱེད་འོག་

5.12 Geos in Trongsa Dzongkha

ཏཱང་སི་ལྷུས་	Tangsibji
བྱག་སྟེང་	Bj'akteng, <i>locally</i> : Drakteng
ལྷང་མཐིལ་	'Langthil
ལུབ་སྤེལ་	Nubi

༥ ད། བཀའ་ལ་སྐང་རྫོང་ཁག་གི་རྒྱེད་འོག་

5.13 Geos in Zh'ängang Dzongkha

རྫོང་ཕུག་	Korphu
ཤིང་མཁར་	Shingkar
ནང་རྫོང་	Nangkor
ཀྲོང་	Trong

འཕང་མཁར་ Phangkhar

བར་ཇོ་ B'ardo

༥ བ། གསར་སྤང་རྫོང་ཁག་གི་རྒྱུ་འོག་

5.14 Geos in Sarbang Dzongkha

ལ་ལའི་ Lalai

དུ་ལྷ་ལྷ་རི་ Danabâri

གསེར་གཞོང་ Serzhong

འབྲུར་ Bûr

དགེ་ལེགས་ཐུག་ Gelephu

སྟག་ལའི་ Taklai

སུ་རལ་ Sure

དོ་བློན་ Dobhân

ནི་ཅུ་ལ་ Nicula

གསར་སྤང་ལྷ་རྩེ་ Sarbangtrâr

ལེུའུ་ལྷ་ནི་ Leupâni

ནི་ལེ་ Hile

སེང་གེ་ Sengge

༥ བ། ལྷུང་ཅེ་རྫོང་ཁག་གི་རྒྱུ་འོག་

5.15 Geos in Lhüntsi Dzongkha

མིན་རྒྱལ་ 'Minje

ལྷུར་རྩོད་ Kurtö

མིན་རྒྱལ་ 'Menbi

བཙོན་མཁར་ Tsenkhar

རྒྱུ་རལ་ Jare

མུན་ཚོ་	'Mentsho
སྒྲང་ལུར་	Gangzur
མཁོ་མ་	Khoma

༥ མ། མོང་སྒྲང་རྫོང་ལག་གི་རྒྱེད་འོག་

5.16 Geos in Monggar Dzongkha

མོང་སྒྲང་	Monggar
ཐང་རོང་	Thangrong
ཚུ་མང་	Tsamang
རྒྱུང་ས་མཁར་	Kengkhar
ལུགས་ས་མཁར་	Caskhar
དག་མེད་ཚེ་	Dramitse
སུ་ཚང་	'Ngatshang
ཅ་ཀ་རྒྱེད་	Tsakaling
ས་ལེང་	Saleng
དགོང་ས་འདུས་	Gongduk
སི་ལམ་སླི་	Silambi

༥ ཅ། གཡང་ཚེ་རྫོང་ལག་གི་རྒྱེད་འོག་

5.17 Geos in 'Yangtse Dzongkha

འབུམ་སྤེ་རྒྱེད་	Bumde'ling
གཡང་ཚེ་	'Yangtse
ལམ་དུངས་	Khamdang
ཕྱོད་ཚོ་	Tötsho
སྤོང་མ་ཞང་ཚོན་	Tomzhangtshen

འཇམ་མཁར་ Jamkhar

རམ་འཇར་ Ramjar

༥ ཚ། བག་ཤིས་སྐང་ཇོང་ཁག་གི་རྒྱུ་ལོག་

5.18 Geos in Trashigang Dzongkha

ཡང་གཉེར་ Yangnyer

ར་དི་ Radi

ཕོངས་མེད་ Phongme

ཤོང་ཕུག་ Shongphu

སྐྱིས་དུང་ Bidung

བར་མཚམས་ Bartsham

བསམ་མཁར་ Samkhar

བཀང་ལུང་ Kanglung

ན་ནོང་ Nanong

མཁའ་གླིང་ Khaling

ལུ་མང་ 'Lumang

སག་སྟེང་ Sakteng

ཀང་པ་ར་ Kangpara

ཐིམས་ཤིང་ Thrimshing

ལུ་ཇུ་རོང་ 'Udzurong

༥ ཇཱ། ཡུལ་དགའ་ཚེལ་རྫོང་ལག་གི་རྒྱེད་འོག་

5.19 Geos in Pêmagatshä Dzongkha

ཕྱི་མུང་	Chimung
ལྗོང་ཤིང་	Congshing
གཡུ་རུང་	'Yurung
ཤུ་མར་	Shumar
ཁང་མ་	Khangma
མཁར་	Khar
གདུང་སྐྱེད་	Dungme
བཟོ་སྐྱལ་	Zobe

༥ ཇཱ། བསམ་གྲུབ་ལྗོངས་མཁར་རྫོང་ལག་གི་རྒྱེད་འོག་

5.20 Geos in Samdrup Jongkhar Dzongkha

མར་ཚེལ་	Martshala
གསེར་ཐེག་	Serthik
ཤིང་མཁར་ལའུ་རི་	Shingkharlauri
བདེ་ཆེན་གླིང་	Decheling
བསམ་རང་	Samrang
ག་ཀུ་ལི་	Bakuli
དུ་ལི་མ་	Dâlim
ཧཱ་ས་ཉིན་ཤུར་	Hastinapur
གློ་མ་དར་	Gomdar
ནོར་བུ་སྐྱེད་	Norbugang
ཨོ་རོང་	'Orong

6 Miscellaneous Place Names

དགེ་འདུ་/ རྒྱལ་འདུ་	Gädu
མེ་རག་	Merak
རུག་ལུ་རྒྱུམ་	Rukhubjî
སེང་རྫོང་	Senggor

7 Neighbourhoods and suburbs of Thimphu

The following is a list of neighbourhoods and suburbs of Thimphu, along with the meanings or the known or probable etymologies of these names.

བར་པའི་ས་	B'âbisa	Middle Earth
ལུང་གླིང་མའི་ཐང་	Cang'lingmithang	Field of Cang Village
ལུང་ཟམ་ཏོག་	Cangz'amto	Village in front of Cang Bridge
གདང་རས་ནང་	Dangrena	Settlement near Dzong
བདེ་ཆེན་ཚེས་གླིང་	Dechechöling	Consummate Bliss of the Dharma Site
བདེ་ཆེན་ཕུག་	Dechephu	Consummate Bliss Valley Recess
ཉེ་གློ་	Häjo	< ལྷ་གློང་ Village of the Gods
འབྲུང་གཞི་ནང་	Jungzhina	< གློང་གཞིས་ནང་ Farmstead Village
ཀ་ཁང་བྱང་ས་	Kawangbj'angsa	Place north of Kawang
དཀར་རྒྱུམ་ས་	Kâbjisa	White Clearing Place
ལུང་བསྟན་ཕུག་	Lungtephu	Prophecy Valley Recess
གླང་འགྲོག་པར་པ་	'Langjopâkha	Pastures of the Opposite Bank
ལུ་ཏིག་ཐང་	Mutithang	Pearl Plain
གླངས་རིང་ཟམ་པ་	Pangriz'ama	Long Marsh Bridge
ས་དམར་རྫིང་ཁང་	Samadzingkha	Red Clay Pond Place

སེམས་རྟོག་ལ་	Semtokha	Place of Gleaning by the Mind ¹
སྟག་བབས་	Tâba	Tiger Alighting Trail
བག་ཤིས་ཚོས་རྫོང་	Trashichö Dzong	Good Luck Dharma Fortress
དབྱངས་ཅན་སྐུག་	'Yangcephu	Valley Recess of the Goddess of Euphony
ཟེལ་ལུང་ལ་	Z'ilukha	Dew Dale

8 Streets of Thimphu

The following is an exhaustive list of streets in Thimphu. Most street names are given in Roman Dzongkha. Wherever a modern Dzongkha pronunciation is felt to be unsuitable, however, the street has been given in Roman Chöke.

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	approximate English meaning
ལུང་ལམ་	Cang Lam	Willow Road
ཕྱག་ཚེན་ལམ་	Châche Lam	Mahāmudrā Road
ཚོས་རྫོང་ལམ་	Chödzung Lam	Dharma Fortress Road
ཚོས་རྒྱལ་ལམ་	Chöge Lam	Dharma King Road
ཚོས་འཕེལ་ལམ་	Chöphe Lam	Dharma Vṛddhi Road
མཚོད་རྟེན་ལམ་	Chötö Lam	Stūpa Road
བདེ་ཚེན་ལམ་	Deche Lam	Road of Consummate Bliss
བདེ་མཚོག་ལམ་	Decho Lam	Drought Demon Road
བདེ་སྦྱིད་ལམ་	Diki Lam	Road of Blissful Tranquility
སྡེ་སྲིད་ལམ་	Desi Lam	Governor Road
འདོད་འབྱུང་ལམ་	Döbum Lam	Myriad of Lusts Road

¹ The original toponym was purportedly སྲིན་མོ་ལྟོ་ལམ་ Sinmotokha ‘upon the devil’s belly’.

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	approximate English meaning
འདོད་མེད་ལམ་	Döme Lam	Detachment Road
དར་ཤིང་ལམ་	D'âshi Lam	Prayer Flag Road
དོན་གྲུབ་ལམ་	D'öndru Lam	Amoghasiddha Road
དུང་དཀར་ལམ་	D'ungka Lam	White Conch Road
དུང་འཁོར་ལམ་	D'ungkho Lam	Prayer Wheel Road
འགྲམས་སྟོན་ལམ་	Dremtön Lam	Exhibition Road
འགྲོ་དོན་ལམ་	Drod'ön Lam	Common Good Road
འགྲོ་ཕན་ལམ་	Drophen Lam	Common Benefit Road
འབྲུག་དཀར་ལམ་	Drukar Lam	White Dragon Road
དྲི་མེད་ལམ་	Dr'ime Lam	Immaculate Road
རྫོགས་ཚེན་ལམ་	Dzokchen Lam	Perfection Road
དགའ་ལྗན་ལམ་	Gaden Lam	Paradise of Beatitude Road
དགའ་སྐྱིད་ལམ་	Gaki Lam	Mirthful Peace Road
དགའ་སྟོན་ལམ་	Gatön Lam	Festival Road
དགེ་འདུན་ལམ་	Gedün Lam	Priesthood Road
དགེ་བསྟེན་ལམ་	Genye Lam	Eight-Vow Devotee Road
གོ་རོལ་ལམ་	Gono Lam	Livestock Road
དགུང་འབྲེལ་ལམ་	Gungkhi Lam	Swirling Summit Road
གེ་སར་ལམ་	G'isa Lam	King Gesar Road
གོང་འཛིན་ལམ་	G'ongdzin Lam	Upper Road
གོང་འཕེལ་ལམ་	G'ongphe Lam	Development Road
ཧེ་གྲོ་ལམ་	Häjo Lam	Häjo Road
འཇའ་ལུས་ལམ་	Jalü Lam	Rainbow Body Road

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	approximate English meaning
འབྱོར་ལྗན་ལམ་	Jorden Lam	Wealthy Road
འགྲུང་མེད་ལམ་	Jûme Lam	Immutable Road
བྱང་ཚུབ་ལམ་	J'angchu Lam	Bodhisattva Road
བྱང་སེམས་ལམ་	J'angsem Lam	Purified Mind Road
ཀུན་བདེ་ལམ་	Künde Lam	Road of the All-Blissful
ཀུན་བཟང་ལམ་	Künza Lam	Road of the All-Good
མཁའ་སྐྱོད་ལམ་	Khacö Lam	Road to Space Utilisation Heaven
ལུ་བྱུག་ལམ་	Khuju Lam	Cuckoo Road
ལྡོ་གྲོས་ལམ་	'Lodrö Lam	Wisdom Road
ལྷ་བྲིས་ལམ་	Lhadri Lam	Divine Image Road
ལྷ་སྐྱིད་ལམ་	Lhaki Lam	Divine Peace Road
ལྷན་སྐྱབ་ལམ་	Lhündru Lam	Miraculous Creation Road
མེ་ལོང་ལམ་	Milo Lam	Looking Glass Road
མེ་ཉླ་ལམ་	Mito Lam	Flower Road
སྤྲན་ཁང་ལམ་	'Menkha Lam	Hospital Road
སྤྲན་རི་ལམ་	'Menri Lam	Medicine Mountain Road
ནོར་ལྗན་ལམ་	Nôden Lam	Affluent Man Road
ནོར་འཛིན་ལམ་	Nôdzin Lam	Holder of Wealth Road
རྣམ་རྟོག་ལམ་	'Namto Lam	Conceptualisation Road
འོག་འཛིན་ལམ་	Ôdzin Lam	Lower Road
འོག་མིན་ལམ་	Ômin Lam	Road of the Highest Heaven in the Realm of Forms
འོད་གསལ་ལམ་	Öse Lam	Lucid Radiance Road

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	approximate English meaning
དཔལ་འབྱུང་ལམ་	Pänjo Lam	Prosperity Road
དཔེ་མཛོད་ལམ་	Pedzö Lam	Library Road
པད་སྒྲིང་ལམ་	Peling Lam	Pêma 'Lingpa Road
ཕན་བདེ་ལམ་	Phende Lam	Salubriousness Road
ཕུན་ཚོགས་ལམ་	Phüntsho Lam	Gracious Glory Road
རབ་རྒྱལ་ལམ་	Rapge Lam	Supreme Monarch Road
རབ་བྱུང་ལམ་	Rapjung Lam	High Distinction Road
རབ་བརྟན་ལམ་	Rapten Lam	Utmost Steadfastness Road
རབ་གསལ་ལམ་	Rapse Lam	Great Illumination Road
རི་མཚུག་ལམ་	Rinju Lam	Foot of the Mountain Road
བསམ་འཕེལ་ལམ་	Samphe Lam	Mind Expansion Road
བསམ་གཏན་ལམ་	Samte Lam	Mystic Meditation Road
གསང་སྐྱབས་ལམ་	Sanga Lam	Mantra Road
གསེར་ཉ་ལམ་	Sênya Lam	Golden Fish Road
གསེར་གཞོན་ལམ་	Sêzhong Lam	Golden Trough Road
ཤེས་རབ་ལམ་	Shêrap Lam	Sublime Understanding Road
ཤིང་ཉ་ལམ་	Shingta Lam	Chariot Road
སྟག་བབས་ལམ་	Tâba Lam	Tiger Alighting Trail Road
རྩྭ་འབྲེལ་ལམ་	Tendre Lam	Cosmic Web of Causality Road
བསྟན་འཛིན་ལམ་	Tendzi Lam	Guardian of the Doctrine Road
ཐེག་ཆེན་ལམ་	Theche Lam	Great Endurance Road
མཐོང་གསལ་ལམ་	Thongse Lam	Lucid Vision Road
མཐོང་རིས་ལམ་	Thori Lam	Heaven Road

'Ucen spelling	Roman Dzongkha	approximate English meaning
བཀྲ་ཤིས་ལམ་	Trashi Lam	Good Luck Road
ཚོ་བརྟན་ལམ་	Tsheten Lam	Enduring Life Road
ཡམ་འབྲེན་ལམ་	Yâdren Lam	High Lord Road
དབྱངས་ཅན་ལམ་	'Yangce Lam	Goddess of Euphony Road
བཟང་འབྲེལ་ལམ་	Zangdre Lam	Harmonious Union Road
བཟོ་རིག་ལམ་	Zori Lam	Craftsmanship Road
ཟ་སྦྱོད་ལམ་	Z'acö Lam	Alimentation Road
གཞན་ཕན་ལམ་	Zhenphen Lam	Altruism Road

4 Guide to Roman Dzongkha (Dzongkha)

(གྲིང་གཞི)

༥ རྫོམེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ ཟེར་མི་འདི དོན་ངོམ་ ག་ཅི་སྟོ་?

འཛེམ་གྲིང་ནང་གི་ རྟན་རིགས་ གང་རུང་ཅིག་གི་ བཟོད་སྐྱེ་འདི་ ཟུར་ཅོམ་ཡ་ མ་ཉམས་པར་ བོ་
རིམ་ཅན་གྱི་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་ལུགས་ཅན་ རྫོམེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྟོལ་ཡོད་མི་འདི་ལུ་
རྫོམེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ ཟེར་ སྐབ་ཨིན།

སྟེ་ རྫོམེན་ ཟེར་བའི་ ཡི་གུ་འདི་ཡ་ ག་དེ་སྟེ་ཨིན་ན་ ཟེར་ མནོ་བ་ཅིན་ ཉེ་མ་ འཛེམ་གྲིང་ ལུབ་
ཚུགས་ ཡུ་རོ་པི་ཡན་གྱི་ རྒྱལ་ཁབ་ མང་ཤོས་ཅིག་ར་ རྫོམེན་ རྒྱལ་ཁབས་གྱི་ མང་འཕྲོག་ལུ་
རྟོན་པའི་སྐབས་ལུ་ འབྲི་སྟོལ་ཡོད་མི་ *Latin* (ལས་ཀྱིན་) ཟེར་བའི་ རྟན་ཡིག་དེ་ལུ་ སྐབ་ཨིན་
པས། སྟེ་ འདི་ *Latin* (ལས་ཀྱིན་) ཟེར་བའི་ ཡི་གུ་འདི་ཡ་ ག་སྟེ་ལས་ འབྲུང་འབྲུང་མ་ཨིན་ན་ ཟེར་
མནོ་བ་ཅིན་ རྫོམེན་རྒྱལ་ཁབས་གྱི་ མི་ཚུ་གིས་ མི་ལོ་ 2,400 གྱི་ ཉེ་མ་ལས་ར་ འབྲི་སྟོལ་ཡོད་
པའི་ *Greek* (ཤི་རིག་) གི་ ཡི་གུ་ལུ་ གཞི་བཞག་འདི་ ཚོམ་སྐྱིག་ འབད་ཡོད་པ་བཞིན་ཏུ་ ལུལ་
ལས་ རྫོམེན་རྒྱལ་ཁབས་གྱི་ མང་འཕྲོག་ལས་ ལུབ་ཚུགས་ ཡུ་རོ་པི་ཡན་གྱི་ རྒྱལ་ཁབ་ཚུ་ སོ་
སོ་ ལ་གྲུལ་འདི་ རང་དབང་ ཐོབ་ཚར་བའི་ ཏུས་རབས་ མང་རབས་ཅིག་གི་ ལུལ་ལས་ ཡུ་རོ་པི་
ཡན་གྱི་ མི་ཚུ་གིས་ རང་ར་སོ་སོའི་ རྒྱལ་ཁབ་གྱི་ གཞུང་སྐད་དང་ གཡུས་སྐད་ དེ་ཚུ་ཡ་ རྫོམེན་
གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་ནི་ མཁུ་བཅུགས་འདི་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ *German* (རྒྱར་ལཱ་ན་) *French*
(པི་རེན་ཅི) *Dutch* (སྡུ་ཅི) *English* (ཨིང་ལི་ཤི) ལ་སོགས་པའི་ རྟན་ཡིག་འདི་ཚུ་ རྟན་རིགས་
སོ་སོའི་ བཟོད་སྐྱེ་དང་འཁྲིལ་འདི་ ཡི་གུའི་ འཇུག་ཚུལ་དང་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་ལུགས་ཚུ་ཡ་ སོ་
སོ་འབད་ རང་སོའི་ སྐྱ་སྐད་དང་བསྟུན་འདི་ འབྲི་སྟོལ་ བཅུགས་ཡོད་པ་ ཨིན་པས།

དེ་བཞིན་ཏུ་ རྟན་རིགས་ སོ་སོའི་ བཟོད་སྐྱེ་དང་འཁྲིལ་འདི་ ཡི་གུ་ ༧ ག་ཅིག་ལུ་ཡ་ བཟོད་སྐྱེ་འི་
ཁྱད་པར་ སོ་སོ་ཡོད་པ་ལས་ དེ་ཡ་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ རྫོང་ལ་ནང་ བཟོད་སྐྱེ་ (ཟུ) ཟེར་ རྟོན་ནིའི་
དོན་ལུ་ *English* (ཨིང་ལི་ཤི) ནང་ oo ཟེར་ འབྲི་སྟོལ་ ཡོད་མི་འདི་ *German* (རྒྱར་ལཱ་ན་) ནང་ u
French (པི་རེན་ཅི) ནང་ ou *Dutch* (སྡུ་ཅི) ནང་ oe ཟེར་ འབྲི་དོ་ཡོད་པ་དང་ དེ་བཟུམ་སྟེ་ རྫོང་
ལ་ནང་ བཟོད་སྐྱེ་ (ཅ) ཟེར་ རྟོན་ནིའི་དོན་ལུ་ *English* (ཨིང་ལི་ཤི) ནང་ ts ཟེར་ འབྲི་སྟོལ་ ཡོད་
མི་འདི་ *German* (རྒྱར་ལཱ་ན་) ནང་ z དང་ *Czech* (ཅིག་) ནང་ c ཟེར་ འབྲི་སྟོལ་ ཡོད་པ་ཨིན།

ཕྱི་ དེ་སླེ་ སྐད་རིགས་དང་འཁྲིལ་འདི་ བརྗོད་སྒྲུ་ གཅིག་ལུ་ ཡི་གུ་འབྲི་ལུགས་ སོ་སོ་འབད་ འབྲི་
དགོ་མི་འདི་ཡ་ གོང་ལུ་ བཤད་དོ་བཟུམ་སླེ་ སྐད་རིགས་ མ་འབྲུག་ཡེ་ལུ་ བརྗོད་སྒྲུ་འི་ ལྷན་པར་དང་
སྐད་སྐད་ཀྱི་ རྣམ་བཞག་ཡ་ མ་འབྲུག་ཡེ་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་དེ་ཨིན།

༡ རྣམ་མཉམ་མཉམ་མཉམ་མཉམ་ དང་ གྲན་སི་ལི་ཀྱི་རེ་ཤུན། གྲན་སི་ལི་ཀྱི་རེ་ཤུན། དང་ གྲན་སི་ཀི་རིབ་ཤུན།

དེ་ཡ་ འཛམ་གླིང་ནང་གི་ སྐད་རིགས་ ཡོད་རིགས་རྣམས་ ག་ཡེ་ར་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་མེད་པ་
ལས་ སྐད་རིགས་ཀྱི་ དབྱེ་བ་ སླེ་ཚན་ཁག་ ལེ་ཤ་ ཡོད་པའི་ནང་ལས་ སྐད་རིགས་ ལ་ལུ་ཅིག་
ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ཡོད་མི་ དེ་དུ་འབད་བ་ཅིན་ རྗོང་ཁ་ དང་ English (ཨིང་ལི་ཤི།) དེ་ལས་
Hindi (ཉིན་རྗེ།) ལ་སོགས་པའི་ སྐད་རིགས་དེ་ཚུ་དང་། དེ་ལས་ སྐད་རིགས་ ལ་ལུ་ཅིག་ ཡིག་
ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ མེད་དེ་འབད་ཅུ་ རྟགས་མཚན་གྱི་ ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ཡོད་མི་ དེ་དུ་འབད་བ་
ཅིན་ རྒྱ་ནག་གི་ ཁ་སྐད། དེ་ལས་ སྐད་རིགས་ ལ་ལུ་ཅིག་ མ་པ་ལས་ར་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་
མེད་མི་ དེ་དུ་འབད་བ་ཅིན་ ཤར་ཕྱོགས་པའི་ཁ་ དང་ བུམ་ཐང་པའི་ཁ་ དེ་ལས་ མེ་རག་སག་སྟེང་
པའི་ཁ་ ལ་སོགས་པ་འདི་ཚུ་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ མེད་པ་བཞེན་ཅུ་ འཛམ་གླིང་ནང་ལུ་ སྐད་
རིགས་ཀྱི་ དབྱེ་བ་ སླེ་ཚན་ཁག་ ལེ་ཤ་ཡོད་པ་ཨིན།

ཕྱི་ སྐད་རིགས་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ཡོད་མི་ གང་རུང་ཅིག་གི་ ཡིག་ཐོག་ལས་ གཞན་གོ་རིམ་
ཅན་གྱི་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་ལུགས་ཅན་ སོ་སོ་ཅིག་གི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ བསམ་འདི་ ཡི་གུ་འི་ སླེབ་
སྐྱོར་ ཟུར་ཅོམ་ཡ་ མ་ཉམས་པར་ ཚངམ་འབད་ འབྲི་མི་འདི་ལུ་ གྲན་སི་ལི་ཀྱི་རེ་ཤུན་ ཟེར་ སླབ་
ཨིན། དེ་ལས་ སྐད་རིགས་ གང་རུང་ཅིག་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་ལུགས་ཅན་ཅིག་གི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་
བྲིས་འདི་ ཁ་ལས་ སླབ་པའི་སློབ་གྲྭ་ གང་དང་ས་འདི་ཚུ་ ཟུར་ཅོམ་ཡ་ མ་ཉམས་པར་ སྐད་གཏོག་
ཏོ་སླེ་ རྟོན་མི་འདི་ལུ་ གྲན་སི་ཀི་རིབ་ཤུན་ ཟེར་ སླབ་ཨིན། དེ་ཡ་ སྐད་རིགས་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་
སྲོལ་ཡོད་མི་ གང་རུང་ཅིག་གི་ ཡིག་ཐོག་ལས་ཡིག་ཐོག་ལུ་ བསམ་འདི་ འབྲི་མི་ དེ་དུ་འབད་བ་
ཅིན་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ཡོད་པའི་ རྗོང་ཁའི་བརྗོད་ཚུགས་ (འབྲུག) ཟེར་བའི་ ཚུགས་འདི་ (ཨིང་
ལི་ཤི།) བད་ hbrug ཟེར་ ཡི་གུ་སླེབ་ ཟུར་ཅོམ་ཡ་ མ་ཉམས་པར་ རྗོང་ཁའི་ ཡིག་ཐོག་ལས་ འབྲི་
ལུགས་ ལམ་ལུགས་ཅན་ སོ་སོ་ (ཨིང་ལི་ཤི།) གི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ བསམ་འདི་ འབྲི་སྲོལ་ ཡོད་མི་
འདི་ལུ་ གྲན་སི་ལི་ཀྱི་རེ་ཤུན་ དང་ དེ་ལས་ གྲན་སི་ཀི་རིབ་ཤུན་ ཟེར་མི་འདི་ འཛམ་གླིང་ནང་གི་
སྐད་རིགས་ གང་རུང་ཅིག་ གོ་རིམ་ཅན་གྱི་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་ལུགས་ཅན་ཅིག་གི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་
བྲིས་འདི་ བསྐྱེད་འབད་མི་ དེ་དུ་འབད་བ་ཅིན་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་སྲོལ་ཡོད་པའི་ རྗོང་ཁའི་ བརྗོད་
སྐྱེ་ (བཅོམ) ཟེར་བའི་ སྐྱེ་འདི་ གོ་རིམ་ཅན་གྱི་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་ལུགས་ཅན་ རྣམ་མཉམ་གྱི་ ཡིག་
ཐོག་ལུ་ cö ཟེར་ བྲིས་འདི་ སྐྱེ་སྟོན་འབད་མི་དང་ ཡང་ཅིན་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ མེད་དེ་འབད་

ཅུ རྟགས་མཚན་གྱི་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ཡོད་མི་ རྒྱ་ནག་གི་ ཁ་སྐད་ནང་ རྩེ་ རྟགས་མཚན་
གྱི་ཐོག་ལུ་ གྲིས་འདི་ སྐབ་སྲོལ་ ཡོད་མི་འདི་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ zhōng ཟེར་ གྲིས་འདི་
སྐྱ་ལྷོན་འབད་མི་ དང་ ཡངན་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ མ་པ་ལས་ར་ འབྲི་སྲོལ་ མེད་པའི་ བཟོད་སྐྱའི་ཚིག་
བུམ་ཐང་པའི་ཁ་ནང་ (ཐུང་མ་ལ་) ཟེར་ སྐབ་སྲོལ་ ཡོད་མི་འདི་ གོ་རིམ་ཅན་གྱི་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་
ལུགས་ཅན་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ thungmala ཟེར་ གྲིས་འདི་ བཟོད་སྐྱ་ ཟུར་ཅམ་ཡ་ མ་
ཉམས་པར་ སྐྱ་དག་ཏོག་ཏོ་སྤེ་ ལྷོན་མི་འདི་ལུ་ གྲན་སི་ཀི་རིབ་ཤན་ ཟེར་ སྐབ་ཨིན།

དེ་བཞིན་དུ་ ཚིག་དོན་ མདོར་བསྐྱུས་བ་ཅིན་ ཡིག་ཐོག་ལས་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ བཅས་འདི་ འབྲི་མི་
གྲན་སི་ལི་གྱི་རེ་ཤན་ ཟེར་མི་འདི་ གྲན་སི་ཀི་རིབ་ཤན་གྱི་ དམིགས་གསལ་ བྱེ་བྲག་གི་ རྣམ་པ་
གཅིག་ ལུ་སྐབ་ཨིན། དེ་ལས་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ ཟེར་མི་འདི་ བོ་ནོ་ལོ་ཇི་ཀལ་ གྲན་སི་ཀི་རིབ་
ཤན་ ཟེར་ བཟོད་སྐྱ་དང་བསྐྱུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་ལུགས་ཅན་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ རྒྱ་ནག་གི་
ཁ་སྐད་ནང་ China ལུ་ Zhōngguó ཟེར་ གྲིས་འདི་ སྐབ་སྲོལ་ ཡོད་མི་འདི་ ཁ་ལས་སྐབ་པའི་
ཚིག་གི་བཟོད་སྐྱ་འདི་ ཟུར་ཅམ་ཡ་ མ་ཉམས་པར་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་གྱི་ ཐོག་ལུ་ གྲིས་འདི་
བཟོད་བསྐྱ་ ལྷོན་མི་འདི་ལུ་ སྐབ་ཨིན།

དེ་བཞིན་དུ་ ད་རིས་ནང་པར་ འཛམ་གླིང་ ཤར་ཕྱོགས་(ཨོ་ཤི་ཡན་) གྱི་ རྒྱལ་ཁབ་ མང་ཤོས་ཅིག་
གིས་ཡ་ རང་རལ་སོ་སོའི་ གཞུང་སྐད་དང་ གཡུམ་སྐད་ཚུ་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་གྱི་ ཐོག་ལུ་ གཞུང་
འབྲེལ་གྱི་ འབྲི་སྲོལ་ ལམ་ལུགས་ བཟུགས་ཡོད་པ་ ཨིན། དེ་ཡ་ རྒྱ་མཚན་གཙོ་བོ་ གོང་ལུ་ བཤད་
དོ་བཟུམ་སྤེ་ འཛམ་གླིང་ནང་གི་ སྐད་རིགས་ ཡོད་རིགས་རྣམས་ ག་ཡེ་ར་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་གི་
ཐོག་ལུ་ འབྲི་བ་ཅིན་ ཁ་ལས་ བཟོད་སྐྱའི་སྐྱ་གདངས་ ག་ཨིན་མི་འདི་ ཟུར་ཅམ་ཡ་ མ་ཉམས་པར་
ཡིག་ཐོག་ལུ་ སྐྱ་དག་ཏོག་ཏོ་འབད་ ལྷོན་ཚུགས་པ་མ་ཚད་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་གྱི་ འབྲི་ལུགས་
འདི་ བཟོད་སྐྱ་དང་མཐུན་པའི་ འབྲི་སྲོལ་འདི་ཡ་ ལམ་ལུགས་གོ་རིམ་ཅན་ ཚུལ་དང་མཐུན་པའི་
ཁར་ འབྲི་ལུགས་ བརྟན་ཏོག་ཏོ་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་དེ་ཨིན།

སྤེ་ འཛམ་གླིང་ནང་གི་ སྐད་ཡིག་ འབྲི་སྲོལ་ ལ་ལུ་ཅིག་ ཡིག་ཐོག་འབྲི་མི་དང་ ཁ་ལས་སྐབ་མི་
བཟོད་སྐྱ་གཉིས་ མཐུན་པ་འབད་ ཡོད་པ་ཨིན། དེ་བཟུམ་སྤེ་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ གྲིས་འདི་ ཡོད་མི་འདི་
དང་ ཁ་ལས་སྐབ་མི་ སྤོའོ་གི་ བཟོད་སྐྱ་དེ་གཉིས་ མཐུན་པ་འབད་གིས་འདི་ ཡོད་པ་ཅིན་ གྲན་སི་ལི་
གྱི་རེ་ཤན་དང་ བོ་ནོ་ལོ་ཇི་ཀལ་ གྲན་སི་ཀི་རིབ་ཤན་ ཟེར་མི་འདི་ གཉིས་གྱི་བར་ན་ རྩེད་པར་ ག་ནེ་
ཡེ་ མེད་པ་བཟུམ་སྤེ་ ཚོར་མ་ཨིན། དེ་ཡ་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ རྒྱ་གར་ Hindi (ཉིན་རྟེ་) གི་ ཁ་སྐད་
ནང་དང་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ གཉིས་ཚར་ནང་ལུ་ ཁོང་རའི་ རྒྱལ་ཁབ་ India གི་ མིང་འདི་
Bhārat ཟེར་ གྲིས་འདི་ སྐབ་སྲོལ་ ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ བཟོད་སྐྱ་དང་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་མའི་བར་ན་
རྩེད་པར་ ག་ནེ་ཡེ་ མེད་པ་ལས་བརྟེན་ གྲན་སི་ལི་གྱི་རེ་ཤན་ དང་ བོ་ནོ་ལོ་ཇི་ཀལ་ གྲན་སི་ཀི་རིབ་

ཤན་གཉེས་ཚར་དང་ཚམས་ལུན་ཞིན། དེ་ཡ་ག་དེ་སླེ་ཞིན་ན་ཟེར་མཚོ་བ་ཅིན་ *Hindi* (ཉིན་རྒྱུ་) གི་ཁ་སྐད་འདི་བར་སྐབས་ཅིག་ཁར་ལས་བཟུལ་ཡིག་ཐོག་ལུ་འབྲི་ནི་མགུ་མ་བཅུགསཔ་མ་ཚད་ཡི་གཱའི་སླེབ་སྐྱུར་ཡ་གཙོ་བོ་ཁ་ལས་སྐབ་པའི་སློའོ་གི་སྐྱ་གདངས་ལུ་གཞི་བཞག་འདི་གསར་བཅོམས་འབད་ཡོདཔ་ལས་བརྟེན་དི་ཞིན།

དེ་འབདཝ་ད་སྐད་ཡིག་འབྲི་སྲོལ་ལ་ལུ་ཅིག་ཡིག་ཐོག་འབྲི་མི་དང་ཁ་ལས་སྐབ་མི་བརྗོད་སྐྱ་གཉེས་མ་འདུམ་འབད་ཡོད། དེ་ཡ་དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་རྗོང་ཁ་དང་(ཞིང་ལི་ཤི་)གི་སྐད་ཡིག་འབྲི་ལུགས་འདི་རྩུ་དང་ལུགས་ལས་ར་ཡིག་ཐོག་ལུ་འབྲི་སྲོལ་ཡོདཔའི་སྐད་ཡིག་ཅིག་ཞིན་པའི་ཁར་ཡི་གཱའི་སླེབ་སྐྱུར་ཡ་ཁ་ལས་སྐབ་པའི་སློའོ་གི་བརྗོད་སྐྱ་དང་མི་མཐུན་ལས་བརྟེན་ཀྱན་མི་ལི་གི་རེ་ཤན་དང་ཐོ་ནོ་ལོ་རྩི་ཀལ་ཀྱན་མི་གི་རིབ་ཤན་དེ་གཉེས་གྱི་བར་ན་བྱང་པར་ཡ་སྐྱུམ་འབདར་ཡོདཔ་ཞིན། དེ་ཡ་དཔེར་ན་རྗོང་ཁའི་ཚོག་བརྒྱུད་‘eight’, རྗོད་‘sit’, འབའ་‘target’, དཀར་པོ་‘white’, དེ་ལས་བསྐྱོག་ཐབས་‘preventive measures’, ཟེར་འབྲི་སྲོལ་ཡོདཔའི་འདི་རྩུ་ཡིག་ཐོག་ལས་ཡིག་ཐོག་ལུ་ཐབས་འདི་ཀྱན་མི་ལི་གི་རེ་ཤན་གྱི་ཐོག་ལུ་འབྲི་བ་ཅིན་brgyad, sdod, hbah, dkarpo དེ་ལས་bzlog-thabs ཟེར་འབྲི་དེ་ཡོདཔ་ལས་འ་ནི་ཀྱན་མི་ལི་གི་རེ་ཤན་འདི་རྩུ་ཁ་ལས་སྐབ་པའི་སློའོ་གི་བརྗོད་སྐྱ་དཔེ་མི་མཐུན་མ་ཚད་ཐོ་ནོ་ལོ་རྩི་ཀལ་ཀྱན་མི་གི་རིབ་ཤན་ཟེར་བའི་འབྲི་ལུགས་དཔེ་མ་འདུ་བའི་བྱང་པར་ཁ་གསལ་འབད་སྟེན་མ་ཞིན།

དེ་ཡ་ག་དེ་སླེ་ཞིན་ན་ཟེར་མཚོ་བ་ཅིན་གོང་ལུ་བཤད་ཡོདཔ་བཞིན་དུ་ཀྱན་མི་ལི་གི་རེ་ཤན་ཟེར་བའི་འབྲི་ལུགས་འདི་གཙོ་བོ་སྟེན་གོང་ལས་ཡིག་ཐོག་ལུ་འབྲི་སྲོལ་ཡོདཔའི་སྐད་ཡིག་གང་རུང་ཅིག་གི་ཡི་གཱའི་སླེབ་སྐྱུར་འདི་ཟུར་ཅོམ་ཡ་མ་ཉམས་པར་ཡིག་ཐོག་ལས་ཡིག་ཐོག་ལུ་ཐབས་འདི་འབྲི་དགོཔ་ལས་བརྟེན་དི་ཞིན།

སྟེན་གོང་ལས་གོམས་འདིས་རྒྱུད་	ཁ་ལས་སྐབ་པའི་སློའོ་གི་	དོན་(ཞིང་ལི་ཤི་)གི་
ཡོདཔའི་ཡི་གཱའི་སླེབ་སྐྱུར་དང་	བརྗོད་སྐྱའི་སྐྱ་གདངས་དི	ཁ་སྐད་ཐོག་ལུ་སྐད་སྐྱུར་
ཡིག་ཐོག་ལས་ཡིག་ཐོག་ལུ་	རྗོ་མེན་རྗོང་ཁའི་ཡིག་	འབད་ཡོདཔ།
ཐབས་ཡོདཔའི་སླེབ་སྐྱུར།	ཐོག་ལུ་སྟེན་ཡོདཔ།	

traditional spelling and transliteration	pronunciation in Roman Dzongkha	English meaning
གཡུས་ gyus	'i	village
ལྗེ་མིག་ lde-mig	dimi	key

traditional spelling and transliteration	pronunciation in Roman Dzongkha	English meaning
སྡོད་ <i>sdod</i>	<i>dö</i>	sit
མགཔ་ <i>rmagpa</i>	<i>'map</i>	husband
འབྱོན་ <i>hbyon</i>	<i>j'ön</i>	come, go [HON]
བརྟག་དཔྱད་ <i>brtag-dpyad</i>	<i>takce</i>	investigation
འབྲུག་ཡུལ་ <i>hBrug-Yul</i>	<i>Dru Ü</i>	Bhutan
སློབ་དཔོན་ <i>slob-dpon</i>	<i>'lobö</i>	teacher
བརྒྱུག་ཐབས་ <i>bzlog-thaps</i>	<i>dokthap</i>	preventive measure
ཕྱག་ <i>phyag</i>	<i>pchâ</i>	wipe clean
སྤྱིན་བདག་ <i>sbyin-bdag</i>	<i>jinda</i>	sponsor, patron
བརྒྱང་ <i>brkyang</i>	<i>cang</i>	straighten out
སློབ་ཏོན་ <i>spro-bton</i>	<i>trotön</i>	entertainment
རྒྱ་བོ་ <i>rgya-bo</i>	<i>jau</i>	moustache

སྡོད་ བོད་ལུ་ དབྱེ་བ་ ལ་གསལ་ལ་འབད་ སློན་ཡོད་དོ་བཟུམ་སྡེ་ ཀྲམ་སི་ལི་གི་རེ་ཤན་ དང་ རྫོ་མེན་ནའི་ གཞེ་ཤན་ གཞིས་གི་བར་ན་ དབྱེ་བ་དང་ རྩུད་པར་ སློམ་འབད་ར་ ཡོད་པ་ལས་ དེ་གཞིས་གི་ དབྱེ་བ་ སོ་སོ་འབད་ རྒྱ་ཤེས་དགོཔ་འདི་ ལག་ཆེ་དྲག་ཨིན། དི་ལ་ རང་ལུགས་ རྫོང་ལའི་སྐད་ཡིག་ འགྲི་ ལུགས་འདི་ གཙོ་བོ་ ཚོས་སྐད་གི་ རྩེ་བ་སྦྱར་ལུ་ གཞི་བཞག་འདི་ འགྲི་དོ་ ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ ཚོས་ སྐད་འདི་ དུས་རབས་ བཅུ་གསུམ་ དེ་ཅིག་གི་ ཉེ་མ་ལས་ར་ བོད་དབུས་ལྗེ་བའི་ གཞུང་སྐད་ བརྫོང་ རྒྱ་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འགྲི་སློལ་ཡོད་པའི་ འགྲི་ལུགས་ རྫོང་པ་ཅིག་ ཨིན་དང་ རྩེ་ འདི་དང་འབྲུད་པ་དང་ རྫོང་ལ་འདི་ རྒྱལ་ཡོངས་གི་ གཞུང་སྐད་ གསར་པ་ཅིག་ ཨིན་དེ་འབད་ཅུ་ མ་གཞི་ མི་ལོ་ རྫོང་ཕྱག་ གིས་ལ་ མ་དོ་བའི་ ཉེ་མ་ལས་ར་ ཡིག་ཐོག་ འགྲི་སློལ་མེད་ཅུ་ རང་དབང་དང་ལྷན་པའི་ གཡུས་ སྐད་ འབྲུག་ཡུལ་ འདི་ནང་ར་ སླབ་སློལ་ཡོད་པའི་ ལ་སྐད་ཅིག་ཨིན།

ཨིན་ཅུ་ ཉེ་མ་ལས་ར་ འབྲུག་ལུ་ ཡི་གཱའི་སློབ་སྦྱར་དང་ འགྲི་ལུགས་ཚུ་ ཚོད་སྐད་འགྲི་ལུགས་ གི་ ལམ་སློལ་རྫོང་མ་དེ་གི་ ཐོག་ལུ་ གཞི་བཞག་འདི་ འགྲི་སློལ་ བཅུ་གསུམ་ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ རྫོང་ ལའི་ འགྲི་ལུགས་འདི་ལ་ ཚོས་སྐད་ འགྲི་སློལ་དེ་ལས་ རིགས་འབྲེལ་དེ་འགྲི་དོ་ ཡོད་པ་ཨིན། དོན་

ངོམ་འབད་བ་ཅིན་ རྫོང་ཁ་དང་ ཚེས་སྐད་ གཉེས་ཀྱི་བར་ན་ དབྱེ་བ་དང་ རྒྱད་པར་ དབྱེ་འབད་བ་
ཅིན་ སྟོན་གོང་གི་ ལ་སྐད་ Latin (ལས་ཀྱིན་) དང་ ད་མིས་ནང་པར་ སྐབ་སྟོལ་ཡོད་པའི་ French
(མི་རེན་ཚི) གི་ ལ་སྐད་གཉེས་ མ་པ་ལས་ར་ མ་འདྲ་བའི་ རྒྱད་པར་ ཡོད་དོ་བཟུམ་སྟེ་ རྫོང་ཁ་དང་
ཚེས་སྐད་གཉེས་ལ་ འབྲེལ་བ་ མ་པ་ལས་ར་ མེད་པའི་ ལ་སྐད་ སོ་སོ་ཅིག་ཨིན།

སྟེ་ གོང་ལུ་ བཤད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ རྒྱུད་མིམ་དང་ལྡན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་ལུགས་ཅན་ ཀྱན་སི་
ཡི་ཀྱི་རེ་ཤན་ འདི་གིས་ གཙོ་བོ་ སྟོན་གོང་གི་ ཚེས་སྐད་ འབྲི་སྟོལ་རྩིང་མ་ ཡི་གཱའི་སྟེབ་སྟོར་ ཟུར་
ཚམ་ལ་ མ་ཉམས་པར་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ སྟོན་མ་ཨིན། དེ་ལས་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འདི་
གིས་ རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་སྒྲུ་ ལ་ལས་ག་སྐབ་མི་ སྐྱ་གདངས་འདི་ ཟུར་ཚམ་ལ་ མ་ཉམས་པར་ རྒྱུད་
མིམ་དང་ལྡན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་ལུགས་ཅན་ཅིག་གི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་ལུགས་ སྟོན་མ་
ཨིན།

སྟེ་ འབྲི་སྟོལ་ སྟེབ་སྟོར་དང་ འབྲེལ་འའདི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་དང་ བརྗོད་སྒྲུ་དང་ འབྲེལ་
འདི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ གཉེས་ཚར་ འབྲི་སྟོལ་ རང་དབང་དང་ལྡན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་
ལུགས་ཅན་ རང་ར་སོ་སོའི་ ཡི་གཱའི་ འཇུག་ཚུལ་དང་ འགྲོ་ལུགས་དང་ འབྲེལ་འདི་ འབྲི་ལུགས་
ལག་སོ་སོ་ ཨིམ་བཞིན་དུ་ འཛི་ འབྲི་ལུགས་ དེ་གཉེས་ཀྱི་ བར་ན་ རྒྱུད་མིམ་དང་ལྡན་པའི་ འབྲི་
ལུགས་ཀྱི་ འབྲེལ་བ་ལ་ མ་པ་ལས་ར་ མེད་པ་ལས་བརྟེན་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་གྱི་ རོན་ཐག་དང་
ཀྱན་སི་ཡི་ཀྱི་རེ་ཤན་གྱི་ རོན་ཐག་དེ་གཉེས་ དབྱེ་བ་ ལག་སོ་སོ་ཨིན། སྟེ་ ག་དམ་ཅིག་སྟེ་ རྫོ་མེན་
ནའི་གཟེ་ཤན་ དང་ ཀྱན་སི་ཡི་ཀྱི་རེ་ཤན་འདི་ གཉེས་ གཅིག་ཁར་འབྲེལ་འདི་ འབྲི་ལུགས་གཅིག་
འབད་ འགྲོ་བདུབ་པའི་ ཕྱིས་རྒྱབ་པ་ཅིན་ དེ་གིས་གོ་མིམ་ཅན་གི་ འབྲི་སྟོལ་ ལམ་ལུགས་དང་ མ་
ཟུན་ བཟོམ་ལས་བརྟེན་ དེ་ལས་དེ་གིས་ འབྲས་བུ་ སླིང་པོ་མེད་པའི་ བྲངས་སུ་ རྗོད་པ་ནི་ཨིན།

དེ་འབད་མ་དང་ ར་བཅས་པའི་ འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ འདི་ནང་ལུ་ མི་མང་ཤོས་ཅིག་གི་ སྟོ་འདོད་དང་
དམིགས་ལུལ་འདི་ ཚེས་སྐད་ཀྱི་ སྟེབ་སྟོར་དང་འབྲེལ་འདི་ ཡི་གཱ་འབྲི་སྟོལ་ ཡོད་མི་འདི་གི་ ཐོག་
ལུ་ར་ འབྲི་སྟེབ་ གཉེས་ཚར་ གཅིག་ཁར་ འབྲེལ་འདི་ ཡི་གཱ་ དབུ་ཅན་འབྲི་ལུགས་ གཅིག་པ་
དེ་འགྲུར་ར་ འགྲོ་བདུབ་པའི་ ཕྱིས་ བརྒྱབ་བརྒྱབ་ས་ར་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ འབྲུག་ལུ་ ཚེས་སྐད་
ཀྱན་སི་ཡི་ཀྱི་རེ་ཤན་ འདི་ དཔོན་ཚོ་དམ་ བརྒྱལ་བའི་ འབྲི་སྟོལ་ ལམ་ལུགས་དལ་ མི་ལྡན་
པའི་ཁར་ བརྗོད་སྒྲུ་དལ་ མི་མཉམ་པའི་ འབྲི་ལུགས་གཅིག་འགྲུར་ལུ་ འགྲུར་དེ་ཡོད་པ་ཨིམ་ ཀུན་
གིས་ མཚུན་ས་དང་ གཟེགས་ས་ཨིན། སྟེ་ དེ་སྟེ་ཨིང་དགོ་མི་འདི་ལ་ ཀྱན་སི་ཡི་ཀྱི་རེ་ཤན་ འདི་
གིས་ རོན་མོམ་ ཡི་གཱ་དབུ་ཅན་ནང་ བྱིས་འདི་ ཡོད་མི་འདི་གི་ སྟེབ་སྟོར་ཚུ་ ག་ཨིན་མི་འདིར་ སྟོན་
ཚུགས་ཚམ་ཅིག་ མ་གཏོགས་ རོན་གལ་ཅན་ རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་སྒྲུ་དང་མཉམ་པའི་ སྐྱ་གདངས་ཚུ་
ཟུར་ཚམ་ལ་ སྟོན་མ་ཚུགས་པ་ལས་ བརྟེན་དེ་ཨིན།

སྟེ་རྫོ་མེན་རྣའི་གཟེ་ཤན་གྱི་ ཐོག་ལུ་ འབྱི་ལུགས་དེ་གིས་ ཁ་ལས་བརྗོད་སྟེ་ ག་ཨིན་མི་
འདི་སྟེ་གདངས་ ཟུར་ཅམ་ཡ་ མ་ཉམས་པར་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ སྟེ་དག་ཏོག་ཏོ་འབད་ སྟོན་ཚུགས་
པའི་ཁར་ བོད་ལུ་བཤད་ཡོད་མི་ གྲན་སི་ལི་ཀྱི་རེ་ཤན་ འདི་གིས་ བརྗོད་སྟེ་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ སྟོན་མ་
ཚུགས་པའི་ དཀའ་ངལ་འདི་ཡ་ གསལ་ཚུགས་པ་ཨིན། དེ་འབད་མ་ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྱི་
ལུགས་འདི་ རོན་རོམ་ བོ་རེམ་ཅན་གྱི་ འབྱི་སྟོལ་ ལམ་ལུགས་ཅན་ རྫོང་ཁའི་བརྗོད་སྟེ་ རྫོ་མེན་གྱི་
ཡིག་ཐོག་ སྟེ་གདངས་ འབྲུལ་བ་མེད་པར་ སྟོན་ཚུགས་པའི་ འབྱི་ལུགས་ ཚུལ་དང་མཐུན་ཏོག་ཏོ་
ལུངས་དག་ཅིག་ཨིན།

2 རྫོ་མེན་རྣའི་གཟེ་ཤན་གི་ རང་བཞིན་དང་ དགོས་པ་གཙོ་བོ།

རྫོ་མེན་རྫོང་ཁ་འདི་ གཞུང་འབྲེལ་རྫོང་ཁའི་ མིང་ཚོག་གི་ སྟེ་སྐད་ཚུ་ ག་ཡེ་ར་ རྫོ་མེན་གི་ ཡིག་ཐོག་
ལུ་ འབྱི་ལུགས་ གསལ་བཤད་གཙོ་བོ་ སྟོན་མི་འདི་ལུ་ སྟེ་མེན་རྫོང་ཁ་འདི་ སྟོན་
བོད་གི་ ཚོས་སྐད་ འབྱི་སྟོལ་ ཡི་གཱའི་སྟེ་བ་སྟེ་ར་ གཙོ་བོ་བསྟོན་མི་གི་ འབྱི་ལུགས་ གྲན་སི་ལི་ཀྱི་རེ་
ཤན་ འདི་དང་ ཅུ་ལས་མི་འདྲ། དེ་ཡ་ སྟོན་བོད་གི་ ཚོས་སྐད་ འབྱི་སྟོལ་རྗེ་རམ་ འབྱི་ལུགས་ ཡི་གཱ་
དབུ་ཅན་ནང་ འབྱི་མི་འདི་གིས་ རོན་གཙོ་བོ་ ཡི་གཱའི་སྟེ་བ་སྟེ་ར་ བསྟོན་མ་ཨིན། དེ་ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་
ཁ་དེ་གིས་ བོད་ལུ་ བཤད་དོ་བཟུམ་སྟེ་ རོན་གཙོ་བོ་ འབྲུག་གི་ རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་སྐད་ རྫོང་ཁའི་
རྫོང་སྟེ་ཚུ་ འབྲུལ་བ་མེད་པར་ སྟེ་གདངས་ཚུ་ ཚད་དང་ ལྷན་ཏོ་ཏོ་འབད་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ སྟོན་ཚུགས་
པའི་ ཁེ་མན་སྟོམ་ཡོད་པ་ཨིན། སྟེ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁ་འདི་ རྒྱུད་རིམ་དང་ ལྷན་པའི་འབྱི་ལུགས་ ལམ་
ལུགས་ཅན་ཅིག་ ཨིམ་ལས་བརྟེན་ རེས་པར་དུ་ འབྱི་ལུགས་ འབྲུར་བ་མེད་པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་
ལམ་ལུགས་ བརྟན་ཏོག་ཏོ་ འདི་དང་འཁྲིལ་འདི་ འབྱི་དགོས་ཨིན།

སྟེ་ འ་ཞི་ འབྱི་ལུགས་ འབྲུར་བ་མེད་པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་འདི་ཡ་ གཙོ་བོ་ ཚད་མ་རིག་པ་དང་ བརྗོད་
སྟེ་ རིག་པའི་ ལྷག་མེད་ བཅའ་ཁྲིམས་ཚུ་ལུ་ གཞི་བཞག་འདི་ བཟོ་ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ བཅའ་
ཁྲིམས་ དེ་ནང་ལུ་ རོན་གལ་ཆེ་ཤོས་ དང་པ་འདི་ བརྗོད་སྟེ་འི་ སྟེ་གདངས་ཚུ་ ཚད་ལྷན་དང་ མཐུན་
འབྱིགས་ཚངམ་འབད་ དགོས་ཨིན། དེ་ཡ་ འབྲུག་གི་ རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་སྐད་ རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་
ཚོག་ སྟེ་གདངས་གི་ དབུ་བ་དང་ རུད་པར་འདི་ཚུ་ ག་ཡེ་ར་ རོན་དང་ལྷན་ཏོག་ཏོ་ ཚངམ་འབད་
སྟོན་དགོ་པའི་ཁར་ ཚད་དང་ལྷན་པའི་འབད་ འབྱིགས་འདི་ རོ་སྟོན་གསལ་བཤད་ འབད་དགོས་ཨིན།
དེ་ལས་ བཅའ་ཁྲིམས་ གལ་ཅན་ གཞིས་པ་འདི་ མ་ཞོར་ མཛེས་ཉམས་དང་ལྷན་པའི་ བོ་བཤེ་
བསྐྱེས་པ་ཅིག་ དགོས་ཨིན། སྟེ་ དེ་ཡ་ ག་ཅི་བཟུམ་ཅིག་ལུ་ སྟེ་བ་ཨིན་ན་ ཟེར་ མཚོ་བཅུ་ ཚད་མ་
རིག་པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་ བཅས་སྟེ་གཙོ་བོ་ཚད་ལྷན་ Occam's razor (ཨོཀ་ཀ་ཀེ་མསི་རེ་བཟོར་) ཟེར་

ཚད་མ་རིག་པའི་ མཁས་མཚོག་ རོམིང་ *William of Occam* (མི་ལི་ཡེ་མ་ཨོ་ཕ་ཨོ་ག་ཀེ་མ་) ཟེར་
 མི་ འདིགས་ ཏུས་རབས་ བཅུ་བཞི་པའི་ནང་ལུ་ ཚུ་ཚོག་གི་ ཐོག་ལུ་ མདོར་བསྡུས་སྟེ་ བཟོ་དེ་ཡོད་
 མི་འདི་ *'Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem'* (ཨོན་གྱི་ཡ་ནོན་སུན་ཏེ་
 མལ་གྱི་པི་ལི་ཀེ་སྐྱ་པི་རེ་ཀར་ཞེ་སེ་སི་ཀུས་ཀེ་མ་) ཟེར་མི་འདི་ ད་རེས་གྱི་ ཏུས་རབས་ འདི་ནང་ལུ་
 ཕྱི་དོན་རིག་པའི་ མཁས་མཚོག་ རོམིང་ *Albert Einstein* (ཨེ་ལ་སྐྱར་ཏེ་ཨོ་ནི་ཀེ་ཡི་ན་) ཟེར་
 མི་འདི་གིས་ བཤད་ཡོད་དོ་བཟུམ་འབད་ *'It must be as simple as possible, but not any
 simpler than that'*. བཅའ་ཁྲིམས་འདི་ མ་ནོར་ མཛེས་ཉམས་དང་ ལྷན་པའི་ གོ་བཤེས་སྡུས་པ་
 ཅིག་ དགོཔ་ཨོན། དི་འབད་མ་དང་ ཚད་ལས་རྒྱུ་པའི་ བསྡུས་པ་བཟོ་བ་ཅིན་ དི་ཡ་མི་བཏུབ། ཟེར་
 ཚོག་ཡུད་ ལོག་བཅོས་འབད་འདི་ ཡོད་མི་འདི་ལུ་ སྐབ་ཨོན།

སྟེ་ འཛི་ དེ་ཏོ་གོང་ལུ་བཤད་མི་ བཅའ་ཁྲིམས་ ལག་གཉིས་པ་འདི་དང་ འགལ་བ་མེད་པར་ ཚུལ་
 དང་མཐུན་པ་འབད་ འགྲི་བ་ཅིན་ རྫོང་ལའི་ བརྗོད་ཚོག་དང་ སྐྱ་གདངས་ བཟོ་བཀོད་ལས་བརྟེན་ རྫོ་
 མེན་རྫོང་ལའི་ བཟོ་བཀོད་འདི་ཡ་ དཔོག་གིས་ ར་བཞིན་གྱིས་ འགྲོ་བཏུབ་ཨོན། དི་འབད་མ་ལས་
 སྐད་རིགས་མཁས་པ་ ག་གིས་ཡ་ རྫོང་ལའི་བརྗོད་སྐྱ་ ག་ཨོན་མི་འདིར་ འགྲི་ལུགས་ འབྲུལ་བ་
 མེད་པའི་ འགྲུལ་བརྗོད་ འབད་ཚུགས་པ་ མ་གཏོགས་ རྫོང་ལའི་ བརྗོད་ཚོག་གི་ སྐྱ་གདངས་ བཟོ་
 བཀོད་འདི་ བསྐྱར་བཅོས་ རྩ་ལས་ར་ འབད་མི་ཚུགས། སྟེ་ ཚད་ལས་བརྒྱུ་པའི་ བསྡུས་པ་ཅིག་
 བཟོ་ནི་དང་ འབྲུལ་བཅོས་ འབད་ནི་གི་ ཕྱིས་བརྒྱུ་བ་པ་ཅིན་ དི་གིས་ འབྲས་བུ་ དོན་མ་གྲུབ་པའི་
 གངས་སུ་ རྫོང་ནི་ཨོན།

དེ་ལས་ གཤམ་སྟེད་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འདི་གིས་ རྫོང་ལའི་བརྗོད་སྐྱ་དང་ མཐུན་པའི་ དབྲེ་བ་དང་
 རྒྱད་པར་འདི་ཚུ་ གསལ་སྟོན་ འོས་བབས་དང་ ལྷན་པ་འབད་ རྫོན་མ་ཚུགས་པ་ཅིན་ བཅའ་ཁྲིམས་
 དང་པ་དང་ འགལ་བ་ཨོན་ལས་ དི་ཡ་ དོན་མ་གྲུབ་པའི་ གངས་སུ་ དེས་པར་དུ་ རྫོང་པ་ཨོན། དི་
 འབད་མ་ལས་བརྟེན་ རྫོང་ལ་ལོར་པའི་ བརྗོད་སྐྱ་དང་ འཁྲིལ་འཁྲིལ་པའི་ འགྲི་ལུགས་ འབྲུལ་བ་མེད་
 པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་ རོམ་དིར་ ཚར་གཅིག་ མཁུ་བཅུགས་ ཚར་ཞིན་ལས་ དེ་ལས་ སྐྱ་ཚོག་ རོ་
 རྫོན་འབད་ནི་དང་ ཡངན་ བརྗོད་སྐྱ་རིག་པའི་ རྒྱད་པར་ལུ་ བསྐྱར་བཅོས་ འབད་ནི་གི་ རང་དབང་ མི་
 ག་ལུ་ཡ་ མེད་པ་ཨོན།

དེ་བཞིན་དུ་ བརྗོད་སྐྱ་དང་ མཐུན་པའི་ དབྲེ་བ་དང་ རྒྱད་པར་འདི་ཚུ་ གསལ་སྟོན་ འོས་བབས་དང་
 ལྷན་པ་འབད་ འགྲུལ་བཤད་ འབད་མ་ཚུགས་པ་ཅིན་ དེ་ལས་ འགྲི་ལུགས་འདི་ གོ་རིམ་ཅན་གི་
 འགྲི་སྟོལ་ ལམ་ལུགས་ དང་ མི་མཐུན་པའི་ འགྲི་ལུགས་ དོན་མེད་ཅིག་གི་ གངས་སུ་ འབྲུལ་
 འགྲུལ་ཨོན། དེ་ལས་ ཡངན་ འགྲི་ལུགས་ ཚད་དང་ལྷན་ཅུ་ རྫོང་ལའི་ བརྗོད་ཚོག་གི་ སྐྱ་གདངས་
 བཟོ་བཀོད་འདི་ཚུ་ འགྲུལ་བཤད་ ཚུལ་དང་ མཐུན་པ་ཚུགས་པ་ཅིན་ གོང་ལུ་ བཤད་ཡོད་མི་ ཚད་

མ་རིག་པའི་བཅའ་ཁྲིམས་ བཅས་སྒྲིག་ཚད་ལྡན་ Occam's razor (ཨོཾ་ཀ་ཀེ་མེ་རེ་བཟོར་) ཟེར་
བའི་ཁྲིམས་ལུགས་ དི་དམ་ འགལ་བ་ འགྲོ་མ་ཡིན།

སྟེ་ བཅའ་ཁྲིམས་མཚུག་ར་ ད་ལྟོ་ བརྗོད་སྒྲུ་ ཁ་ལས་སྐབ་སྟོལ་ མེད་མི་ཅིག་དང་ ཡངན་ ཉོར་
འཁྲུལ་ཡོད་པའི་ སྒྲ་གདངས་ སྟོན་གོང་གི་ བརྗོད་སྒྲུ་ རྟིང་མ་ཅིག་ སྦྱར་ལྷག་ གོམ་སྟོལ་ཡོད་པའི་
ཡི་གུའི་ སྟེབ་སྦྱར་ལུ་ བརྟེན་འདི་ སྟོ་སྟོབས་སྦྱང་ཐོག་ རྫོ་མེན་རྗོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་དང་ གཅིག་
ལར་ འབྲེལ་བ་ འཐབ་བཅུག་པ་ཅིན་ དི་གིས་ གོང་གི་ བཅའ་ཁྲིམས་ཚད་ལྡན་ གཉིས་ཆར་དང་
ཆ་མཐུན་མ་ཚུགས་པ་ལས་བརྟེན་ རྗོང་ལ་རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་འདི་ ཉོར་འཁྲུལ་ཡོད་པའི་ འབྲི་
ལུགས་ཀྱི་ བྲངས་སུ་ ཆ་འཛོག་འགྲོ་བའི་ ཉན་ལ་ཡོད། རྒྱ་མཚན་ དེ་ལས་བརྟེན་ དང་པ་ར་ རྫོ་མེན་
ནའི་གཟེ་ཤན་གི་ རྒྱ་མཚན་དང་ དགོས་པ་ དེ་རྒྱ་གི་དོན་ རོ་འཕྲོད་པ་འབད་ ཤེས་དགོས་འདི་ གང་
བ་ གལ་ཆེན་ཡིན།

སྟེ་ འབྲུག་གི་ གཞུང་སྐད་རྗོང་ལའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་དི་གིས་ འབྲི་སྟོལ་ ལམ་
ལུགས་དང་ལྡན་པའི་ དོན་གྲུབ་དང་ མི་གྲུབ་འདི་ གཙོ་བོ་ གོང་ལུ་བཤད་ཡོད་མི་ འབྲི་ལུགས་
འགྱུར་བ་མེད་པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་དང་ འབྲི་སྟོལ་ ལམ་ལུགས་ཅན་གྱི་ གཞི་ཅ་འདི་རྒྱ་ དོན་འཁྲུལ་
བ་མེད་པར་ གསལ་ཏོག་ཏོ་འབད་ ཉ་གོ་ཏུ་དང་ མ་གོ་བའི་ཐོག་ལུ་ རག་ལས་མ་ཚོད་ ལྷག་པར་
དུ་ རྗོང་ལའི་ བརྗོད་སྒྲུའི་ སྒྲ་གདངས་ རོ་མ་འདི་ འཁྲུལ་བ་མེད་པར་ རེས་པར་དུ་ ཤེས་དགོས་ལུ་
རག་ལས་པ་ཡིན།

སྟེ་ ད་རི་ནང་པར་ འབྲུག་མི་ མང་ཤོས་ར་ (ཨིང་ཡི་ཤི་) གི་ཐོག་ལུ་ ཤེས་ཡོན་སྦྱངས་འདི་ ཡོད་པ་
ལས་ ཐར་ རང་གི་ མིང་གསལ་འབྲི་ནི་ ལ་སོགས་པ་ རྒྱ་ལས་ར་ མགུ་བཟུང་འདི་ བརྗོད་སྒྲུ་ དག་
ཅུ་ མ་དག་ཅུ་ (ཨིང་ཡི་ཤི་) གི་ ཡིག་གུ་ཐོག་ལུ་ གིས་འདི་ གོམས་འདིས་རྒྱུད་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་
འབྲུག་པའི་ མི་རྒྱ་གིས་ དོན་ཉོར་འཁྲུལ་ལུ་འགྲོ་མ་ ཉ་མ་གོ་བར་ ཉེ་མ་ལས་ རང་ར་སོ་སོའི་ རྒྱུད་
ལུ་ཡོད་པའི་ ཤེས་ཡོན་གྱི་ བག་ཆགས་བཟུང་འདི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་གི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ལ་
ཁོང་གིས་ ཉེ་མ་ལས་ར་ ལག་ལེན་འཐབ་ ཡོད་མི་ འབྲི་ལུགས་འདིར་ ཨིན་ལྷོ་བའི་ ཡིད་ཆེས་དང་
སྟོ་འདོད་ བསྐྱེད་འདི་ སྟོད་པ་ཡིན་པས།

དེ་སྟེ་ འགྲོ་དགོ་མི་འདི་ལ་ རྒྱ་མཚན་ གཙོ་བོ་ཅིག་ (ཨིང་ཡི་ཤི་) གི་ ཡི་གུ་དང་ རྫོ་མེན་གི་ ཡི་
གུ་ འདི་གཉིས་ ཡིག་གུ་ལྷགས་གཅིག་ ཨིན་མ་ལས་བརྟེན་འདི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་དང་ (ཨིང་
ཡི་ཤི་) གི་ བར་ན་ དབྱེ་བ་དང་ རྒྱད་པར་ མེད་པ་བཟུམ་སྟེ་ ཚོར་འདི་ དོན་ཉོར་འཁྲུལ་ འགྲོ་མ་ཡིན་
པས། རྒྱ་མཚན་ དེ་ལས་བརྟེན་ ད་རྒྱུན་གྱི་ བར་ན་ ཡི་གུ་འབྲི་ལུགས་ མ་དག་པ་ དེ་སྟེ་གོམས་
འདིས་ རྒྱུད་ཡོད་མི་འདི་གིས་ རྗོང་ལའི་ བརྗོད་སྒྲུ་དམ་ མི་མཐུན་པའི་ལར་ ཡི་གུ་འབྲི་ལུགས་ཀྱི་
རྒྱུད་རིམ་དམ་ མི་ལྡན་ལས་བརྟེན་ ད་ལྟོ་བར་ན་ལ་ སྦྱིར་བཏང་ མི་དམངས་ལུ་ རྗོང་ལའི་ མིང་

ཚོག་གི་བཅོད་སྒྲུ་རྫོ་མེན་གི་ཡིག་ཐོག་ལུ་འབྲི་དགོས་ཅེ་འཐོན་མ་དང་ར་སྲེབ་སྦྲུང་མ་དག་
པའི་ལོག་བཅོས་དང་དག་བཅོས་ཡང་ལས་ཡང་ར་བརྒྱབ་དགོ་པའི་དུས་ཚོད་ཐོན་མ་ཐོན་ས་ར་
ཡོད་པ་ཡིན། རྟེ་འ་ནི་སྲེབ་སྦྲུང་ལོག་བཅོས་དང་དག་བཅོས་བཟོ་མི་འདི་གིས་ལོག་ཤུལ་མ་
དི་གིས་ཚབ་མ་འབྲི་ལུགས་སྲུས་དག་གཅིག་བཅུགས་མ་རྒྱགས་པ་ཅིག་གི་བར་ན་འ་ནི་འབྲི་
ལུགས་མ་དག་པའདི་དར་ལྷབ་འགྲོ་བའི་ཉེན་ཁ་ཡ་ཡོད་པ་ཡིན། རྒྱ་མཚན་དེ་ལུ་བརྟེན་འདི་ད་
རིན་པར་ང་བཅས་ར་རྫོང་ཁའི་ཚོག་གཅིག་རྫོ་མེན་གི་ཡིག་ཐོག་འབྲི་ནི་ལུ་ཡི་གུའི་སྲེབ་སྦྲུང་
མ་འདྲུལ་རྣམ་པ་སྐྱོ་ཚོགས་སྡེ་ཐོན་ནི་ཡོད་མི་འདི་དེ་ཡིན།

རྟེ་དེ་སྡེ་ཡིན་པའི་ཁར་འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་འདི་དེ་རིས་ནང་པར་ཕྱི་རྒྱལ་གྱི་རྒྱལ་ཁབ་རྒྱ་དང་
རྒྱལ་སྤྱིའི་མཉམ་སྲེལ་གོང་འཕེལ་འགྲོ་མ་བཞེན་དུ་འབྲེལ་བ་མང་སྲུ་འཐབ་དགོས་འབྲུང་མ་
ལས་བརྟེན་འབྲུག་གཞུང་གིས་སྤྲུལ་བཞེད་རྒྱ་ཆེས་ལས་གཞུང་འདི་འ་ནི་འབྲི་ལུགས་མགུ་
ཉོགས་སེ་སེ་གོ་མས་འབྲིས་རྒྱུད་ཡོད་མི་འདི་དེ་དེ་ཅིག་སྡེ་བཀག་དམ་འབད་ཞེན་ན་རྒྱལ་ཁབ་
དང་མི་སེར་ལུ་ཕན་སྲོལ་འབད་ཐོགས་རྒྱགས་པའི་རྒྱུད་རིམ་དང་ལྷན་པའི་འབྲི་ལུགས་འབྲུང་
བ་མེད་པ་ཚད་དང་ལྷན་ཏོག་ཏོ་ཅིག་གི་ཐོག་ལུ་འབྲི་སྲོལ་བཅུགས་འདི་དོས་འཛིན་བད་སྦྲོད་
ཡོངས་རྫོགས་སྡེ་འབད་ཚར་མ་ཡིན།

རྟེ་རྒྱུན་རྟེས་དབང་ལས་འབྲུང་པའི་འབྲི་ལུགས་དུ་རྒྱུན་གོ་མས་འདིས་རྒྱུད་ཡོད་མི་འདི་འབྲུང་
ལུངས་དོ་མ་ཡུ་རོ་པི་ཡན་གྱི་མི་མགུ་དང་པ་འབྲུག་ལུ་འོང་མི་རྒྱ་གིས་དོས་འཛིན་བད་སྦྲོད་
འབད་འདི་འབྲུང་འབྲུང་མ་ཡིན་པས། དེ་ཡ་སྤྱི་ལོ་ ༡༦༢༢ གྱི་ལོ་ལུ་རྒྱལ་ཁབ་དོར་ཀྱི་མི་
ལས་ཡི་ཤུའི་ཚོས་ལུགས་ལྷབ་སྲེལ་འབད་མི་དོ་མིང་ཞེས་ཀྱི་རྩེ་ལོ་ལུ་དང་གཞོ་མཚོ་
ཀ་རྩེ་ལ་ཟེར་མི་འདི་གཉེས་འབྲུག་ལུ་ལྷ་སྐོར་ལུ་འོང་པའི་སྐབས་ཁོང་གཉེས་ཀྱིས་འབྲུག་
རྒྱལ་ཁབ་འདི་གི་མིང་ལོགས་སྦྲུང་གྱི་སྐད་ནང་ Bhotānta (མོ་ཀྱན་ཀྱི་) ཟེར་ཡོད་མི་འདི་རྫོ་
མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ལུ་ Potente (པོ་ཀྱན་ཀྱི་) ཟེར་གྲིས་དེ་དོས་འཛིན་བད་སྦྲོད་འབད་ཡོད་པ་ལས་
བརྟེན་འབྲུང་འབྲུང་མ་དང་དེ་ལས་འ་ནི་འབྲི་ལུགས་མགུ་ཉོགས་དག་དི་གིས་ཐོག་ལུ་འབྲུག་
པའི་མིང་གསལ་འབྲི་ནི་ལ་སོགས་པ་འདི་རྒྱུ་ཤུལ་ལས་དུས་རབས་བཅུ་དགུ་པའི་ནང་ལུ་(མི་རི་
ཀྱི་ཤི་) དང་གཅིག་ཁར་འབྲེལ་བ་འབྲུང་ཞེས་ལས་རྒྱུར་ལུང་པར་དར་ལྷབ་མང་སྲུ་སོང་ཡོད་པ་
ཡིན་པས།

དེ་ལས་སྤྱི་ལོ་ ༡༨༢༥ ལུ་(མི་རི་ཀྱི་ཤི་) གིས་དབང་ཡོད་པའི་རྒྱ་གར་གི་ཚོ་མ་གྲིས་པ་དོ་མིང་
Bose, (མོ་འོ་སེ་) ཟེར་མི་འདི་གིས་‘Account of Bootan’ འབྲུག་གི་འགལ་བཤད་ལོ་རྒྱུས་
ཟེར་བའི་ཡིག་དེབ་གཅིག་བཅུམས་ཡོད་མི་དེ་ནང་ལུ་རྫོང་ཁའི་བཅོད་སྒྲུ་ Dzongzhip (རྫོང་
གཞིས་པ་) དང་ Dzongzhop (རྫོང་གཞོས་པ་) ཟེར་སྤྲུབ་སྲོལ་ཡོད་མི་འདི་རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་

ཐོག་ལུ་ ‘Zongsob’ ཟེར་ བྱིས་དེ་ཡོད་པ་དང། དེ་ལས་ རྫོང་ཁ་ནང་ Pönlo (དཔོན་སློབ་) ཟེར་མི་
འདི་ ‘Pillo’ ཟེར། རྫོང་ཁ་ནང་ Zimbö (ག་བེམ་དཔོན་) ཟེར་མི་འདི་ ‘Zimpen’ དང་ ‘Zimpé’
ཟེར། རྫོང་ཁ་ནང་ Gelo (དག་སློང་) ཟེར་མི་འདི་ ‘Gylong’ ཟེར་ བྱིས་ཡོད་པ་དང་ དེ་བཞིན་
དུ་ འབྲུག་པའི་ས་ཆའི་མིང་ རྫོང་ཁ་ནང་ Trashichö Dzong (བཀྲ་ཤིས་ཚེས་རྫོང་) ཟེར་མི་
འདི་ ‘Tassisudon’ ཟེར། Punakha (སྤུ་ན་ཁ་) ཟེར་མི་འདི་ ‘Poonakh’ ཟེར། རྫོང་ཁ་ནང་
‘Wangdi Phodra (དབང་འདུས་པོ་བྲང་) ཟེར་མི་འདི་ ‘Wandipoor’ ཟེར་བྱིས་འདི་ ཡོད་པ་
ཞིན།

དེ་ལས་ ད་རུ་ ལྷི་ལོ་ ༡༩༠༩ ལུ་ ཟེར་གྱི་ཤི་གི་ དམིགས་བསལ་ གོ་གནས་ཅན་གྱི་ ཚུམ་བྱིས་པ་
དོ་མིང་ St. Quintin Byrne (ཞེས་ཀྱི་ཀུ་ཡིན་གྱིན་པལ་རེ་) ཟེར་མི་ འདི་གིས་ A Colloquial
Grammar of the Bhutanese Language འབྲུག་པའི་ཁ་སྐད་རྫོང་ཁ་འདི་ སལ་སྐད་ཐོག་
བརྗེས་སྤོད་པའི་གཞུང། ཟེར་བའི་ ཡིག་དེབ་གཅིག་ བཟུམས་ ཡོད་མི་ དེ་ནང་ལུ་ རྫོང་ཁའི་ ཚོག་
གི་ བརྗེས་ཐུ་ Paro (སྤུ་རོ་) ཟེར་མི་འདི་ ལོ་གིས་ ‘Páro’ ཟེར། རྫོང་ཁ་ནང་ Wangdi Phodra
(དབང་འདུས་པོ་བྲང་) ཟེར་མི་འདི་ ‘Andhophonung’ ཟེར། Trongsa (གྲོང་གསལ་) ཟེར་མི་
འདི་ ‘Tongso’ ཟེར། རྫོང་ཁ་ནང་ Drukpa (འབྲུག་པ་) ཟེར་མི་འདི་ ‘Dukpa’ ཟེར། རྫོང་ཁ་ནང་
Tshangla (ཚངས་ལ་) ཟེར་མི་འདི་ ‘Changlo’ ཟེར། རྫོང་ཁ་ནང་ Tawang (བལྟ་མང་) ཟེར་
མི་འདི་ ‘Towang’ ཟེར་ བྱིས་འདི་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ འབྲི་ལུགས་ ཚུལ་དང་ མ་མཐུན་མ་འདི་
འབྲུག་ལུང་པར་ དར་བྱབ་སོང་ ཡོད་པ་དང། དི་ལ་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ རྫོང་ཁ་ནང་ ཞབས་བྲལ་ དག་
དབང་རྣམ་རྒྱལ་ མཚོག་གི་ མཚོན་མིང་ ཐོབ་ཐངས་ Zh’apdru (ཞབས་བྲལ་) ཟེར་ འབྲི་སྲོལ་
ཡོད་མི་འདི་ གོང་མིང་ (ཟེར་གྱི་ཤི་) གི་ ཚུམ་བྱིས་པ་ འདི་གིས་ Shabdrung དང་ Zhapdrung
ཟེར་ བྱིས་ཡོད་མི་ལུ་བརྟེན་ འཛི་འབྲི་ལུགས་ མགུ་ཉེགས་དུག་འདི་ ད་སྟེ་བར་ན་ལ་ མ་ཉམས་
པར་ ལྷུ་རྒྱུགས་གྱི་ ཐོག་ལུ་ དེར་ ལག་ལེན་ཐབས་འདི་ འབྲི་དོ་ ཡོད་པ་ཞིན།

སྟེ་ གོང་ལུ་ བཤད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ རང་རེ་སོ་སོའི་ ཁ་སྐད་དང་འཁྲིལ་འདི་ བརྗེས་སྤོད་ ཞུང་པར་ལ་
སོ་སོ་འབད་ ཡོད་པའི་ཁར་ ལྷག་པར་དུ་ ལྷི་མི་རྒྱུ་ལུ་ རྫོང་ཁའི་ བརྗེས་སྤོད་རིག་པའི་ ཤེས་ཡོན་ལ་ མ་
པ་ལས་ར་ མེད་པ་ལས་བརྟེན་འདི་ ལྷི་མི་རྒྱུ་གིས་ རྫོང་ཁའི་ བརྗེས་སྤོད་པོ་མ་ ཁ་ལས་ སྤབ་སྲོལ་ཡོད་
མི་འདི་ ག་ཞིས་འབད་ སྤབ་མ་རྒྱགས་པ་མ་ཚད་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ལ་ རྫོང་ཁའི་ མིང་ཚིག་གི་ བརྗེས་
སྤོད་ སྤོད་ སྤོད་ག་ཉོག་ཉོག་འབད་ སྤོན་མ་རྒྱགས་པར་ རོར་འབྲུལ་གྱི་ཐོག་ལུ་ འབྲི་དོ་ཡོད་པ་ ཞིན་པས།
དི་འབད་མ་ལས་བརྟེན་ རྫོ་མིན་གི་ ཡིག་ཐོག་ རྫོང་ཁའི་ བརྗེས་སྤོད་དང་ མི་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་
འདི་ ཉེ་མ་ ཁོང་ ལྷི་རྒྱལ་གི་མི་ འབྲུག་ལུ་ འོང་མི་རྒྱུ་གིས་ འབྲི་ནི་ མགུ་བརྒྱགས་རུག་ ཟེར་བའི་
ཁ་ཉམས་དང་ སྤོན་བརྗེས་ལ་ འབད་ནི་མི་འོང་། ཞིན་རུ་ འཛི་རྒྱལ་དང་མི་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ མ་
དགལ་ གོ་མས་འབྲིས་རྒྱུད་ ཡོད་མི་འདི་ལས་བརྟེན་ དེེས་ འབྲུག་གཞུང་གིས་ ལྷུང་རིམ་དང་ལྷུན་

པའི་འགྲི་ལུགས་ བརྟན་ཏོག་ཏོ་ཅིག་ བཟོ་བའི་སྐབས་ལུ་ བྱི་མི་ཚུ་གི་སེམས་ཁར་ དོན་འབྲུལ་བ་
འབད་གོ་འདི་ རྒྱལ་ཁབ་ འདི་ནང་ལུ་ ཤེས་ཡོན་ མ་ཚང་མའི་ སྦྱོན་སྦྱོམ་ ཡོད་མི་ཅིག་བཟུམ་སྟེ་
ཚོར་མ་ཡིན་པས།

སྟེ་ དོན་ངོ་མ་ འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ འདི་ནང་ལུ་ སྦྱོན་གོང་ལས་ར་ བརྗོད་སྐྱེ་རིག་པ་དང་ བད་སྟོད་པའི་
གཞུང་ རིག་གནས་ ལ་སོགས་པ་ ཚུ་གི་ཐོག་ལུ་ ཤེས་ཡོན་གྱི་ སྐྱེད་ས་བ་ སྦྱོམ་མཛོད་འདི་ མཁས་
མཚོག་དམ་པའི་ ཐོ་གནས་བཞེས་མི་ བྱངས་མང་ འཕྱོན་ ཡོད་དེ་ར་འབད་རུ་ འ་ནི་ དར་ཁབ་ འགྲོ་
སྟེ་ཡོད་པའི་ འགྲི་ལུགས་ མ་དགའ་དེ་ལས་བརྟེན་ བྱི་མི་ ཤེས་ཡོན་གྱི་ སྐྱེད་ས་བ་ སྦྱོམ་འབད་ཡོད་
མི་ མཁས་པ་ཚུ་གི་ སེམས་ཁར་ རྒྱལ་ཁབ་ འདི་ནང་ལུ་ སྐད་རིགས་དང་ གཞུང་རིག་གནས་ ལ་
སོགས་པ་ དེ་ཚུ་འི་ནང་ ཤེས་ཡོན་གྱི་ དེས་ཤེས་དང་ སྐྱེད་ས་བ་ མེད་པ་བཟུམ་སྟེ་ ཚོར་འདི་ རོ་སྟོན་
འབྲུལ་བའི་ཐོག་ལུ་ སྦྱོན་མ་ཡིན་པས།

སྟེ་ འགྲི་ལུགས་འདི་ ཚོར་གཅིག་ བཅའ་ཁྲིམས་དང་ མ་འཁྲིལ་པར་ བྱིས་དེ་ ལུགས་སྟོལ་ ཐོ་མས་
འགྲིས་ ཚུད་ཡར་སོང་པ་ ཅིན་ དེ་ལས་ འགྲི་ལུགས་འདི་ ལོག་ཤུལ་མ་ འགྲི་སྟོལ་ དག་བཅོས་
འབད་ཚུགས་པར་ དཀའ་ངལ་སྦྱོམ་ ཡོད་པ་ཡིན། དི་འབད་མ་ལས་བརྟེན་ ད་ཚུ་ན་ རྫོ་མེན་གི་ ཡིག་
ཐོག་ རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་སྐྱེ་འགྲི་ལུགས་ མ་དགའ་ དར་ཁབ་འགྲོ་ ཡོད་མི་འདི་ཡ་ ཉེ་མ་ལས་ར་
རྒྱུད་རིམ་དང་ མི་ལྟན་པའི་ འགྲི་སྟོལ་ ཐོ་མས་འགྲིས་ཚུད་ ཡོད་མི་ཅིག་ ཡིམ་ལས་བརྟེན་ འ་ནི་
འགྲི་ལུགས་ དར་ཁབ་སོང་ ཡོད་མི་འདི་འགྱུར་ ཐོ་མས་འགྲིས་ ཚུད་ ཡར་སོང་མ་ མ་གཏོགས་
དོན་ངོ་མ་ འབྲུག་མི་ཚུ་ལུ་ ཤེས་ཡོན་གྱི་ སྐྱེད་ས་བ་མེད་པ་ ཅུ་ལས་ར་མེན། གང་ལྟར་ཡང་ ཐོ་མས་
འགྲིས་ ཚུད་ཡོད་པའི་ རྒྱུད་རིམ་དང་ མི་ལྟན་པའི་ འགྲི་ལུགས་ ཚུལ་དུ་ མི་མཐུན་མ་འདི་གིས་
ཉེ་མ་ རྫོང་ཁ་ རྫོ་མེན་གི་ ཡིག་ཐོག་ འགྲི་ལུགས་ གསར་བཟོགས་ བད་སྟོད་ འབད་བའི་སྐབས་
ལུ་ ལེགས་ཞེས་འབད་ བརྟེན་ཞེབ་ མ་འབད་བའི་ཁར་ རྫོ་ཁར་མ་བབས་པའི་ འགྲི་ལུགས་ ཞེ་
ལོག་སེ་སེ་ ཅིག་གི་ཐོག་ལུ་ འགྲི་སྟོལ་ བཟོགས་འདུག་པའི་ གསལ་བཤད་ འབད་མ་ཡིན་པས།
རྒྱ་མཚན་དེ་ལས་བརྟེན་ འ་ནི་ འགྲི་ལུགས་ མགྲུ་ཉོགས་ དག་འདི་ ད་ དེ་ཅིག་འབད་ བཞག་ཞེས་
དང་ རྒྱལ་ཁབ་དང་ མི་སེར་ གཉིས་ཚར་ལུ་ ཕན་སྦྱོམ་འབད་ ཐོགས་ཚུགས་པའི་ འགྲི་ལུགས་
རྫོང་ཁའི་བརྗོད་སྐྱེ་ རྫོ་མེན་གི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ སྐྱེ་དག་ཏོག་ཏོ་འབད་ སྦྱོན་ཚུགས་པའི་ འགྲི་སྟོལ་
བཟང་མ་ འབྲུལ་བ་མེད་པ་ཅིག་ བཟོགས་འདི་ མི་དམངས་ཡོངས་ལུ་ འགྲི་ལུགས་ དར་ཁབ་བཏང་
ནི་གི་ ཐབས་ཤེས་དང་ དབང་ཚད་ཤིལ་པོ་ འབྲུག་གཞུང་གི་བྱུག་ལུ་ ཡོད་པ་ཡིན།

3 རྒྱལ་སྤྱིའི་ འབྲེལ་ཡོད་ཚོགས་འབྲེལ་དང་ འོན་ལྷན་ཚུགས་པའི་ བཅས་སྒྲིགས་ཚད་གཞི།

སྟེ་ དེས་ནང་པ་ རྒྱལ་ཁབ་ ཡར་རྒྱས་ འགྲོ་མ་དང་བསྐྱུན་འདི་ འཛམ་གླིང་ནང་གི་ རྒྱལ་ཁབ་ ཚེ་
ཚུང་མེད་པ་དང་གཅིག་ཁར་ རྒྱལ་སྤྱིའི་ ལ་སྐད་ཀྱི་ གནས་འབྲེལ་དང་ གཞུང་དོན་གྱི་ འབྲེལ་བ་
འཐབ་དགོས་ཚུ་ ཇེ་མང་ འབྲུང་དོ་ཡོད་པའི་ ཏུས་ཚོད་དེ་ནང་ལུ་ གཞུང་འབྲེལ་ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གི་
ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ འབྲུལ་བ་མེད་པ་ཅིག་ དགོས་ ལག་ཚེད་ག་ཡིན། རྒྱ་མཚན་དེ་ལས་བརྟེན་
རང་སོའི་ རྐྱད་རིགས་དང་འབྲེལ་འདི་ གཞུང་འབྲེལ་ ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་
འབྲུལ་མེད་ཀྱི་ འཛམ་གླིང་ནང་གི་ རྒྱལ་ཁབ་ཡོངས་ལུ་ དར་བྱུབས་ སོང་ཡོད་པ་མ་ཚད་ ལྷག་པར་
དུ་ འཛམ་གླིང་ཤར་ཕྱོགས་ (ཨེ་ཤི་ཡན) གྱི་ རྒྱལ་ཁབ་ཚུ་ནང་ འབྲི་ལུགས་འདི་ཚུ་ གོ་མས་འབྲིས་
ལེགས་ཞེས་འབད་ ཚུད་ཡོད་པ་ཡིན།

འཛི་ ཤར་ཕྱོགས་ (ཨེ་ཤི་ཡན) གྱི་ རྒྱལ་ཁབ་ཚུ་ནང་ གཞུང་འབྲེལ་ རང་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་
ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ དར་བྱུབས་ སོང་ཡོད་མི་འདི་ཚུ་ ག་ཡེ་ར་ གཙོ་བོ་ ལ་ལས་སྐབ་པའི་ རྫོའོ་
གི་ བརྗོད་སྒྲུ་ ག་ཡིན་མི་འདི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ཡ་ སྒྲ་གདངས་ འབྲུལ་བ་མེད་པར་ རྟོན་ཚུགས་པའི་
འབྲི་ལུགས་ཅིག་ ཡིན་དང་ སྟེ་ འཛི་ འབྲི་ལུགས་ གོ་མས་འབྲིས་ཚུད་ཡོད་པའི་ ལ་སྐད་འདི་ཚུ་
དབྱེ་འབད་བ་ཅིན་ Vietnamese (ཟེད་ན་མིསི་), Malay (མ་ལེ་), Indonesian (ཨིན་སྐྱོ་ནེ་ཤི་
ཡན), Japanese (རྒྱ་པ་ནེསི་), Mandarin Chinese (མེན་སྐྱོ་རིན་ཅཡི་ནེསི་) དང་ དེ་ལས་
Filipino (ཕི་ལི་ཕི་ནོ་) གྱི་ ལ་སྐད་འདི་ཚུ་ ཨིན་པས། སྟེ་ གོང་གི་ རྐྱད་རིགས་འདི་ཚུ་ རྫོ་མེན་གྱི་
ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ཀྱི་ རྒྱད་པར་སོ་སོ་ ཡོད་དེ་ར་འབད་ཅུ་ གཙོ་བོ་ རང་སོའི་ལ་སྐད་ཀྱི་ བརྗོད་
སྒྲ་དང་མཐུན་པའི་ཁར་ རྒྱལ་སྤྱིའི་དཔེ་ཚད་དང་ གཞུང་ལུགས་ རྐྱད་སྐྱོང་ཐོག་ བརྟེན་ཞེས་ ལེགས་
ཞེས་སྟེ་ འབད་ཡོད་པའི་ འབྲི་ལུགས་ རྐྱད་རིམ་དང་ལྷན་མ་ འབྲུལ་བ་མེད་པ་ ཅང་ཅང་ཡིན།

སྟེ་ རྒྱལ་ཁབ་ Vietnam (ཟེད་ན་མ་), Malaysia (མ་ལེ་ཤི་ཡ་), Indonesia (ཨིན་སྐྱོ་ནེ་ཤི་
ཡ་) དང་ Philippines (ཕི་ལི་ཕི་ནེསི་) ཚུ་ནང་ལུ་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་འདི་ རྫོན་གོང་གི་ འབྲི་
ལུགས་ རྗོངས་དེ་གི་ཚབ་མ་འབད་ བཅུགས་འདི་ དར་བྱུབས་དང་ གོ་མས་འབྲིས་ ཚུད་ཡོད་པ་ཨིན་
པས། དེ་འབད་མ་དང་ རྒྱལ་ཁབ་ Bhutan (འབྲུག་) དང་ China (རྒྱ་ནག་) དེ་ལས་ Japan
(རྒྱ་སྐྱུན་) ཚུ་ནང་ལུ་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་འདི་གིས་ རྫོན་གོང་གི་ འབྲི་ལུགས་ རྗོངས་དེ་གི་ཚབ་
མ་འབད་ འགྲོ་མི་བདུབ་མ་ཚད་ ལྷག་པར་དུ་ རྒྱལ་ཁབ་དེ་ཚུ་འཛེན་ལུ་ བརྗོད་སྒྲུ་རིག་པའི་ ལས་
ལུགས་ལྟར་དུ་ འབད་ བཟོ་འཆར་བཀོད་ཡོད་པའི་ གཞུང་འབྲེལ་ ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གི་ ཡིག་ཐོག་
འབྲི་ལུགས་ཚད་ལྷན་ཅིག་ བཅུགས་དེ་ར་འབད་ཅུ་ རྫོན་གོང་གི་ འབྲི་ལུགས་ རྗོངས་འདི་ ཟུར་ཅོམ་
ཡ་ མ་ཉམས་པར་ ཇེས་སུ་གཞུང་སྤྱི་ར་ རྫོད་འོང།

ལྟེ་ ལ་སྐད་ བརྗོད་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་ལུ་ དམིགས་པ་བསྐྱེད་འདི་ འབྲི་མི་གཅིག་གི་ མཐོང་སྐྱད་དང་
འཁྲིལ་པ་ཅིན་ སྤོན་གོང་ལས་ཡོད་པའི་ ཚོས་སྐད་ འབྲི་སྲོལ་རྗེདམ་ ད་ཅེས་ རྗོང་ཁའི་སྐད་ཡིག་
འབྲི་ལུགས་འདི་ ལག་ལེན་ འཐབ་བཏུབ་པའི་ འབྲི་ལུགས་ བརྗོད་སྐྱེ་ཡིག་ཐོག་ལུ་ གསལ་ཏོག་
ཏོ་འབད་ སྤོན་ཚུགས་མི་ཅིག་ མེན་པར་ བརྗོད་སྐྱེ་དང་ འགལ་བའི་ འབྲི་སྲོལ་ ལམ་ལུགས་དལ་
མི་མཐུན་མ་ཅིག་སྤོ་ ཚོར་མ་ཨིན། ཨིན་ཏུ་ སྤོན་གོང་ལས་ འབྲི་སྲོལ་ཡོད་པའི་ དབུ་ཅན་གྱི་ རྗོད་
སྐྱེར་དང་ ཡི་གུ་འདི་ཚུ་ མཛོས་ཉམས་དང་ ལྷན་པའི་ ལུགས་སྲོལ་ རྩུང་འཕགས་ཅན་ བཀོག་
བཞག་མ་ཚུགས་ཅིག་ བཟུམ་སྤེལ་ ཚོར་མ་ཨིན།

ལྟེ་ Japan (རྒྱ་ཡུལ་) དང་ China (རྒྱ་ནག་) རྒྱལ་ཁབ་ ཚུ་ནང་ལུ་ སྤོན་གོང་གི་ འབྲི་ལུགས་
རྗེདམ་ འདི་དང་ བརྗོད་སྐྱེ་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་ལུགས་ རྗོ་མེན་ནའི་གཞེ་ཤན་ འདི་གཉིས་ཀྱིས་ རོན་
མཚན་དང་ ཁེ་ཕན་ སོ་སོ་འབད་ སྤོན་ཡོད་མི་ འདི་དང་ ཅོག་འཐད་པ་འབད་ འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ འདི་
ནང་ལུ་ སྤོན་གོང་ལས་ཡོད་པའི་ སྲོལ་རྗེདམ་ ཡི་གུ་ དབུ་ཅན་གྱི་ཐོག་ལུ་ འབྲི་ལུགས་དི་དང་
ད་ཅེས་ རྗོང་ཁའི་བརྗོད་སྐྱེ་ རྗོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ འདི་གཉིས་ཀྱིས་ལ་ རོན་མཚན་དང་
ཁེ་ཕན་ སོ་སོ་འབད་ སྤོན་ཡོད་པ་མ་ཚད་ ལྷག་པར་ཏུ་ འབྲི་ལུགས་དི་གཉིས་ གཅིག་གིས་གཅིག་
ལུ་ བརྗོད་བསྐྱུགས་དང་ གུས་བཏུད་ སྤོན་ཡོད་པའི་ རོན་ གསལ་ཏོག་ཏོ་འབད་ སྤོན་མ་ཨིན།

ལྟེ་ འཛམ་གླིང་ ཤར་ཕྱོགས་ Asian (ཨོ་ཤི་ཡན་) གྱི་ རྒྱལ་ཁབ་ སྤོན་ཚུ་གི་གལ་ལས་ གཞུང་
འབྲེལ་ རང་སྐད་ རྗོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ རྒྱུད་རིམ་ དང་ལྷན་མ་ མེད་མི་འདི་ རྒྱལ་
ཁབ་ Burma (བོར་མ་) དང་ Thailand (སྤུ་འེ་ལྷུཾ) གཉིས་ཨིན། དི་ལ་ དེ་སྤོ་ཨིན་དགོ་པའི་ རྒྱ་
མཚན་གཙོ་བོར་ རྒྱལ་ཁབ་ དི་གཉིས་ཀྱི་ནང་ལུ་ རྗོ་མེན་གྱི་ཡི་གུ་ མ་པ་ལས་ར་ འབྲི་སྲོལ་མེད་པ་
མེན་པར་ ཁོང་འདི་ལ་སྐད་ རྗོ་མེན་གི་ ཡིག་ཐོག་འབྲི་ལུགས་ཀྱི་ ལམ་སྲོལ་འདི་ ལ་སྐད་ཀྱི་བརྗོད་
སྐྱེ་དལ་ མི་མཐུན་པའི་ཁར་ འབྲི་ལུགས་ཀྱི་ བཅའ་ཁྲིམས་དལ་ མ་འཁྲིལ་པར་ རང་ར་ སོ་སོའི་
གྲོ་འདོད་དང་འཁྲིལ་འདི་ ག་རྗོ་མ་འབད་ འབྲི་དོ་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ འབྲི་ལུགས་ ཚུལ་དང་མཐུན་
ཏོག་ཏོ་ཅིག་ མེད་པའི་སྤོན་ ཨིན་པས། དི་འབད་མ་ལས་ Thai (སྤུ་འེ) དང་ Burmese (བོར་མི་ལི་)
གྱི་ མིང་ཚོག་འདི་ཚུ་ རྗོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་ལུགས་ མ་འདམ་ ག་དེ་སྤོ་ལ་ གིས་ནི་ ཡོད་པ་
མ་ཚད་ བརྗོད་སྐྱེ་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ ཐབས་འདི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ལ་ ཅེས་མེད་གྱི་ཐོག་ལུ་ ག་མཚན་
འབད་ གིས་དོ་ ཡོད་པ་ཨིན།

དེ་ལས་ རྐབས་ཅིག་ཁར་ རྒྱ་གར་གྱི་ རྐད་རིགས་མཁས་པ་ དེ་མིང་ Sangita Parikh, (སན་གླི་
ཏུ་པ་རིག་) ཟེར་མི་ འདི་གིས་ Hindi (ཉིན་རྗེ) གྱི་ལ་སྐད་འདི་ རྗོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་སྲོལ་
བརྗོད་སྐྱེ་དང་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ ཚད་དང་ལྷན་ཏོག་ཏོ་ཅིག་ བཟོ་སྤྱི་ གསལ་ཏོག་ འབད་ཡོད་ཏུ་
དི་ རྒྱ་གར་གཞུང་གིས་ དེ་ལྟོ་བར་ན་ལ་ འབྲི་སྲོལ་ ལག་ལེན་ མ་འཐབ་པར་ ལུས་ཡོད་པས་ རྒྱ་

གར་གྱི་ རྒྱ་བསྐྱེད་པ་དང་ གནས་ཚུལ་ཚུ་ དམྱོ་བར་ན་ཡ་ ཉེ་མ་གི་ འབྲི་ལུགས་ མ་དགའ་ མཁུ་
ཉེ་ག་དག་ དེར་ གོ་མས་འབྲིས་གཟུང་ཉི་ ལག་ལེན་ འབབ་ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ རྒྱལ་སྤྱིའི་ རྒྱ་
བསྐྱེད་པ་དང་ གནས་ཚུལ་ཚུ་ནང་ལུ་ ལྷན་གྲགས་དང་ལྷན་པའི་ རྒྱ་གར་གྱི་ རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་
སྐད་ *Hindi* (ཉིན་རྒྱུ་) འདི་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ བརྗོད་སྐད་དང་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ དག་ཉི་ག་
ཉི་ཅེག་ མེད་པའི་ རྫོ་ན་ རང་བཞིན་གྱིས་ རྫོ་ན་མ་ཞིན་པས།

ཉི་ དེ་འབད་ནི་འདི་གིས་ འབྲི་སྲོལ་ ལམ་ལུགས་དང་ལྷན་པའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་གི་ཐོག་ལུ་
འབྲི་ལུགས་ ལག་ལེན་ འབབ་ནི་གི་ གོ་མས་འབྲིས་ བཅུགས་ནི་ཚུ་ སྤྱི་དོན་གལ་ཅན་ ཚུ་མ་མི་
ཚུ་གིས་ ཐག་བཅད་ཚུགས་དེ་འབད་དུ་ འབྲི་ལུགས་གི་ བཟོ་བཤོད་ ཁྲིམས་ལུགས་ བསྐྱར་བཅོས་
དང་ ཡོག་བཅོས་འབད་ནི་ཚུ་ ཁོང་དམངས་གཙུག་ལྷན་གཞུང་ལུགས་དང་ སྤྱི་དོན་བཟོ་མི་ཚུ་གིས་
དབང་ཚད་གྱི་ཐོག་ལུ་ ཕུ་ལས་ར་ བཟོ་མི་ཚུགས་ཞིམ་ ཉེ་གོ་དགོ་པ་འདི་ གང་བ་ཁག་ཆེ། དེ་ཡ་
རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འདི་གིས་ གཙུག་ལྷན་ བརྗོད་སྐད་འདི་ དོན་རྫོགས་ལས་ ཁ་སྐད་འདི་ ཁོ་རའི་
བརྗོད་སྐད་རྣམས་གཞག་དང་ རྒྱ་གདངས་ཀྱི་ ལམ་ལུགས་ཚུ་ལུ་ བརྟེན་འདི་ འབྲི་ལུགས་ཀྱི་ བཟོ་
བཤོད་དང་ བཅའ་ཁྲིམས་ཚུ་ཡ་ ཚུལ་དང་མཐུན་པའི་འབད་ རང་བཞིན་གྱིས་ འབྱུང་མ་ཞིན།

ཉི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ཐངས་འདི་ བརྗོད་སྐད་འབྲི་བཅའ་ཁྲིམས་ ལམ་ལུགས་དལ་ མ་འཁྲིལ་
པའི་ཁར་ མི་ཡོད་རིགས་རྣམས་ཀྱི་ བསམ་འཆར་དང་ ལྷན་བ་ གང་ཤར་གྱི་ཐོག་ལུ་ བཟོ་བཅོས་
འབད་འདི་ འབྲི་བ་ཅིན་ དི་གིས་ དོན་མཐར་ཐུག་ཁར་ རྫོད་པ་དང་ འབྲི་ལུགས་ ལེགས་ཤོམ་འབད་
མཐར་སྐྱེལ་མི་ཚུགས། དེ་བཞིན་དུ་ འཛམ་གླིང་ཤར་ཤར་ཕྱོགས་ *Asia* (ཞེ་གི་ཡ་) ནང་ལུ་ ཉེ་མ་ཡ་ དེ་
བཟུམ་མའི་ འབྲི་ལུགས་ མ་དགའ་ལུ་བརྟེན་འདི་ སྲུབ་འབྲས་ མཐར་འཁྲོལ་མ་ཚུགས་པ་ འབྱུང་
ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ འདི་ ཉེ་མ་ གཞན་གྱི་ འཛེལ་བ་དང་ རྫོང་འབྲུལ་དེ་ཚུ་ལུ་ དབྱེ་བཞག་ཉི་ རང་
གིས་ ལུ་ མ་འཛེལ་བའི་གོང་ལས་ དོན་ཉེ་གོ་ཚུགས་པའི་ ཐབས་ཤེས་ མཁས་དགོ་པ་ གལ་ཅན་
ཞིན།

ཉི་ བརྗོད་སྐད་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ ཚུལ་དང་མཐུན་པའི་འབད་ གིས་འདི་ འབྲི་སྲོལ་ མཐར་ཐིན་པའི་ འབྲི་
ལུགས་ གོ་མས་འབྲིས་ ཚུང་ལུགས་ ཁག་གཉིས་ ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་
ལུགས་ ལ་ལུ་ཅིག་ དུས་ལུན་ ལུང་ཀུ་ཅིག་གི་ནང་ན་ར་ དར་ཁབ་ མགྲོགས་ཐོག་ལུ་ འགྲོ་བཏུབ་
ཞིན་ དེ་ལས་ ཁ་སྐད་འབྲི་ལུགས་ ལ་ལུ་ཅིག་ གོ་མས་འབྲིས་ དར་ཁབ་ འགྲོ་ཚུགས་པར་ དུས་
ཚོད་ ལེ་ཤ་འགོ་རམ་ལས་ གོ་ལེ་འབད་ རིམ་གྱིས་འབད་ འགྲོ་དགོ་པ་ཞིན།

ཉི་ རྒྱལ་ཁབ་ *Vietnam* (བེད་ནམ་) འདི་ རྒྱ་ནག་རྒྱལ་ཁབ་ཀྱི་ གཞུང་དབང་ ཐོག་ལུ་ BC (བོ་
སི་) 111 ལས་ AD (ཞེ་སྤྱི་) 1954 ཚུ་ཚོད་ ལེ་ངོ་ མང་རབས་ཅིག་གི་རིང་ རྒྱ་ནག་གཞུང་གིས་
རྫོང་རྫོང་པའི་ དུས་སྐབས་ དེ་ནང་ལུ་ ཁ་སྐད་ *Vietnamese* (བེད་ན་མི་སི་) དང་འབྲེལ་བ་ མ་པ་

ལས་ར་མེད་པའི་ རྒྱ་ནག་གི་ རྒྱ་དེ་ལྷོ་གི་ *Chinese* (ཅའི་ནི་སི་) འདི་ དེ་རྒྱ་དང་ ལ་རྒྱ་དང་ ཡིག་ཐོག་ལུ་
 འབྲི་ཚུགས་པའི་ རྒྱ་དེ་ལྷོ་གི་ཅིག་འབད་ ལག་ལེན་འབབ་སྟེ་ ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ དེ་ལས་ དུས་རབས་
 བརྒྱད་པའི་ནང་ལུ་ *Vietnamese* (མེད་ན་མི་སི་) གྱི་ མི་ཚུ་གིས་ཡ་ འབྲི་ལུགས་ ལག་ལེ་ཤ་ཅིག་
 གི་ ཐོག་ལུ་འབད་ *Chữ Nôm* (ཚུ་ལོ་མ་) ཟེར་བའི་ རྒྱ་ནག་གི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ལག་ལེན་འབབ་
 སྟེ་ འབྲི་ནི་ མཁུ་བཅུགས་ཡོད་པའི་ལར་ འ་ནི་ རྒྱ་ནག་གི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ཡི་གུ་ རྟགས་མཚན་
 གྱི་ཐོག་ལུ་ འབྲི་དོ་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ *Vietnamese* (མེད་ན་མི་སི་) གྱི་ ལ་རྒྱ་དང་ འབྲི་སྟོལ་འདི་
 ཚུལ་དང་མི་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ རྒྱ་བསྐྱེས་བརྒྱབ་ ཡོད་མི་ཅིག་འབད་ དར་བྱབ་ འབྲུང་རུག།
 རྟེ་ རྒྱལ་ཁབ་ *Vietnam* (མེད་ན་མི་སི་) གི་ གཞུང་འབྲེལ་ལ་རྒྱ་དང་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་སྟོལ་དོ་
 མ་ *Chữ Quốc ngữ* (ཚུ་ཀུ་འོག་དུ) ཟེར་བའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ མཁུ་དང་པ་ *French* (མི་རེན་ཚི) གི་
 ཡི་གུ་ལུ་འབྲི་ ཚོས་ལུགས་ རྫོག་དཔོན་ དོ་མེད་ *Alexandre de Rhodes* (ཨོ་ལེ་གཟེན་སྟེ་དེ་རྫོ་
 དེ་ལི་) ཟེར་མི་ འདི་གིས་ འབྲི་ལུགས་ ཚུལ་དང་མཐུན་མ་འབད་ བཟོ་ཡོད་མི་འདི་ ལྷི་ལོ་ ༡༦༥༡
 ལུ་ འཛམ་གླིང་ རུབ་ཕྱོགས་ཀྱི་ ས་གནས་ *Rome* (རྫོ་མ་) ལུ་འབད་ པར་རྒྱུན་ འབད་ཡོད་པ་བཞིན་
 དུ་ འ་ནི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་གིས་ཐོག་ལུ་ *Vietnamese* (མེད་ན་མི་སི་) གྱི་ མི་ཚུ་གིས་ ཁོང་རའི་
 ལ་རྒྱ་དང་འདི་ བརྫོང་རྒྱ་ ཟུར་ཚམ་ཡ་ མ་ཉམས་པར་ དུས་ལུན་ བདུན་ཐག་ དག་པ་ཅིག་གི་ རང་
 འཁོད་ལུ་ར་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ གསལ་ཉོག་ཉོག་འབད་ འབྲི་ཚུགས་པའི་ རུས་པ་དང་ལཱ་མཁུ་ ཡར་མོང་མ་
 ལས་བརྟེན་ དེ་ལས་ མཐའ་མཐུག་ཁར་ *French* (མི་རེན་ཚི) གྱི་ གཞིས་ཚགས་ གཞུང་གིས་ ལྷི་
 ལོ་ ༡༮༡༠ ལུ་ འ་ནི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ *Vietnamese* (མེད་ན་མི་སི་) གྱི་ གཞུང་འབྲེལ་ལ་རྒྱ་དང་ རྫོ་
 མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ བརྫོང་རྒྱ་ དག་ཉོག་ཉོག་སྟེ་ རྫོན་ཐབས་ཀྱི་ འབྲི་ལུགས་ཅིག་འབད་ དོས་འཛིན་
 གསལ་སྟོན་ འབད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ དུས་དེ་ལས་ མཁུ་བརྒྱུད་སྟེ་ *Vietnamese* (མེད་ན་མི་སི་) གྱི་
 ལ་རྒྱ་དང་ འབྲི་ལུགས་འདི་ དུས་རྟག་ལུ་ར་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་མ་འབྲི་ས་ར་
 ཡོད་པ་ཨིན་པས།

དེ་ལས་ *Mandarin Chinese* (མེན་སྟེ་དེན་ ཅའི་ནི་སི་) ཟེར་བའི་ ལ་རྒྱ་དང་འདི་ *Communist*
China ཟེར་ རྒྱ་ནག་ མི་སེར་དམངས་གཙོ་འི་ རྒྱལ་ཁབ་དང་ *Nationalist China* ཟེར་ *Taiwan*
 (ཀྲའི་མན་) རྒྱ་ནག་ མི་རིགས་རང་སྐྱོང་གི་ རྒྱལ་ཁབ་ གཉིས་ཀྱི་ རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་རྒྱུད་ ཨིན་
 པའི་ལར་ *Chinese* (ཅའི་ནི་སི་) གྱི་ ལ་རྒྱ་དང་འདི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ཚུལ་གྱི་ རྒྱད་པར་ མ་འདྲམ་
 རྟགས་མཚན་གྱི་ ཡིག་གཟུགས་ ཡོངས་བསྟོར་མས་ ༡༠,༠༠༠ (གཅིག་ཇི) དེ་ཅིག་ ཡོད་དེ་ར་
 འབད་དུ་ དེ་གིས་གལ་ལས་ གཙོ་བོ་ དུས་རྟག་ལུ་ར་ ལ་རྒྱ་དང་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ནི་གི་དོན་ལུ་ མཁོ་
 དགོས་ཡོད་པའི་ ཡིག་གཟུགས་ ༣,༠༠༠ (གསུམ་སྟོང་) དེ་ཅིག་ལས་བརྒྱལ་ གཞན་ཚུ་ དུས་ཨ་
 རྟག་ར་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་དགོ་པ་ དེར་ མི་ཐོན་དོ་ཡོད་པ་ཨིན་པས། ལྷི་ ལྷི་ལོ་ ༡༩༥༧ ལུ་ རྒྱ་ནག་

གཞུང་གིས་སློབ་པ་དུ་ཁོང་རེ་ལ་སྐད་འདི་རྫོ་མེན་གི་ཡིག་ཐོག་བཟོད་སྐྱ་དག་ཏོག་ཏོ་འབད་
སྟོན་ཚུགས་པའི་འབྲི་ལུགས་འབྲུང་བ་མེད་པ་ཚད་ལྡན་ཅིག་གི་ཐོག་ལུ་འབྲི་སྲོལ་བཅུགས་
འདི་དར་བྱུང་འབད་དགོཔ་སྟེ་ཐག་བཅད་ལུགས། ལྟེ་འ་ནི་རྒྱ་ནག་གི་གཞུང་འབྲེལ་ཁ་སྐད་རྫོ་
མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་འབྲི་ལུགས་ Hànyǔ Pīnyīn (རྫོན་ཡུ་པིན་ཡིན་) ཟེར་བའི་འབྲི་སྲོལ་འདི་
མི་དམངས་ཡོངས་ལུ་འབྲི་ལུགས་དར་བྱུངས་ལེགས་ཞེས་འབད་འགྲོ་ཚུགས་ཚུ་ལུ་དུས་ལུན་
ལོ་ངོ་ཉི་ཤུ་ཐམ་པ་དི་ཅིག་འགོར་ལུགས། དེ་འབད་འགོར་དིར་སྟེ་རུ་ད་རེས་ནང་པར་འཛུགས་
ཡོངས་ལུ་རྒྱ་ནག་གི་གཞུང་འབྲེལ་ཁ་སྐད་རྒྱལ་སྤྱིའི་རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་འབྲི་ལུགས་འདི་
ཚད་དང་ལྡན་པའི་འབྲི་སྲོལ་ཁུངས་དག་ཅིག་འབད་བཟེ་བསྐྱར་ཡོད་པ་ཨིན།

ལྟེ་རྒྱ་ནག་གི་རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་སྐད་ Chinese (ཅཡི་ནི་སི་) འདི་སྐྱ་གདངས་སྐབ་ཚུལ་
གྱི་བྱང་པར་སྲོལ་ཡོད་པའི་ཁ་སྐད་ཅིག་ཨིན་ལས་བརྟེན་གཞུང་འབྲེལ་ཁ་སྐད་འབྲི་ལུགས་
Hànyǔ Pīnyīn (རྫོན་ཡུ་པིན་ཡིན་) འདི་གི་ཐོག་ལས་ཡིག་གཟུགས་ x དང་ Q གཉིས་ལུ་སྐྱ་
གདངས་སྐབ་ཚུལ་ཡང་མ་འདྲཱ་རེ་ཡོད། དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ཡིག་གཟུགས་ x དང་ Q ཉིས་
ལུ་སྐྱ་གདངས་སྐབ་ཚུལ་ཨིང་ལེག་ནང་སྐབ་དོ་བཟུམ་སྟེ་མེས་པར་སྐྱ་གདངས་སྐབ་ཐངས་སོ་
སོ་འབད་ x ལུ་ཤུ་དང་ Q ལུ་རྒྱ་ཟེར་སྐབ་ལུགས་ཁག་སོ་སོ་འབད་སྐབ་དགོཔ་ཨིན། ལུག་
པར་དུ་ཚིག་གི་སྐྱ་གདངས་དག་ཏོག་ཏོ་འབད་སྟོན་ནིའི་དོན་ལུ་དབྱངས་ཡིག་ཚུ་འགྱུར་མཛོན་
གསལ་ཅན་གྱི་མཚན་རྟགས་ ā, á, ǎ, à, བཞི་ལག་ལེན་འཐབ་སྟེ་འབྲི་སྲོལ་ཡོད་པ་ལས་ལུབ་
ཕྱོགས་རྒྱལ་ཁབ་གང་རུང་ཅིག་གི་ཁ་སྐད་སྐབ་མི་ཅིག་གིས་བལྟ་བ་ཅིན་རྒྱ་ནག་གི་གཞུང་
སྐད་རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་འབྲི་ལུགས་ Pīnyīn (པིན་ཡིན་) གི་ཡི་གཱའི་སྐྱ་གདངས་སྐབ་ཚུལ་
འདི་བཟོད་སྐྱ་རྒྱུད་སྐད་ཅིག་མེས་བཟུམ་སྟེ་ཚོར་མ་ཨིན་རུ་རྒྱ་ནག་ཁོང་རེ་ལ་སྐད་ཀྱི་སྐྱ་
གདངས་བཟོད་སྐྱའི་མཁོ་དགོས་དང་བསྐྱུན་འདི་རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་འབྲི་ལུགས་བཅན་ཏོག་ཏོ་
ཅིག་ནང་གོམས་འབྲིས་ལེགས་ཞེས་འབད་ཚུད་ཡོད་པ་ཨིན།

ལྟེ་ Vietnamese (བེད་ན་མི་སི་) གྱི་གཞུང་འབྲེལ་ཁ་སྐད་རྫོ་མེན་གི་ཡིག་ཐོག་འབྲི་ལུགས་
འདི་བརྟེན་སྟོན་དོ་སྟོན་རིམ་གྱིས་སྟེ་འབད་ཡོད་པ་དང་དེ་ལས་རྒྱ་ནག་གི་གཞུང་འབྲེལ་ཁ་སྐད་
Mandarin Chinese (མེན་སྐྱེད་ཅཡི་ནི་སི་) འདི་རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་འབྲི་ལུགས་ཀྱི་བརྟེན་
སྟོན་དོ་སྟོན་འདི་དེ་འབྲོས་ལས་འབད་ཡོད་རུ་མི་དམངས་ཡོངས་ལུ་འབྲི་ལུགས་འདི་དར་བྱུངས་
སྟེལ་ཚུགས་ཚུ་ལོ་ངོ་མང་རབས་ཅིག་འགོར་ཡོད་པ་ཨིན་པས། ཨིན་རུ་ད་འནི་འབྲི་ལུགས་འདི་
གཉིས་ཚར་ད་རེས་རྒྱལ་སྤྱིའི་ཚིགས་སྟེ་ནང་ལུ་གཞུང་འབྲེལ་ཁ་སྐད་རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་
བཟོད་སྐྱ་འབྲུལ་བ་མེད་པར་སྟོན་ཚུགས་པའི་འབྲི་ལུགས་བཅན་ཏོག་ཏོ་ཅིག་སྟེ་རོས་འཛོན་
འབད་ཡོད་པ་ཨིན།

དོན་གོང་ལུ་ གསལ་བཤད་ འབད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ འབྲུག་གི་ རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་ཁ་ རྫོ་མེན་གྱི་
ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་འདི་གིས་ སློན་གོང་ལས་ཡོད་པའི་ སློལ་སྟོང་མ་ ཡི་གུ་ དབུ་ཅན་གྱི་ཐོག་
ལུ་ འབྲི་ལུགས་དེ་གི་ ཚབ་མ་འབད་ འབྲོ་མི་བརྟུབ་མ་ཚོད་ འབྲི་ལུགས་ དེ་གཉིས་གྱི་ དམིགས་
ཡུལ་དང་ ལྷ་འགན་ལ་ སོ་སོ་འབད་ སློན་མ་ཞིན། རྟེ་ དེ་སླེ་ཞིན་ཅུ་ལ་ འབྲུག་མི་ལ་ལུ་ཅིག་གིས་
འཛི་རྫོང་ཁའི་བརྫོད་སྐྱོ་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ལག་ལེན་འཐབ་ནི་ འཇམ་ཉོང་ཉོ་
ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ སློན་གོང་གི་ ཡི་གུ་ དབུ་ཅན་ནང་ འབྲི་སློལ་དེ་གི་ ཚབ་མ་འབད་ དར་ཁྲབ་འབྲོ་
བའི་ འཇིགས་སྐྱབ་འདུག་ ཟེར་ལ་ སྐབ་ཞིན་པས།

དེ་འབད་ནམ་དང་ *Japan* (རྒྱ་ཡུན) རྒྱལ་ཁབ་ནང་ ཡོད་པའི་ རྟན་ཡིག་ འབྲི་ལུགས་འདི་གིས་ འཛི་
ཁུངས་དང་ ལུང་མ་རྒྱུ་མ་འདི་ འཇིགས་སྐྱབ་བརྫོད་མི་འདི་ ཁུངས་དང་མི་ལྷན་པའི་ དཔེ་གསལ་
ཉོག་ཉོ་འབད་ སློན་མ་ཞིན། དེ་ལ་ *Japanese* (རྒྱ་པ་ནི་སི་) ཟེར་བའི་ རྟན་ཡིག་འདི་ འབྲི་ལུགས་
ལག་གསུམ་ རྩི་མཐུན་གྱི་ཐོག་ལུ་ འབྲི་དགོང་ལས་བརྟེན་འདི་ འཇམ་སླིང་ནང་གི་ ཁ་སྐད་ ཡིག་
ཐོག་འབྲི་ལུགས་ ཡོད་མི་ཚུ་གི་གལ་ལས་ *Japanese* (རྒྱ་པ་ནི་སི་) འདི་ འབྲི་ལུགས་ སྐྱ་བསྐྱེས་
བརྒྱབ་ ཡོད་མི་ མང་ཤོས་ཅིག་འབད་ བརྩམ་ཞིན། རྟེ་ འབྲི་ལུགས་ ལག་གསུམ་ ཡོད་པའི་ནང་
ལས་ གཅིག་ རྟགས་མཚན་གྱི་ཐོག་ལུ་ འབྲི་ལུགས་ *kanji* (ཀ་ན་ཇི་) ཟེར་ སློན་གོང་ རྒྱ་ནག་
གི་ རྟན་ཡིག་དེ་ལས་ དཔེ་བུ་དང་འདི་ འབྲི་སློལ་ བརྩམས་ཡོད་པ་དང་ དེ་ལས་ གཉིས་ སྐྱ་ཚིག་
གྱི་ འབྲི་ལུགས་ *hiragana* (ཉི་ར་ཀ་ན་) དང་ *katakana* (ཀ་ཏ་ཀ་ན་) ཟེར་ འབྲི་ལུགས་ ལག་
གསུམ་ རྩི་མཐུན་གྱི་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སློལ་འདི་ མ་ཉམས་པར་ ཡོད་པའི་ཁར་ དེ་ཅུ་ *kunrei* (ཀུན་
རེའི་) ཟེར་བའི་ གཞུང་འབྲེལ་ ཁ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ཅིག་ལ་ ཡོད་པ་ཞིན། རྟེ་
Japanese (རྒྱ་པ་ནི་སི་) གྱི་ རྟན་ཡིག་གསུམ་ རྩི་མཐུན་ཐོག་ འབྲི་སློལ་འདི་ འཇམ་སླིང་ནང་ལུ་
འབྲི་ལུགས་ སྐྱ་བསྐྱེས་བརྒྱབ་ ཡོད་མི་ མང་ཤོས་ཅིག་འབད་ བརྩམ་ཞིན་ཅུ་ ཁ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་
ཡིག་ཐོག་ འབྲི་སློལ་འདི་ དང་པ་ འབྲི་ལུགས་ སྐྱ་སྐད་གྱི་ རྩམ་གཞག་དང་མཐུན་ དེ་ལས་ གཉིས་
པ་ ཁ་སྐད་ *Japanese* (རྒྱ་པ་ནི་སི་) གྱི་ བརྫོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གངས་ རོ་མ་འདི་ལ་ གང་བ་འཇམ་
འབད་ སྐབ་ཚུགས་པའི་ ཁ་སྐད་ཅིག་ ཞིན་པ་ལས་བརྟེན་ ལྷག་པར་དུ་ གོ་བདེ་བའི་ འབྲི་ལུགས་
འཇམ་ཉོང་ཉོ་ཅིག་འབད་ གོ་མས་འབྲིས་ཚུད་ ཡོད་པ་ཞིན་པས།

རྟེ་ གཞུང་འབྲེལ་ ཁ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ གོ་བ་ བདེ་ཉོག་ཉོ་ ཚོད་ལྷན་ཅིག་
འབྲི་སློལ་ རོ་སློད་འབད་ཡོད་ཅུ་ དེ་གིས་ སློན་གོང་ལས་ཡོད་པའི་ འབྲི་ལུགས་གསུམ་ སྐྱ་བསྐྱེས་
བརྒྱབ་ ཡོད་མི་འདི་ལུ་ གཞོད་པའི་ལམ་ འབྲི་ལུགས་སྟོང་མ་འདི་ མང་ཉམས་བཏང་ནི་དང་ འབྲི་
སློལ་དེ་གི་ ཚབ་མ་འབད་ དར་ཁྲབ་འབྲོ་ནི་ཚུ་ ཚུལ་ཚམ་ལ་ མ་འབྲུང་མར་ ཡོད་པ་ཞིན། རྟེ་ གལ་
སློད་ དེ་སླེ་ འབྲུང་དེར་ འབད་ཅུ་ *Japanese* (རྒྱ་པ་ནི་སི་) གྱི་ མི་ཚུ་ ད་རིས་ནང་པར་ འཇམ་

སྤྱིར་ མི་སྲིད་ནང་ལུ་ ཤེས་ཡོན་གྱི་སྤྱད་ས་པ་ སྤྱོམ་འབད་ཡོད་མི་ཅིག་ ཨིན་པའི་ཁར་ ལྷག་པར་
 དུ་ Japanese (རྒྱ་པ་ནི་སི་) མི་དམངས་ཀྱིས་ སྤྱོན་གོང་གི་ འབྲི་ལུགས་རྒྱུ་ལུ་ འདི་གི་ཐོག་ལུ་
 གཞུགས་ལག་སློབ་གྲུའི་ ཤེས་ཚད་ མཐར་འཁྱུལ་པ་འབད་ སྤྱད་ས་སྲོལ་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ སྤྱི་ནང་
 གཉིས་གྱི་ ཤེས་ཡོན་གྱི་ སྤྱད་ས་པ་དང་ ལྷན་ཡོད་པ་ཨིན། དེ་ལས་ གཞུང་འབྲེལ་ ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་
 གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་འདི་གིས་ བྱི་མི་ཚུ་ལུ་ Japanese (རྒྱ་པ་ནི་སི་) གྱི་ ལ་སྐད་འདི་ ལྷག་
 པའི་སྐབས་ལུ་ བརྗོད་སྒྲུ་ འབྲུལ་བ་མེད་པར་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ གསལ་ཏོག་ཏོ་འབད་ སྤྱོན་ཚུགས་པ་
 པའི་ ལེ་མན་ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ བན་སྤོམ་འབད་ར་ ཐོགས་ཚུགས་པའི་ འབྲི་ལུགས་ བཟང་མ་ཅིག་
 ཨིན་པའི་ ར་ཁུངས་ སྤྱོད་ཡོད་པ་ཨིན།

སྟེ་ Kunrei (ཀུར་རེའི་) ཟེར་བའི་ Japanese (རྒྱ་པ་ནི་སི་) གྱི་ གཞུང་འབྲེལ་ ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་
 ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་འདི་གིས་ སྤྱོན་གོང་གི་ འབྲི་སྲོལ་དེ་ལུ་ གཞོང་པ་ག་ནེ་ལེ་ མ་བརྒྱབ་པར་
 ཡོད་པའི་ གཞན་དོན་ འདི་དང་ འདྲམ་སྟེ་ མ་ཞོར་ མཛེས་ཉམས་དང་ལྷན་པའི་ རྫོང་ཁའི་བརྗོད་སྒྲུ་ རྫོ་
 མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ དེ་གིས་ཡ་ སྤྱོན་གོང་ལས་ཡོད་པའི་ འབྲི་སྲོལ་ ཡི་གུ་ དབུ་ཅན་གྱི་
 ཐོག་ལུ་ འབྲི་ལུགས་དེ་གི་ ཚབ་མ་འབད་ དར་ཁུབ་འགྲོ་བའི་ དོགས་པ་ཡ་ ཟུ་ལས་ར་ ཟ་དགོཔ་
 མེད་པ་ཨིན།

དེ་ལས་ ད་ཅུ་ མི་ལ་ལུ་ཅིག་གིས་ དོན་འབྲུལ་བའི་ དབང་ལུ་སོང་འདི་ རྫོང་ཁའི་བརྗོད་སྒྲུ་ རྫོ་མེན་
 གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ཉེ་མ་བ་ཡ་ བསྐྱས་པ་ཅིག་འབད་ བཟོ་ཚུགས་པ་འོང་ ཟེར་བའི་
 ལོ་རྒྱུས་ཡ་ ཐོན་མ་ཨིན་པས། དི་འབད་མ་དང་ བོང་ལུ་ གསལ་བཤད་ འབད་ཡོད་མི་ Occam's
 razor (ཨོག་ཀེམ་སི་རེ་བཟོར་) ཟེར་བའི་ འབྲི་ལུགས་ བཅའ་ཁྲིམས་ ('It must be as simple
 as possible, but not any simpler than that'.) བཅའ་ཁྲིམས་འདི་ མ་ཞོར་ མཛེས་ཉམས་
 དང་ ལྷན་པའི་ བོ་བདེ་བསྐྱས་པ་ཅིག་ དགོཔ་ཨིན། སྟེ་ དེ་བ་ཡ་ ལྷག་པའི་ བསྐྱས་པ་བཟོ་བ་ཅིན་
 མི་བཏུབ། ཟེར་བའི་ ཚད་མ་རིག་པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་ བཅས་སྤྱི་གཙུག་ཚད་ལྷན་འདི་ དོན་ཚུལ་བཞིན་
 དུ་ ཉེ་གོ་དགོཔ་ གལ་ཆེ་བའི་ཁར་ ལྷག་པར་དུ་ རྫོང་ཁའི་བརྗོད་སྒྲུ་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་
 ལུགས་འདི་ ཉེ་མ་བ་ཡ་ བསྐྱས་པ་ཅིག་འབད་ བཟོ་ཚུགས་པའི་ ཕྱིས་བརྒྱབ་པ་ཅིན་ དེ་གིས་ བརྗོད་
 སྒྲུའི་ སྒྲུ་གདངས་ ཚད་ལྷན་ མཐུན་འབྲིགས་ ཚང་མ་འབད་ དགོ་པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་ དང་པ་ དི་ད
 ཡ་ འགལ་བ་ འགྲོམ་ལས་བརྟེན་ བརྗོད་སྒྲུའི་ སྒྲུ་གདངས་ དག་ཏོག་ཏོ་འབད་ སྤྱོན་མ་ཚུགས་པའི་
 ཉོང་ལུ་ ལྷ་འཁྲིད་ འགྲོམ་ཨིན།

སྟེ་ གཞུང་འབྲེལ་རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་སྒྲུ་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ ཚད་ལྷན་ མཐུ་དང་པ་ སྤྱི་
 ལོ་ ༡༩༩༡ དབྱེན་ལྷ ༩ པའི་ དབྱེན་ཚེས་ ༢༦ ལུ་ འབྲུག་གཞུང་ རྫོང་ཁ་གོང་འཕེལ་ལྷན་ཚོགས་
 གྱི་ མཐུ་འབྲེན་འཐབ་སྟེ་ འབྲི་སྲོལ་བཞུགས་ ཡོད་པ་ཨིན། དུས་དེ་ལས་བཟུང་སྟེ་ འབྲུག་པའི་ བརྗོད་

སྐྱོད་ རིག་གནས་ མཁས་པ་དང་ གྱི་མི་ སྐད་རིགས་མཁས་པ་ དེ་ཚུ་གིས་ འབྲི་ལུགས་དེ་གི་ བཟོ་
བཀོད་ ཞིབ་རྒྱུད་དང་ དག་བཅོས་ཚུ་ མཐིམ་ཕྱིན་ འབད་ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ ད་རེས་ འཛི་ འབྲི་
ལུགས་འདི་ རྫོང་ཁའི་ བརྫོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་དེ་ཡ་ མཐུན་པའི་ཁར་ མཛེས་ཉམས་དང་ལྷན་པའི་
འབྲི་ལུགས་ གོ་བདེ་བསྐྱུས་པ་ གོང་གི་བཅས་ཁྲིམས་ གཉེས་ཚར་དང་ ཚམསུན་པའི་ འབྲི་སྲོལ་
ཚད་དང་ལྷན་ཉོག་ཉོ་ཅིག་སྟེ་ དག་བཅོས་འབད་ཚར་འདི་ ཡོད་པ་ཨིན། དེ་འབདཝ་དང་ གལ་སྲིད་
དེ་བཡ་ལྷག་པའི་ བསྐྱུས་པ་ཅིག་ བཟོ་བ་ཅིན་ དེ་ལས་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་འདི་ འབྲི་ལུགས་ཀྱི་
བཅའ་ཁྲིམས་ཚུ་དང་ འགལ་བའི་ འབྲི་སྲོལ་ ཚུལ་དང་ མི་མཐུན་མ་ཅིག་ལུ་ འགྲུར་འགྱོ་ནི་གི་ ཉེན་
ལ་ ཡོད་པ་ཨིན།

སྟེ་ མི་ཡོད་རིགས་རྣམས་ཀྱི་ ཐེ་ཚོམ་དང་ སྤང་བ་གང་ཤར་གི་ དོགས་པ་འདི་ཚུ་ ཉ་གོམ་ འཇམ་ར་
འཇམ། དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ རྒྱལ་ཁབ་ *Indonesia* (ཨིན་སྲོལ་ནི་ཤི་ཡ་) དང་ *Malaysia* (མ་ལེ་ཤི་
ཡ་) ཚུ་ནང་གི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་ཚུ་ བསྐྱུས་སྟེ་ མི་ཚུ་གིས་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་
འབྲི་ལུགས་ ལ་ལུ་ཅིག་ འབྲི་སྲོལ་ གཞན་མི་འདི་ཚུ་དང་ མ་འདྲམ་སྟེ་ འབྲི་ལུགས་ སྐྱ་བསྐྱེས་
བརྒྱབ་ འབྲི་དགོ་མི་འདི་ཡ་ རོན་ངོམ་ ག་ཅི་ཨིན་ན་ མ་ཤེས་པར་ ཉ་ལས་སྐྱོད་འོང། སྟེ་ མི་རིགས་
རང་སྐྱོད་གི་ རྒྱལ་ཁབ་ *Indonesia* (ཨིན་སྲོལ་ནི་ཤི་ཡ་) གི་ རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་ལ་ *Bahasa*
Indonesia (ཇོ་ཉ་ས་ཨིན་སྲོལ་ནི་ཤི་ཡ་) ཟེར་བའི་ ལ་སྐད་དེ་དང་ དེ་ལས་ རྒྱལ་ཁབ་ *Malaysia*
(མ་ལེ་ཤི་ཡ་) གི་ རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་ལ་ *Bahasa Malayu* (ཇོ་ཉ་ས་མ་ལ་ཡུ) ཟེར་བའི་ ལ་
སྐད་ འབྲི་ལུགས་ དེ་གཉེས་ མིང་ མ་འདྲམ་ ཅོམ་ཅིག་ མ་གཏོགས་ མ་གཞི་ ལ་སྐད་ གཅིག་ཨིན།
སྟེ་ འཛི་ ལ་སྐད་ འབྲི་སྲོལ་ གཉེས་པ་འདི་ལས་ གང་རུང་ཅིག་གི་ ཡིག་ཐོག་ པར་སྐྱུན་ འབད་ཡོད་
པའི་ ཤོག་ལེབ་གཅིག་ནང་ བལྟ་བ་ཅིན་ ཁོང་གི་ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་འདི་
ལྷག་པར་དུ་ གོ་བདེ་ བསྐྱུས་པ་ཅིག་འབད་ མཐོང་པའི་ཁར་ རོན་ངོམ་ བརྫོད་སྐྱའི་ག་པའི་ དམིགས་
ཡུལ་ལུ་ཡ་ *Indonesian* (ཨིན་སྲོལ་ནི་ཤི་ཡ་ན་) གྱི་ ལ་སྐད་ བརྫོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་འདི་ གོ་བདེ་
བསྐྱུས་པ་ཅིག་ཨིན་པའི་ བདེན་པ་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ རྒྱལ་ཁབ་ *Indonesia* (ཨིན་སྲོལ་ནི་ཤི་ཡ་)
དང་ *Malaysia* (མ་ལེ་ཤི་ཡ་) གཉེས་ཀྱི་ སྐད་ཡིག་ འབྲི་ལྷག་ ལྷག་ནི་ཡ་ འཇམ་ཉོང་ཉོ་ ཡོད་པ་
ཨིན།

སྟེ་ རྒྱ་ནག་ རྒྱལ་ཁབ་ཀྱི་ གཞུང་སྐད་ *Mandarin Chinese* (མེན་སྐྱེ་རིན་ཅཡི་ནི་སི་) འདི་གི་
བརྫོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ཚུ་ ལྷན་པར་དུ་ བརྫོད་སྐྱའི་ སྐྱ་བསྐྱེས་བརྒྱབ་ ཡོད་པ་ཨིན། དེ་འབདཝ་ལས་
བརྟེན་ རྒྱ་ནག་གི་ གཞུང་འབྲེལ་ ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ *Pinyin* (པིན་ཡིན་)
ཟེར་བའི་ འབྲི་སྲོལ་ དེ་གིས་ཡ་ ལ་སྐད་བརྫོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ཀྱི་ དཔྱེ་བ་དང་ ལྷན་པར་འདི

ཚུ་ འབྲུལ་བ་མེད་པར་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ སྐད་དག་ཏོག་ཏོ་འབད་ ལྷོན་དགོ་པའི་ཚེད་དུ་ རྒྱལ་ཁབ་
Indonesia (ཨིན་སྐྱོ་ནེ་ཤི་ཡ་) དང་ *Malaysia* (མ་ལེ་ཤི་ཡ་) གཉིས་ཀྱི་ སྐད་ཡིག་ རྫོ་མེན་གྱི་
 ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ དེ་ཚུ་བ་ཡ་ རྒྱད་པར་དུ་ འབྲི་ལུགས་ སྐད་བསྐྱེས་བརྒྱབ་འདི་ འབྲི་དགོས་
 འབྱུང་མ་ཨིན།

སྟེ་ ལྷག་པར་དུ་ དོན་དང་ལྡན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ གོ་བདེ་བསྐྱེས་པ་ འཇམ་ཏོང་ཏོ་ཡོད་པའི་ དཔྱེ་
 གཅིག་ *Hawaiian* (ཉ་མ་ཡི་ཡམ་) ཟེར་བའི་ ལ་སྐད་དི་ཨིན། དི་འབད་མ་ལས་བརྟེན་ བརྗོད་སྐྱེ་
 སྐད་གདངས་ རྒྱས་པ་འབད་ཡོད་མི་ ལ་སྐད་དི་ཚུ་ལུ་ བརྗོད་སྐྱེ་ དག་ཏོག་ཏོ་འབད་ ལྷོན་མི་གི་དོན་ལུ་
 འབྲི་ལུགས་ཡ་ དི་དང་འཁྲིལ་འཁྲིལ་པའི་ བརྒྱས་བསྐྱེས་ ཚོད་ལྡན་ཅེ་ དགོས་དང་ དེ་ལས་ ལ་སྐད་
 ཀྱི་ བརྗོད་སྐྱེ་ སྐད་གདངས་ བསྐྱེས་པ་ འཇམ་ཏོང་ཏོ་འབད་ ཡོད་མི་ཚུ་ལུ་ འབྲི་ལུགས་ཡ་ དི་དང་
 འཁྲིལ་འཁྲིལ་པའི་ གོ་བདེ་བསྐྱེས་པ་ འོས་བབས་དང་ལྡན་མ་ཅེ་གིས་ བཏུབ་ཨིན། སྟེ་ དེ་བཞིན་
 དུ་ *Hawaiian* (ཉ་མ་ཡི་ཡམ་) ཀྱི་ ལ་སྐད་ འབྲི་ལུགས་དིན་ ཡི་གུ་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ སྐད་ཡིག་
 བརྒྱད་དང་ དེ་ལས་ སྐད་རིང་བ་དང་ ལྷང་བའི་ བརྗོད་སྐྱེ་ དག་ཏོག་ཏོ་སྟེ་ ལྷོན་མི་འི་དོན་ལུ་ དབྱུངས་
 ཡིག་ ལུ་ལས་ལྷག་པ་ འབྲི་དགོས་ མེད་པ་ལས་བརྟེན་ ལ་སྐད་འདི་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་བའི་
 སྐབས་ལུ་ ཡིག་འབྲུ་ a, e, i, o, u, p, k, h, l, m, n, w བརྒྱ་གཉིས་དང་ སྐྱེ་གནས་ རྒྱོད་
 མར་ལས་ འཕོན་པའི་ དགག་སྐྱེ་ བརྗོད་མི་གི་དོན་ལུ་ འབྲུར་བཟོ་ཡོད་པའི་ ཚོག་འབྲེལ་གི་ མཚན་
 རྟགས་ *apostrophe* ['] གཅིག་ དེ་ལས་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐད་རིང་བ་ ā, ē, ī, ō, ū གསལ་
 བརྗོད་ འབད་མི་འི་དོན་ལུ་ *macron* [¯] མཚན་རྟགས་ གཅིག་ལས་ལྷག་འདི་ འབྲི་དགོས་ མེད་
 པའི་ཁར་ གོང་ལུ་ བཤད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ ལ་སྐད་དི་གི་ བརྗོད་སྐྱེ་ སྐད་གདངས་ཡ་ འཇམ་ཏོང་ཏོ་
 ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ འཇམ་སྐྱིད་ནང་གི་ ལ་སྐད་ འབྲི་ལུགས་ཚུ་གི་ གྲལ་ལས་ *Hawaiian* (ཉ་མ་
 ཡི་ཡམ་) ཀྱི་ ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་སྐོལ་འདི་ འབྲི་ལུགས་ བསྐྱེས་ཤོས་དང་ འཇམ་
 ཤོས་ཅིག་འབད་ བརྗོད་ཨིན།

'O ke awakea ka manawa maika'i loa no ke kanu 'ana i ka mai'a. 'A'ohe
 aka. Ua ho'i ke aka o nā mea a pau a ua kū pono ka lā i ka lolo.

Noon is the best time for planting bananas. There are no shadows. The
 shadows of everything have retreated and the sun is directly overhead.

ཤིང་འབྲས་རང་ལག་བརྟུགས་ནི་གི་དོན་ལུ་ དུས་ཚོད་དགའ་ཤོས་དིར་ ཉིན་གུང་ལུ་ཨིན། སྟེ་ དུས་
ཚོད་དེ་ཅིག་ཁར་ ཉིམ་མགུ་སྤང་ཕོག་ནི་འདི་གིས་ གྱིབ་མ་དེ་རྒྱ་ཡ་ ག་ཡེ་ར་སངས་འདི་ དངས་
རྟོག་རྟོ་འབད་འགྲོམ་ཨིན།

སྟེ་ ལྷན་པར་དུ་ Vietnamese (བེད་ན་མི་མི་) གྱི་ ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་སྲོལ་དེ་ནང་
ཡི་གུ་ སྐྱ་ ལྷན་པར་ཅན་གྱི་ དབྱེད་ཡིག་ བརྟུགས་ཉིས་དང་ གསལ་ལྟེང་གྱི་ སྐྱ་ཡིག་ མ་འདྲམ་ ཉི
ཤུ་ཙུ་གསུམ་ དེ་ལས་ བརྫོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ ལྷན་པར་སྲོམ་འབད་ཡོད་པའི་ དབྱེད་ཡིག་གསལ་གྱི་
སྐྱ་ཚིག་ གཅིག་བསྟུས་གྱི་ སྐྱ་གདངས་ རུག་ ཡི་གུ་ དེ་ཅིག་ སྐྱ་བསྟེས་བརྟུགས་འདི་ འབྲི་དོགས་
ལས་བརྟེན་ རྫོ་མེན་གྱི་ གསལ་ལྟེང་ ཡིག་གཞུགས་ ལལ་གཅིག་དང་རུག་ ཡོད་མི་འདི་གིས་ མ་
ལང་པར་ ཡིག་གུ་ གཅིག་བསྟུས་དང་ མངོན་གསལ་ཅན་གྱི་ རྟགས་མཚན་ འབྲི་ལུགས་རྒྱ་ བརྟེན་
རྟོན་ དེ་སྐྱོད་ འབད་ཡོད་པ་ ཨིན་པས།

དེ་ལས་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་ དེ་རྒྱ་གི་སྐོར་ལས་ གནད་དོན་གཞན་མི་ ཉ་གོ་དགོས་
ལག་ཆེ་ཤོས་ཅིག་ འབྲི་སྲོལ་ མ་འདྲམ་ ག་ཅིར་ འབྲི་དགོ་ཏུ་ དང་པར་ ལ་སྐད་འདི་ རྒྱལ་བཞིན་
འབྲི་ཐངས་ ལྷབ་དགོ། དེ་ལས་ ཡིག་ཐོག་ གིས་ཡོད་པའི་ ལ་སྐད་ གད་རུང་ཅིག་གི་ རྫོ་མེན་ནའི་
གཟེ་ཤན་འདི་ ལྷག་ཤེས་ནི་གི་ དོན་ལུ་ ག་ར་ཨིན་ཏུ་ འབྲི་ལུགས་དེ་གི་ བཅའ་ཁྲིམས་དང་ འབྲི་
ཐངས་ སྐྱ་འཛོམས་འདི་རྒྱ་ ལྷབ་དགོས་ གཙོ་ཆེ་བའི་ཁར་ ལྷག་པར་དུ་ ལ་སྐད་དེ་གི་ སྐྱ་གདངས་
རྒྱ་ འབྲུལ་བ་མེད་པར་ ཤེས་དགོས་ གལ་ཆེ། དེ་འབད་མ་ལས་ འཛོམ་སྦྱིང་ནང་ལུ་ ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་
ནའི་གཟེ་ཤན་གྱི་ ཐོག་ལུ་ འབྲི་ལུགས་ ག་ར་ ལྷབ་འདི་ ཤེས་དགོས་ མ་གཏོགས་ རང་བཞིན་གྱིས་
ཤེས་བརྟུབ་མི་ གཅིག་ལ་ མེད་པ་ཨིན།

སྟེ་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་འདི་ དང་པར་ ཚར་གཅིག་ ཉུགས་ཉེག་ ཡོད་པའི་ འབྲི་ལུགས་གཅིག་
བརྩམ་འབད་ ཚོར་ཏུ་ བརྫོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་དང་ མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ ཚང་ལྷན་ཅིག་ར་ ཨིན་
པ་ཅིན་ ཚར་གཅིག་ འབྲི་ཐངས་གྱི་ ལམ་ལུགས་རྒྱ་ ཉ་གོ་ཞེས་ལས་ དེ་ལས་ འབྲི་ལུགས་ བརྫོད་
སྐྱ་དང་ མ་འབྲེལ་པར་ འབྲི་མི་ དེ་རྒྱ་བ་ ལེ་ཤ་གིས་ འབྲི་མ་ འཇམ་རྟོར་རྟོ་སྟེ་ ཡོད་པ་ཨིན། དེ་མེན་
པའི་ རྒྱལ་དང་ མི་མཐུན་པའི་ཁར་ བརྫོད་སྐྱ་དེ་ལ་ མི་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ཅིག་ ཨིན་པ་ཅིན་
དེ་དང་པར་ འབྲི་ལུགས་ ལྷབ་པའི་སྐབས་ལུ་ ག་དེ་ཅིག་ར་ བསྟུས་པ་དང་ འཇམ་དེ་ཚོར་ཏུ་ མཐའ་
མཇུག་ཁར་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ལག་ལེན་ འཐབ་མི་རྒྱུགས་པ་ཨིན། སྟེ་ གོང་ལུ་བཤད་ ཡོད་པ་བཞིན་
དུ་ འབྲི་སྲོལ་ རྒྱལ་དང་ མཐུན་པ་འབད་ མཐའ་འབྲེལ་ རྒྱུགས་པའི་ གནད་དོན་ རོ་མ་འདི་ འབྲི་
ལུགས་ གོ་བཤེ་ བསྟུས་པ་ཅོམ་ཅིག་གིས་ འབྲེལ་པ་མེན་པར་ བརྫོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ལུ་ བརྟེན་
དགོས་ལས་ དེས་པར་དུ་ འབྲི་ལུགས་འདི་ དོན་འཛིན་གཉིས་ལུ་ བརྟེན་དེ་མཐའ་འབྲེལ་དགོས་ཨིན།

དེལས་ ལ་སྐད་ འབྲི་སྲོལ་འདི་ ཚད་ལས་ བཀའ་བའི་ བསྐྱུས་པ་ བཟོ་བ་ཅིན་ དིགཱིས་ བཛོད་སྐྱའི་
 སྐྱ་གདངས་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ གསལ་ཉོག་ཉོ་འབད་ རྟོན་མ་ཚུགས་པ་ལས་བརྟེན་ འབྲི་ལུགས་ ཚུལ་
 དང་མཐུན་མ་འབད་ ཅམས་ཡ་ མཐར་འཁྲུལ་མི་ཚུགས། རྟེ་ ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་སྲོལ་
 ཡོད་རིགས་ རྣམས་ ག་ར་ རོན་གྲུབ་པའི་གངས་སུ་ མ་ཚུད་པར་ ཡོད་པའི་ ལུངས་འདི་ཡ་ ལ་སྐད་
 བཛོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་དང་ *Occam's razor* (ཨོཀ་ཀེམ་མི་རེ་བཟོར་) ཟེར་བའི་ ཚད་མ་རིག་
 པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་ བཅས་སྒྲིག་ ཚད་ལུན་ དིགཱིས་ལུ་ རྒྱབ་བརྟེན་ མ་འབད་བར་ འབྲི་བ་ཅིན་
 འབྲི་ལུགས་འདི་ དམ་རམ་ལུགས་ཀྱིས་ རོན་ བཅུད་མེད་པའི་ གངས་སུ་ ཚུད་འགྲོམ་ཨིན། དེའུ་
 འབད་བ་ཅིན་ *Thai*, (སྤྱིའི་) གི་ འབྲི་ལུགས་ དེ་བཟུམ་ལུ་ སྐབ་ཨིན། རྟེ་ དི་ཡ་ ག་དེ་སྟེ་ཨིན་ན་
 ཟེར་མནོ་བ་ཅིན་ སྤྱི་ལོ་ ༡༩༦༤ ལུ་ *Thai*, (སྤྱིའི་) གཞུང་གིས་ གཞུང་འབྲེལ་ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་
 ཡིག་ཐོག་ འབྲི་སྲོལ་ཅིག་ དེ་རྟོན་བད་སྟོད་ འབད་ཡོད་པ་དང་ འདི་ འབྲི་ལུགས་ ཡིག་དེབ་དི་གི་
 མིང་ཡ་ *Romanisation Guide for Thai Script* (སྤྱིའི་གི་སྐད་ཡིག་ རྫོ་མེན་ནའི་ གཟེ་ཤན་གྱི་
 ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ལམ་སྟོན།) ཟེར་བའི་ ཡིག་དེབ་འདི་ ས་གནས་ *Bangkok* (ཟེང་ཀོག་)
 ལུ་ ཡོད་པའི་ རྒྱལ་གཞུང་ སྲོབ་གཉེར་ རྟེ་ཚོན་གྱིས་འབད་ པར་བསྐྱུན་ འབད་ཡོད་པ་ཨིན། ཨིན་ཏུ་
 འབྲི་ལུགས་འདི་ དང་པ་ *Thai* (སྤྱིའི་) གི་ ལ་སྐད་ བཛོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་དང་ འཁྲིལ་འདི་ མེན་
 པའི་ཁར་ གཉིས་པ་ བཛོད་སྐྱ་ རིག་པའི་ རྣམ་བཞག་དང་ འབྲི་ལུགས་ བཅའ་ཁྲིམས་ ཚུད་ཡ་ མི་
 མཐུན་མ་ལས་བརྟེན་ འབྲི་ལུགས་འདི་ དར་ཁབ་ ཡར་སྐྱེད་ འགྲོ་མ་བཏུབ་པར་ ལུས་ཡོད་པ་ཨིན།
 རྟེ་ དེ་སྟེ་ ལུས་དགོ་མི་འདི་ཡ་ རོན་རོམ་ *Thai* (སྤྱིའི་) གི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་
 འདི་ ཡིག་ཐོག་ལས་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ བབས་དེ་འབྲི་མི་དང་ བཛོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་དང་ འཁྲིལ་
 འདི་ འབྲི་ལུགས་ དིགཱིས་ཀྱི་ བར་ན་ དེའུ་བ་ སོ་སོ་མ་ཕྱི་བར་ ག་ཐོབ་འབད་ འབྲེལ་བ་ འཐབ་
 འདི་ འབྲི་དོ་ ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ དེ་བཟུམ་གྱི་ འབྲི་སྲོལ་ ལག་གཉིས་ གཅིག་ཁར་ སྐྱ་བསྐྱེ་བརྒྱབ་
 འདི་ འབྲི་མི་འདི་གིས་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ཚུལ་དང་ མི་མཐུན་པའི་ཁར་ རྟེབ་སྐྱོར་ཡ་ མ་དག་པའི་
 འབྲི་ལུགས་ མགུ་ཉོག་བྲག་ཅིག་ ཨིན་པའི་དོན་ རང་བཞིན་གྱིས་ རྟོན་མ་ཨིན། རྒྱ་མཚོན་ དེལས་
 བརྟེན་ རྒྱུད་རིམ་དང་ མི་ལཱ་ན་པའི་ *Thai*, (སྤྱིའི་) གི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འདི་གིས་ འབྲི་ལུགས་
 ཀྱི་ དམིགས་ཡུལ་དང་ དགོས་པ་འདི་ཚུ་ ཚུལ་བཞིན་ རྟོན་མ་ཚུགས་པ་ལས་ རོར་འབྲུལ་ ཡོད་
 པའི་ འབྲི་ལུགས་ རོན་མ་གྲུབ་པའི་ གངས་སུ་སྟེ་ ཆགས་ བརྟེ་ཚར་ ཡོད་པ་ཨིན།
 རྟེ་ རྫོང་ཁའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་ཀྱི་ བཟོ་བཀོད་འདི་ བཛོད་སྐྱ་ རིག་པའི་ ལམ་
 ལུགས་ཚུ་དང་ ཚུལ་མ་མཐུན་པའི་ རྟོན་མེད་པ་ལས་ *Thai* (སྤྱིའི་) གི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་
 འབྲི་ལུགས་ དི་དང་ མ་པ་ལས་ར་ མི་འདུ། དི་འབད་མ་ལས་ རྫོང་ཁའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་

འབྲི་ལུགས་འདི་ཡ་ རྒྱལ་ཁབ་ China (རྒྱ་ནག་), Japan (རྒྱ་ཡུལ་), Vietnam (བོད་ནམ་), Malaysia (མ་ལེ་ཤི་ཡ་), Indonesia (ཨིན་ཏོ་ནེ་ཤི་ཡ་) དང་ Philippines (ཕི་ལི་ཕིན་སི་) རྒྱ་ནང་ ཡོད་པའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤུན་ འབྲི་ལུགས་རྒྱ་དང་ ཅིག་འབྲེལ་འབྲེལ་ འབྲི་སྲོལ་ དར་ རྒྱབས་དང་ གོ་མས་འབྲིས་ བཅོན་པའི་ཐོག་ལུ་ སྲེལ་བ་ཅིན་ འབྲི་ལུགས་ མཐར་འཁྲུལ་ཚུགས་ པའི་ འོས་བབས་དང་ ལྷན་མ་སྲེ་ ཡོད་པ་ཨིན། ཨིན་ཏུ་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ མཐར་སྐྱེལ་ནི་འདི་ འབྲི་སྲོལ་ བཟོ་བཞུགས་ རྒྱུ་མ་གཅིག་གིས་ གཞོན་འགག་ སྲོལ་ར་ སྐྱེལ་མི་ཚུགས་ གཅོོ་བོ་ འབྲི་ ལུགས་འདི་ དར་ལྷབ་ གོ་མས་འབྲིས་ སྲེལ་བའི་སྐབས་ལུ་ ལག་ལེན་དང་ སྲོད་ལམ་ བཟང་རན་ ལུ་ཡ་ རག་ལས་པ་ཨིན།

ཉེ་ འབྲུག་གཞུང་གིས་ རྫོང་ཁའི་ བཟོ་སྐྱོད་དང་ མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲེལ་ བཤད་ དང་པ་འདི་ སྤྱི་ལོ་ ༡༩༩༡ ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ བརྒྱ་རྩ་དེ་སྲོད་ འབད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ དེམས་ འབྲི་ལུགས་འདི་རྫོང་ཁའི་ བརྒྱུད་པའི་གཞུང་ ཡིག་དེབ་ གིས་མི་ རྫོ་ནང་དང་ རྒྱུད་རིགས་ གཉིས་ གྱི་ ཐོག་ལུ་ བཤད་ཡོད་པའི་ རྫོང་ཁ་ལས་ (ཨིང་ལི་ཤི) རང་དང་ (ཨིང་ལི་ཤི) ལས་ རྫོང་ཁ་ནང་ བབས་དེགས་ལ་བཤད་ ཚེག་མཛོད་ དེ་ལྟེ་ ཡར་རྒྱས་གོ་སྐྱིག་ བཟོ་བའི་སྐབ་ ཡོད་མི་ དེ་ནང་ལུ་ འབྲི་ནི་ མཁུ་བཅུགས་ ཡོད་པ་ཨིན། དེ་མ་ཚད་ ལམ་གྱི་ བརྒྱུད་དང་ ས་ཁ་ཚུ་ནང་ དེ་ལས་ བདུན་ རྒྱག་གི་ གནས་ཚུལ་ རྒྱན་གསལ་དང་ བརྒྱུད་འབྲིན་ ཁ་བྱང་ཚེག་མཛོད་ རྫོ་ནང་ལུ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ བཟོ་བཞུགས་འདི་ རྫོལ་ཅམ་འེ་ འབྲུང་དོ་ ཡོད་པ་ཨིན།

ཉེ་ རྒྱལ་ཁབ་ China (རྒྱ་ནག་) དང་ Vietnam (བོད་ནམ་) གཉིས་གྱིས་ གོ་མས་འབྲིས་དང་ ཉམས་སྲོང་རྫོང་ དཔེ་སྟོན་འབད་ ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤུན་ འབྲི་ལུགས་འདི་ དར་ལྷབ་ བརྒྱུད་ འབད་བའི་སྐབས་ལུ་ དུས་ལུན་ མཁྲོགས་སྲོད་ལུ་ བརྟེན་ དི་ཡ་ དོན་ མཐར་འཁྲུལ་ ཚུགས་ མེན། གང་ལྟར་ཡང་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ལག་ལེན་ འབབ་པའི་སྐབས་ལུ་ བརྒྱུར་བཅོས་ ཚུལ་དང་མ་མཐུན་ བཟོ་དེ་སྲོད་ དར་ལྷབ་ འབད་མི་འདི་གིས་ འབྲི་ལུགས་ མ་དག་པའི་ཉོང་ ལུ་ རྫོད་འཁྲོལ་ལས་ དོན་ མཐར་འཁྲུལ་ མ་ཚུགས་པའི་ རྒྱ་མཚན་ གཅོོ་བོ་གཅིག་ དེ་ཨིན། ཉེ་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ལག་ལེན་ འབབ་པའི་ དུས་སྐབས་ དེ་ནང་ལུ་ རྫོལ་དང་ མི་མཐུན་པའི་ རྒྱུར་ བཅོས་དང་ འབྲི་ཐངས་ རྣམ་པ་སྐྱ་ཚོགས་གྱི་ ཐོག་ལུ་ དོ་སྲོད་དར་ལྷབ་ འབད་བཅིན་ འབྲུག་པའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤུན་ འབྲི་ལུགས་ དེ་གིས་ཡ་ Thai, (སྤྱིའི) གི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤུན་ དེ་བཟུམ་ སྲེ་ དོན་མཐར་འཁྲུལ་ མ་ཚུགས་པར་ ལུས་བའི་ ཉེན་ཁ་ཡ་ཡོད།

ཉེ་ རྒྱ་སྐད་རིག་པའི་ རྣམ་བཞག་དང་ མི་མཐུན་པའི་ ལམ་ལུགས་ དོས་ལེན་ འབད་མ་ཚུགས་ མི་ དེ་རྫོ་གི་ དབྱེ་ འོག་ལུ་ ཁ་གསལ་འབད་ བཞུགས་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ དི་ཡ་ དང་པ་ འབྲེལ་བཤད་

བསྐྱུས་པ་འབད་ འབྲི་སྲོལ་ཡོད་མི་ ལམ་གྱི་ བད་སྟོན་དང་ ས་ཁ་ དེ་ལས་ འབྲེལ་བཤད་ རྒྱས་པའི་
ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ཡོད་མི་ ཚིག་མཚོད་ ཚུ་ནང་ལུ་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་ ལག་གཉིས་
སྤྱོད་བསྐྱེས་རྒྱབ་འདི་ བྲིས་ཡོད་པ་ཅིན་ དེ་ལས་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ལམ་ལུགས་དང་ མ་ལྡན་མ་འབད་
བརྩི་མ་ཨིན།

གཉིས་པ་ ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ བྲིས་དེར་ འབད་ཅུ་ མངོན་གསལ་ཅན་གྱི་ རྟགས་འདི་ཚུ་
ཚོང་མ་འབད་ ལག་ལེན་ མ་འཐབ་པ་ཅིན་ འབྲི་ལུགས་ བརྗོད་སྤྱོད་དང་ མཐུན་པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་
ཚོང་གཞི་ དང་པ་དེ་ལས་ འགལ་བ་ འགྲོ་མ་ཨིན། རྟེ་ རྫོ་མེན་ རྫོང་ཁ་འདི་ བརྗོད་སྤྱོད་ སྤྱོད་གདངས་
དང་ བསྐྱུན་དེ་འབྲི་སྲོལ་ གོ་བཤེ་བསྐྱུས་པ་ ཚུལ་དང་ མཐུན་ཏོག་ཏོ་ཅིག་འབད་ བཟོ་བཤོད་ འབད་
ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ དེ་བརྩམ་གྱི་ སྲོལ་ ཉམས་ལེན་ གོམས་འབྲིས་ བག་ཡངས་ བཏང་པ་ཅིན་ རྫོ་
མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་འདི་ རོན་ རྒྱབ་མ་ཚུགས་པ་ འགྲོ་བའི་ཁར་ ལྷག་པར་དུ་ ཚུལ་དང་
མ་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ དེ་སྤེ་ ལག་ལེན་འཐབ་པ་ཅིན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ བཟོ་བཤོད་ འདི་ལ་
འགྱུར་བཅོས་དང་ མེད་པ་བཏང་ནི་གི་ ཉེན་ཁ་ཡ་ ཡོད་པ་ཨིན།

གསུམ་པ་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་འདི་ རྟེན་སྦྱོར་ ལྷ་ཚོགས་ འབྲི་བཅུག་ནི་དང་ དེ་
ལས་ ཚིག་གི་ རྟེན་སྦྱོར་ འོག་བཅོས་འབད་ནི་གི་ དབང་ཚད་ མི་ག་ཐོབ་ལུ་ རྟོན་པ་ཅིན་ དེ་གིས་
རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་དགོ་པའི་ དམིགས་ཡུལ་དང་ དགོས་པ་འདི་ཚུ་ རྒྱུད་ལུངས་མེད་པ་ བཟོ་
བའི་ཁར་ དེ་ལས་ རྟེན་སྦྱོར་ཡ་ མ་དག་པའི་ འབྲི་ལུགས་ མགུ་ཉོག་དག་འདི་ཚུ་ དར་འབྲབ་ དེ་
ལས་འགྲོ་མ་ཨིན། རྟེ་ དེ་བརྩམ་མའི་ རྒྱུར་བཅོས་ རྣམ་པ་སྤྲེལ་གསལ་ འདི་ཚུ་ འབྲི་ལུགས་གི་ ལམ་
ལུགས་དང་ ཚོང་གཞི་ གཉིས་ཚར་དང་ མི་ལྡན་པའི་ཁར་ རྒྱ་སྐད་རིག་པའི་ རྣམ་བཞག་གི་ རྟོར་
ལས་ཡ་ བསྐྱུར་སྟོན་ མེད་པའི་ རོན་ རྟོན་མ་ཨིན། དེ་གིས་སྤེ་ དེ་ལས་ འབྲེལ་པའི་ གཞུང་འབྲེལ་
ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ལ་ ཚུལ་དང་ མི་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ཅིག་ལུ་
རྒྱུར་བཏང་ནི་གི་ རོག་པ་ཡ་ ཡོད་པ་ཨིན། དེ་མ་ཚོད་ འབྲི་ལུགས་དེ་སྤེ་ གནས་སྐབས་གི་ རྟེན་
སྦྱོར་ རྣམ་པ་སྤྲེལ་གསལ་གི་ ཐོག་ལུ་ ག་སྟོན་སྟོན་སྟེ་ འབྲི་ཚོག་པའི་ རང་དབང་ རྟེན་བཏང་པ་ཅིན་
དེ་གིས་ འབྲེལ་གི་ རྒྱལ་ཡོངས་ གཞུང་སྐད་འདི་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ལུ་ གཞུང་འབྲེལ་གི་ ལ་
སྐད་འབྲི་ལུགས་ ཚུལ་དང་ མཐུན་ཏོག་ཏོ་ཅིག་ དེམ་སུ་ ལག་ལེན་འཐབ་དེ་འབྲི་ནི་མེད་པའི་
རོན་ཡ་ རྟོན་མ་ཨིན།

༤ བཞེད་སྐྱའི་སྐྱ་གདངས་ ཚུལ་དང་མཐུན་མ་ ཚད་ལྡན་གྱི་གཞི་མ།

དེ་ལ་ གཞུང་སྐད་ཀྱི་ རིགས་ མང་ཤོས་ཅིག་ར་ དུལ་ཕྱོགས་སོ་སོའི་ གཡུས་སྐད་ སྐབ་ཐངས་ དེ་
 ཚུལ་ས་བརྟེན་ ས་གནས་ སོ་སོའི་ནང་ལུ་ བཞེད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ སྐབ་ཐངས་ལ་ མ་འདྲམ་ རྣམ་
 པ་སྐྱ་ཚོགས་འབད་ སྐབ་སྲོལ་ ཡོད་པ་ཨིན། རྩེ་རྩེ་མེན་ཚོང་ཁ་འདི་ གཙོ་མོ་ ཁ་ལས་ སྐབ་པའི་
 སྲོལ་གི་ བཞེད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ ཚད་དང་ལྡན་ཏེ་གཏོ་འདི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འཁྲུལ་བ་མེད་པར་ བར་
 རྩེན་ འབད་ཚུགས་པའི་ འབྲི་ལུགས་ ཚུལ་དང་ མཐུན་ཏེ་གཏོ་གཅིག་ ཨིན། དི་འབད་མ་དང་ འཛི་
 བཞེད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ ཚད་གཞི་འདི་ གཙོ་མོ་ ག་ཅི་བཟུམ་ཅིག་ལུ་ སྐབ་ཨིན་ན་ ཟེར་ མོ་བ་ཅིན་
 དེ་ལ་ སྲོན་གོང་ལས་ར་ ཁ་སྐད་ (ཨིང་ལི་ཤི་) གི་ བཞེད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ ཚད་གཞི་འདི་ *King's*
English ཟེར་ མང་འབད་ག་རྒྱུལ་པའི་ (ཨིང་ལི་ཤི་) དེ་ལུ་ ཆ་གནས་ བརྩེ་སྲོལ་ཡོད་མི་ འདི་དང་
 ཆ་འདྲམ་སྟེ་ ཁ་སྐད་ ཚོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ ཚད་གཞི་འདི་ལ་ ༧ མང་འབད་ག་ རིན་པོ་ཆེ་མཚོག་
 དང་ རྒྱལ་གཞུང་ རྩོམ་ཚོགས་ཁང་ལས་ གསལ་སྟེན་ མཚོང་གནང་མི་ དེ་ལུ་ ཆ་གནས་ བརྩེ་སྲོལ་
 ཨིན། ཨིན་ཅུ་ ཁ་སྐད་ (ཨིང་ལི་ཤི་) གི་ རུས་རྟག་ལུ་ར་ སྐྱ་གདངས་ སྐབ་ལུགས་ ཚད་ལྡན་འདི་གི་
 གཞི་རྩ་ གཙོ་མོ་ (ཨིང་ལི་ཤི་) གི་ ཚོག་མཚོང་ སྐྱིག་ཐབས་ འབད་མི་ཚུ་གིས་ སྐྱ་གདངས་ཀྱི་ ཚད་
 གཞི་ ཚུལ་དང་ མཐུན་ཏེ་གཏོ་འབད་ བཟོ་འདི་ *Oxford English Dictionary* ཟེར་བའི་ ཚོག་
 མཚོང་ ཡིག་ཐོག་ ཐོ་དབ་ནང་ བཏོད་ཡོད་མི་དེ་ལུ་ ཆ་གནས་ བརྩེ་སྲོལ་གཏོགས་ *Her Majesty*
Queen Elizabeth II ཟེར་ ཨ་ཞེ་ (ཨི་ལི་ཚོ་བེད་) གཉེས་པ་གི་ བཞེད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ཚུ་ ཐང་
 ཁར་ ཞུན་དག་བརྒྱབ་འདི་ སྐབ་སྲོལ་ བཟོ་ཡོད་པ་ ཨིན།
 དཔྱེ་དི་དང་ ཆ་འདྲམ་སྟེ་ འབྲུག་གི་ གཞུང་སྐད་ ཚོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ སྐབ་ལུགས་ ཚད་ལྡན་
 འདི་གི་ གཞི་རྩ་འདི་ལ་ གཙོ་མོ་ ས་གནས་ (Wang Thimphu) མང་ ཐིམ་ཕུག་དང་ (The
 Pinakha) ཐེད་སྐུ་ན་ཁ་ གཉེས་ནང་ལུ་ རུས་ཨ་རྟག་ར་ སྐབ་སྲོལ་ཡོད་པའི་ གཡུས་སྐད་དེ་ལུ་ ཆ་
 གནས་ བརྩེ་སྲོལ་ཨིན། དི་འབད་མ་ལས་བརྟེན་ ཚོང་ཁའི་ བཞེད་སྐྱའི་ རྩེ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་
 འདི་ལ་ གཙོ་མོ་ སྐྱ་གདངས་ཀྱི་ གཞི་རྩ་ཚད་གཞི་ དི་དང་འབྲེལ་འདི་ འབྲི་དགོས་ཨིན།
 རྩེ་ དོན་ངོ་མ་ ཁ་སྐད་ (ཨིང་ལི་ཤི་) ནང་ སྐབ་སྲོལ་ཡོད་པའི་ བཞེད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ ལྷན་བྲལ་གས་
 དང་ལྡན་པའི་ ཐོག་ལུ་ སྐབ་སྲོལ་ ཡོད་མི་འདི་ཚུ་ གཙོ་མོ་ རྒྱལ་ཁབ་ *England*, (ཨིང་ལེ་རྩུ་) ཀྱི་
 རྩེ་ཕྱོགས་ ཁ་བུག་ལུ་ མི་རྣོ་བས་ ཉུང་སྤུ་ཅིག་གིས་ སྐབ་སྲོལ་ཡོད་པའི་ ཁ་དེ་ལུ་ གཞི་བཞག་འདི་
 སྐབ་སྲོལ་ དར་བྱབས་ འབྱུང་ཡོད་པ་ཨིན། ཨིན་ཅུ་ ཤེས་ཡོན་གྱི་ སྐྱུངས་བ་ སྲོམ་འབད་ ཡོད་མི་
 ཚུ་གིས་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ *England* (ཨིང་ལེ་རྩུ་) ཀྱི་ ས་གནས་ སོ་སོ་ཅིག་ནང་ སྐབ་པའི་ ཁ་
 སྐད་ སྐྱ་གདངས་ལ་ མ་འདྲམ་ *Yorkshire* (ཡོག་ཤཡེར་) ཟེར་འདི་ ཁ་སྐད་ སྐབ་མི་གཅིག་ ཨིན་

ཅུ དེ་གིས་ཡ་ (ཨིང་ལི་ཤི) གི་ཁ་སྐད་འདི་ སྐྱ་གདངས་ སྐྱོན་མེདཔ་འབད་ སྐབ་ཚུགསཔ་ཨིན།
 དི་འབདཝ་དང་ (ཨིང་ལི་ཤི) གི་ ཁ་སྐད་ སྐྱ་གདངས་སྐབ་ཐངས་ གཞན་མི་ཚུ་ནང་ལུ་ འཛེལ་
 བ་དང་ སྐྱོན་ཡོདཔ་ ཟུ་ལས་ར་ མེན་པའི་ཁར་ རྒྱལ་ཁབ་ Scotland (སི་ཀོ་ཀྲ་ལེ་རྩུ་), Wales
 (མེལ་སི་), Ireland (ཨིའི་རི་ལེ་རྩུ་), United States (ཡུ་ནའི་གུ་ཀྲ་སི་གུ་ཀྲ་སི་), Canada (ཀི་
 བེ་སྐྱ་), South Africa (སུ་ལུ་ཨུམ་རི་ཀ་), Australia (ཨུ་སི་གུ་ལི་ཡ་) དང་ New Zealand
 (ནི་ལུ་གཟི་ལེ་རྩུ་) ཚུ་ནང་ལུ་ སྐབ་སྐོལ་ཡོདཔའི་ ཁ་སྐད་ (ཨིང་ལི་ཤི) གི་ སྐྱ་གདངས་ སྐབ་ཐངས་
 མ་འདམ་ དེ་ཚུ་ལུ་ཡ་ མ་གཞི་ ཁ་སྐད་ འཛེལ་བའི་ སྐྱོན་ཟུ་ལས་ར་ མེདཔ་ཨིན། ཨིན་ཅུ་ ཁ་སྐད་
 (ཨིང་ལི་ཤི) གི་ བཛོད་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ སྐབ་ཐངས་ རྣམ་པ་སྐྱ་ཚོགས་ ལེ་ཤ་ཡོདཔ་ལས་ འདི
 ཚུ་ ག་ཡེ་ར་ *Oxford English Dictionary* ཟེར་བའི་ ཚིག་མཛོད་ ཐོ་དེབ་ནང་ལུ་ སྐྱ་གདངས་
 སྐྱ་ཚོགས་ ག་ར་ གཅིག་ཁ་འདུས་འདི་ འགྲེལ་བཤད་ འབད་ཐབས་ མེདཔ་ལས་བརྟེན་ དེ་ཚུ་གི་
 གལ་ལས་ སྐྱ་གདངས་ ཚོད་དང་ལྷན་མ་ གཅིག་ལུ་ གཞི་བཞག་འདི་ ཁ་སྐད་ སྐབ་ཐངས་ཀྱི་ འགྲི་
 ལུགས་ ཚོད་གཞི་ བརྟན་ཏོག་ཏོ་ གཅིག་འགྲུར་ ཐག་བཅད་དགོཔ་ ཨིན།

དཔྱེ་དེ་བཞིན་ཏུ་ འབྲུག་གི་ ས་གནས་ Paro སྤར་དང་ Hâ ལུ་ཚུ་ནང་ལུ་ སྐབ་སྐོལ་ཡོདཔའི་ ཁ་
 སྐད་ རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་འདི་ (Wang) ཐང་དང་ (Thê) ཐེད་ཚུ་ནང་ སྐབ་སྐོལ་ཡོདཔའི་ རྫོང་
 ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ཚུ་དང་ ལུར་ དུམ་དག་ཅིག་ མི་འདྲ་ དེ་འབད་ཅུ་ མ་གཞི་ ཁ་སྐད་དེ་ལུ་ མོར་བ་
 དང་ སྐྱོན་ཡོདཔ་ ཟུ་ལས་ར་ མེན། དི་འབདཝ་དང་ གོང་ལུ་ བཤད་ཡོདཔ་བཞིན་ཏུ་ བཛོད་སྐྱའི་ སྐྱ་
 གདངས་ སྐྱ་ཚོགས་ ག་ར་ གཅིག་ཁ་འདུས་འདི་ འགྲེལ་བཤད་ འབད་ཐབས་ མེདཔ་ལས་ རྫོང་
 ཁའི་ བཛོད་ཚིག་ ཚུ་ཡ་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ སྐྱ་གདངས་དང་ མཐུན་པའི་ སྐབ་སྐོལ་ འབྲུག་བ་
 མེདཔ་འབད་ འགྲི་དགོཔ་ལས་བརྟེན་ རྫོང་ཁའི་སྐྱ་གདངས་ ཁ་ལས་སྐབ་ཐངས་དང་ ཡི་གུ་ནང་
 འགྲི་ཐངས་ཀྱི་ ཚོད་གཞི་དེ་གཉིས་ སྐྱ་གདངས་ ཚོད་ལྷན་གཅིག་འགྲུར་ལུ་ གཞི་བཞག་འདི་ འགྲི་
 དགོཔ་ཨིན། དི་འབདཝ་ལས་ སྐྱ་གདངས་དང་ བརྟེན་པའི་ ཡི་གུ་འགྲི་ལུགས་འདི་ ལག་ལེན་
 འཐབ་འདི་ འགྲི་བ་ཅིན་ ང་བཅས་ར་ འབྲུག་གི་ རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་སྐད་ རྫོང་ཁ་འདི་ཡ་ རྫོ་མེན་
 གྱི་ཡིག་ཐོག་ འགྲི་དགོཔའི་ ཡིག་རིགས་ ཚུ་ནང་དང་ ལྷག་པར་དུ་ རྒྱལ་སྤྱིའི་ རྒྱང་བསྐྱགས་དང་
 གནས་ཚུལ་ དེ་ཚུ་ནང་ དུམ་ནམ་ར་འབད་ཅུ་ རྫོ་མེན་གྱི་ཐོག་ལུ་ར་ ཚོད་དང་ལྷན་པའི་ འགྲི་ལུགས་
 ཚུལ་དང་ མཐུན་ཏོག་ཏོ་ཅིག་འབད་ འགྲི་ཚུགས་པའི་ དོན་ བསྐྱབ་ཚུགས།

༤ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་དང་ ཆ་ལུགས་སྐད་རྒྱུ་ལ།

འབྲུག་གི་ གཞུང་སྐད་རྫོང་ལ་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ ཡིག་འབྲུ་ F, Q, V, དང་ X, གཞི་ ལག་ལེན་འཐབ་དགོས་ མེད་པ་ལས་བརྟེན་ རྫོ་མེན་གྱི་ གསལ་བྱེད་ ཉི་ཤུ་ཙུ་ རྟུག་ ཡོད་པའི་ནང་ལས་ གཙོ་བོ་ ཡིག་གཟུགས་ ཉི་ཤུ་ཙུ་གཉིས་དང་ དི་གིས་ ལ་སྐོང་འབད་ མངོན་གསལ་ཅན་གྱི་ སྐྱ་ལུགས་གྱི་ མཚན་རྟགས་ གསུམ་ ལག་ལེན་ འཐབ་དགོས་ཨིན། དེ་ལ་ དབྱངས་ཡིག་ རིང་བའི་ མཚན་རྟགས་ *circumflex accent* [^] བྱིམ་ཏོ་ *chimto* གཅིག་ དང་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་བསྐྱར་དེ་སྐྱབ་དགོ་པའི་ མཚན་རྟགས་ *diaeresis* [..] ཆོག་གཉིས་ *tshâ 'nyi* འབད་བའི་ མཚན་རྟགས་གཅིག་ དེ་ལས་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* ['] ཀོ་མ་ *koma*, གཅིག་ འབད་མ་དང་ བརྫོང་སྐྱ་ དག་ཏོག་ཏོ་སྐྱ་ ལྷོན་ཐབས་གྱི་ དོན་ལུ་ བསྐྱེམས་ གྱིས་ མངོན་གསལ་ཅན་གྱི་ མཚན་རྟགས་ གསུམ་ སྐྱི་མཐུན་གྱི་ཐོག་ལུ་ ལག་ལེན་འཐབ་ འབྲི་ སྲོལ་ ཡོད་མི་འདི་གིས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལ་ འདི་ལ་ འཛམ་གླིང་རྒྱབ་ཕྱོགས་ (ཡུ་རོ་ལི་ཡན་) གྱི་ རྒྱལ་ ལབ་རྒྱ་ནང་ ཡོད་པའི་ འབྲི་སྲོལ་ ལུ་དག་ དེ་རྒྱ་བཟུམ་སྤེ་ འབྲི་ལུགས་ ཡང་དག་ ཅིག་གི་ བྲངས་སུ་ རྫོང་པའི་ལར་ རྒྱལ་ཡོངས་གྱི་ བརྫོང་སྐྱ་ དག་ཏོག་ཏོ་སྐྱ་ ལྷོན་ཐབས་གྱི་ འོས་བབས་ད་ ལ་ ལྷན་མ་ འགྲོམ་ཨིན།

ལྟེ་ གཞུང་འབྲེལ་ལ་སྐད་ རྫོང་ལ་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ མངོན་གསལ་ ཅན་གྱི་ མཚན་རྟགས་ *diacritics* [^ .. '] གསུམ་ ལག་ལེན་འཐབ་ ཡོད་མི་འདི་ རྒྱལ་ལབ་ རྒྱ་ནག་དང་ *Vietnam* (བྷེད་ནམ་) དེ་ལས་ *French* (ཕི་རེན་ཚི) གི་ ལ་སྐད་ འབྲི་ལུགས་རྫོང་ དང་ འཕྱད་པ་ཅིན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལ་ འདི་ནང་ལུ་ མངོན་གསལ་ཅན་གྱི་ མཚན་རྟགས་ འབྲི་དགོས་ ལེ་ག་ གིས་ ཉུང་མ་ཨིན། དེ་འབད་མ་དང་ *Japanese* (རྒྱ་པ་འི་སི་) དང་ *Indonesian* (ཨིན་སྐོ་ནེ་ཤི་ ཡན་) དེ་ལས་ *Malay* (མ་ལེ་) གི་ ལ་སྐད་ འབྲི་ལུགས་ དེ་རྫོང་དང་ འཕྱད་པ་ཅིན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལ་ འདི་ནང་ལུ་ མངོན་གསལ་ཅན་གྱི་ མཚན་རྟགས་ འབྲི་དགོས་ མང་སུ་ ཡོད་པ་དང་ དེ་ལ་ རྒྱ་མཚན་ གཙོ་བོ་ སྐྱ་སྐད་གྱི་ རྒྱམ་བཞག་དང་ འབྲིལ་འདི་ *Japanese* (རྒྱ་པ་འི་སི་) དང་ *Indonesian* (ཨིན་སྐོ་ནེ་ཤི་ ཡན་) དེ་ལས་ *Malay* (མ་ལེ་) གི་ ལ་སྐད་ བརྫོང་སྐྱའི་ རྒྱམ་བཞག་ དེ་རྫོང་བ་ལ་ གཞུང་སྐད་རྫོང་ལའི་ བརྫོང་སྐྱའི་ རྒྱམ་བཞག་འདི་ དོན་ སྐྱ་བསྐྱེམ་མང་སུ་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ ཡིག་ ཐོག་ལུ་ མངོན་གསལ་ཅན་གྱི་ མཚན་རྟགས་ལ་ མང་སུ་ འབྲི་དགོས་ ཡོད་པ་ཨིན།

ལྟེ་ གལ་སྲིད་ རྫོང་ལའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་འདི་ (ཨིང་ལི་ཤི་) གི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་དང་ མི་ འབྲ་བས་ ཟེར་བའི་ བསམ་འཚར་རེ་ལ་ འབྲུང་པ་ཅིན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལ་འདི་གི་ དམིགས་ལུལ་དང་ རྒྱ་མཚན་གཙོ་བོ་ རྫོང་ལའི་ བརྫོང་སྐྱ་དེར་ དག་ཏོག་ཏོ་འབད་ ལྷོན་ཐབས་གྱི་དོན་ལུ་ ཨིན་པ་མ་

གཏོགས་ (ཨིང་ལིཤི) གི་ བཟོད་སྐྱེ་ ཉིང་སངས་ས་སྤྱི་ ལྷོན་ཐབས་ཀྱི་ རོན་ལུ་ མེས་ལས་ དེ་ལུ་
 བདེན་པ་ ལྷོམ་འབད་ར་ ཡོད་པའི་ཁར་ ལྷག་པར་དུ་ ལྷོ་མེན་ཚོང་ཁ་འདི་ (ཨིང་ལིཤི) གི་ འབྲི་
 ལུགས་ འདི་དང་ མ་འདྲ་བའི་ རོན་ཚོན་ གལ་ཅན་ ཁག་གཉིས་ ཡོད་པ་ཨིན། ལྷོ་ རོན་ཚོན་ དང་
 པ་ ཚོང་ཁ་དང་ (ཨིང་ལིཤི) གི་ བཟོད་སྐྱེའི་ དབྱེ་བ་དང་ རྩུབ་པར་འདི་ཚུ་ མ་འདྲཱ་ རྒྱ་ཚེདྲིག་ཏོ་
 འབད་ར་ ཡོད་པ་ལས་ དེ་ལ་ (ཨིང་ལིཤི) གི་ ཁ་སྐད་ནང་ལུ་ **th** ཟེར་ གྲིས་ཡོད་པའི་ ལྷོ་འདི་ ཚོང་
 ཁ་ནང་དང་ གཞན་ཁ་སྐད་ མང་ཤོས་ཅིག་ནང་ར་ ལྷོ་འདི་ མེད་པའི་ཁར་ ད་ལུ་ (ཨིང་ལིཤི) གི་ ཁ་
 སྐད་ནང་ **ch** ཟེར་ གྲིས་ཡོད་པའི་ ལྷོ་འདི་ ལྷོ་སྐད་རིག་པའི་ རྣམ་བཞག་དང་ འཁྲིལ་པ་ཅིན་ ཚོང་
 ཁའི་ ཡིག་གཟུགས་ (ཅ) དང་ (ཆ) གཉིས་ ག་ད་ལ་ ཡིག་གཱའི་འབྲེལ་བ་ འབྲིག་མི་ཚུགས་པ་
 ཨིན། དེ་ལས་ རོན་ཚོན་ གཉིས་པ་ (ཨིང་ལིཤི) གི་ ཁ་སྐད་ འབྲི་ལུགས་འདི་ བཟོད་སྐྱེ་ད་ལ་ མི་
 མཐུན་པའི་ཁར་ ལས་ལུགས་ད་ལ་ མི་མཐུན་མ་ལས་བརྟེན་ རན་འཚོམས་ལས་ བརྒྱལ་བའི་ ཚུལ་
 དང་ མི་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ ལྷབས་ མ་བདེ་ལག་ཁ་ གཅིག་ཨིན།

མ་གཞི་ (ཨིང་ལིཤི) གི་ ཁ་སྐད་ འབྲི་ལུགས་འདི་ བཟོད་སྐྱེའི་ ལྷོ་གདངས་དང་ འཁྲིལ་དེ་འབྲཱི་
 མེན་ལུ་ དབྱེ་ འོག་ལུ་ གསལ་ལྷོན་ འབད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ བཟོད་སྐྱེའི་ ལྷོ་གདངས་ དག་ཏོག་ཏོ་
 ལྷོ་ ལྷོན་ཐབས་ཀྱི་ རོན་ལུ་ *Oxford English Dictionary* ཟེར་བའི་ ཚིག་མཚོ་ད་ རང་ལུ་ (ཨིང་
 ལིཤི) གི་ ལྷོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་ ཚོད་ལུན་ སོ་སོ་གཅིག་ལ་ ཡོད་པ་ཨིན། ལྷོ་འ་ནི་
 (ཨིང་ལིཤི) གི་ ལྷོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ལྷོ་མེན་ཚོང་ཁ་དང་ འབྲུད་པ་ཅིན་ ལྷག་
 པར་དུ་ མགུ་ཉོགས་སི་སི་གི་ འབྲི་ལུགས་གཅིག་ ཨིན་པའི་ཁར་ (ཨིང་ལིཤི) ལྷོ་མཐུན་གྱི་ ཐོག་
 ལུ་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ལྷོ་གདངས་ ལྷབ་ཐངས་དང་ འཁྲིལ་པ་ཅིན་ ཡི་གཱ་འབྲི་ལུགས་ཀྱི་ ལམ་
 ལུགས་དང་ མ་པ་ལས་ར་ མི་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་གཅིག་ཨིན། དེ་མ་ཚད་ ཁ་སྐད་ བཟོད་སྐྱེའི་
 ལྷོ་གདངས་དང་ ཡི་གཱའི་ ལྷོ་བ་སྐྱེར་ གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ འདྲ་མཚུངས་ཀྱི་ འབྲེལ་བ་ལ་ མེད་པའི་
 ཁར་ ལྷོ་བ་སྐྱེར་ ལྷོ་གཅིག་ལུ་ ལྷོ་གདངས་ ལྷོ་བ་ཚུལ་ ལག་ལེ་ཤ་འབད་ ཡོད་པ་དང་ དེ་ལས་ ལྷོ་
 གདངས་ གཅིག་ལུ་ ལྷོ་བ་སྐྱེར་ འབྲི་ལུགས་ རྣམ་པ་སྐྱ་ཚོགས་འབད་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ (ཨིང་
 ལིཤི) ལྷོ་བ་སྐྱེར་གྱི་ ཤེས་ཡོན་འདི་གིས་ རོན་ འཚོལ་བའི་ ལམ་བདའ་འདི་ འཁྲིད་འཁྲོ་བའི་ ཉེན་
 ཁ་ལ་ ལྷོམ་འབད་ར་ ཡོད་པ་ཨིན།

THE SAME ENGLISH SPELLING REPRESENTS
DIFFERENT ENGLISH SOUNDS.

	<u>English word</u>	<u>Phonological transcription</u>	<u>English spelling</u>	<u>speech sound</u>
(1)	enough	[ɪnʌf]	ough	[ʌf]
	although	[ɔ:lðəʊ]		[əʊ]
	through	[θru:]		[u:]
	thought	[θɔ:t]		[ɔ:]
	drought	[draʊt]		[aʊ]
(2)	chauffeur	[ʃəʊfə]	ch	[ʃ]
	cheese	[tʃi:z]		[tʃ]
	ache	[ek]		[k]
	loch	[lɒx]		[x]
(3)	woman	[wʊmən]	o	[ʊ]
	women	[wɪmɪn]		[ɪ]
	polish	[pɒlɪʃ]		[ɒ]
	Polish	[pəʊlɪʃ]		[əʊ]
	occur	[əkɜ:r]		[ə]
	womb	[wu:m]		[u:]
	glory	[glɔ:ri]		[ɔ:]

DIFFERENT ENGLISH SPELLINGS REPRESENT
THE SAME ENGLISH SOUND.

English word	Phonological transcription	English spelling	speech sound
(1) nation	[neɪʃən]	ti	} [ɪ]
chamois	[ʃæmwaɪ]	ch	
show	[ʃəʊ]	sh	
Asian	[eɪʃən]	si	
ocean	[əʊʃən]	ce	
schist	[ʃɪst]	sch	
(2) sew	[seʊ]	ew	} [əʊ]
sow	[seʊ]	ow	
knoll	[nəʊl]	o	
dough	[dəʊ]	ough	
beau	[bəʊ]	eau	
foe	[fəʊ]	oe	
load	[ləʊd]	oa	
soul	[seʊl]	ou	
pole	[pəʊl]	o...e	

English word	Phonological transcription	English spelling	speech sound
(3) chalet	[ʃæleɪ]	et	[eɪ]
whey	[weɪ]	ey	
pray	[preɪ]	ay	
lei	[leɪ]	ei	
touché	[tuʃeɪ]	é	
neighbour	[neɪbər]	eigh	
negation	[nɪgeɪʃən]	a	

གོང་ལུ་ དཔྱེ་སྟོན་འབད་ ཡོད་མི་ དེ་ཚུ་གིས་ (ཨིང་ལི་ཤི་) འདི་ རྒྱ་མཚན་ ག་ཅི་ལས་བརྟེན་ རྫོ་
 མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་གི་ དཔེ་དང་གཞི་ མ་བདུབ་ཨིན་ན་གི་ རྫོ་ར་ལས་ དོན་ གསལ་
 ཏོག་ཏོ་འབད་ རྟོན་མ་ཨིན། རྟེ་ དོན་དང་མི་འགལ་ཅུ་ འགལ་མ་བཟུམ་སྟེ་ ཚོར་བའི་ རྫོ་མེན་རྫོང་
 ལའི་ འབྲི་ལུགས་ བཟོ་བཀོད་འདི་ རྒྱ་དས་བ་ མེད་དེ་འབད་ཅུ་ ཉེ་མ་ལས་ར་ རྫོན་གོང་གི་ (ཨིང་
 ལི་ཤི་) *Anglo-Saxon* ཟེར་བའི་ ཐོག་ལུ་ ཤེས་ཡོན་ ཡོད་མི་ཚུ་གི་ དོན་ལུ་ ཤར་ཕྱོགས་ (ཨི་ཤི་
 ཡན་) གྱི་ རྒྱལ་ཁབ་ ཚུ་ནང་གི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་ དེ་ཚུ་གི་གལ་ལས་ ལྷག་
 པར་དུ་ ལག་ལེན་འབབ་ལོ་ བདེ་ཏོག་ཏོ་ བསྐྱུས་པ་གཅིག་འབད་ བཟོ་དེ་ཡོད་པ་ཨིན། དི་འབད་མ་
 ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ (ཨིང་ལི་ཤི་) གི་ ཡིག་རྒྱུད་དང་ ཡི་གུ་ གཅིག་ཁ་བསྐྱུས་
 འདི་ རྫོ་གདངས་ ལག་ལེན་ འབབ་བདུབ་པའི་ རྫོ་ཚད་དང་བསྐྱུན་དེ་འབྲི་དགོ་པའི་ཁར་ རྒྱལ་སྤྱིའི་
 བརྗོད་སྒྲི་ ཉིང་སངས་ས་སྟེ་ རྟོན་ཐབས་གི་ ལཱ་ལས་ལུགས་ ལྷར་དུ་ རྫོང་ལའི་ མདོན་གསལ་ཅན་
 གྱི་ མཚན་རྟགས་ དེ་ཚུ་ཡ་ བརྗོད་སྒྲི་དང་ བསྐྱུན་དེ་འབྲི་དགོ་པ་ཨིན།

རྟེ་ འབྲུག་མི་དང་ རྱི་མི་ མང་ཤོས་ར་ (ཨིང་ལི་ཤི་) གི་ འབྲི་ལུགས་ཐོག་ལུ་ གོམས་འབྲིས་རྒྱུད་
 ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ ལག་ལེན་ འབབ་བདུབ་པའི་ རྒྱུད་རྣམ་ཅན་གྱི་ འབྲི་ལུགས་ལུན་དག་འདི་ རྫོ་མེན་
 རྫོང་ལའི་ བཟོ་བཀོད་གཅིག་ཨིན། དི་འབད་མ་དང་ འབྲི་ལུགས་ (ཨིང་ལི་ཤི་) གི་ རྫོ་གདངས་དང་
 ཚེ་འབྲུག་ཅམ་ཅིག་གིས་ རྒྱལ་སྤྱིའི་ གཡུས་སྐད་ འབྲི་ལུགས་ ལམ་ལུགས་ ཚུ་ནང་ལུ་ རྫོ་མེན་
 རའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་གི་ རྒྱ་ཚད་དང་ལྷན་པའི་ ར་ཁུངས་ཡ་ འཕྲོད་མི་ཚུ་གསལ་ དོན་ཡ་ མཐར་
 འཕྲོལ་མི་ཚུ་གསལ་ཨིན། དི་ཡ་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ འབྲི་ལུགས་ ལེགས་ཞེས་འབད་ མཐར་འཕྲོལ་
 ཡོད་མི་ རྒྱ་ནག་གི་ གཞུང་འབྲེལ་ཁ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་སྟེལ་ *Pinyin* (པིན་ཡིན་)

ཟེར་བའི་ འགྲི་ལུགས་འདི་ (ཨིང་ལི་ཤི) གི་ འགྲི་ལུགས་ འདི་དང་ ཟུར་ཅམ་ཡ་ མ་འདྲ་དེ་འབད་
ཅུ་ འགྲི་སྟོན་ བད་སྟོན་འབད་འདི་ ལོ་རྩི་ དག་པ་ཅིག་གི་ ནང་འཁོད་ནང་ར་ རྒྱལ་སྤྱིའི་ནང་ལུ་ རྒྱབ་
སྐྱེལ་ མཚུགས་ཐོག་ལུ་ སང་ཡོད་པ་ཨིན། ཨིན་ཅུ་ (ཨིང་ལི་ཤི) གི་ རྒྱུད་ཡིག་ འགྲི་ཤེས་མི་ཚུ་ལུ་
འཛམ་གླིང་ ཤར་ཕྱོགས་ (ཨོ་ཤི་ཡན) རྒྱལ་ཁབ་ ཚུ་ནང་གི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འགྲི་ལུགས་ དེ་
ཚུ་གི་ གྲལ་ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འགྲི་ལུགས་འདི་ ཉེ་མ་ལས་ར་ གོམས་འདིས་ རྫོང་ཡོད་པའི་
འགྲི་ལུགས་ཅིག་ བཟུམ་སྡེ་ ཚོར་བའི་ཁར་ ལྷག་པར་དུ་ འབྲུག་པའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འགྲི་
ལུགས་འདི་ འགྲི་ལུགས་ གཞན་ཚུ་དང་ཕྱེད་པ་དང་ ལྷག་ཅུ་ཡ་ འཇམ་ཉོང་ཉོང་འབད་ ཤེས་ཚུགས་པ་
གཅིག་ཨིན།

སྟེ་ གཞུང་འབྲེལ་ རྫོང་ཁའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འགྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ དོན་ཚན་རོམ་ གཅིག་
ཡིག་འབྲུ་ c, འདི་ ལག་ལེན་འབབ་ འགྲི་དགོ་པའི་ རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་ཚིག་གི་ རྒྱ་གདངས་ བཞི་
ཡོད་མི་འདི་ཡ་ (ཅ་ c, ཚ་ ch, ཕ་ pc, ཕ་ pch) ཟེར་ འགྲི་དགོ་པ་དང་ དེ་ལས་ བརྗོད་སྡེ་ (ཅ་ c)
སྟོན་ནའི་དོན་ལུ་ ཡིག་འབྲུ་ c, འདི་ ལག་ལེན་འབབ་ འགྲི་དགོ་མི་འདི་ཡ་ གཙོ་བོ་སྟེ་ (ཨོ་ཤི་ཡ་)
གི་ རྒྱུད་རིགས་ ཚུ་གི་དོན་ལུ་ འཛམ་གླིང་ རྒྱལ་སྤྱིའི་ བརྗོད་སྡེ་ དག་ཉལ་ཉལ་སྟེ་ སྟོན་ཐབས་ཀྱི་
འགྲི་ལུགས་ ཚུ་དལ་ ཆམ་ཐུན་པའི་ཁར་ ལྷག་པར་དུ་ ཁ་སྐད་ Malay (མ་ལི) དང་ Indonesian
(ཨིན་སྟོན་མི་ཡན) གི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འགྲི་ལུགས་ ཚུ་ནང་ལུ་ཡ་ བརྗོད་སྡེ་ (ཅ་ c) སྟོན་
ནའི་དོན་ལུ་ ཡིག་འབྲུ་ c, འདི་ ལག་ལེན་འབབ་ འགྲི་དོ་ ཡོད་པ་ལས་ བརྗོད་དེ་ཨིན། སྟེ་ བརྗོད་སྡེ་
(ཅ་ c) ཟེར་ སྟོན་ནའི་དོན་ལུ་ (ཨིང་ལི་ཤི) གི་ རྒྱ་གདངས་ གཅིག་ལུ་ ཡི་གུ་ གཉིས་ གཅིག་ཁར་
འདུས་འདི་ ch ཟེར་ འགྲི་ནི་གི་ རེ་འདོད་བསྐྱེད་མི་འདི་ རྒྱ་སྐད་རིག་པའི་ ལམ་ལུགས་དང་ འཁྲིལ་
པ་ཅིན་ འགྲི་ལུགས་ རྒྱུད་སྐྱེལ་ ཕ་ལས་ར་ འབད་མི་ཚུགས། དི་ཡ་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ (ཨིང་ལི་ཤི)
གི་ ཁ་སྐད་ནང་ church ཟེར་བའི་ བརྗོད་སྡེ་འདི་ སྟོན་ནའི་དོན་ལུ་ ཡི་གུ་ ch ཟེར་ གིས་དེ་སྟེ་སྟོན་
འབད་ ཡོད་མི་འདི་ རྒྱ་སྐད་རིག་པའི་ རྣམ་བཞག་དང་ འཁྲིལ་པ་ཅིན་ (ཅ་ c) ཟེར་བའི་ རྫོང་ཁའི་
བརྗོད་སྡེ་ འདི་དང་ ཕ་ལས་ར་ མི་འདྲ། དི་འབད་ཐ་ལས་ གོང་གི་ འགྲི་ལུགས་ འཛམ་བ་ཡོད་མི་ དེ་
ལས་བརྗོད་འདི་ འགྲི་ལུགས་ཀྱི་ ཚད་གཞི་ གཞན་མི་ཚུ་ཡ་ མེད་པ་བཏང་པའི་ ཉེན་ཁ་ཡོད། དི་ཡ་
དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ གོང་གི་ འགྲི་ལུགས་ མ་དག་པ་འདི་ ལག་ལེན་འབབ་པ་ཅིན་ དེ་ལས་ དི་དང་ ཆ
འདྲ་བའི་ རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་ཚིག་གི་ རྒྱ་གདངས་ གཞན་མི་གསུམ་ ཡོད་མི་འདི་ཡ་ འགྲི་ལུགས་ མ་
དག་པའི་ཐོག་ལུ་ (ཚ་ chh, ཕ་ pch, ཕ་ pchh) ཟེར་ འགྲི་དགོ་པའི་འགྲུར་ འགྲོ་འོང་།

སྟེ་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འགྲི་ལུགས་ རྒྱན་དག་འབད་ ཡོད་མི་ཚུ་ནང་ བརྗོད་ཚིག་གི་ རྒྱ་གདངས་
གཅིག་ སྟོན་ནའི་དོན་ལུ་ ཡི་གུ་ བཞི་ གཅིག་ཁར་སྐྱུར་འདི་ འགྲི་སྟོན་ལ་ མེད་པ་བཞིན་དུ་ རྫོང་ཁ་རྫོ་
མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འགྲི་ལུགས་ རྒྱན་དག་དེ་ནང་ལུ་ཡ་ རྒྱ་གདངས་ གཅིག་ སྟོན་ནའི་དོན་ལུ་ ཡི་

གུ་བཞི་གཅིག་ཁར་འདུས་དེ་འགྲི་སྲོལ་མ་པ་ལས་ར་མེད་པ་ཞིན། དེ་འབད་མ་ལས་ རྫོང་ཁའི་
 བརྗོད་ཚོག་ (ཕུ་ pch) ཟེར་བའི་ བརྗོད་སྐྱ་གཅིག་སྟོན་ཞིའི་དོན་ལུ་ཡ་ཡི་གུ་གསུམ་འདུས་དེ་
 ལས་བརྒྱལ་འདི་འགྲི་སྲོལ་མེད་པ་ཞིན། དེ་མ་ཚང་འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་འདི་དུ་ཚུན་རྒྱལ་ཁབ་
 Britain (བི་རི་ཀུའན) དང་གཞན་རྒྱལ་ཁབ་ག་གི་མངའ་འོག་ལུ་ཡ་མ་ཚུད་པར་ཚོས་སྲིད་
 ལུགས་གཉིས་ཀྱི་དཔལ་དང་ལྷན་པའི་རང་དབང་རང་བཅོམ་གྱི་རྒྱལ་ཁབ་གཅིག་འབད་ར་སྲོད་
 ཡོད་པ་ལས་བརྗོད་རྫོང་ཁའི་བརྗོད་སྐྱ་ (ཅུ་ c) ཟེར་བའི་སྐྱ་འདི་(ཨིང་ལི་ཤི) གི་འགྲི་ལུགས་ ch
 ཟེར་འགྲི་སྲོལ་ཡོད་མི་འདི་དང་འདྲ་དགོ་པའི་ར་ཁུངས་ཡ་མེད་པའི་ཁར་(ཨིང་ལི་ཤི) གི་འགྲི་
 ལུགས་འདི་འཛམ་གླིང་རྒྱལ་སྤྱིའི་འགྲི་ལུགས་ཚད་གཞི་དཔལ་ཚམི་མཐུན། ལྟེ་(ཨིང་ལི་ཤི)
 ནང་ch ཟེར་འགྲི་སྲོལ་ཡོད་པའི་སྐྱ་གདངས་འདི་French (ཕི་རེ་ཚཱི) གི་ཁ་སྐད་འགྲི་ལུགས་
 ནང་tch དང་Czech (ཅེག) ནང་č དེ་ལས་Italian (ཨི་ཀ་ལི་ཡན) ནང་c དང་German
 (རྒྱའ་ལྷན) གི་ཁ་སྐད་འགྲི་ལུགས་ནང་tsch ཟེར་གྲིས་དེ་སྐྱ་སྟོན་འབད་དོ་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་
 གོང་གི་སྐད་རིགས་འགྲི་ལུགས་དེ་ཚུའི་གཡལ་ལས་གཅིག་གིས་ཡ་རྫོང་ཁའི་སྐྱ་གདངས་ (ཅུ་
 c) དང་(ཚུ་ ch) གཉིས་ཀྱི་བར་ནའི་བརྗོད་སྐྱའི་དབྱེ་བ་དང་ཁུད་པར་སོ་སོ་འབད་ལྱི་འདི་བརྗོད་
 སྐྱ་གསལ་ཏོག་ཏོ་འབད་སྟོན་མི་ཚུགས།

དེ་འབད་མ་ལས་ རྫོང་ཁའི་སྐྱ་གདངས་ (ཅུ་ c) དང་(ཚུ་ ch) གཉིས་ལུ་སྤྲེལ་སྦྱར་ ch དང་ chh
 ཟེར་འགྲི་མི་འདི་ཡ་སྤྲེལ་སྦྱར་མ་དག་པའི་སྟོན་སྟོན་ཡོད། དེ་བཞིན་དུ་གོང་གི་སྤྲེལ་སྦྱར་
 གཅིག་བརྒྱུས་ chh ཟེར་འགྲི་མི་འདི་(ཨིང་ལི་ཤི) གི་འགྲི་སྲོལ་སྤྲེལ་སྦྱར་འདི་དང་ཚམི་མཐུན་
 དོ་བཟུམ་སྤྲེལ་འགྲི་ལུགས་ c ཟེར་འགྲི་མི་འདི་ཡ་(ཨིང་ལི་ཤི) གི་འགྲི་སྲོལ་འདི་དང་མ་པ་ལས་
 ར་མ་འདྲ་བའི་སྤྲེལ་སྦྱར་ཅིག་ཞིན།

ལྟེ་དོ་རོ་སྐྱ་སྐད་རིག་པའི་རྣམ་བཞག་དང་ལམ་ལུགས་ཚུ་དང་འཁྲུལ་པ་ཅིན་སྟོན་གོང་ལུ་ཚར་
 གཅིག་རྒྱལ་ཁབ་གཞན་གྱི་མངའ་འོག་ལུ་ཚུད་སོང་པའི་རྒྱུན་དེ་ལས་བརྗོད་རྫོ་མེན་ནའི་གཞེ་
 ཤན་འགྲི་ལུགས་དེ་ནང་ཁ་སྐད་གཞན་གྱིས་འགྲེལ་བ་དང་ལུགས་རྒྱུན་བརྒྱུ་འོང་ཟེར་བའི་
 དོས་ལེན་ཡ་འབད་མི་ཚུགས། ག་ཅི་འབད་ཟེར་བ་ཅིན་རྒྱལ་ཁབ་Indonesia (ཨིན་སྐྱོན་ཞི་ཤི་
 ཡ་) འདི་ཉེ་མ་Dutch (སྤུ་ཚཱི) རྒྱལ་ཁབ་གྱི་མངའ་འོག་ལུ་ཚུད་ཡོད་པ་དང་དེ་སྐད་Bahasa
 Indonesia (ཐོ་ཏེ་ས་ཨིན་སྐྱོན་ཞི་ཤི་ཡ་) ཟེར་བའི་ཁ་སྐད་འདི་Dutch (སྤུ་ཚཱི) གི་སྤྲེལ་སྦྱར་འགྲི་
 ལུགས་དང་འཁྲུལ་དེ་རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་འགྲི་སྲོལ་དར་ཁུབ་འབྲུང་ཡོད་པ་དང་དེ་ལས་རྒྱལ་
 ཁབ་Malaysia (མ་ལི་ཤི་ཡ་) ནང་ལུ་(ཨིང་ལི་ཤི) གི་སྤྲེལ་སྦྱར་དང་འཁྲུལ་པའི་འགྲི་ལུགས་
 ཅིག་ལག་ལེན་འཐབ་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་སྤྱི་ལོ་ ༡༩༧༠ ལུ་སྐྱ་གདངས་ [u] སྟོན་ཞིའི་དོན་ལུ་ཉེ་

མ་ Dutch (གྲུ་ཚི) གི་ ཡི་གུ་འི་ སྤྱེབ་སྦྱོར་ oe, ཟེར་ འབྲི་སྲོལ་ ཡོད་མི་འདི་ འོག་ འགྱུར་བཅོས་
འབད་འདི་ u, ཟེར་ འབྲི་སྲོལ་ བཅུགས་ཏུག།

སྟེ་ རྒྱལ་ཁབ་ Indonesia (ཨིན་སྦྱོར་ནེ་ཤི་ཡ་) འདི་ སྦྱི་ལོ་ ༡༯༥༩ ལུ་ རྒྱལ་ཁབ་ Netherlands
(ནེ་རྩར་ལེན་སི་) གྱི་ མང་འོག་ལས་ འོག་རང་དབང་ ཐོབ་ཡོད་པ་དང་ དེ་ལས་ སྦྱི་ལོ་ ༡༯༥༧ ལུ་

Malaysia (མ་ལེ་ཤི་ཡ་) རྒྱལ་ཁབ་འདི་ Britain (བླི་རི་ཀུན་) རྒྱལ་ཁབ་ལས་ འོག་རང་དབང་
རང་བཅོན་ ཐོབ་ཡོད་པ་ལས་ སྦྱི་ལོ་ ༡༯༧༢ ལུ་ Malaysia (མ་ལེ་ཤི་ཡ་) དང་ Indonesia

(ཨིན་སྦྱོར་ནེ་ཤི་ཡ་) རྒྱལ་ཁབ་གཉིས་ མཉམ་འབྲེལ་གྱི་ ཐོག་ལུ་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་
ལུགས་ གཅིག་སྦྲིལ་ ཚོད་ལྷན་གཅིག་གི་ ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ བཅུགས་པའི་སྐབས་ལུ་ འགྱུར་

བཅོས་ དུམ་དག་རེ་ལས་བརྒལ་ བརྒྱབ་མ་དགོ་པ་ལས་ དི་ཡ་ དཔྱེ་འབད་བཅོན་ [c] (ཅ) ཟེར་
བའི་ རྒྱ་གདངས་གཅིག་ སྟོན་ནའི་དོན་ལུ་ Malaysia (མ་ལེ་ཤི་ཡ་) རྒྱལ་ཁབ་ནང་ (ཨིང་ལི་ཤི་)

གི་ སྤྱེབ་སྦྱོར་ཐོག་ལུ་ ch, ཟེར་ འབྲི་དོ་ཡོད་པ་དང་ དེ་ལས་ རྒྱལ་ཁབ་ Indonesia (ཨིན་སྦྱོར་ནེ་ཤི་
ཡ་) ནང་ལུ་ Dutch (གྲུ་ཚི) གི་ སྤྱེབ་སྦྱོར་ཐོག་ལུ་ tj ཟེར་ འབྲི་སྲོལ་ ཡོད་མི་འདི་ (ཨི་ཤི་ཡན་)

གྱི་ སྤྱེབ་སྦྱོར་ འོག་ལུ་ཉན་དག་བརྒྱབ་འདི་ ཡིག་འབྲུ་ c གཅིག་ལུ་ བཟོ་བཀོད་ འབད་ཡོད་པ་ཨིན།
དཔེར་ན་ Indonesian (ཨིན་སྦྱོར་ནེ་ཤི་ཡན་) དང་ Malay (མ་ལེ་) གི་ ཁ་སྐད་ནང་ ‘cat’ གྱི་ལི་

ཟེར་བའི་ ཚིག་འདི་ (ཀ་ཅིང་) ཟེར་ མ་གཞི་ ཁ་ལས་སྐབ་པའི་ རྒྱ་གདངས་གཅིག་ ཨིན་ཏུ་ སྤྱེབ་
སྦྱོར་ ཡིག་ཐོག་ ལྷགས་དང་ Indonesian (ཨིན་སྦྱོར་ནེ་ཤི་ཡན་) ཚུ་གིས་ koetjing ཟེར་ Dutch

(གྲུ་ཚི) གི་ ཡི་གུ་འི་ སྤྱེབ་སྦྱོར་ འདུ་འཛོམས་ཡོད་པའི་ རྒྱ་དང་འབྲེལ་ དེ་ལྷག་དོ་ཡོད་པ་ དང་ དེ་
ལས་ རྒྱལ་ཁབ་ Malaysia (མ་ལེ་ཤི་ཡ་) ནང་ལུ་ འཛི་ཚིག་འདི་ kuching ཟེར་ བརྫོད་སྐྱ་ སོ་

སོ་འབད་ ལྷག་དོ་ ཡོད་པ་ཨིན། དེ་འབད་མ་ལས་བརྟེན་ Indonesians (ཨིན་སྦྱོར་ནེ་ཤི་ཡན་སི་)
དང་ Malaysians (མ་ལེ་ཤི་ཡན་སི་) ཚུ་གིས་ གཅོ་པོ་ ཁོང་རའི་ ཁ་སྐད་ཀྱི་ རྒྱ་གདངས་ རོ་མ་

ལུ་ གཞི་བཞག་ཐོག་ རྒྱ་སྐད་རིག་པའི་ ལམ་ལུགས་དང་ མཐུན་པའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་
ལུགས་ ཚོད་དང་ལྷན་ཉོག་ཉོག་གཅིག་ འབྲི་སྲོལ་བཅུགས་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ ད་ ‘cat’ གྱི་ལི་ ཟེར་

བའི་ ཚིག་འདི་ཡ་ kucing ཟེར་ སྤྱེབ་སྦྱོར་ གཅིག་འབད་ ཡིག་ཐོག་ ལྷག་ཏུ་ ཁ་ལས་སྐབ་ཏུ་ རྒྱ་
གདངས་ གཅིག་འབད་ བཟོ་ཡོད་པ་ཨིན།

སྟེ་ གོང་ལུ་ བཤད་ཡོད་པ་བཞིན་ཏུ་ འཛོམ་གྲིང་ནང་ ཡོད་པའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལུགས་
ཡོད་རིགས་རྣམ་ ག་ར་ དང་པ་ ཚོར་གཅིག་ འབྲི་ཐངས་ ལྷག་དགོ་པ་ ཡོད་དོ་བཟུབ་འབད་ རྫོ་མེན་

རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ཡ་ མགུ་དང་པ་ ཚོར་གཅིག་ ཚུལ་བཞིན་ཏུ་ འབྲི་ཐངས་ ལྷག་འདི་
ཤེས་དགོ་པ་ མ་གཏོགས་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ཞེ་འབད་ར་ རང་བཞིན་གྱིས་འབད་ རྒྱུང་མི་བཏུབ། དེ་

འབད་མ་ལས་ ཁ་སྐད་ བརྫོད་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་འདི་ཚུ་ ཚུལ་བཞིན་ཏུ་ མ་ལྷག་པར་ རྫོ་མེན་ནའི་

གཟེ་ཤན་ འགྲི་ལུགས་འདི་ རང་བཞིན་གྱིས་འབད་ ཤེས་ཚུགས་པའི་ རེ་བ་ཡ་ བསྐྱེད་མི་མི་འོང། དེ་
བཟུམ་འབད་ ར་བཅས་ར་ ག་ར་འབད་ཅུ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་འདི་ཡ་ ཉེ་མ་ཚར་གཅིག་
སྐབ་ཐངས་ མ་ལྷུབ་པར་ དེ་འཕྲོས་ལས་ སྐབ་མི་ཚུགས། ཨིན་ཅུ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འགྲི་ལུགས་
འདི་ ལ་སྐད་ བརྫོང་སྐྱའི་ སྐྱ་གདངས་ད་ཡ་ མཐུན་པའི་ཁར་ འགྲི་ལུགས་ གོ་ཤིམ་ཚད་ལྡན་གཅིག་
ཨིམ་ལས་བརྟེན་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འགྲི་ལྲོལ་ དེ་ཚུ་གི་ གྲལ་ལས་ འགྲི་ལུགས་ གོ་བདེམ་
འཇམ་ཤོས་ཅིག་གི་ གྲང་ལུ་ ཚུད་པ་ཨིན།

དེ་འབད་མ་ད་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འགྲི་ལུགས་ བཟོ་བཀོད་འདི་ སྐྱ་སྐད་རིག་པའི་ ལམ་ལུགས་ ཚུ་
དང་ ལེགས་ཞེས་འབད་ མཐུན་ཡོད་མི་འདི་གིས་ འགྲི་ལུགས་འདི་ དི་བ་ཡ་ལྷག་པའི་ བསྐྱེད་པ་
ཅིག་འབད་ བཟོ་མི་ལུ་ རྒྱུ་སྐྱོར་དང་ སྐྱ་སྐད་རིག་པའི་ཐོག་ལུ་ ཤེས་ཡོན་དང་ སྐོབ་སྐྱོང་མེད་པའི་
ལོ་རྒྱུས་རེ་ འབྱུང་མི་འདི་ཚུ་ མ་གཞི་ དོན་རེ་མ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འགྲི་ལུགས་ གསར་པ་གཅིག་
ལྷུབ་མི་ལུ་ དུངས་འདོད་ མེད་པའི་ རྟགས་སྟོན་མ་ ཨིན་པས། དེ་ལས་ ལྷན་ཚོགས་ནང་ལུ་ གོ་དོ་
བཟུམ་སྐེ་བ་ཅིན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འགྲི་ལྲོལ་ ལམ་ལུགས་ ཚུལ་དང་ མཐུན་མ་འབད་ བཟོ་བཀོད་
འབད་ ཡོད་མི་འདི་ ལ་ལུ་གཅིག་གིས་ དོན་འབྱུལ་བ་འབད་ གོ་འདི་ འགྲི་ལུགས་འདི་ མགུ་ཉེག་
དག་ མའོ་མེད་པ་ རྫོང་ཁའི་ བརྫོང་སྐྱ་ད་ཡ་ མ་འདྲ་བའི་ འགྲི་ལུགས་ ཚུལ་དང་ མ་མཐུན་མ་ཅིག་
ཨིམ་པས་ ཟེར་བའི་ ལོ་རྒྱུས་ཡ་ དུམ་དག་རེ་ གོ་ཤིམ་ཨིན་པས། དེ་འབད་མ་ལས་ ལྷན་ཚོགས་ནང་
ལས་ འབྲུག་གི་ རྒྱལ་ཡོངས་ གཞུང་སྐད་ རྫོང་ཁའི་ དོན་ལུ་ སྐྱ་གདངས་ འབྲུལ་བ་མེད་པའི་ རྫོ་
མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་འགྲི་ལུགས་ ཚད་ལྡན་ རྒྱན་དག་ཅིག་ འོས་བབས་དང་ བསྐྱེད་དེ་བཟོ་བཀོད་
འབད་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འགྲི་ལུགས་འདི་ དང་པ་ འགྲི་ལུགས་ ལྷུབ་ཅུ་ཡ་ འཇམ་
ཉོང་ཉོ་ ཡོད་པའི་ཁར་ འཛོམ་གྲིང་ རྒྱལ་སྤྱིའི་ནང་ལུ་ འགྲི་ལུགས་ ལག་ལེན་འཐབ་ ཡོད་མི་དང་
འཇིལ་དེ་བརྫོང་སྐྱ་ དག་ཉོག་ཉོ་འབད་ རྟོན་ཐབས་གྱི་དོན་ལུ་ མངོན་གསལ་ཅན་གྱི་ མཚན་རྟགས་
གསུམ་ སྤྱི་མཐུན་གྱི་ཐོག་ལུ་ འགྲི་ལྲོལ་ བཅུགས་ཡོད་པ་ཨིན།

ལྷེ་ གོང་ལུ་ བཤད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ རང་བཞིན་གྱིས་འབད་ ཤེས་ཚུགས་པའི་ སྐྱ་གདངས་ འབྲུལ་
མེད་པའི་ འགྲི་ལུགས་ཅིག་ ལྷན་ཚོགས་ལས་ སྐོད་ཐབས་ མེད་པའི་ཁར་ དེ་བཟུམ་འབད་ དུས་
རྟག་ལུ་ དེ་ཚུང་ཁའི་ བརྫོང་སྐྱ་ དག་ཉོག་ཉོ་འབད་ སྐབ་པའི་ སྐྱ་གདངས་ རྒྱན་དག་ རོ་མ་དེ་ལུ་
ཡ་ ལྷན་ཚོགས་ལས་ སྐྱ་གདངས་ བསྐྱེད་བཅོས་དང་ འོག་བཅོས་ཚུ་ བཟོ་ཐབས་ ཟུ་ལས་ར་
མེད་པ་ཨིན། འདི་དང་འདྲམ་སྐེ་ རྫོང་ཁའི་སྐྱ་གདངས་ བསྐྱེད་བཅོས་བརྒྱབ་འདི་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་
Shachop (ཤར་ཕྱོགས་པ་) དང་ Bumthang (བུམ་ཐང་) པའི་ ལ་སྐད་གྱི་ སྐྱ་གདངས་ བཟུམ་
ཅིག་འབྱུང་ བསྐྱེད་འདི་ སྐྱ་གདངས་ བསྐྱེད་པ་བཟོ་མི་གི་ དབང་ཚད་ཡ་ ལྷན་ཚོགས་ལུ་ ཟུ་ལས་

ར་ མེདཔ་ཡིན། རྒྱ་མཚན་དེ་ལས་བརྗེན་ རོན་པོ་མ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་གིས་ གཙོ་
བོ་ རྫོང་ལའི་ རྒྱ་གདངས་ ཚད་ལྡན་ རོ་མ་འདི་ ཟུར་ཅམ་ཡ་ འཛོལ་བ་མེད་པར་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ རྒྱ་
དག་ཏོག་ཏོ་འབད་ རྫོན་དགོཔ་ཡིན།

སྟེ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ རོན་སྟོན་པའི་ ཚད་གཞི་ བཟོ་བཅོས་ བརྒྱབ་རྒྱགས་པའི་ རིགས་འདི་རྩུ་ ག་ཡེ་
ར་ འབྲུག་གི་ རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་སྐད་ རྫོང་ལ་དེ་ལོ་རའི་ བརྗོད་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་ དེ་གིས་ར་ ཚད་
གཞི་དང་ ལམ་ལུགས་འདི་རྩུ་ གསལ་ཏོག་ཏོ་འབད་ རྫོན་ཡོདཔ་བཞིན་དུ་ འནི་ ཚད་གཞི་དེ་ལས་
ཟུར་ཅམ་ར་ བརྒྱལ་སོང་དུ་ དེ་ལས་ དི་གིས་ ད་བཅས་ལུ་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ ཚད་
ལྡན་ཅིག་ མེད་པའི་ རྫོན་ རྫོན་མ་ཡིན།

སྟེ་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ ལག་གཉིས་ ཡོདཔ་ཅིན་ དི་གཉིས་ ཡིག་གཟུགས་ གཅིག་
ཡིན་དེ་འབད་དུ་ རྒྱ་སྐབ་ལུགས་ མི་འདུ། དབྱེ་འབད་བ་ཅིན་ *French* (མི་རེན་ཚི) དང་ (ཡིང་ལི་ཤི་)
གི་ ལ་སྐད་འབྲི་ལུགས་ གཉིས་ཆར་ ཡིག་གཟུགས་ གཅིག་གི་ཐོག་ལུ་ འབྲི་མ་ཡིན་དུ་ རྒྱུངས་
བ་མེད་པའི་ *Frenchman* (མི་རེན་ཚི) གི་ མི་གཅིག་གིས་ དེ་འཕྲོས་ལས་ (ཡིང་ལི་ཤི་) གི་ རྒྱ་
གདངས་ འབྲུལ་བ་མེད་པར་ ཡིག་ཐོག་ ལྷག་མི་རྒྱགས་ དེ་བཟུམ་སྟེ་ *French* (མི་རེན་ཚི) གི་
དཔེ་ཆ་ཅིག་ རྒྱུངས་བ་མེད་པའི་ (ཡིང་ལི་ཤི་) གི་ མི་གཅིག་གིས་ དེ་འཕྲོས་ལས་ རྒྱ་གདངས་
འབྲུལ་མེད་པར་ རྒྱ་བཤད་ འཛོལ་བ་མེད་པར་ བརྒྱབ་མི་རྒྱགས། དབྱེ་དེ་བཟུམ་སྟེ་ རྫོ་མེན་ནའི་
གཟེ་ཤན་གྱི་ ཐོག་ལུ་ ལ་སྐད་འབྲི་ལུགས་ ལག་སོ་སོ་རྩུ་ཡ་ མ་གཞི་ ཡིག་གཟུགས་ གཅིག་
ཡིན་དེ་འབད་དུ་ རྒྱ་སྐབ་ཐངས་ མ་འདུ་བའི་ རྒྱད་པར་ རྫོམ་ཡོད། དཔེར་ན་ རྒྱལ་སྤྱིའི་ནང་ལུ་
རོ་ས་ལེན་ འབད་ཡོདཔའི་ རྒྱ་ནག་ རྒྱལ་ཁབ་གྱི་ གཞུང་འབྲེལ་ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ འབྲི་
ལུགས་ *Pinyin* (མིན་ཡིན) ཟེར་བའི་ འབྲི་སྲོལ་ དེ་ནང་ལུ་ བརྗོད་ཚིག་ *Qǐ* ཟེར་ བྲིས་ཡོད་མི་
འདི་ རྫོང་ལ་ནང་ (རྒྱས་) ཟེར་བའི་ བརྗོད་སྐྱེ་དང་ ཉ་མལ་ ཆའདུ་བའི་ བརྗོད་ཚིག་གཅིག་དང་ ཡང་
ཅིན་ རྒྱ་ནག་གི་ ལ་སྐད་ནང་ བརྗོད་ཚིག་ *Xiàng* ཟེར་ བྲིས་ཡོད་མི་འདི་ རྫོང་ལ་ནང་ (རྒྱང་) དང་
(ཤྱང་) ཟེར་བའི་ བརྗོད་སྐྱེ་དང་ ཉ་ལམ་ ཆའདུ་བའི་ བརྗོད་ཚིག་ འདི་རྩུ་ ཉེ་མ་ མ་ལྷབ་པ་ཅིན་ འདི་
རྩུ་ དེ་འཕྲོས་ལས་ ཡིག་ཐོག་ ལྷག་ནི་དང་ རྒྱ་གདངས་ རྒྱབ་རྒྱགས་པའི་ བོ་སྐབས་ ཅུ་ལས་ར་
མེདཔ་ཡིན། དེ་མ་ཚད་ རྒྱ་ནག་གི་ གཞུང་འབྲེལ་ལ་སྐད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ དེ་
ནང་ལུ་ *Zi* ཟེར་བའི་ རྒྱ་གཅིག་ལུ་ རྒྱ་སྐད་རིག་པའི་ དབྱངས་ཡིག་ གཅིག་ཡ་ མེད་པའི་ཐོག་ལུ་
དངཔ་ རྫོང་ལའི་ མིང་ཡིག་གི་སྐྱ་ *ts* (ཚོ) དང་ དེ་ལས་ མིང་ཡིག་གི་སྐྱ་ *z*, (གཟེར་) གཉིས་ རྒྱ་
གཅིག་འདུས་གྱི་ ཐོག་ལུ་ རྒྱབ་སྲོལ་ ཡོདཔ་ལས་ (ཡིང་ལི་ཤི་) གི་ འབྲི་ལུགས་ གཅིག་ ཤེས་པ་
ཅམ་ཅིག་གིས་ཡ་ བརྗོད་སྐྱའི་ རིམ་པ་དང་ རྒྱད་པར་ དེ་སྟེ་ཡོདཔའི་ ཚོད་དཔག་ར་ མི་རྒྱགས།

དབྱེ་དེ་བཞིན་དུ་ རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་སྐྱོད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་འདི་ཡ་ ལྷོ་བ་ཤེས་པའི་
 ཁར་ ཡིག་ཐོག་ ལག་ལེན་འབྲལ་ འབྲི་ཚུགས་ནི་གི་ རོན་ལུ་ དང་པ་ར་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་
 ལུགས་འདི་ ལྷོ་བ་དགོས་ གལ་ཆེ། དི་འབད་ཕ་དང་ རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་སྐྱོད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་
 ལུགས་ འབྲུལ་བ་ མེད་པ་འདི་ Vietnamese (མེད་ན་མི་སི་) དང་ Chinese (ཅའི་ནི་སི་) གྱི་ ཁ་
 རྐྱད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ ལཱ་ཁག་དག་ དེ་རྒྱ་དང་ ཅུ་ལས་མི་འདྲ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་
 འབྲི་ལུགས་འདི་ ལྷོ་བ་འཇམ་ཉོང་ཉོ་ ཡོད་པ་ཨིན། དེ་ལས་ རྒྱལ་སྤྱིའི་ རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་གན་ འབྲི་
 ལུགས་གྱི་ གཞུང་ལུགས་ སྤུས་ཚད་དང་ འཁྲིལ་པ་ཅིན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ རོན་
 ལེགས་ལྡན་ ད་མེས་ འཕུལ་ཁམས་ ཅིག་ཁར་གྱི་ ལུགས་སྲོལ་ཅིག་ ཨིན་ཅུ་ འབྲུག་པའི་འབྲི་
 ཚུལ་ རྒྱད་པར་ཅན་ཅིག་ཨིན། དི་འབད་ཕ་ལས་ འབྲི་ལུགས་འདི་ ལག་ལེན་འབྲལ་ འབྲི་མི་རྩེ་
 གིས་ བོ་མས་འདྲིས་ འཇམ་ཉོང་ཉོ་འབད་ རྫོང་ཚུགས་པའི་ཁར་ ལག་ལེན་དང་ བོ་མས་འདྲིས་ རྫོ་
 ལས་བརྟེན་ མི་རབས་ གཅིག་གི་ རང་འཁོད་ནང་ར་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ དར་ལུབས་
 ཡོད་པ་ལུ་ འགྲོ་ཚུགས་པའི་ བོ་སྐབས་ སྲོམ་ཡོད་པ་ཨིན།
 སྤེ་ འབྲུག་པའི་ རྒྱལ་ཡོད་ས་གཞུང་རྐྱད་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ དེ་འགུར་ བོ་མས་
 འདྲིས་ རེ་མང་ རྫོང་འགྲོ་ཕ་བཞིན་དུ་ མཐའ་མཇུག་ཁར་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་གིས་
 དཔེ་དེབ་དང་ ས་ཁ་ དེ་ལས་ རྒྱང་འཕྲིན་ གནས་ཚུལ་འདི་རྒྱ་ གཅི་གི་ནང་ར་ འབད་ཅུ་ རྫོང་ཁའི་
 མིང་ཚོག་གི་ བརྗོད་སྐྱོད་འདི་རྫོ་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ རྫོ་ གདངས་ འབྲུལ་བ་མེད་པར་ རྫོ་
 ཚུགས་པའི་ འབྲི་ལུགས་ ཚད་ལྡན་ ལུན་དག་ རྒྱད་པར་ཅན་ཅིག་ འབྲུང་ནི་གི་ བོ་སྐབས་ སྲོམ་
 ཡོད་པ་ཨིན།

6 བོ་མས་འདྲིས་ ཡོད་པའི་ ཡི་གུའི་སྤེབ་སྦྱོར་དང་ སྦྱོན་གོང་གི་ བརྗོད་སྐྱོད་རྣམ་བཞག།

མ་གཞི་ འབྲུག་གི་ རྒྱལ་ཡོད་ས་གཞུང་རྐྱད་ རྫོང་ཁ་འདི་ སྦྱོན་གོང་ལས་ར་ སྤུབ་སྲོལ་ཡོད་པའི་
 ཁ་རྐྱད་ཅིག་ ཨིན་དེ་འབད་ཅུ་ དུས་རབས་ མང་རབས་ཅིག་གི་རིང་ རང་པའི་གསུང་རབ་ ཅུ་ཚེན་
 དང་ གསོ་བ་དང་ ཚོན་རིག་གི་ དེ་ལས་ ཤེས་བྱ་རིག་པའི་ གནས་ལུགས་ ཡིག་ཐོག་བཀོད་ ཡོད་
 རིགས་རྣམ་དང་ སྦྱོན་གོང་ བོད་དབུས་ལྷེ་བའི་ གཞུང་རྐྱད་ སྤེབ་སྦྱོར་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སྲོལ་ཡོད་
 པའི་ ཚོས་རྐྱད་འདི་གིས་ ད་མེས་ རྫོང་ཁའི་ཁ་རྐྱད་འདི་ལུ་ འབྲུལ་བ་དང་ རྫོན་སྲོམ་འབད་ར་ བརྒྱབ་
 ཡོད་པ་ཨིན། དི་ཡ་ དབྱེ་འབད་བ་ཅིན་ དུས་རབས་ བར་མའི་སྐབས་ལས་ར་ France (ཕ་རུ་ནི་སི་)
 རྒྱལ་ཁབ་ནང་གི་ གཞུང་ཁ་འདི་ ད་མེས་ནང་པར་ སྤུབ་སྲོལ་ཡོད་པའི་ (ཕི་རེན་ཚི) གི་ ཁ་རྐྱད་འདི་
 དར་ཡོད་ཅུ་ དེ་རྐྱད་ ཡིག་ཐོག་ བཀོད་ཡོད་པའི་ ཤེས་བྱའི་ གནས་ལུགས་འདི་རྫོ་ ག་ཡེ་ར་ སྦྱོན་
 གོང་གི་ རྐྱད་ཡིག་ Latin (ལས་ཀིན་) འདི་གི་ ཐོག་ལུ་ ཤེས་ཡོན་ རྒྱང་ས་དགོས་ལས་བརྟེན་ རྐྱད་

ཡིག་གི་ འབྲེལ་བ་དང་ རྒྱུན་ ལུགས་འབད་བརྒྱབ་ ཡོད་དོ་བཟུམ་སྟེ་ འབྲུག་ལུ་ཡ་ རྒྱལ་ཡོངས་
གཞུང་སྐད་ རྫོང་ཁ་འདི་ རྫོན་གོང་ལས་ར་ སྐབ་ཡོད་པའི་ ལ་སྐད་ཅིག་ ཨིན་དེ་ར་འབད་ཅུ་ ཡིག་
ཐོག་ བཞོད་ཡོད་པའི་ ཤེས་བྱའི་རིགས་ ག་ཡེ་ར་ དེ་སྐད་ རྫོན་གོང་ བོད་དབུས་སྟེ་བའི་ གཞུང་སྐད་
ཚོས་སྐད་ འདི་གི་ཐོག་ལུ་ སྐད་ས་དགོས་ལས་བརྟེན་ རྫོང་ཁ་དང་ ཚོས་སྐད་ གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ སྐད་
ཡིག་གི་ འབྲེལ་བ་ འབྱུང་ཡོད་པ་ཨིན།

སྟེ་ *French* (ཕི་རེན་ཚི) དང་ (ཨིང་ལི་ཤི) གི་ སྐད་ཡིག་ འབྲི་ལུགས་དང་ ཚིག་མཚོ་ད་ དེ་ཚུ་འི་ནང་
ལུ་ རྫོན་གོང་གི་ སྐད་ཡིག་ *Latin* (ལས་ཀྱིན) འདི་གིས་ དུས་ལ་རྟལ་ར་ ཡིག་སློབ་གི་ འབྲེལ་
བ་བརྒྱབ་ ཡོད་པའི་ མིང་ཚིག་འདི་ཚུ་ དཔྱེ་འབད་བ་ཅིན་ (*video, multilateral, disinfectant, international, credit*) ལ་སོགས་པའི་ ཚིག་འདི་ཚུ་ ཡིག་ཐོག་ ལག་ལེན་འབབ་ འབྲི་དགོ་
དོ་ བཟུམ་སྟེ་ རྫོན་གོང་ བོད་ཀྱི་ གཞུང་སྐད་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་སློལ་ཡོད་པའི་ ཚོས་སྐད་ དེ་གིས་
ཡ་ དེས་ གཞུང་སྐད་རྫོང་ཁ་ འདི་ནང་ལུ་ འབྲེལ་བ་དང་ རྒྱུན་སྟོན་འབད་ འབྲོ་མཐུད་དེ་ར་ བརྒྱབ་
ཡོད་པ་ཨིན། སྟེ་ མ་གཞི་ དེས་ ཚོས་སྐད་དང་ རྫོང་ཁའི་ སྐད་ཡིག་གི་ འབྲེལ་བ་འདི་ དེ་རིས་ནང་
པར་གྱི་ འབྲི་སློལ་དཀའ་ངལ་ གསར་པ་ཅིག་ འབྲོན་ཡོད་པ་མེན་པར་ ཉེ་མ་ དུས་རབས་ བར་མའི་
སྲ་གོང་ལས་ར་ འབྱུང་ཡོད་པའི་ གནས་སྐད་ས་ཅིག་ཨིན། དི་འབད་མ་ལས་ རྒྱལ་ཡོངས་གཞུང་
སྐད་ རྫོང་ཁའི་ ཚིག་མཚོ་ད་ ཚུ་ནང་ལུ་ བརྫོད་ཚིག་ མང་ཤོས་ཅིག་ར་ ཚོས་སྐད་དེ་ལས་ དར་བྱབ་
འབྱུང་ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ རྫོང་ཁ་དང་ ཚོས་སྐད་ གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ སྐད་ཡིག་གི་ འབྲེལ་བ་ འབྱུང་
ཡོད་པ་ཨིན་ཅུ་ ཚོས་སྐད་ཀྱི་ བརྫོད་ཚིག་ སྐྱ་གདངས་ ལ་ལུ་ཅིག་ རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་དང་ མ་
འབྲ་བའི་ རྒྱད་པར་ རྒྱགས་ཡོད་པ་ཨིན།

དི་འབད་མ་དང་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་གིས་ གཞུང་སྐད་རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་དང་
ཚོས་སྐད་ཀྱི་ སྐྱ་གདངས་ གཉིས་ཆར་ བརྫོད་སྐྱ་ འབྲེལ་བ་མེད་པར་ གསལ་སྟོན་ འབད་ཚུགས་པ་
ཨིན། དཔེར་ན་ “Bhutan” (འབྲུག་ཡུལ་) ཟེར་བའི་ བརྫོད་སྐྱ་འདི་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་
འདི་ནང་ལུ་ *Dru Ü* ཟེར་དང་ དེ་ལས་ “*Royal Government of Bhutan*” (དཔལ་ལྷན་འབྲུག་
གཞུང་) ཟེར་བའི་ བརྫོད་སྐྱ་འདི་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ *Pende Dru Zhung*
ཟེར་ གིས་དེ་རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ རྒྱན་དག་འདི་ སྐྱ་སྟོན་ འབད་ཚུགས་པའི་ཁར་ གོང་ལུ་ བཤད་
ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ དོ་རོ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ར་ *Druk ÜI* དང་ *Pelden Druk*
Zhung ཟེར་ གིས་དེ་ཚོས་སྐད་ཀྱི་ སྐྱ་གདངས་འདི་ཡ་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ བརྫོད་སྐྱ་ འབྲེལ་
བ་མེད་པར་ སྐྱ་སྟོན་ འབད་ཚུགས་པ་ཨིན།

དི་འབད་མ་ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ རྫོང་ཁའི་ཚིག་ ལྷག་པའི་ཐོག་ལུ་ འབྲི་
ཚུལ་གྱི་ དཔྱེ་འབད་ཚུ་ འོག་ལུ་ཡོད་པའི་ *Sample texts* དཔེ་ཚན་ ཐོ་བཞོད་ A, B, C དང་ D ཚུ་

ནང་ལུ་ གསལ་བཤད་ འབད་ཡོད་པ་དང་ དེ་ལས་དོ་རོ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ར་
ཚོས་སྐད་ཀྱི་ སྐྱ་གདངས་ཡ་ འཇུལ་བ་མེད་པར་ སྐྱ་གསལ་སྟོན་ འབད་ཚུགས་པའི་ དཔྱེ་འདི་ཚུ་
འོག་གི་ *Sample texts* དཔེ་ཚད་ ཐོ་བཀོད་ E དང་ F གཉིས་ནང་ལུ་ བརྗོད་གསལ་བཤད་
འབད་ཡོད་པ་ཨིན།

སྟེ་ ཐོང་གི་ དོན་དང་འབྲེལ་བའི་ དོན་ཚོན་ གནད་འགག་ ཆེ་ཤོས་ཅིག་ འོག་ཡང་བསྐྱར་ གསལ་
བཤད་ འབད་བ་ཅིན་ སྟོན་ཐོང་གི་ འབྲི་སྟོལ་ གྲན་སི་ལི་གི་རེ་ཤན་ ཟེར་ ཡིག་ཐོག་ལས་ ཡིག་ཐོག་
ལུ་ བབས་འདི་ འབྲི་ལུགས་འདི་གིས་ སྐྱ་གདངས་གསལ་སྟོན་ འབད་མ་ཚུགས་པ་ལས་བརྗོད་ ད་
རེས་ འཛམ་གླིང་ ཤར་ཕྱོགས་ (ཨེ་ཤི་ཡ་) གི་ རྒྱལ་ཁབ་ ཚུ་ནང་ལུ་ ལག་ལེན་ འབབ་ཡོད་པའི་
རྫོ་མེན་ནའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་སྟོལ་ དོན་ལེགས་ཞེས་འབད་ མཐར་འཁྲུལ་ ཡོད་མི་འདི་ཚུ་ གཙོ་བོ་
ལ་ལས་སྐབ་པའི་ ཚོག་གི་སྐྱ་གདངས་ ལུར་ཚམ་ཡ་ མ་ཉམས་པར་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ བསྐྱ་
དག་ཏུ་གཏོ་འབད་ སྟོན་ཚུགས་པའི་ འབྲི་ལུགས་ ཐོ་རོ་ལོ་ཇི་ཀལ་གྲན་སི་གི་རེ་བཤན་ དེ་ལུ་ གཞི་
བཞག་འདི་ ཚུམ་སྐྱིག་ འབད་ཡོད་པ་ཨིན།

དེ་བཞིན་དུ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ བརྗོད་ཚོག་དང་ སྟེབ་སྟོར་ གཉིས་ཀྱི་བར་ན་
ཡིག་གུ་ རེ་རེ་བཞིན་དུ་གི་ འབྲེལ་བ་ ཡོད་པའི་ དཔྱེ་འདི་ཡ་ རྫོང་ལ་ནང་ གྲངས་ལ་ (བརྒྱད) ཟེར་
འབྲི་སྟོལ་ ཡོད་མི་འདི་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ནང་ལུ་ *gä* ཟེར་ འབྲི་དགོས་ཨིན། དེ་ལས་
སྟོན་ཐོང་གི་ འབྲི་སྟོལ་རྗེད་མ་ གྲན་སི་ལི་གི་རེ་ཤན་ དེ་གྱི་ཐོག་ལུ་ འབྲི་བ་ཅིན་ དཔེར་ན་ རྫོང་ལའི་
གྲངས་ལ་ (བརྒྱད) འདི་ *brgyad* ཟེར་ ཐོང་གི་ ཡིག་གཟུགས་འདི་ཚུ་ རེ་རེ་བཞིན་དུ་ ཡིག་ཐོག་
ལས་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ བབས་དེ་འབྲི་དགོས་ལས་བརྗོད་ ཡིག་ཐོག་ བརྗོད་སྐྱ་ དག་ཏུ་གཏོ་སྟེ་ སྟོན་
ཐབས་ཀྱི་ འབྲི་ལུགས་འདི་དང་ སྟེབ་སྟོར་ ཡིག་ཐོག་ལས་ ཡིག་ཐོག་ལུ་བབས་ འབྲི་ལུགས་ དི་
གཉིས་ གཅིག་ཁར་ སྐྱིག་འདི་ འགྲོ་བཏུབ་པའི་ ཐབས་ལམ་ཡ་ མ་པ་ལས་རམེད། དི་འབད་མ་
ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ སྟོན་ཐོང་གི་ འབྲི་སྟོལ་རྗེད་མ་ གྲན་སི་ལི་གི་རེ་ཤན་ དི་ད་
ཡ་ མ་འདྲ་བའི་ དོན་ལ་གསལ་འབད་ སྟོན་མ་ཨིན། སྟེ་ སྟོན་ཐོང་གི་ སྟེབ་སྟོར་ ཤེས་པ་ཚམ་ཅིག་
གི་ ཐོག་ལུ་ དི་དང་ རིགས་འབྲེལ་དི་འབྲི་ནི་དང་ ཡང་ན་ ཐོང་གསལ་ འབྲི་ལུགས་ ལག་གཉིས་པ་
འདི་ གཅིག་ཁར་འབྲེལ་དི་ འབྲི་བ་ཅིན་ དི་གིས་ འབྲས་བུ་ སྟེབ་སྟོར་ ཝོར་འཇུག་ཡོད་མི་ ཚུལ་ད་
ཡ་ མི་མཐུན་པའི་ འབྲི་ལུགས་ མ་དགའ་ཅིག་ལུ་ ཆའཛོག་འགྲོམ་ཨིན། རྒྱ་མཚན་དེ་ལས་བརྗོད་
དུས་ནམ་ར་ འབད་དུ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ ཡིག་ཐོག་ སྐྱ་ཚོག་འདི་ཚུ་ འབྲི་བའི་སྐབས་ལུ་ སྟོན་ཐོང་
གི་ ཡི་གུའི་ སྟེབ་སྟོར་དང་ འབྲི་ལ་ནི་མེན་པར་ རྫོང་ལའི་ སྐྱ་གདངས་ ཚད་ལྡན་དོ་མ་འདི་དང་ བསྐྱར་
འདི་ འབྲི་དགོས་ཨིན།

སྟེ་སྟོན་གོང་ལས་ར་འཛམ་གླིང་ནང་ལུ་འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་འདི་ཤེས་རིག་གི་ཐོག་ལུ་སྟོན་གྲགས་སྟོན་ཡོད་མི་ཅིག་ཨིམ་ལས་བརྟེན་ཡི་གུ་དབུ་ཅན་གྱི་ཐོག་ལུ་འབྲི་སྟོན་ཡོད་པའི་མཛེས་ཉམས་དང་ལྷན་པའི་སྟེབ་སྟོར་བྱུང་འཕགས་ཅན་འདི་ཚུ་སྟུང་སྟོབ་དང་རྒྱན་སྟོང་འཕྲོ་མཐུང་དེ་ར་འབད་ཡོད་པ་ཨིན། དེ་བཞིན་དུ་སྟོན་གོང་གི་སྟེབ་སྟོར་འདི་ཚུ་འབྲུག་ལུ་ཤེས་ཡོན་ཡོད་མི་ཚུ་གིས་ཉེ་མ་ལས་སྐྱངས་ཚར་ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ཡིག་ཐོག་ལས་ཡིག་ཐོག་ལུ་བསམ་དེ་འབྲི་ལུགས་ཀྱི་མི་གི་རེ་ཤུག་འདི་ད་རེས་འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་འདི་ནང་ལུ་བརྟེན་སྟོན་ཅི་གི་དོན་ལུ་མཁོ་དགོས་མེད་པའི་དོན་ཁ་གསལ་སྟོན་མ་ཨིན། དི་འབད་མ་ལས་གོང་ལུ་ཁ་གསལ་འབད་བཤད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་འབྲི་ལུགས་འདི་གཙོ་བོ་སྐྱ་གདངས་ཉིང་སངས་མ་སྟེ་སྟོན་ཅི་དོན་ལུ་ཨིམ་ལས་བརྟེན་དེ་གིས་སྟོན་གོང་ལས་ཡོད་པའི་འབྲི་སྟོན་རྩིང་མ་འདི་གི་ར་ཚབ་འབད་དར་བྱུང་འགྲོ་བའི་དོགས་པ་ཡ་མེད་པའི་ཁར་འབྲི་ལུགས་དེ་གཉེས་ཀྱི་དམིགས་ལུ་ཡུལ་ཡ་སོ་སོ་ཨིན།

སྟེ་གང་ལྟར་ཡང་ཤེས་ཡོན་གྱི་སྐྱངས་བ་ཡོད་མི་ཚུ་གིས་སྟོན་གོང་གི་ཡི་གུའི་སྟེབ་སྟོར་དང་རྫོང་ཁའི་བརྟེན་སྟོན་གཉེས་ཀྱི་བར་ན་འབྲེལ་བ་ག་ཅི་ཡོད་ག་དང་དེ་ལས་རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་འབྲི་ལུགས་དང་སྟོན་གོང་ལས་ཡོད་པའི་འབྲི་སྟོན་(གསལ་བྱེད་སྐུམ་བཅུ)འདི་གཉེས་ཀྱི་བར་ན་འབྲེལ་བ་ག་ཅི་ཡོད་པ་ཨིན་ན་གི་སྐྱར་ལས་ཤེས་དགོ་པའི་སྟོ་འདོད་རེ་ཡོད་པ་ཅིན་དེ་ཚུ་གོང་ལུ་སྟེ་ཚན་དང་པའི་ནང་ཁ་གསལ་འབད་བཤད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་འབྲུག་པའི་འབྲི་སྟོན་སྟེབ་སྟོར་འདི་ཚུ་སྟོན་གོང་གི་སྟེབ་སྟོར་ཨིམ་ལས་བརྟེན་སྟོན་གོང་ཚོས་སྐྱད་ཀྱི་སྟེབ་སྟོར་དང་འབྲེལ་དེ་འབྲི་ལུགས་དང་ད་རེས་རྫོང་ཁའི་བརྟེན་སྟོན་དང་འབྲེལ་དེ་འབྲི་ལུགས་དེ་གཉེས་ཀྱི་བར་ན་མ་གཞི་རྒྱུད་རིམ་དང་ལྷན་པའི་འབྲི་ལུགས་ཀྱི་འབྲེལ་བ་མེད་པ་ཨིན། དི་འབད་མ་དང་སྟོན་གོང་ཚོས་སྐྱད་ཀྱི་སྟེབ་སྟོར་དང་ད་རེས་རྫོང་ཁའི་བརྟེན་སྟོན་གཉེས་ཀྱི་བར་ན་རྒྱུད་རིམ་དང་མི་ལྷན་པའི་འབྲེལ་བ་རྒྱུད་ཀྱི་ཅིག་ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་འབྲེལ་བ་མ་པ་ལས་ར་མེད་ཟེར་བའི་ལོ་རྒྱུས་ཡ་མེན། དི་འབད་མ་ལས་བརྟེན་འཛི་རྒྱུད་རིམ་དང་མི་ལྷན་པའི་འབྲེལ་བ་མགུ་ཉོག་བྲག་འདི་འབྲེལ་བ་རྫོང་གསལ་བཤད་འབད་དགོ་པ་ཅིན་སྟོན་གོང་གི་བརྟེན་སྟོན་ཅི་རྣམས་བཞག་དོན་འབྲུགས་འཛིངས་ཡོད་མི་དེ་ཚུ་འདི་ནང་འཚོལ་བལྟ་དགོ་པ་ཨིན།

སྟེ་ཡིག་དེབ་འདི་ལྷབ་ཅི་གི་སྟོ་འདོད་ཡོད་མི་ཚུ་གི་དོན་ལུ་འབྲུག་པའི་སྟོན་གོང་གི་སྟེབ་སྟོར་དང་འབྲེལ་དེ་འབྲི་ལུགས་དང་ད་རེས་རྫོང་ཁའི་བརྟེན་སྟོན་དང་འབྲེལ་དེ་རྫོ་མེན་གྱི་ཡིག་ཐོག་འབྲི་ལུགས་དེ་གཉེས་ཀྱི་བར་ན་ཡི་གུའི་སྟོར་བ་དང་མཐུན་སྦྲིགས་གཙོ་བོ་ཚུ་གི་སྐྱར་ལས་སྟེ་ཚན་འདི་ནང་ལུ་བརྟེན་སྟོན་འབྲེལ་བཤད་ཁ་གསལ་སྟེ་འབད་ཡོད་པའི་ཁར་འཛི་ཡིག་འབྲུལ་

འདིག་ བཟོ་བཀོད་ ལྷུ་ཚད་འདི་ཚུ་ ཡིག་དེ་བ་ འདི་ནང་ལུ་ འགྲེལ་བཤད་ ཡོངས་ལུ་དན་བསྐྱུལ་
 འབད་ཡོད་པ་ཨིན།
 དང་པ་ མིང་གཞི་ གསལ་བྱེད་ལུ་བཅུ་དང་ དེ་ལས་ དི་དང་ འདྲ་མཉམ་གྱི་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ ཡི་
 ལུ་ དེ་ཚུ་གི་སྐོར་ལས་ ཞིབ་བརྟག་འབད་བ་ཅིན།

ཀ་	ཁ་	ག་	ང།	ཅ་	ཆ་	ཇ་	ཉ།
k	kh	g'	ng	c	ch	j'	ny
ཏ་	ཐ་	ད་	ན།	པ་	ཕ་	བ་	མ།
t	th	d'	n	p	ph	b'	m
ཅ་	ཆ་	ཇ་	མ།	ཞ་	ཟ་	འ་	ཡ།
ts	tsh	dz	w	zh'	z'	a	y
ར་	ལ་	ཤ་	ས།	ཏ་	ཨ།		
r	l	sh	s	h	'a		

ལྟེ་ བོད་གི་ ཞིབ་བརྟག་ ཡི་ལུ་ ཁག་གཉིས་ཀྱི་ཐོག་ལུ་ གསལ་སྟོན་འབད་ ཡོད་མི་འདི་གིས་ རོན་
 གསལ་ དང་པ་ར་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འགྲི་ལུགས་འདི་ ལྷེ་བུ་ལྷུ་ ཡིག་ཐོག་ལས་ ཡིག་ཐོག་ལུ་
 བབས་དེ་འགྲི་ལུགས་ གཞུ་མི་ལི་གི་རེ་ཤན་ འདི་དང་ མ་འདྲ་བའི་ རོན་སྟོན་མ་ཨིན། དེ་ལས་ རོན་
 གསལ་གཉིས་པ་འདི་ གསལ་བྱེད་ ལུ་བཅུ་འདི་གིས་ རོན་རོམ་ རྫོང་ཁའི་ མིང་ཡིག་གི་ བརྫོང་
 ལྷུ་ ཆ་ཅོམ་ཅིག་ རོན་པའི་ རོན་སྟོན་མ་ཨིན། དེ་ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འགྲི་ལུགས་འདི་ནང་ ཆོག་
 འགྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ གཅིག་ ལག་ལེན་འབབ་ ཡོད་མི་འདི་གིས་ རྫོང་ཁའི་ ལྷུ་གདངས་ཀྱི་
 དབྱེ་བ་ རོན་དང་ལྷན་པའི་ཐོག་ལུ་ རོན་ཚུགས་པ་ལས་བརྟེན་ དི་ཡ་ མཁོ་དགོས་ ཆེད་གཅིག་ཨིན།
 ལྟེ་ རོན་གོང་ལས་ཡོད་པའི་ རྫོང་ཁ་བརྫོང་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་ དེ་ནང་ལུ་ ཡི་ལུ་ རོན་འཇུག་དང་ མགོ་
 ཅན་ ཡོད་པ་དང་མེད་པའི་ ལྷུགས་འདི་གིས་ རྫོང་ཁའི་སྐྱ་གདངས་ བསྐྱབ་ཚུལ་གྱི་ དབྱེ་བ་དང་ ལྷན་
 པར་ མོ་མོ་འབད་ ལྷུ་འདི་ རོན་སྐྱ་འགྲིད་དང་ རོན་སྟོན་ འབད་ཚུགས་པ་ལས་བརྟེན་ རོན་གོང་གི་འགྲི་
 རོལ་ ཡི་ལུ་ རོན་འཇུག་དང་ མགོ་ཅན་གྱི་ ལུས་པ་དང་ བཞུགས་དེ་ལུ་ ད་རེས་ ང་བཅས་ཀྱིས་
 རྫོང་ལུ་ཡི་རང་དང་ བཙུ་མཐོང་ རྫོང་བསྐྱེད་དགོས་འདུག།
 ལྟེ་ འཛི་ རོན་གོང་གི་ རྫོང་ཁ་བརྫོང་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་འདི་ གོམས་འདྲིས་ ཡོད་པའི་ འགྲི་ལུགས་
 བརྫོང་པའི་གཞུང་ རིག་གནས་ ཚུ་ནང་ཡ་ ལྷུ་འཇུག་པ་དང་ ལྷུ་དབུག་པ་ གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ དབྱེ་
 བ་དང་ ལྷན་པར་ ལྷུ་ཐབས་འབད་ བཙུ་མཐོང་ བསྐྱེད་ཡོད་པ་ཨིན། ལྟེ་ ལྷུ་བཟང་གི་ ལུས་སྐབས་

མང་ཤོས་ཅིག་ནང་ར་ སྟོན་འཇུག་དང་ མགོ་ཅན་དེ་རྩེ་གིས་ སྐྱ་འཇམ་པ་ལས་ སྐྱ་དྲག་པ་འགྲུར་
 འགྲུར་རྩུགས་པའི་ ལུས་པ་ ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ འོག་ལུ་ མགོ་ཅན་གཅིག་བསྟུས་ ར་མགོ་ ལ་མགོ་
 ས་མགོ་དང་ དེ་ལས་ དུས་རྒྱུན་ དི་དང་ འདྲ་མཉམ་གྱི་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་རྩེ་ ཐོ་བཤོད་
 དང་ གསལ་སྟོན་ འབད་ཡོད་པ་ཡིན། དེ་ལས་ སྟོན་འཇུག་ (ག་ ད་ པ་ མ་ འ་) ལྟའི་ ལུས་པ་འདི་
 ཡ་ བོད་ལུ་ བཤད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ སྐྱ་འཇམ་པ་ལས་ སྐྱ་དྲག་པ་འགྲུར་ འགྲུར་རྩུགས་པའི་ ལུས་
 པ་ ཡོད་པ་ཡིན།

ཀ	ག	ང	ཇ	ཉ	ཏ	ད	ན	པ	མ	ཅ	ཇ
k	g	'ng	j	'ny	t	d	'n	b	'm	ts	dz
	ཀ	ག	ང	ཇ	ཉ	ཏ	ད	པ	མ	ཅ	ཇ
	k	g	'ng	c	j	t	d	p	b	lh	
ཀ	ག	ང	ཉ	ཏ	ད	ན	པ	མ	ཅ	ཇ	
k	g	'ng	'ny	t	d	'n	p	b	'm	ts	

སྟེ་རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ བརྗོད་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་ འབྲེལ་བ་ འདི་དང་འབྲེལ་པ་ཅིན་ དོན་དོ་མ་ འ་
 བོ་ སྐྱ་འགྲུར་གྱི་ ལུས་པ་དེ་ལུ་ རྒྱུན་ བཞེ་ལྟམ་ ཡོད་པ་ཡིན།

(1) རྒྱུན་དང་པ་ འོག་ལུ་ཡོད་མི་ ཡིག་གསུགས་ *voiceless plosives*, བཅོར་སྐྱ་ མགོན་སྐྱ་མེད་པ་
 དེ་རྩེ་དང་ བརྗོད་ཚོག་ dz ཟེར་ ཡོད་མི་འདི་རྩེ་ མ་པ་ལས་ར་ སྐྱ་དྲག་པའི་ རང་བཞིན་ ཡིམ་ལས་
 བརྗོད་ *zero effect* སྐྱ་འགྲུར་མེད་པའི་ཐོག་ལུ་ ཉེ་མའི་སྐྱ་གདངས་ ག་ཡིན་མི་དེར་ སྟོན་མ་ཡིན།

ཀ	ཏ	ཅ	ཇ	ཀ	ཇ	ཏ	པ	ཀ	ཏ	པ	ཅ
k	t	ts	dz	k	c	t	p	k	t	p	ts

(2) རྒྱུན་ གཉིས་པའི་ ལུས་པ་འདི་གིས་ *devoiced* སྐྱ་ཉམས་སུ་དང་ *voiced initials* སྐྱ་ལྟན་
 གྱི་ མིང་ཡིག་རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་འཇམ་པ་དང་ སྐྱ་དྲག་པ་རྩེ་གི་ མིང་ཡིག་ གཉིས་ཀྱི་ བར་ན་ དབྲེ་བ་ སོ་
 སོ་འབད་ རྒྱི་འདི་ *voiced plosives* སྐྱ་ལྟན་ བཅོར་སྐྱ་འདི་རྩེ་ *hard initials* སྐྱ་དྲག་པའི་ མིང་
 ཡིག་ལུ་ འགྲུར་ཡོད་པའི་ སྐྱ་གདངས་ རྟོན་མ་ཡིན།

ག་	ཇ་	ད་	བ་	ག་	ཇ་	ད་	བ་	ག་	ཇ་	བ་
g	j	d	b	g	j	d	b	g	d	b

དེ་ལས་ ལྷོག་ལྷོགས་ *devoiced initials* ལྷ་ཉམས་སུ་གི་ མིང་ཡིག་ ལྷ་གི་བར་ན་ ལྷ་པར་ལྷོན་
པ་ཅིན།

ག་	ཇ་	ད་	བ་
g'	j'	d'	b'

ལྷོ་ ད་མེས་ རྫོང་ཁ་ནང་ལུ་ འཛི་ ལྷོག་ལྷོགས་ ལྷ་འཇམ་པའི་ ལྷ་པར་འདི་ ལྷ་གདངས་ཀྱི་ དལྷོ་
ལྷ་ད་ དོན་དང་ལྷོན་ཅིག་ཡིན།

(༢) ལྷོ་ གསུམ་པའི་ ལུས་པ་འདི་གིས་ *high tone nasals* ལྷ་ཉ་པ་ནང་ལས་ཐོན་པའི་ ལྷ་ལྷོ་
མཐོ་བའི་ ལྷ་གདངས་ ལྷོན་ཅིག་ཡིན།

ང་	ཉ་	ན་	མ་	ལྷ་	ལྷོ་	ལྷོ་	ལྷོ་	ལྷོ་
'ng	'ny	'n	'm	'ng	'ng	'ny	'n	'm

(༣) ལྷོ་ བཞི་པའི་ ལུས་པ་འདི་གིས་ *voiceless liquid phoneme* མགིན་ལྷོ་མེད་པའི་ (ལ་)
ལྷོ་དང་ (ལྷོ་) ལྷོ་ལྷོ་ ལྷོ་ལྷོ་ lh, (ལྷོ་) ཟེར་བའི་ བརྗོད་ཅིག་གི་ ལྷོ་གདངས་ ལྷོན་ཅིག་ཡིན།

ལྷོ་ ཐོང་གསལ་ ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་དང་ མཐོ་ཅན་གྱི་ ལྷ་པར་ དི་བ་ཡ་ ཐོམས་འདིས་ ཡོད་པའི་ འདྲི་
ལུགས་ ཡི་གུ་ ལྷོགས་ཅན་འདི་གིས་ ད་མེས་ བརྗོད་ལྷོ་ལྷོ་ ལྷོ་བཞག་ནང་ལུ་ ལྷོ་འགྱུར་གྱི་ ལུས་པ་
ཡོད་པའི་ ལྷ་པར་འདི་ ལྷོག་པར་དུ་ དོན་ ལྷོ་འཇམ་བརྗོད་ ཡོད་ཅིག་ཡིན།

ཀ་	ཁ་	ག་	ཅ་	ཆ་	ཇ་	ཉ་
k ~ c	kh ~ ch	g' ~ j'	c ~ pc	ch ~ pch	j' ~ bj'	ny

ཀ་	ཁ་	ག་	ཅ་	ཆ་	ན་	ཉ་	ལ་	མ་	མ་	མ་	ཅ་
tr	thr	dr'	tr	thr	dr'	n	tr	thr	dr'	m	sh s hr

མ་ མ་ མ་ མ་ མ་ མ་
'l 'l 'l d 'l 'l

དེལས་ ཡ་ རྟགས་ཀྱི་ སྐྱ་འགྲུར་ རུས་པ་ དེལུ་ཡ་ རྟེན་ བཞི་ལྟ་བ་ ཡོད་པ་ཡིན།

(1) རྟེན་དང་པ་ འོག་ལུ་ཡོད་མི་ ཡིག་གཟུགས་ *velar initials* སྐྱ་རྟེན་ལས་འབྱུང་མི་ མིང་ཡིག་
(ཀ་ ཁ་ ག་) འདི་ཚུ་ དཔེར་ན་ (དཀྱིས་ *ki*, རྒལ་ *khä*, མགོན་པོ་ *göm*, གུལ་ *g'ä*) ཟེར་ བརྗོད་
ཚོག་ སྐྱ་འགྲུར་ མེད་པའི་ཐོག་ལུ་ ཉེ་མའི་ སྐྱ་གདངས་ ག་ཡིན་མི་དེར་ རྟོན་མ་ཡིན།

(2) རྟེན་གཉིས་པའི་ རུས་པ་འདི་གིས་ སྐྱའི་སྐྱེས་གནས་ རྟེན་དང་མཚུ གཉིས་ལས་ འབྱུང་མི་
སྐྱ་ཡིག་ (ཀ་ ཁ་ ག་ ལ་ ལ་ ལ་) འདི་ཚུ་ དཔེར་ན་ བརྗོད་ཚོག་ (རྒྱབ་ *cap*, རྩོད་པ་ *cöba*, རྩོད་
chö, རོ་ཁྱི་ *rochi*, ལུག་ *châ*, འགྲོ་ནི་ *joni*, རྩུན་བདག་ *jinda*, གྲངས་ཁ་ *j'angkha*,
འཕྱོན་ *j'ön*) ཟེར་ *palatal initial* སྐྱ་རྟེན་ལས་ འབྱུང་མི་ སྐྱ་ཡིག་ལུ་ འགྲུར་ཚུགས་པའི་ སྐྱ་
གདངས་ རྟོན་མ་ཡིན།

(3) རྟེན་གསུམ་པའི་ རུས་པ་འདི་གིས་ ཡ་ རྟགས་དང་ སྐྱེས་གནས་ མཚུལས་ འབྱུང་མི་ སྐྱ་ཡིག་
(ལ་ ལ་ ལ་) གཅིག་བསྐྱུས་ཀྱི་ ཐོག་ལུ་ དཔེར་ན་ བརྗོད་ཚོག་ (ལྷུང་ཀ་ *pcangka*, དལུལ་མ་
pcäu, ལུག་མ་ *pchâm*, འཕྱེད་མ་ *pchê*m, ལྷུང་ནག་ *bjâna*, གནམ་བུ་ *'nambjâ*, ལྷི་
ལི་ *bj'ili*, ལུག་ *bj'a*) ཟེར་ རྩོད་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ འདྲམ་མེད་པ་ཅིག་གི་ གདངས་སུ་ *bilabial-*
palatal initials སྐྱ་རྟེན་དང་མཚུ གཉིས་ལས་ འབྱུང་མི་ སྐྱ་ཡིག་ལུ་ འགྲུར་ཚུགས་པའི་ སྐྱ་
གདངས་ རྟོན་ཡོད་པ་ཡིན།

(4) རྟེན་བཞི་པའི་ རུས་པ་འདི་གིས་ ཡ་ རྟགས་དང་ སྐྱེས་གནས་ ལྷ་པ་ནང་ལས་ འབྱུང་མི་ སྐྱ་
ཡིག་ (ལྷ་) གཅིག་བསྐྱུས་ཀྱི་ ཐོག་ལུ་ དཔེར་ན་ བརྗོད་ཚོག་ (ཉམས་མེད་ *nyamnyong*, ལྷུ་
གུ་ *'nyug'u*) ཟེར་ *palatal nasal* སྐྱ་ རྟེན་དང་ ལྷ་པ་ གཉིས་ལས་ འབྱུང་མི་ སྐྱ་ཡིག་འགྲུར་
འགྲུར་ཚུགས་པའི་ སྐྱ་གདངས་ རྟོན་ཡོད་པ་ཡིན།

དེལས་ ཡ་ རྟགས་ཀྱི་ སྐྱ་འགྲུར་ རུས་པ་ དེལས་བརྟེན་ རྩོད་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ བརྗོད་སྐྱའི་ རྣམ་
བཞག་ སྐྱ་དག་པ་དང་ སྐྱ་འཇམ་པ་ གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ རོན་སྟོན་པའི་ ཚད་གཞི་འདི་ རང་དབང་དང་
ལྷན་མ་ཅིག་ཡིན། སྐྱ་ འོག་ལུ་ཡོད་མི་ དཔྱེ་དེ་ཚུ་གིས་ ཡ་ རྟགས་དང་ *hard plosives* ཟེར་ བཙོར་
སྐྱ་ དག་པ་འདི་ཚུ་ གཅིག་ཁར་འབྲེལ་འདི་ ལག་ལེན་འཐབ་ཡོད་པའི་ འབྲེལ་བཤད་འབད་ ཡོད་
མི་འདི་ཡ་ དཔེར་ན་ *hard plosives* ཟེར་ བཙོར་སྐྱ་དག་པ་ (*g, j, bj*) དང་ *soft plosives* བཙོར་
སྐྱ་འཇམ་པ་ (*g', j', bj'*) དེལས་ *hard nasal initial* དང་ *soft nasal initial* ལྷ་པ་ནང་

ལས་འབྲུང་མི་ སྐྱ་དྲག་པ་དང་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ མིང་ཡིག་ ('ny) དང་ (ny) ཟེར་བའི་ སྐྱ་གདངས་
སྟོན་ཡོད་པ་ཡིན།

དེ་ལས་ ཏུས་རྒྱན་ ཚོས་སྐད་ནང་ ར་རྟགས་ འགྲི་སྲོལ་ ཡོད་མི་འདི་ཚུ་ རྫོང་ཁ་ནང་ ཡ་རྟགས་
འགྲི་དགོཔ་བཞེན་དུ་ དཔེར་ན་ ཚོས་སྐད་ནང་ བརྗོད་ཚིག་ (གྲུལ་ dr'el, བོ་མོ་ Dr'omo, སྤྲེལ་
trel,) ཟེར་ ར་རྟགས་ཀྱི་ཐོག་ལུ་ འགྲི་སྲོལ་ ཡོད་མི་འདི་ཚུ་ རྫོང་ཁ་ནང་ (གྲུལ་ g'ä, ལྷོ་མོ་
J'umo, སྤྲེ་ pca) ཟེར་ ཡ་རྟགས་ལུ་ འབྲུར་དེ་འགྲི་དགོཔ་ཡིན།

སྟེ་ རྫོང་ཁའི་སྐྱ་གདངས་ བརྗོད་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་ ར་རྟགས་ཀྱི་ སྐྱ་འབྲུར་ རུས་པ་དེ་ལུ་ རྒྱུན་གསུམ་
ལྟ་བུ་ ཡོད་པ་ཡིན།

(1) རྒྱུན་དང་པ་ ཡིག་གཟུགས་ (རྩ་ 'n, སྤ་ 'm, སྤ་ sh, སྤ་ s) དེ་ཚུ་ལུ་ བརྗོད་ཚིག་ སྐྱ་འབྲུར་
མེད་ཐོག་ ཉེ་མའི་ སྐྱ་གདངས་ ག་ཡིན་མི་དེར་ སྟོན་མ་ཡིན།

(2) སྟེ་ སྐབས་ མང་ཤོས་ཅིག་ནང་ར་ ར་རྟགས་འདི་གིས་ *retroflex consonant initials* སྐྱ་
ལྷེ་སྤྲེལ་དེ་སྐབ་པའི་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ མིང་ཡིག་ ལྷུལ་མ་དུན་པའི་ སྐྱ་གདངས་སྟོན་མ་ཡིན།

ཀ་	ཁ་	ག་	ང་	ཅ་	ཆ་	ཇ་	ཉ་
tr	thr	dr'	tr	thr	dr'	tr	thr

དེ་ལས་ ར་རྟགས་འདི་གིས་ བརྗོད་ཚིག་ འབད་ཡོད་པའི་ *retroflexivisation* ལྷེ་སྤྲེལ་བའི་ གསལ་
བྱེད་ཀྱི་ མིང་ཡིག་ ལྷུལ་མ་དུན་པའི་ སྐྱ་གདངས་ དེ་ལས་བརྗོད་ རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་དྲག་པ་དང་ སྐྱ་
འཇམ་པ་ གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ ཡོད་པའི་ དབྱེ་བ་དང་ རྒྱད་པར་འདི་ཡ་ རང་དབང་དང་ ལྷན་མ་ཡིན། དི་
འབད་མ་ལས་ རྒྱུན་གཉིས་པའི་ རུས་པ་འདི་གིས་ དཔེར་ན་ བརྗོད་ཚིག་ (སྟོན་ drôm, འབྲུག་
ལུལ་ Dru Ü, སྟོན་གྲུ་ 'lopdra, ལྷུ་ dr'u, རོ་པ་ dr'ôba, དྲག་ཤོས་ Dr'âsho, སོ་བུང་
Phodra, ལྷུ་ཚང་ dr'atsha) ཟེར་བའི་ སྐྱ་གདངས་ སྟོན་ཡོད་པ་ཡིན།

(3) རྒྱུན་གསུམ་པའི་ རུས་པ་ ར་རྟགས་འདི་གིས་ *voiceless trill* ཟེར་ མགྲིན་སྐྱ་མེད་པའི་ སྐད་
འདར་སྐད་ དཔེར་ན་ བརྗོད་ཚིག་ (རྩ་ hr) ཟེར་བའི་ སྐྱ་གདངས་ཡ་ སྟོན་རྒྱུགས་པའི་ རུས་པ་
ཡོད་པ་ཡིན།

སྟེ་ སྟོན་གོང་གི་ འགྲི་ལུགས་ ལ་རྟགས་ གཅིག་བསྐྱུས་འདི་གིས་ རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་སྐབ་རྩུལ་
ལག་གཉིས་ལུ་ དབྱེ་བ་སྤྱི་འདི་ ཡོད་པ་བཞེན་དུ་ (1) དང་པ་ སྟོན་གོང་གི་ འགྲི་ལུགས་ གཅིག་
བསྐྱུས་ (ལྷེ་) འདི་གིས་ རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་ཚིག་གི་ མིང་ཡིག་ d ཟེར་བའི་ སྐྱ་གདངས་ སྟོན་ཡོད་པ་

ཨིན། (ཨ) དེ་ལས་ གཉིས་པ་ ལ་རྟགས་ གཅིག་བསྐྱུས་གཞན་ (ལྷ་ ལྷ་ ལྷ་ ལྷ་ ལྷ་) འདི་ཚུ་ ག་
 ཡེ་ར་གིས་ ལྷ་དྲག་པའི་ མིང་ཡིག་ ། 1 ཟེར་བའི་ ལྷ་གདངས་སྟོན་མ་ཨིན།
 ལྷ་ ལྷ་ལྷ་ལོང་ལས་ར་ ལོ་ལས་འདྲིས་ ཡོད་པའི་ འབྲུག་པའི་འབྲི་ལྷགས་ དབྱངས་ཡིག་དང་ དེ་ལས་
 ཡིག་གཟུགས་ (ཨ) དང་ (ཨ) གཉིས་ཀྱི་སྐོར་ལས་ བཤད་དགོ་པ་ཅིན། དུས་རབས་ བཅུ་གསུམ་
 དེ་ཅིག་གི་ཉེ་མ་ *Brahmi script* ཟེར་བའི་ བུམ་ཟེའི་ འབྲི་ལྷགས་ལས་ དཔེ་བྱངས་དེ་འབྲི་སྟོལ་
 ཡོད་པའི་ *Indic scripts* ཟེར་བའི་ ལེགས་སྐྱར་གྱི་ ལྷད་ འབྲི་ལྷགས་ དེ་ནང་ལུ་ དབྱངས་ཡིག་
 འདི་གིས་ ལྷ་སྟོན་ འབད་ཡོད་མི་འདི་དང་ ཚམས་ལྷན་མ་འབད་ ཡི་གུ་ དབུ་ཅན་ནང་ཡ་ དབྱངས་ཡིག་
 འདི་ འབྲི་སྟོལ་ རོ་སྟོན་ རོ་མ་ དེ་སྐོར་ འབད་ཡོད་པ་ཨིན་པས། ལྷ་ གང་ལྟར་ཡང་ ཡིག་གཟུགས་
 (ཨ) དང་ (ཨ) གཉིས་ཀྱིས་ དབྱངས་ཡིག་ ལུ་པའི་ ལྷ་གདངས་ ལྷ་བ་ཚུལ་ ལག་གཉིས་པ་འདི་
 སོ་སོ་འབད་ དབྱེ་བ་ལྷི་འདི་ རོ་སྟོན་ལ་གསལ་སྟེ་ འབད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ ཡི་གུ་ དབུ་ཅན་གྱི་ཐོག་
 ལུ་ ཡིག་གཟུགས་ (ཨ) ལས་ མཁུ་བཅུགས་ གིས་ཡོད་པའི་ ལྷ་ཚིག་འདི་ཚུ་ ལྷ་དྲག་པ་དང་ དེ་
 ལས་ ཡིག་གཟུགས་ (ཨ) ལས་མཁུ་བཅུགས་ གིས་ཡོད་མི་ ལྷ་ཚིག་འདི་ཚུ་ ལྷ་འཇམ་པ་ ཨིན་
 པའི་ རོ་སྟོན་ འབད་མ་ཨིན།

ཨ་	ཨི་	ཨུ་	ཨེ་	ཨོ།
'a	'i	'u	'e	'o
ཨ་	ཨི་	ཨུ་	ཨེ་	ཨོ།
a	i	u	e	o

ལྷ་ ལྷ་ལེན་ཚོང་ལའི་ འབྲི་ལྷགས་ འདི་ནང་ལུ་ *apostrophe* ['] ཟེར་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་
 ལྷགས་འདི་ དབྱངས་ཡིག་དང་ དབྱངས་གསལ་ ལུང་འབྲེལ་གྱི་ ལྷ་ཡིག་དེ་ལས་ ལྷུས་གནས་ ལུ་
 པ་ནང་ལས་འབྲུང་པའི་ ལྷ་ཡིག་དེ་ཚུ་གི་ ཉེ་མ་ གིས་ཡོད་པ་ཅིན་ དེ་བརྗོད་སྐྱོད་ དྲག་པ་ཨིན་པའི་ བར་
 ལྷ་ལྷ་མ་ཨིན། མ་གཞི་ ལྷ་ལྷ་ལོང་ལོང་གི་ ཚེས་སྐྱད་ འབྲི་སྟོལ་དེ་ནང་ དབྱངས་ཡིག་ ལུ་ལས་ལྷགས་
 འབྲི་སྟོལ་ མེད་པ་ཨིན་དུ་ དེ་སྟེ་ ཚོང་ལའི་ འབྲི་ལྷགས་འདི་ནང་ དབྱངས་ཡིག་ བཅུ་གསུམ་ ལག་
 ལེན་འཐབ་ འབྲི་དགོས་ ཡོད་པ་ཨིན། དེ་བཞིན་དུ་ ཚོང་ལའི་ འབྲི་ལྷགས་དེ་ནང་ དབྱངས་ཡིག་ རོ་
 མ་ ལུ་ལོ་འདི་གིས་ དབྱངས་ཡིག་ ལྷ་ལུང་བ་ a, e, i, o, u ལུ་དང་ དེ་ལས་ དབྱངས་ཡིག་ ལྷ་འིང་
 བ་ a, e, i, o, u ལུ་ལུ་ ཡར་སེང་བརྐབ་ ཡོད་པའི་ལར་ དབྱངས་ཡིག་གི་ ལྷ་གདངས་ རིང་ཚད་
 འདི་གིས་ ཚོང་ལ་བརྗོད་སྐྱོའི་ ལྷ་བཞག་ནང་ལུ་ ལུང་པར་ ལྷ་ལོ་ལོ་ལོ་ དབྱེ་བ་རོ་སྟོན་ གསལ་
 བཤད་འབད་ ཡོད་པ་ལས་བརྗོད་ ལྷ་ལེན་ལའི་གཟེ་ཤན་ འབྲི་ལྷགས་ ཚད་ལྷན་ ཡོད་ལེགས་ དེ་ཚུ་འི་

ནང་ དོ་སྟོན་ རྟགས་མཚན་ བཀོད་དགོས་འདི་ གང་བ་ གལ་ཆེད་གཞི་ཞིག་ དེ་མ་ཚད་ རྫོང་ཁའི་ འབྲི་
 ལུགས་འདི་ནང་ *apophony* དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་འགྲུར་གི་ཐོག་ལུ་ *umlauted vowels* དབྱུངས་
 ཡིག་ དངོས་ལས་ འབྲུལ་ཡོད་པའི་ ä, ö, ü ཟེར་བའི་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་འགྲུར་རིང་བ་ གསུམ་
 ཡོད་མི་འདི་ཡ་ དབྱུངས་ཡིག་དངོས་ a, o, u གསུམ་ལུ་ གཞི་བཞག་ཐོག་ འབྲི་སྟོལ་བརྟུགས་
 ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ འཛི་རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ སྐབ་ཚུལ་གྱི་ རྣམ་བཞག་དང་ རང་བཞིན་ དབྱེ་བ་ རོན་
 དང་ལྷན་མ་འདི་ཚུ་ ལེ་ལུ་གཉིས་པའི་ནང་ གསལ་བཤད་ རྒྱས་ཤིང་རྒྱས་པ་སྟེ་ འབད་ཡོད་པ་ཨིན།
 སྟེ་ སྟོན་གོང་ བོད་གྱི་ ཚོས་སྐད་ འབྲི་ལུགས་ནང་ དབྱུངས་ཡིག་ ལུ་ལས་ལྷག་པ་ འབྲི་སྟོལ་ མེད་
 མི་ དེ་ལས་ ད་རེས་ རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ དབྱུངས་ཡིག་ བརྟུ་གསུམ་ འབྲི་དགོ་པའི་
 བརྫོང་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་ བོང་འཕེལ་དང་ དེ་ལས་ སྐྱའི་ཁྲིམས་ལུགས་འདི་གིས་ བོམས་འདྲིས་
 ཡོད་པའི་ སྟོན་གོང་གི་ བརྫོང་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་ཚུ་གི་ སྐྱོར་ལས་ རོན་ སྐྱ་བསྐྱེས་བརྟུབ་ ཡོད་པའི་
 ལེ་ལུ་ཅིག་ལུ་ འགྲོ་ཡོད་པ་ཨིན། སྟེ་ སྟོན་གོང་གི་ འབྲི་སྟོལ་ སྟེ་བ་སྐྱུར་དང་ ད་རེས་རྫོང་ཁའི་ བརྫོང་
 སྐྱ་གཉིས་ དབྱེ་སྐྱར་ ཅམ་ཅིག་གིས་ ལུགས་སྟོལ་ བོང་འཕེལ་ འགྲོ་ཡོད་མི་ འདི་ཚུ་ རོན་ བརྫོང་
 སྐྱོད་གསལ་སྟོན་ འབད་ཚུགས་པའི་ རུས་པ་ མེད་པའི་ཁར་ རོན་འབྲུགས་འརྫིངས་ ཡོད་མི་དེ་གིས་
 ར་ སྟོན་གོང་གི་ སྐད་རིགས་ མཁས་པའི་ སྟོབ་མ་ཅིག་ ཨིན་པའི་ རོན་སྟོན་མ་ཨིན། སྟེ་ གང་ལྟར་
 ཡང་ སྟོན་གོང་གི་ བརྫོང་སྐྱ་ དག་ཉོག་ཉོ་སྟེ་ སྟོན་ཐབས་དང་ ད་རེས་ རྫོང་ཁའི་ དབྱུངས་ཡིག་ ཚུ་
 གི་བར་ན་ ཡིག་འབྲེལ་ ཇེ་མང་ ཡོད་མི་ ཚུ་གི་སྐྱོར་ལས་ འོག་ལུ་ རོན་བཤད་ ཉུང་སྤྱ་ཅིག་ ཡོད་པ་
 ཨིན།

མ་གཞི་ རྫོང་ཁའི་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་རིང་བ་འདི་ཚུ་ མང་ཤོས་ར་ སྐྱ་ཚོག་གཉིས་ གཅིག་ཁར་
 འབྲེལ་བ་ འཐབ་ལས་བརྟེན་ འབྲུང་ཡོད་པ་ཨིན་ཏུ་ ལག་ལེན་འདི་གིས་ དུས་རྒྱུན་ དབྱུངས་ཡིག་
 གི་ སྐྱ་གདངས་ རིང་ཚད་ གཅིག་འབད་ བཟོ་མེད་པ་ཨིན། དཔེར་ན་ (མེག་པ་ 'map, དམར་པོ་
 'mâp), (གསེབ་ sep, སེར་པོ་ sêp), (ཚྱིག་པ་ tsip, ཚྱིས་པ་ tsîp), (པོབ་ phop, པོར་པ་
 phôp), (སྐྱ་ ku, ཀུམ་ kû) ཟེར་བའི་ བརྫོང་ཚོག་ ཆའུམ་ དེ་ཚུ་གི་ སྐྱ་གདངས་ ཁ་དབྱེ་འདི་
 ཡོད་པ་ཨིན། དེ་བཞིན་དུ་ བརྫོང་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་ བོང་འཕེལ་གྱི་ ལུ་འགན་ སྐྱ་གདངས་རིང་ཚད་
 བཟོ་ནི་འདི་ཚུ་ རོན་ སྐྱ་བསྐྱེས་བརྟུབ་ ཡོད་པ་ཨིན།

སྟེ་ ད་རེས་ བོད་སྐད་ འབྲི་ལུགས་ ནང་ཡ་ དེ་བརྩམ་གྱི་ སྐྱ་འགྲུར་ འབྲི་དགོས་ འབྲུང་ཡོད་མི་འདི་
 དང་ ཆའུམ་སྟེ་ རྫོང་ཁའི་ *apophonic vowels* དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་འགྲུར་རིང་བ་ ä, ö, ü ཟེར་
 འབྲི་དགོ་མི་འདི་ གཙོ་བོ་ སྟོན་གོང་གི་ སྐྱ་ཚོག་ རྩེས་འཇུག་ (ད་ d, ལ་ l, ན་ n, ས་ s) ཚུ་ལས་
 སྐྱ་འགྲུར་ འབྲུང་ཡོད་པ་ཨིན། དེ་བཞིན་དུ་ བོང་གི་ རྩེས་འཇུག་ བཞི་གི་ འབྲས་བུ་འདི་ དབྱུངས་
 ཡིག་དངོས་ (o ལས་ ö), (u ལས་ ü), (a ལས་ e, ê, ä) ཟེར་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་འགྲུར་འདི་

སྐྱ་རིང་བ་ལུ་ བཟོ་ཡོད་པའི་ འབྲས་བུ་དང་ རོན་གཅིག་ཡིན། ལྟེ་མ་གཞི་ རྩེ་མ་འཇུག་ (ད་ d) འདི་
 གིས་ སྐྱ་ཚིག་ e, ཟེར་ ལྟོན་མ་ཡིན། དཔེར་ན་ (ལྟ་དམོ་ tēm, བརྟག་དབྱུང་ takcê, བརྟེན་ jê,
 ཚད་ tshê, ནད་ nê) ཟེར་བའི་ སྐྱ་གདངས་ ལྟོན་མ་ཡིན། དི་འབདཱ་དང་ བརྟེན་ལམ་རེ་ རྩེ་
 འཇུག་ (ད་ d) འདི་གིས་ སྐྱ་ཚིག་ ä དང་ e, གཉིས་ ལྟོན་ཡོད་མི་འདི་ཡ་ དཔེར་ན་ (བརྟུད་ gä,
 འབད་ be, མཛོ་ནད་ dzêne) ཟེར་བའི་ སྐྱ་གདངས་ཡ་ ལྟོན་མི་ཡོད། དེ་ལས་ དུས་སྐབས་ མང་
 ཤོས་ཅིག་ནང་ར་ རྩོད་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ སྐབ་ཚུལ་ཚུ་ནང་ རྩེ་སྟུ་ བཟུང་ཡོད་པའི་ རྩེ་འཇུག་
 (ན་ n) འདི་གིས་ སྐྱ་ཚིག་ e, ཟེར་ ལྟོན་ཡོད་མི་འདི་ དཔེར་ན་ (སྐྱ་ན་ 'men, ཅོན་ན་ tsende,
 འགན་ཁག་ genkha) ཟེར་བའི་སྐབས་ལུ་ དབྱངས་ཡིག་གི་ སྐྱ་གདངས་ ལྟོན་ཡོད་པ་ཡིན། ལྟེ་
 རྩེ་མ་འཇུག་ (ས་ s, དང་ ལ་ l) གཉིས་ཀྱིས་ སྐྱ་ཡིག་ ä, ཟེར་ ལྟོན་ཡོད་མི་འདི་ དཔེར་ན་ (རྩེ་ས་
 dzä, གཡས་པ་ 'yäp, སྤས་ sä, མཁས་པ་ khäp, སྤལ་པ་ bāp, ཐམས་ thāu, སྤལ་ gä,
 བལ་ b'ä, བཤལ་ shä) ཟེར་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་འགྱུར་གྱི་ སྐྱ་གདངས་ ལྟོན་ཡོད་པ་ཡིན། དི་
 འབདཱ་དང་ དུས་སྐབས་ ལ་ལུ་ཅིག་ནང་ རྩེ་འཇུག་ (ས་ s) འདི་གིས་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་འགྱུར་
 བ་མེན་པར་ དཔེར་ན་ (ཤོས་ > བཤོ་ g'ö, ནས་ nā, དུག་ཤོས་ Dr'āsho, ལས་ > ལུ་ lä) ཟེར་
 དབྱངས་ཡིག་རིང་བའི་ སྐྱ་གདངས་ ལྟོན་ཡོད་པ་ཡིན། དེ་ལས་ རྩོད་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ སྐབ་
 ཚུལ་ དུས་སྐབས་ ལ་ལུ་ཅིག་ནང་ རྩེ་འཇུག་ (ས་ s) འདི་གིས་ དཔེར་ན་ (དཤོས་ > དཤོ་ go)
 ཟེར་ སྐྱ་འགྱུར་གྱི་ རྩེ་ས་ ག་ཅི་ཡ་ མ་ལྟོན་མར་ ཡོད་པ་ཡིན།

དི་འབདཱ་ལས་ ལྟོན་གོང་ བོད་གྱི་ དབྱངས་ཡིག་ འབྲི་ལུགས་ལས་ ད་རེས་ རྩོད་ཁའི་ དབྱངས་
 ཡིག་ སྐྱ་འགྱུར་ཚུན་གྱི་ བརྟེན་སྐྱའི་ རྣམ་བཞག་ གོང་འཕེལ་ རྩོད་ཡོད་མི་འདི་ ཡིག་འབྲེལ་གྱི་
 གསལ་བཤད་དང་ བརྟེན་ འབད་ཡོད་མི་ དེ་ཚུ་བ་ཡ་ ལྷག་པར་དུ་ རོན་ སྐྱ་བཤེས་བརྟེན་ ཡོད་པ་
 ཡིན། ལྟེ་ ད་རེས་ རྩོད་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་འགྱུར་ ö དི་དང་ འབྲེལ་
 བ་ ཡོད་པའི་ *vowel harmonic* ཟེར་ དབྱངས་ཡིག་གི་ སྐྱ་གདངས་དང་ བཟོ་རྣམ་ མཐུན་མ་ཡ་
 ཡོད་པ་ཡིན། དཔེར་ན་ (མཚོད་རྟེན་ chötö, ལྟོབ་དཔོན་ 'löbö) ཟེར་བའི་ སྐྱ་གདངས་ ལྟོན་
 ཡོད་པའི་ཁར་ རྩོད་ཁའི་བརྟེན་ཚིག་ ལ་ལུ་ཅིག་ནང་ དབྱངས་ཡིག་གི་ སྐྱ་འགྱུར་ ལས་འགན་འདི་
 ལྷག་པར་དུ་ གཡལ་ཁར་ གཏོགས་ཡོད་པ་ལས་ དཔེར་ན་ (གཏོད་པོ་ gap, བཤེས་ > བཤོས་པ་
 dröp) ཟེར་བའི་ སྐྱ་གདངས་ཡ་ ལྟོན་ཡོད་པ་ཡིན། དེ་མ་ཚད་ རྩོད་ཁའི་ རྣམ་བཞག་ གོང་འཕེལ་
 བརྟེན་ཡོད་པའི་ ལྷི་ཚུལ་གྱི་ གཏན་ཚིག་རིག་པའི་ ལམ་ལུགས་ གུངས་མང་ཅིག་ར་ རྩོ་མེན་རྩོད་
 ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ ལ་གསལ་ལ་འབད་ ལྟོན་ཡོད་པ་ཡིན་ཅུ་ མཐོང་སྐྱང་ལུ་ ལྟོན་གོང་གི་ ལྟོབ་
 ལྟོར་ རྩེ་ས་སྟུ་བཟུང་ ཡོད་མི་འདི་ཚུ་ དཔེར་ན་ དབྱངས་ཡིག་ རིང་བའི་ཐོག་ལུ་ སྐྱ་འཇུག་པ་ (ང་
 nga, དའི་གི་ ngêgi) སྐྱ་དུག་པ་ (ངགིས་ 'ngä-gi) སྐྱ་སྐྱང་བ་ (ཁོ་kho) སྐྱ་རིང་བ་ (ཁོ་གི་

khô-gi) དེ་ལས་ དབྱངས་ཡིག་ ཐུང་བའི་ ཐོག་ལུ་ བྱ་ཚོག་ (བཞག་ཅི་ zhaci) དང་ དབྱངས་ ཡིག་ རིང་བའི་ཐོག་ལུ་ བྱ་ཚོག་ (བཞག་ལུག་ zhānu) ཟེར་ འབྲི་སྲོལ་ ལ་གསལ་ལ་འབད་ རྫོན་ ཡོད་པ་ཨིན།

དོན་བསྐྱུས་དེ་བཤད་པ་ཅིན་ ཡིག་དེ་བ་ འདི་ནང་ལུ་ ཡིག་འབྲེལ་དང་ ལམ་ལུགས་ ཚུ་གི་སྐོར་ལས་ འབྲེལ་བཤད་ འབད་ཡོད་མི་འདི་ མ་གཞི་ དོན་བཤད་ ཚུ་ཤུམ་ ཅམ་ཅིག་ར་ཨིན། རྩེ་ རྫོང་གོང་གི་ བརྗོད་སྐྱེལ་ཤིག་པའི་ རྣམ་བཞག་འདི་ བསྐྱེད་བྱ་ གཏིང་སྐབ་སུ་ཅིག་ མཐུ་ལས་བརྗོད་ དི་གིས་སྐོར་ ལས་ འབྲེལ་བཤད་རྒྱལ་པ་ རེ་ལེ་བཞེན་དུ་ བརྒྱབ་པ་ཅིན་ ཡིག་དེ་བ་འདི་ནང་ རྫོན་ཡོད་པའི་ འབྲེལ་ བཤད་ཚུ་ལས་ ཉ་ཅང་གིས་ བརྒྱལ་འབྲེལ་འོང། ཨིན་ཏུ་ ད་རེས་ ར་བཅས་ར་ལུ་ རྫོང་ཚན་ གཤམ་ ཚེ་ཤོས་ཅིག་ རྫོང་གོང་གི་ འབྲི་སྲོལ་ནང་ འབྲེལ་པོ་ གཅིག་ བྲིས་ཡོད་པ་ཅིན་ དི་གིས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ ལའི་ འབྲི་སྐྱུགས་ནང་ e དང་ ཡངན་ e ཟེར་ འབྲི་དགོ་པའི་དོན་ ཅུ་ལས་ རྫོན་མ་མེན། རྩེ་ རྫོ་མེན་ རྫོང་ལའི་ རྩེ་བ་རྫོང་འདི་ གཙོ་པོ་ རྫོང་ལའི་སྐྱེལ་གདངས་ རྫོང་ཚུ་པ་ རོ་མ་དེ་ལུ་ རག་ལས་པ་ཨིན།

དེ་མ་ཚད་ རྫོང་ལའི་ བརྗོད་སྐྱེལ་ཤིག་པའི་ རྣམ་བཞག་འདི་ ད་རེས་ གཤམ་སྐྱད་ རྫོང་ལ་ རྫོང་མི་ཚུ་ ལུ་ ཡོད་པ་ལས་བརྗོད་ ལོང་ལུ་ ལེ་མན་ དེས་པར་དུ་ ཡོད་པ་ཨིན། རྩེ་ ས་གནས་ དཔལ་ལི་ལ་ལས་ ཤར་ཕྱོགས་ཉོང་གི་ རྫོང་ལ་ རྫོང་མི་ཚུ་གིས་ དབྱེ་འབད་བ་ཅིན་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ མིང་ཡིག་ཚུ་ནང་ རྫོང་དགའ་པ་དང་ རྫོང་འཇམ་པ་ གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ དབྱེ་བ་ རྩེ་མ་རྫོགས་པ་ལས་བརྗོད་ རྫོང་ལའི་ བརྗོད་ རྫོང་ཤིག་པའི་ རྣམ་བཞག་ རྒྱང་པར་འདི་ ལ་སྐྱད་ ག་ད་ཡ་ མ་འདུམ་ ཅིག་ཨིན། རྩེ་ རྫོན་འཇུག་ དང་ མཐོ་ཅན་ ཡོད་པ་ཅམ་ཅིག་གིས་ རྫོང་དགའ་པའི་ རྫོང་གདངས་ དེས་པར་དུ་ རྫོན་མ་ མཐུ་བཞེན་ དུ་ རྫོན་འཇུག་དང་ མཐོ་ཅན་ མེད་པ་ཅམ་ཅིག་གིས་ ཡ་ དུས་རྒྱུན་ རྫོང་འཇམ་པའི་ རྫོང་གདངས་ རྫོན་ཡོད་པ་ མེན། དི་འབད་མ་ལས་ གོང་ལུ་ བཤད་ཡོད་པ་བཞེན་དུ་ གཙོ་པོ་ ཚབཞག་རྫོགས་པའི་ ལམ་རྫོན་ རོ་མ་འདི་ འབྲུག་གི་ས་གནས་ མང་དང་ ཐེད་གཉིས་ལས་ གཤམ་སྐྱད་ རྫོང་ལ་སྐྱབ་མི་ ཚུ་གི་སྐྱེལ་གདངས་ རྫོང་ཚུ་ལ་ལུ་ རག་ལས་པ་ཨིན། དེ་མ་ཚད་ རྫོན་གོང་གི་ འབྲི་སྐྱུགས་དང་ ད་ དེས་ བརྗོད་སྐྱེལ་རྣམ་བཞག་ གཉིས་ རང་ར་མོ་མོའི་ ལམ་ལུགས་དང་འབྲེལ་དེ་འབྲི་སྐྱུགས་ དབྱེ་ བ་ ལག་མོ་མོ་ ཨིན་པའི་ དོན་ལ་ ལ་གསལ་ལ་འབད་ རྫོན་མ་ཨིན།

རྩེ་ རྫོན་གོང་གི་ བརྗོད་སྐྱེལ་རྣམ་བཞག་ དོན་ རྫོག་འཛིངས་ ཡོད་མི་འདི་གིས་ ད་རེས་ རྫོང་ལའི་ རྫོང་ གདངས་ འབྲེལ་བ་མེད་པར་ རོ་རྫོན་ བརྗོད་ འབད་རྫོགས་པའི་ འབྲི་སྐྱུགས་ཅིག་ མཐོ་དགོས་ རྫོ་མེན་ཡོད་པའི་ དོན་ རྫོན་ཡོད་པའི་ལར་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་སྐྱུགས་འདི་གིས་ འ་ནི་ བརྗོད་སྐྱེལ་ འབྲེལ་བ་མེད་པར་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ རྫོན་ནི་གི་ དོན་ རྫོང་ཚུ་གསལ་ལས་བརྗོད་ རྫོང་ཡོད་པ་གཞུང་ རྫོང་ རྫོང་ལའི་ བརྗོད་པའི་ གཞུང་འདི་ ཉ་གོ་ཐབས་དང་ དི་གིས་ ལམ་ལུགས་ཚུ་ གོ་བ་ཡར་

ཀུམ་ བཏང་ཐབས་ཀྱི་ རྣམ་ལུ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ ལུན་དག་འདི་ མཁོ་དགོས་ སྲོམ་
ཡོདཔ་ དེས་བདེན་ཨིན།

II The structure of Roman Dzongkha

ལ རྫོམེན་རྫོང་ཁའི་གསལ་བྱེད་ཀྱི་མིང་ཡིག།

རྫོམེན་རྫོང་ཁའི་ཡིག་ཐོག་འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ལག་ལེན་འབབ་འབྲི་དགོ་པའི་གསལ་བྱེད་ཀྱི་མིང་གཞི་ལྟ་བུ་དང་གཅིག་ཡོད་མི་འདི་དང་དེ་ལས་དུས་རྒྱུན་དེ་དང་འདྲ་མཉམ་གྱི་སྐྱ་ཡིག་དབུ་ཅན་གྱི་ཡིག་ཐོག་ཡོད་མི་ཚུ་འོག་ལུ་ཁ་གསལ་འབད་སྟོན་ཡོད་པ་ཨིན།

k ཀ་	kh ཁ་	g ག་	g' ག་
c ཅ་	ch ཅ་	j ཇ་	j' ཇ་
t ཏ་	th ཏ་	d ཏ་	d' ཏ་
p པ་	ph པ་	b བ་	b' བ་
pc ཕ་	pch ཕ་	bj ཇུ་	bj' ཇུ་
tr ཏྲ་	thr ཏྲ་	dr ཏྲུ་	dr' ཏྲུ་

ts ཅ་ tsh ཅ་ dz ཅ་

zh གཞམ་	z གཞམ་
zh' ག་	z' ག་
sh ཏཱ་	s ཏཱ་

y ཡ་	'y དབུམ་
w མ་	'w དབུམ་
r ར་	hr ར་

l ལ་ 'l ལ་ lh ལ་

ng ར་	ny ཏ་	n ར་	m མ་
'ng ར་	'ny ར་	'n ར་	'm མ་

h ཏ་

གོང་གསལ་ ཏུ་སྐྱེན་ འདྲ་མཉམ་གྱི་ སྐྱ་ཡིག་ དབུ་ཅན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ཡ་ དཔྱེ་སྟོན་འབད་
 ཡོད་མི་འདི་ གཙོ་བོ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་ལུགས་ ལག་ལེན་ འཐབ་མི་ཚུ་ལུ་ རྒྱལ་
 ཡོངས་གཞུང་སྐད་ རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་ཚིག་འདི་ཚུ་ སྐྱ་གདངས་ འཇུལ་བ་མེད་པར་ འབྲི་ཚུལ་ ཤེས་
 ཐབས་གྱི་ དོན་ལུ་ཨིན། རྟེ་ རྫོང་ཁའི་ ཚིག་སྐབ་ཚུལ་དང་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ གཉིས་
 གྱི་བར་ན་ ལམ་ལུགས་དང་ ལྷན་པའི་ ཡིག་འབྲེལ་ཡ་ རེ་རེ་བཞིན་དུ་ ཡོད་པ་ཨིན། དི་འབད་མ་
 དང་ སྟོན་གོང་གི་ འབྲི་སྟོལ་ དེ་ནང་ ལམ་ལུགས་དང་ ལྷན་པའི་ ཡིག་འབྲེལ་ དེ་བཟུམ་ མེད་པ་
 ཨིན། དཔེར་ན་ གོང་གསལ་ རྫོ་མེན་གྱི་ འབྲི་ལུགས་ འབྲེལ་བཤད་ནང་ ཡོད་པའི་ ཡིག་གཟུགས་
 j འདི་གིས་ སྟོན་གོང་གི་ སྟེབ་སྟོར་ (རྫོ) ཟེར་བའི་ སྐྱ་གདངས་ གཅིག་རྒྱུང་བ་གཅིག་ མེན་པར་
 སྐྱ་ཚིག་ (བརྗ ལཱ་ འར་ མར་ རྒྱ་ འགྲ་ བརྒྱ་ བསྐྱ་ རྒྱ་) ཟེར་བའི་ བརྗོད་ཚིག་ཚུ་གི་ སྐྱ་གདངས་
 ཚུ་ཡ་ སྟོན་མ་ཨིན།

དེ་བཞིན་དུ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ནང་ (ར་ r) སྐྱ་མེད་མི་འདི་ སྐྱ་གཅིག་ སྟོན་པའི་ཡི་གུ་
 གཉིས་འདུས་ hr ཟེར་ འབྲི་ལུགས་འདི་གིས་ དོ་སྟོན་ འབད་ཡོད་པ་དང་ དེ་ལས་ (ལ་ l) སྐྱ་མེད་
 མི་འདི་ སྐྱ་གཅིག་ སྟོན་པའི་ ཡི་གུ་གཉིས་འདུས་ lh ཟེར་ འབྲི་སྟོལ་ ཡོད་མི་འདི་གིས་ རྫོ་མེན་
 རྫོང་ཁའི་ ལམ་ལུགས་དང་བསྐྱེད་དེ་དོ་སྟོན་ འབད་ཡོད་པ་ཨིན། རྟེ་ འ་ནི་ འབྲི་ལུགས་ ཉམས་ཚུང་
 འདི་ གཙོ་བོ་ བོ་མས་འདྲིས་ ཡོད་པའི་ གཡུས་སྐད་ རྫོང་ཁའི་བརྗོད་སྐྱ་ དག་ཏོག་ཏོ་སྟེ་ སྟོན་ཐབས་
 དོ་སྐྱེད་གི་དོན་ལུ་ འབྲི་སྟོལ་ བཅུགས་ཡོད་པ་ཨིན།

༤ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ དབྱངས་ཡིག་དང་ དབྱངས་ཡིག་དངོས་ལས་ འཇུལ་སྐབ་དགོ་པའི་ རྟགས།

འོག་ལུ་ གསལ་སྟོན་ འབད་ཡོད་མི་ དབྱངས་ཡིག་གི་ རྟགས་མཚན་ བརྒྱུད་པ་འདི་ རྫོ་མེན་རྫོང་
 ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ ལག་ལེན་འཐབ་ འབྲི་དགོ་པ་ཨིན།

i འི་	ü རུས་	u རུ་
e འེ་	ö འོས་	o འོ་
ä འས་	a འ་	

གོང་གསལ་ དབྱངས་ཡིག་ ä, ö, ü ཚུ་འགྱུར་ལུ་ ཚིག་གཉིས་ གྲིས་ཡོད་མི་འདི་ གནད་དོན་
 གལ་ཆེ་ཤོས་ཅིག་ ཨིན་པའི་ཁར་ མཛན་གསལ་ཅན་གྱི་ མཚན་རྟགས་ ཨིང་ལིའི་ནང་ *diaeresis*

དང་རྫོང་ལ་ནང་ tshā 'nyi ཚལ་གཉིས་ ཟེར་སྐབ་ཡིན། ལྷེ་འཛི་དབྱེད་ས་ཡིག་གི་སྐྱ་དངོས་
 ལས་ འབྲུལ་སྐབ་དགོ་པའི་རྟལ་ས་མཚན་ diaeresis ཚལ་གཉིས་ འབྲི་དགོ་པའི་ལུང་ས་རོམ་
 འདི་དབྱེད་ས་ཡིག་གི་སྐྱའི་དབྱེ་བ་དང་བྱུང་པར་སྟོན་ནི་གི་དོན་ལུ་ཡིན། དཔེར་ན་ (ཤེས་ shè),
 (བཤད་སྐབ་ནི་ she 'lapni), (བཤལ་ shä) དང་ (རྫོང་ do), (རྫོང་ dö) དེ་ལས་ (ལུག་ lu),
 (ལུད་ lü) ཟེར་གཙོ་བོ་སྐྱ་གདངས་ཀྱི་དབྱེ་བ་སྟོན་ཐབས་ལུ་ཡིན། དེ་མ་ཚད་རྫོ་མེན་རྫོང་ལ་ནང་
 ཚལ་གཉིས་ འབྲི་སྐྱལ་འདི་འཛམ་གླིང་རྩུབ་སྟོགས་ཡུ་རོ་པི་ཡན་གྱི་ཁ་སྐད་ འབྲི་ལུགས་ཚུ་དང་
 དེ་ལས་ རྩུབ་སྟོགས་ བོད་ཀྱི་ཚད་མ་རིག་པའི་ལམ་ལུགས་ཚུ་དང་བསྟུན་ཡོད་པ་ཡིན།

དེ་བཞིན་དུ་རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ ཡིག་གཟུགས་ y འདི་དུས་རྒྱུན་ དབྱེད་ས་
 ཡིག་ ä, ö, ü ཚུ་གི་ཉེ་མ་ འབྲི་སྐྱལ་ མེད་པ་ཡིན། དཔེར་ན་ བརྗོད་ཚིག་ (གཡུ་སྟོན་ 'Üdrö),
 (ཡོན་ཏན་ Öntö), (གཡོན་མ་ 'öm), (ཡལ་སོང་རུག་ äsonu) ཟེར་ འབྲི་དོ་ ཡོད་པ་བཞིན་དུ་
 དི་ལ་ སྐྱ་སྐད་རིག་པའི་རྒྱ་མཚན་འདི་རྫོང་ལ་ནང་ལུ་ མིང་གཞི་གི་སྐྱ་ yä, yö, yü དང་ ä, ö,
 ü ཚུ་གི་བར་ན་ བརྗོད་སྐྱའི་སྟོགས་འགལ་ མེད་པའི་ཁར་རྫོང་ལའི་ བརྗོད་སྐྱ་རྣམ་བཞག་ བར་ལུ་
 ཡ་ དབྱེད་ས་ཡིག་ ä, ö, ü ཚུ་གི་ ཉེ་མ་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་སྐྱ་ཡིག་ y, འདི་ ཡོད་མེད་ཀྱི་གནས་
 ལྟངས་ སྟོགས་རིས་ མེད་པ་ལས་བརྟེན་ དུས་རྒྱུན་ སྐྱ་ཡིག་ y, དེ་འབྲི་སྐྱལ་ མེད་པ་ཡིན། ཡིན་ཏེ་
 རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་གི་ཐོག་ལུ་ དཔེར་ན་ (ཡོན་ཏན་ Yönten) ཟེར་མ་ ལ་སོགས་
 པའི་ ཚོས་སྐད་ཀྱི་སྐྱ་སྟོན་ འབད་དགོ་པ་ འབྱུང་པའི་ སྐབས་ལུ་ yä, yö, yü, ཟེར་ འབྲི་དགོ་པ་
 ཡིན།

ལྷེ་གཞན་ དོན་ཚན་དང་ མིང་གསལ་འདི་ཚུ་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ གིས་ཡོད་པའི་ ཚིག་མཚན་ ཚུ་
 བར་ལུ་ ཐོ་བཀོད་འབད་ དགོ་པའི་ གནད་ཤེ་ ཤར་བ་ཅིན་ རྫོ་མེན་གྱི་ གསལ་བྱེད་ ཐོ་རིམ་ལྟར་དུ་
 འབད་ཡ་ མིང་ཚིག་འདི་ཚུ་ ཐོ་སྐྱིག་ འབད་བཏུབ་ཡིན། ལྷེ་གང་ལྟར་ཡང་ འཛམ་གླིང་རྩུབ་སྟོགས་
 ཡུ་རོ་པི་ཡན་གླིང་ཆེན་ཚུ་གི་ ཁ་སྐད་ འབྲི་ལུགས་ཚུ་དང་ ཆ་འདམ་སྟེ་ འབྲུག་གི་ གཞུང་སྐད་ རྫོང་
 ལ་འདི་ལ་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ འབྲི་ལུགས་ རྒྱ་སྐད་དང་ དར་བྱུགས་བཏང་ ཡོད་པ་བཞིན་
 དུ་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཐོ་རིམ་ལྟར་དུ་འབད་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ དབྱེད་ས་གསལ་ ཡིག་གཟུགས་ བདུན་
 བཅུ་དོན་བདུན་ འདི་ལ་ ལུགས་སྐྱལ་ལྟར་དུ་འབད་ འབྲི་སྐྱལ་ བཅུ་གསལ་ཡོད་པ་ཡིན།

Alphabetical Order of Roman Dzongkha

a	ch	g'	'l	ô	s	'û
â	d	h	lh	'o	sh	ü
'a	d'	i	m	'ô	t	'ü
'â	dr	î	'm	ö	th	w
ä	dr'	'i	n	'ö	tr	'w
'ä	dz	'î	'n	p	thr	y
b	e	j	ng	ph	ts	'y
b'	ê	j'	'ng	pc	tsh	z
bj	'e	k	ny	pch	u	z'
bj'	'ê	kh	'ny	r	û	zh
c	g	l	o	hr	'u	zh'

ལྷོ་མེན་རྫོང་ལའི་ཚིག་འབྲེལ་གི་རྟགས་ koma ཀོ་མ།

གོ་མས་འདྲིས་ ཡོད་པའི་ རྫོང་ལའི་ བརྗོད་སྐྱེ་རྣམ་བཞག་ འདི་གིས་ dra dr'akpa ལྷོ་བྲག་པ་དང་ dra jampa ལྷོ་འཇམ་པ་ གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ དབྱེ་བ་ ལྷི་ཡོད་པ་ཨིན། ལྷོ་ ལྷོ་བྲག་པའི་ ཚིག་ཡོད་ དེགས་རྣམ་དང་ ལྷོ་འཇམ་པའི་ ལྷོ་ཚིག་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ ལྷོ་བྲག་པ་ལས་ མགུ་བཙུགས་ གིས་ཡོད་མི་འདི་ཚུ་ ག་ཡེ་ར་ ལྷོ་བྲག་པའི་ གངས་ལུ་ བརྗོད་ཨིན། དེ་ལས་ ལྷོ་འཇམ་པའི་ ཚིག་ ལྷོ་ལྷོ་ དབྱངས་ཡིག་ ལྷོ་མེད་དང་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ ལྷོ་འཇམ་པ་ དེ་ལས་ དབྱངས་ཡིག་ཚུ་ ལས་ མགུ་བཙུགས་ གིས་ཡོད་མི་ཚུ་ ལྷོ་འཇམ་པའི་ གངས་ལུ་ བརྗོད་ཨིན། ལྷོ་ ལྷོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ ཡོད་པའི་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ apostrophe ཀོ་མ་ koma འདི་ གིས་ རྫོང་ལའི་ བརྗོད་སྐྱེ་རྣམ་བཞག་ གི་ དབྱེ་བ་དང་ གོ་རིམ་འདི་ཚུ་ འབྲེལ་བ་མེད་པར་ ལྷོ་བྲག་ ཚུགས་པ་ཨིན། དེ་བཞིན་དུ་ རྫོང་ལའི་ ལྷོ་བྲག་པ་དང་ ལྷོ་འཇམ་པའི་ ཚུ་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ ཚིག་ འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ འདི་གིས་ ལྷོ་འཇམ་པ་ལས་ ལྷོ་བྲག་པ་འགུར་ འབྲུར་བཏང་དོ་བཟུམ་སྤོ་ ལྷོ་བྲག་པ་ལས་ ལྷོ་འཇམ་པ་ལུ་ཡ་ འབྲུར་ཚུགས་པ་ཨིན།

དི་འབད་མ་ལས་ ལྷོ་སྐད་རིག་པའི་ ལྷོ་བས་ལུ་ཡ་ འཛི་ དོན་མཚན་ གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ དབྱེ་བ་ ལྷི་ཞི་ འདི་ ལྷོ་བས་བདེ་ཉོག་ཉོ་ ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ (7) དོན་ཚན་དང་པ་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ འདི་ གིས་ ལྷོ་ལྷོ་ དབྱངས་ཡིག་ ལྷོ་མེད་དང་ དབྱངས་ཡིག་དངོས་ ཚུ་ལས་ མགུ་བཙུགས་ གིས་ཡོད་

པའི་སྐྱེ་ཚིག་འདི་ཚུ་སྐྱ་དག་པ་ ཡིན་པའི་ རྟགས་མཚན་ ལྟོན་མ་ཡིན། ལྟེ་ རོན་མཚན་འདི་ནང་ལུ་
apostrophe ཚིག་འབྲེལ་གི་ རྟགས་འདི་ དབྱངས་གསལ་གྱི་ མིང་གཞི་ཚུ་གི་ ཉེ་མ་ འབྲི་དགོས་
 ཡིན། དཔེར་ན་ (གཡུམ་ 'ü, ལྷ་ 'nga, ལྷོ་ 'lo) ཟེར་སྐྱ་དག་པའི་ སྐྱ་གདངས་ ལྟོན་ལུགས་དང་
 དེ་ལས་ སྐྱ་འཇམ་པ་ ལྟོན་དགོས་ཅིན་ དཔེར་ན་ (ཡུལ་ ü, ལོ་ lo, ང་ nga) ཟེར་ཚིག་འབྲེལ་གི་
 མཚན་རྟགས་འདི་ མ་འབྲི་བར་ བཞག་དགོས་ཡིན། (2) རོན་ཚན་ གཉིས་པ་ལུ་ ཚིག་འབྲེལ་གི་
 རྟགས་འདི་གིས་ མིང་གཞི་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ བད་ལྟོན་ འབདམ་ཡིན། དཔེར་ན་ (ཟམ་ z'am, བགོ་
 g'ô, གུལ་ g'ä, བལ་ b'ä, རྩོ་བདག་ j'oda) ཟེར་སྐྱ་འཇམ་པའི་ སྐྱ་གདངས་ ལྟོན་ལུགས་དང་
 དེ་ལས་ སྐྱ་དག་པའི་ མིང་གཞི་ དཔེར་ན་ བརྗོད་སྐྱ་ (བཟང་མ་ zâm, ལྷོ་ go, བརྒྱད་ gä, འབལ་
 bä, འཕྲོ་ jo) ཟེར་ ཡོད་མི་དེ་ཚུ་ལུ་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ རྟགས་འདི་ མ་འབྲི་བར་ བཞག་དགོད་པ་
 བཞིན་དུ་ རོན་མཚན་འདི་གི་ སྐབས་ལུ་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་འདི་ མིང་གཞི་གི་ བྱལ་མ་
 འབྲི་དགོས་ཡིན།

(7) བོད་གསལ་ལ་ རོན་ཚན་ དང་པའི་ནང་ ལྷ་སྐྱ་ དབྱངས་ཡིག་ ལྷ་མེད་དང་ དབྱངས་ཡིག་ དངོས་
 ཚུ་ལས་ མགུ་བརྩུགས་ གིས་ཡོད་པའི་ སྐྱེ་ཚིག་འདི་ཚུ་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ འདི་གིས་
 སྐྱ་དག་པའི་ རྟགས་མཚན་ ལྟོན་ཡོད་མི་འདི་ འོག་ལུ་ དཔྱེ་ལྟོན་ ལག་གཉིས་འབད་ ལྟོན་ཡོད་པ་
 ཡིན། ལྟེ་ རོན་མཚན་འདི་ནང་ལུ་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ གིས་ཡོད་པའི་ སྐྱེ་ཚིག་འདི་ཚུ་ སྐྱ་
 དག་པ་ཡིན།

low register 'soft'		high register 'hard'	
nga	ང་	'nga	ང་
nya	ཉ་	'nya	ཉ་
na	ན་	'na	ན་
ma	མ་	'ma	མ་
wa	མ་	'wa	དབའ་
ya	ཡ་	'ya	དབྱའ་
la	ལ་	'la	ལྷ་
a	འ་	'a	ཨ་
â	འར་	'â	ཨར་
e	འེ་	'e	ཨེ་
ê	འེར་	'ê	ཨེར་
i	འི་	'i	ཨི་
î	འིར་	'î	ཨིར་
o	འོ་	'o	ཨོ་
ô	འོར་	'ô	ཨོར་
u	འུ་	'u	ཨུ་
û	འུར་	'û	ཨུར་
ä	འམ་	'ä	ཨམ་
ö	འོམ་	'ö	ཨོམ་
ü	འུམ་	'ü	ཨུམ་

ཉེ་ ལྷོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ ལྷ་སྐྱེ་ དབྱེངས་ཡིག་ ལྷ་མེད་དང་ དབྱེངས་ཡིག་དངོས་
 ལྷོ་ལས་ མགུ་བཟུགས་ གིས་ཡོད་པའི་ ལྷ་ཚིག་དེ་ལྷོ་ལུ་ རྒྱུང་མ་གཅིག་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་

རྟུགས་འདི་ ལག་ལེན་འབྲེལ་ འབྲི་དགོ་པའི་ རྒྱ་མཚན་ གཙོ་བོ་རྒྱ་ཚིག་གཞན་ ག་ཡེ་ར་ནང་ལུ་
 མིང་གཞི་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ གཞི་རྩ་རྩ་ལས་ རྒྱ་གདངས་ ཤེས་ཚུགས་པ་ལས་ བརྟེན་དེ་ཨིན། དེ་
 ལས་ འོག་ལུ་ཡོད་མི་ དབྱེ་སྟོན་འདི་གིས་ རྒྱ་ཚིག་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ རྒྱ་མེད་རྩ་ལས་ མགུ་
 བརྟེན་གས་ གིས་ཡོད་མི་འདི་རྩུ་འབྲུར་བ་མེད་པའི་ རྒྱ་རྟུག་པ་དང་ དེ་ལས་ རྒྱ་རྟུག་པ་དང་ རྒྱ་འཇམ་
 པའི་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ རྩ་ལས་ དེ་བརྒྱུད་ གིས་ཡོད་མི་ རྒྱ་ཚིག་འདི་རྩུ་ རྒྱ་འཇམ་པ་ ཨིན་པའི་
 འགྲེལ་བཤད་ འབདཝ་ཨིན།

high register				low register			
k	ཀ	kh	ཁ	g	ག	g'	ག'
c	ཅ	ch	ཅ	j	ཇ	j'	ཇ'
t	ཏ	th	ཏ	d	ད	d'	ད'
p	པ	ph	པ	b	བ	b'	བ'
pc	ཕ	pch	ཕ	bj	བྱ	bj'	བྱ'
tr	ཎ	thr	ཎ	dr	དྲ	dr'	དྲ'
ts	ཅ	tsh	ཅ	dz	ཇ		
sh	ཤ			zh	གཞན	zh'	ཞ'
s	ས			z	གཟམ	z'	ཟ'
hr	མ			r	ར		
lh	ལྷ						
h	ཏ						

(2) གོང་ལུ་ རོན་ཚན་ གཉེས་པའི་ དགོངས་དོན་ལྟར་ འོག་ལུ་ དབྱེ་སྟོན་ ལག་གཉེས་འབད་ རྟོན་
 ཡོད་མི་འདི་ནང་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ མིང་གཞི་ རྒྱ་འཇམ་པའི་ བརྟེན་ འབད་ནིའི་དོན་ལུ་ རྒྱ་ཚིག་འགྲེལ་
 གི་ མཚན་རྟུགས་ གིས་ཡོད་མི་འདི་རྩུ་ རྒྱ་འཇམ་པ་ ཨིན། རྩེ་སྤྱི་ལོ་ ༡༩༩༡ ལུ་ རྒྱ་མེད་རྩུང་ལའི་
 འབྲི་ལུགས་ འགྲེལ་བཤད་ དི་དང་པ་ འབད་བའི་སྐབས་ལུ་ འཛི་ རོན་མཚན་གཉེས་པ་ རྒྱ་འཇམ་

པའི་ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་འདི་ མངོན་གསལ་ཅན་གྱི་ མཚན་རྟགས་ [°] *thi* ཐིག་གཅིག་ འབྲི་སྲོལ་ བརྩམས་ཡོད་པ་ཨིན་ཏུ་ ལུལ་ལས་ ཡོངས་ཁྲབ་ལུ་ ཡི་གུ་ འབྲི་དགོ་ བདེ་བའི་ ཐབས་ལུ་ མཛེས་ཉམས་དང་ལྡན་པའི་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* འབྲི་ལུགས་ འདི་གིས་ ཉེ་མ་གྱི་ མཚན་རྟགས་ ཐིག་ འབྲི་སྲོལ་འདི་གི་ ཚབ་འབད་ འབྲི་ནི་འགྲུར་ ལྷུར་བཅོས་ འབད་ཚར་ཡོད་པ་ཨིན།

voiced “hard”		devoiced “soft”	
ga	ག་	g'a	ག'
ja	ཇ་	j'a	ཇ'
da	ད་	d'a	ད'
ba	བ་	b'a	བ'
bjā	ཇཱ་	bj'a	ཇཱ'
dra	དྲ་	dr'a	དྲ'
zha	གཞམ་	zh'a	ཞམ'
za	གཟམ་	z'a	ཟམ'

དེ་བཞིན་ཏུ་ གཡུས་སྐད་ རྫོང་ལ་ ཚད་ལྡན་འདི་གིས་ ལྷ་དག་པ་དང་ ལྷ་འཇམ་པ་ དེ་ལས་ ལྷེས་ གནས་ སོ་ལས་འབྱུང་པའི་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ ཚུ་གི་བར་ན་ དབྱེ་བ་ སོ་སོ་འབད་ ལྷི་ཡོད་པའི་ ལར་ འ་ནི་ རྫོང་ལའི་ ལྷ་གདངས་ ལྷབ་ཚུལ་གྱི་ དབྱེ་བ་འདི་ འབྲུག་ལུ་ ཡོད་པའི་ ལྷ་དེགས་ གཞན་ ག་དལ་ འདམ་མེད་པའི་ བརྫོད་སྐྱའི་རྣམ་བཞག་ རྒྱད་པར་ཅན་ཅིག་ ཨིན། རྫོང་ལ་ ལྷབ་ ཤེས་དེ་འབད་ཏུ་ མ་གཞི་ རང་གི་ གཡུས་སྐད་ སོ་སོ་འབད་ ལྷབ་སྲོལ་ ཡོད་མི་ཚུ་གིས་ དུས་རྟག་ ལུ་རྫོང་ལའི་ ལྷ་དག་པ་དང་ ལྷ་འཇམ་པ་ དཔེར་ན་ བརྫོད་སྐྱ་ (གཟམ་ za) དང་ (ཟམ་ z'a) གཉིས་ ཀྱི་ བར་ན་ཡོད་པའི་ ལྷ་གདངས་ཀྱི་ རྒྱད་པར་ འཇམ་ཉོང་ཉོ་འབད་ ལྷི་མི་ཚུགས་པ་ཨིན། ལྷེ་རྫོ་ མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་གིས་ གཡུས་སྐད་ རྫོང་ལའི་ བརྫོད་སྐྱ་རྣམ་བཞག་འདི་ འབྲུལ་བ་ མེད་པར་ ལྷེ་རྫོན་ འབད་ཚུགས་པའི་ལར་ བོད་གི་ ལྷ་གདངས་ཀྱི་ རྒྱད་པར་འདི་ལ་ དེས་པར་ཏུ་ ལྷི་ ཚུགས་པ་ཨིན། དི་འབད་མ་ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ འབྲུག་མི་ཡོངས་ཀྱིས་ ལག་ ལེན་ འཇམ་ཉོང་ཉོ་འབད་ འཐབ་ཚུགས་པའི་ལར་ ལྷ་སྐད་དིག་པའི་ གཞི་རྟེན་ མེད་ཏུ་ ལྷ་དག་

ཞན་གྱི་ རྒྱད་པར་ མངོན་གསལ་ཅན་གྱི་ མཚན་རྟགས་ འདི་གིས་ རྟོན་ཚུགས་པ་འབད་ བཟོ་བཞོད་
འབད་ཡོད་པ་ཨིན།

སྟེ་ ད་རེས་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ འདི་ཚུ་ རྟོན་གོང་གི་ སྐྱ་དག་པའི་ གསལ་བྱེད་
ཀྱི་ ཡི་གུ་ ཚུ་ལས་ འབྲུང་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ འགྲན་འདུར་ སྐྱོབ་སྐྱོད་ས་ཀྱི་ གཞི་རྩ་དང་བསྐྱུན་དེ་གཞི་
བཙུགས་ འབད་ཡོད་པའི་ བདེན་པ་དང་ བོ་མས་འདྲིས་ ཡོད་པའི་ བཟོད་སྐྱ་ དག་ཏོག་ཏོ་སྟེ་ རྟོན་
ཐབས་ ཚུ་ནང་ལས་ཡ་ ཤེས་ཚུགས་པའི་ དོན་རྟོན་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ སྐྱ་འཇམ་པ་ ཟེར་ སྐབ་
དགོས་ཨིན། དོན་ལ་གསལ་འབད་ བཤད་པ་ཅིན་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ འདི་ཚུ་ མ་
གཞི་ *unvoiced* ཟེར་ སྐྱ་འཇམ་པ་ཨིན། དི་འབད་ཨ་དང་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ སྐྱ་མེད་ཀྱི་ དབྱེ་
ཨོ་དང་ རྒྱད་པ་ལྟར་དུ་ འབད་བ་ཅིན་ *voiceless consonants* ཟེར་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ གསལ་བྱེད་
ཀྱི་ ཡི་གུ་ ཚུ་ལུ་ *murmured vowel* ཟེར་ སྐྱ་འདུལ་བའི་ དབྱུངས་ཡིག་གི་ རྩེས་སུ་འབྲང་འདི་
ཡོད་པ་དང་ དེ་ལས་ སྐྱ་དག་པའི་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ དེ་ཚུ་ལུ་ *clear vowel* ཟེར་ དབྱུངས་
ཡིག་དངོས་ཀྱི་ རྩེས་སུ་འབྲང་ ཡོད་པའི་ དོན་རྟོན་མ་ཨིན། གང་ལྟར་ཡང་ སྐྱ་དག་པ་དང་ སྐྱ་འཇམ་
པའི་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ གཉིས་ལས་ མཁུ་བཙུགས་ གིས་ཡོད་པའི་ སྐྱ་ཚོག་འདི་ཚུ་ སྐྱ་ཞན་པ་
འབད་ ཚྱིམ་ཨིན།

སྟེ་ རྩེར་ལའི་ བཟོད་སྐྱ་ དག་ཏོག་ཏོ་འབད་ སྐབ་མ་ཚུགས་མི་ ཚུ་གིས་ ཁྲིམས་ལུགས་ ལེགས་
ཞིམ་ རྩེས་སུ་བཟུང་ འབྲི་དགོས་ གཅིག་ སྐྱ་དག་པའི་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ (ག་ ཇ་ ད་ བ་ བྱ་ ན་
ཞ་ ཟ་) ཚུ་ལས་ གང་རུང་ཅིག་ལུ་ རྟོན་འཇུག་ གིས་ཡོད་པ་ཅིན་ རྩེ་མེན་རྩེར་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་
ནང་ལུ་ (g, j, d, b, bj, dr, zh, z) ཟེར་ མིང་གཞི་ ཚུ་གིས་ར་ སྐྱ་རྟོན་ འབད་ཡོད་པ་ལས་ ཚོག་
འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* འདི་ འབྲི་མི་དགོས་ཨིན། དེ་ལས་ སྐྱ་དག་པའི་ གསལ་
བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ (ག་ ཇ་ ད་ བ་ བྱ་ ན་ ཞ་ ཟ་) ཚུ་ལུ་ རྟོན་འཇུག་ མེད་པ་ཅིན་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ མིང་
གཞི་ ཨིམ་ལས་བརྟེན་ རྩེ་མེན་རྩེར་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ཡ་ (g', j', d', b', bj', dr', zh'
, z') ཟེར་ མིང་གཞི་དེ་ཚུ་གི་ ཤུལ་མ་ ཚོག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* འདི་ ལག་
ལེན་འཐབ་ འབྲི་དགོས་ཨིན། དབྱེ་འབད་བ་ཅིན་ (ག་ཟིག་ zi, ཟེ་ z'e, གསེར་ se, བཤོ་ g'ò, རྟོ་
go, བརྒྱད་ gä, བྱུལ་ g'ä, བལ་ b'ä, འབལ་ bä, རོ་བདག་ j'òda, འབྲོ་ jo) ཟེར་ བཟོད་
སྐྱའི་ དབྱེ་བ་དང་བསྐྱུན་འདི་ འབྲི་དགོས་ཨིན། རྟེ་ མ་གཞི་ སྐྱིར་བཏང་ལུ་ འབྲིམས་ལུགས་འདི་
རྩེས་སུ་བཟུང་འདི་ འབྲི་དགོས་ཨིན་ཅུ་ སྐབས་སྐབས་ ལུགས་སྲོལ་དང་ འགལ་བའི་ འབྲི་ལུགས་
ཡ་ ཡོད་པ་ཨིན།

༡༠ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ སྐྱ་ཤུགས་ཀྱི་ རྟགས་ Zh'am ཞམོ། [^]

རྫོང་ལ་ནང་ ཡོད་པའི་ དབྱངས་ཡིག་གི་ སྐྱ་གདངས་ དུས་ལུན་འདི་ཡ་ ན་སྐྱ་ གདངས་རིང་བ་དང་
 ཡངན་ སྐྱ་གདངས་ཐུང་བ་ ཡིན། དེ་འབད་མ་ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ སྐྱ་
 ཤུགས་ཀྱི་ རྟགས་ *circumflex accent* [^] **zh'am** ཞམོ་འདི་གིས་ དབྱངས་ཡིག་ རིང་བའི་
 སྐྱ་གདངས་ རྫོན་མ་ཡིན།

a	â
e	ê
i	î
o	ô
u	û

དབྱངས་ཡིག་ ä, ö, ü འདི་ཚུ་ གཞི་ར་ སྐྱ་གདངས་རིང་བའི་ རང་བཞིན་ ཡིམ་ལས་བརྟེན་
 དབྱངས་ཡིག་ དེ་ཚུ་དང་ སྐྱ་ཤུགས་ཀྱི་ རྟགས་ *circumflex accent*, [^] **zh'am** ཞམོ་དེ་
 གཉིས་ སྐྱི་མ་ཐུན་གྱི་ཐོག་ལུ་ འབྲེལ་བ་འཐབ་འདི་ འབྲི་སྲོལ་ མེད་པ་མ་ཚད་ དབྱངས་ཡིག་ ä,
 ö, ü ཚུ་འགྲུར་ལུ་ ཉེ་མ་ལས་ར་ དབྱངས་ཡིག་གི་ སྐྱ་དངོས་ལས་ འཕྲུལ་དེ་སྐབ་དགོ་པའི་ སྐྱ་
 རྟགས་ *diaeresis* [¨] ཚོག་གཉིས་ གིས་ ཡོད་ནི་འདི་གིས་ སྐྱ་ཤུགས་ཀྱི་ རྟགས་ *circumflex*
accent [^] **zh'am** ཞམོ་འདི་ འབྲི་སའི་ ས་སྐྱོ་ མེད་པ་ལས་བརྟེན་ འཛོལ་བ་འདི་ཡ་ རང་
 འཕྲུལ་གྱིས་ སྐྱུང་ཚུགས་པ་ཡིན།

དེ་བཞིན་དུ་ རྫོང་ལའི་ རྫོང་འཇུག་ ར་གི་ ཉེ་མ་ཡོད་པའི་ དབྱངས་ཡིག་འདི་ཚུ་ རང་འཕྲུལ་ སྐྱ་
 གདངས་རིང་བ་ ཡིམ་ལས་བརྟེན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ རྫོང་འཇུག་ ར་གི་ཉེ་མ་
 ཡོད་མི་ དབྱངས་ཡིག་ ཚུ་འགྲུར་ཡ་ སྐྱ་ཤུགས་ཀྱི་ རྟགས་ *circumflex accent* [^] **zh'am**
 ཞམོ་འདི་ འབྲི་སྲོལ་ མེད་པ་ཡིན།

སྐྱང་	'lang	bull, ox
ཆང་	chang	beer
ཚོང་ལང་	tshongkha	shop
མིང་	meng	name
ཉིང་	hing	heart

༡༡ རྫོལ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ཡོད་པའི་ རྫོང་ཁའི་ དབྱངས་ཡིག།

སྡེབ་སྡུར་ དབུ་ཅན་གྱི་ ཐོག་ལུ་ (ཨ་ ཨི་ ཨུ་ ཨེ་ ཨོ་) རྫོལ་མེན་ མགུ་བརྩུགས་ གྲིས་ཡོད་མི་ སྐྱ་
 ཚཱིག་འདི་རྫོང་ སྐྱ་དག་པ་ ཨིམ་ལས་བརྟེན་ རྫོལ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ཡ་ ('a, 'i, 'u,
 'e, 'o) ཟེར་ ཚཱིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* ཀོ་མ་ *koma* འདི་ ལག་ལེན་འཐབ་
 འདི་ འབྲི་དགོཔ་ཨིན། དེ་ལས་ སྡེབ་སྡུར་ དབུ་ཅན་གྱི་ཐོག་ལུ་ སྐྱ་ཚཱིག་ (འེ་ འི་ འུ་ འེ་ འོ་) རྫོལ་མེན་
 མགུ་བརྩུགས་ གྲིས་ཡོད་མི་འདི་རྫོང་ སྐྱ་འཇམ་པ་ ཨིམ་ལས་བརྟེན་ རྫོལ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་
 འདི་ནང་ཡ་ (a, i, u, e, o) ཟེར་ ཚཱིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་འདི་ ལག་ལེན་ མ་འཐབ་པར་
 འབྲི་དགོཔ་ཨིན། དི་འབདཝ་དང་ རྫོང་ཁའི་ བྱ་ཚཱིག་ (འོར་) ཟེར་མི་འདི་ རྫོལ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་
 འབྲི་བའི་སྐབས་ལུ་ *ong* ཟེར་ འབྲི་དགོཔ་དང་ དེ་ལས་ བྱ་ཚཱིག་ (ཨོམ་) ཟེར་མི་འདི་ རྫོལ་མེན་གྱི་
 ཡིག་ཐོག་ 'om ཟེར་ འབྲི་དོ་ ཡོད་པ་ཨིན།

སྟེ་ ཐོང་ལུ་ གསལ་བཤད་ འབད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ སྐྱ་ཤུགས་ཀྱི་ རྟགས་ *circumflex accent*
 [^] *zh'am* ཞམོ་འདི་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་གདངས་རིང་བ་ རྫོལ་གུར་ འབྲི་དགོཔ་དང་ དེ་ལས་
 དབྱངས་ཡིག་ གཞི་ར་ སྐྱ་གདངས་ རིང་བ་འབད་མི་ ä, ö, ü རྫོལ་གུར་ སྐྱ་ཤུགས་ཀྱི་ རྟགས་
circumflex accent [^] *zh'am* ཞམོ་འདི་ འབྲི་སྲོལ་ མེད་པའི་ཁར་ རྫོང་ཁའུག་ ད་གི་ ཉེ་མ་
 ཡོད་པའི་ དབྱངས་ཡིག་ དེ་རྫོལ་ སྐྱ་གདངས་རིང་བ་ རང་འཇུལ་ ཨིམ་ལས་བརྟེན་ རྫོང་ཁའུག་ ད་
 གི་ ཉེ་མ་ཡོད་མི་ དབྱངས་ཡིག་ རྫོལ་གུར་ཡ་ སྐྱ་ཤུགས་ཀྱི་ རྟགས་ *circumflex accent* [^]
zh'am ཞམོ་འདི་ འབྲི་སྲོལ་ མེད་པ་ཨིན། དི་འབདཝ་ལས་ སྐྱ་ཤུགས་ཀྱི་ རྟགས་ ཞམོ་འདི་གིས་
 དབྱངས་ཡིག་གི་ སྐྱ་གདངས་ རིང་ཚད་རྫོང་ འོག་ལུ་ཡོད་མི་ དབུ་རྫོལ་ནང་ རྫོལ་ཡོད་པ་ཨིན།

ལྷག་པར་དུ་ དོན་ད་ སེམས་ཁར་ བཞག་དགོཔ་གཅིག་ རྫོལ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ གཙོ་བོ་
 རྫོང་ཁའི་ བརྫོང་སྐྱ་ རོམ་དེ་ལུ་ གཞི་བཞག་འདི་ འབྲི་དགོཔ་ཨིན། སྟེ་ སྡེབ་སྡུར་གི་ འབྲི་ལུགས་
 ཚཱིག་སྐད་ཀྱི་ཐོག་ལུ་ མིང་ཚཱིག་གི་ སྡེབ་སྡུར་ སེ་སོ་འབད་ གྲིས་སྲོལ་ ཡོད་མི་དེ་རྫོལ་མ་གཞི་ སྐྱ་
 གདངས་དེ་ར་ འབྲ་བ་ཅིན་ རྫོལ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ ཡི་གུའི་ སྡེབ་སྡུར་ གཅིག་
 ཨིན། དི་འབདཝ་ལས་ རྫོལ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ སྡེབ་སྡུར་འདི་ གཙོ་བོ་ རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་
 རོམ་འདི་གིས་ ལམ་སྟོན་ འབད་དགོཔ་ གལ་ཆེ་དག་ཨིན།

རྫོང་ཁ་ནང་ལུ་ དབྱངས་ཡིག་ a དང་ ä གཉིས་ཆར་གིས་ *open central vowels* ཟེར་བའི་
 དབྱངས་ཡིག་གི་ སྐྱ་སྟོན་མ་ཨིན། སྟེ་ རྫོལ་མེན་རྫོང་ཁའི་ སྡེབ་སྡུར་ནང་ལུ་ ཡིག་གཟུགས་ a,
 འདི་གིས་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་གདངས་ ཐུང་བ་དང་ ཡིག་གཟུགས་ ä འདི་གིས་ དབྱངས་ཡིག་
 སྐྱ་གདངས་ རིང་བའི་ བརྫོན་ འབད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ འོག་ལུ་ཡོད་མི་ དབུ་རྫོལ་རྫོང་ཁའི་ ཡིག་

གཟུགས་ a དང་ a གཉིས་འགྲུར་ལུ་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ apostrophe འདི་ མ་འབྲི་
བར་ ཡོད་པ་ལས་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ བད་སྟོན་ འབད་ཡོད་པ་ཨིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
འ.	འ་དོམ་	âd'om	marten (<i>Martes flavigula</i>)
	འམ་	âm	jackal (<i>Canis aureus</i>)
	འར་རི་འུར་རི་	âri ûri	crowdedness, tumult

སྟེ་ ཡིག་གཟུགས་ 'a དང་ 'â གཉིས་འགྲུར་ལུ་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ apostrophe འདི་
འབྲི་བ་ཅིན་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་དྲག་པའི་ སྐྱ་གདངས་ སྟོན་མ་ཨིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཨ.	ཨ་པ་	'apa	father
	ཨ་འི་	'ai	mother
	ཨ་རམ་	'âu	thief

དེ་ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་རིང་བ་ a དང་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་
ཐུང་བ་ a གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ སྐྱ་གདངས་ཀྱི་ བྱད་པར་འདི་ འོག་ལུ་ཡོད་མི་ དབྱེ་རྒྱ་ནང་ གསལ་སྟོན་
འབད་ཡོད་པ་ཨིན།

ཤ་	sha	meat
ཤར་	shâ	east
རྩ་	ta	horse
སྟུག་	tâ	tiger
ལ་	la	mountain pass
ལུ་	lâ	work

ང	nga	I
ངག་	ngâ	speech
ལམ་	lam	road, way
ལངམ་	lâm	sufficient
མེགས་	'map	husband
དམར་པོ་	'mâp	red
བྱ་	bj'a	bird
བྱག་	bj'â	cliff
མ་	ma	not
མར་	mâ	butter
ལགས་	lap	hand, arm
ལཱ་	lâp	worker
ཕགས་	phap	pig

འཕགས་པ་སྐྱེན་རས་གཟིགས་ Phâp Cerezî Divine Avalokiteśvara

ལྷོ་རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ སྐྱེབ་སྐྱེར་ འདི་གིས་ Phâp Cerezî ཟེར་བའི་ རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་
གདངས་ འཇུལ་བ་མེད་པར་ ལྷོན་ཚུགས་དོ་ བཟུམ་སྟེ་ Phakpa Cenrezik ཟེར་ ཚོས་སྐྱད་
ཀྱི་ སྐྱ་གདངས་ཡ་ འཇུལ་བ་མེད་པར་ ལྷོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ ལྷོན་ཚུགས་པ་ཨིན། དེ་ལས་
half-closed front vowels ཟེར་བའི་ རྫོང་ཁའི་ དབྱངས་ཡིག་ e དང་ ê གཉིས་འགྱུར་ ཚོག་
འབྲེལ་གྱི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* འདི་ འབྲི་བ་ཅིན་ དབྱངས་ཡིག་ 'e དང་ 'ê གཉིས་ཀྱིས་
དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་དབ་པའི་ སྐྱ་གདངས་ ལྷོན་མ་ཨིན། མ་གཞི་ དབྱངས་ཡིག་ e དང་ ê གཉིས་
ཀྱིས་ སྐྱ་དབ་པ་དང་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ སྐྱ་ཚོག་ གཉིས་ཆར་ལུ་ འགྱོ་བརྟུབ་ཨིན། དི་འབདཝ་དང་
རྫོང་ཁ་ནང་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་འཇམ་པ་ e དང་ ê གཉིས་ལས་ མགུ་བརྟུགས་ འབྲི་དགོ་པའི་ མིང་
ཚོག་ མེད་པ་ཨིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཨི	ཨིར་མ་	'ema	chilli pepper

འོག་གི་ དབྱེ་ཚུ་ནང་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་འཇམ་པ་ e དང་ e གཉིས་ཀྱིས་ རྫོ་མེན་ཚོང་ཁའི་ འབྲི་
 ལུགས་འདི་ནང་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་ཐུང་བ་དང་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་རིང་བའི་བར་ན་ བྱུང་པར་ སྐྱོན་
 ཡོད་མི་འདི་ འགྲེལ་བཤད་ འབདཝ་ཨིན།

གསེབ་	sep	stallion
སེར་པོ་	sêp	yellow
སྒྲོག་མེ་	'lokme	electricity
མེད་	mê	isn't
འབད་	be	do
བེད་	bê	festive dance after mâ-chang མའ་ཚང་ ceremony celebrating martial prowess, at which some of the dancers, clad in red g'ô, shout and brandish knives, performed during the གཏོར་རྒྱུབ་ Torjap.
མཇེ་	je	penis
བཇེད་	jê	forget

རྫོ་མེན་ཚོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ *open front vowel* ཟེར་བའི་ ཚོང་ཁའི་ དབྱུངས་ཡིག་
 ä དེ་འགྲུར་ ཚིག་འགྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* འདི་ མ་འབྲི་བ་ཅིན་ དབྱུངས་ཡིག་ ä
 འདི་གིས་ དབྱུངས་ཡིག་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ སྐྱ་གདངས་ སྐྱོན་མ་ཨིན། དེ་བཞིན་དུ་ དབྱུངས་ཡིག་ ä
 འདི་གིས་ སྐྱ་དག་པ་དང་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ སྐྱ་ཚིག་ གཉིས་ཚར་ལུ་ འཕྲོ་བཏུབ་པའི་ཁར་ ཡིག་
 གཞུགས་འདི་ གཞི་ར་ དབྱུངས་ཡིག་ རིང་བ་ ཨིམ་ལས་བརྟེན་ དེ་འགྲུར་ སྐྱ་ལུགས་ཀྱི་ རྟགས་
circumflex accent [^] zh'am ཞམོ་འདི་ འབྲི་མི་དགོཔ་ཨིན།

གཡས་པ་ 'äp right (as opposed to left)

ཡལ་ ä forget, be distracted

for example: སེམ་ལམ་ཡལ་ཡར་སོ་རྟུག།

Semle ä yâsonu

It slipped from my mind completely.

འོག་གི་ དབྱེ་ཚུ་གིས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ དབྱུངས་ཡིག་ རིང་བ་ e དང་ ä དེ་
ལས་ དབྱུངས་ཡིག་གླུང་བ་ e ཚུ་གི་བར་ན་ ཡོད་པའི་ དབྱེ་བ་དང་ རྒྱད་པར་ཚུ་ ཁ་གསལ་འབད་
འགྲེལ་བཤད་ འབད་མ་ཞིན།

བཤལ་ནི་ shäni wander, roam about

ཤེས་ནི་ shêni know

སྲས་མོ་ säm princess

སེམས་ sem mind, feelings

གཟེད་མ་ zêm large woven bamboo storage case borne
on the back

གཡས་པ་ 'äp right

གཡེབ་ 'ep press

བཟུམ་སྟེ་ zumbe like, as

དེ་སྟེ་ d'ebe in this way, like this

འབད་ be do

མེད་ bê festive dance commemorating Bhu-
tanese martial prowess

འབལ་ bä pull out, extract

མས་	me	progressive tense ending
མེད་པར་	meba	without
མེད་	mê	isn't
སྤམ་	sä	prince
སེ་	se	pigment for colouring wooden bowls
གསེར་	sê	gold
བཀྲེས་	kê	be hungry
སྐྱེས་	ke	bear children
བཀལ་	kä	send
བད་	b'ê	moisten
བེད་སྐྱོད་འབད་	b'ecöbe	use, employ, utilise
བལ་	b'ä	wool
མི་མསཔ་	'mi gep	old person
ལོ་མསཔ་ད་	lo gêpda	at an old age
རྒྱལ་པོ་	gäp	king
བཀལ་ན་	kän	if ... send (same as བཀལ་བ་ཅིན་)
ཀན་	ken	palate, roof of the mouth

སྟེ་ རྩེ་མེན་རྩེ་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ *high front vowels* ཟེར་བའི་ རྩེ་ལའི་ དབྱེད་ཡིག་
 i དང་ i གཉིས་འགྲུར་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* འདི་ འབྲི་བ་ཅིན་ དབྱེད་
 ཡིག་ 'i དང་ 'i གཉིས་ཀྱིས་ དབྱེད་ཡིག་ སྐྱ་དག་པའི་ སྐྱ་གདངས་ སྟོན་མ་ཨོན། སྟེ་ དབྱེད་
 ཡིག་ i དང་ i གཉིས་ཀྱིས་ མ་གཞི་ དབྱེད་ཡིག་ སྐྱ་དག་པ་དང་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ སྐྱ་ཚིག་ གཉིས་

ཆར་ལུ་ འགྲོ་བཏུབ་ཡིན། དེ་འབད་མ་དང་ རྫོང་ཁ་ནང་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་འཇམ་པ་ ། དང་ ། གཉིས་ །
ལས་ མགུ་བཏུགས་ འབྲི་དགོ་པའི་ མིང་ཚིག་ཡ་ མེད་པ་ཡིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཡི་	ཡིན་	'ing	is

འོག་གི་ དབྱེ་དེ་རྩེ་གིས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་འཇམ་པ་ ། དང་ །
གཉིས་ཀྱིས་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་ཐུང་བ་དང་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་རིང་བའི་བར་ན་ རྒྱད་པར་ རྫོན་ཡོད་
མི་འདི་རྩེ་ འགོལ་བཤད་ འབད་མ་ཡིན།

- སྤོན་མོ་ sim devil, demon
- སྤོང་མོ་ sîm younger sister (of a man)
- ཚུག་པ་ tsip stone wall
- ཚུས་པ་ tsîp astrologer

དེ་ལས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ *half-closed back vowels* ཟེར་བའི་ དབྱངས་
ཡིག་ འ དང་ བ གཉིས་འགྱུར་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* འདི་ འབྲི་བ་ཅིན་
དབྱངས་ཡིག་ འ དང་ བ གཉིས་ཀྱིས་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་བྲག་པའི་ སྐྱ་གདངས་ རྫོན་མ་ཡིན། དེ་
ལས་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* འདི་ མ་འབྲི་བ་ཅིན་ དབྱངས་ཡིག་ འ དང་ བ
གཉིས་ཀྱིས་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ སྐྱ་གདངས་ རྫོན་མ་ཡིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
འོ་	འོང་	ong	come
ཨོ་	ཨོམ་	'om	milk
དོ་	དོག་ནི་	'oni	to scoop

ལྷོ་འོག་གི་དབྱེ་འདི་ཚུ་སློབ་སློང་འབད་བ་ཅིན་རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་དབྱངས་
 ཡིག་སྐྱ་རིང་བ་ ོ དང་དབྱངས་ཡིག་སྐྱ་བྱང་བ་ ོ གཉིས་དུས་ནམ་འབྲི་དགོང་ཨིན་ན་ལེགས་
 ཞིམ་འབད་ཤེས་ཚུགས་པ་ཨིན།

ཕོབ་	phop	put something down (the form ཕབ་ phap also occurs)
ཕོབ་པ་	phôp	cup
ཕོ་	so	tooth
ཕོ་རྩ་	sô	thumb's breadth (unit of measure)
ཕོ་ལྷོ་	go	door
ཕོ་རྩ་	gô	disk
ཕོ་	do	stone
ཕོ་བདེབ་ནི་	dôdapni	cause to fall to the ground; pound on a stone surface
ཕོ་བདེའུ་ནི་	dôdungni	throw stones
ཕོ་	'lo	spirit, mind, intelligence
ཕོ་འོ་	'lô	conversation

ལྷོ་རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་དབྱངས་ཡིག་ ོ འདི་ *half-closed rounded front vowel* ཟེར་བའི་དབྱངས་ཡིག་ཨིམ་དང་དེ་འགུར་ཚོག་འབྲེལ་གི་མཚན་རྟགས་ *apostrophe* འདི་འབྲི་བ་ཅིན་དབྱངས་ཡིག་ ོ འདི་གིས་དབྱངས་ཡིག་སྐྱ་དབྱེ་པའི་སྐྱ་གདངས་སློན་མ་
 ཨིན། ལྷོ་གོང་ལུ་ཁ་གསལ་འབད་བཤད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་དབྱངས་ཡིག་ ོ འདི་གཞི་ར་དབྱངས་
 ཡིག་རིང་བ་ཨིམ་ལས་བརྟེན་སྐྱ་ལུགས་ཀྱི་རྟགས་ *circumflex accent* [^] **zh'am** ཞམོ་
 འདི་འབྲི་མི་དགོང་ཨིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཨོལ་	ཨོལ་ལྷོག་	'öko	neck
གཡོན་	ལགས་གཡོན་མ་	lap 'öm	left hand
འོད་	འོད་ཟེར་	öz'e	shining, glittering
	འོད་ཆེས་ཆེས་	öchemche	flashing, flickering
འོས་	འོས་བབས་	öb'ap	suitable
ཡོལ་	ཡོལ་སོ་རྒྱལ།	ösonu	escaped [my mind]

རྫོ་མེན་རྫོང་ལ་ནང་ལུ་ ཡིག་གཟུགས་ u དང་ འུ གཉིས་ཀྱིས་ *closed back vowel* ཟེར་བའི་
 དབྱངས་ཡིག་གི་ རྩད་རྣམ་ རྟོན་ཡོད་པ་དང་ དེ་འགུར་ ཚོག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe*
 འདི་ འབྲི་བ་ཅིན་ དབྱངས་ཡིག་ 'u དང་ 'u གཉིས་ཀྱིས་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་རྒྱག་པའི་ སྐྱ་གདངས་
 རྟོན་མ་ཨིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
འུ་	འུགས་	ûp	owl
	འུབ་	up	[ADV] swarming together, converging
ཨུ་	ཨུ་རྩུགས་ཅན་	'utshucen	persistent individual

འོག་གི་ དབྱེ་དེ་རྩུ་གིས་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་ལུང་བ་དང་ སྐྱ་
 རིང་བ་ u དང་ འུ གཉིས་ དུས་ནམ་དང་ རམ་ར་ འབྲི་དགོས་ ཨིན་ན་གི་ རྫོང་ལས་ འབྲེལ་བཤད་
 འབདམ་ཨིན།

ལྷོ་	ku	honorific prefix for parts of the body
ཀུ་	kû	gourd used as a scoop
བརྒྱལ་འགྲོ་ནི་	ju joni	to run
བརྒྱལ་	jû!	run! (imperative)
ཚུ་	chu	water
ཚུས་བཤལ་ནི་	chû shāni	rinse with water

སྟེ་རྫོ་མེན་རྫོང་ལ་ འདི་ནང་ དབྱངས་ཡིག་ ü འདི་གིས་ *closed rounded front vowel* ཟེར་བའི་ དབྱངས་གི་ བྱང་རྣམ་ སྟོན་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ དེ་འགྲུར་ ཚིག་འབྲེལ་གི་ མཚན་རྟགས་ *apostrophe* འདི་ འབྲི་བ་ཅིན་ དབྱངས་ཡིག་ 'ü འདི་གིས་ དབྱངས་ཡིག་ སྐྱ་དག་པའི་ སྐྱ་གདངས་ སྟོན་མ་ ཡིན། སྟེ་ བོང་གསལ་བཞིན་དུ་ དབྱངས་ཡིག་ ü འདི་ཡ་ གཞི་ར་ དབྱངས་ཡིག་ རིང་བ་ ཡིན་ ལས་བརྟེན་ སྐྱ་བྱགས་ཀྱི་ རྟགས་ *circumflex accent* [^] zh'am འཛོལ་འདི་ འབྲི་མི་དགོང་ ཡིན།

ཡུལ་འབྲུག་ཡུལ་	Dru Ü	Kingdom of Bhutan
གཡུལ་གཡུས་	'ü	village

༡༢ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ཡོད་པའི་ རྫོང་ལའི་མིང་གཞི་ གསལ་བྱེད།

རྫོང་ལའི་ སྐྱ་གདངས་ རོ་མ་ལུ་ གཞི་བཞག་ གིས་ཡོད་པའི་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ གིས་ སྟོན་བོང་ དབུ་ཅན་གྱི་ ཐོག་ལུ་ རྫོང་ལ་ འབྲི་ལུགས་འདི་དང་ འབྲེལ་བ་ ག་དེ་སྟེ་ འཐབ་ ཡོད་པ་ ཡིན་ན་གི་སྐོར་ལས་ སྟེ་ཚན་ འདི་ནང་ལུ་ འབྲེལ་བཤད་ ལ་གསལ་འབད་ སྟོན་ཡོད་པ་ ཡིན། སྟེ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འབྲི་ལུགས་ སྟེ་བ་སྐྱུར་འདི་གིས་ རྫོང་ལའི་ བརྗོད་ཚིག་ ཚུལ་དང་ མཐུན་ པའི་ རོ་སྟོན་ འབད་མ་ཡིན་ཅུ་ བརྗོད་ཚིག་འདི་ གཅིག་ལུ་ སྟོན་བོང་གི་ ཡིག་འབྲེལ་དང་ སྟེ་བ་སྐྱུར་ འབྲི་ལུགས་ རྣམ་པ་སྐྱ་ཚོགས་འབད་ ཡོད་པ་ལས་བརྟེན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ མིང་གཞི་ འབྲི་ཚུལ་ འདི་ བོ་མས་འདྲིས་ ཡོད་པའི་ སྟེ་བ་སྐྱུར་ འབྲི་ལུགས་འདི་དང་ མི་འདྲ་བའི་ ཆ་ལུགས་ ཆ་ཚང་ སོ་ སོ་ཅིག་ཡིན།

k

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཀ-	ཀོཙ་	kou	leather
ཁ-	ཁེདཔ་	kep	waist
ཁྱ-	ཁྱོད་མར་བཏང་	köma tang	swallow
	ཁྱུགས་པ་	kukpa	foolish, fool
ཁྲ-	ཁྲམ་	kam	dry
	གནས་སྐོར་	'näko	pilgrimage
དཀ-	དཀར་པོ་	kâp	white
བཀ-	བཀུགས་པ་	kup	bent, crooked
ཀྱ-	ཀྱེན་	ken	reason, cause
ཀྲ-	ཀྲིད་	ki	peace
	ཀྲོན་	kön	blemish, flaw
དཀྱ-	དཀྱིས་	ki	to don (women's clothing)
བཀྱ-	བཀྱེས་	kê	be hungry
བསྐྱ-	བསྐྱིས་	ki	lend

kh

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཁམ-	ཁམ་	kham	peach
	ཁམ་	khau	snow
མཁམ-	མཁམས་པ་	khâp	adept, expert

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
འཇ-	འཇརམ་	khâu	stick
ཁ-	ཁལ་	khä	tax
འཁ-	འཁྱིད་	khi	lead, guide, escort
མཁ-	མཁྱེན་	khen	know [HON]

g

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ག-	གསལ་	gep	old (of people)
	གེད་འོག་	geo	block, administrative unit comprising several villages
	གེད་པོ་ / གསོ་	gap	block headman
	གཤ་	gä	to cross (bridge, mountain pass), to ford (stream, river)
གམ-	གམཏུ་	gangphu	balloon
གམ-	གམ་	go	door
	གམུ་	geu	leather bag
	ཁྱག་གླམ་	châgam	cupboard
བགམ-	བགམུག་	gû	wait
དག-	དགུ་	gu	nine
	དགའ་	ga	like, love
མག-	མགུ་	gu	head
	མགཏམ་	gâu	smith

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
	ལྷོན་མཐོ་	'lenggo	foolish, fool
མགུ-	མགྲོན་ཁྱིམ་	gönchim	guest house
	མགྲོན་པོ་	göm	guest
འགུ-	འགན་ཁག་	genkha	responsibility
འགུ-	འགྱིར་	gî	to turn a prayer wheel
རྒྱ-	རྒྱལ་པོ་	gäp	king
	རྒྱལ་ཁ་	gäkha	winner
བརྒྱ-	བརྒྱད་	gä	eight

ཅ'

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
གུ-	གངས་རི་	g'angri	snow-capped mountain
	གུ་	g'â	who
	གུ་ཅི་	g'aci	what
	གུར་	g'û	tent
	ཁོང་གི་	khonggi	their
བགུ-	བམོ་/ བོས་	g'ô	Bhutanese male garb
གུ-	གུལ་	g'ä	row, queue, line
	ཁྱིམ་གྱི་	chimgi	of the house
གུ-	ཁྱོད་ཀྱི་	chögi	your

ng

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ང-	ང་	nga	I
	ངག་	ngâ	speech
	ངནམ་	ngem	evil

'ng

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ང-	ང་	'nga	drum
	ངམ་སི་སི་	'ngamsisi	inept, sloppy
ལྔ-	ལྔ་	'nga	five
དང-	དངུལ་	'ngü	silver
མང-	མངརམོ་	'ngâm	sweet
སྒ-	སྒྲགས་པ་	'ngakpa	ritual healer
བསྒ-	བསྒྲུབ་	'ngou	blessing, good wish
བང-	བངོ་	'ngo	fry

c

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཅ-	ཅི	ci	past tense marker
གཅ-	གཅད་	cê	cut
ལྷ-	ལྷེ་	ce	tongue
	ལྷགས་	câ	iron
བཅ-	བཅར་	câ	visit someone [HON]; scoot over, move over some
	བཅུ་ཐམ་	cuthâm	ten
ཀྱ-	ལྷགས་ཀྱ་	câcu	iron hook
ཚྱ-	ཚྱ་	ca	hair
རྒྱ-	རྒྱབ་	cap	do, perform
བརྒྱ-	བརྒྱད་	cang	straighten out
བསྒྱ-	བསྒྱབ་	cap	protect
དྲྱ-	དྲྱུས་རིང་	cüiring	length
དཔྱ-	དཔྱ་ཁལ་	cathre	excise tax
ཚྱ-	ཚྱོད་པ་	cöba	behaviour
	ཚྱི་མི་	cimi	village headman

ch

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཆ-	ཆར་པ་	châp	rain
	ཚོས་ལྷོག་ནི	chô lhapni	learn, study
མཆ-	མཚོང་པ་	chong	jump
འཆ-	འཆས་པ་	cham	mask dance; friendship
ཅ-	ཅོད་	chö	you
	ཅུ་	chu	flock, herd, swarm
	རོ་ཅི་	rochi	dog
འཅ-	འཅུ་	chu	wash
ཕ-	ཕག་	châ	hand [honorific]; wipe clean
	ཕྱག་འཚོལ་ནི	châtshäni	prostrate oneself in obeisance

j

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཇ-	ཇེ་མཁན་པོ་	jêkhembo	abbot
བཇ-	བཇེད་	jê	forget
ལྷ-	ལྷིད་	ji	weight
འཇ-	འཇའ་ཚོན་	jatshön	rainbow
མཇ-	མཇུག་མ་	juma	tail
ཉཱ-	ཉཱུ་	ju	property

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
	ཇུང་ཉེས་	jangnye	poor quality, imitation
འགུ-	འགོ་ནི་	joni	to go
བརྒྱ-	བརྒྱགས་	jû	running, racing
བསྐྱ-	བསྐྱར་	jû	change, convert, translate
ཇུ-	ཇུ་ཤོ་	jau	beard, moustache
ཇུ-	ཇུན་བདག་	jinda	patron

j'

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཇ	ཇ་ཚང་	j'achang	tea and drinks
གུ-	གུངས་ཁ་	j'angkha	counting, enumeration
བུ-	བུམས་	j'am	mercy, compassion
འགུ-	འགོན་	j'ön	to go, to come [HON]
འཇ-	འཇའ་རིས་མོ་	j'ârim	beautiful

ny

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཉ-	ཉ་རོགས་པ་	nyarop	fisherman
མུ-	མུམས་མྱོང་	nyamnyong	experience

'ny

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ར-	རིངམ་	'nyip	old (of inanimate things)
གཉ-	གཉེན་	'nyen	relatives
	གནགཔོ་	'nap	black
མཉ-	མཉམ་གཅིག་	'nyamci	together
སྒ-	སྒྲིང་ཇེ་	'nyingje	mercy, pity
བསྒ-	བསྒྲམམ་བསྒྲམ་	'nyam'nya	make even, make the same
བར-	བར་	'nya	borrow
དབྱ-	དབྱལ་བ་	'nyäwa	hell
ལྷ-	ལྷ་གུ་	'nyug'u	bamboo pen, pen
སྔ-	སྔོན་འདུག་	'nyönju	prefixed letter

t

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཏ-	ཏིང་	ting	offeratory vessel
ཏ-	ཏིངམ་	tim	heel
	ཏ་	ta	horse
སྔ-	སྔག་	tâ	tiger
	སྔོན་	tön	teach, instruct, show
གཏ-	གཏང་	tang	send
བཏ-	བཏུབ་	tup	OK; mince, cut into pieces

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ལྷ-	ལྷོ་ཚང་	totsha	friend
	ལྷེ་བ་	tewa	headquarters
	ལྷེ་མ་	tiu	navel
བལྷ-	བལྷབ་	tap	fold
བསྣ-	བསྣད་པ་	töba	ritual healer
བཏ-	བཏག་དབྱུང་	takce	investigation

th

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཐ-	ཐལ་བ་ / ཐལ་མ་	thäwa, thäu	dust, dirt
	གོ་ཐལ་	g'othä	ash
	ཐབ་	thap	stove
མཐ-	མཐོང་	thong	see
འཐ-	འཐུང་	thung	drink
	འཐོབ་	thop	acquire, get, receive

d

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ད-	དོ་	do	stone
བད-	བདབ་	dap	fell, topple

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ལྷ-	ལྷེ་མིག་	dimi	key
བལྷ-	བལྷགས་	dâ	lick
གད-	གདོང་	dong	face
བད-	བདུན་	dün	seven
མད-	མདེའུ་	diu	bullet
སྤ-	སྤོད་	dö	sit
	སྤིག་ཅན་	dikcen	sinful
བསྤ-	བསྤམ་	dam	tied up, closed
འད-	འདམ་	dam	mud
མེ-	མེམ་	dau	moon, month
བསྤེ-	བསྤེག་ཐབས་	dokthap	preventive measures

d'

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ད-	དོམ་	d'ôm	bear
	དོམས་	d'ôm	trousers
	དམ་ཤིང་	d'âshi	prayer flag
	དེ་ཅིག་	deci	this much
	གྱུ་ལ་དར་	gäda	flag
ལྷ-	ལྷིའུ་ལྷགས་	ciud'âp	grasshopper, cricket

n

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ན-	ནངས་པ་	nâba	tomorrow
	ནདཔ་	nep	sick person
	ནྱ	nâ	here

'n

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
མན-	མནའམ་	'nam	sister-in-law (brother's wife)
གན-	གནང་	'nang	give [honorific]
	གནམ་དགུན་	'namgün	winter
རྣ-	རྣམ་ཙོ་	'namco	ear
	རྣག་	'nâ	pus
སྣ-	སྣག་ཚི་	'natsi	ink
དང-	དངོས་	'nö, 'ngö	sharp (said of a blade)

tr

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཀྲ-	དངུལ་ཀྲམ་	'ngütram	Bhutanese currency unit
	ཀྲམ་བྲེ་	tremze	pretend to work

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
བག-	བག་ཤེས་	trashhi	good luck
དག-	དགོགས་	tro	touch
བརྒ-	བརྒྱུག་	tro	knock, clack, rattle
མ-	མ་ཚོ་	tramo	magic looking glass
རྒྱ-	རྒྱོ་བརྟོན་	trotön	entertainment

thr

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
མ-	མོམ་ཁ་	thromkha	bazaar, market
མཁ-	མཁྲིས་པ་	thrip	bile
འཁ-	འཁྲུངས་	thrung	be born [honorific]
མ-	མང་ཐང་	thrangthra	straight, directly
འམ-	འམོད་	thrö	have a salubrious effect upon

dr

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
བག-	བགོས་པ་	dröp	ex-, former, retired
འག-	འགམ་འགོ་	lamdro	successful
མ-	མོམ་	drôm	box

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
བརྒྱ-	བརྒྱའི་མཉམ་པ་	drim	concentrate
འདྲ-	འདྲ་བལྟས་	drashü	copy
འབྲ-	འབྲུག་ཡུལ་	Dru Ü	Bhutan
	འབྲུག་རྒྱལ་ཡོངས་	Druk	Royal Bhutan Airlines
	མཉམ་འབྲུག་	Gelyong	
		Khadrül	
འབྲ-	འབྲུ་ཚོ་	dramsi	jackfruit
ལྷ-	ལྷོ་བ་ལྷ་	'lopdra	school

dr'

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ལྷ-	ལྷུ་	dr'u	boat
རྩ-	རྩོ་པ་	dr'ôba	morning
	རྩག་ཤོས་	Dr'âsho	Bhutanese nobleman
	བཀའ་རྩིན་ཆེ་	Kadriche	Thank you
ལྷ-	ལྷོ་བྲང་	Phodra	palace
ལྷ-	ལྷ་ཚོང་	dr'atsha	central lamasery

p

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
པ-	པགས་ཀོ་	pako	skin
པའ-	པའ་འབོ་	pao	hero
	པའ་ར་ཆས་	pâchä	camera
པྱ-	པྱག་པྱགས་	tâpa	tiger skin
པྱ-	པྱགས་	pâ	slice of meat as a side dish

ph

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
པ-	པོ་རང་	phôp	bowl, cup
	པགས་	phap	pig
འཔ-	འཔར་མ་	phâu	wolf

b

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
བ-	བ་རྒྱབས་	ba'lap	tidal wave
བྱ-	བྱ་བ་	bau	goitre
བྱ-	བྱལ་བ་	bäp	frog
	བྱེ་ལ་	bü	snake

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
འབ-	འབའ་	ba	target
	འབུམ་	bum	one

b'

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
བ-	བོད་པ་	B'öp	Tibetan
	བ་	b'a	cow
	བུམོ་	b'um	girl, daughter

m

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
མ-	མར་	mâ	butter
	མར་	mâ	down
	མེ་ཉིག་	mito	flower
	མེ་	mi	fire, light

'm

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
མ-	མིག་རྟོ་	'mito	eye
མེ-	མེ་	'ma	wound
	མེག་པ་	'map	husband
མེ-	མེན་	'men	medicine
དམ-	དམར་པ་	'mâp	red
	དམག་མི་	'mâmi	soldier
	དམངས་མི་	'mang'mi	village elder

pc

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཕ-	ཕི་ཁང་	pciwang	Bhutanese fiddle
དཕ-	དཕུལ་ཁ་	pcäu	forehead
	དཕི་སྐད་	pcimi	hips
ཕྱ-	ཕྱིན་	pcing	glue
	ཕྱང་ཀ་	pcangka	poor
	ཕྱ་	pca	monkey

bj'

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
བ-	བྱི་ལི་	bj'ili	cat
	བྱ་	bj'a	bird
	བྱམ་	bj'am	hen
	བྱག་	bj'â	cliff, escarpment
བྱ་	བྱི་ལི་	bj'ili	plane, chisel

ts

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཅ་	ཅ་རི་	Tsari	Tsari (in southern Tibet)
	ཅན་དན་	tsende	Bhutanese sandalwood
ཚ་	ཚ་	tsa	grass
	ཚུམ་འབྲོག་	tsamdro	pasture
ཅུ་	ཅུས་པ་	tsîp	augurer, astrologer
	ཅུང་	tsang	thorn, splinter
གཅེ་	གཅེང་ཉོག་ཉོ་	tsangtoto	clean
བཅེ་	བཅོག་པ་	tsop	dirty
	བཅོམ་	tsâ	rust
	བཅོན་ཁང་	tsönkha	prison, gaol
བཅུ་	བཅུག་པ་	tsip	stone wall, pile
	བཅུམ་	tsam	make a plan

tsh

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཚ-	ཚང་	tshang	nest
	ཚད་	tshê	measure, size, moderation
ཚྱ-	ཚྱ་	tsha	salt
འཚ-	ངལ་འཚོ་	ngätsho	resting place for putting down one's burden on a trail
མཚ-	མཚམས་	tsham	border

dz

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཇ-	ཇ་ཉི་	dzati	nutmeg as a headache remedy
མཇ-	མཇེ་ནད་	dzêne	leprosy
	མཇེ་པ་	dzep	leper
འཇ-	འཇམ་གླིང་	dzamling	world
ཇྱ-	ཇྱ་ཁ་	Dzongkha	Dzongkha
	ཇྱང་སྡེ་སྤྱི་བྱུ་བྱུ་བྱུ་	dzongde cichap	zonal administrator
	ཇམ་	dzam	earthenware pot
གཟ-	གཟེར་	dzê	nail, peg

y

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཡ-	ཡིག་ཚོང་	yitsha	office
	གསང་ཡུམ་	sangyum	wife [HON]

'y

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
གཡ-	གཡལ་	'yâ	yak
	ལག་པ་གཡུག་སྟེ	lap 'yudi	with arms flailing
དབྱ-	འཇམ་དབྱངས་	Jamyang	Mañjuśrī

w

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
མ-	མང་	Wang	Thimphu Valley
	མ་གཤོང་	wosho	blood gutters on a blade
བ-	སྟེ་བ་	tewa	headquarters

'w

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
དབ-	དབང་	'wang	spiritual empowerment

r

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ར-	རི	ri	hill, mountain
རྩ-	རྩམ་	rau	tip of a horn

hr

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཧྲ-	ཧྲམ་	hrä	tear, rip
	ཧྲིམ་པོ་	hrîp, hribu	whole, entire

1

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ལ-	ལམ་	lam	road, way
	ལངམ་	lâm	sufficient
	ལགས་	lâ	particle of politeness
	ལཱ་	lâ	work
ལྷ-	ལྷ་ཁག་	lâkha	difficult

'1

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ལྷ-	ལྷུ་	'lu	Nāgā, the Serpent
	ལྷནཔ་	'lep	brain
ལྷ-	ལྷ་མོ་ཚེ་	'lâmche	elephant
	ལྷང་	'lang	bull, ox
	ལྷོག་མེ་	'lokme	electricity
	ལྷུ་	'lu	song
	ལྷུན་	'lü	dough effigy of a person or animal offered as a ransom to appease malevolent spirits
ལྷ-	ལྷམ་	'lam	lama
	ལྷོ་	'lo	heart, mind, spirit
ལྷ-	ལྷུང་	'lung	wind

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
	ལྷུང་ནད་	'lungne	affliction of the aerous humour
བཟུ-	བཟུད་རུ་	'lädu	thigh
སླ-	སླབ་	'lap	say, tell
	སློབ་དཔོན་	'löbö	teacher
བསླ-	བསླབ་བྱ་	'lapja	advice, counsel

lh

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ལྷ-	ལྷ་ཁང་	lhaga	monastery
	ལྷག་པ་	Lhap	Tuesday
	ལྷག་	lhâ	read

zh

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
གཞ-	འབྲུག་གཞུང་	Dru Zhung	Government of Bhutan
	གཞོན་མ་	zhöm	young
བཞ-	བཞི་	zhi	four
	བཞག་	zhâ	put, place, set
ཞ-	ཇ་ཞེ་	'azhi	princess

zh'

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
འ-	འབས་ཁྲ'	zh'apthra	folk dance, song
	ཞིང་	zh'ing	field
	ཞོ་	zh'o	yoghurt, curd
	གུ་འབས་	g'üzh'ap	respect
འུ-	འུ་མོ་	zh'am	hat, cap

sh

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཤ-	ཤིང་	shing	wood, log
	ཤོ་	sho	dice
	ཤོག་	shô	come
ཤུ-	ཤུ་མ་	shau	antlers
གཤ-	གཤོང་	shong	valley
བཤ-	བཤལ་	shä	wander, roam about

z

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
གཟ-	གཟུང་ནི་	zungni	to catch
	གཟུགས་	zû	body
བཟ-	བཟང་མ་	zâm	well-bred
	བཟོ་མ་	zou	carpenter
རྩ-	རྩོལ་མི་	nôzip	cowherd

z'

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཟ-	ཟམ་	z'am	bridge
	ཟོགས་	z'op	bad
	ཟེ་	z'e	crest
	ཟུག་	z'û	pain

s

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ས-	སོ་	so	tooth
གས-	གསེར་	sê	gold
	གསུམ་	sum	three

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
	གསརཔ་	sâp	new
བས-	བསད་	sê	kill
སྲ-	སྲས་	sä	prince
	སྲིན་མོ་	sim	devil, demon
	སྲ་ཀྲག་ཀྲ་	satratra	hard

h

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཧ-	ཧད་ / ཧུ་	Hâ	Hâ (district)
	ཧིང་	hing	heart
ཧྲ-	ཧྲོད་	hö	arrive; be loose

གནད་དོན་ མདོར་བསྡུས་དེ་བཤད་པ་ཅིན་ རྫོང་ཁའི་ མིང་གཞི་ གསལ་བྱེད་འདི་ཚུ་ སྲ་མཐོ་བ་དང་
 སྲ་ཞན་པ་འབད་ ཡོད་པ་ཨིན། སྲེ་ སྲ་ཞན་པའི་ གསལ་བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གུ་ དེ་ཚུ་གིས་ ཡངན་ སྲ་དྲག་
 པ་དང་ ཡངན་ སྲ་འཇམ་པ་ལུ་ འགྲོ་མ་ཨིན། དི་འབད་མ་ལས་ རྫོང་ཁའི་ མིང་གཞི་ གསལ་བྱེད་འདི་
 ཚུ་ ཚོད་གཞི་ཁག་ གསལ་བྱེད་ཐོག་ལུ་ ཤོ་སྲིག་འབད་ ཡོད་མི་འདི་ འོག་ལུ་ དེ་ཚུ་གིས་ འགྲོ་ལ་
 བཤད་ འབད་མ་ཨིན།

high tone “hard”		low tone “hard”		low tone “soft”	
k	ཀ་	g	ག་	g'	ག'
kh	ཁ་				
c	ཅ་	j	ཇ་	j'	ཇ'
ch	ཆ་				
t	ཏ་	d	ད་	d'	ད'
th	ཐ་				
p	པ་	b	བ་	b'	བ'
ph	ཕ་				
pc	ཕྱ་	bj	བྱ་	bj'	བྱ'
pch	ཕུ་				
tr	ཏྲ་	dr	དྲ་	dr'	དྲ'
thr	ཏྲཱ་				
ts	ཅཱ་	dz	ཅཱ་		
tsh	ཅཱ་				
sh	ཤ་	zh	ཤལ་	zh'	ཤ'
s	ས་	z	སལ་	z'	ས'
'ng	ང་	ng	ང་		
'n	ན་	n	ན་		
'm	མ་	m	མ་		
'ny	ར་	ny	ཉ་		
'y	དབྱེ་	y	ཡ་		
'w	དབང་	w	མ་		
hr	ཉ་	r	ར་		

high tone “hard”		low tone “hard”		low tone “soft”
'l	ལྷ'	l	ལ'	
lh	ལྷ'			
h	ལ'			

༡༣ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ ཡོད་པའི་ རྫོ་ལྷུག་།

རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལུ་ (ག) -k, ང་ -ng, ཅ་ -n, བ་ -p, མ་ -m, ཚ་ -r, ལ་ -l, ཤིག་ -sh) ཟེར་ རྫོ་ལྷུག་ བརྒྱན་ འབྲི་སྲོལ་ ཡོད་པ་ཨིན། དི་འབད་མ་དང་ རྫོ་ལྷུག་ (ར་-r) དང་ (ལ་-l) གཉིས་ཀྱི་ རྫོ་གདངས་འདི་ ཡིག་ཐོག་ གིས་ཡོད་པའི་ རྫོ་གདངས་ལྷུག་གི་ རྫོ་གདངས་ཚུ་ནང་ ལུ་ གོ་མ་ཨིན། རྫོ་སྲོན་གོང་ དབུ་ཅན་གི་ རྫོ་སྲོར་ནང་ རྫོ་ལྷུག་ (ན) འདི་ གིས་ཅི་ མེད་ཚུ་ རྫོང་ཁའི་ རྫོ་གདངས་ཚུ་ནང་ ཅ་སྲུ་ ཡོད་པ་ཅིན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ལ་ རྫོ་ཚོག་ ཚུ་གི་ མཚུག་ལུ་ ཡིག་གཟུགས་ n འདི་ འབྲི་དགོཔ་ཨིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
- ཅ་	བདུན་	dün	seven
	སྲོན་	'men	medicine
- ལ་	དཔལ་འབྱོར་	Pänjo	prosperity, bounty
- ལ་	མཁའ་འགོ་	Khandru	skywalker

དེ་བཞིན་དུ་ རྫོ་སྲོན་གོང་གི་ དབུ་ཅན་འབྲི་སྲོལ་ནང་ རྫོ་སྲོར་ མ་མོ་འབད་ གིས་ཡོད་ཚུ་ རྫོང་ཁའི་ རྫོ་ གདངས་ཚུ་ནང་ མ་སྲུ་ ཡོད་པ་ཅིན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ནང་ལ་ རྫོ་ཚོག་ཚུ་གི་ མཚུག་ལུ་ ཡིག་གཟུགས་ m འདི་ འབྲི་དགོཔ་ཨིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
- མ་	གསུམ་	sum	three
	སྒྲོམ་	drôm	box
	ནམ་	nam	when
- མོ་	བུམོ་	b'um	girl, daughter
	བཅུ་མོ་	tsüm	queen
- རྣམ་	བཅོལ་མ་	tsöm	prisoner

རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ རྗེས་འཇུག་ ng འདི་གིས་ ཨིང་ལི་ཤི་གི་ སྐད་ཡིག་ནང་ ring ཟེར་བའི་ གསལ་ལ་
 བྱེད་ཀྱི་ ཡི་གཱའི་ སྐད་དང་ དེ་ལས་ Portuguese ཤོར་གྱུ་གི་སི་གྱི་ སྐད་ཡིག་ནང་ bêm དང་ fim ཟེར་
 བའི་ ལྷ་སྐྱེ་ ལྷོན་ཡོད་པ་ཨིན། ལྷོ་ ལྷོན་གོང་ དབུ་ཅན་གྱི་ ལྷོབ་སྐྱུར་ མོ་མོ་འབད་ གིས་ཡོད་ཏུ་ རྫོང་
 ཁའི་ སྐད་གདངས་ཚུ་ནང་ ང་སྐྱེ་ ཡོད་པ་ཅིན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ཡ་ སྐྱེ་ཚོག་ཚུ་
 གི་ མཇུག་ལུ་ ཡིག་གཞུགས་ ng འདི་ འབྲི་དགོ་པ་ཨིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
- ང་	ཚོང་ཁང་	tshongkha	shop
	གྲང་	'lang	bull, ox
	ཆང་	chang	alcoholic beverage
- ངས་	སངས་རྒྱས་	Sangge	Buddha
- གས་	ལུགས་གཟེར་	cangdze	metal nail
- ཅ་	ཨིན་	'ing	is
	གཡོན་	'öng	left
- ལ་	དྲེལ་	dr'eng	mule

སྟེ་ བོད་གསལ་ དཔྱེ་ཚུ་གི་ གཤམ་ལུ་ (སངས་རྒྱས་ Sangge) ཟེར་ བཟོད་ཚེག་ གཅིག་ལུ་ ཡིག་
 གཞུགས་ g གཉིས་ གཅིག་ལར་ འབྱི་དགོ་མི་འདི་ གཙོ་བོ་ རྫོང་ཁའི་ སླ་གདངས་ རོ་མ་འདི
 (སངས་ Sang, རྒྱས་ gä) ཟེར་ སླབ་སྟོལ་ ཡོདཔ་མ་གཏོགས་ རྫོང་ཁ་ནང་ བཟོད་ཚེག་དེ་ལུ་
 (ས་ Sa, དས་ ngä) ཟེར་ སླབ་སྟོལ་ མེདཔ་ལས་བརྟེན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྱི་ལུགས་འདི་ནང་
 སླ་གདངས་ ཉིང་སངས་ས་སྟེ་ སྟོན་ཐབས་ལུ་ (སངས་རྒྱས་ Sangge) ཟེར་ འབྱི་དགོཔ་ཨིན།
 དེ་ལས་ སྟོན་བོད་ དབུ་ཅན་གྱི་ སྟེབ་སྟོར་ནང་ རྗེས་འཇུག་ ང་འདི་ གིས་ཡོད་ཏུ་ རྫོང་ཁའི་ སླ་གདངས་
 ནང་ ང་སླ་ མེདཔ་ཅིན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁ་ ནང་ཡ་ རྗེས་འཇུག་ ng འདི་ འབྱི་དགོཔ་ མེདཔ་ཨིན།

དབང་འདུས་པོ་བླ་	'Wangdi Phodra	'Wangdi Phodra
ལྟོ་ཚོང་	totsha	friend
ཚོང་ཁང་	tshongkha	shop
པོ་བླ་	Phodra	palace

སྟེ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ རྗེས་འཇུག་ p འདི་ཡ་ སྟོན་བོད་ དབུ་ཅན་གྱི་ སྟེབ་སྟོར་ནང་ མ་འབྲིལ་པར་
 རྫོང་ཁའི་ སླ་གདངས་དང་ བསྟུན་དེ་འབྱི་དགོཔ་ཨིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
-	ས་ཁྲ་	sapthra	map
- པ་	ཆདཔ་	chep	fine
	འབྲུག་པ་	Drup	Bhutanese
	སྐལ་པ་	bäp	frog
- པོ་	སྐུར་པོ་	cûp	sour
- བ་	ལྟུབ་	lhap	learn
	ཁབ་ཏོག་	khapto	lid
- བས་	ཞབས་	zh'ap	leg [HON]

དེ་བཞིན་དུ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ རྗེས་འཇུག་ k འདི་ཡ་ རྫོང་ཁའི་ སྐྱ་གདངས་ རྫོང་དང་ བསྐྱུན་དེ་འབྲི་
 དགོས་ཡིན། དཔེར་ན་ བརྫོང་ཚིག་ (ཚིག་མཛོད་ tshikdzö) ཟེ་བའི་ སྐབས་ལུ་ རྗེས་འཇུག་ k
 གི་ སྐྱ་གདངས་ གོ་ཡོད་ཅུ་ སྐབ་རྫོལ་ (ཚིག་སྐབ་ནི་ tshî 'lapni) ཟེར་བའི་ དག་བརྫོང་ རྫོང་ནང་
 ལུ་ རྗེས་འཇུག་ k གི་ སྐྱ་གདངས་འཕྲོན་ནི་ མེད་པ་ཡིན། སྟེ་ བརྫོང་ཚིག་ (འོག་ཐོག་ ôtho) ཟེར་
 བའི་སྐབས་ སྐྱ་ཚིག་ གཉེས་ཆར་ནང་ རྗེས་འཇུག་ k གི་ སྐྱ་གདངས་ མེད་པའི་ཁར་ ཡིག་ཐོག་གི་
 སྐྱ་གདངས་ (སྟག་ཚང་ Taktshang) ཟེར་ འབྲི་སྟོལ་ ཡོད་མི་འདི་ རྫོང་ཁ་ སྐབ་ཐངས་ ཕལ་
 སྐད་ནང་ Tatsha ཟེར་ སྐབ་སྟོལ་ ཡོད་པ་ཡིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
- ག་	ལྷག་རྫོང་	tâdzong	sentinel fortress situated up-hill from main dzong
	འོག་ཐོག་	otho	ground floor
	ཚིག་མཛོད་	tshikdzö	dictionary
	ཚིག་སྐབ་	tshî 'lap	declare, say
	རྫོང་ཁག་	Dzongkhak	district
	རྫོང་བདག་	dzongda	district chief
	རྫུང་ཁག་	dr'ungkhak	subdivision

སྟེ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ རྗེས་འཇུག་ sh འདི་གིས་ སྟོན་གོང་ དབུ་ཅན་གྱི་ སྟེ་བ་སྦྱར་ ཤིག་ཟེར་ སྐུལ་
 ཚིག་ འབྲི་སྟོལ་ ཡོད་མི་འདི་དང་ ཟུར་ཆ་ འབྲ་བའི་ ཡིག་འབྲེལ་ སྟོན་མ་ཡིན། དེ་མ་ཚད་ རྫོ་མེན་
 རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ སྟེ་བ་སྦྱར་ནང་ལུ་ ཡང་འཇུག་གི་ དོན་མཚན་ཡ་ རྗེས་འཇུག་ sh འདི་གིས་
 སྟོན་ཚུགས་པ་ཡིན།

'Ucen script	example word	Roman Dzongkha	meaning in English
ཤིག་	སློ་ཤིག་	'Mosh?	Isn't that so?
	འབག་ཤོག་ཤིག་	Bâshosh!	Bring it here!
	བལྟ་ཤིག་	Tash!	Look!
	བསྐྱམ་ཤིག་	Damsh!	Close it!
	སྲུབ་ཤིག་	'Lapsh!	Say it!
	བསྟོན་ཤིག་	Tönsh!	Show it!

དོན་གོང་ལུ་གསལ་བཤད་འབད་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་རྗེས་འཇུག་ r དང་ 1 གཉིས་ཀྱིས་རྫོང་ཁ་སྲུབ་ཐངས་པལ་སྐད་ནང་ལུ་ཡིག་ཐོག་གིས་ཡོད་པའི་སྐྱ་གདངས་དེར་སྟོན་མ་ཞིན། དི་འབད་མ་དང་རྫོང་ཁ་སྲུབ་ཐངས་རྩི་ནང་ཡ་ཡིག་ཐོག་གི་སྐྱ་གདངས་སྲུབ་དགོཔ་རྣམ་པ་སྐྱ་ཚོགས་འབད་ཡོད་མི་འདི་གིས་གཙོ་བོ་དཔེས་འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་འདི་ནང་ཡོད་པའི་རིག་གཞུང་དེ་ཚུ་ལུ་སྐྱ་གོང་གི་རྒྱ་ཚད་དང་གོ་བ་གཏིང་དཔོག་ནི་ལུ་ཁག་ཡོད་པའི་བསྐྱམ་བཙུག་རིག་གནས་རྩི་གིས་ཤུགས་རྒྱུན་བརྒྱབ་ཡོད་པའི་དོན་སྟོན་མ་ཞིན།

དཔེར་ན་(རྒྱལ་དར་)ཟེར་བའི་བརྗོད་ཚིག་འདི་རྫོང་ཁའི་བརྗོད་ཚུལ་འདི་ནང་རྗེས་འཇུག་ r གི་སྐྱ་གདངས་མེད་པར་gäda ཟེར་སྲུབ་སྲོལ་ཡོད་པ་ཞིན། རྟེ་སྦྱིར་བཏང་གི་མིང་(ཀཱཱ་)ཟེར་བའི་བརྗོད་ཚིག་འདི་རྫོང་ཁའི་སྲུབ་ཐངས་པལ་སྐད་ནང་Käma ཟེར་སྲུབ་སྲོལ་ཡོད་པ་ཞིན་དུ་ཡིག་ཐོག་གིས་ཡོད་པའི་སྐྱ་གདངས་ Karma ཟེར་ཡ་གོ་ནི་ཡོད་པ་ཞིན། དེ་བཞིན་དུ་འོས་བབས་དང་ལྷན་པའི་མིང་འདི་ཚུ་མང་ཤོས་ཡིག་ཐོག་གིས་ཡོད་པའི་སྐྱ་གདངས་ཀྱི་ཐོག་ལུ་སྲུབ་ཞིན། རྟེ་འབྲུག་གི་རྒྱལ་རབས་བྱུང་ཚུལ་དང་ལོ་རྒྱུས་ཡིག་དེབ་(འབྲུག་དཀར་པོ་)ཟེར་བའི་མིང་འདི་སྦྱིར་བཏང་ཡིག་ཐོག་གིས་ཡོད་པའི་སྐྱ་གདངས་ Druk Karpo ཟེར་སྲུབ་དགོཔ་ཞིན་དུ་རྫོང་ཁའི་སྲུབ་ཐངས་པལ་སྐད་ནང་dru kâp ཟེར་རྗེས་འཇུག་ r གི་སྐྱ་གདངས་མེད་པར་སྲུབ་སྲོལ་ཡ་ཡོད་པ་ཞིན། དི་འབད་མ་དང་ཡིག་ཐོག་གི་སྐྱ་གདངས་སྲུབ་དགོཔའི་བརྗོད་ཚིག་(འཆར་གཞི་châzhi) ཟེར་བའི་སྐྱ་དེ་ཚུ་ནང་རྗེས་འཇུག་ r གི་སྐྱ་གདངས་ཡ་རྗེ་མང་སྲུབ་ནི་ཡོད་པ་ཞིན།

དེལས་ཀྱུན་གསལ་Künsel, སློ་གསལ་'Losel) ཟེར་ཡིག་ཐོག་གི་སྐྱ་གདངས་སྲུབ་དགོཔའི་བརྗོད་ཚིག་རྩི་ནང་ཡ་རྗེས་འཇུག་ 1 གི་སྐྱ་འདི་སྲུབ་ནི་ཡོད་པ་ཞིན། དི་འབད་མ་དང་རྩི་མེན་

རྫོང་ལའི་ འགྲི་ལུགས་ སྟེ་བ་སྟོར་འདི་ནང་ དཔེ་ན་ བརྗོད་ཚིག་ (བལ་ b'ä, ཨོལ་སྟོག་ 'öko, རྒྱལ་ཁ་ gäkha) ཟེར་ འགྲི་དོ་ ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ སྐབས་མང་ཤོས་ཅིག་ནང་ར་ རྗོང་ལའི་ འགྲི་སྟོལ་ མེད་པ་ཨིན།

༡༮ སྐྱ་གདངས་ བཟོ་དབྱིབས་ཀྱི་ ཟིན་བྲིས།

གཡུས་སྐད་ རྫོང་ལའི་ སྐྱ་གདངས་ རོམ་དེ་ནང་ སྐྱ་དག་པ་དང་ སྐྱ་འཇམ་པའི་ ལ་སྟོན་ལུ་ དོར་
rising glottalised tone ཟེར་བའི་ རྟོག་མའི་སྐྱ་ ཡར་འཕར་སྟུ་འདི་དང་ long falling tone ཟེར་
སྐྱ་གདངས་ མར་ཞོལ་སྟུ་འབད་ སྐབ་མི་ཡོད་མི་ དི་གཉིས་ཀྱི་ བར་ན་ཡ་ མ་གཞི་ དབྱེ་བ་ ལེགས་
ཞེམ་འབད་ དབྱུད་པ་ཅིན་ སྐྱ་གདངས་ མཐོ་དམའ་གྱི་ རྒྱད་པར་ ཡོད་པ་ཨིན། དི་འབད་མ་དང་ རྫོང་
ལ་སྐབ་མི་ ཡོད་རིགས་རྣམ་གྱིས་ འ་ནི་ སྐྱ་གདངས་ཀྱི་ རྒྱད་པར་འདི་ དེ་འཕྲོད་ལས་ འཇམ་ཉོང་
ཉོ་འབད་ བྱི་མི་ཚུགས་ དི་འབད་མ་ལས་བརྟེན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་ འགྲི་ལུགས་ འདི་ནང་ཡ་ དི་གིས་
སྟོར་ལས་ རོ་སྟོན་ འགྲེལ་བཤད་ མ་འབད་བར་ བཞག་ཡོད་པ་ཨིན། སྟེ་ འ་ནི་ སྐབ་ཐངས་ཀྱི་ རྒྱད་
པར་འདི་གིས་ གཡུས་སྐད་ རྫོང་ལ་ སྐབ་མི་དེ་ཚུ་ནང་ short open syllables སྐྱ་ཚིག་ ཐུང་བ་
དང་ diphthongs སྐྱ་གདངས་ གཅིག་ རྟོན་པའི་ དབྱངས་ཡིག་ གཉིས་འདུས་ monosyllables
སྐྱ་ཚིག་ གཅིག་ རྟོན་པའི་ཚིག་ དེ་ལས་ རྗོང་ལའི་ འགྲི་སྟོལ་ (ན་-n) དེ་ཚུ་ལུ་ སྐབ་ཐངས་ཀྱི་ རྒྱན་ མི་
འབྱུང་པའི་ལར་ རྫོང་ལ་ སྐབ་མི་ ཚུ་གིས་ར་འབད་ལུ་ འ་ནི་ རྒྱད་པར་འདི་ དུས་ཉུག་གུ་ར་ཚུལ་
དང་ མཐུན་མ་འབད་ ལག་ལེན་འཐབ་འདི་ སྐབ་ཐངས་ཀྱི་ རྒྱད་པར་ བྱི་འདི་ མེད་པ་ཨིན། སྟེ་ འ་
ནི་ བརྗོད་སྐྱ་ སྐབ་ཐངས་ཀྱི་ རྒྱད་པར་འདི་ གཡུས་སྐད་ རྫོང་ལ་ སྐབ་མི་ མེན་མི་ཚུ་གིས་ དབྱངས་
ཡིག་གི་ སྐྱ་གདངས་ རིང་ཚད་ཀྱི་ རྒྱད་པར་ ཨིམ་བཟུམ་སྟེ་ ཚོར་འདི་ དོན་ འབྲུལ་བ་འབད་ གོ་དོ་
ཡོད་པ་ཨིན། མ་གཞི་ རྫོང་ལའི་ སྐྱ་གདངས་ཀྱི་ རྒྱད་པར་འདི་ རྟོན་གོང་གི་ སྐྱ་སྐད་ རིག་པའི་ རང་
དོན་ རྒྱད་འཕགས་ཅན་ཅིག་ ཨིན་ལུ་ རྫོང་ལའི་ བརྗོད་སྐྱ་ རྣམ་བཞག་གི་ རྩ་མེས་ ཚད་གཞི་དེ་
ནང་ རང་གི་ སྐྱ་གདངས་ཀྱི་ རྒྱད་པར་ བྱི་མ་ཚུགས་མི་ ཚུ་ལུ་ མགུ་ཉོག་པའི་ ལམ་ལུགས་ཅིག་
བཟུམ་སྟེ་ ཚོར་འདི་ ཡོད་པ་ཨིན།

སྟེ་ རྫོང་ལའི་ སྐྱ་གདངས་ སྐབ་ཐངས་ རྒྱད་པར་གྱི་ དབྱེ་ འོག་ལུ་ ལ་གསལ་འབད་ རྟོན་ཡོད་པའི་
ལར་ དབྱེ་སྟོན་ འདི་ནང་ལུ་ rising glottalised ཟེར་བའི་ རྟོག་མ་ལས་ འཕྲོན་པའི་ སྐྱའི་ རྒྱད་
པར་འདི་ ཟུར་ཚ་ རྟོན་པའི་ ཉུགས་ asterisk [*] འདི་གིས་ བརྗོད་ཚིག་གི་ མཇུག་ལུ་ མཚན་
ཉུགས་ བཀོད་ཡོད་པ་ཨིན། དི་འབད་མ་དང་ འ་ནི་ ཟུར་ཚ་སྟོན་པའི་ ཉུགས་འདི་ རྫོ་མེན་རྫོང་ལའི་
འགྲི་ལུགས་འདི་ནང་ ལག་ལེན་འཐབ་ འགྲི་སྟོལ་ མེད་པ་ཨིན།

high register examples

rising, glottalised			slightly falling		
ཤོབ་	shop*	lie	གཤོག་པ་	shop	wing
གསུམ་	sum*	three	སྤུང་མ་	sum	amulet
སེམས་	sem*	mind, feelings	སྲོན་མ་	sem	lentils, pulse
ཀང་མ་	kâm*	leg	སྐར་མ་	kâm	star
སྲག་པ་	pâ*	slice of meat	དཔར་	pâ	picture
ཐབ་	thap*	stove, kitchen	ཐག་པ་	thap	rope
ཤེས་	shê*	know	ཤེལ་	shê	glass
ཀང་	kang*	marrow	བཀང་	kang	fill (liquids)
མཚོན་པ་	chim*	liver	ཁྱིམ་	chim	house
ཚོམ་	tsham*	niece	མཚོམས་	tsham	border
བསད་	sê*	kill	གསེར་	sê	gold
ལྷི་	'lü*	pear	ལྷུད་	'lü	dough effigy

low register examples

rising, glottalised			slightly falling		
འཛིན་པ་	dzim*	tongs	ཇིམ་	dzim	eyebrow
འབྲུ་	bjâ*	standing paddy	བྲུ་	bjâ	summer
དོས་	d'ô*	burden	དོར་	d'ô	pair
དྲོད་	dö*	sit, stay	མདོས་	dö	ritual spirit palace made of coloured thread

༡༥ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ཀྱི་ བརྗོད་ཚིག་ བཅད་མཚམས་ཀྱི་

རྫོང་ཁ་འདི་ གོ་མས་འདྲིས་ ཡོད་པའི་ དབུ་ཅན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་བའི་སྐབས་ལུ་ ཚིག་གི་ བཅད་
 མཚམས་དང་ རྫོགས་མཚམས་ འདི་ཚུ་ ག་ལས་ རྫོགས་པ་ཨིན་ན་ ཤེས་ཚུགས་པའི་ བརྗོད་ ཁ་
 གསལ་ཏོག་ཏོ་ཅིག་ ག་ཞེ་ཡེ་ མེད་པ་ཨིན། རྫོ་ ཚིག་འདི་ཚུ་ བཅད་མཚམས་ ཚིག་ tshâ (་),
 རེ་གིས་ དང་ དེ་ལས་ ཚིག་གི་ རྫོགས་མཚམས་འདི་ཚུ་ ཤད་ she (|), རེ་གིས་ མ་ཏོགས་ བརྗོད་
 རྫོན་གཞན་ ཁ་གསལ་ཅིག་ མེད་པ་ཨིན། དི་འབད་མ་ལས་ ཚིག་ རྫོགས་མཚམས་དང་ བཅད་
 མཚམས་འདི་ཚུ་ ག་ར་ རང་ ཨ་ཏྲག་ ཁ་སྐད་ ལྷ་བ་མི་ཚུ་གི་ ཤེས་ཚད་དང་འཁྲིལ་དེ་ཐག་བཅད་
 དགོ་པ་ཨིན། རྫོ་ རྫོང་ཁའི་ བརྗོད་སྐྱེ་ དག་ཏོག་ཏོ་སྐྱེ་ རྫོན་ཐབས་ཀྱི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ ཚིག་
 བཅད་མཚམས་དང་ རྫོགས་མཚམས་ བརྗོད་ཀྱི་དོན་ལུ་ ས་རྫོང་མེ་ བཞག་འདི་ འབྲི་དོ་ ཡོད་པ་
 བཞིན་དུ་ འཛི་ ས་རྫོང་མེ་ བཞག་འབྲི་ལུགས་འདི་ ད་མི་ནང་པ་གྱི་ ཡིག་དེབ་དང་ རྫོབ་དེབ་ཚུ་
 རྫང་ ཚུལ་བཞིན་དུ་ ལག་ལེན་འཐབ་ ཡོད་པའི་ཁར་ ཡིག་དེབ་འདི་ནང་ ཡོད་པའི་ རྫོ་ཚན་ ལཱ་པ་
 རྫང་ དཔེ་ཚན་ ཐོ་བཀོད་ A, B, C, D ཚུ་ནང་ཡ་ ཚིག་ བཅད་མཚམས་དང་ རྫོགས་མཚམས་ བརྗོད་
 རྫོན་གྱི་དོན་ལུ་ ས་རྫོང་མེ་ བཞག་འདི་ འབྲི་དོ་ ཡོད་པ་ཨིན། རྫོ་ འཛི་ ཚིག་ བཅད་མཚམས་དང་
 རྫོགས་མཚམས་ཀྱི་ ས་རྫོང་འདི་གིས་ རྫོབ་སྐྱོར་གྱི་ རིག་པ་དང་ རྫོལ་སྐྱེའི་ ལག་ལེན་ནང་ལུ་ དོན་
 རྫོན་ཚུགས་པའི་ དབུ་ ཨིང་ལེ་ཤི་ནང་ཡ་ ཚིག་ བཅད་མཚམས་ བརྗོད་ཀྱི་དོན་ལུ་ comma ཀོ་
 མ་འདི་ ལག་ལེན་འཐབ་ འབྲི་དོ་ བཟུམ་ཅིག་ཨིན། དེ་མ་ཚད་ རྫོང་ཁའི་ ཚིག་ བཅད་མཚམས་དང་
 རྫོགས་མཚམས་ཀྱི་ ས་རྫོང་མེ་ བཞག་དི་ འབྲི་ལུགས་འདི་གིས་ ཡིག་དེབ་ ལྷ་བ་མི་ཚུ་གིས་ ཡི་གུ་
 ལྷ་བ་པའི་སྐབས་ལུ་ ཚིག་ཚུ་ དག་ཏོག་ཏོ་འབད་ ལྷ་བ་ཚུགས་པའི་ཁར་ མཐོང་སྐད་ལུ་ཡ་ ཚིག་གི་
 རྫོབ་སྐྱོར་ལྷ་བ་དུ་ དོན་དལ་ དབུ་བ་སོ་སོ་ རྫོ་ཚུགས་པའི་ དོན་ ལྷ་བ་ཚུགས་པ་ཨིན།

དི་འབད་མ་དང་ རྫོང་ཁའི་ ཚིག་ རྫོ་མེན་གྱི་ ཡིག་ཐོག་ འབྲི་བའི་སྐབས་ལུ་ གནས་སྐདས་ཀྱི་ རྫོང་
 པར་འདི་ སོ་སོ་འབད་ ཡོད་པ་ཨིན། རྫོ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་འདི་ནང་ ཚིག་འདི་ཚུ་ སོ་སོ་
 འབད་ རྫོ་དེ་མེད་ཅུ་ ས་རྫོང་མེ་ བཞག་འབྲི་ཚུལ་འདི་གིས་ ཚིག་དང་ ཚིག་འབྲེལ་འདི་ཚུ་ སོ་སོ་
 འབད་ རྫོ་ཚུགས་པ་ཨིན། ཨིན་ཅུ་ རྫོང་ཁའི་ ཚིག་ ག་ཅི་ཨིན་ན་དང་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་
 འདི་ནང་ ཚིག་ཤོ་སྐྱིག་ ཚུ་གི་སྐྱོར་ལས་ ཁྲིམས་ལུགས་འདི་ཚུ་ ཅ་ཚིག་གི་ཐོག་ལུ་ བཟོ་དགོ་པ་
 ཨིན། རྫོ་ འཛི་ ཁྲིམས་ལུགས་འདི་ཡ་ དུས་ཨ་ཏྲག་ར་ ཁ་སྐད་ རྫོང་ཁ་ ལྷ་བ་མི་ཚུ་གི་ ཁ་སྐབ་
 ཐངས་ཀྱི་ རྫོ་གདངས་ དོ་མ་དེ་འབྲུར་ བཞི་བཞག་འདི་ བཟོ་ཡོད་པ་ཨིན། དི་འབད་མ་ལས་ གཡུས་
 རྐད་ རྫོང་ཁ་ ལྷ་བ་མི་ཚུ་ལུ་ ཁྲིམས་ལུགས་འདི་ཚུ་ རྫོང་པར་དུ་ གོ་བ་ འཇམ་ཏོང་ཏོ་འབད་ ཤེས་

ཚུགས་པའི་གོ་སྐབས་ཡོད་པ་ལས་ རོན་བཤད་དང་ ལམ་སྟོན་ གལ་ཅན་འདི་ཚུ་ མདོར་བསྡུས་དེ་
འོག་ལུ་ བཤད་ཡོད་པ་ཡིན།

སྟེ་ ཨིང་ལི་ལི་གི་ རྟེན་ཡིག་དང་ མ་འདྲམ་སྟེ་ རྫོང་ཁ་ནང་ *postpositions* ཟེར་བའི་ ལ་དོན་གྱི་
རྒྱན་འདི་ཚུ་ མིང་ཚིག་གི་ རྩལ་མར་ འབྲིམ་ཡིན། དཔེར་ན་ (དེ་ d'i) ཟེར་བའི་ ལ་དོན་གྱི་ རྒྱན་
འདི་ མིང་གི་ རྩམ་དབྱེ་ཚུ་གི་ ཉེ་མ་ མེན་པར་ རྩལ་མ་ འབྲིམ་ ཨིམ་བཞིན་དུ་ དེ་བཟུམ་མའི་ ལ་
དོན་གྱི་ རྒྱན་གཞན་ལ་ དཔེར་ན་ (ལུ་ lu, ཚུ་ tshu, གི་ gi, གིས་ gi, ནང་ na, ར་ ra, ཡ་
ya, དང་ da, ཟེར་ z'e, འབད་ be, རུ་ ru) ཚུ་ལ་ དེ་བཟུམ་སྟེ་ར་ འབྲི་དགོཔ་ཡིན། དེ་འབད་མ་
དང་ དུས་སྐབས་ ལ་ལུ་ཅིག་ནང་ འབད་བ་ཅིན་ དཔེར་ན་ (རྫོང་དཔོན་དེ་ཚུ་གིས་ལ་ dzongbö-
di-tshu-gi-ya) ཟེར་བའི་སྐབས་ ལ་དོན་གྱི་ རྒྱན་དེ་བཟུམ་ ལེ་ག་ གཅིག་ཁར་འདུས་འདི་ འབྲི་
དགོཔ་ལ་ འབྱུང་མ་ཡིན། གང་ལྟར་ཡང་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ ཡིག་ཐོག་ དེ་བཟུམ་མའི་ ཚིག་འབྲི་ཚུ་ལ་
གྱི་ ཁྲིམས་ལུགས་འདི་ གོ་བ་ འཇམ་ཉོང་ཉོ་འབད་ ཤེས་ཚུགས་པ་ཅིག་ཡིན།

(1) སྟེ་ འ་ནི་ ལ་དོན་གྱི་ རྒྱན་འདི་གིས་ དཔེར་ན་ (རྒྱལ་ཁབ་གྱི་ gäkhappgi, དམག་འདི་
'mâdi, ཁྲིམ་ནང་ chimna) ཟེར་ མིང་གི་ཚིག་གཅིག་ བཟོ་བཅོས་ འབད་བ་ཅིན་ འ་ནི་ ཚིག་
བཟོ་བཅོས་ འབད་མི་ འདི་དང་གཅིག་ཁར་སྟེ་ འབྲི་དགོཔ་ཡིན།

(2) དེ་འབད་མ་དང་ ལ་དོན་གྱི་ རྒྱན་ དེ་བཟུམ་མང་སུ་ དཔེར་ན་ (ཐོན་ནི་དེ་གིས་ thönni digi,
ལམ་ལུགས་ཚུ་ལ་ lamlu tshuya, དག་སྟོང་ཚུ་གིས་ལ་ gelo tshugiya, རྫོང་དཔོན་དེ་ཚུ་
གིས་ལ་ dzongbö ditshugiya) ཟེར་ ཡོད་པ་ཅིན་ བཟོ་བཅོས་ འབད་ཡོད་པའི་ ཚིག་འདི་གི་
རྩལ་མ་ རྒྱན་དེ་ཚུ་ལ་ གཅིག་ཁར་ ཚིག་གཅིག་ སྦྱར་འདི་ འབྲི་དགོཔ་ཡིན།

སྟེ་ གཞན་དུས་རྟག་བྱ་ར་གཡུས་སྐད་ རྫོང་ཁ་ སྐབ་མི་ སྐྱ་དང་ལུན་ ཚུ་གིས་ ཚིག་སོ་སོ་ ཨིམ་
འབད་ ཚོར་བ་ཅིན་ བརྗོད་སྟེ་ ཉིང་སངས་ས་སྟེ་ སྟོན་ནི་གི་དོན་ལུ་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་
འདི་ནང་ལ་ ས་སྟོང་མེ་ བཞག་འདི་ འབྲིམ་ཡིན། སྟེ་ འ་ནི་ ས་སྟོང་དེ་ཚུ་གིས་ ཚིག་གི་ བཅད་
མཚམས་འདི་ཚུ་ སོ་སོ་ རྩི་ཚུགས་པ་ཡིན། དེ་མ་ཚད་ དུས་རྟག་བྱ་ར་གཡུས་སྐད་ རྫོང་ཁ་ སྐབ་མི་
ཚུ་གིས་ སྟོ་སྐབ་དང་ ཚིག་འདི་ཚུ་ བཅད་མཚམས་ ག་ལས་པར་ བཅད་ནི་ ཨིན་ན་ཚུ་ལ་ བྱུད་པར་
སོ་སོ་འབད་བྱི་འདི་ ཁོང་རའི་ རང་བཞིན་གྱིས་ ཡོད་པའི་ རིག་ཤེས་ དེ་གྱི་ཐོག་ལུ་ དེ་འབྲོད་ལས་
ཐག་གཅད་ཚུགས་པའི་ཁར་ དག་ཐོག་ བྱ་ཚིག་དང་འབྲེལ་བའི་ བསྟོད་བསྐྱབས་གྱི་ ཚིག་ དེ་ཚུ་
ལ་ བྱ་ཚིག་དང་ དབྱེ་བ་སོ་སོ་ ཨིན་མེན་དང་ ཡང་ན་ བྱ་ཚིག་གི་ ཚིག་དང་གཅིག་ཁར་ བསྐྱབས་
འབྱོ་དགོཔ་ ཨིན་ན་ མེན་ན་ ཚུ་ལ་ ཁོང་གི་ རིག་ཤེས་འདི་གིས་ དེ་འབྲོད་ལས་ རང་བཞིན་གྱིས་
འབད་ དོན་ ཐག་བཅད་ཚུགས་པ་ཡིན། དེ་འབད་མ་ལས་ འ་ནི་ དུས་རྟག་བྱ་ར་ཁ་ རྫོང་ཁ་དེར་ སྐབ་
སྟོན་མི་ཚུ་གི་ རིག་ཤེས་དེ་ལས་བརྟེན་ རྫོ་མེན་རྫོང་ཁའི་ འབྲི་ལུགས་ ལག་ལེན་ འཐབ་མི་ཚུ་གིས་

ཡ་ རན་ཚོད་ཡོད་པའི་ ཚོག་ བཅད་མཚམས་ཚུ་ ག་ལས་པར་ ཡིན་ན་དང་ དེ་ལས་ ཚོག་ཡིན་དང་
མེན་པའི་ ལམ་ལུགས་ ཚུ་གི་སྐོར་ལས་ཡ་ ཏ་གོ་ཚུགས་པ་ཡིན། སྟེ་ དུས་རྟུག་བུ་ར་ གཡུས་སྐད་
ཚོར་ལ་ སྐབ་མི་ཚུ་གིས་ ཚོག་ཚུ་ བཅད་མཚམས་དང་ ཚོགས་མཚམས་ སོ་སོ་འབད་ དབྱེ་བ་ གྱི་
ཚུགས་པའི་ རིག་ཤེས་འདི་གི་ སྐོར་ལས་ འོག་ལུ་ རྒྱ་མེན་ཚོར་ལ་ནང་ ཚོག་ལྷུག་པའི་ཐོག་ལུ་ དཔེ་
ཐོ་བཀོད་འབད་ ཡོད་མི་འདི་ནང་ འགེལ་བཤད་ རྒྱས་ཤིང་རྒྱས་པ་སྟེ་ འབད་ཡོད་པ་ཡིན། །།

5 Guide to Phonological Dzongkha (Dzongkha)

1. ལྷ་དག་པའི་རྫོང་ཁ་ *Drad'abi Dzongkha* (Phonological Dzongkha)

Zhungdregi Dzongkhai tshî yitho dr'ithanggi yig'ui depjor ditshu Sheri Lâkhungda Dzongkha G'ongphe Lhentsho 'nyîgi hema lera yitholu petrûn bâyömi tshikdzö tshunalu ködi yöp 'ing. Phonological Dzongkha z'e ལྷ་དག་པའི་རྫོང་ཁ་ *Drad'abi Dzongkhai* yig'u dr'ilu digi hema lera tsamdi yöbi yig'u dr'ilugi depjor 'nyîm ditshugi tshâma be jomi tup. Drad'abi Dzongkhai yig'u dr'ilu digi ngacara châchaplu Dzongkha khale 'labi 'lôgi jödra nyaca ditshu trhüwa g'anee meba yitholu dr'idi dra hingsangsabe töntshubi g'okap bj'im 'ing, d'imatshe yig'u dr'ithangdi khale 'labi 'lôgi dra d'ahigi lamluda tündi dr'igoni digi yig'u dr'ithanggi depya nyungsuda jamtotobe yöp 'ing, d'ibeni digi âni dr'iludi yig'u 'ucengi thôlura drad'abi Dzongkha ci dr'itshubi drilu lamlu tentoto yömici 'ing. D'ibeuda Drad'abi Dzongkhai yig'u drilu di zhen chöchogi pechada thün ditshu dr'inigi d'önlu lâle thapni miong. D'itshu dr'inigi d'önlu bewacin d'ü d'angphu lera tsamdi yöbi Chöke dr'ithanggi depjor digura lâle thapdi dr'igo. Drad'abi Dzonkhai driludi khale 'labi dratshu d'ätotobe jôtholu yitho dr'itubi dr'ilu tap detotoda tentotoci 'ing.

Milo 21 deci khusimsibe lübi shülü 'Namlo 2015 'inda zhibi འབྲུག་གི་དུས་ཚིག་ *Druk Journal* thönrim d'angbi nalu Drad'abi Dzongkhai dr'iludi gôp khâchewi kôle d'oroe lo nebe thönyi.

...we must not confuse Dzongkha with Chöke. Chöke is a sacred liturgical language, and its orthography cannot be changed. Chöke should be taught as a subject in Bhutanese schools if we wish our youth to retain a connection to our own national cultural heritage.

Dzongkha, on the other hand, is a living spoken language, and Dzongkha spelling can be rendered both easy and straight-

forward by following a one-to-one correspondence between the phonology of the spoken language (the living sound system) and the spelling in 'Ucen script. Such a straightforward spelling system in Bhutanese script was developed just over twenty years ago but never formally introduced. Experts in the Dzongkha Development Commission marvelled at the system's simplicity and its ease of use for writing Dzongkha, but we shelved it because we thought that it would be much too controversial at the time. None of us wanted to create an uproar.

Meanwhile, multi-party democracy has been introduced, and the loud laments about the national language in the Bhutanese media have not ceased. Perhaps the time is drawing nigh to dust off the cobwebs and to present the system to the public at large so that the Bhutanese people can decide for themselves. Like most national languages, Dzongkha too could have a phonological orthography.

Nizumi d'ön khâche toto tshu thömbalu tendi ngacegi ལྷ་དག་པའི་རྫོང་ཁ་
 Drad'abi Dzongkhai yig'u dr'iludi mimang künlu phenbi thaplu 'mikdi ran-
 gra sôsoi d'ânada tündi dr'ilu digi 'ewa cedi lâle thapni jambi d'önlu phüu
 'ing. Te d'ato ngacigi 'nätang dilu tawacin hema *Korean* gi yig'u dr'ilu
Hanggul gi 'nätang dida d'are ngaci 'nätangdi 'nyî cha draube thöm 'ime.
 Âni *Korean* gi yig'u dr'ilu die lâle thapni gu d'angbara gâp *Sejong* (1418–
 1450) gi gâkhap cangmi kap lu gu tsutsup 'ime. Lârimdi cilo 1443 gi
 lonjulu da 1444 gi longgu decikha mato lâzhimbe gutsû matshup 'ime.
 Te âni *Korean* gi drad'abi yig'u dr'ithang digi kôlegi sheba ditshu *Korean*
 khongri yitho yöbi 훈민정음 *Hunmin Jeongeum* 'Proper Sounds for the Edu-
 cation of the People' z'ewi yicha nalu köyöp 'ime. *Korean* gi gârapda
 chöjunggi lôju tshunalu tawacin, *Hanggul* z'ewi yig'u dr'iludi gutshubi
 kaplu d'önda 'nampa 'natsho tshugi d'önlu dumdrarebe lâle thapni gut-
 sutsup 'ime. Âni yig'u dr'iludi *Korean* gi gâyonggi khake yitho drithang

lamluda dem tsentoto cibe cilo 1946 lu 'mache 'nyîba jûduuda gâ dr'iludi lâzhimbe d'âchap jomatshup 'ime.

Drad'abi Dzongkhai yig'u dr'ithang dinalu Chöke 'ucenna dr'isö yöbi yig'ui depjorda jorwa yöri'nam g'âra lâle thapdi dr'igop mê. D'ie Dzongkhai jödraqi tshêzhida thrîdi yig'ui dephorye tshêzhi d'ile magâwa dr'igop leten yig'ui depjorda jorwae tshêcile gâ lâle thapgor mep 'ing. D'i beule Chökegi yig'ui depjor tshêcile gâ Dzongkhai dr'iluna dr'igop mep 'ing.

Drad'abi Dzongkhai yig'u dr'iludi hemagi chöke dr'ilu 'nyîm dida midra. D'ebe madrawi khebar die g'adebera yöp z'ewacin hemale yöbi Chöke dr'ilu 'nyîmdi depjorlu tsou tendi dr'iu 'imle khale 'lap magobi dra mebi yig'ui depjorda jorwa thep lâsha yitholu dr'igop yöp 'ing. D'ibeule âni dr'ilu 'nyîmdi lhabi ganglera dra mebi depjor thep ditshue g'âra 'lolu zung-gop yö. Te Drad'abi Dzongkhai dr'ilu dinalu dra mebi yig'u mapalera dr'igop mê. Yig'ui depjorda jorwa tshue khale 'labi jödraqi g'â 'ingmi did-ara thrîdi dr'iu 'ing. D'ibeuleten Dzongkhai jödraqi d'âtotobe tönnigi d'önlü **'nyönju** da **gocen** d'ele **dokcen** ditshu **mingzhi** da cikha jorwa bâdi yig'ui depjor tshue khale g'â 'lapdo zumbera dr'iu 'ing. Te mazhi drad'abi Dzongkhai dr'iludi yig'u 'ucengi thölu dr'itup 'ingru dr'ithanggi depjorda jorwa ditshu Dzongkha nyacadi khori jödraqi 'namzha da thrîdi dr'inilu râlap 'ing. Drad'abi Dzongkhai dr'ilugi 'namzha dinalu **'nyönju** 'prefixed letter' (ལྷོ g da ལྷོ d) 'nyîle gâdi dr'igop mê. Te **'nyönju** (ལྷོ g) jogo midu Dzongkhai jödraqi dr'akpa (ལྷོལ zh da ལྷོལ z) 'nyîda, dra jamba (ལྷོ zh' da ལྷོ z') 'nyîgi b'âna jödraqi 'lapthanggi 'ewa yöple tendi 'ing. Nizumbe **'nyönju** (ལྷོ da) jogo midu Dzongkhai jödraqi dr'akpa (ལྷོལ w da ལྷོལ y) 'nyîda, dra jamba (ལྷོ w and ལྷོ y) 'nyîgi b'âna yöbi jödraqi khebar tönnigi d'önlü 'ing.

Drad'abi Dzongkhai yig'u dr'ilugi 'namzha dinalu 'ucengi **gocen superscript letters** sumchara lâle thap dr'igop yö. Te Dzongkhai dr'ilu dina **gocen** (རྩོ ལྷོ **rago**) (ལྷོ g, ལྷོ j, ལྷོ d, ལྷོ b, ལྷོ ng, ལྷོ ny, ལྷོ n da ལྷོ m) gâ lâle thap dr'i gomi die d'ön tsoura dra jamba (ལྷོ g', ལྷོ j', ལྷོ d', ལྷོ b', ལྷོ ng, ལྷོ ny, ལྷོ n da ལྷོ m) thsule jödraqi dr'âzhegi kheba tönnigi d'önlü 'ing. D'ele **gocen** (ལྷོ ལྷོ **lago**) cî dr'igop yömidi (ལྷོ lh da ལྷོ la) 'nyîgi b'âna yöbi jödraqi kheba

Dzongkha initial consonants

k	ཀ་	kh	ཁ་	g	ག་	g'	ག'	
c	ཅ་	ch	ཅཱ་	j	ཇ་	j'	ཇ'	
t	ཉ་	th	ཉཱ་	d	ད་	d'	ད'	
p	པ་	ph	པཱ་	b	བ་	b'	བ'	
pc	ཕྱ་	pch	ཕྱཱ་	bj	བྱ་	bj'	བྱ'	
tr	ཎ་	thr	ཎཱ་	dr	དྲ་	dr'	དྲ'	
	ts	ཅཾ་		tsh	ཅཿ་		dz	ཅེ་
		zh	གཞཱ་		z	གཟཱ་		
		zh'	ཞ་		z'	ཟ་		
		sh	ཤ་		s	ས་		
		y	ཡ་		'y	དྲཱཱ་		
		w	ཤ་		'w	དྲཱཱ་		
		r	ར་		hr	ཉ་		
	l	ལ་		'l	ལྷ་		lh	ལྷཱ་
ng	ང་	ny	ཉྱ་	n	ན་		m	མ་
'ng	ངཱ་	'ny	ཉྱཱ་	'n	ནཱ་		'm	མཱ་
				h	ཉ་			

Hemagi Dzongkha dr'ilu 'nyîm dinalu jödra cî dr'inigi d'önlu yig'ui depjor lhampa madru läshabe dr'ini dü, d'ibeuda drad'abi Dzongkhai dr'ilu dinalu jödra cî tönnigi d'önlu yig'ui depjore tshêda dentoto düp cîle gä dr'igop mê. D'ie pce bewacin j z'ewi jödra cî tönnigi d'önlu hemagi depjor madru བཇྲ་ལྷ་འཇ་མཇ་གྲ་འགྲ་བཟྲ་བསྐྲ་ཏཱ་ལྷཱ་ z'e 'nampa 'natshobe dr'ido yö mitshu drad'abi Dzongkhai dr'ilu dina ཇྲ་ z'e jödra thrüwa meba töntshubi depjor sthêda dem düpcigi thüp 'ing. D'izumbe c ཅ་ z'ewi jödra cî tönnigi d'önlu hemagi dr'ilu dina ཎ་ བྱཱ་ ལྱཱ་ བཅྲ་ ལྷཱ་ da གཅཾ་ z'e 'nampa 'natshobe dr'isö yö mitshue drad'abi Dzongkhai dr'ilu dina ཅཾ་ z'e jödra thrüwa meba töntshubi depjor düpcina dr'i wagi thü. Âni 'ucenna yöbi 'nyönju, gocen

d'ele **dokcen** mangshora khale 'labi Dzongkha nalu jödra thönni meple ten d'itshu drad'abi Dzongkhai dr'ilu dina dr'igope tsalera thönni mê. Te depjorgi jorwa dr'igop yömi shue khale 'labi jödrai kheba sôsobe yömi tshuda tündi yig'ui depjor tshue d'ida thrîdira dr'igop 'ing. D'ibeule ten drad'abi Dzongkhai yig'u dr'ithanggi depjorda jorwa ditshu khakedi khori jödrai 'namzha tshêzhigi lamlu digu zhizhadi tshêzhi dile magäwa dr'igop leten depjor ditshu tshêda dembikha tentoto nyungsube yö. Digibe Dzongkha dr'ithangdi lhaprue jamtongtobe j'angtshubi dr'iluci 'ing.

3. *Drad'abi Dzongkhai Yangyi*

(Vowels in Phonological Dzongkha)

Drad'abi Dzongkhai dr'ilu dinalu 'yang-gi jödra tönnigi d'önlu hemale yöbi 'ucengi 'yangyi ditshu lâle thapdi dr'iu 'ing. 'Ingru Dzongkhai jödra ditshu dra d'âtotobe tönthapgi d'önlu yig'ui jorwada depjor ditshue g'âra khakegi jödrai lamluda tshêzhi ditshule magäwa tshüda thümbi thölu dr'îdi jödrai kheba chungkure yömi tshue thrüwa meba tentotobe tön yöp 'ing.

Nibeule drad'abi Dzongkhai dr'ilu dina 'yanggi jödra tönnigi d'önlu hemale dr'isö yöbi 'yang **g'ikhu**, **zh'apju**, **drengpo** da **naro** ditshu lâle thapdi dr'iu 'ing. D'ibeuda *Roman Dzongkhai* dr'ilu dina 'yanggi dra rim ditshu tönnigi d'önlu *circumflex accent* z'e **zh'am** (^) zumbe yöbi tâtshegi drataci 'yangyi tshugulu kâdi dr'isö yömidi drad'abi Dzongkhai dr'ilu dinalu *subscript az'ur* ci dratön benigi d'önlu ôlu pcangdi dr'igop yöp 'ing. D'ie pce bewacin བླ་བྱ་ **bj'â** 'cliff' z'ewi 'yangdra rimdi thrüwa meba tönnigi d'önlu dr'igop 'ing. D'ele *apophonic vowels* z'e 'yangyi drajur ringwa *Romen Dzongkha* nalu drata *diaeresis tshâ nyî* (``) 'yangyi sumgu kâdi **ä**, **ö** da **ü** z'e dr'îdi dratön besö yömidi drad'abi Dzongkha nalu yig'u ཨ་ཨ་ ci jenjube bjâdi pce bewacin ཨ་ཨ་ **dö** 'sit' z'e dr'iwacin dratön betshup 'ing. Te drad'abi Dzongkha dr'ilu dina 'yanggi jödra ditshu thrüwa meba yitholu dr'ithanggi pcetshu ôlu sätotobe töndi yö.

Jödra thungsube 'lapsö yöbi ཨ་ **a** dra thungwa dilu drata thep dr'igop mê.

ཅཔ་ནི་ capni 'do'

སྐུམ་ 'lam 'lama'

ད་ da 'and'

Jödra rimbe 'lapgobi 'yangdra ringwa â z'emi ditshu འཕྱུར་ *az'ur* ci migzhi tshugi ôlu pcangdi dr'iuda dratön betshup 'ing.

སྐད་ sâp 'new'

རྩ་འིམ་ j'ârim 'handsome'

སྐུམ་ཚེ་ 'lâmche 'elephant'

'Yanggi dra ä z'e 'lapmidi *jênju* སྐ་ ci bjâdi dr'iuda dratön betshup 'ing.

སྐུམ་ན་རྩོ་ Dränjo 'Sikkim'

སམས་ säm 'princess'

གྲུ་སཔ་ gâp 'king'

'Yanggi dra thungku i z'e 'lapmidi *g'ikhu* digi dratön betshup 'ing.

མི་ཉི་ 'mito 'eye'

ཅུཔ་ tsip 'stone wall'

དི་ di 'the'

'Yanggi dra rim î z'e 'lapmidi *g'ikhu* cida *az'ur* ci migzhi tshugulu bjâdi dr'iuda dratön betshup 'ing.

ཉི་མོ་	'nyî	'two'
ཤེས་མོ་	sîm	'elder sister'
མཚན་པོ་	tsîp	'astrologer'

'Yanggi dra thungku **u** z'e 'lapmidi **zh'apju** digi dratön betshup 'ing.

གུ་མཚན་	sum	'three'
ལུ་གུ་	'lu	'song'
ཐུང་	thung	'drink'

'Yanggi dra rim **û** z'ewi dradi **zh'apju** da **az'ur** migzhi tshugulu bjâdi dr'iuda dratön betshup 'ing.

འུ་པ་	ûp	'owl'
ཀུ་	kû	'gourd as scoop'
གུ་འུ་	g'û	'tent'

'Yanggi dra rim **ü** z'ewi dradi **zh'apju** da **jenju** ལོ་ migzhi tshuda bjôdi dr'iuda dratön betshup 'ing.

དུ་མཚན་	dün	'seven'
བུ་མཚན་	bü	'snake'
ནམ་གུ་ལྷན་	'namgüing	'winter'

'Yanggi dra thungku **e** z'e 'lapmidi **drengbo** digi dratön betshup 'ing.

ཀེཔ་	kep	‘waist’
གེན་ཁ་	genkha	‘responsibility’
གེཔ་	gep	‘old’

’Yanggi dra rim ê z’e ’labi dradi **drengbo** da **az’ur** migzhi tshugulu bjâdi dr’iuda dratön betshup ’ing.

སེ་	sê	‘kill’
ཕེ་	pchê	‘half’
སེཔ་	sêp	‘yellow’

’Yanggi dra thungku o z’e ’labi dradi **naro** digi dratön betshup ’ing.

གོཔ་	gop	‘onion’
གེ་འོ་	geo	‘block of villages’
གོ་	tro	‘touch’

’Yanggi dra rim ô z’ewi dradi **naro** da **az’ur** migzhi tshugulu bjâdi dr’iuda dratön betshup ’ing.

ད་ཕོ་	da phô	‘hit the target’
ཕོཔ་	phôp	‘bowl’
དོ་འ་	dr’ôba	‘morning’

’Yanggi dra rim ö z’ewi dradi **naro** da **jenju** ལ་ migzhi tshuda bjôdi dr’iuda dratön betshup ’ing.

སློབ་ཁྲིམ་	'löbö	'teacher'
བོད་པ་	B'öp	'Tibetan'
གློག་ཁྲིམ་	gönchim	'guesthouse'

Dzongkha drad'â totobe dr'ithang-gi pčetöntshu z'üdra (ལྷོ་སློབ་ཁྲིམ་) dr'ubi-na gäshing gäpbe tündi yö. Te Dzongkha yitho dr'inigi dönlu chökegi depjordi mashêbacin tap madeu bôm bera yöp 'ing. Ânebe beuda khake Dzongkhadi khori dr'ilu drad'abi Dzongkhai dr'ithang dira lâle thapdi dr'i-wacin depjorye jamtoto dr'igoe detotobe yöni digi tap detotobe dr'itshubi dedo yöp'ing. Ni beule ten d'üjün 'üke Dzongkha 'lapmi tshugi Roman Dzognkha da drad'abi Dzongkhadi 'nyî lhaprue jamtongtobe j'angtshup 'ing. Te 'üke Dzongkha mema khake zhenmi 'lami tshugi bewacin d'i j'angtshuba 'atsi lâkha tang ong. Te d'ie khake tshugi rangzhi 'imle tendi 'ing.

4. *Drad'abi Dzongkhai Jenju*

(Final consonants in Phonological Dzongkha)

Drad'abi Dzongkhai dr'ilu dinalu *final consonant* ཇེས་འདུག་ *jenju* ཀ་ -k, ཏ་ -t, ས་ -p, ལ་ -l, འ་ -n da ཤ་ -sh dr'üle gä lâle thapgop më. Te âni *jenju* ཀ་ -k, ཏ་ -t, ས་ -p sumdi hema Chökegi depjorna yöbi *jenju* ག་ -g, ཏ་ -d, ས་ -b sumgi tshâmabe dr'igop 'ing. D'ebe dr'igomi die khale 'labi Dzongkhai jödra hing sangsabe tönthapgi d'önlu 'ing. Pce bewacin Dzongkhai tshî ལྷོ་པོ་འཕྲི་ 'lapni 'to say', ཅིག་ཉེར་ *ciktong* 'one thousand' z'e 'lapdo yömi ditshu yitholu jödra sätotobe dr'idi dra tön betshubi d'önluda, dele *jenju* ཏ་ -t di retsekap Dzongkha nalu Chökegi tshîre dr'igop thömda dratön benigi d'önlu lâle thapdo yöp 'ing. D'ie pce bewacin [རྣམ་མཁོན་] *dakmet anatta* 'the doctrine of non-self' z'ewi tshîre dr'igop thönmi kaplu jödra z'ü manyamba tönthaplu dr'igop yöp'ing.

G'onglu 'yanggi drai lamlu nalu sheyöp zhindu *jenju* ས་ -s digi dra ä, ö da ü z'e 'lapgobi 'yanggi jödra töm mato yizu ས་ khori selje gi dra sa dradi

mitön. D'ibeuda drad'abi Dzongkhai dr'ilu dinalu **jenju** འོ་-n digi 'yanggi jödra töm memba yizu འོ་ khorî seljegi dra töm 'ing. Pce bewacin Dzongkhai tshî བཅོམ་མཁའ་ **thanjukha** 'at last, finally' d'ele འོ་ལྷོ་ལུ་ **lonjulu** 'at the end of the year' z'e 'labi jödra ditshu tönthaplu 'ing. 'Yanggi dra ä, ö da ü, z'e tönnigi d'önludi **jenju** ལོ་-s dira lâle thapgo, pce bewacin འོ་སོ་འོ་ **shän** 'if you wander about', རྩོལ་འོ་ **dön** 'if you sit' z'e yitho dr'igop thömda g'onglu she yömi lamlu didara thrîdi dr'igop 'ing.

Dzongkhai khakedi Chökegi depjor thölu dr'ilugi j'ungrapda g'ongphegi 'nätang tshunalu lezhimbe 'ewa cedi tawacin, **jenju** ལོ་-s d'igi rêtsekap Dzongkhai jödra 'yanggi drajur töm memba, 'yangdra ringwi dra töm 'ime. Te âni Dzongkha Chökëna dr'ilugi depjor ditshu d'ürap nyishu bina sâp tsamtsam 'ime. D'ibeuda âni dr'ilu digi depjor mangshoci Dzongkhai jödra rikpi 'namzhada thüntotobe membe. Pce bewacin drubi phöge tshugi g'önnigi g'önchadi hemagi dr'iluna བཅོམ་ ག'ö z'e dr'imidi Chöke na རོ་སོ་ **gos** z'e dr'iu 'ime. 'Namlo ciklong gupja dr'ukcu phâtshulu yig'u dr'ithanggi depjor sâpci dr'ini d'anglen bebu 'ime. D'ie d'ebe begomidi Chöke gi depjorna **jenju** ལོ་-s digi 'yanggi dra jurwa yöp ö z'e tön yöpleten 'ime, 'ingru d'igi Dzongkhai jödra ngomana lamluda thüntotobe jomatup 'ing. Te hemagi depjor 'nyîm digi **jenju** ལོ་-s digi Dzongkhi 'yanggi dra ringwa ག'ö z'e tömi tsî 'ime. D'ele depjor sâp བཅོམ་ **bgo** z'e dr'lu dina 'ngönju ལོ་ b- yöpleten d'igi jödra thrüwi thölu dra dr'akpabe tönnigi nyenkhae bôm bera dû. D'itshu Dzongkha nyacana bewacin zukha g'önnigi ག'ö da chimgi རོ་ ག'ö 'door' 'nyîgi b'âna jödra 'lapthanggi kheba 'yangda seljegi dra 'nyichara madraube yöp 'ing. Te drad'abi Dzongkhai dr'ilu dina bewacin âni Dzongkhai tshî ditshu zukha g'önnigi རོ་ ག'ö da chimgi རོ་ ག'ö 'door' z'e jödra thrüwa meba yitholu töndi dr'itshu.

Drad'abi Dzongkhai dr'ilu dina **jenju** འོ་-sh digi sâgo 'nyî nalu dratön betup 'ing. D'ie pce bewacin ཏྲཱ་ **tash!** 'look!' z'e dr'iuda རྩོལ་འོ་ལུ་ **jenju** gi sâgona jödi dratön beu matshe, རྩོལ་འོ་ **damsh!** 'close it!', ལྷོ་འོ་ **lapsh** 'say it!' z'e dr'iwi kaplu ཡང་འོ་ལུ་ yangju gi sâgonae jödi dratön beu 'ing.

D'ibeuleten *yizu* ལྷོ -**sh** cip digi Dzongkhai dr'ilu dina *jenju* da *yangju* 'nyicharagi lâ betup 'ing.

Guide to Roman Dzongkha yidep dinalu *jenju* ལྷོ di khogöda thrîdi d'ükap cinyi cile gâ dr'igop mithön. D'ie pce bewacin Dzongkhai tshî ལྷོལ 'wa z'e 'labi yig'u **db-** 'nyî cikhabe dr'igop thömda dratön benigi d'önlu dr'iu 'ing. Mazhi jödrai d'ön lezhimbe 'ewace tawacin *jenju* ལྷོ di madr'i rue thüp 'ing. G'acibe z'ewacin yig'u **db-** 'nyî cikha bjödi ལྷོལ 'wa z'e dr'îdi yöbacin d'I khale 'lapdae jödra 'wa z'era 'lapgo. Te Dzongkhai tshî **dap** da **d'ap** z'e 'lapsö yömi tshun drad'abi Dzongkhai dr'ilu dinalu ལྷོལ **dap** da ལྷོལ **d'ap** z'e dr'îdi jödra thrüwa g'anee meba yitholu töntshu.

6 Guide to Roman Dzongkha (English)

This *Guide to Roman Dzongkha* was prepared by the Dzongkha Development Commission and distributed in November 1994 to the participants of the three-day Roman Dzongkha Workshop held in the Banquet Hall at Thimphu and inaugurated by the Home Minister རང་གི་འཕེལ་བྱེད་ལྷན་ཁག་གི་ཚོ་རིང་ 'Lönbo D'âgo Tshering. At that time, the updated and improved *Guide to Roman Dzongkha*, contained here in Appendices Four through Eight, was also circulated on a small scale outside of the workshop, since it was meant to replace and supersede the original *Guide to Official Dzongkha Romanisation*, that had been published by the Dzongkha Development Commission in 1991.

The idea in 1994 was that the new Guide could be used as a reference work as well as a textbook for courses in Roman Dzongkha and Dzongkha phonology. Subsequently, it was decided to allocate funds to training more Bhutanese students in modern linguistics abroad so that speakers of Dzongkha who had both a native speaker phonology of the language as well as a command of modern linguistics would be able to give these courses in future. This new *Guide* shows the way — འབད་བྱིན་མ་བ་སྟོན་བྱིན་མ་དགའ།

As the national language of the country, Dzongkha will benefit by an official phonological system of romanisation for use in the international arena. Japan, Korea and China have such successful systems of romanisations for representing their national language in Roman script. In each of these cases, the romanisations are *phonological* in nature and the romanisations do not replace traditional orthography. Similarly in 1991, the Royal Government of Bhutan decided to adopt a standard romanisation for Dzongkha based on phonological principles, rather than continue the practice of using haphazard *ad hoc* romanisations that follow no system. The Commission therefore introduced the system known as Roman Dzongkha on the 26th of September 1991 'to be implemented with immediate effect as

the official standard for rendering Dzongkha, the national language of the Kingdom of Bhutan, in the roman script'. It is this official system, Roman Dzongkha, which is presented here in its updated form of 28 November 1994.

Since 1994, a few scholars both within and outside of the Dzongkha Development Commission have proposed *ad hoc* attempts to regularise and simplify the native orthography. Yet no systematic attempt has been proposed that was consistently phonological in nature. The phonologically complete system developed by the Dzongkha Development Commission in Thimphu in 1994 is still the only system that meets these criteria.

Meanwhile, the younger generation has continued to complain both privately and in the national media about the difficulty of learning Dzongkha spelling. Sometimes people have discovered to their dismay that a spelling that they learnt at school had subsequently been changed. For the sake of consistency, therefore, we have retained the original Dzongkha orthography to reflect the authoritative Dzongkha spelling that was in effect at the time of the 1998 edition of the Dzongkha grammar, incorporating no *ad hoc* changes in orthography which have been proposed since then.

At the same time, Appendices Four through Eight of the revised and expanded Dzongkha grammar make available to a wider audience the proposal for a modern spelling of the national language developed by the Dzongkha Development Commission in 1994. This information is provided for ready reference out of love for the language and to help inform future discussion.

1. Romanisation, transliteration and phonological transcription

What is a romanisation? A romanisation is a way of writing a language in the letters of the Roman alphabet. The Roman alphabet is the alphabet originally used to write Latin, the language of Rome and the Roman Empire. This alphabet was devised by the Romans over 2500 years ago based on the much older Greek alphabet. Centuries after the fall of the Roman Empire, various European peoples began to use the Roman alphabet to

write their own local languages or vernaculars. English, German, French and Finnish are written in the Roman alphabet, and outside of Europe languages such as Vietnamese, Swahili, Turkish and Malay are written in the Roman alphabet. Every European language uses the Roman alphabet in its own way. That is to say, the same letters have different sound values in different languages. The vowel sound which we write with a འཇམ་ལྷ་མོ་ *zh'apju* as འཇམ་ལྷ་མོ་ in Dzongkha is sometimes written as **oo** in English, and the same sound is written as **u** in German, as **ou** in French and as **oe** in Dutch. The consonant sound which we write as ཅ་ in Dzongkha is written **ts** in English, as **z** in German and as **c** in Czech. Languages use the Roman alphabet in different ways because each language has its own unique sound system or phonology, and each language has its own spelling conventions or orthography.

What is a transliteration? A transliteration is way of representing in Roman script a spelling that is written in some other writing system. In other words, a transliteration is a *letter by letter* representation of the orthography in the other script. For example, the Chöke words བཀྲ་ཤིས་ and འཇམ་ལྷ་མོ་ are transliterated as *bKra-sis* and as *hBrug* in conventional Tibeto-logical transliteration and as *bKra-shis* and *'Brug* in the American transliteration proposed by Turrell Wylie in 1959. Transliteration can also be used for other scripts. For example, the Russian word ресторан in Cyrillic script will be transliterated as *restoran*, and in transliteration it is easy to guess that the Russian word means restaurant. A transliteration therefore is a representation of the native spelling.

The most useful form of transcription is the *phonological* transcription. A transcription is said to be phonological when it accurately and systematically reflects the phonology or natural sound system of the living spoken language. Roman Dzongkha is a phonological transcription and so represents the actual pronunciation of Dzongkha. In a phonological transcription there is a *sound by sound* representation of the pronunciation. A phonological transcription has no direct relationship to the letters or spelling in

the native script. Instead phonological transcription represents the speech sounds of the spoken standard language. The Dzongkha word བརྟུན་ is transliterated as *brGyad*, but the same word is phonologically transcribed in Roman Dzongkha as *gä*.

2. Problems with old orthographies

Both Dzongkha and English have inherited spellings that have been decided on historically. Children whose native language is English or Dzongkha have big difficulties mastering the correct spelling of words, and some will never master the spelling completely even as adults. Children whose native language is Finnish or Turkish have no such difficulties learning the spelling of their mother tongue, so that in Finland and Turkey everyone can master the spelling completely. In other words, some languages have systematic spellings, whereas others do not. English and Dzongkha are not alone. A few other languages have illogical and inconsistent alphabetic writing systems, French being a celebrated example. Spellings are easy to learn when the writing system is phonological because we never have to guess at the spelling. When a language is written in a phonological way, the words are written just as we pronounce them.

Dzongkha traditional orthography is comparable to the haphazard way that words are spelt in English. For example, words such as *laugh*, *ewe*, *knife*, *taught*, *island*, *enough*, *chamois*, *who* and *ache* all have spellings that are in some way irregular and therefore hard to learn. The English words *you*, *yew*, *ewe* and *U* all have the same pronunciation. Similarly, there is also no fully systematic relationship between the historical spellings of Dzongkha words such as སྤོད་ ‘sit’, འབའ་ ‘target’, དཀར་མོ་ ‘white’, and བསྐྱོག་ཐབས་ ‘preventive measures’ and their modern pronunciation in standard spoken Dzongkha. In transliteration these words are transliterated as *sdod*, *hbañ*, *dkarpo* and *bzlog-thabs* respectively, but in Roman Dzongkha the pronunciation is rendered systematically as *dö*, *ba*, *kâp* and *dokthap*. The

transliterations represent the traditional orthography, but Roman Dzongkha is a phonological transcription representing modern pronunciation. Traditional Dzongkha spelling is largely based on Chöke orthography. Chöke is the literary exponent of the ancient form of central Tibetan spoken thirteen centuries ago. Dzongkha is a modern national language of Bhutan spoken today. Dzongkha is heavily influenced by the rich Bhutanese literary tradition written in Chöke, but the fact remains that Chöke and modern Dzongkha are different languages, just as much as modern French and Classical Latin are different languages. Roman Dzongkha provides a consistent, reliable and accurate representation of modern Dzongkha pronunciation based upon the natural phonology of standard spoken Dzongkha.

3. The Nature and Principles of Romanisation

The first *Guide to Official Dzongkha Romanisation* was published by the Dzongkha Development Commission in Thimphu in 1991. On page iv, the book begins with a cover letter dated 26 September 1991 and signed in Trashichö Dzong by the Chairman of the Dzongkha Development Commission, His Excellency 'Lönpo Dôji Tshering, which stated:

Therefore, all concerned are hereby advised that Roman Dzongkha is to be implemented with immediate effect as the official standard for rendering Dzongkha, the national language of the Kingdom of Bhutan in the Roman script.

Roman Dzongkha is the official system for romanising Dzongkha and for rendering Dzongkha names and terms in the Roman alphabet. Roman Dzongkha is *not* a transliteration of traditional orthography. The Bhutanese 'Ucen script serves to show traditional spelling, and Tibetologists can use transliteration for didactic purposes to show what traditional spelling is like in Roman script. However, Roman Dzongkha serves to represent the modern phonology and the standard pronunciation of the national language. Roman Dzongkha reflects modern Dzongkha phonology, and not

traditional orthography. As a *system*, Roman Dzongkha abides by certain fixed rules.

These rules are based on elementary principles of linguistics and logic. The first principle is that the system must be *phonologically adequate*. That means that the system must represent the phonology of the modern national language completely. All Dzongkha *phonemes* or speech sounds and all meaningful phonological distinctions in Dzongkha must be adequately represented. The second principle is that of simplicity. This is the logical criterion known as Occam's razor, formulated by the logician William of Occam in the 14th century, *Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*, rephrased in the 20th century by the great physicist Albert Einstein as: 'It must be as simple as possible, but not any simpler than that'.

Once we adhere to these two principles, the structure of Roman Dzongkha is dictated to us by the structure of modern Dzongkha phonology. No mortal can change the structure of Dzongkha phonology. He can only represent this system accurately and consistently, or fail to do so by oversimplification. If a romanisation fails to represent a demonstrable phonological distinction of modern Dzongkha, the system fails to meet the first criterion of phonological adequacy. Therefore, once the entities of Dzongkha phonology have been established, there exists no other choice but to represent these phonemes and phonological contrasts. If a phonological distinction of spoken Dzongkha is somehow left unrepresented, the transcription ceases to be a system as such and becomes a non-system.

On the other hand, if phonological features of Dzongkha are represented inconsistently, the transcription will cease to be a system because it will be unsystematic. An inconsistent transcription will fail to meet the criterion of Occam's razor. Finally, if false historical pronunciations, inspired by traditional orthography but no longer pronounced by modern Dzongkha speakers in fact, are allowed to influence the system of Roman Dzongkha, the transcription would also fail to meet either of the two criteria and would cease to be a *system* of phonological romanisation.

Today, the existing practice, however, is inconsistent and unsystematic. It has hitherto been common practice for anyone to improvise an *ad hoc* spelling whenever the need arises to write a Dzongkha name or word in the Roman script. Certain spellings enjoy some currency for a period of time until they are replaced. Consequently, many quite different spellings can be found representing a single Dzongkha name or word in Roman script. With the increase of international intercourse, the Royal Government of Bhutan has identified the need of putting an end to this confusing and haphazard practice and establishing a standard for the benefit to the country as a whole.

The practice of haphazard romanisation was born of necessity and was introduced by the first Europeans who came into contact with Bhutan. The Portuguese Jesuit missionaries Estevão Cacella and João Cabral, who visited Bhutan in 1627, romanised the Sanskrit name for Bhutan, i.e. *Bho-tanta*, as 'Potente'. The practice of haphazard *ad hoc* romanisations of Bhutanese names became rampant in the 19th century when the British became involved in the region. The British Indian writer Bose in his 1825 'Account of Bootan' haphazardly romanised the Dzongkha terms **dzong-zhop** as 'zongsob', **pönlo** as 'pillo', **zimbö** as the 'zimpen' and 'zimpé', **gelo** as 'gylong', and he also used *ad hoc* romanisations for the Bhutanese place names, writing **Trashichö Dzong** as 'Tassisudon', **Pinakha** as 'Poonakh' and **'Wangdi Phodra** as 'Wandipoor'.

In 1909 in his *A Colloquial Grammar of the Bhutanese Language*, Quintin Byrne writes **Paro** as 'Páro', **'Wangdi Phodra** as 'Andhophonung', **Trongsa** as 'Tongso', **Drukpa** as 'Dukpa', **Tshangla** as 'Changlo' and **Tawang** as 'Towang'. This practice persists to the present day. For example, in modern literature, the title of the **zh'apdru** is written as 'shabdrung' and 'zhabdrung' by one and the same prominent British author.

Foreigners cannot be blamed for using the Roman script in an inconsistent way for the spelling of Bhutanese names because foreigners cannot be expected to have any knowledge of Dzongkha phonology. However,

when the Bhutanese perpetuate this inconsistent practice, it reflects badly on Bhutan, for it creates the incorrect impression that the Bhutanese lack insight into Dzongkha phonology, whereas in fact Bhutan has an age-old tradition of scholarship in the sciences of philology and linguistics. Yet neither are the Bhutanese to blame for the existing practice of unsystematic spellings in the Roman script because once habits are formed, they are hard to break.

Roman Dzongkha is easy to learn for those who have a native command of Dzongkha as their mother tongue. For Bhutanese whose mother tongue is a language other than Dzongkha, Roman Dzongkha provides a valuable tool for learning to master Dzongkha phonology completely and to pronounce Dzongkha properly. By setting a uniform and consistent standard for the representation of Dzongkha in Roman script in 1991, the Royal Government of Bhutan anticipated the problem and developed a solution.

4. The International Context and Criteria for Success

An official romanisation is an absolute necessity in today's world of modern media and global communication. Official systems of romanisation have been adopted throughout the world and particularly by the governments of Asian countries. Such romanisations in use in Asia are all phonological in nature. Vietnamese, Malay, Indonesian, Japanese, Mandarin and Korean all have a standard system of representation in the Roman script. Each system is different, but all modern romanisations tend to observe certain international norms in the use of the Roman alphabet.

In Vietnam, Malaysia and Indonesia, the romanisations have become the official orthography of the country. In Bhutan, Japan, Korea and China, romanisation does not replace the traditional orthography, but instead provides a linguistically designed system established as an official standard to represent the modern spoken language phonologically in Roman script. Traditional Bhutanese orthography is impractical from the phonological point of view, but historical spellings and traditional script are

things of great beauty. Therefore, traditional 'Ucen orthography and Roman Dzongkha serve entirely different functions and complement each other, as traditional script and romanisation do in Japan, Korea and China. In some countries, a good phonological system of romanisation has not yet been implemented, e.g. Thailand, Burma, India, Nepal, Cambodia. The Indian linguist Sangita Parikh developed a phonologically adequate system for the romanisation of Hindi, but this excellent system has not yet been adopted by the Indian government. The Indian media still use a chaotic jumble of *ad hoc* spellings. The lack of any system or standard for writing the national language of India in the Roman script does not help to enhance the prestige of Hindi as a language in the international media. The decision to adopt a romanisation is a political decision. The structure of a romanisation, however, is decided by the phonological system of the language that it is meant to represent.

Some romanisations have been introduced rapidly, whereas others have been introduced gradually. Vietnam was governed as a Chinese province from 111 BC until 939 AD. For over a millennium, Chinese served as the written language in Vietnam, even though Chinese is unrelated to Vietnamese. From the 13th century AD, the Vietnamese also sporadically began to use the *Chữ Nôm* script, a complex way of writing Vietnamese with Chinese ideograms. The official Roman orthography of Vietnamese, called *Chữ Quốc ngữ*, was developed by the French Jesuit priest Alexandre de Rhodes, in 1651.

This script was the first phonological rendering of the Vietnamese language in Roman script. Initially, the system was only used by scholars, but at the beginning of the 20th century the first attempts were made to teach the writing system to classrooms of ordinary Vietnamese. Because the system was phonological, the romanisation enabled native Vietnamese to learn to write their mother language correctly within just several weeks of learning and practice. The system had to be learnt, but, once the romanisation had been learnt, it was easy to use because it was systematic

and phonological. The French colonial government made *Chữ Quốc ngữ* the official orthography of Vietnamese in 1910, and Vietnamese has been written in this phonological system of romanisation ever since.

Mandarin Chinese is the national language of the Republic of China on Taiwan and of the People's Republic of China on the mainland. Chinese is written using 10,000 different characters or 'ideograms'. Only about 3,000 of these are in common use. In 1957, the Chinese government in Peking decided to adopt a single authoritative system of romanisation for Chinese. This official romanisation is known as *Hànyǔ Pīnyīn*, or 'Pīnyīn' for short. Although Pīnyīn was adopted as the official standard in the 1950s, Pīnyīn only became popular in the 1970s. Today this romanisation has become the authoritative standard used throughout the world for writing Mandarin in the Roman alphabet. Quite a few letters of Pīnyīn romanisation have unusual sound values, like the x (sounding something like ㄒ) and the q (sounding something like ㄑ), which have a sound value quite unlike in Latin, German or English. Because tone is phonologically distinctive in Chinese, Pīnyīn uses four diacritic marks above vowels to indicate the phonological tone of a syllable (ā, á, ǎ, à). The sound values of Roman letters in Pīnyīn are not straightforward for a speaker of Western languages. The Chinese have taken the Roman alphabet and adapted the script to the phonological needs of their own language in strict accordance with modern Mandarin pronunciation.

In the case of Vietnamese and Mandarin, the romanisations were introduced suddenly in 1651 and 1957, but in both cases it took centuries or decades before the romanisation was fully implemented. Both systems are easy to use for native speakers, but in the beginning they have to be learnt. Now both systems serve as the international standard for the representation of these national languages in Roman script in the international community.

It was already mentioned that Roman Dzongkha is not intended to replace traditional Bhutanese script. Instead, Roman Dzongkha serves a different

function than the 'Ucen script. Some Bhutanese have nonetheless voiced the fear that Roman Dzongkha will replace 'Ucen script because it is easier to use. Japan provides the counter-example which can allay this fear. Japanese is the language with the most complex writing system in the world because Japanese actually uses three writing systems in conjunction. The *kanji* ideograms are derived from Chinese, and most ideograms have several different possible pronunciations. In addition, two different syllabic scripts are used, *hiragana* and *katakana*. Japanese also has an official system of romanisation known as *kunrei*.

Although Japanese writing is the most complex in the world, Japanese romanisation is rather simple. This is because the system of romanisation is phonological. The introduction of a good romanisation for Japanese has not resulted in any tendency toward the abandonment of the native script. The Japanese are one of the most literate societies in the world today, and virtually all Japanese master their traditional writing system with great proficiency. Kunrei or Roman Japanese has proved to be one of the most effective learning aids for foreigners to learn Japanese.

Likewise, the simplicity of Roman Dzongkha will not lead to its replacing traditional script any more than the Kunrei romanisation has done in Japan. Paradoxically, an opposite misunderstanding is also sometimes heard, viz. that Roman Dzongkha could be simplified even more. The answer to this is that any system of romanisation has to be learnt. After the initial investment, however, the system is easy to use for native speakers with a mother tongue phonology of the language. In this context, it is also essential to remember Occam's razor. Roman Dzongkha should be as simple as possible, but no simpler than that. Oversimplification would lead to phonological inadequacy. Since Roman Dzongkha was first introduced in September 1991, its structure has been meticulously studied and refined by linguists, both Bhutanese and foreign. Roman Dzongkha meets both the criteria of being phonologically adequate and being as simple as

possible. If it were to be made any simpler, it would cease to be a system of romanisation.

A layman's misgivings are easy to understand. For example, he may wonder why some romanisations are more complex than others. An example is the romanisation used in Indonesia and Malaysia. When we look at a page of printed Indonesian or Malay, the system of romanisation looks very simple, and indeed it is. Indonesian and Malay are also very easy to learn how to read. The reason for this is the objective linguistic fact that the phonology of Indonesian is simple. The phonology of Mandarin is more complex by comparison. Consequently, the Pinyin romanisation used for Mandarin is necessarily more complex than the Indonesian romanisation in order to provide an adequate representation of the more complex phonology of modern Mandarin.

A more extreme case is Hawaiian. A language with a rich and complex phonology will require a more elaborate romanisation, whereas a language with a simple phonology can make do with a simpler romanisation. Hawaiian has only 5 vowels, which can be either long or short, and only 8 consonant sounds. So, Hawaiian can be written using only the letters: **a, e, i, o u, p, k, h, l, m, n** and **w**, and an inverted apostrophe ['] to mark the glottal stop sound, and a macron to mark the long vowels (ā, ē, ī, ō, ū). Even though Hawaiian might have the simplest romanisation in the world, Roman Hawaiian uses marks not used in English because Hawaiian phonology is not like English.

‘O ke awakea ka manawa maika‘i loa no ke kanu ‘ana i ka mai‘a. ‘A‘ohe aka. Ua ho‘i ke aka o nā mea a pau a ua kū pono ka lā i ka lolo.

Noon is the best time for planting bananas. There are no shadows. The shadows of everything have retreated and the sun is directly overhead.

By contrast, a language like Vietnamese, with 12 distinct vowel sounds, 23 different consonant sounds, and 6 distinctive phonological tones for every

possible combination of vowel and consonant in a syllable, can simply not make do with only the 26 letters of the Roman alphabet. Combinations of letters and diacritics had to be introduced.

When we learn a particular system of romanisation, we learn the rules and conventions of that system in order to be able consistently to represent the sounds of that language. This is true for every system of romanisation. No romanisation in the world is self-explanatory. Once it has been learnt, a consistent and phonologically adequate system will be easy to use. A non-phonological system of writing will never be easy to use, no matter how simple it looks to a learner at first glance. The success of a system depends not only on simplicity but on its phonological adequacy. An oversimplified system will fail because of its phonological inadequacy.

A system of romanisation was proposed by the Thai government in 1968 in a booklet entitled *Romanisation Guide for Thai Script* and published by the Royal Institute at Bangkok. This romanisation failed to gain currency because it did not systematically represent Thai phonology. Since the proposed Thai romanisation made compromises between a *letter by letter* transliteration and a representation of Thai phonemes, the proposed transcription was an inconsistent notation containing many *ad hoc* decisions regarding spelling in Roman script. Not surprisingly that system never caught on. Since then, a number of systems of romanisation have been proposed for Thai, some of which approach phonological adequacy. Yet many of the newer proposals suffer from an attempt to imitate Pinyin conventions. Pinyin is a bad choice as a model for Thai because Thai and Mandarin phonology are too different. Moreover, the politically driven designers of the Pinyin system chose deliberately to use the Roman script in ways unlike the conventions that are most current in Europe and so assigned the letters of the Roman script phonetic values which were unfamiliar to those accustomed to their traditional values. Roman Dzongkha is maximally traditional both in its use of the Roman script and in respecting conventions in native Dzongkha orthography as much as possible. Roman

Dzongkha is linguistically sound. When correctly used, Roman Dzongkha is consistent and phonologically adequate.

5. The Basis of the Standard

As with most languages, pronunciation varies from locality to locality. Roman Dzongkha is a phonological representation of modern Dzongkha in its standard pronunciation. But what is the standard?

The standard for proper English pronunciation has traditionally been known as the King's English. In fact, Received Pronunciation is based on a geographical sociolect which can be described as the upper class pronunciation in the south of England, from Middlesex to Sussex. The standard dialect of Dzongkha is spoken by well-spoken individuals in Wang, as the Thimphu Valley is traditionally known, and Thê, as the Pinakha Valley is traditionally known. This region sets the trend for historical reasons, and defining the standard in this way does not imply that there is something wrong with the Dzongkha spoken in Hâ, Paro or D'agana. However, with so many varieties of pronunciation, only one variety can serve as the standard. No coherent system would be possible if Roman Dzongkha had to account for all the local pronunciations of the language.

In order to establish authoritative Roman spellings of Dzongkha words, Roman Dzongkha must be based on a single standard of pronunciation so that Dzongkha can be written in the Roman alphabet in a uniform and consistent way. The call to standardise the national language, as expressed in the 1st of March 2018 editorial entitled 'National language' in the *Kuensel*, can easily be heeded by following a consistent system of writing. Straight-forward solutions are possible in both Roman script and in 'Ucen (dBu-can) script that can be easily learnt and afterwards become effortless and second nature because the spelling matches the actual pronunciation of modern Dzongkha as spoken by native speakers, and is therefore intuitive.

6. The Appearance of Roman Dzongkha

Roman Dzongkha makes use of twenty-two letters of the Roman alphabet. The F, Q, V and X are not used. In addition, Roman Dzongkha uses three diacritics or ‘accents’: the circumflex accent [^] or རྩིམ་ཏྲོ་ *chinto* ‘roof’, the apostrophe ['] or ཀོམ་ *koma* ‘fish-hook’, and the diaeresis [¨] or ཚྲག་གཉིས་ *tshâ 'nyî* ‘two dots’. The use of just three conventional diacritics gives Roman Dzongkha an elegant and pleasing European countenance suitable to a national orthography.

With only three diacritics, Roman Dzongkha uses less diacritics than French or Czech in Europe and less diacritics than *Hànyǔ Pīnyīn* in China or *Chữ Quốc ngữ* in Vietnam. Roman Dzongkha uses more diacritics than *Rōmaji* (Roman Japanese) or Indonesian due to the linguistic fact that Dzongkha phonology is more complex than Japanese or Indonesian phonology. When some layman react to the romanisation by observing that Roman Dzongkha does not look like English, this of course is true because Roman Dzongkha represents Dzongkha, and not English. Roman Dzongkha cannot look like English for two reasons.

1. The phonologies of Dzongkha and English are vastly different.
2. The spelling of English is not, strictly speaking, a system at all because English spellings are consistently inconsistent.

There exists no regular correspondence between spelling and pronunciation in English. Any single spelling can represent different sounds, and any given speech sound can be spelt in various different ways. The poem entitled ‘The Chaos’ written by Gerard Nolst Trenité in 1922 illustrates the chaos of English orthography.

Nonetheless, Roman Dzongkha has been designed to be as user-friendly as possible to an unprepared literate Anglo-Saxon and as familiar as possible to Europeans in its use of the sound values for the Roman script. Consequently, Roman Dzongkha is as close to the English and Latin sound values for letters and combinations of letters as is practically possible.

However, in Europe of course no two systems of romanisation follow the precisely same conventions. Roman Dzongkha uses diacritics very much in accordance with international orthographic conventions. These traits of Roman Dzongkha are amongst its more elegant features.

A case in point are the four Dzongkha phonemes or speech sounds which in official romanisation contain the letter **c**. These are: ཅ་ **c**, ཅ་ **ch**, རྩ་ **pc** and རྩ་ **pch**. The use of the letter **c** to render the sound ཅ་ is in keeping with the international scholarly transcriptions used for languages in South Asia. The letter **c** is also used in the official Malay and Indonesian romanisations, where until 1972 the English digraph **ch** was used in Malay and until 1972 the Dutch digraph **tj** was used in Indonesian to represent the same sound. Italian, Malay and Indonesian all use **c** for this sound. The word for ‘cat’ used to be spelt *koetjing* in Indonesia and *kuching* in Malaysia and is now written as *kucing* in both countries.

Moreover, in articulatory phonetic terms, the sound written *ch* in English *church* is phonetically not precisely the same sound as Dzongkha ཅ་ **c**. Moreover, Roman Dzongkha avoids the clumsy trigraph *chh* for ཅ་ **ch** and avoids the monstrous quadrigraph *pchh* for རྩ་ **pch**. A quadrigraph would be an inefficient four-letter combination to represent a single Dzongkha phoneme. Roman Dzongkha is sophisticated, modern, ergonomic and in accordance with international norms of romanisation, yet uniquely Bhutanese in character. Learners can easily familiarise themselves with Roman Dzongkha, and its use would make text messaging on telephones, internet chat media and emails in Dzongkha very easy.

7. Roman Dzongkha for Dzongkha and Chöke

Dzongkha is the living, spoken national language, but the modern language is influenced by the Classical Tibetan liturgical language known as Chöke, which has for centuries been the scholarly language in which sacred Buddhist texts, medical and scientific treatises and, indeed, all learned works have been written. In Bhutan, there is often a difference between

the modern standard Dzongkha pronunciation and the traditional Chöke pronunciation of a word. Roman Dzongkha can be used to capture both pronunciations accurately. The Royal Government of Bhutan དཔལ་ལྷན་ འབྲུག་གཞུང་ is spelt **Pende Druzhung** in Roman Dzongkha and written **Pelden Druk Zhung** when representing Bhutanese Chöke pronunciation. Sample texts A, B, C and D show how modern Dzongkha prose texts can be written in Roman Dzongkha. Examples of how official Dzongkha romanisation is used to render Chöke in Roman script are provided in sample texts E and F.

What is the relationship between Roman Dzongkha and the traditional Bhutanese script or གསལ་བྱེད་གསུམ་བཅུ་ *Selj'e Sumcu* 'Thirty Letters'? Since Bhutanese spelling is largely historical, the answer is that no systematic relationship obtains between modern pronunciation and traditional orthography. This is not to say, that the relationship between modern pronunciation and traditional orthography is totally random. A relationship exists, albeit not a systematic one. To explain this intricate relationship is to delve into the realm of historical phonology. For interested readers, this section describes the main correspondences between traditional Bhutanese writing and modern Dzongkha pronunciation as represented by Roman Dzongkha.

Let us examine the མིང་གཞི་ **mingzhi** initial consonants and their Roman Dzongkha equivalents:

ཀ་	ཁ་	ག་	ང་	ཅ་	ཆ་	ཇ་	ཉ་	ཏ་	ཐ་	ད་	ན་
k	kh	g'	ng	c	ch	j'	ny	t	th	d'	n
པ་	ཕ་	བ་	མ་	ཅཾ་	ཆཾ་	ཇཾ་	མ་	ཞ་	ཟ་	འ་	ཡ་
p	ph	b'	m	ts	tsh	dz	w	zh'	z'	a	y
ར་	ལ་	ཤ་	ས་	ཧ་	ཨ་						
r	l	sh	s	h	'a						

The first thing one notices is that Roman Dzongkha is not like transliteration. The *Selj'e Sumcu* only represent part of the sound system of the

Dzongkha initials. The use of the apostrophe in Roman Dzongkha is necessary because it corresponds to a meaningful phonological distinction in modern Dzongkha. To understand this, we must appreciate the historical effects of the མཐོག་ཅན་ *gocen* ‘superscript letters’ and སྐྱོན་འཇུག་ *’nyönju* ‘prefixed letters’ on Dzongkha phonology. In the historical development of the language, the presence or absence of erstwhile phonological segments corresponding to the *gocen* and *’nyönju* have given rise to different modern pronunciations.

This aspect of Dzongkha historical phonology is appreciated in traditional Bhutanese philology, where a distinction is made between ལྷོ་རྣམ་པ་ *dra dr’akpa* ‘hard sounds’ and ལྷོ་འཇམ་པ་ *dra jampa* ‘soft sounds’. The *gocen* and *’nyönju* generally have the effect of changing a soft sound into a hard sound. Below we list the *gocen* combinations with ར་མཐོག་ *rago*, ལ་མཐོག་ *lago* and ས་མཐོག་ *sago* along with their usual phonological Roman Dzongkha equivalents in the modern spoken language. The effects of the *’nyönju* ཀ g, ཏ d, བ b, མ m and འ h are the same as those of the *gocen*.

ཀ་	ག་	ང་	ཇ་	ཉ་	ཏ་	ད་	ན་	བ་	མ་	ཅ་	ཇ་
k	g	’ng	j	’ny	t	d	’n	b	’m	ts	dz
ཀླ་	གླ་	ངླ་	ཇླ་	ཉླ་	ཏླ་	དླ་	ནླ་	བླ་	མླ་	ཅླ་	
k	g	’ng	c	j	t	d	p	b	lh		
སྐླ་	གླ་	ངླ་	ཉླ་	ཏླ་	དླ་	ནླ་	བླ་	མླ་	མླ་	ཅླ་	
k	g	’ng	’ny	t	d	’n	p	b	’m	ts	

In terms of modern Dzongkha phonology, these effects are fourfold:

1. The first type of effect is the zero effect. The voiceless plosives and the phoneme **dz**, which are already ‘hard’ by nature, remain so:

ཀ་	ཏ་	ཅ་	ཇ་		ཀླ་	ཅླ་	ཏླ་	མླ་		སྐླ་	ཏླ་	མླ་	ཅླ་
k	t	ts	dz		k	c	t	p		k	t	p	ts

2. The second effect is the hardening of voiced plosives. This has led to the distinction between devoiced and voiced initials in Dzongkha, yielding the voiced or hard initials:

ག་	ཇ་	ད་	བ་		ཁྲ་	ཁླ་	ཁྷ་	ཁྐྵ་		གྲ་	གླ་	གྷ་	གྐྵ་
g	j	d	b		g	j	d	b		g	d	b	

as opposed to the soft or devoiced initials:

ག་	ཇ་	ད་	བ་
g'	j'	d'	b'

This is a meaningful phonological contrast in modern Dzongkha.

3. The third effect is that of giving rise to hard or high tone nasals:

ང་	ཉ་	དྲ་	མྲ་		ཉྲ་	ཉླ་	ཉྷ་	ཉྐྵ་	
'ng	'ny	'n	'm		'ng	'ng	'ny	'n	'm

4. The fourth effect is the representation of the voiceless liquid phoneme ལྷ་ lh. In contrast to the *'nyönju* and *gocen*, the modern phonological effects of the historical ལྷོགས་ཅན་ *dokcen* 'subscript letters' have been more complex.

ཀྲ་	ཀླ་	ཀྷ་	ཀྐྵ་	ཀྲ་	ཀླ་	ཀྷ་	ཀྐྵ་
k ~ c	kh ~ ch	g' ~ j'	c ~ pc	ch ~ pch	j' ~ bj'	ny	

ཀྲ་	ཀླ་	ཀྷ་	ཀྐྵ་	ཀྲ་	ཀླ་	ཀྷ་	ཀྐྵ་	ཀྲ་	ཀླ་	ཀྷ་	ཀྐྵ་
tr	thr	dr'	tr	thr	dr'	n	tr	thr	dr'	m	sh s hr

ལྷ་	ལྷ་	ལྷ་	ལྷ་	ལྷ་	ལྷ་
'l	'l	'l	d	'l	'l

The effects of the ཡ་བཏགས་ *yata* have been fourfold.

1. There may be no effect on the velar initials ཀ་ ཅ་ ཁ་ as in དཀྱིས་ *ki* ‘to don (women’s clothing)’, ཅལ་ *khä* ‘tax’, མཚོན་པོ་ *göm* ‘guest’, གུལ་ *g’ä* ‘row, queue, line’.
2. A velar or a bilabial initial ཀ་ ཅ་ ཁ་ ཕ་ བ་ ཅ་ may be converted into a palatal initial, e.g. རྩེས་ *cap* ‘do, perform’, རྩོད་པ་ *cöba* ‘behaviour’, རྩོད་ *chö* ‘you’, རོ་ཅི་ *rochi* ‘dog’, ཕལ་ *châ* ‘wipe clean’, འཕྱོད་ཅི་ *joni* ‘to go’, སྤྱིན་ *jinda* ‘patron’, རྩེས་ཁ་ *j’angkha* ‘counting, enumeration’, འཕྱོད་ *j’ön* ‘to go, to come [honorific]’.
3. The *yata* in combination with the bilabial initials ཕ་ བ་ ཅ་ has led to the unique Dzongkha series of bilabial-palatal initials, e.g. རྩེན་ཀ་ *pcangka* ‘poor’, དཔུལ་མ་ *pcäu* ‘forehead’, ཕལ་མ་ *pchâm* ‘broom’, འཕྱིར་མ་ *pchêr* ‘rosary’, རྩེན་ནག་ *bjâna* ‘houseflies’, ལན་མ་བུ་ *nambjâ* ‘summer’, སྤྱི་ལི་ *bj’ili* ‘cat’, བུག་ *bj’ä* ‘cliff’.
4. The combination of the *yata* with a nasal རྩ་ has yielded a palatal nasal, e.g. རྩེས་རྩ་ *nyamnyong* ‘experience’, རྩེ་བུ་ *nyug’u* ‘pen’.

The modern Dzongkha phonological parameter of hard vs. soft is independent of the effects of the *yata* in that the *yata* may occur in combinations denoting either hard (*g, j, bj*) or soft plosives (*g’, j’, bj’*) and either a hard nasal initial *ny* or a soft nasal initial *ny*. Furthermore, Dzongkha often has *yata* where Chöke has ར་བཏགས་ *rata* ‘subscripted r’, e.g. Dzongkha གུལ་ *g’ä* ‘row, queue, line’ vs. Chöke གུལ་ *dr’el*, Dzongkha རྩེ་མོ་ *J’umo* ‘Chumbi Valley’ vs. Chöke རྩེ་མོ་ *Dr’omo*, Dzongkha རྩེ་ *pca* ‘monkey’ vs. Chöke རྩེ་ལ་ *trel*.

The phonological effects of the historical ར་བཏགས་ *rata* ‘subscripted r’ have been threefold.

1. There is no effect in ར་ *n*, མ་ *m*, ཤ་ *sh*, and ས་ *s*.
2. In most cases, *rata* has yielded retroflex consonant initials:

ཏ་	ཐ་	ད་	ཅ་	ཐ་	ད་	ཏ་	ཐ་	ད་
tr	thr	dr'	tr	thr	dr'	tr	thr	dr

The Dzongkha hard vs. soft distinction is independent of the retroflexivisation indicated by the **rata**, e.g. ལྷོམ་ **drôm** 'box', འབྲུག་ཡུལ་ **Dru Ü** 'Bhutan', ལྷོབ་སྤ་ **lopdra** 'school', ལྷུ་ **dr'u** 'boat', རྩོམ་ **dr'ôba** 'morning', རྩ་ཤོམ་ **Dr'âsho** 'Bhutanese nobleman', རོབ་ཐང་ **Phodra** 'palace', ལྷ་ཚང་ **dr'atsha** 'central lamasery'.

3. **rata** is also used to represent the modern voiceless trill hr (ཅ་).

The historical combinations with ལ་བཏགས་ **lata** 'subscripted l' have led to two different modern Dzongkha readings.

1. The historical combination ལྷོ་ has yielded the modern Dzongkha initial phoneme **d**.
2. All other combinations with **lata** have yielded the high tone initial 'l (ལྷོ་ ལྷོ་ ལྷོ་ ལྷོ་ ལྷོ་).

Now let us turn to the རྩུངས་བཞི་ **'yangzhi** 'vowels' and to the letters ཨ་ and འ་ of traditional Bhutanese script. Thirteen centuries ago, vowels came to be represented in the original 'Ucen script in the same way as they are represented in other so-called Indic scripts, i.e. in scripts historically derived from the Brahmi script. However, two letters, the ཨ་ and the འ་, are used to represent the five vowels in two tonal registers in syllables beginning with a vowel. Syllables beginning with the letter ཨ་ in 'Ucen script are 'hard' or high tone, whereas those beginning with འ་ are 'soft' or low tone.

ཨ་	ཨི་	ཨུ་	ཨེ་	ཨོ་
'a	'i	'u	'e	'o
འ་	འི་	འུ་	འེ་	འོ་
a	i	u	e	o

In Roman Dzongkha, the apostrophe is used to indicate the high tone before nasals, vowels and semivowels. But whereas ancient Tibetan had five vowels, modern Dzongkha has thirteen vowels. The original five vowels have in modern Dzongkha given rise to both short vowel phonemes (**a**, **e**, **i**, **o**, **u**) and long vowels (**â**, **ê**, **î**, **ô**, **û**). The conditions which have given rise to long vowels are only partially understood, for the interplay of determining factors must have been historically as complex as those which determined Czech vowel length. The present state of affairs at any rate is that vowel length is a distinctive phonological trait of modern Dzongkha and must therefore be marked in any adequate system of romanisation. Moreover, Dzongkha has developed the long unlauded vowels **ä**, **ö** and **ü**, derived through apophony of three of the original vowels **a**, **o** and **u** respectively. The meaningful and phonological nature of these distinctions in modern Dzongkha is amply demonstrated from Section 8 of the present appendix.

The phonological developments or 'sound laws' which led from the original five ancient Tibetan to the thirteen modern Dzongkha vowels constitute a fascinating chapter of historical phonology. Simple comparison of traditional spelling and modern pronunciation does not suffice to provide an understanding of these historical developments. Their complexity will hopefully be unravelled by historical linguistic research. Only some of the more obvious correspondences between traditional orthography and modern vowels will be pointed out here.

Dzongkha long vowels have often arisen from the collapse of two syllables into one. However, this process has not in all cases led to lengthening of the vowel, e.g. མཁུ་པ་ 'map' 'husband' vs. རམ་པ་ 'mâp' 'red', གཤེན་ 'sep' 'stallion' vs. སེར་པ་ 'sêp' 'yellow', རྩེན་པ་ 'tsip' 'stone wall' vs. རྩེན་པ་ 'tsîp' 'astrologer', རོབ་ 'phop' 'put something down' vs. རོབ་པ་ 'phôp' 'cup', ལྷོ་ 'ku' 'honorific prefix for parts of the body' vs. ལྷོ་ 'kû' 'gourd'. Final ར་ -r has often led to lengthening of the preceding vowel, e.g. ལེན་ 'êze' 'Bhutanese chutney', པར་ 'pâ' 'picture', སོར་ 'sô' 'thumb's breadth' (vs. སོ་ 'so' 'tooth'), འཕུར་

phû ‘fly’, འགྱིར་ **gî** ‘turn a prayer wheel’. Sometimes a final ས་ -s too, instead of triggering apophony of the preceding vowel, has yielded a long vowel in Dzongkha, e.g. དགོས་ (now spelt དགོ་) **gô** ‘must, be necessary’, གོས་ (now regrettably spelt དགོ་) **g’ô** ‘male garb’, ལས་ (with the clever modern spelling ལྷ་) **lâ** ‘work’, ལྷ་ **nâ** ‘barley’ (vs. ལས་ **nâ** in Chöke).

Again, the diachronic factors which conditioned lengthening are complex, and many verbs and other parts of speech exhibit regular grammatical alternation between a form with a long vowel and one with a short vowel. For example, Dzongkha དགོ་ ‘must, be necessary’, historically written དགོས་, shows the form **gô** when used as a main verb and the shortened allomorph **go** when used as an auxiliary verb, and the verb form བཞག་ རི་ **zhâ-ni** ‘to put’ has a short vowel in the experienced tense form བཞག་ ཅི་ **zha-ci** and a long vowel in the inferred past tense བཞག་ ལྷག་ **zhâ-nu**. There are numerous such morphophonological regularities which operate in modern Dzongkha and are clearly represented in Roman Dzongkha, but which are masked from view by the traditional spelling, e.g. low register tone ཅ་ **nga** ‘I’ and ངའི་གི་ **ngêgi** ‘my’ vs. high register tone ངགིས་ **ngâ-gi** ‘I’ [ergative] with a long vowel, or short ཁོ་ **kho** ‘he’ vs. long ཁོགི་ **khôgi** ‘his’ and ཁོགིས་ **khôgi** ‘he’ [ergative]. The long vowel in the ergative forms of pronouns such as ཁོ་ **khô-** might even be an artefact of lengthening caused by a final ergative ས་, still written in the Chöke ergative forms of pronouns such as ཁོས་ ‘he’ [ergative], to which a supererogatory ergative suffix གིས་ -gi was augmented. Likewise masked by traditional orthography in native script are length alternations, such as the the two preterite tense forms བཞག་ ཅི་ **zhaci** ‘put’ with a short vowel vs. བཞག་ ལྷག་ **zhânu** ‘put’ with a long vowel.

The unlauded or apophonic vowels **ä**, **ö** and **ü** in modern Dzongkha arose, as in modern Tibetan, through apophony historically conditioned by the ཇེས་འདྲུག་ **jenju** ‘final consonants’ ཅ་ -d, ལ་ -l, ལ་ -n and ས་ -s. All four finals resulted in the apophonic change of **o** into **ö** and of **u** into **ü**. However, the apophony of original **a** variously yielded **e**, **ê** and **ä**. Final ཅ་ -d usually

gave rise to *ê*, e.g., ལྟ་དམོ་ *têm* ‘show’, བརྟག་དཔྱད་ *takcê* ‘inspect’, བརྗེད་ *jê* ‘forget’, ཚོད་ *tshê* ‘measure, size, moderation’, seldom to *ä* or *e*, e.g. བརྒྱད་ *gä* ‘eight’, འབད་ *be* ‘do’, མཛེན་དྲན་ *dzêne* ‘leprosy’ (however, རྟན་ *nê* ‘illness’). Final རྟ་ *-n*, which in most cases has been retained in modern Dzongkha pronunciation, has given rise to the vowel *e*, e.g., སློན་ *’men* ‘medicine’, ཅོན་དན་ *tsende* ‘Bhutanese sandalwood’, འགན་ཁག་ *genkha* ‘responsibility’. Final ས་ *-s* and ལ་ *-l* have given rise to the vowel *ä*, e.g., རྩ་ *dzä* ‘gunpowder’, གཡས་པ་ *’yäp* ‘right (as opposed to left)’, སྲས་ *sä* ‘prince’, མཁས་པ་ *khäp* ‘adept, expert’, སྤལ་པ་ *bäp* ‘frog’, ཐལ་ཤ་ *thäu* ‘dust’, སྐལ་ *gä* ‘to cross, to ford’, བལ་ *b’ä* ‘wool’, བཤལ་ *shä* ‘wander, roam’. As already pointed out above, some cases of final ས་ *-s* have not yielded forms with an apophonic vowel but have led to forms with a long vowel, e.g., Dzongkha རྟོས་ historically བཟོ་ *g’ô* ‘Bhutanese male garb’, Dzongkha རྩ་ *nâ* ‘barley’ vs. Chöke རས་ *nä*, Dzongkha རྩ་ལོས་ *Dr’âsho* ‘Bhutanese nobleman’, Dzongkha ལྩ་ historically ལས་ *lä* ‘work’. In some instances, the historical final ས་ *-s* has not left any trace in modern pronunciation, e.g. Dzongkha རྟོས་ historically རྟོས་ *go* ‘must’.

But the historical development of vowels from ancient Tibetan to modern Dzongkha is more complex than even these correspondences would suggest. For example, there are vowel harmonic forms in modern Dzongkha involving the vowel *ö*, e.g. མཚོད་རྟེན་ *chötö* ‘stupa’, སློབ་དཔོན་ *’löbö* ‘teacher’. Moreover, the factors giving rise to the modern vowels in some Dzongkha words are far more involved, e.g., སྐད་པོ་ *gap* ‘head of a སྐད་འོག་ *geo*, or block of villages’, Dzongkha བཟོས་པ་ *dröp* ‘ex-, former, retired’, alongside formal Chöke བཟོས་པ་ *drep*. An important lesson to be learnt from such examples is that when we see a འབྲེང་པོ་ *drengbo* in traditional orthography, it does not necessarily mean that there will be a vowel *e* or *ê* in modern Dzongkha. What determines the spelling in Roman Dzongkha is the pronunciation.

The phonetic implications of the traditional dichotomy made in Bhutanese philology between སྒྲ་རྩག་པ་ *dra dr’akpa* ‘hard’ or ‘severe sounds’ and སྒྲ་

འཇམ་པ་ **dra jampa** ‘soft’ or ‘tender sounds’ are as two sides of the same coin. Here native speakers of Dzongkha are obviously at an advantage because modern Dzongkha phonology is their own. Most Bhutanese from east of the Pele La, for example, lack the voiced vs. devoiced distinction in initial consonants, a phonological contrast important to Dzongkha. Since the presence of a *’nyönju* or *gocen* do not necessarily indicate a ‘hard’ or voiced pronunciation, and the absence of *’nyönju* or *gocen* do not in every case indicate a ‘soft’ or devoiced pronunciation, the only reliable guide is the pronunciation of a native Dzongkha speaker from Wang or Thê. This underlines the fact that traditional orthography and modern phonology are two distinct systems with their own rules. The complexity of historical phonology highlights the need for an accurate representation of modern Dzongkha phonology. Roman Dzongkha fulfils this very function, and this is why Roman Dzongkha is an absolute necessity for any progress in our understanding of the modern grammar of the national language and its regularities.

8. Initial Consonants in Roman Dzongkha

The fifty-one initial consonants used in Roman Dzongkha are listed below with their equivalents in Bhutanese script.

Dzongkha initial consonants

k	ཀ་	kh	ཁ་	g	ག་	g'	ག་		
c	ཅ་	ch	ཅ་	j	ཇ་	j'	ཇ་		
t	ཉ་	th	ཐ་	d	ད་	d'	ད་		
p	པ་	ph	ཕ་	b	བ་	b'	བ་		
pc	ཕྱ་	pch	ཕྱ་	bj	བྱ་	bj'	བྱ་		
tr	ཎ་	thr	ཎ་	dr	ནྱ་	dr'	ནྱ་		
	ts	ཅ་		tsh	ཅ་		dz	ཅ་	
		zh	གཞམ་		z	གཞམ་			
		zh'	ཞ་		z'	ཞ་			
		sh	ཤ་		s	ཤ་			
		y	ཡ་		'y	དབུམ་			
		w	ཡ་		'w	དབུམ་			
		r	ར་		hr	ཨ་			
	l	ལ་		'l	ལྷ་		lh	ལྷ་	
ng	ང་	ny	ཉ་		n	ན་		m	མ་
'ng	ང་	'ny	ཉ་		'n	ན་		'm	མ་
				h	ཉ་				

There is a one-to-one correspondence between Roman Dzongkha and the speech sounds of modern Dzongkha. In Roman Dzongkha, the voiceless **r** is represented by the digraph **hr**, whereas the voiceless **l** is represented by the digraph **lh**. This convention in Roman Dzongkha is a nod in deference to the native orthographic tradition in Bhutanese script.

9. Vowels in Roman Dzongkha and the Diaeresis

The following eight vowel symbols are used in Roman Dzongkha:

ཨ་	ཨི་	ཨུ་	ཨེ་	ཨོ་	ཨཻ་	ཨེཻ་	ཨཻུ་
a	i	u	e	o	ä	ö	ü
ཨ་	ཨི་	ཨུ་	ཨེ་	ཨོ་	ཨཻ་	ཨེཻ་	ཨཻུ་
'a	'i	'u	'e	'o	'ä	'ö	'ü

The two dots above the letters **ä**, **ö** and **ü** are a diacritic mark known as a diaeresis in English and ཚྭ་གཉིས་ *tshâ 'nyi* ‘two dots’ in Dzongkha. The use of the diaeresis in Roman Dzongkha is in accordance with the orthographies of many European languages and the conventions of the Tibetological tradition. In Roman Dzongkha, the letter **y** is usually not written before the vowels **ä**, **ö** or **ü** because the initial position before these vowel is a neutralisation position of the phoneme **y** in Dzongkha phonology, e.g. གཡུ་རྫོན་ 'Üdrö, གཡོན་ 'öm ‘left’, ཡལ་སྲོ་རུག་ äsonu ‘slipped my mind’.

10. The apostrophe or ཀོ་མ་ koma ‘fish-hook’

Traditional Dzongkha phonology distinguishes between ལྷ་ འཕྲུལ་ བ་ **dra dr'akpa** ‘hard’ sounds and ལྷ་ འཇམ་ བ་ **dra jampa** ‘soft’ sounds. ‘Hard’ sounds include all high register tone syllables as well as low register tone syllables beginning with a voiced consonant. ‘Soft’ sounds include low tone syllables beginning with a nasal, liquid, devoiced consonant or a vowel. The apostrophe or ཀོ་མ་ **koma** ‘fish-hook’ in Roman Dzongkha changes the value of the syllable it marks from soft to hard or *vice versa*.

1. The apostrophe marks the high register tone in syllables beginning with a nasal, a liquid or a vowel. In this function the apostrophe *precedes* the initial consonant or vowel, e.g. གཡུས་ 'ü ‘village’, ལྷ་ 'nga ‘five’, ལྷོ་ 'lo ‘cough’, whereas the low register tone is left unmarked, e.g. ཡུལ་ ü ‘realm’, ལོ་ lo ‘year, age’, འང་ nga ‘I, me’. The following table dia-

grams the combinations in which the apostrophe is used *before* an initial nasal, liquid or vowel to mark the ལྷོ་དྲག་པ་ *dra dr'akpa* or 'hard sound' of the high register tone.

low register 'soft'		high register 'hard'	
nga	ང་	'nga	ང'
nya	ཉ་	'nya	ཉ'
na	ན་	'na	ན'
ma	མ་	'ma	མ'
wa	ཤ་	'wa	དྲག་པ་
ya	ཡ་	'ya	དྲག་པ་
la	ལ་	'la	ལྷོ་
a	འ་	'a	ཨ་
â	འང་	'â	ཨང་
e	འེ་	'e	ཨེ་
ê	འེང་	'ê	ཨེང་
i	འི་	'i	ཨི་
î	འིང་	'î	ཨིང་
o	འོ་	'o	ཨོ་
ô	འོང་	'ô	ཨོང་
u	འུ་	'u	ཨུ་
û	འུང་	'û	ཨུང་
ä	འམ་	'ä	ཨམ་
ö	འོམ་	'ö	ཨོམ་
ü	འུམ་	'ü	ཨུམ་

2. The apostrophe indicates a devoiced consonant, e.g. ཟམ་ z'am 'bridge', བཤོ་ g'o 'Bhutanese male garb', གུལ་ g'ä 'queue, row, line', བལ་ b'ä 'wool', རྩོ་བདག་ j'öda 'owner', whereas voiced consonants are unmarked, e.g. བཟང་མ་ zâm 'healthy', གོ་ go 'door', བརྒྱད་ gä 'eight', འབལ་ bā 'pull out, extract', འགྲོ་ jo 'go'. In this function the apostrophe *follows* the consonant. The following table diagrams the combinations in which the apostrophe is used after a consonant to mark the རྒྱ་འཇམ་པ་ dra jampa 'soft sound' of devoiced initial consonants.

voiced		devoiced	
'hard'		'soft'	
ga	ག་	g'a	ག'
ja	ཇ་	j'a	ཇ'
da	ད་	d'a	ད'
ba	བ་	b'a	བ'
bjä	བྱ་	bj'a	བྱ'
dra	ལྷ་	dr'a	ལྷ'
zha	གཞའ་	zh'a	ཞ'
za	གཟའ་	z'a	ཟ'

Dzongkha distinguishes between voiced and devoiced plosive and sibilant initial consonants. This phonological distinction is not found in most of the other native languages of Bhutan, and some non-native speakers of Dzongkha do not master the distinction.

11. The Circumflex Accent or རྩིམ་རྟོག་ Chimto

Five of the eight Dzongkha vowels may be either short or long. In Roman Dzongkha vowel length is indicated by a circumflex accent or རྩིམ་རྟོག་ **chimto** 'roof'. The difference between the long and short vowels is one of duration as well as timbre or vowel quality.

short		long	
a	ཨ་	â	ཨཱ་
e	ེ་	ê	ཱེ་
i	ེཾ་	î	ེཾཱ་
o	ོ་	ô	ཱོ་
u	ུ་	û	ཱུ་

The vowels **â**, **ô** and **û** are always long. So the circumflex accent is therefore not used on these vowels. These vowels are already marked by the diaeresis or ཚོག་གཞིས་ **tshâ 'nyî**. Before final **-ng**, a preceding vowel is automatically long and therefore vowel length is never written before final **-ng**. Below all of the Dzongkha vowels are illustrated in combination with the initial consonant phoneme **k**.

short		long		long	
ka	ཀ་	kâ	ཀཱ་		
ke	ཀེ་	kê	ཀཱེ་	kä	ཀཱེ་
ki	ཀི་	kî	ཀཱི་		
ko	ཀོ་	kô	ཀཱོ་	kö	ཀཱོེ་
ku	ཀུ་	kû	ཀཱུ་	kü	ཀཱེུ་

12. Final Consonants in Roman Dzongkha

The final consonants རྗེས་འདྲུག་ **jenju** of Roman Dzongkha are **-k**, **-t**, **-p**, **-n** and **-sh**. In addition, the finals **-l** and **-r** may be heard in literary Dzongkha or in Chöke reading pronunciations. The final **-ng** may sometimes phonetically be realised as nasalisation and lengthening of the preceding vowel in modern spoken Dzongkha, but phonologically the segment still behaves like a **jenju** and is therefore written as **-ng** in Roman Dzongkha whenever it is pronounced and not dropped. In fact, the general rule of

Roman Dzongkha is that only phonological segments which are actually pronounced are written. Phantom letters which exist in traditional orthography but are not pronounced are not represented in a phonological transcription.

7 Guide to Phonological Dzongkha (English)

1. Phonological Dzongkha

ལྷ་དག་པའི་རྫོང་ཁ་ *Drad'abi Dzongkha*

The official spelling of modern Dzongkha words is laid down in Dzongkha dictionaries, published by the Department of Education and by the Dzongkha Development Commission respectively. Phonological Dzongkha is not intended to replace traditional spelling. Instead, Phonological Dzongkha or ལྷ་དག་པའི་རྫོང་ཁ་ *Drad'abi Dzongkha* is a simplified shorthand that offers a phonologically consistent spelling of modern spoken Dzongkha in the traditional Bhutanese 'Ucen script. Phonological Dzongkha should not be used at all for prayers or liturgical texts. Only classical Chöke spelling is suitable for religious documents. Phonological Dzongkha is a quick, convenient and simplified but consistent form of writing modern Dzongkha.

In the first issue of the འབྲུག་གི་དུས་དེབ་ *Druk Journal*, which appeared in April 2015, the matter of Phonological Dzongkha was stirred again after a silence of 21 years.

...we must not confuse Dzongkha with Chöke. Chöke is a sacred liturgical language, and its orthography cannot be changed. Chöke should be taught as a subject in Bhutanese schools if we wish our youth to retain a connection to our own national cultural heritage.

Dzongkha, on the other hand, is a living spoken language, and Dzongkha spelling can be rendered both easy and straightforward by following a one-to-one correspondence between the phonology of the spoken language (the living sound system) and the spelling in 'Ucen script. Such a straightforward spelling system in Bhutanese script was developed just over twenty years ago but never formally introduced. Experts in

the Dzongkha Development Commission marvelled at the system's simplicity and its ease of use for writing Dzongkha, but we shelved it because we thought that it would be much too controversial at the time. None of us wanted to create an uproar.

Meanwhile, multi-party democracy has been introduced, and the loud laments about the national language in the Bhutanese media have not ceased. Perhaps the time is drawing nigh to dust off the cobwebs and to present the system to the public at large so that the Bhutanese people can decide for themselves. Like most national languages, Dzongkha too could have a phonological orthography.

We hereby present Phonological Dzongkha ལྷ་དག་པའི་ཚཱེ་ཁ་ *Drad'abi Dzongkha* for public scrutiny and consideration. In this context, we are reminded of the history of Hangul, the script used to write Korean. This script was first devised during the reign of Sejong (*imperabat* 1418–1450). Evidently the project was completed only towards the end of the year 1443 or the beginning of the year 1444. The document explaining this phonological writing system in a native Korean script was entitled 훈민정음 *Hunmin Jeongeum* 'Proper Sounds for the Education of the People'. In the course of Korean history, the Hangul script was sporadically used for various purposes, but only after the Second World War, in 1946, did the script become the official standard for writing the Korean language.

Phonological Dzongkha does not make use of all of the combinations of letters found in the 'Ucen script. Instead only a limited, but phonologically sufficient set of letters and letter combinations are permitted. Whereas traditional spellings make use of many silent letters which have to be memorised in the learning process, Phonological Dzongkha has no silent letters but makes use of *'nyönju* and *gocen* and *dokcen* in combination with the initials only to create combinations which represent phonemes that are actually pronounced. Phonological Dzongkha follows the traditional use

of 'Ucen orthography and builds upon the existing Bhutanese philological conventions in the use of the native script.

The only two *'nyönju* 'prefixed letters' used in Phonological Dzongkha are ག g and ད d. The only two permitted combinations containing the *'nyönju* ག g in Phonological Dzongkha are གཞ zh and གཟ z, in order to distinguish these 'hard' sounds from the 'soft' sounds: ཞ zh' and ཟ z'. The only two permitted combinations with the *'nyönju* ད d are དབ w and དཕ y, to distinguish these hard sounds from the soft sounds བ w and ཡ y.

Phonological Dzongkha uses all three *gocen* of the traditional 'Ucen script. The use of ར་མཐོག་ *rago* is limited to the eight combinations རྟ g, རྗ j, རྩ d, ར་ b, རྩྭ ng, རྩྭ ny, རྩྭ n and རྩྭ m, in order to distinguish these hard sounds from the soft sounds རྟ g', རྗ j', རྩ d', ར་ b', རྩྭ ng, རྩྭ ny, རྩྭ n and རྩྭ m. The single permitted combination with the superscript the ལ་མཐོག་ *lago* in Phonological Dzongkha is ལྟ lh. The ལ་མཐོག་ *sago* is used in the combinations ལྟྭ dr, ལྟྭ bj and ལྟྭ l, in order to distinguish these hard sounds from the soft sounds ལྟྭ dr', ལྟྭ bj' and ལྟྭ l.

In Phonological Dzongkha, three *dokcen* 'subscript letters' are retained, but these occur only in a limited set of fixed combinations. The ར་བརྟགས་ *rata* only occurs in the five fixed combinations: རྟ tr, རྟ thr, རྟྭ dr, རྟྭ dr' and རྟྭ hr, to represent the retroflex consonants and the voiceless liquid hr. Other combinations, such as རྟྭ རྟྭ རྟྭ རྟྭ རྟྭ རྟྭ and so forth, are not permitted in Phonological Dzongkha. The ཡ་བརྟགས་ *yata* is permitted in the four combinations: རྟྭ pc, རྟྭ pch, རྟྭ bj and རྟྭ bj', to represent the so-called bilabial-palatal consonants which are unique to Dzongkha.

The རྟྭ རྟྭ *waz'ur* is used below a consonant in combination with *naro* to yield the rare but very real open rounded back vowel [ɔ], which occurs in a small collection of Dzongkha words. For example, the sauce or liquid component of a dish is called [kɔ] རྟྭ in Dzongkha. This word is traditionally written as རྟྭ རྟྭ and the Roman Dzongkha rendering for the same word is *khwo*. Similarly, the word [tsɔ] རྟྭ meaning 'at the base, at

the bottom', is written ལྷ་བར་ in traditional spelling and is represented in Roman Dzongkha as *tswo*.

2. Initial consonants in Phonological Dzongkha

The consonant symbols which occur at the beginning of a word or a syllable in Phonological Dzongkha are diagrammed below alongside their phonological equivalents in Roman Dzongkha.

Dzongkha initial consonants								
k	ཀ་	kh	ཁ་	g	ག་	g'	ག'	
c	ཅ་	ch	ཅཱ་	j	ཇ་	j'	ཇ'	
t	ཉ་	th	ཉཱ་	d	ད་	d'	ད'	
p	པ་	ph	པཱ་	b	བ་	b'	བ'	
pc	ཕྱ་	pch	ཕྱཱ་	bj	བྱ་	bj'	བྱ'	
tr	ཎ་	thr	ཎཱ་	dr	ནྱ་	dr'	ནྱ'	
	ts	ཅཱ་		tsh	ཅཱ་		dz	ཅཱ་
		zh	གཞཱ་		z	གཞཱ་		
		zh'	ཞཱ་		z'	ཞཱ་		
		sh	ཤཱ་		s	ཤཱ་		
		y	ཡཱ་		'y	དྲཱ་		
		w	མཱ་		'w	དྲཱ་		
		r	རཱ་		hr	མྱ་		
	l	ལཱ་		'l	ལྷཱ་		lh	ལྷཱ་
ng	ང་	ny	ཉྱ་	n	ན་		m	མ་
'ng	ངཱ་	'ny	ཉྱཱ་	'n	ནཱ་		'm	མཱ་
				h	ཉ་			

Whereas the same sound can be spelt in a variety of ways in Dzongkha, in shorthand only a single spelling is permitted for any particular speech sound. For example, the sound *j* may be spelt in traditional Dzongkha as

བཟླ་ལྷ་འཇ་མཇ་རྒྱ་འབྱུ་བཟླ་བཟླ་བཟླ་བཟླ་ and ཟླ་ but in Phonological Dzongkha only the spelling ཟླ་ is permitted. Similarly, the sound **c** may be spelt in traditional Dzongkha as འ་ ཟླ་ འ་ ཟླ་ འ་ ཟླ་ འ་ ཟླ་ and འ་ ཟླ་ but in Phonological Dzongkha འ་ is the only permitted spelling. In other words, most *'nyönju*, *gocen* and *dokcen* have been eliminated from Phonological Dzongkha. The combinations which have been retained all represent phonologically distinctive units in actual modern pronunciation. The use of a closed set of letters and letter combinations leads to a simplified spelling which is easy to learn. Phonological Dzongkha spellings are not devised randomly but make phonological sense and are phonologically consistent.

3. Vowels in Phonological Dzongkha

Phonological Dzongkha makes use of the traditional 'Ucen symbols to represent the vowel sounds of modern Dzongkha. However, Phonological Dzongkha makes use of an unchanging set of combinations with unambiguous, fixed phonological values. Phonologically distinct sounds are represented in a consistent fashion.

Phonological Dzongkha makes use of the same vowel symbols as traditional Dzongkha: *g'ikhu*, *zh'apju*, *drengpo* and *naro*. Whereas long vowels are indicated in Roman Dzongkha by a circumflex accent or *chimto* (^), in Phonological Dzongkha long vowels are indicated by a subscript འ་ which is known as the *az'ur*, e.g. ཟླ་ འ་ bj'â 'cliff'. The long apophonic vowels ä, ö and ü, which are indicated in Roman by the diaeresis or *tshâ* 'nyt' (¨), are indicated in Phonological Dzongkha by addition of the letter འ་, e.g. ཟླ་ འ་ dö 'sit'. The following table shows how all of the vowels are represented in Phonological Dzongkha, illustrated here in combination with the initial consonant phoneme **k**.

short		long		long	
ka	ཀ་	kâ	ཀ་འ		
ke	ཀེ་	kê	ཀེའ	kä	ཀས་
ki	ཀི་	kî	ཀིའ		
ko	ཀོ་	kô	ཀོའ	kö	ཀོས་
ku	ཀུ་	kû	ཀུའ	kü	ཀུས་

Examples are provided below of how modern Dzongkha vowels are represented in Phonological Dzongkha.

Short a is represented by no sign.

- ཅཔ་ནི་ capni ‘do’
- སྐལ་ ’lam ‘lama’
- ད་ da ‘and’

Long â is represented by the *az’ur* or subscript །.

- སྐལ་ ། sâp ‘new’
- རྩ་རིམ་ ། j’ârim ‘handsome’
- སྐལ་ཆེ་ ། ’lâmche ‘elephant’

The vowel ä is represented by the letter །ས་ -s.

- སྐྱུ་ལྷོ་ ། Dränjo ‘Sikkim’
- སམས་ ། säm ‘princess’
- གླ་སཔ་ ། gäp ‘king’

Short **i** is represented by **g'ikhu**.

མི་ཏི་	'mito	'eye'
ཙེ་	tsip	'stone wall'
དི་	di	'the'

Long **i** is represented by the combination of **g'ikhu** and **az'ur**.

འདི་གཉི་	'nyî	'two'
མེ་མོ་	sîm	'elder sister'
ཙེ་པ་	tsîp	'astrologer'

Short **u** is represented by **zh'apju**.

ལུ་མ་	sum	'three'
ལུ་ལྷ་	'lu	'song'
ལུང་	thung	'drink'

Long **û** is represented by the combination of **zh'apju** and **az'ur**.

ལུ་པ་	ûp	'owl'
ཀུ་	kû	'gourd as scoop'
གུ་	g'û	'tent'

The vowel **ü** is represented by the combination of **zh'apju** and the letter **ས་** -s.

དུ་ས་ན་	dün	'seven'
བུ་ས་	bü	'snake'
ནུ་མ་གུ་ས་	'namgüng	'winter'

Short **e** is represented by **drengbo**.

- ཀེཔ་ kep ‘waist’
- གེན་ཁ་ genkha ‘responsibility’
- གེཔ་ gep ‘old’

Long **ê** is represented by the combination of **drengbo** and **az’ur**.

- སྒེ་ sê ‘kill’
- ཕྒེ་ pchê ‘half’
- སྒེཔ་ sêp ‘yellow’

Short **o** is represented by **naro**.

- གོཔ་ gop ‘onion’
- གོའོ་ geo ‘block of villages’
- གོ་ tro ‘touch’

Long **ô** is represented by the combination of **nâro** and **az’ur**.

- ད་ཕོ་ da phô ‘hit the target’
- ཕོཔ་ phôp ‘bowl’
- དྲོ་པ་ dr’ôba ‘morning’

The vowel **ö** is represented by the combination of **nâro** and the letter ས་
-s.

- སློབ་ཚོས་ ’löbö ‘teacher’
- བོསཔ་ B’öp ‘Tibetan’
- གོས་ན་ཚེས་ gönchim ‘guesthouse’

In Appendix Eight, extensive examples are provided of Dzongkha written in Phonological Dzongkha. It is particularly handy to write in Phonological Dzongkha when pressed for time or uncertain of the traditional spelling. Both Roman Dzongkha and Phonological Dzongkha are easier to learn for people whose native language is standard Dzongkha, whereas it is more challenging to speakers whose native tongue is some other language of Bhutan. This, of course, is only natural.

4. Final consonants in Phonological Dzongkha

The final consonants རྗེས་འདྲུག་ *jenju* of Phonological Dzongkha are ཀ་ -k, ཏ་ -t, པ་ -p, ལ་ -l, ཉ་ -n and ཤ་ -sh. Note that in Phonological Dzongkha final ཀ་ -k, ཏ་ -t, པ་ -p are used instead of final ག་ -g, ད་ -d, བ་ -b in order accurately to reflect modern Dzongkha pronunciation of syllable final consonants, e.g. ལྷོ་པ་ནི་ 'lapni 'to say', ཅིག་རྟོ་ ciktong 'one thousand', and the final ཏ་ -t is used only in Dzongkha when to indicate the pronunciation of a Chöke word, e.g. བདག་མེད་ [དག་མེད་] dakmet 'anatta, the doctrine of non-self'. As explained in the section on vowel sounds, the *jenju* letter ལ་ -s is used to represent the Dzongkha vowels ä, ö and ü and does not represent a final consonant that is pronounced in modern spoken Dzongkha. The letter ཉ་ -n in Phonological Dzongkha when used at the end of a syllable does not represent an apophonic vowel or *Umlaut*, e.g. words like ཐམས་ཅད་ལ་ thanjukha 'at last, finally' and ལོ་ལོ་ལོ་ལོ་ lonjulu 'at the end of the year'. To represent the vowels ä, ö and ü, the *jenju* letter ལ་ -s is used, e.g. ཤས་ཤ་ shän 'if you wander about', དོན་ཤ་ dön 'if you sit'.

In the historical development of the Dzongkha language, sometimes a final ལ་ -s, instead of triggering the apophony of the preceding vowel, has yielded a long vowel in modern Dzongkha. In nativising spellings, new Dzongkha orthographies were created in the 20th century. However, some of these have been less than ideal from the phonological point of view. For example, the emblematic Bhutanese male garb is now written བཞོ་ ག'ö but used to be written as བོ་ས་ gos in Chöke. In the 1960s, the new spelling

was adopted because the final ལ་ -s in the Chöke spelling suggested an apophonic vowel ö, which did not correspond to the reality of modern Dzongkha. The older final ལ་ -s had yielded a regular Dzongkha long vowel in the natively inherited or *tadbhava* form ག'ö. The newly created orthography བཞོ་ *bgo* was a flight of fancy, however, because the non-historical *nyönju* བ་ b- misleadingly suggested a hard g sound. Yet the initial sound of the word ག'ö is not pronounced in the same way as མོ་ go 'door'. In fact, the Dzongkha words ག'ö 'Bhutanese male garb' and གo 'door' differ both in their initial consonant and in their vowel. In Phonological Dzongkha, these words are written མོ་ ག'ö 'Bhutanese male garb' and མོ་ go 'door'.

In Phonological Dzongkha final ལ་ -sh may be used both as a རྗེས་འཇུག་ *jenju*, e.g. ཏལ་ *tash!* 'look!', as well as after another final consonant as a so-called ཡང་འཇུག་ *yangju*, e.g. རྩམ་ལ་ *damsh!* 'close it!', ལྷོ་ལ་ *lapsh* 'say it!'.

In this book, the written *jenju* ལ་ has been used facultatively on one or two occasions to facilitate for traditional readers the reading of the *written* initial combination *db-* in 'Ucen script, i.e. རབ་ལ་ 'wa. Strictly speaking, the use of the written *jenju* ལ་ here is not necessary because the combination རབ་ 'wa in Phonological Dzongkha can only be read as 'wa. No confusion can arise because the syllables *dap* and *d'ap* in Phonological Dzongkha are written as རཔ་ *dap* and རཔ་ *d'ap* respectively.

8 Sample Texts in Roman Dzongkha and Phonological Dzongkha

Four Dzongkha sample texts (A, B, C, D) in this section are given:

1. in Traditional Dzongkha
2. in Roman Dzongkha
3. in Phonological Dzongkha
4. in English translation

Two Chöke sample texts (E, F) are given:

1. in Chöke,
2. in interlinear Roman Chöke, and
3. in English translation.

Dzongkha Sample Text A: Radio Announcement

This following text is a genuine transcript of an actual radio announcement made by the Bhutan Broadcasting Service.

Text A: Traditional Dzongkha

ཁྱབ་བསྐྱབས་ (༢༠༠༧/༡༢/༢)

དབྱིན་ཚེས་ ༤ ལ་༢༠༠༧

། ཐུ་ཐེམ་ཕུག་ཁྲིམས་སྲུང་འགག་པའི་ ཡིག་ཚང་ལས་སྐྱོད་པའི་ ཁྱབ་བསྐྱབས་ནང་ལུ་ སྤྱི་མཁའ་འཁོར་
གཏང་ཚོག་པའི་ ལག་འཁྱེར་བྱིན་མི་ཡིག་ཚང་འདི་ དབྱིན་ལྷོ་ ༥ པའི་དབྱིན་ཚེས་ ༤ རྒྱུ་ཚོད་ ལྷོ་
བསྐྱམ་བཞག་ནི་ ཨིན་ཟེར་ ཨིན་པས། ལྷོ་ གནད་དོན་དེ་གི་སྐོར་ལས་ ཁྲིམས་སྲུང་འགག་པའི་
མགྲིན་ཚབ་ཀྱིས་འབད་བ་ཅིན་ འནི་ཡིག་ཚང་སྐོར་བསྐྱམ་ བཞག་དགོ་མི་དེ་ དབྱིན་ལྷོ་ ༥ པའི་
དབྱིན་ཚེས་ ༤ རྒྱུ་ཚོད་ ལོ་ཕྱིད་ཀྱི་ སྤྱི་མཁའ་འཁོར་ཞིབ་དཔྱད་འབད་ནི་ ཨིན་མ་ལས་བརྟེན་ཏེ་ ཨིན་
ཟེར་ ཁྱབ་བསྐྱབས་འབད་མ་ ཨིན་པས།།

Text A: Roman Dzongkha

Chapdra (91/163)

'Intshê 8-4-91

Thimphu Thrimsu Gabi yitsha le höbi chapdra nalu 'numkho tangchobi lakhe bj'ingmi yitshadi 'inda 'ngabi 'intshe gu tshöntshö godam zhâni 'ing z'e 'ime. Te 'nädön digi kôle Thrimsu Gabi drintshapgi bewacin âni yitsha godam zhâgomidi 'inda 'ngabi 'intshe gu tshöntshö lo pchegi 'numkho zh'ipce beni 'imle tendi 'ingz'e chapdra beu 'ime.

Text A: Phonological Dzongkha

ཆཔ་སྐྱ་ (༩༡/༡༦༣)

དབྱིན་ཚེ་ ༨-༤-༩༡

༄ ཐིམ་ཕུ་ཐུའི་སུ་གཤི་ ཡི་ཚེ་ལེ་ཉེས་ཐི་ ཆཔ་སྐྱ་ན་ལུ་ རུམ་ཁོ་ཉང་ཚེ་ཐི་ ལ་ལེ་བྱིང་མི་ཡི་ཚེ་
དེ་ དབྱིན་ཚེ་ ༥ ཐི་དབྱིན་ཚེ་ ༩ ཚོས་ན་ཚོས་ ཚོ་དམ་གཞུ་ནི་ ཨིང་ཟེ་ ཨི་མ་སུ། ཉེ་ རུས་དོན་དེ་
ཤི་ཀོ་ལེ་ ཐིམ་ཕུ་གཤི་ སྐྱིན་ཚེ་ཤི་ཐི་མ་ཅིན་ ལུ་ནི་ཡི་ཚེ་ཚོ་དམ་ གཞུ་ཚོ་མི་དེ་ དབྱིན་ཚེ་ ༥
ཐི་ དབྱིན་ཚེ་ ༩ ཚོས་ན་ཚོས་ ལེ་བྱེ་ཤི་ རུམ་ཁོ་ཞིཔ་ཅེ་ཐི་ ཨིམ་ལེ་ཉེན་དེ་ ཨིང་ཟེ་ རྒྱལ་སྐྱ་ཐི་ལུ་
ཨི་མ་སུ།

Text A: English translation

Announcement (91/163)

Date: 8 April '91

According to the announcement received from the Royal Bhutan Police in Thimphu, the Licence Issuing Office will be closed until the 9th of May. In this connection, a spokesman of the Royal Bhutan Police announced that the closing of that office until the 9th of May is due to the half-yearly vehicle inspection.

Dzongkha Sample Text B: Newspaper Excerpt

This text is an excerpt from the national weekly newspaper *Künsel*.

Text B: Traditional Dzongkha

རབ་བྱུང་ ༡༧ རབ་ལོ་ ༩༦༤
ལྷ་གསལ་ལུག་ ལྷ་མ་ ༣ པའི་ཚེས་
༤ གི་ ཀུན་གསལ་ནང་ལུ་

སྤྱི་ལོ་ ༡༩༧༡ དེའི་ཉིན་
ཟླ་ ༨ པའི་ཚེས་ ༢༠ གི་
ཀུན་གསལ་ནང་ལུ་

གཞུང་གཡོག་པ་འགོ་དཔོན་གནས་སོར།

༄ རྒྱལ་གཞུང་གི་གཡོག་ལྷན་ཚོགས་ལས་ བདུན་སྟག་འདི་ནང་ གཞུང་གི་འགོ་དཔོན་ཚུ་ གནས་
སོར་བཏང་པའི་སྐོར་ལས་ གསལ་བསྐྱབས་གནང་ཡི། དེ་ཡང་ཞབས་ཏོག་ལྷན་ཁག་གི་སློབ་པོ་འཛིན་པ་
དུག་ཤོས་ དཔལ་འབྱོར་དོན་རྗེ་མཚོ་ག་ འཛམ་གླིང་སྤྱི་ཚོགས་ཀྱི་ ཡིག་ཚང་ ཇི་ཞི་བ་ལུ་ འབྲུག་རྒྱལ་
གཞུང་གི་ གནས་བཞུགས་སྐྱེ་ཚབ་འབད་ བསྐོས་གནང་ཡི། སོ་ནམ་ལས་ཁུངས་ཀྱི་ རྩེ་ཚེན་ དུག་
ཤོས་ མཁའ་འགོ་དབང་ལྷུག་ རྒྱལ་གཞུང་གི་གཡོག་ལྷན་ཚོགས་ཀྱི་ རྩེ་ཚེན་འབད་ གནས་སོར་
བཏང་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ ཉེ་མ་གི་ རྩེ་ཚེན་ལས་ བྱག་ལུ་ ཕྱིས་བཞེས་ནི་ ཡིན་པས།
རྒྱན་འབྲེལ་ལྷན་ཁག་གི་ མཉམ་འབྲེལ་རྩེ་ཚེན་ རྩོམས་རྒྱུ་དོན་དེ་ ཞབས་ཏོག་ལྷན་ཁག་གི་
རྩེ་ཚེན་འབད་ ལོ་གནས་ཡར་སེང་ གནང་ཞུག། རགས་ཚལ་མདོ་ཚེན་ སངས་རྒྱལ་འཕྲིན་ལས་
ལུ་ རགས་ཚལ་ ཡོངས་ཁྲུམ་མདོ་ཚེན་གི་ ལོ་གནས་གནང་ཞུག། ཐིམ་ཕུག་ཚོང་བདག་ དུག་ཤོས་
ལྷུགས་རྗེ་ཡོན་ཏན་དེ་ ལྷིམས་ཁང་གོང་མ་ལུ་ ལྷིམས་དཔོན་འབད་ བསྐོས་ཡོད་པ་ད་ སྤྱི་གོ་ཚོང་
བདག་ དུག་ཤོས་ པ་སངས་རྩོམས་རྒྱུ་གིས་ ཐིམ་ཕུག་ཚོང་ཁག་གི་ བྱག་ལུ་ ཕྱིས་ལེན་ནི་ ཡིན་
པས།
འབྲུག་བཟུ་བཤལ་ལས་ཁུངས་ཀྱི་ འཛིན་སྐྱོང་མདོ་ཚེན་ འཛིན་པ་མེད་ཚུལ་ལྷིམས་དེ་ སྤྱི་གོ་ཚོང་
བདག་འབད་ གནས་སོར་ བཏང་གནང་ཞུག། ལྷན་ཅེ་ཚོང་བདག་ དུག་ཤོས་ ལྷིམ་པ་རྒྱལ་མཚོན་
ཐིམ་ཕུག་ཚོང་ཁག་གི་ ལྷིམས་དཔོན་འབད་ གནས་སོར་ བཏང་ཡོད་པ་ད་ སྤངས་ཐང་ཁ་དང་ དབང་
འདུས་ ཡར་རྒྱལ་ལས་འགུལ་གི་ བདག་སྐྱོང་འགོ་དཔོན་ ཤེས་རབ་རྒྱལ་མཚོན་དེ་ ལྷན་ཅེ་ཚོང་
བདག་འབད་ གནས་སོར་ གནང་ཞུག། སོ་ནམ་ལས་ཁུངས་ཀྱི་ མཉམ་འབྲེལ་མདོ་ཚེན་ སྤྱི་དོན་
དེ་ རྩམ་ཐང་ཚོང་བདག་འབད་ གནས་སོར་ གནང་ཡོད་པ་ད་ ཉེ་མ་གི་ ཚོང་བདག་དེ་ རང་སྤྱི་དྲུག་
ཁག་ནང་ ལྷན་ཞུ་འབད་དགོཔ་ ཡིན་པའི་ གནས་ཚུལ་འདུག།

Text B: Roman Dzongkha

rapjung cupdü, raplo gupja	cilo ciktong gupja gupcu
dr'ukcu rezhi, câ lu, dau	g'ôci 'inda zhibi 'intshe
sumbi tshê dr'ûgi Künsel nalu	kheci gi Künsel nalu

Zhung'yop gupön 'näso

Gäzhung zh'i'yo lhentsho le dünthra dina zhung gi gupön tshu 'näso tangmi kôle sädra 'nangyi. D'iya zh'apto lhenkha gi 'lönbo wom dr'âsho Pänjo Dôji chô dzomli citsho gi yitsha Jiniba lu Druzhung gi tenzhu kutshap be kö 'nangyi. Sönam läkhung gi dr'ungche dr'âsho Khandru 'Wangchu gäzhung zh'i'yo lhentsho gi dr'ungche be 'näso tang yöp zhindu hema gi dr'ungche le châla tsî zhêni 'ime. Jündre lhenkhagi 'nyamdre dr'ungche Topgä Dôji di zh'apto lhenkha gi dr'ungche be g'onä yâseng 'nangnu. Nâtshe doche Sangge Thrile lu nâtshe yongchap doche gi g'onä 'nangnu. Thimphu dzongda dr'âsho Thuji Öntö di thrimkha g'ôma lu thrimpö be köyöpda Paro dzongda dr'âsho Pâsa Topgä gi Thimphu Dzongkha gi châla tsî lenni 'ime. Drû tashä läkhung gi dzincong doche Jimi Tshüthrim di Paro dzongda be 'näso tang 'nangnu. Lhüntsi dzongda dr'âsho Pemba Gätshe Thimphu Dzongkha gi thrimpö be 'näso tang yöpda Pinakha da 'Wangdi yâge lägü gi dakcong gupö Shêrap Gätshe di Lhüntsi dzongda be 'näso 'nangnu. Sönam läkhung gi 'nyamdre doche Pêm Dôji di B'umtha dzongda be 'näso 'nang yöpda hema gi dzongda di nâsi lhenkha na 'nyenzhu begop 'imbi 'nätshü du.

Text B: Phonological Dzongkha

རས་རྩུང་ ༡༧ རས་ལོ་ ༤༤༤	ཅི་ལོ་ ༡༤༤༡ དབྱིན་ན་ ༤ རི་
རྩུ་ལུ་ རྩུ་ ༣ རི་ རྩུ་	དབྱིན་ཚོ་ ༢༠ རི་
༤ རི་ཀུས་ན་སེལ་ན་ལུ་	ཀུས་ན་སེལ་ན་ལུ་

the outgoing Secretary. Topgä Dôji, the Joint Secretary of the Ministry of Communications, has been promoted as the Secretary of the Ministry of Social Services. The Director of the Department of Forests, Sangge Thrinlä, has been promoted to the rank of Director General in the same department. Dr'âsho Thuji Öntö, the Thimphu Dzongda, has been transferred as Judge to the High Court in Thimphu, whereas Dr'âsho Pâsa Topgä, the Paro Dzongda, will take over the district administration in Thimphu. The Managing Director of the Bhutan Tourism Corporation, Jimi Tshüthrim, has been transferred as the Dzongda of Paro. The Dzongda of Lhüntsi, Dr'âsho Pemba Gätshe, will take over as the Judge of the District Court in Thimphu, while Shêrap Gätshe, the project manager of the Pinakha 'Wangdi Valley Development Project, has been transferred as the Dzongda of Lhüntsi. Pêm Dôji, the Joint Director of the Department of Agriculture, has been transferred as the Dzongda of B'umtha, and the outgoing Dzongda will report to the Ministry of Home Affairs for further orders.

Sample C: Short Story

This old Dzongkha short story about three bald men is entitled simply 'Pcäthe Sum', which means three bald men. An abbreviated version of this oral tradition was published in Book III of the anthology *Dzongkha Short Stories* collected by Dr'âsho Shêrap Thayä (Thimphu, 1987, pp. 19–23). The present version is an original oral tradition recorded by the authors. Because Roman Dzongkha, like French, makes use of apostrophes, French quotation marks « like these » are used to maintain the pleasant appearance of texts written in Roman Dzongkha.

Text C: Traditional Dzongkha

དཔུལ་ཐལ་གསུམ།

། དང་ཕུ་དུང་ཕུ་ གཡུལ་ཚན་གཅིག་ནང་ གྲོང་སྡོད་དཔུལ་ཐལ་ གྲོང་སྡོད་དཔུལ་ཐལ་ གྲོང་བར་
དཔུལ་ཐལ་ ཟེར་ དུས་གཅིག་ལུ་ དཔུལ་ཐལ་ ཅོག་ར་ཐད་པ་ གསུམ་ཡོད་པ་མས། ཚར་གཅིག་

འབདམ་ད་ གྲོང་བར་དཔལ་ཐལ་ ཚོང་ལུ་ འགྲོ་དགོས་པ་ཅིག་ཐོན་དེ་ འགྲོ་མ་ད་ གྲོང་སྟོད་དཔལ་
ཐལ་གྱིས་ ཤེས་སྟེ་ ད་རིས་འབདན་ ཁོ་ཚོང་ལུ་ ཡར་སོ་ཡི། ལྷ་མ་ཕྱི་རུ་ ཁོ་གི་ཨམ་ཚུ་དེ་ འབད་
སར་ ཚར་གཅིག་ འགྲོ་གེ་ཚེར་ མཚོ་རུག། དེ་བཟུམ་སྟེ་ གྲོང་སྟོད་དཔལ་ཐལ་ གྱིས་ཡང་ ཤེས་
སྟེ་ ཁོ་གིས་ཡང་ གྲོང་སྟོད་དཔལ་ཐལ་ གཟུམ་འབད་རང་ མཚོ་རུག།

ཕྱི་རུ་ གནམ་སོ་ཞིན་མ་ལས་ གྲོང་སྟོད་དཔལ་ཐལ་ གྲོང་བར་དཔལ་ཐལ་གྱི་ ཨམ་ཚུ་དེ་ འབད་ས་
འགྲོ་མ་ད་ གྲོང་སྟོད་དཔལ་ཐལ་ཡང་ འོང་དེ་ ཁོང་དཔལ་ཐལ་གཉིས་ གྲོང་བར་དཔལ་ཐལ་གྱི་ སྒོ་
ཁར་ ཁ་ཐུག་རྒྱབ་ལས་ གྲོང་སྟོད་དཔལ་ཐལ་གྱི་ སེམས་ཁར་ གྲོང་བར་དཔལ་ཐལ་དེ་ མ་སོང་
པས་ མཚོ་སྟེ་ ཁྱིམ་བསྐྱོར་ར་ རྒྱབ་སྟེ་ འོག་པ་ད་ གྲོང་སྟོད་དཔལ་ཐལ་ གྱིས་ཡང་ དེ་སྟེ་མཚོ་སྟེ་
གཅིག་གིས་

ཁྱིམ་གཡས་བསྐྱོར་རྒྱབ་ གཅིག་གིས་ ཁྱིམ་གཡོན་བསྐྱོར་རྒྱབ་ འོག་པ་ད་ གཉིས་ཆར་ ཁྱིམ་གྱི་
རྒྱབ་ཁར་ ཁ་ཐུག་རྒྱབ་ལུག་ དེ་རུང་ཐོན་འོང་ཡི་ མཚོ་སྟེ་ འོག་ལྷ་བརྒྱབ་ འོག་པ་ད་ གཉིས་ཆར་
ཁྱིམ་གྱི་རྒྱབ་ཁར་ ཁ་ཐུག་རྒྱབ་ དེ་རུང་ན་ཐོན་འོང་ལུག་ མཚོ་སྟེ་ གཉིས་ཆར་ རང་དོག་དེ་ འོག་པ་ད་
ཁྱིམ་མའི་གདོང་ཁར་ ཁ་ཐུག་རྒྱབ་མཆིས་ལུག། དེ་ལས་ གཉིས་ཆར་གིས་ ད་དེས་ ག་དེ་འབད་
རང་ འོག་པ་རུང་ མི་དེ་གིས་ མི་བཞག་ནི་མས་ ཟེར་མཚོ་དེ་ གཅིག་གིས་གཅིག་འགྲུར་ གཅིག་པ་
བཟའ་ གཅིག་གིས་ སོ་བསྐྱམ་བསྟོན་མ་དང་ གཅིག་པ་དེ་གིས་ཡང་ སོ་བསྐྱམ་བསྟོན་ལུག་ དེ་ལས་
གཅིག་གིས་ གྱི་འབལ་བསྟོན་མ་དང་ གཅིག་པ་འདི་གིས་ཡང་ དེ་སྟེ་རང་བསྟོན་ འཐོན་འོང་མ་ལས་
དེ་ལས་ གཉིས་ཆར་དེ་གིས་ བཞག་རང་ མི་བཞག་པས་ ཟེར་མཚོ་དེ་ དེ་ལས་
ཐབས་རང་མེད་པར་ གཅིག་གིས་གཅིག་འགྲུར་ མཚོང་བཏང་ལུག།

དེ་སྟེ་ གྱི་ཁལ་ ལུགས་འབད་བརྒྱབ་པའི་ མཐའ་མཚུག་ཁར་ ཁོང་རང་ དཔལ་ཐལ་གཉིས་ གཅིག་
གིས་གཅིག་ སྒྲལ་བཏང་དུག། དེ་ལས་ རང་གི་ཨམ་ཚུ་དེ་ རྫོང་ཉ་སག་ ཆབ་གསང་འཐོན་མ་ད་
མོ་གི་ ཁྱིམ་གྱི་གདོང་ཁར་ དཔལ་ཐལ་གཉིས་ བསད་བསད་པ་ མཐོང་ལུག། དེ་སྟེ་མཐོང་མ་ཅིག་
མོ་རྣམ་མེད་ས་མེད་ རྣམ་ཉོག་ལང་སྟེ་ མི་གྲུ་གྱིས་བསད་རུང་ གྲུ་གིས་བསད་རུང་ རོ་བཞག་སི་
ནང་འི་ ཁྱིམ་མའི་རྩ་བར་ ཡིན་པས་ཟེར་ རྫོང་ལུག། ཡིན་རུང་ ད་དེ་ ཁག་ཉེས་ཁག་གསུམ་ དེ་
འགྲུར་རང་ ཐོག་འོང་ཟེར་རྫོང་ སྒྲིགས་དེ་ ཚེ་ཉེར་བསྟོན་ ག་གིས་ཡང་ མ་ཤེས་པ་ལས་ རོ་དེ་གཉིས་
གཟེང་མ་རེ་རེ་ནང་ བཏུགས་སྟེ་ བསྐྱམ་སྟེ་ སྒྲ་བཞག་ལུག།

དེ་ལས་ ཨམ་ཚུ་དེ་ དག་དེ་སྟེ་འབདན་ དག་ག་ ཟེར་མཚོ་ སྟོད་སྟོད་པའི་ བར་ན་རང་ ཨམ་སྒོམ་ཆེན་
བསོད་སྟོམས་ལྷང་མི་གཅིག་ མོ་གི་སྒོམ་ཆེན་བར་ རྟོད་ལུག། སྟེ་ ཨམ་དེ་གིས་ ཨམ་སྒོམ་ཆེན་དེ་
ལུ་ སྟོ་དང་ཆང་ མ་འགྲང་འགྲངས་འབད་ བྱིན་མི་ལུ་ལུ་ བཞག་ བསྐྱམ་ལུག། དབའི་ ཨམ་སྒོམ་

ཆེན་དགེ་སྐྱོད་ལུ་སྤོང་གཅིག་སྐབ་ནི་ཡོད་ཚུངས་ཀྱིས་ཉན་འོང་ག་ཟེར་བསྐབ་ད་ཨེལ་སྐྱོམ་
ཆེན་དེ་གིས་ཡང་ཉན་འོང་དབའེ་བསྐབ་ཤིག་ག་ཅི་སྐབ་ནི་ཡོད་པ་སྤོ་ཟེར་སྐབ་ལུག།

དེ་ལས་ཨེལ་དེ་གིས་དའི་ཨེལ་དབྱལ་ཐལ་གྱིང་མི་འདི་མར་ཆབ་ལུ་ཅིག་བསྐལ་ནི་ཡོད་པ་
ཨིན་ས་ཚུངས་ཀྱིས་གཅིག་བསྐལ་བར་འགྲོ་མི་བྱིན་གསོ་ཟེར་སྐབ་ད་ཨེལ་སྐྱོམ་ཆེན་གྱིས་ཡང་
འ་འགྲོ་བྱིན་ནི་ར་སྐལ་དབའེ་ཟེར་སྐབ་ལུག།

དེ་ལས་ཨེལ་དེ་གིས་གཟེལ་གཅིག་ཨེལ་སྐྱོམ་ཆེན་གྱི་སྐལ་ཏོ་འགུར་བསྐལ་སྤེ་ནེ་སྤེ་སྐབ་
ལུག་ད་ཚུངས་འོག་འོང་མ་དམེན་རྒྱབ་འོག་དེ་ཙ་ལས་རང་མ་བལྟ་བར་ཤོག་སྤེ་འོད་ཟེར་སྐབ་
སྤེ་བཏང་ད་ལུག།

དེ་ལས་ཨེལ་སྐྱོམ་ཆེན་གྱིས་གཟེལ་དེ་མར་ཚུན་ད་བསྐལ་བཞག་སྤེ་འོག་བྱིམ་ནང་སྤོད་པ་ད་
ཨེལ་དེ་གིས་སྐབ་སྐབ་མས་ཞུ་ཨེལ་སྐྱོམ་ཆེན་གྱིས་རྒྱབ་འོག་མ་བལྟ་ཟེར་སྐབ་སྐབ་པར་
རང་འོག་བལྟ་བཏང་ད་ལུག་སྤོ་ཟེར་སྐབ་ད་ཨེལ་སྐྱོམ་ཆེན་གྱིས་ཡང་ཞུ་ཐེངས་ཤོག་གཅིག་
དེ་བལྟ་ད་ཡི་སྤེ་མར་ཚུའི་མཐའ་མར་སྤོད་པ་ད་ཡང་ན་དགེ་ལུ་དགེ་ཙ་འོ་ཡང་ན་མི་རྟག་ལམ་
འཇུག་འོ་ཟེར་མ་གཞི་ཡང་མེད་པར་མི་ལུས་རིན་པོ་ཆེ་སེམས་ཅན་བཟུམ་སྤེ་ཆབ་ལུ་བསྐལ་
བཏང་ཡི་མནོ་སྤེ་སྤེ་ཆེ་སྤེ་ཐེངས་ཤོག་གཅིག་འོག་བལྟ་དགོ་པར་ཐལ་སོ་ཡི་ཟེར་སྐབ་ད་ཨེལ་
དེ་གིས་ཡང་ཨིན་པས་ས་ཁོ་འོག་ན་ཐོན་འོད་ལུག་ས་ཨེལ་བལྟ་ཤིག་ཟེར་གཟེལ་གཅིག་དེ་
ལ་སྤེ་སྤོན་པ་ད་སྐྱོམ་ཆེན་ཡང་ག་དེ་སྤེ་ཨིན་ན་ཟེར་ཏ་ལས་དེ་ཨིན་པས་ཁོ་རས་ཟེར་སྐབ་
ལུག།

དེ་ལས་ཨེལ་དེ་གིས་དོ་རུང་ཨེལ་དེ་ལུ་ནེ་སྤེ་སྐབ་ལུག་ད་ཚུངས་ཉམས་མཚེར་རུང་མཚེར་མ་
ཨིམ་མས་ད་རུང་ཡང་ཚར་གཅིག་འགྲོ་དགོ་པས་སྤེ་ཆབ་ལུ་བསྐལ་མ་ད་ཁོ་འོག་ལ་ཨིན་
པས་དགའ་ས་ལུ་བསྐལ་མ་ཅིན་དུག་ནི་འདྲ་བས་མེན་ན་ཟེར་སྐབ་ད་ཨེལ་སྐྱོམ་ཆེན་དེ་གྱིས་
ཡང་ཨིམ་པས་སྤོ་ཤིག་ཟེར་སྐབ་དེ་ལུ་མའི་གཟེལ་གཅིག་དེ་ཡར་གངས་ལུ་བསྐལ་བར་
སོང་ལུག།

དེ་ཡང་དེ་སྤེ་ས་ཁག་སོ་སོར་ལུ་བསྐལ་བར་བཏང་དགོ་མི་དེ་ཡང་ཆབ་ལུ་དེ་རང་བསྐལ་བ་
ཅིན་སྐྱོམ་ཆེན་གྱིས་མ་ཚང་དོགས་གཞན་གྱིས་ཡང་ཤེས་འོད་མནོ་སྤེ་ཨེལ་འདི་གྱིས་གནས་
སྐབས་བརྟོན་བརྟོན་ཨིམ་མས།

དེ་ལས་ཨེལ་སྐྱོམ་ཆེན་དེ་ཕྱི་དྲོ་འོག་བྱིམ་ནང་སྤོད་པ་ད་ཨེལ་དེ་གིས་ད་མིས་འབད་ན་ཨེལ་
སྐྱོམ་ཆེན་གྱིས་འོག་བལྟ་རང་མ་བལྟ་བས་ཁོ་རྒྱ་འོག་མ་འོད་ཟེར་སྐབ་དང་ཨེལ་སྐྱོམ་ཆེན་
གྱིས་ནེ་སྤེ་སྐབ་ལུག་ད་མིས་འདི་ཁོ་རྒྱ་འོག་འོད་མ་ག་དེ་འབད་འོད་ནི་ཁོ་དགེས་ཡར་ཤིང་
ལར་སྤྱིང་སྤྱིང་འབད་བསྐལ་བཞག་ཡོད་པར་ཟེར་སྐབ་ལུག།

དེ་ལས་ ཡམ་དེ་གིས་ སེམས་ལམ་ དཔལ་བཟུང་ དེ་ཅིག་རང་ཡིན་ ཟེར་མཛོད་སྟེ་ ཡམ་སྒྲོམ་ཆེན་
 ལུ་ ལྟོ་དང་ཆང་རྒྱུ་གིན་ ཡམ་སྒྲོམ་ཆེན་ཡང་ ལྟོ་ཟ་ ཆང་མཐུང་སྟེ་ ལྟོ་དྲོད་པའི་ བར་ན་ར་ གྱུང་
 བར་དཔུལ་ཐལ་ ཚོང་ལས་ལོག་ ལྟོ་དྲོད་ ལྟོ་ལས་རྒྱུར་ ཐོན་མ་ཅིག་ ཡམ་སྒྲོམ་ཆེན་ཡང་ རྣམ་
 རྟོག་ལངས་མའི་ རྒྱགས་ཀྱིས་ དེ་ལྟོད་ལས་ ཡར་ལོང་མ་ཅིག་ དུམ་ལངས་དེ་ བེ་སྟེ་ ལྷལ་རྒྱག་
 ལྟོ་ལོ་འེ་ དཔུལ་ཐལ་ ལྟོད་ཀྱིས་ཡང་ མར་ཆབ་ལུ་ བསྐྱལ་རུང་ ལྟོད་མི་སྟོད་པས་ ཡར་གངས་
 ལུ་ བསྐྱལ་རུང་ ལྟོད་མི་སྟོད་པས་ ག་ཏེ་བསྐྱལ་རུང་ ལྟོད་མི་སྟོད་པས་ ཟེར་སྟབ་ད་ རང་གི་ཡམ་
 དེ་གིས་ དབའེ་ དབའེ་ དེ་མེན་ དེ་མེན་ ཟེར་སྟབ་སྟབ་པའི་ བར་ན་རང་ ཡམ་སྒྲོམ་ཆེན་གྱིས་ པ་ཏ་
 འབལ་མ་ཅིག་ དཔུལ་ཐལ་དེ་གི་ སྟེ་གཙུག་སྟུག་ལུ་ གང་བཏང་ གྱིན་མ་དནི་ རང་གི་ཡམ་ གྱུང་
 བར་དཔུལ་ཐལ་ཡང་ ད་སྟོའི་བར་ན་ར་ ཉལ་བཏང་དེ་རྒྱག།
 དེམ་ཅིག་གི་བར་ན་ ཡམ་སྒྲོམ་ཆེན་ཡང་ ར་ཡལ་མ་དེ་ ཡལ་སོང་རྒྱག་ དཔུལ་ཐལ་ གསུམ་ཡང་
 བེ་ཅིག་སྟེ་ ལ་དག་སོང་མ་ ཡི་མས།

Text C: Roman Dzongkha

Pcäthe Sum

D'angphu d'ungphu 'ütshe cina j'ongtö pcäthe, j'ongme pcäthe, j'ongb'a pcäthe z'e d'ücilu pcäthe cora thep sum yöpme.

Tshâci beuda j'ongb'a pcäthe tshonglu jogopci thöndi jouda j'ongtö pcäthegi shêdi « D'ariben kho tshonglu yâsoyi. Tama pchiru khögi 'amsudi besa tshâci jogeno » z'e 'nônu. D'i zumbe j'ongme pcäthegiya shêdi khögiya j'ongtö pcäthe zumbera 'nônu.

Pchiru 'namsö zh'ile j'ongme pcäthe j'onb'a pcäthegi 'amsudi besa jouda j'ongtö pcätheya ongi khong pcäthe 'nyî j'ongb'a pcäthegi gokha khâthu caple j'ongme pcäthegi semkha « j'onb'a pcäthedi masongme » 'nôdi chim kori capdi bj'öpda j'ongtö pcäthegiya d'ebe 'nôdi cigi chim 'äko cap cigi chim 'önko cap bj'öpda 'nyichara chimi japkha khâthu capnu « D'oro thwo ongyi » 'nôdi lotacap bj'öpda 'nyichara chimi z'ukha khâthucap « D'oro nâ thwo ongnu » 'nôdi 'nyichara nâd'odi bj'öpda chimi dongkha khâthu capchenu.

D'ele 'nyicharagi « d'a d'ari g'adebera bj'öru 'midigi mizhânime » z'e 'nôdi cigi cigi tsipz'â cigi sodam tömda cipdigiya sodam tönnu. D'ele cigi g'i

bä tömda cipdigiya d'ebra tön thwo omlä, d'ele 'nyicharagi « d'âben digi zhâra mizhabe » z'e 'nôdi d'ele thapra meba cigi cigu chongdanu.

D'ebe g'ikhe shûbe cabi thama thanjukha khongra pcäthe nyî cigi ci drädanu.

D'ele nanggi 'amdi dr'oba chapsa thömda mô chimi dongkha pcäthe 'nyî sesep thongnu. D'ebe thômci mo 'namesame 'namto langdi « 'mi g'âgi sêru g'ugi sêru rozhasi nâ ngê chimi tswome » z'e 'nônu. 'Ingru d'a d'i khânye khâsu ngegura pho ong z'e 'no drödi tshangetön g'agiya mashêple rodi 'nyî zem rerena tsûbe damdi bâzhânu.

D'ele 'amdi « d'a g'adebe ben dr'aga » z'e 'nô dödöbi b'ânara 'ap gomchep sö'nyom lhangmici mo goitswo hönu. Te 'amdigi 'ap gomchep dilu to da chang madrang dâmbe bj'inmi shülü nebe 'lapnu. « 'wae, 'ap gomche, 'ngâgi chölu 'lôci 'lapni yô. Chögi nyeong ga? » z'e 'lapda 'ap gomche digiya « nyêong 'wae! 'lapsh! g'aci 'lapni yöpmo » z'e 'lapnu.

D'ele 'am digi « nge 'ap pcäthe j'ongmidi mâ chaplu ci kâni yöbisa chögici kâwa jô mibj'in ga 'mô » z'e 'lapda 'ap gomche giya « â, jô bj'innira mam, 'wae » z'e 'lapnu.

D'ele 'am digi zemci 'ap gomchegi gätogu kâbe nebe 'lapnu: « D'a, chö lo omdamen japlo tsalera matawa shô, 'mare » z'e 'lapbe tangdanu.

D'ele 'ap gomchegi zemdi mâ chuna kâzhâbe lochina höpda 'am digi 'la'lapme: « â, 'ap gomchegi japlo mata z'e 'la'labara lo tâdanu, 'mô ! » z'e 'lapda 'ap gomche giya « â, thempho cidi tâdayi te. Mâ chui thama höpda yân geu getsalo yân mita lamjulo z'eu ganeye meba 'milü rinche semce zumbe chaplu kâdayi 'nô dichedi temphoci lotagopra thäsoyi » z'e 'lapda 'am digiya « 'imbesa kho lo nâ thwo ongnu sa, 'ana tash! » z'e zem cipdi khapchi tömda gomcheya g'adebe 'ina z'e halädi « 'imbe khore » z'e 'lapnu.

D'ele 'am digi d'oro 'ap dilu nebe 'lapnu: « D'a, chöra nyamtshêru tshêume, d'oroye tshâci jogobe. Te chaplu kâuda kho lopme. D'a g'anglu kâwacin dr'âni drä, mena? » z'e 'lapda, 'ap gomchep digiya « 'ime 'mosh » z'e 'lapdi shümai zem cipdi yâ g'anglu kâwa songnu.

D'iya d'ebe sakhâ sôsulu kâwa tanggomi diya chaplu d'ära kâwacin gomchegi matshe rôzhen giya shêong 'nôdi 'am digi 'nâkap töntöm 'ime.

D'ele 'ap gomchedi pchiru lo china hōpda 'am digi « d'ariben 'ap gomchegi lotara mataye kho nâ lo mwo ong » z'e 'lapda, 'ap gomchegi nebe 'lapnu: « d'ari di, kho nâ lo ongma g'adebe ongni, kho'ngâ yâshingkha dringdribe damzhâ yōba » z'e 'lapnu.

D'ele 'am digi semkha « d'aben d'ecira 'ing » z'e 'nōdi 'ap gomchelu to da chang tshu bj'ing, 'ap gomcheya to z'a chang thungbe dōdōbi b'ânara j'ongb'a pcäthe tshongle lo hōdi, golätshu thōmci 'ap gomcheya 'namto langmi shūgi d'ethrōle yâlōmcin d'umlangdi nebe 'lapnu: « ô, khore! pcäthe chō giya mâ chaplu kâru chō midōbe, yâ g'anglu kâru chō midōbe, g'ati kâru chō midōbe » z'e 'lapda, nanggi 'am digi « 'wae, 'wae, d'imä, d'imä » z'e 'la'labi b'ânara 'ap gomchegi pata bäucin pcäthe digi pcitsi bûlu g'ang tang bj'imdan nanggi 'ap j'ongb'a pcätheya d'â gobanara hä tangdanu. D'emcigi b'âna 'ap gomcheya ra yäude yâsonu. Pcäthe sumya necibe la d'âsop 'ime.

Text C: Phonological Dzongkha

ཕུས་ཐེ་སྲུལ།

། དང་སྲུ་དུང་སྲུ་ ལུས་ཚེ་ཅིན་ རིང་ཏོས་ཕུས་ཐེ་ རིང་མེ་ཕུས་ཐེ་ རིང་བ་ཕུས་ཐེ་ ཟེ་ དུས་ཅི་ལུ་ ཕུས་ཐེ་ ཅིར་ཐེ་བ་ སྲུལ་ལོ་སལ་བ་མེ།

ཚུ་ཅི་ཐེ་ལུ་ད་ རིང་བ་ཕུས་ཐེ་ ཚིང་ལུ་ རིང་ཚོ་བ་ཅི་ ཐོས་ན་དེ་ རིང་ལུ་ད་ རིང་ཏོས་ཕུས་ཐེ་གི་ ལུ་དེ་ ད་རི་ ཐེན་ ལོ་ཚིང་ལུ་ ལུ་སོ་ལི་ ཏ་མ་གྱི་ཅུ་ ལོ་གི་ ལམ་སྲུ་དེ་ཐེ་ས་ ཚུ་ཅི་ རིང་ཚོ་ལོ་ ཟེ་ ལྷོ་གྲུ། དེ་གཟུམ་ ཐེ་ རིང་མེ་ཕུས་ཐེ་གི་ལ་ ལུ་དེ་ ལོ་གི་ལ་ རིང་ཏོས་ཕུས་ཐེ་ གཟུམ་ཐེ་ར་ ལྷོ་གྲུ།

གྱི་ཅུ་ ལམ་སོ་ཞི་ལེ་ རིང་མེ་ཕུས་ཐེ་ རིང་བ་ཕུས་ཐེ་གི་ ལམ་སྲུ་དེ་ཐེ་ས་ རིང་ལུ་ད་ རིང་ཏོས་ཕུས་ཐེ་ ལ་ འོང་དེ་ ལོང་ཕུས་ཐེ་ལྷོ་ རིང་བ་ཕུས་ཐེ་གི་ ཚོ་ལ་ ལུ་སྲུ་ཅལ་ལེ་ རིང་མེ་ཕུས་ཐེ་གི་ ཐེ་མ་ལ་ རིང་ བ་ཕུས་ཐེ་དེ་ མ་སོང་མེ་ ལྷོ་དེ་ ཚིམ་གོ་རི་ཅལ་དེ་ ལོ་བ་ད་ རིང་ཏོས་ཕུས་ཐེ་གི་ལ་ དེ་ཐེ་ལོ་དེ་ ཅི་གི་ ཚིམ་ལམ་གོ་ཅལ་ ཅི་གི་ཚིམ་ལོ་སང་གོ་ཅལ་ ལོ་བ་ད་ ལྷོ་ཆར་ ཚིམ་ལུ་ལ་ ལུ་སྲུ་ཅལ་ལུ་ དོ་རོ་ཐོ་ འོང་ལི་ ལྷོ་དེ་ ལོ་ཏ་ཅལ་ ལོ་བ་ད་ ལྷོ་ཆར་ ཚིམ་ལུ་ལ་ ལུ་སྲུ་ཅལ་ དོ་རོ་ལུ་ ཐོ་ལོང་ལུ་ ལྷོ་དེ་ ལྷོ་ཆར་ ལུ་དོ་དེ་ ལོ་བ་ད་ ཚིམ་ལོ་ལ་ ལུ་སྲུ་ཅལ་ཆེ་གྲུ།

དེལེ་ རྗེ་ཚར་གྱི་ ད་ དའི་ ག་དེ་བེ་ར་ རྫོང་མི་དེ་གི་ མི་གཞུ་ཉི་མེ་ ཟེ་ རྫོང་དེ་ ཅི་གི་ཅི་གུ་ ཅི་པ་ཟུ་
ཅི་གི་ སོ་དམ་ཏོན་མ་ད་ ཅི་པ་དེ་གི་ཡ་ སོ་དམ་ཏོན་ཏུ་ དེལེ་ ཅི་གི་ གི་མཐ་ཏོན་མ་ད་ ཅི་པ་དེ་གི་
ཡ་ དེ་མེ་ར་ཏོན་ན་ རྫོང་མེ་ལེ་ དེལེ་ རྗེ་ཚར་གྱི་ དུ་མེན་དེ་གི་ གཞུ་ར་མི་གཞུ་མེ་ ཟེ་ རྫོང་དེ་ དེལེ་
ཐལ་ར་མེ་ག་ ཅི་གི་ཅི་གུ་ ཚོང་ད་ཏུ།

དེ་མེ་ གི་ལེ་ ལུ་མེ་ཅམི་ཐལ་ ཐན་རྒྱལ་ ལོང་ར་ ལུ་མ་ཐེ་རྗེ་ ཅི་གི་ཅི་ རྫོང་དུ། དེལེ་ བང་གི་
ཞལ་དེ་ རྫོང་ ཉ་ས་ ཚལ་ས་ཐོན་མ་ད་ རྫོང་མི་ དོང་ལ་ ལུ་མ་ཐེ་རྗེ་ སེ་སེ་ཐོང་ཏུ། དེ་མེ་ཐོལ་
ཅི་ མོ་ རྣ་མེ་ས་མེ་ རྣ་མེ་ཏོང་དེ་ མི་ ལུ་གི་སྲུ་ ལུ་གི་སྲུ་ རོ་གཞུ་སི་ ལུ་རྗེ་ ཚི་མི་རྫོ་ ཞི་ལེ་
ཟེ་ རྫོང་ཏུ། ཞིང་ཏུ་ དེ་ ལུ་ཉེ་ལུ་སྲུ་ དེ་གུ་ར་ སོ་ལོང་ ཟེ་ རྫོང་དེ་ ཚོང་ཏོན་ ག་གི་ཡ་ མ་ལུ་ལེ་
རོ་དེ་རྗེ་ ག་ཐེ་མ་རེ་ན་ ལུ་མེ་ དམ་དེ་ ལུ་གཞུ་ཏུ།

དེལེ་ ཞལ་དེ་ ད་ ག་དེ་བེ་མེན་ ག་ག་ ཟེ་ རྫོང་དེ་དོན་མི་ ལུ་ན་ར་ ཞལ་ཚོན་ཚེ་ལ་ སོ་ས་རྗེ་ལ་
ལྷང་མི་ཅི་ མོ་ཚོ་ལི་རྫོ་ ཉེ་ས་ཏུ། ཉེ་ ཞལ་དེ་གི་ ཞལ་ཚོན་ཚེ་ལ་ དེ་ལུ་ ཏོང་ཚང་རྫོ་ མ་སྤང་ ལྷུ་མ་
མེ་ གྱིང་མི་ལུ་སྲུ་ བེ་མེ་ ལྷུ་ཏུ། དལེའེ་ ཞལ་ཚོན་ཚེ་ ལུ་གི་ ཚོས་ལུ་ ལྷོ་ཅི་ ལྷུ་ལོ་ལོ་ས་ ཚོས་
གི་ ཉེ་ལོང་ག་ ཟེ་ ལྷུ་ལ་ད་ ཞལ་ཚོན་ཚེ་ དེ་གི་ཡ་ ཉེ་ལོང་ དལེའེ་ ལྷུ་ལ་ ག་ཅི་ལྷུ་ལོ་ ལོ་སལ་
མོ་ ཟེ་ ལྷུ་ཏུ།

དེལེ་ ཞལ་དེ་གི་ དེ་ཞལ་ ལུ་མ་ཐེ་ ཚོང་མི་དེ་ ལུ་ ཚལ་ལུ་ཅི་ གས་ལོ་ ལོ་ས་མི་ས་ ཚོས་གི་ཅི་ གས་
མ་ ལྷོ་ མི་གྱིང་ག་ ལྷོ་ ཟེ་ ལྷུ་ལ་ད་ ཞལ་ཚོན་ཚེ་གི་ཡ་ ལུ་ ལྷོ་ གྱིང་ལོ་ས་མལ་ དལེའེ་ ཟེ་ ལྷུ་ཏུ།
དེལེ་ ཞལ་དེ་གི་ ག་ཐེ་མ་ཅི་ ཞལ་ཚོན་ཚེ་གི་ གས་ཏོན་ཏུ་ གས་མེ་ བེ་མེ་ལྷུ་ཏུ་ ད་ ཚོས་ལོ་ལོ་ས་
ད་མེན་ ལུ་ལོ་ ཅི་ལེ་ར་ ལ་ཏ་མ་ལོ་ ལྷུ་ལེ་ ཟེ་ ལྷུ་ལེ་ ཏང་ད་ཏུ།

དེལེ་ ཞལ་ཚོན་ཚེ་གི་ ག་ཐེ་མ་དེ་ ལུ་ ལུ་ གས་གཞུ་མེ་ ལོ་ཚིན་ ཉེ་སལ་ད་ ཞལ་དེ་གི་ ལྷུ་ལྷུ་
མེ་ ལུ་ ཞལ་ཚོན་ཚེ་གི་ ལུ་ལོ་ལ་ཏ་ ཟེ་ ལྷུ་ལྷུ་མ་ར་ ལོ་ཏུ་ད་ཏུ་ ལྷོ་ ཟེ་ ལྷུ་ལ་ད་ ཞལ་ཚོན་
ཚེ་གི་ཡ་ ལུ་ ཐེ་མ་ལོ་ཅི་དེ་ ཏུ་ད་ལི་ ཉེ་ ལུ་ ལུ་ལོ་མལ་ ཉེ་སལ་ད་ ལུ་ན་ ལེ་ཏུ་ལེ་ཅི་ལོ་ ལུ་ན་ མི་
ཏ་ལམ་རྒྱ་ལོ་ ཟེ་ཏུ་ ག་ལོ་ལོ་མེ་ མི་ལུ་ས་ལོ་ཚེ་ སེ་མ་ཅི་གཞུ་མེ་ ཚལ་ལུ་ གས་ད་ལི་ རྫོ་ དེ་
ཚེ་དེ་ ཐེ་མ་ལོ་ཅི་ ལོ་ཏ་ཚོས་ར་ ཐམ་སོ་ལི་ ཟེ་ ལྷུ་ལ་ད་ ཞལ་དེ་གི་ཡ་ ཞི་མ་ཚེ་ས་ ལོ་ལོ་རྒྱ་ ལྷོ་
ལོང་རུ་ས་ ཞལ་ཏུ་ལ་ ཟེ་ ག་ཐེ་མ་ཅི་ལེ་ ལ་ལྷི་ ཏོས་མ་ད་ ལྷོ་མ་ཚེ་ལ་ ག་དེ་མེ་ཞི་ན་ ཟེ་ ཉལེ་དེ་
ཞི་མ་མེ་ ལོ་ལེ་ ཟེ་ ལྷུ་ཏུ།

དེལེ་ ཞལ་དེ་གི་ དོ་རོ་ ཞལ་དེ་ལུ་ བེ་མེ་ ལྷུ་ཏུ་ ད་ ཚོས་ར་ ཉམ་རྗེ་ཏུ་ ལྷོ་ཏུ་མེ་ དོ་རོ་ལེ་ ལྷོ་
ཅི་ ཚོ་ཚོ་མེ་ ཉེ་ ཚལ་ལུ་ གས་ལུ་ད་ ལོ་ ལོ་ལེ་མེ་ ད་ གང་ལུ་ གས་མ་ཅིན་ ལུ་ལོ་ལྷུ་ མེ་ན་ ཟེ་

སྐལ་ན་ འཕ་ཚྲོམ་ཚེལ་ དི་ཚིག་ཡ་ ཡི་མེ་ སྲོལ་ ཟེ་ སྐལ་དེ་ འུམ་མའི་ གཟེམ་ཅིལ་དེ་ ཡུ་ གང་
 ལུ་ ཀམ་མ་མོང་ལུ།
 དེ་ཡ་དེ་ཚེ་ མ་ལུ་ སྲོལ་ལུ་ ཀམ་མ་ ཏང་ཚྲོམ་མི་དེ་ཡ་ ཆལ་ལུ་དམ་ར་ ཀམ་མ་ཅིན་ ཚྲོམ་ཚེ་
 མ་ཚེ་ རྒྱ་གཞིན་ཚིག་ཡ་ སུ་འོང་ རྒྱ་དེ་ འཕ་དེ་ཚིག་ རྣམ་ཀལ་ ཏོམ་ན་ཏོམ་མ་ ཡི་མེ།
 དེ་ལེ་ འཕ་ཚྲོམ་ཚེ་དེ་ བྱི་རུ་ ལེ་ ཚིན་ རྣམ་པ་ན་ འཕ་དེ་ཚིག་ དེ་མེན་ འཕ་ཚྲོམ་ཚེ་ཚིག་ ལོ་ཏ་
 ར་ མ་ཏ་ལེ་ ལོ་རྒྱ་ལོ་ལུ་འོང་ ཟེ་ སྐལ་ན་ འཕ་ཚྲོམ་ཚེ་ཚིག་ རེ་ཚེ་ སྐལ་རུ་ དེ་མེ་ ལོ་རྒྱ་ ལོ་འོང་
 མ་ ག་དེ་ཚེ་ འོང་ནི་ ལོ་རྒྱ་ ཡུ་ཤིང་ལ་ སྐྱིད་སྐྱིད་ཚེ་ དམ་གཞུ་ལོམ་ཚ་ ཟེ་ སྐལ་རུ།
 དེ་ལེ་ འཕ་དེ་ཚིག་ མེམ་ལ་ དེ་མེན་ དེ་ཅིར་ ཡིང་ ཟེ་ རྒྱ་དེ་ འཕ་ཚྲོམ་ཚེ་ལུ་ ཏོ་ན་ ཆང་ཚུ་བྱིང་
 འཕ་ཚྲོམ་ཚེ་ལ་ ཏོ་ཟ་ ཆང་ལུང་ཚེ་ རྣམ་དོམ་ཚེ་ སུ་ན་ར་ རོང་བ་བྱམ་མེ་ ཚོང་ལེ་ ལོ་ཉོམ་དེ་ ཚྲོམ་ལེ་
 ཚུ་ མོམ་མ་ཅི་ འཕ་ཚྲོམ་ཚེ་ལ་ རྣམ་ཏོ་ལང་མི་ འུ་ཚིག་ དེ་ཚོམ་ལེ་ ཡུ་ལོམ་ཅིན་ དུམ་ལང་དེ་ རེ་ཚེ་
 སྐལ་རུ་ རྒྱ་ ལོ་ལེ་ བྱམ་མེ་ ཚོམ་ཚིག་ཡ་ ལུ་ཆལ་ལུ་ ཀམ་རུ་ ཚོམ་མི་དོམ་ཚེ་ ཡུ་གང་ལུ་ ཀམ་རུ་
 ཚོམ་མི་དོམ་ཚེ་ གུ་ཏི་ ཀམ་རུ་ ཚོམ་མི་དོམ་ཚེ་ ཟེ་ སྐལ་ན་ རང་ཚིག་ འཕ་དེ་ཚིག་ དབའེ་ དབའེ་
 དེམ་མ་ དེམ་མ་ ཟེ་ སྐྱ་སྐྱ་ཚེ་ སུ་ན་ར་ འཕ་ཚྲོམ་ཚེ་ཚིག་ བ་ཏ་ ཆམ་བུ་ཅིན་ བྱམ་མེ་དེ་ཚིག་ བྱི་ཅི་རྩུ་
 ལུ་ གང་ཏང་ བྱིམ་དན་ རང་ཚིག་འཕ་ རོང་བ་བྱམ་མེ་ལ་ དུ་ ཚྲོམ་ཚེ་ན་ར་ ཉམ་ ཏང་དུ།
 དེམ་ཅི་ཚིག་ སུ་ན་ འཕ་ཚྲོམ་ཚེ་ལ་ ར་ཡམ་ལུ་དེ་ ཡམ་མོ་རུག་ བྱམ་མེ་ སུམ་ལ་ རེ་ཅི་ཚེ་ ལ་དུ་
 མོམ་ ཡི་མེ།

Text C: English translation

The Three Bald Men

Once upon a time, in a village there lived at the same time three bald men who looked exactly alike, known as the bald man who lived uphill, the bald man who lived downhill, and the bald man who lived in the middle of the slope.

Once, when the middle-of-the-slope bald man was going off to the marketplace, the uphill bald man, finding out about this, thought “He’s going to the marketplace today.

Later on, in the evening, I’ll go over to where his wife is”. The downhill bald man, having found out, had begun to think the very same thing. That evening after nightfall, when the downhill bald man went to where

the middle-of-the-slope bald man's wife was, and the uphill bald man went there as well, and the two bald men ran into each other right outside of the middle-of-the-slope bald man's house. When they saw each other, the downhill bald man thought, "the middle-of-the-slope bald man appears not to have gone off to the market after all" and ran off around the house. As this was happening, the uphill bald man thought the very same thing, and started to run away from the downhill bald man. So, whilst one of them ran counterclockwise around the house, the other ran clockwise around the house, and the two of them ran into each other at the back of the house. They both thought "There he is again!" and ran off around the house again only to run into each other at the side of the house. "There he is again," they both thought and ran off yet again only to run into each other again on one side of the house. At this point, they both grew angry and thought "There he is again," and they both turned around and ran off, and then they both panicked, and each got the impression that the other must be chasing him. They ran off only to run into each other again in front of the house.

Then both of them thought, "Now today no matter how hard I try to run away, this guy won't give up his pursuit". They both got angry at each other. When one of them gritted his teeth, and the other also one gritted his teeth as well. Then when one of them took out his machete, the other one also did the same. Then they both thought "This guy is really not going to let me go", and since that left each of them with no choice, they both attacked each other.

Then after fighting fiercely with their machetes, they at last both ended up killing each other. Then the next day in the morning, as the lady of the house was going out to have her bowel movement, then in front of her house she saw two slaughtered bald men. When she saw this, she was quite horrified and thought, "Whoever has killed these people, they left the dead bodies at my house. So now the blame will be put on me," she thought. Because of her anxiety, she quickly hid the two dead bodies,

each corpse in one of the big wicker baskets, tying them shut and packing them away before anyone could find out and blame her for the murders. Then, as she sat thinking, “Now, how can I get out of this fix?”, an elderly beggar happened to pass by asking for alms. Then, after the woman had given the mendicant sage as much rice as he could eat and as much beer as he could drink, she inquired, “I have something to tell you, dear mendicant. Will you listen to that or won’t you?” “Yes, I shall listen. What do you have to tell me? Pray tell,” he said.

Then the woman said, “My dead husband has to be brought down to the river. Would you mind doing me this favour?” To this the beggar said, “Yes, I shall do that for you”.

Then the woman loaded one of the wicker baskets onto the beggar’s back and said to him, “When you return, never look back”. Then she let the beggar go, and off went the beggar with the corpse in the wicker basket. Then when the beggar returned after bringing the basket to the river, the woman said, “O, I told you never to look back, but you turned around and looked back, didn’t you?” To this the beggar responded, “Ah, yes, I had to look back at least once. The reason that I looked back is because, when I got down there by the river, I felt such pity because no proper last rites were being performed for this precious human being whom I was depositing by the side of the river just like a dead animal.” When he said this, the lady replied, “Yeah, that’s right, but he’s back here again. Just look here. He has returned.” Then when she opened the other wicker basket and showed him, the beggar thought, “Wow, how did that happen?”, and he remarked, “So he has”.

Then the woman said to the beggar, “Now even if you are tired, what else can we do? You have to go take him away once again. When you take him down to the river, he appears to come back. So, if we take him to the mountain this time, would that not be a better thing to do?” To this the beggar responded, “Good idea. Quite right.” Having agreed with her remark, he took the second wicker basket up into the mountain.

The real reason why she made him take the corpse up the mountain is that she thought that if the mendicant sage were to take too many corpses to the river, not only he but everyone else would probably find out. So the lady knowingly tricked the beggar.

That evening when the mendicant sage returned, the woman said, “I see that today you really did not look back at all.” “Ah, today, how would he be able to come back? Today I bound him tightly to a tree and left him there,” the mendicant sage replied.

Then, as the woman thought, “Well, that’s the end of that. Now it’s all taken care of” and gave the mendicant sage rice and beer. As the beggar was sitting in the house eating and drinking, the middle-of-the-slope bald man returned from the marketplace. The moment that he walked in through the door, as the beggar was sitting and eating and drinking, the beggar became enraged and he stood up in fury and said, “Hey you impudent churl, when I take you off to the river, you do not stay put! When I take you up to the top of the mountain, you do not stay put there either! Wherever I take you, you won’t stay put!” At this, just as the lady of the house was saying, “Not him! not him!”, but before the woman could explain, the beggar drew his machete and struck the bald man on the crown of the head cleaving his head in two, and so slayed the lord of the house right on his own doorstep.

At the very instant, the beggar ran off in terror and vanished like a terrified goat. The story of the three bald men also ended then and there.

Sample D: Historical Essay

This text is an historical essay on Zh’apdrü Ngawa ’Namege, the father of the Bhutanese nation. The essay was written by late Dr’âsho Rindzi Dôji and was published in the *Künsel* of 26 February 1994 on the occasion of the 400th anniversary celebrations of the Zh’apdrü birthday. The essay appeared in print just days before Dr’âsho himself passed away. A few minor changes have been made in the original text in places where late

Dr'âsho Rindzi Dôji, because of his great erudition, would choose to employ a Chöke phrase rather than a more vernacular Dzongkha expression.

Text D: Traditional Dzongkha

འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ཀྱི་མ་མཚོག་དམ་པ་ ཞབས་རྩུང་དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག།

གྲི་མི་ — དྲག་ཤོས་རིག་འཛིན་དོ་རྗེ།

༄ ཞབས་རྩུང་ དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་ འབྲུག་གི་ རྒྱལ་པོས་ནང་ གཞན་དང་མ་འདྲ་བའི་ ཡོངས་གྲགས་ཅན་ཅིག་ ཨིན་མ་ད་ དེ་ཡང་ ཉེ་མར་ ཚོས་སྲིད་གཉིས་ཀྱི་ དབྱ་ཁྲིད་དམ་པ་འབད་ བཞུགས་པའི་སྐོར་ལེ་ སྲུས་ཞབས་སྐོར་འབད་ ཞུ་སྲོལ་ཡོད་པ་ལེ་ ཞབས་རྩུང་ཁོ་རང་ གཞུགས་ པའི་སྐབས་ཀྱི་ མཛད་བྱ་འདི་ཚུ་ ད་རིས་ནངས་པར་ཡང་ འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ཀྱི་ ཡར་རྒྱས་ཀྱི་ ལེ་ དོན་ཚུ་དང་ འབྲེལ་བ་ སྐོར་འབད་རང་ བྱང་དོ་ཡོད་པ་ ཨིན་པས།

ཞབས་རྩུང་ རིན་པོ་ཆེ་མཚོག་ བོད་དབྱུས་ བྱང་རྒྱབ་གྲིང་ གཞིས་མགར་གྲོང་ལུ་འབད་ ཡབ་ བསྟན་ པའི་ཉིམ་དང་ ཡུམ་ བསོད་ནམས་དཔལ་གྱི་བྱ་ཁྲིད་ ༢ ཀྱི་སྲས་ལུ་ སྤྱི་ལོ་ ༡༥༩༩ རབ་བྱུང་ ༡༠ པའི་ ཤིང་རྩ་ ལྷམ་ ༡ པའི་ཚེས་ ༡༡ ལུ་ ཞལ་ལེ་ སྲུགས་སྐྱེད་དབཅས་པ་འབད་ སྐྱེ་འཁྲུངས་ པའི་ འུལ་ལུ་ ཚོས་བརྒྱད་འཛིན་མི་ ཁོ་རའི་ སྐྱ་ཚོ་གོང་མ་ ཀུན་མཁྲེན་པ་དྲུ་དཀར་པོའི་ སྐྱུ་སྐྱུ་ ཨིན་ལུགས་ཚུ་ ཁ་གསལ་འབད་ ཐོགས་ཆགས་མེད་པར་ གསུངས་གནང་ཅུག།

དེ་བརྒྱུད་ ཞབས་རྩུང་ རིན་པོ་ཆེ་ལུ་ མི་ཕམ་བསྟན་འཛིན་དོ་རྗེ་ ཟེར་ཞུམ་ཨིན་རུང་ སྲུ་རུ་རིན་པོ་ཆེའི་ ལུང་བསྟན་ལེ་ དག་དབང་བདུད་འཛོམས་དོ་རྗེ་དང་ སྐྱ་ཚོ་གོང་མ་ ཀུན་མཁྲེན་པ་དྲུ་དཀར་པོའི་ ལུང་ བསྟན་ལེ་ དག་གི་དབང་པོ་ རྣམ་པར་རྒྱལ་བའི་སྤྱེ་ ཟེར་གསུངས་ཏེ་ ཡོད་པ་ལེ་ དག་དབང་རྣམ་ རྒྱལ་ ཟེར་ཞུ་མི་དེ་ དག་གི་དབང་པོ་ རྣམ་པར་རྒྱལ་བའི་སྤྱེ་ ཟེར་མི་ མདོར་བསྐྱབས་སྐྱུ་མ་ ཨིན་ པས།

ལྷམ་ དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་ མཚོག་གིས་ སྐྱུ་ན་ རྒྱུ་ཀྱ་བསྐྱུང་ལེ་རང་ ཡབ་ བསྟན་པའི་ཉིམ་འི་ སྐྱུ་མདུན་ལེ་ ཤེས་ཡོན་གཟུགས་ནི་ འགོ་བརྩུགས་ཏེ་ དགུང་ལོ་ ༤ བཞེས་པ་ད་ ཨ་རྒྱས་ མི་ཕམ་ ཚོས་ཀྱི་རྒྱལ་པོ་ མཚོག་གིས་ དགོ་བསྟེན་གྱི་ སྐོར་པ་གནང་སྟེ་ འབྲུག་པའི་དགོན་པ་ལུ་ སྐྱུ་ལ་ སྐྱེ་འབད་ མངའ་གསོལ་ ཞུ་ཡོད་པ་ད་ དེ་ལེ་ རིམ་པ་བཞེན་ཏེ་འབད་ སྐྱེ་དང་ ཚོད་མ་ རི་མོ་ གསལ་ སྲུགས་ སྐྱེན་དག་ སྐྱེན་ ལ་སོགས་པ་ ཕྱི་ནང་གི་ ཤེས་བྱའི་རིག་པ་ལུ་ སྐྱུངས་པ་ མཐར་ཕྱིན་མ་ འབད་ མཛད་པའི་ཁར་ བད་དོན་ ཉམས་རྟོགས་ཀྱི་ གནས་ལུ་ཡང་ སྐྱུངས་པ་ མཛད་དེ་ སྐྱུ་ན་

གཞོན་པའི་སྐབས་ལས་རང་ར་ལུང་གྲ་ཚང་ནང་ཨ་རྒྱལ་གྲིས་ཚབ་འབད་དཔལ་ལྷན་འབྲུག་
པ་དཀར་བརྒྱད་ཀྱི་གཏུང་བརྒྱད་མཁན་པོ་མི་རབས་ ༡༥ པ་ལུ་མངའ་གསོལ་ལྷ་ལྷག།

དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་དགུང་གངས་༤ བཞེས་པ་ད་ཨ་རྒྱལ་གཤགས་སོང་པ་ལས་འབྲུག་
ར་ལུང་གྲ་ཚང་གི་གཏུང་བརྒྱད་མཁན་པོ་མི་རབས་ ༡༥ པ་འབད་མངའ་གསོལ་ལྷ་བའི་

སྐབས་ལུ་བོད་ཀྱི་ཚོས་ཕྱོགས་སྐྱེ་ཚབ་མང་རབས་ཅིག་མི་དར་ཕུར་བར་བཅར་ཡོད་པ་མ་ཚད་
འབྲུག་ལས་ཡང་སྐྱེ་ཚབ་འབད་ཚོས་རྗེ་འབྲུག་པ་ཀུན་ལེགས་ཀྱི་སྐྱེ་ཚོ་ཚོ་དབང་བསྟན་འཛིན་
མཚོག་ཕྱོན་ལྷག།

གྲམ་དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་སྡོ་ལྗོངས་ཁ་བཞི་འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་འདི་ནང་ཕྱོན་ཚུལ་གྱི་
སྐོར་ལས་རྣམ་ཐར་ནང་འདྲ་མིན་ལེ་ཤ་ཅིག་བཀོད་དེ་ཡོད་ཅུང་དོམ་གྲུ་རྩོམ་པོ་ཚེའི་ལུང་
བསྟན་དང་དཔལ་ཡེ་ཤེས་མཐོན་པོ་གིས་སྡོ་ཁ་བཞིའི་གཡུལ་ཁར་ཚོས་སྲིད་ཀྱི་བསྟན་པའི་
བདག་པོ་འབད་ཕྱོན་དགོ་པའི་རྒྱུད་བསྐྱེལ་ལྷ་ཡོད་པ་ཨིན་པས།

ཞབས་བྱུང་དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་སྡོ་ལོ་ ༡༥༢༧ ལས་ ༡༥༤༢ ཚུན་ཚོད་བཞུགས་མི་
ཀུན་མཁུན་པ་དྲུ་དཀར་པོའི་སྐུལ་སྐྱེ་ཨིན་པའི་དོས་འཛིན་བྱུང་ཞིན་མ་ལས་རྩུར་སྐྱེ་ཚོའི་གནས་
སྟངས་དེ་བསྐྱར་བཅོས་སོང་སྟེ་སྡོ་མོན་ཁ་བཞིའི་འགོ་དོན་མཛད་ཚུགས་པ་འབད་ཡེ་མོང་པ་
ད་དེ་ཡང་ཀུན་མཁུན་པ་དྲུ་དཀར་པོ་མཚོག་སྡོ་ལོ་ ༡༧༦༡ ལས་ ༡༨༡༡ ཚུན་ཚོད་བཞུགས་མི་
འབྲུག་པ་དཀར་བརྒྱད་པའི་ཚོས་ལུགས་གཞིས་བཅུགས་གནང་མི་འགོ་མཐོན་གཅོང་པ་རྒྱ་
རས་ཡེ་ཤེས་རྗེ་མཚོག་གི་སྐུལ་སྐྱེ་ཨིན་པས།

ཞབས་བྱུང་དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་ཀུན་མཁུན་པ་དྲུ་དཀར་པོའི་སྐུལ་སྐྱེ་འབྲུལ་མེད་ཨིན་
པའི་དོས་འཛིན་བྱུང་མ་དང་ཞབས་བྱུང་ལུ་མ་རངས་མི་བོད་ཀྱི་རྒྱལ་པོ་གཅོང་གི་སྡེ་སྲིད་བསྟན་
སྟང་དབང་པོའི་རྒྱབ་སྐྱོར་ཡོད་མི་དཔག་བསམ་དབང་པོ་བྱུང་ཡོད་པ་ལས་བསྟན་སྟང་དབང་པོའི་
ལས་ཕུན་ཚོགས་རྣམ་རྒྱལ་སྡེ་སྲིད་ཀྱི་མི་ཁར་སྡོད་ཞིན་མ་ལས་རྩུར་བོད་ཀྱི་རྒྱལ་པོ་དང་ཞབས་
བྱུང་གཉིས་ཀྱི་བར་ན་མཐུན་ལས་ཉེ་མ་པ་ཡང་མར་ཉམས་ཡེ་མོང་པ་ལས་གཅོང་སྡེ་སྲིད་
ཕུན་ཚོགས་རྣམ་རྒྱལ་གྲིས་འགོ་མཐོན་གཅོང་པ་རྒྱ་རས་ཀྱི་སྐུའི་སྐུལ་ཚོགས་དང་པ་ལས་
འབྲུངས་མི་ར་ལུང་གི་ནང་རྟེན་གཙོ་ཅན་རང་བྱུང་ཁར་ས་པ་ཞི་འདི་ཁོ་ལུ་ཕྱིས་སྡོད་དགོ་པ་འབད་
སྐབས་མ་ཚད་གལ་སྲིད་དེ་སྡེ་ཕྱིས་སྡོད་འབད་མ་བཏུབ་པ་ཅིན་བདེ་རྟོག་རྟོ་དང་རྒྱིད་རྟོང་རྟོ་འབད་
ཅུ་ལས་རང་མི་བཞག་ཟེར་ཉེ་བཟད་ཡི་གུ་སྡོད་ཅུང་གྲམ་དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་ལུ་
ཕྱིས་སྡོད་མཛད་ནི་གི་ཐུགས་འདོད་མེད་པར་ཡིག་ལན་གནང་པའི་ནང་གསལ་རང་བྱུང་ཁར་
ས་པ་ཞི་འདི་རྒྱ་ཚེམ་ནམ་མཁའ་བཟུམ་ཅིག་དང་རྒྱ་རྒྱུད་ཀུ་ཡུངས་འབྲུ་བཟུམ་ཅིག་ལས་

མེད་ནི་དེ་གིས་ ག་ཏེ་ཡོད་པ་ ཞིན་ན་ཡང་ མ་ཤེས་པ་མ་ཚད་ ག་དེ་མ་ཅིག་འབད་ ད་དང་གཅིག་
ལར་ ཡོད་རུང་ རྩོད་ལུ་བྱིན་ནི་གི་ རྣམས་འདོད་ མེད་པ་ལས་ རྩོད་རེ་ རྒྱལ་ཁབ་ཀྱི་ ཚོད་ མ་
བཟུང་པ་ཅིན་ རེད་ཀྱི་ ལྷ་ཚང་རྒྱུད་ཀྱི་ དེ་གིས་ཡང་ ཚོད་ བཟུང་ནི་འདི་ ལཱ་ཁག་འོང་བེར་ བཀོད་
གནང་ལུག།

དེ་ལས་ ཞབས་རྒྱུ་ སག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་ མཚོག་དང་ གཅོང་གི་སྡེ་སྲིད་ སུན་ཚོགས་རྣམ་རྒྱལ་
༢ ཀྱི་བརན་ རྣམས་མ་མཐུན་སྡེ་སྲིད་ འབྲུང་སོང་ནི་ དེ་གིས་ རྣམ་ ཞབས་རྒྱུ་མཚོག་
ཁ་བཞི་འབྲུག་ལུ་ འབྲོན་དགོ་པའི་ རྣམས་མཚན་བཟང་པོ་ མང་རབས་ཅིག་ རྒྱུང་མ་ལས་ སྲོལ་
གཅིག་འབད་མ་ད་ འབྲུག་ལས་ མི་ག་ཡང་ མ་སྡོད་དེ་འབད་རུང་ རྣམ་ ཁོ་རའི་རྒྱུར་ཁར་ རེད་
ཚག་པ་གཅིག་ རྡོད་ཡོད་པ་ད་ ཚོར་གཅིག་འབད་མ་ད་ དཔལ་ཡོ་ཤེས་མགོན་པོ་གིས་ རྡོ་མོན་ཁ་
བཞི་འི་ རྒྱལ་ཁབ་འདི་ ཁོ་རའི་ རྣམས་མཐིལ་འགྲུར་ བསྐྱལ་ཏེ་ རྒྱ་མའི་ འདུལ་བྱའི་ ས་ཞིང་འབད་
སྲུལ་ལུག།

གཟིམས་ལམ་ཅིག་ནང་ ལས་མགོན་ བྱ་རོག་ག་དོང་ཅན་གྱི་ བད་མཚོན་ལུ་ ཞོ་རོག་གཅིག་ ཁོ་
གི་ རིང་བདའ་སྡེ་ རྡོ་ཕྱོགས་ ཁ་སྲུག་ལུ་ རྩོན་བྱོན་མ་ གཟིམས་པ་ལས་ རྣམས་དང་རྟེན་འབྲེལ་ ག་
ཅི་ལས་འབད་རུང་ སག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་ རྡོ་མོན་ཁ་བཞི་ལུ་ འབྲོན་དོན་ མཚན་པར་ འབྲོན་
པ་ཅིན་ ག་ཅི་དེ་ཅིག་ ལེགས་ཤོམ་འོང་ནི་གི་ བད་མཚོན་ རྡོ་ཕྱོགས་ཡོད་པ་ཞིན་པས།

གནད་དོན་ དེ་ལུ་བརྟེན་ཏེ་ མགར་ས་རྫོང་ཁག་ལས་ འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ན་ལུ་ ཡོངས་གྲགས་ཅན་
དགོན་འོམ་མཚོ་ རྒྱ་མ་གིས་ རྡོ་མོན་ཁ་བཞི་འི་ ཚོས་སྲིད་གཉིས་ཀྱི་ དབུ་ཁྲིད་ མཚན་དེ་གི་དོན་
ལས་ རྣམ་ ཞབས་རྒྱུ་མཚོག་ རྡོ་ཕྱོང་མ་ལུ་ འབྲོན་དགོ་པ་འབད་ མགྲོན་བད་ སུལ་མ་བཞིན་དུ་
ཞབས་རྒྱུ་གིས་ཡང་ ཞལ་བཞེས་ མཚན་པ་ལས་ འོམ་མཚོ་རྒྱ་མ་གིས་ དམག་སྡེ་ རྒྱུད་ཀྱི་ཅིག་
དང་ རྣམས་ཏེ་ བོད་ལུ་ ཞབས་རྒྱུ་ གནད་འདྲེན་ཞུ་བར་ བཅར་ལུག།

སྤྱི་ལོ་ ༡༦༧༦ རབ་བྱུང་ ༡༠ པའི་ མི་འབྲུག་ལོར་ དགུང་ལོ་ ༢༢ བཞེས་པ་ད་ ཞབས་རྒྱུ་
མཚོག་ འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ནང་ ཚིབས་ཁ་ རྡོ་ཕྱོང་མར་ བསྐྱུར་གནང་མ་དང་ གཅིག་ཁར་ དེ་སོ་
ནངས་པར་ རྒྱུངས་ན་རྫོང་གི་ ནང་རྟེན་ རབ་བྱུང་ཁར་ས་པ་འི་གིས་ གཅོས་པའི་ ནང་རྟེན་ རྒྱུད་པར་
དུ་འཕགས་པ་ མང་རབས་ཅིག་ བསྐྱུར་ཏེ་ མགར་ས་ ལུ་ཕེབས་ད་ ས་གནས་དེ་ཁོའི་ ཡོངས་
གྲགས་ཅན་གྱི་ བཟུང་ཚོང་འབྲུས་མི་རྒྱ་གིས་ ཕེབས་བསུ་ཞུ་སྡེ་ དབང་ཞུ་མ་ཚད་ དགོན་གྱི་ མི་
མེར་རྫོང་དང་ རྒྱུག་པོ་ རྡོ་དབང་ཚོ་རིང་གིས་ མགར་སར་ བཞུགས་རིང་ལུ་ ཞབས་རྟོག་ སུན་སུམ་
ཚོགས་རྟོག་ཏེ་འབད་ ཞུ་ལུག།

དེ་ལས་ ལྷན་ཞབས་རྒྱུ་མཚོག་ ཐེད་དང་ འཕྲིན་ལས་སྐྱད་ བརྒྱད་དེ་ ཐིམ་ཕུག་ལུང་མའི་ བྱང་
ཕྱོགས་ ས་ཁོངས་ སྤང་རི་ཟམ་མ་ལུ་ ཕུག་ཐེབས་གནང་མ་ད་ བ་ཚོ་འབྲུག་སྒྲོམ་ཞིག་པོའི་ སྐུལ་
སྐྱེ་ ཚོ་དབང་བསྟན་འཛིན་གྱིས་ ཐེབས་བསུ་སྒྲོམ་འབད་ ཞུ་ཞུག།

དེ་ལས་ ལམ་ཁ་ལུ་ བར་ཚད་ ག་ནི་ཡང་མེད་པར་ ལེགས་ཤོམ་འབད་ ལྷོ་མོན་ལུ་ ཐེབས་ཚུགས་
མི་དེ་ལུ་ བཀའ་རྒྱུན་ དུན་གསོ་འབད་ བདེ་ཚེན་ཕུག་ལུ་ དཔལ་ཡེ་ཤེས་མགོན་པོ་དང་ ལས་མགོན་
སྡེ་བརྒྱད་ལུ་ གསོལ་ཁ་ཕུལ་འབད་ དུས་མོ་ལ་དང་ འབྲས་ལ་བརྒྱད་དེ་ སྤྲོ་རོ་ལུང་མའི་ལྷོ་བ་ ཚོང་
འདུས་ལུ་ སྡོན་ཕྱོན་སྐྱམ་ དག་དབང་ཚོས་རྒྱལ་གྱི་ གདན་ས་ འབྲུག་ཚོས་ལྗིང་ ལྷ་ཁང་ནང་ ཕྱོན་
གནང་ཞུག།

ཞབས་རྒྱུ་ དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་ མཁས་གྲུབ་ དབུ་མིད་གྱི་ མཚན་སྟན་པ་ འབྲུག་རྒྱལ་
ཁབ་ནང་ དར་བྱུང་བྱུང་མ་ལས་ དད་ལྷན་གྱི་ སློབ་མ་ མང་རབས་ བྱུང་ནི་དེ་གིས་ ཡོངས་གྲགས་
ཅན་གྱི་ འབྲུག་མི་ གཙོ་པོ་ བྱང་ཕྱོགས་ ཁ་ཕུག་ལས་ འོབ་མཚོ་སྐྱམ་ བ་ཚོ་འབྲུག་སྒྲོམ་ཞིག་པོ་
དང་ འབྲུག་པ་ཀུན་ལེགས་གྱི་ སྤྲུལ་བརྒྱད་ སྤྲོ་དང་ ཐིམ་ཕུག་ སྤྲུངས་ཐང་ཁ་ དབང་འདུས་མོ་
བྲང་ལུ་ བཞུགས་མི་ཚུ་དང་ ལྷོ་ཕྱོགས་ ཁ་ཕུག་ལས་ སྐྱུ་རུའི་གཏུང་ཚུ་ ག་ར་ ཞབས་རྒྱུ་ རིན་
པོ་ཚེའི་ རྗེས་འབྲངས་ལུ་ རྒྱུར་ཡོད་པ་བཞིན་དུ་ ས་གནས་ ཁག་སོ་སོ་ལུ་ ཚིབས་བསྐྱེད་གནང་སྟེ་
གང་ལ་གང་འདུལ་གྱི་ ཚོས་དང་ དབང་ལུང་ཚུ་ གནང་པ་ལུ་བརྟེན་ཏེ་ མི་སེར་ ཡོངས་ལས་ ཡིད་
ཚེས་གྱི་ དད་པ་དང་ དག་སྦྲུང་ སློམ་ཡོད་པ་མ་ཚད་ རྒྱབ་བྱ་ལས་ དར་བྱུག་རྒྱལ་མཚན་ བརྒྱད་དེ་
ཀུཚ་བི་རྩེར་ གྱི་རྒྱལ་པོ་ པེམ་ན་ར་ཡན་དང་ གཅིག་ཁར་ཡང་ ཐུགས་མཐུན་ བྱུང་མ་ལས་ རྒྱལ་པོ་
དེ་གིས་ མཚོང་མཐུན་གྱི་ བརྒྱུ་མཚན་ལུ་ གསེར་དང་ དདུལ་ཆས་ སྤྲང་མ་ཚེའི་ཚེབ་གིས་ གཙོས་
པའི་ རས་ཟོང་གི་ དོས་ཆས་ མང་རབས་ཅིག་ཡང་ ཕུལ་ཞུག།

པོར་ཀུ་གུལ་ལས་ ཡེ་ཤུའི་སྐྱམ་ བ་དར་ ཨེའི་ཀེ་བྱ་འོང་ཀ་སེ་ལ་ད་ གཞོ་ཐ་འོང་ཀ་ར་རུལ་ 2
ཀྱིས་ སྐྱེ་ལོ་ 1622 ཀྱི་ལོར་ འབྲུག་ལུ་ བལྷ་སྐྱོར་འབད་མི་དེ་ ཡོ་ཤོབ་གྱི་མི་ འགོ་དང་པ་
ཨིན་མ་ལས་ ཁོང་གཉིས་ཀྱིས་ ཞབས་རྒྱུ་ དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་ ཚོས་སྲིད་གཉིས་གྱི་
རྒྱལ་པོ་ཨིན་མ་འབད་ བཀོད་ཡོད་པ་ད་ བ་དར་ ཀ་སེ་ལ་གིས་ བྲིས་ཚོར་ཅིག་ནང་ བཀོད་དོ་བཟུམ་
འབད་བ་ཅིན་ ཚོས་རྒྱལ་ ཁོ་རའི་ མི་སེར་ཚུ་གིས་ ཚོས་དང་ འཛིག་རྟེན་གྱི་བྱ་བ་ ག་ཅི་རང་འབད་
རུང་ ཁོང་རའི་ སློ་འདོད་བཞིན་དུ་ འབད་ནི་ཨིན་མ་མ་ཚད་ དབང་ལུགས་གྱི་ སློལ་ས་ མི་སེར་
ཚུ་ བྱ་བ་ འདི་དང་དེ་ འབད་དགོ་པའི་ བཀའ་རྒྱ་གནང་ནི་ མེད་པ་མ་ཚད་ དཔྱ་ཁབ་གྱི་ རིགས་
ཚུ་ཡང་ མི་སེར་ཚུ་གིས་ ག་ཕུལ་མི་དེ་གིས་ མ་བདུབ་ མེད་པའི་ཁར་ མི་སེར་ ཕུང་དོག་ 1
ཡང་ སེམས་པམ་མ་བཅུག་པར་ ལཱ་འདི་ཚུ་ རང་དབང་གི་ སློལ་ས་འབད་ འབད་ནི་ཨིན་པས་
ཟེར་ བཀོད་ཡོད་པ་ད་ རྒྱལ་པོ་ཁོ་རང་གིས་ ད་བཅས་ལུ་ ཚོར་ལེ་ཤ་ཅིག་རང་ གསུངས་མའི་ རང་

གསལ་ ལྷམ་ལོ་འའི་ དགོསློང་ཚུ་གིས་ཡང་ ལོང་འའི་ ལྷོ་འདོད་ལྟ་རུ་ འབད་མ་ཡིན་ཟེར་ ཡིན་
པས།

གཙང་གི་སྡེ་སྲིད་ ལུ་ཚོགས་རྣམ་རྒྱལ་གིས་ ཞབས་རྒྱུ་གི་ མཚོན་གྱི་ ལྷན་གྲགས་འདི་ཚུ་ གོ་མ་
ལས་ ད་རྒྱལ་ ལྷག་པར་རུ་ ལངས་ཏེ་ ཞབས་རྒྱུ་ དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་ བཤོད་ནི་དང་ ལྷོ་
མོན་ལ་བཞེ་ ལོ་གི་འོག་ལུ་ བཅུ་གས་ཅི་གི་དོན་ལས་ དམག་ལུ་མཁས་མི་ དམག་དཔོན་ ལ་དགུ་
ནས་ ཟེར་མི་དང་ བོད་དམག་ རྒྱ་སློམ་འབད་ བཏང་སྟེ་ དེ་བསྐྱེད་ བོད་དམག་ཚུ་གིས་ འབྲུག་ཚེས་
ལྷིང་དེ་ ཚོར་གཅིག་ མཐའ་བསྐྱོར་ཏེ་ འབད་རུང་ མཐའ་མཚུག་ཁར་ ལྷོ་དཔ་ད་ ལྷ་འོ་ བར་བསྐྱོར་
མཚོ་རྒྱལ་དང་ མང་ མཚོ་ཚེན་བརྒྱད་པའི་ དམག་མི་ དཔལ་མཛེངས་པ་ཚུ་གིས་ བོད་དམག་ པམ་
བཏང་མ་ལས་ དམག་དཔོན་ ལ་དགུ་ནས་ཡང་ དམར་བསད་ འབད་ལུག།

གཙང་སྡེ་སྲིད་ཀྱི་ དམག་ པམ་ཞིན་མ་ལས་ ཚོས་ཇེ་ འབྲུག་པ་ཀུན་ལེགས་ཀྱི་ དཔོན་སྲས་ ཚོ་
དབང་བསྟན་འཛིན་ མཚོག་གིས་ ལྷམ་ཞབས་རྒྱུ་ མཚོན་བརྗེ་ ལུ་སྟེ་ ཏཱ་མཐོ་ལྷ་ཁང་གིས་ གཙོས་
པའི་ གཞིས་ལོར་ ཚམས་ཉམ་ ལུ་འབད་ལུ་ ལྷོ་ལོ་ ༡༦༡༩ གི་ལོར་ གཙང་སྡེ་སྲིད་ ལུ་
ཚོགས་རྣམ་རྒྱལ་དེ་ འབྲུག་ནད་ཀྱིས་འབད་ ཚོ་ལས་འདས་པའི་ ལོ་རྒྱུས་ གསལ་ནམ་དང་འབྲེལ་
ཏཱ་མཐོ་ལོ་ འབྲུག་ལུ་ཞབས་རྒྱུ་ལོ་རུང་ ལྷུ་ལ་པ་གནང་སར་ ས་ཡོམས་ རྒྱལ་ཏེ་འབད་རུང་
གནོད་སྦྱོན་ ག་ནི་ཡང་ མ་བྱུང་མ་ལས་ཚུར་ འགོ་དོན་ རྒྱ་སློམ་འབད་ དར་བྱལ་མོང་སྟེ་ དཔལ་
ལུན་འབྲུག་པ་ ལྷོ་གས་ལས་རྣམ་པར་རྒྱལ་བའི་ བརྟམས་མཚོན་ལུ་ ད་བཅུ་རྒྱལ་ གསལ་ས་མི་དེ་
ལྷམ་ལོ་འའི་ འབྲུག་མཁའ་འགུར་ དཔལ་བཞོ་ གནང་ལུག།

སྤྱི་ལོ་ ༡༦༡༩ གི་ ལོ་མཚུག་ལུ་ ཡབ་ བསྟན་པའི་ཉི་མའི་ གཤམས་པའི་ ལོ་རྒྱུས་ གསལ་ཏེ་ ཏཱ་
མཐོ་ལོ་ འབྲུག་ལུ་ ལྷུ་ལ་པ་གནང་སར་ ཡབ་ཀྱི་སྐུ་ལུང་ བོད་ལས་ གནང་འདྲིན་ལུ་སྟེ་ མི་མཚོང་
ལུ་ཅི་གི་ ག་སྤྱི་ག་མཛེད་གནང་ ཡོད་པ་ད་ ལྷོ་ལོ་ ༡༦༢༠ རབ་བྱུང་ ༡༠ པའི་ ས་སྟེལ་ ལྷམ་
༥ པའི་ ཚོས་ ༡༠ ལུ་ གཟའ་སྐར་ དགོ་བའི་ཉི་མའར་ ལྷགས་མི་ལང་གི་ གནང་ས་བཏང་སྟེ་
ནང་རྟེན་འབད་ ཡབ་ཇེ་ བསྟན་པའི་ཉི་མའི་ ལྷུ་གཏུང་ རིང་བསྟེལ་བཞུགས་ས་ དེལ་གྱི་ མཚོང་
རྟེན་གཅིག་ ལོ་འོ་ ལྷོ་དང་ ༢ ཀྱི་ རང་འཁོད་ལུ་ བཞེངས་གནང་འབད་ ཞབས་རྒྱུ་ལོ་འའི་ ལྷོ་བ་
དཔོན་ མཁས་གྲུབ་ ལྷོ་དབང་སློ་གོས་ གནང་འདྲིན་ལུ་སྟེ་ ལྷ་ཁང་དེ་ནང་ ཞལ་གངས་ ༣༠ འབད་
མི་ དགོསློང་གི་སྡེ་ འགོ་དང་པ་ བཅུ་གས་གནང་མ་ལས་ཚུར་ འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་འདི་ནང་ ལྷ་ཚོང་
དང་ རབ་སྟེ་ཚུ་ རིམ་པ་བཞེན་རུ་འབད་ ལྷོ་ཡོད་པ་ ཡིན་པས།

ཞབས་རྒྱུ་ རིན་པོ་ཚེ་མཚོག་གིས་ ལྷོ་ལ་བཞེན་ རྒྱལ་ཁབ་འདི་ནང་ འབྲུག་པ་དཀར་བརྒྱད་པའི་
ཚོས་བརྒྱད་ གཞིས་བཅུ་གས་ གནང་མ་ད་ ཚོས་ཀྱི་དབུ་ཁྲིད་ གཞན་ ལྷ་པ་དང་ གནས་རྟིང་པ་

འབའ་ར་པ་ ཀ་ཐོག་པ་ ལྷགས་ཟམ་པ་ཚུ་ འབད་ཨ་ད་ ལྷམ་ལག་ ༥ གིས་ ཞབས་རྩུང་ རིན་པོ་
 ཚེ་གིས་ ལོང་ལུ་ འཛིགས་སྐྱལ་ རྟོན་མས་ཟེར་ སྤྱི་ལོ་ ༡༦༢༩ ལུ་ ལྷམ་ལག་ ༥ པརྟོ་མས་ཞིན་མ་
 ལས་ ཞབས་རྩུང་ རིན་པོ་ཚེ་ སྤོན་མོ་དོ་མ་ལར་ཚོང་ གསང་སྤྱགས་ཟབ་དོན་ སོ་བུང་ནང་ བཞུགས་པ་
 ད་ དམག་རྒྱབ་པར་ འོངས་ཏེ་ འཐབ་འཛིང་འབད་ཨ་ད་ ཐིམ་སྤུག་ ཨང་གྲང་མ་ལུང་ལས་ ཨིན་མི་
 འགོ་དཔོན་གཙོ་བོ་ ལྷམ་ དཔལ་ལྷན་དེ་ དམག་འཛིང་ནང་ འི་རྒྱུན་ བྱུང་ཡོད་རུང་ ལྷམ་ ལག་ལྷ་
 གི་ དམག་དེ་ མཇུག་བསྟུ་ མ་ཚུགས་པ་ལས་ ཞབས་རྩུང་དང་ བོད་ཀྱི་རྒྱལ་པོ་ གཙོ་བོ་སྤེ་སྤིད་ ཚུ་
 གི་བར་ན་ མ་འགྲིགས་པར་ ཡོད་ནི་དེ་གིས་ ལྷམ་ ལག་ལྷ་གིས་ སྤུན་ཚོགས་རྣམ་རྒྱལ་གྱི་ སྤམ་
 གཙོ་བོ་སྤེ་སྤིད་ ཀམ་བསྟན་སྦྱོང་དབང་པོ་ལུ་ རྒྱབ་སྦྱོར་ལྷན་ མཇུག་སྤྱིགས་ དམག་མི་ཚུ་གིས་ ས་
 གནས་ལག་ ༤ ལས་ དུས་གཅིག་ལུ་ དམག་ ཐོན་ཏེ་འབད་རུང་ མཐའ་མཇུག་ལར་ དམག་དཔོན་
 མང་རབས་ཅིག་ འཛིན་བཟུང་ འབད་མཚེས་ནི་དེ་གིས་ དམག་ གར་ ལོག་བོད་ལུ་ འགྲོ་དགོ་པ་
 ཐལ་ཡོད་པ་ ཨིན་པས།

སྤྱི་རྒྱལ་ལས་ ལན་གངས་ མང་རབས་ཅིག་ གཙོ་བོ་ བཀའ་མི་དང་ རང་ན་ལས་ཡང་ དོ་ལོག་གི་
 བྱ་བ་རན་པ་ བརྩམས་མི་ ལེ་ཤ་ཅིག་ ཐོན་ནི་དེ་གིས་ ཚོས་སྤྱིགས་ཀྱི་ ཤེས་ཡོན་ལྷན་སི་དང་ སྤིད་
 སྦྱོང་གི་ བྱལ་ལུ་མཛོད་སི་ སའི་ཚགས་ཚུལ་ བཙན་ཏོག་ཏེ་འབད་ ཡོད་སི་ཚུ་འགྱུར་ རྫོང་གཞི་རྒྱབ་
 བོ་ འགོ་བརྩམས་པ་ལས་ སྤུངས་ཐང་ལ་དང་ དབང་འདུས་པོ་བུང་གི་ རྫོང་དེ་ སྤྱི་ལོ་ ༡༦༣༧ དང་
 ༡༦༣༩ ལུ་ རིམ་པ་བཞེན་ཏེ་འབད་ བཞེངས་ཏེ་ དུམ་ཏེ་ཅིག་ མཇུག་བསྟུ་ མ་ཚུགས་པའི་ བར་ན་
 ལྷམ་ ལག་ལྷ་གིས་ སྤེ་སྤིད་ ཀམ་བསྟན་སྦྱོང་དབང་པོ་ལུ་ རན་བསྐྱུལ་གྱི་ ཐོག་ལས་ སྤུངས་ཐང་
 ལ་ལུ་འབད་ དམག་ཐངས་ ༩ པ་ བྱུང་རུང་ ལྷམ་ ལག་ལྷ་དང་ བོད་དམག་ རྒྱབ་སྦྱོར་འབད་བར་
 འོང་མི་འདི་ཚུ་ གར་ མམ་བཏང་ནི་དེ་གིས་ ཞབས་རྩུང་ དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་ལུ་ འབྲུག་
 རྒྱལ་ལབ་ནང་ ཚེམ་ཐོའི་ དབང་ཚད་ཡོད་པ་ གཙོ་བོ་སྤེ་སྤིད་ཀྱིས་ ཏ་ལོ་ལུག།

ཞབས་རྩུང་ དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་གྱི་ མཚོན་སྟེན་གྱི་ བ་དན་ རྩམ་ཚེ་རྒྱལ་ལབ་ ཚམ་ཉམ་ལུ་
 རྒྱབ་ལས་ ཀུཚ་བི་རུར་དང་ རེ་སྤུལ་ ཐག་རིང་ ལ་དུགས་ཀྱི་ རྒྱལ་པོ་ཚུ་གིས་ འབྲུག་རྒྱལ་ལབ་
 དང་གཅིག་ལར་ མཇུག་ལམ་ བཟོ་ནི་གི་ ལོ་སྐབས་ འཚོལ་ཏེ་འོང་མ་ལས་ ལ་དུགས་རྒྱལ་པོ་
 གིས་ བོད་ ལུབ་སྤྱིགས་ལ་བྱུག་ལུ་ ལོ་རའི་ མངའ་ལོངས་ཀྱི་ གཡུལ་མང་རབས་ཅིག་ སྤུལ་མི་
 དེ་ སྤྱི་ལོ་ ༡༧༥༩ གི་ལོར་ རྒྱ་ནག་གི་འོག་ལུ་ མ་ཚུད་ཚུན་ཚོང་ འབྲུག་གི་ དབང་ཚའི་འོག་ལུ་
 རྫོད་ལུག།

དེ་ལས་ རེ་སྤུལ་གྱི་ རྒྱལ་རབས་ ༥ པ་ རུམ་ལུ་གིས་ གཙོ་བོ་པའི་ བརྒྱུད་འཛིན་གྱི་ རྒྱལ་པོ་ཚུ་
 གིས་ ཞབས་རྩུང་ལས་ ཚོས་ ལྷ་ནི་དེ་གིས་ ལྷམ་ དམ་ཚོས་པ་ད་དཀར་མཚོག་ རེ་སྤུལ་ རྒྱལ་པོའི་

པོ་བྱང་ནང་སློབ་དཔོན་འབད་ ཉ་ལམ་ ལོ་ངོ་ ༢༠ དེ་ཅིག་ བཞུགས་ཡོད་པ་ད་ ལུལ་ལས་ འབྲུག་གི་ རྗེ་མཁའ་ གྲི་རབས་ ༣ པ་ མཛོད་ཅུག།

དུས་དེ་ལས་ཚུར་ རིམ་པ་བཞེན་དུ་འབད་ འབྲུག་གི་ སློབ་དཔོན་ ༢༢ དེ་ཅིག་གིས་ ཚོས་ཕྱོགས་གི་ བྱ་བ་ལུ་ སློབ་དཔོན་ མཛོད་པའི་ ཡོན་འབད་ བོར་ཁའི་ རྒྱལ་པོ་ཚུ་གིས་ཡང་ གུ་མཚན་སུ་འི་ ཡོངས་གྲགས་ཅན་གྱི་ གནས་ འཕགས་པ་ཤིང་ཀུན་དང་ བེ་ལུལ་ བྱང་ཤར་ ཅན་གར་ཐའི་གིས་ གཙོས་པའི་ ས་གནས་ཁག་ མང་རབས་ཅིག་ འབྲུག་གཞུང་ལུ་ ལུལ་ཨ་ལས་ ས་གནས་དེ་ཚུ་འི་ ཅན་ ལྷ་ཁང་ ལེ་ཤ་ཅིག་ བཞེངས་ཏེ་ འབྲུག་གཞུང་གིས་ ཆབ་སྲིད་ ཐེང་ལ་ལུ་ བསྐྱེད་སྤོངས་ཡོད་པ་ ཡིན་པས།

ཞབས་དྲུང་ རིན་པོ་ཆེ་གིས་ འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ གཅིག་བསྐྱེད་གི་ ཐོག་ དབུ་མིད་ མཛོད་ནི་གི་ ཞལ་བཞེས་ མཛོད་ཞེན་མ་ལས་ཚུར་ འབྲུག་པ་དཀར་བརྒྱད་པའི་ ཚོས་ཀྱི་མིང་ མི་དང་ རྒྱལ་ཁབ་ ལུ་ ཆགས་ཏེ་ མི་ལུ་ འབྲུག་པ་དང་ རྒྱལ་ཁབ་ལུ་ འབྲུག་ལུལ་ཟེར་ བཏགས་གནང་ཞེ་ གཞུང་ བཙོ་བོ་ སྤངས་ཐང་ བདེ་བ་ཆེན་པོ་འི་ པོ་བྱང་ནང་ གཞེས་བཙུགས་ གནང་པའི་ཁར་ ཁ་བཞེད་ ཕྱོགས་མཚམས་ སྤང་མི་འབད་ རྫོང་དཔོན་ཚུ་ བསྐྱོས་ཡོད་པ་བཞེན་དུ་ རྫོང་དཔོན་ དེ་ཚུ་གིས་ཡང་ ཐང་པ་ཚོག་ འགྲུབ་བཀའ་ཏེ་ ཕྱག་སྲིད་ ཞུ་ཡོད་པ་ད་ དེ་ཡང་ མཁའ་སྲིད་དང་ མེ་རག་སག་སྲིད་ གཤུང་བསམ་ ཤར་བྱང་ཕྱོགས་ ས་མཚམས་ སྤང་མི་ རྫོང་དཔོན་དང་ ལྷོ་མཚམས་ ཏུ་ཨར་མི་དང་ ཤར་ལྷོ་མང་འཕྲེ་འི་ རྫོང་དཔོན་ཚུ་ རིམ་པ་བཞེན་དུ་འབད་ བསྐྱོས་གནང་ཅུག།

རྒྱལ་ཁབ་ཀྱི་ ཆབ་སྲིད་ བསྐྱེད་སྤོངས་ནི་དང་ ཕྱི་འོ་དགྲ་ལས་ སྤང་ཐབས་འབད་ནི་ལུ་ ཞབས་དྲུང་གིས་ རྫོང་གཞེས་ མང་རབས་ཅིག་ བཞེངས་གནང་མི་ཚུ་ཡང་ དང་པ་རང་ སྤྱི་ལོ་ ༡༦༢༩ ལུ་ སེམས་ རྟོགས་ཁའི་རྫོང་དང་ ༡༦༣༢ དང་ ༡༦༣༤ ལོ་ སྤངས་ན་ཁ་དང་ དབང་འདུས་པོ་བྱང་གི་ རྫོང་ བཞེངས་ནི་ འགོ་བཙུགས་པ་ མ་ཚད་ ༡༦༤༡ གི་ལོ་ བཀྲ་ཤིས་ཚེས་རྫོང་ བཞེངས་ནི་ འགོ་ བཙུགས་ཅུག།

དེ་ལས་ སྤྱི་ལོ་ ༡༦༤༦ དང་ ༡༦༤༩ གི་བར་ན་ མགར་ས་དང་ སྤིང་གཞི་ སྤོ་རོ་འབྲུག་རྒྱལ་ ༣ ལུ་ བཙོན་རྫོང་ བཞེངས་དགོ་པའི་ རྒྱ་མཚན་གཙོ་བོ་རང་ བོད་ སློག་པའི་དམག་ བཀག་ཐབས་ ལུ་ ཡིན་མ་ལས་ སྤྱི་ལོ་ ༡༦༤༦ ལས་ ༡༦༥༡ གི་རིང་ལུ་ ལུགས་དམ་ལུ་ མ་བཞུགས་ ཚུན་ ཚོད་ཀྱི་ བར་ན་ རྫོང་གཞེན་ཡང་ ཀྲོང་གསར་རྫོང་དང་ རིན་སྤུང་རྫོང་ རྒྱལ་རྫོང་ དར་དཀར་རྫོང་ བྱ་ དཀར་རྫོང་ ལུན་ཅེ་རྫོང་ གཞལ་སྤང་རྫོང་ བཀྲ་ཤིས་སྤང་རྫོང་ཚུ་ རིམ་པ་བཞེན་དུ་འབད་ བཞེངས་ གནང་ཅུག།

སྤྱི་ལོ་ ༡༦༤༡ གི་ལོ་ གཙང་སྤེ་སྲིད་ཀྱི་ དབང་ཚད་དེ་ དགོ་ལུགས་པའི་ ཚོས་བརྒྱད་འཛིན་མི་ བོང་ས་ལུ་པའི་ འོག་ལུ་ རྫོང་སོང་སྤེ་འབད་རུང་ གཙང་སྤེ་སྲིད་ བཟུམ་འབད་རང་ བོད་ཀྱི་ དབང་

འཛིན་གསལ་མཚོ་གིས་ཡང་ ལྷོ་ཕྱོགས་སྟོབས་ལྷན་ འབྲུག་པའི་ རྒྱལ་ཁབ་འདི་ལུ་ བཟོད་མ་
ཚུགས་པར་ སྤྱི་ལོ་ ༡༩༥༥ གི་ལོ་ བོད་སྟོན་པའི་དམག་ བསྐོམ་སྟེ་ ལྷོ་བྲག་ བརྒྱུད་ཞིན་མ་ལས་
འབྲུག་བུམ་ཐང་ལུ་ དམག་འཛིན་ འབད་མ་ད་ བོད་སྟོན་པའི་དམག་ བམ་བཏང་མ་ལས་ འབྲུག་
དམག་ཚུ་གིས་ བོ་མཚོ་ན་གྱིས་ གཙོས་པའི་ དམག་ཆས་ཀྱི་རིགས་ མང་རབས་ཅིག་ འཕྱོག་
ཡོད་པ་ ཡིན་པས།

རྒྱལ་ཁབ་རྒྱུད་ཀྱི་ འབྲུག་ཡུལ་ འདི་བརྒྱུམ་མ་ལུ་ བོད་ཀྱི་ རྒྱལ་པོ་ཚུ་གིས་ དབྲུང་ ལངས་མ་ལུ་
བརྟེན་ཏེ་ འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་འདི་ ཐེག་ཚེན་ རྣང་པའི་གཞི་རྟེན་ བོད་དང་ ཅོག་འབྲེན་པ་ཡིན་ཅུང་ རང་
ལུགས་ཀྱི་ བྱང་ཚོས་ གཞན་དང་མ་འདྲུ་ཅིག་ དགོ་ནི་ཡིན་པའི་ ཐུགས་བཞེད་གནང་སྟེ་ ཚོག་
ཕྱག་ལེན་དང་ འབྲུག་མིའི་ བྱོན་ཆས་ ལམ་ལུགས་སྟོལ་ལས་ འགོ་བཙུགས་ཏེ་ བོད་དང་ མ་འདྲ་
བའི་ ལུགས་སྟོལ་ སོ་སོ་ཅིག་ བརྒྱུམས་གནང་མ་མཚན་ མིག་ཁར་མཛེས་པའི་ སྤྱིག་ལམ་ རྣམ་
གཞག་ཚུ་གི་ སྟོལ་ཡང་ བཙུགས་སྟེ་ འབྲུག་གི་ མི་སེར་ཚུ་ རང་ལུགས་ཀྱི་ བྱང་ཚོས་བབྲང་མོ་
ལུ་ དཔའ་ཉམས་ བསྐྱེད་ནི་གི་ ཐབས་ཤེས་ཚུ་ བསྤྲིགས་གནང་ཅུག།

ཞབས་རྒྱུད་གིས་ བསྐྱབ་བྱ་ གནང་མའི་ རྒྱབ་འབྲས་ རྒྱལ་ཁབ་ རང་དབང་གི་ ལམ་ལུགས་ ད་
ཚུན་གྱི་ བར་ན་ཡང་ རྒྱུན་སྦྲོད་འབད་དེ་ ཡོད་པ་ད་ ཞབས་རྒྱུད་གི་ རྒྱལ་ལས་ བོད་མ་ རིམ་བྱོན་
ཚུ་གི་ སྐབས་ལུ་ཡང་ བྱང་ཕྱོགས་ལས་ བོད་དམག་ ལན་ཐེངས་ ༧ དང་ ལྷོ་ཕྱོགས་ལས་ ཟླེ་
ཀྱི་ལི་གི་ དམག་ ལན་ཐེངས་ ༡༡ དེ་ཅིག་ རྒྱུད་རུང་ རྒྱལ་ཁབ་ གཞན་ལུ་ མ་ཤོར་བར་ རང་དབང་
རང་བཙན་འབད་ ཡོད་མི་འདི་ ལོ་གི་ བཀྲིན་ལུ་བརྟེན་ཏེ་ ཡིན་པས།

སྐམ་ ཞབས་རྒྱུད་གིས་ འབྲུག་ཡུལ་ འདི་གི་དོན་ལས་ བཀའ་ཁྲིམས་ ཞལ་ཐོག་ལས་ བཅད་
གནང་མི་དེ་ རྒྱལ་ལས་ སྤྱི་ལོ་ ༡༩༥༦ གྱི་ལོར་ རྗེ་མཁན་ ཁྲི་རབས་ ༡༠ པ་ བརྟན་འཛིན་
ཚོས་རྒྱལ་གྱིས་ ཡིག་ཐོག་ལུ་ བམ་ཞི་དང་འབྲེལ་ ཁམ་བཤོད་ནི་གི་ ལམ་ལུགས་དང་ ཁམ་བསྐྱེད་
ཐངས་ ཁྲིམས་འགལ་གྱི་ བྱ་སྦྱོད་ བ་གཞིས་ཐོབ་སྐྱལ་ དགོ་སྦྱོད་དང་ གཞུང་འབྲེལ་ འགོ་དཔོན་
ཚུ་གི་ བཅའ་ཁྲིམས་ ཉམ་ལུ་ ལག་ལེན་ འཐབ་མཚོག་པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་ཚུ་ བརྒྱུམས་གནང་
ཅུག།

དེ་ལས་ སྐམ་ ཞབས་རྒྱུད་གིས་ འབྲུག་རྒྱལ་ཁབ་ནང་ ལྷོ་གས་ལྷུབ་ ཅན་ཅིག་འབད་ ཆབ་སྲིད་
སྦྱོང་ཐང་གི་ ལམ་ལུགས་ འགོ་བཙུགས་ཡོད་པ་མཚན་ རྒྱལ་ཁབ་ཀྱི་ ལུང་ཕྱོགས་ཚུ་ སོ་སོ་
འབད་ བགོ་བཤའ་རྒྱབ་སྟེ་ སྤྱི་སྐྱོད་ དཔོན་སྐོབ་མེད་དང་ དཔོན་སྐོབ་ཀྱི་འོག་ལུ་ རྫོང་ཁག་མེ་ དེ་ལས་
རྫོང་དཔོན་དང་ དཔོན་སྐོབ་ཀྱི་ མངའ་སྟེ་ རྒྱ་སྐོམ་ནི་དེ་གིས་ ཆབ་སྲིད་བརྒྱུངས་ནི་ བདའ་མ་ལུན་
མི་ ཚུ་ལུ་ རྒྱུད་པ་མེད་དང་ མི་སེར་དང་ རྫོང་ཁག་གི་ དཔོན་ཁག་ཚུ་གི་ བར་ན་ འབྲེལ་བ་འཐབ་མི་
གཡུལ་ རྟེ་ཚོན་མེལས་ བཤེད་མེ་ བསྐྱེལ་སྟོལ་གྱི་ ལམ་ལུགས་ཚུ་ཡང་ བཙུགས་གནང་ཅུག།

སྤྱི་ལོ་ ༡༮༥༧ གི་ལོར་ ཞབས་རྗེས་ དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་ དབུ་ཁྲིད་ལས་ དགོངས་ལུས་
མཛད་དེ་ སྤངས་ན་ བདེ་བ་ཚེན་པོའི་ མོ་བྲང་ལུ་འབད་ ཐུགས་དམ་ལུ་ མ་བཞུགས་པའི་ ཉེ་མར་
ཚོས་སྲིད་གཉིས་ཀྱི་ དབུ་ཁྲིད་འབད་ ཁོ་གི་ ལྷ་ཚོབ་ཚུ་གིས་ཡང་ ལོ་ངོ་བཟུ་ཐུག་ བྱེད་དང་ ༢ སྤྱི་
ལོ་ ༡༯༠༧ ཀྱི་ལོར་ འབྲུག་ བརྒྱུད་འཛིན་གྱི་ རྒྱལ་པོའི་སྲོལ་ མ་བཅུགས་ཚུན་ཚོད་ ལམ་ལུགས་
འདི་འགྱུར་པར་ ཡིན་པས།

ཚོས་སྲིད་གཉིས་ཀྱི་ ལམ་ལུགས་དེ་ཡང་ རྒྱལ་ཁྲིམས་ཀྱི་ དབུ་ཁྲིད་ སྤྱི་སྲིད་དང་ ཚོས་ཁྲིམས་ཀྱི་
དབུ་ཁྲིད་ རྗེ་མཁན་པོ་འབད་ བསྐོས་གནང་མ་ལས་ སྤྱི་སྲིད་ ཁྲི་རབས་དང་པ་ བསྐྱེད་འཛིན་འབྲུག་
རྒྱལ་དང་ རྗེ་མཁན་ ཁྲི་རབས་དང་པ་ པད་དཀར་འབྲུང་གནས་ བསྐོས་རུང་ ཞབས་རྗེས་དག་དབང་
རྣམ་རྒྱལ་ ཁོ་རང་བཟུམ་མའི་ རྒྱལ་ཁབ་ཀྱི་ དབུ་ཁྲིད་ ལྷོགས་གྲུབ་ཅན་ མེད་པའི་ གྲུབ་འབྲས་
ལུ་ དུས་རབས་ ༡༥ པ་ བྱེད་ མ་ལངས་མ་ཅིག་གི་ ཉེ་མ་ལས་ ཞབས་རྗེས་གི་ སྤྱུལ་སྤྱོད་ ལྷོ་
གསུང་ ཐུགས་ ༣ འབད་ བྱོན་པ་ད་ ག་ལུ་ ཆབ་ཞག་ནི་ཡིན་ན་ མ་ཤེས་རུང་ ཐུགས་སྤྱུལ་དེ་
རྒྱལ་ཁབ་ཀྱི་ དབུ་ཁྲིད་འབད་ རོས་འཛིན་ འབད་ཡོད་པ་ད་ ལག་ལེན་ རོ་མ་འགྱུར་ ཞབས་རྗེས་གི་
སྤྱུལ་སྤྱོད་ལུ་ དབང་ཚོད་ སྤོམ་མེད་པར་ རྒྱལ་ཁབ་ཀྱི་རྟོགས་ བཟུམ་ཅིག་འབད་ ཚིས་ཏེ་ སྲིད་
སྐྱོང་གི་ དབང་ཚོད་ཅན་ སྤྱི་ལོ་ ༡༮༥༧ ལས་ ༡༯༠༧ ཀྱི་བར་ན་ སྤྱི་སྲིད་ ཁྲི་རབས་ ༥༤ ལས་
རྒྱལ་ མ་བུང་མ་ཡིན་པས།

ལྷོ་ལྷོངས་ཁ་བཞིའི་ རྒྱལ་ཁབ་འདི་ནང་ ཉེ་མར་ ཚོས་སྲིད་ཀྱི་ ལམ་ལུགས་ སྤྱིད་སྤྱིད་འབད་ མེད་
ནི་དེ་གིས་ དཀའ་ངལ་ ཐོན་མ་ཐོན་ས་རང་ སྤོད་པ་ལས་ ཞབས་རྗེས་ དག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་ མཚོག་
གིས་ རྒྱལ་ཁབ་ གཅིག་བསྐྱིལ་འབད་ བཟོ་གནང་ཐོག་ལས་ ཞི་བདེའི་ རྒྱལ་ཁབ་ འབྲུག་ཡུལ་
ལུ་ མིང་དོན་ གནས་སྤྱོད་ཏེ་ ཚོས་དང་ ལམ་སྲོལ་བཟང་མ་ གཞན་དང་མ་འདྲ་བའི་ རྟོགས་
ཀྱི་ བྱེད་ཚོས་ཚུ་ བཅུགས་གནང་མ་ལས་ ལྷམ་ ཁོ་རང་གིས་ མི་ལོ་ ༣༥ གི་རིང་ལུ་ ཚོས་སྲིད་
ལུགས་ ༢ ཀྱི་ ཆབ་སྲིད་ བསྐྱུངས་གནང་མའི་ ལྷགས་ལུ་ བྱི་རྒྱལ་གྱི་ དགྲའ་ལས་ རྣམ་པར་
རྒྱལ་མ་མཚན་ སྲིད་དང་ ཚོས་ཀྱི་ལམ་ལུགས་ ལུང་འབྲེལ་གྱི་ ཐོག་ལས་ སྤེལ་ནི་གི་ དོན་ལུ་
ཚོང་གཞིས་ མང་རབས་ཅིག་ བཞེད་ས་གནང་སྟེ་ ཚོང་གཞིས་ དེ་ཚུ་གི་ སའི་ ཆགས་ཚུལ་དང་
བཅོན་ཐབས་ཚུ་ཡང་ གཞན་དང་ མ་འདྲུལ་འབད་ ཡོད་ནི་དེ་གིས་ དཱེས་ནངས་པར་ཡང་ ཚོང་ཁག་
གི་ སྲིད་སྐྱོང་ཡིག་ཚང་ མང་རབས་ཅིག་ འཕྲོ་མཐུད་དེ་རང་ ཚོང་དེ་ཚུ་གི་ནང་ ལག་ལེན་འབབ་དོ་
ཡོད་པ་ཡིན་པས།

ཞབས་རྗེས་གིས་ བཅའ་ཁྲིམས་ བཟུམས་གནང་མི་འདི་ཚུ་ དམིགས་བསལ་གྱིས་ ཉེ་རིང་ ཆགས་
སྤང་མེད་པའི་ སྤང་བདེན་ བྱེད་ཚོས་ཅན་གྱི་ བཅའ་ཁྲིམས་ཅིག་ ཡིན་མ་ལས་ བཅའ་ཁྲིམས་དེ་

ལུ་ གཞིར་བཞག་སྟེ་ ད་རིས་ནངས་པའི་ བཅའ་ཁྲིམས་འདི་ཚུ་ བཟོ་ཡོད་པ་ད་ རང་གཞིན་གྱི་ བཟོ་
 རིགས་དང་ ཚོས་ལུ་མཁམས་ ལུགས་རིག་ཅན་ ལྷིང་སྟོབས་ འགྲན་ལྗོངས་དང་ བུལ་བའི་ ལྷམ་དཔའ་
 བོ་ མ་འོངས་ཡུན་རིང་ལུ་ གཟུགས་མི་ ཞབས་རུང་ རག་དབང་རྣམ་རྒྱལ་མཚོག་ འབྲུག་རྒྱལ་
 ཁབ་གྱི་ བ་མཚོག་དམ་པ་ མིང་ དོན་དང་མཐུན་མ་ དེས་དེན་ཅིག་ཨིན།

Text D: Roman Dzongkha

*Drugäkhap gi Phacho D’amba
 Zh’apdru Ngawa ’Namge chö
 dr’imi — Dr’âsho Rindzi Dôji*

Zh’apdru Ngawa ’Namge chö Drû gi gärap na zhenda madrawi yongdra cenci ’imda d’iya hema chösi ’nyî gi ’uthri d’ambabe zhûbi kôle g’ûzh’ap bômbe zh’usö yöple, Zh’apdru khora zhûbi kap gi dzêja ditshu d’ari nâbaya Dru gâkhap gi yâge gi led’ön tshuda dräwa bômbera j’ungdo yöp ’ime.

Zh’apdru rimboche chö B’ö ’Ü J’angchu’ling Zhiga Dr’onglube Yap Tenbi Nyimda Yum Sönam Pägi B’uthri ’nyî gi sälu cilo 1594 rapjung cubi Shingta dau d’angbi tshê cûcilu zh’äle ’ngâdrada cäpbe kuthrungmi shülü chöjü zungmi khori kutshe g’ôm Künkhen Pêma Karpoi trüku ’inglu tshu khasebe thôcha meba sung ’nangnu.

D’igang Zh’apdru Rimboche lu Mipham Tendzi Dôji z’e zh’û ’ingru Guru Rimboche gi lungtele Ngawa Dünjom Dôji da kutshe g’ôm Künkhen Pêma Karpoi lungtele Ngâgi ’Wangpo ’Nampar Gäwide z’e sungdi yöple Ngawa ’Namge z’e zh’umidi Ngâgi ’Wangpo ’Nampar Gäwide z’emidi dor dudû ’ime.

’Lam Ngawa ’Namge chö gi kuna chungku ganglera Yap Tenbi Nyimi kundüle shêyön zîni gutsudi gunglo Gä zhêpda ’age Mipham Chöki Gäp chögi ge’nye gi domba ’nangdi Drubi Göma lu trükube ’ngasö zh’û yöpda d’ele rimba zhindube drada tshema rimu sa’nga ’nye nga ’men lâsobi pchina gi shêjai rikpa lu jangwa thâ chimbe dzêbi kha nangd’ön nyamtok gi ’näluya jangwa dzêdi kuna zhömi kaplera Ralung Dr’atsha na ’age gi tshapbe Pende Druba Kâjü bi dungjü Khembo Thrirap cöpgäpa lu ’ngasö zh’unu.

Ngawa 'Namege chô gungdra gă zhêpda 'age shâ sôple Drû Ralung Dr'atsha gi dungjü Khembo Thrirap cöpgäpabe 'ngasö zh'uwi kaplu B'ö gi chôcho kutshap mangrapci thrída phüwa câyöp matshe Drüleya kutshapbe chôje Druba Kinle gi kutshô Tshewa Tendzi chô j'önnu.

'Lam Ngawa 'Namege chô Lhojong Khazhi Dru gâkhap dina j'öntshü gi kôle 'namtha na dramín leshta ci ködi yöru ngoma Guru Rimboche gi lungte da Pâ Yishe Göm gi Lho Khazhii 'ükha chösigi tenbi dapbe j'önggobi jükü zh'ü yöp 'ime.

Zh'apdrü Ngawa 'Namege chô cilo 1527 le 1592 tshöntshö zhümi Künkhen Pêma Karpoi trüku 'ingbi ngödzin j'ungzh'iletshu kutshei 'nätangdi jucö songdi Lhomön Khazhii drodö dzêtshepbe yâsopda d'ïya Künkhen Pêma Karpo chô cilo 1162 le 1211 tshöntshö zhümi Druba Kâjübi chölu zhitsu 'nangmi drogön Tsangpa Jarä Yishe Dôji chô gi trüku 'ime.

Zh'apdrü Ngawa 'Namege chô Künkhen Pêma Karpoi trüku thrüme 'imbi ngödzin j'ümda Zh'apdrü lu marangmi B'ö gi gâp Tsang gi Desi Tensung 'Wangpoi japco yömi Pâsa 'Wangpo j'ung yöple Tensung 'Wangpoi sä Phüntsho 'Namege Desi gi thrikha hözh'i naletshu B'ö gi gâp da Zh'apdrü 'nyî gi b'âna thünlam hemawaya mâ nyam yâsople Tsang Desi Phüntsho 'Namege gi drogön tsangpa jarä gi kui gâtshi d'angba le thrungmi Ralung gi nangte tsoce Rangju Kharsapani di kholu tsîtrö gopbe 'lapmatshe g'äsi d'ebe tsîtrö bema tubacin detoto da kitongtobe tsalera mizhâ z'e nyendai yig'u höru 'Lam Ngawa 'Namege chô lu tsîtrö dzêni gi thudö meba yilen 'nangbi nangse Rangju Kharsapani di jacheu namkha zumci da jachungku yungdrü zumci le mêni digi g'âti yöp 'innaya mashêp matshe g'ademcibe ngada cikha yöru chölu bj'ingni gi thudö meple chöri gâkhap gi tshö mazung macin nge dr'atsha chungku digiya tshö zungni di lâkha ong z'e kö'nangnu.

D'ele Zh'apdrü Ngawa 'Namege chôda Tsanggi Desi Phüntsho 'Namege 'nyî gi b'âna thü mathüm bômbe jungsoni digi 'lam Zh'apdrü chô Khazhi Dru lu j'öngobi tâtshe zâm mangrapci j'umle dr'opci beuda Drû le 'mi g'aye mahödi beru 'lam khori z'ukha rê chapaci höyöpda tshâci beuda Pâ Yishe

Göm gi Lhomön Khazhii gäkhap di khori châthigu kâdi 'lami düjai sazhibe phünu.

Zimlam cina Lägön j'âro dongce gi datshön lu 'oroci khô gi tingdâdi lhocho khathulu j'önj'öm z'ïple tâda tendre g'acile beru Ngawa 'Namge chô Lhomön Khazhi lu drodö dzêba j'ömbacin g'aci deci läzhim ongni gi datshön tönyöp 'ime.

'Näd'ön d'ilu tendi Gâsa Dzongkha le Drû gäkhap nalu yongdracen Gön Optsho 'Lama gi Lhomön Khazhii chösi 'nyî gi 'uthri dzêni gi d'ön le 'Lam Zh'apdrü chô lho lungma lu j'öngop be gönda phüu zhindu Zh'apdrü giya zh'äzhe dzêp le optsho 'lama gi 'mâde chungku cida dradi B'ölu Zh'apdrü dendre zh'uwa cânu.

Cilo 1616 rapjung cubi Midru lô gunglo khäci 'nyî zhêpda Zh'apdrü chô Dru gäkhap na chipkha lho lungma jû 'nâmda cikha d'ari nâba Pina dzong gi nâte Rangju Kharsapani gi tsöbi nâte khebar du phâp mangrapci 'namdi Gâsa lu pheapda sa'ne dikhai yongdra cen gi zatscha thümi tshugi phepsu zh'udi 'wang zh'û matshe gön gi 'mise tshuda pchup Lhawa Tshiri gi Gâsa zhûring lu zh'apto phünsum tshô totobe zh'unu.

D'ele 'Lam Zh'apdrü chô Thêda Thrilegang jüdi Thimphu lumi j'angcho sâgo Pangri Z'ama lu châ pheap 'nâmda Phajo Drugom Zhibi trüku Tshewa Tendzi gi phepsu bômbe zh'unu.

D'ele lamkha lu b'âche g'anee meba läzhimbe Lhomön lu pheap tshumi dilu kadri dr'ensobe Dechephu lu Pâ Yishe Göm da Lägön Degä lu sökha phübe Pomla da Bjäla jüdi Paro lumi tewa Tshongdü lu 'ngönj'ö 'Lam Ngawa Chöge gi densa Drû Chöding lhaga na j'ön 'nangnu.

Zh'apdrü Ngawa 'Namge chô khädrup 'uthri gi tshen 'nyemba Dru gäkhap na d'âchap j'umle d'eden gi 'lôma mangrap j'ungni digi yongdra cen gi Dru'mi tsou j'angcho khathule Optsho 'Lam Phajo Drugom Zhip da Druba Kinle gi säjü Paro da Thimphu Pinakha 'Wangdi Phodra lu zhümi tshuda lhocho khathule Curui dungtshu g'âra Zh'apdrü Rimbochei jedrang lu jû-yöp zhindu sa'ne khâ sôso lu chipcö 'nangdi g'angla g'angdü gi chô da 'wanglungtshu 'nangba lu tendi 'mise yongle yiche gi d'ebada d'âna bôm

yöp matshe Capcha le D'â-pchu Gätshe jüdi Kuch Bihar gi gäp Prem Narayan da cikha ya thüthün j'umle gäp digi dzathün gi datshen lu sêda 'ngücha 'lâmchei cheu gi tsöbi rä z'ong gi d'ocha mangrap ciya phünu.

Portugal le yishubi 'lam phâdar *Estevão Cacella* da *João Cabral* 'nyî gi cilo 1627 gi lô Drû lu tako bemidi *Europe* gi 'mi gu d'angba 'imle khong 'nyî gi Zh'apdrü Ngawa 'Namage chô chösi 'nyî gi gäp 'imbe köyöpa phâdar *Cacella* gi dr'itsom cina ködo zum bewacin chöge khori 'mise tshugi chô da jitegi j'awa g'acira beru khongri 'londö zhindu beni 'im matshe 'wangshu gi gole 'misetshu j'awa d'ida d'i begobi kaja 'nangni mep matshe cathre gi rî tshuya 'mise tshugi g'â phümi digi matup mebikha 'mise phödo ciya sem phamma cuba lâ ditshu rangwa gi golebe beni 'imbe z'e köyöp da gäp khora gi ngace lu tshâ läsha cira sungmi nangse 'lam khori gelo tshugiya khongri 'londö tard'u beu 'ing z'e 'ime.

Tsang gi Desi Phüntsho 'Namage gi Zh'apdrü gi tshen gi 'nyendra ditshu g'oule ngâge lhakpardu langdi Zh'apdrü Ngawa 'Namage chô trongni da Lhomön Khazhi khogi olu tsuni gi d'önle 'mâlu khâmi 'Mapö Lagune z'emida B'ö'mâ jabombe tangdi d'igang B'ö'mâ tshugi Drû Chödingdi tshâci thakôdi beru thanjukha höpda Paro B'âko Tshodr'û da Wang Tshoche Gebi 'mâmi pazap tshugi B'ö'mâ phamdaple 'Mapö Lagune ya 'mâse bänu.

Tsang Desi gi 'mâ phamzh'ile chöje Druba Kinle gi 'önsä Tshewa Tendzi chô gi 'Lam Zh'apdrü gönda zh'udi Tanggu lhaga gi tsöbi zhino chanyam phüwi shülu cilo 1619 gi lô Tsang Desi Phüntsho 'Namage di drumne gibe tshele däbi lôju semda drê Tanggui bj'aphu na Zh'apdrü khora druba 'nangsa sayom capdi beru 'nökön g'anee maj'umle tshu drodö jabombe d'âchap songdi pende druba chôle 'nampar gäwi tâtshelu Nga Cûdrü sungmi di 'lam khori châdam gu pâko 'nangnu.

Cilo 1619 gi lonju lu Yap Tenbi Nyim shâbi loju sendi Tanggui bj'aphu na druba 'nangsa yap gi kuphum B'ö le dendre zh'udi michö phüni gi dr'andri dzê 'nang yöpda cilo 1620 rapjung cubi satre dau 'ngabi tshê cutham lu zâga gawi nyima Ceri lhaga gi densa tapdi nangtebe Yapje Tenbi Nyimi kudung ringse zhûsa 'ngü gi chötö ci lo ngo pcheta 'nyî gi nangkhö lu

zheng 'nangbe Zh'apdru khori 'löbö khädrup Lhawa 'Lotrö dendre zh'udi lhaga dina zh'ädra sumcu bemi gelo gi de gud'angba tsu 'nämle tshu Dru gäkhap dina dr'atsha da rapde tshu rimba zhindube j'ungyöp 'ime.

Zh'apdru Rimboche chô gi Lho Khazhii gäkhap dina Druba Kâjübi chöjü zhitsu 'nâmda chô gi 'uthri zhen Lhapa da 'Nä'nyingpa Barapa Kathokpa Câr'ampa tshu beuda 'Lam Khâ 'Ngagi Zh'apdru Rimboche gi khong lu jikdra tömme z'e cilo 1629 lu 'Lam Khâ 'Nga dom zh'ile Zh'apdru Rimboche Sinmodokha Dzong Sang'nga Z'apd'ön Phodra na zhupda 'mâ capba ongdi thapdzing beuda Thimphu Wang 'Langma lungle 'ingmi gupön tsou 'Lam Pende di 'mâdzing na shiken j'ung yöru 'Lam Khâ 'Ngagi 'mâdi jû du matshuple Zh'apdru da B'ö gi gäp Tsang Desi tshugi b'âna madriba yöni digi 'Lam Khâ 'Ngagi Phüntsho 'Namge gi sä Tsang Desi Karma Tencong 'Wangpo lu japco zh'udi thüncho 'mâmi tshugi sa'ne khâ dr'û le d'üci lu 'mâ thöndi beru thanjukha 'mapö mangrapci dzinzung bächeni digi 'mâ g'âra lo B'ö lu jogop thäyöp 'ime.

Pchige le lendra mangrapci 'nöp kämi da nânaleya ngolo gi j'awa nyemba tsammi lesa ci thönni digi chöcho gi shêyön lhapsi da sicong gi châla dzêsi sai châtshü tsentotobe yösi tshugu dzongzhi capni gutsuple Pinakha da 'Wangdi Phodra gi dzong di cilo 1637 da 1638 lu rimba zhindube zhengdi dumdra ci jû du matshubi b'âna 'Lam Khâ 'Ngagi Desi Karma Tencong 'Wangpo lu ngenkü gi thôle Pinakha lube 'mâthe sumba j'ungru 'Lam Khâ 'Nga da B'ö'mâ japco bewa ongmi ditshu g'âra phamdani digi Zh'apdru Ngawa 'Namge chô lu Dru gäkhap na chethoi 'wangtshe yöp Tsang Desi gi hag'onu.

Zh'apdru Ngawa 'Namge gi tshen'nyen gi b'aden chimtsha gäkhap chan-yam lu chaple *Kuch Bihar* da *Nepal* thâring Lada gi gäp tshugi Dru gäkhap da cikha thünlam zoni gi g'okap tshödi omle Lada gäp gi B'ö nupcho khathu lu khori 'ngao gi 'ü mangrapci phümi di cilo 1959 gi lô Jana gi olu matshü tshöntshö Drû gi 'wangchai olu dönu.

D'ele *Nepal* gi gärap zhiba *Ram Shah* gi tsöbi jüdzin gi gäp tshugi Zh'apdru le chô zh'uni digi 'Lam D'amchö Pâka chô *Nepal* gäbi Phodra na 'löböbe

halam lo ngo kheci deci zhû yöpda shüle Drû gi jêkhem thrirap sumba dzênu.

D'ü dile tshu rimba zhindube Drû gi 'löbö kheci 'nyî deci gi chöcho gi j'awa lu 'löbö dzêbi önbe G'orkhai gäp tshugiya Kathmandui yongdra cen gi 'nä Phâp Shingkö da *Nepal* j'angsha *Nagarthali* gi tsöbi sa'ne khâ mangrapci Druzhung lu phüule sa'ne ditshu na lhaga läsha ci zhengdi Druzhung gi chapsi thêkha lu cang yöp 'ime.

Zh'apdru Rimboche gi Dru gäkhap cikdri gi thô 'uthri dzêni gi zh'äzhe dzêzh'ile tshu Druba Kâjübi chô gi meng 'mida gäkhap lu châdi 'milu Drupda gäkhap lu Dru Ü z'e tâ'angdi zhung tsou Pina Dewa Chenmi Phodra na zhitsu 'nangmi khâ khazhii chôtsham sungmibe dzongbö tshu köyöp zhindu dzongbö ditshugiya tha d'amtshi gu kâdi châchi zh'u yöpda d'iya Khaling da Merak Sakteng Dungsam Shâ j'angcho satsham sungmi dzongbö da lhotsham *Duars* da shâ lho 'ngadei dzongbö tshu rimba zhindube kö 'nangnu.

Gäkhap gi chapsi cangni da pchi gi drale sungthap beni lu Zh'apdru gi dzongzhi mangrapci zheng 'nangmi tshuya d'angbara cilo 1629 lu Semtokhai Dzongda 1637 da 1638 lô Pinakha da 'Wangdi Phodra gi dzong zhengni gutsup matshe 1641 gi lô Trashichöndzo zhengni gutsunu.

D'ele cilo 1646 da 1649 gi b'âna Gâsa da 'Lingzhi Paro Drugä sum lu tsendzong zheng gobi jumtshe tsoura B'ö sobi 'mâ kâthap lu 'imle cilo 1646 le 1651 gi ringlu thudam lu mazhû tshöntshö gi b'âna dzong zhen ya Trongsa dzong da Rinpung dzong Chukha dzong D'aga dzong Bj'aga dzong Lhüntsi dzong Zh'emgang dzong Trashigang dzong tshu rimba zhindube zheng 'nangnu.

Cilo 1641 gi lô Tsang Desi gi 'wangtshe di Gelubi chö jü zungmi gongsa 'ngabi olu tshüsodi beru Tsang Desi zumbera B'ö gi 'wangdzin sâp tshugiya lhocho topden Drubi gäkhap dilu zöma tshuba cilo 1644 gi lô B'ö sobi 'mâ domdi Lhodra jüzh'ile Drû B'umtha lu 'mâdzing beuda B'ö sobi 'mâ phamdaple Drû 'mâ tshugi g'otshön gi tsöbi 'mâcha gi rî mangrapci pcho yöp 'ime.

Gäkhap chungku Dru Ü di zuma lu B'ö gi gäp tshugi drâ langma lu tendi Dru gäkhap di thekchen nangbi zhiten B'ö da cökthep 'ingru ranglu gi khächö zhenda madrau ci goni 'imbi thuzhe 'nangdi chogu châlen da Dru'mii g'önche lam lüsö le gutsudi B'ö da madrawi lüsö sôsoci tsam'nâm matshe 'mikha dzêbi Drilam 'Namzha tshugi söya tsudi Drû gi 'mise tshu ranglu gi khächö zâm lu panyam kênî gi thapshe tshu dri 'nangnu.

Zh'apdrü gi 'lapja 'nangmi gi drupdrä gäkhap rangwa gi lamlu d'atshün gi b'ânaya jüncong bädi yöpda Zh'apdrü gi shüle g'ôm rimj'ö tshugi kapluya j'angchole B'ö'mâ lenthe dündä lhocho le *British* gi 'mâ lenthe cûci deci j'ungru gäkhap zhen lu mashôwa rangwa rangtsebe yömi di kho gi kadri lu tendi 'ime.

'Lam Zh'apdrü gi Dru Ü di gi d'önle Kathrim zh'ätho le ce 'nangmi di shüle cilo 1626 gi lô jêkhem thirap cuba Tendzi Chöge gi yitho lu phapni da drê thram köni gi lamlu da thrä duthang thrimgä gi j'acö phazhi thopkä gelo da zhungdrä gupön tshugi cathrim tangkhu lâle thap machobi cathrim tshu tsam 'nangnu.

D'ele 'Lam Zh'apdrü gi Dru gäkhap na côdrup cencibe chapsi congthang gi lamlu gutsu yöp matshe gäkhap gi lungcho tshu sôsobe gopsha capdi ci'la pönlo reda pönlo gi olu Dzongkha re d'ele dzongbö da pönlo gi 'ngade jabomni digi chapsi cangni dâ maz'ünmi tshulu dr'ungpa reda 'mise da Dzongkha gi pönkha tshugi b'âna dräwa thapmi 'ü detshe rele gapre käsö gi lamlu tshuya tsu 'nangnu.

Cilo 1651 gi lô Zh'apdrü Ngawa 'Namege chö 'uthri le gongzh'u dzêdi Pina Dewa Chenmi Phodra nalube thudam lu mazhubi hema chösi 'nyî gi 'uthribe kho gi kutshap tshugiya lo ngo jathra pcheta sum cilo 1907 gi lô Dru jüdzin gi gäbi sö matsû tshöntshö lamlu digura 'ime.

Chösi 'nyî gi lamlu diya gäthrim gi 'uthri desi da chöthrim gi 'uthri jê-khembo be kö'nâm le desi thirap d'angba Tendzi Drugä da jêkhem thirap d'angba Päka Jungne köru Zh'apdrü Ngawa 'Namege khora zummi gäkhap gi 'uthri cô drupcen mebi drupdrä lu d'ürap cwopgäpa pchê malâm cigi hema le Zh'apdrü gi trüku ku sung thû sumbe j'ömda g'âlu cha zhâni

'ina mashêru thûtrüdi gâkhap gi 'uthribe ngödzin bÿöpda lâle ngomagu Zh'apdrü gi trüku lu 'wangtshe bom meba gâkhap gi ngota zumcibe tsidi sicong gi 'wangtshe cen cilo 1651 le 1907 gi b'âna desi thrirap 'ngapcu ngâzhi legä maj'um 'ime.

Lhojong Khazhii gâkhap dina hema chösi gi lamlu dringdribe mêni digi ka nge thömthön sara döple Zh'apdrü Ngawa 'Namge chô gi gâkhap cikdribe zô 'nangthole zh'idei gâkhap Dru Ü lu meng d'ön 'nä jüdi chôda lamsö zâm zhenda madrawi ngota gi khächö tshu tsu'nâm le 'lam khora gi 'milo sumcu so'nga gi ring lu chösi lu 'nyî gi chapsi cang 'nangmi kap lu pchige gi drale 'nampar gäu matshe sîda chô gi lamlu z'ungdre gi thôle päni gi d'ön lu dzongzhi mangrapci zheng 'nangdi dzongzhi ditshu gi sai châtshü da tsenthap tshuya zhenda madraube yönidigi d'ari nâbaya Dzongkha gi sicong yitsha mangrapci throthü dira dzong ditshugina lâle thapdo yöp 'ime.

Zh'apdrü gi cathrim tsam 'nangmi ditshu 'miksiel gi 'nyeri chädang mebi dr'angden khächö cen gi cathrimci 'imle cathrim dilu zhizhadi d'ari nâbai cathrim ditshu zoyöpda rangzhi gi zorida chô lu khäp thu sricen 'nyingtop drenda da dr'äwi 'lam pou ma ong ünring lu zimi Zh'apdrü Ngawa 'Namge chô Dru gâkhap gi phacho d'amba meng d'ön da thüim ngêdenci 'ing.

Text D: Phonological Dzongkha

ལྷ་མཉམ་ལཔ་མི་ བཙེད་མ་བ་ ལཔ་ལྷ་ དམ་རྣམ་མེ་རྗོ་
མི་མི་ — ལྷ་མོ་ རིན་རྗོ་རྗོ་

། ལཔ་ལྷ་ དམ་རྣམ་མེ་རྗོ་ ལྷ་མི་ མཉམ་ལཔ་ན་ གཞན་དམ་ལྷ་མི་ ཡོད་ལྷ་ཅེན་ཅི་ ཨིམ་ར་ དི་
ཡ་ ཉེ་མ་ ཚོས་སི་རྗོ་མི་ དཔུ་མི་དམ་བཟེ་ གཞུ་མི་ཀོ་ལེ་ ལུས་ལཔ་ མོ་མ་བེ་ ལུ་སོས་ཡོས་པ་ལེ་
ལཔ་ལྷ་མོ་ར་ གཞུ་མི་ཀཔ་མི་ རྗོ་རྗོ་རྗོ་ དམ་རྣམ་ཡ་ ལྷ་མཉམ་ལཔ་མི་ ཡུ་མེ་མི་ ལེ་དོན་རྗོ་ར་
ལྷ་ས་མོ་མེ་ར་ རྗོ་རྗོ་ཡོས་པ་ ཨི་མེ།
ལཔ་ལྷ་ རིམ་མོ་ཅེ་རྗོ་ བོས་དཔུས་ རང་རྗོ་སྤྱིང་ གཞི་ག་ལྲོད་ལུ་མེ་ ཡཔ་ ཉེན་མི་ཉིམ་ར་ ཡུམ་
སོས་ལམ་པས་མི་ལུ་མི་ རྗོ་མི་ སས་ལུ་ ཅི་ལོ་ ༡༥༥༥ རབ་རྗོ་ ༡༠ མི་མིང་ཏ་ རཏུ་ དང་མི་

ཚོས་ ༡༡ ལུ་ ལས་ལེ་ རྩ་སྐྱེ་ད་ཅས་པ་མེ་ ཀུ་ལྷུ་དམི་ ལུས་ལུ་ ཚོས་རྩུས་ གཞུང་མི་ ཁོ་འི་ཀུ་ཚོ་
 གོ་མ་ ཀུ་ཁེ་བ་སྤེ་མ་ཀར་པོ་འི་ ལུས་ཀུ་ ལི་ད་ལུ་ཚུ་ ལ་སེ་མེ་ སྤོ་ཚམེ་བ་ ལུ་རྩུང་ལུ།
 དེ་མེད་ ལཔ་སྐྱེ་ རི་མ་ཚོ་ཚེ་ལུ་ མི་སམ་ཉེ་བ་རྩི་དེ་རྩི་ ཟེ་ ལུ་ལི་ད་ལུ་ ལུ་རྩུ་འི་མ་ཚོ་ཚེ་མི་ ལུ་ད་ཉེ་ལེ་
 ད་མེ་རྩུས་ཚོ་མ་རྩི་དེ་ ཀུ་ཚོ་གོ་མ་ ཀུ་ཁེ་བ་སྤེ་མ་ཀར་པོ་འི་ ལུ་ད་ཉེ་ལེ་ རྩུ་མི་དབང་པོ་ རྣམ་པར་
 བསམ་མེ་དེ་ ཟེ་ ལུ་ད་རྩི་ ཡོས་པ་ལེ་ ད་མེ་རྣམ་མེ་ ཟེ་ ལུ་མི་དེ་ རྩུ་མི་དབང་པོ་ རྣམ་པར་བསམ་མེ་དེ་
 ཟེ་མི་དེ་ རྩི་ད་རྩུ་ལུ་ ལི་མེ།

སྐུ་མ་ ད་མེ་རྣམ་མེ་ ཚོ་མི་ ཀུ་ཁ་ ལྷུ་ད་ཀུ་ མེད་ལེ་ར་ ཡཔ་ ཉེ་བ་མི་ཉི་མི་ ཀུ་ཁ་རྩུས་ལེ་ སྤེ་ཡོ་ལ་
 གཟི་མི་ ལུ་ཚུ་དེ་ ལུ་ད་ལེ་ ༤ གཞུ་བ་ད་ ལ་མེ་ མི་སམ་ཚོས་ཀི་བསམ་པ་ ཚོ་མི་ མེ་ཉི་མི་ དེ་མ་མ་
 རྩུ་དེ་ ལུ་མི་ཚོས་མ་ལུ་ ལུས་ཀུ་མེ་ ད་སོ་ས་ ལུ་ཡོས་པ་ད་ དེ་ལེ་ རི་མ་བ་གཞི་བ་རྩུ་མེ་ ལྷན་ ཚོ་
 མ་ རི་ལུ་ ས་ད་ ལྷེ་ད་ ལེ་བ་ ལུ་སོ་མི་ ལྷི་བ་མི་ ལུ་རྩུ་ རི་ཀུ་པ་ལུ་ རྩུ་མེ་ སྤོ་ཚམེ་མེ་ རྩི་མི་ལ་
 བད་དོན་ ཉམ་ཉེ་ཀུ་མི་ རྣམ་ལུ་ཡ་ རྩུ་མེ་ རྩི་དེ་ ཀུ་ཁ་ གཞུ་ས་མི་ ཀུ་པ་ལེ་ར་ ར་ལུ་ད་ གཚོ་བ་
 ལ་མེ་མི་ ཚོ་པ་མེ་ བོན་དེ་སྐྱེ་བ་ཀུ་རྩུས་མི་ རྩུ་རྩུས་ཁེ་མེ་ ལི་རཔ་ ༡༤ པ་ལུ་ ད་སོ་ས་ལུ་ལུ།

ད་མེ་རྣམ་མེ་ཚོ་ ལུ་ད་སྐྱེ་ ༤ གཞུ་བ་ད་ ལ་མེ་ ལུ་སོ་པ་ལེ་ ལྷུ་ར་ལུ་ད་ གཚོ་མི་ རྩུ་རྩུས་ཁེ་མེ་
 ལི་རཔ་ ༡༤ པ་མེ་ ད་སོ་ས་ ལུ་མི་ཀུ་པ་ལུ་ བོས་མི་ ཚོས་ཚོ་ཀུ་ཚབ་ མང་རཔ་ཅི་ ལི་ད་སྐུས་མ་ ལུ་
 ཡོས་པ་མ་ཚོ་ ལུ་ལེ་ཡ་ ཀུ་ཚབ་སྤེ་ ཚོས་རྩི་ ལྷུ་བ་ཀི་བ་ལེ་མི་ ཀུ་ཚོ་ ཚོ་མེ་ཉེ་བ་རྩི་ཚོ་ རོན་ལུ།

སྐུ་མ་ ད་མེ་རྣམ་མེ་ཚོ་ ལུ་རྩི་དེ་ ལ་གཞི་ ལྷུ་བསམ་ལཔ་དེ་བ་ རོས་བ་རྩུས་མི་ ཀུ་ལེ་ རྣམ་པར་ ལྷུ་
 མི་བ་ ལེ་ཤ་ཅི་ ཀོས་དེ་ཡོས་ལུ་ དེ་མ་ ལུ་རྩུ་འི་མ་ཚོ་ཚེ་ ལུ་ད་ཉེ་ད་ པས་ལེ་ཤེ་ཚོས་མ་མི་ ལུ་ ལ་
 གཞི་ལེ་ དབུས་ལ་ ཚོས་མི་མི་ ཉེ་བ་མི་དཔ་མེ་ རོས་དཔོན་མི་ ལུས་ཀུ་ས་ ལུ་ཡོས་པ་ ལི་མེ།

ལཔ་སྐྱེ་ ད་མེ་རྣམ་མེ་ཚོ་ ཅི་ལེ་ ༡༥༢༢ པེ་ ༡༥༢༢ ཚོས་བ་ཚོས་ གཞུ་མི་ ཀུ་ཁེ་བ་སྤེ་མ་ཀར་
 པོ་འི་ ལུས་ཀུ་ ལི་ད་མི་ དོས་རྩི་ ལུ་ད་ལི་ལེ་ཚུ་ ཀུ་ཚོ་འི་ རྣམ་ཉེ་དེ་ ལུ་ཅོས་ སོ་དེ་ ལུ་མོ་སམ་བ་ ལ་
 གཞི་ལེ་ ལྷོ་དོས་ རྩི་ཚུ་པ་མེ་ ལུ་སོ་པ་ད་ དེ་ལ་ ཀུ་ཁེ་བ་སྤེ་མ་ཀར་པོ་ཚོ་ ཅི་ལེ་ ༡༡༦༡ པེ་ ༡༢༡༡
 ཚོས་བ་ཚོས་ གཞུ་མི་ ལྷུ་བ་ཀུ་རྩུས་མི་ ཚོས་ལུ་ གཞི་ཚུ་རྩུ་མི་ ལྷོ་ཚོ་སམ་བ་ ཅོད་པ་རྩུ་རཔ་ ཡི་ཤེ་
 དེ་རྩི་ཚོ་མི་ ལུས་ཀུ་ ལི་མེ།

ལཔ་སྐྱེ་ ད་མེ་རྣམ་མེ་ཚོ་ ཀུ་ཁེ་བ་སྤེ་མ་ཀར་པོ་འི་ ལུས་ཀུ་ ལུས་ལེ་ལི་མ་མི་ དོས་རྩི་ ལུ་མ་ད་
 ལཔ་སྐྱེ་ལུ་ མ་རཔ་མི་ བོས་མི་བསམ་པ་ ཅོད་མི་དེ་མི་ ཉེ་བ་སྐྱུང་དབང་པོ་འི་ རྩུ་ཅོ་ཡོས་མི་ ལུ་ས་
 དབང་པོ་ ལུ་ཡོས་པ་ལེ་ ཉེ་བ་སྐྱུང་དབང་པོ་འི་ སམ་ ལུ་སམ་བ་ཚོ་རྣམ་མེ་ དེ་མི་མི་ ལི་ལ་ ཉོས་ཞི་བ་

ལེ་ཚུ་ བོས་མི་ བསལ་ད་ ལཔ་སྐྱུ་ ལྷི་མི་བུ་ན་ ལུས་ལམ་ ཉེ་མ་མ་ཡ་ ལྷ་ཉམ་ ཡུ་སོ་ལེ་ ཅོང་
དེ་སི་ ལུས་ལམ་ཚོ་ལམ་མེ་མི་ ལྷོ་མེ་སུ་ ཅོང་པ་རྩ་རམ་མི་ ཀཱི་མེ་མེ་ཚོ་ དང་མ་ལེ་ ལུང་མི་ ར་ལུང་
མི་ བར་ཉེ་ཅོ་ཅི་ རང་རྩ་ལར་ས་པ་ལོ་དེ་ ལོ་ལུ་ ལྷོ་ཁོ་སེ་མེ་ལེ་ ལྷུ་ལ་མ་ཚོ་ བསལ་སི་དེ་མེ་ ལྷོ་ཁོ་སེ་
མེ་མ་ལུ་བ་ཅི་བ་ དེ་ཉེ་ཉེ་ད་ ཀཱི་ཉེ་ཉེ་མེ་ ཅོ་ལེ་ར་ མི་གཞུ་ ཟེ་ ཉེ་བ་དེ་ ཡི་གུ་ཉེ་སུ་ ལྷུ་ལ་ ར་མ་
ལམ་མེ་ཚོ་ལུ་ ལྷོ་ཁོ་སེ་ ལྷོ་ཁོ་སེ་ ལུ་དེ་ས་མེ་ལེ་ ཡི་ལེ་བ་ ལུང་མི་བར་སེ་ རང་རྩ་ལར་ས་པ་ལོ་དེ་ རྩ་
ཚེ་ལུ་ ལམ་ལ་ བཞུ་མ་ཅི་ད་ རྩ་ལུ་ལུ་ བཞུ་མ་ཅི་ལེ་ལྷོ་ཁོ་སེ་ལྷི་མི་ བུ་ཉེ་ཡོས་པ་ཉི་བ་ལ་ མ་
ལེ་ལ་མ་ཚོ་ བཞུ་མ་ཅི་མེ་ རང་ཅི་ལ་ ཡོས་ལུ་ ཚོས་ལུ་ ལུང་ལོ་མི་ ལུ་དེ་ས་མེ་ལེ་ ཚོས་ལུ་ བསལ་
ལཔ་མི་ ཚོས་ མ་གཞུང་མ་ཅི་བ་ དེ་ བུ་ཚོ་ ལུང་ལུ་དེ་མི་ལ་ ཚོས་ བཞུང་ལོ་དེ་ ལུ་ལ་ལོང་ ཟེ་ ཀོས་
ལུང་ལུ།

དེ་ལེ་ ལཔ་སྐྱུ་ ར་མ་ལམ་མེ་ ཚོ་ད་ ཅོང་མི་དེ་སི་ ལུས་ལམ་ཚོ་ལམ་མེ་ ༢ མི་བུ་ན་ ལུ་ལུས་ལམ་ མོ་
མེ་ ལུང་ལོ་ལོ་དེ་མི་ ལྷུ་ལ་ ལཔ་སྐྱུ་ཚོ་ ལ་གཞི་སྐྱུ་ལུ་ རོས་དེ་མེ་མི་ དུ་ཚོ་གཞུ་ལ་ མང་རལ་ཅི་ ལུ་
ལེ་ མོ་ལ་ཅི་མེ་ལུ་ད་ ལྷུ་ལེ་ མི་གཞུ་ མ་ཉེ་སེ་དེ་ལུ་ ལྷུ་ལ་ ལོ་དེ་ལུ་ལ་ རེ་ མལ་ཅི་ ཉེ་ས་ཡོས་པ་
ད་ ལུ་ཅི་མེ་ལུ་ད་ བསལ་ཡི་ལེ་མོ་སེ་ལམ་མི་ ལྷོ་ཁོ་སེ་བ་ ལ་གཞི་ལི་ བསལ་ལཔ་དེ་ ལོ་དེ་ ལུ་མི་ལུ་ ཀཱི་ས་
དེ་ ལྷུ་ལི་ ལུ་ལུ་དེ་ མ་གཞི་མེ་ ལུས་ལུ།

བཞུ་མ་ལམ་ཅི་བ་ ལམ་མོ་སེ་བ་ ལུ་ལོ་དོང་ཅི་མི་ ད་ཚོས་ལུ་ ལོ་ལོ་ཅི་ ལྷོ་མི་ ཉིང་དུ་དེ་ ལྷོ་ཚོ་ ལ་
ལུ་ རོས་ལ་རོས་ལ་ བཞུ་ལེ་ དུ་ད་ཉེ་བ་ལྷོ་ བཞུ་ཅི་ལེ་ལེ་ལུ་ ར་མ་ལམ་མེ་ཚོ་ ལྷོ་ཁོ་སེ་བ་ ལ་གཞི་
ལུ་ ལྷོ་དེ་ས་རྩོ་ རོས་ལ་མ་ཅི་བ་ བཞུ་ཅི་དེ་ཅི་ ལེ་གཞི་ལོ་དོ་ལོ་མི་ ད་ཚོས་ལུ་ ཉེ་ས་ལོ་སེ་བ་ ལོ་ལེ།
ལམ་དོས་ལུ་ དེ་ལུ་ཉེ་བ་དེ་ ལུ་ལ་རོང་ལཔ་ལེ་ ལྷུ་ལམ་ལཔ་ལུ་ ཡོང་སྐྱུ་ཅི་བ་ མོ་སེ་བ་ ལོ་དོ་ཚོ་སྐྱུ་ལ་
མི་ ལྷོ་ཁོ་སེ་བ་ ལ་གཞི་ལི་ ཚོས་སི་ལྷོ་མི་ དལུ་ལི་ ལྷོ་ཁོ་སེ་དོས་ལེ་ ལྷུ་ལ་ ལཔ་སྐྱུ་ཚོ་ ལྷོ་ལུང་ལ་
ལུ་ རོས་དེ་མེ་མེ་ མོ་སེ་བ་ད་ ལུས་ལུ་གཞི་བ་དུ་ ལཔ་སྐྱུ་མི་ལ་ ལམ་གཞི་རྩོ་ལེ་ ལོ་དོ་ཚོ་སྐྱུ་ལ་མི་
ལྷོ་དེ་ ལུང་ལུ་ཅི་ད་ ལྷུ་དེ་ བོས་ལུ་ ལཔ་སྐྱུ་ དེ་བ་ལྷོ་ལུ་མ་ ལུ་ལུ།

ཅི་ལེ་ ༡༦༧༦ རལ་རྩུང་ ༡༠ མི་ མི་སྐྱུ་ལོ་ ལུང་ལོ་ ༢༢ བཞུ་ལུ་ད་ ལཔ་སྐྱུ་ཚོ་ ལྷུ་ལམ་ལཔ་
ལ་ ཚེ་ལ་ལ་ ལྷོ་ལུང་ལ་ ལུ་ལུ་ད་ཅི་ལ་ དེ་ལི་ལུ་མ་ དི་བ་རོང་མི་ ལུ་ཉེ་ རང་རྩ་ལར་ས་པ་ལོ་མི་ ཅོས་
མི་ ལུ་ཉེ་ ལེ་མང་དུ་སྐྱུ་ལ་ མང་རལ་ཅི་ ལུ་ལུ་དེ་ ལུ་ལུ་ལུ་ལེ་ལུ་ ལ་ལེ་དེ་ལེ་ ལོ་དོ་སྐྱུ་ཅི་བ་མི་ བཞུ་
ཚོ་ ལུས་ལོ་ཚུ་མི་ ལེ་ལུ་སྐྱུ་ལུ་དེ་ དཔང་ལུ་མ་ཚོ་ མོ་སེ་བ་མི་ མི་ལེ་ཚོ་ད་ ལུ་ལ་ ལུ་མ་ཚོ་དེ་མི་ ལུ་ས་
གཞུ་དེ་ལུ་ ལཔ་ཉེ་ ལུས་ལུ་སྐྱུ་ལ་ ཚོ་ཉེ་ཉེ་མེ་ ལུ་ལུ།

དེལེ་ སྐྱམ་ ཞལ་སྐྱུ་ཚོ་ སྡོ་དྲ་ ལྷི་ལེ་གའ་ རྒྱལ་དེ་ སྐོམ་སྤུ་ལྟའམི་ རང་ཚོ་ སྤྱོ་ལོ་ པང་པོ་བཟུ་ལུ་
རྒྱལེལ་རྒྱལ་དྲ་ བརྗོ་སྐྱུ་ཚོམ་གཞི་མི་ གྲལ་གྱ་ ཚོ་མ་ཉེན་ཇི་མི་ སེལ་སྤུ་ཚོམ་མེ་ ལུ་ལུ།

དེལེ་ ལམ་ལ་ལུ་ སྤུ་ཚེ་ གཞེ་ལེ་མེ་ཚ་ ལེ་གཞིམ་མེ་ སྐོ་མོམ་ན་ལུ་ སེལ་ཚུ་མི་དེལུ་ ཀ་སྐྱི་ གེན་མོ་
མེ་ དེ་ཚེསུ་ལུ་ པམ་ལི་ཤེ་ཚོམ་མེ་དྲ་ ལམ་ཚོམ་ན་ དེ་གམ་ལུ་ སོམ་ལ་སྤུམ་མེ་ དོམ་ལ་དྲ་ རྒྱལ་
ལ་རྒྱལ་དེ་ པ་ལོ་ལྟའམི་ཉེམ་ ཚོང་རྒྱལ་ལུ་ རོམ་ན་རོམ་ སྐྱམ་ པ་མཚོམ་མེ་མི་ དེན་ལ་ སྐྱུ་ཚོམ་

དེང་ ལུ་གཞུ་ན་ རོམ་ན་རྒྱང་ལུ།

ཞལ་སྐྱུ་ པ་མཚོམ་མེ་ཚོ་ ལམ་སྐྱུལ་ དཔུ་མི་མི་ ཚོན་ རྩེམ་མ་ སྐྱུ་གམ་ལམ་ན་ དུ་ཚལ་རྒྱལ་ལེ་ དེ་
དེན་མི་ སྐོམ་ མང་རབ་ རྒྱང་ལོ་དེལི་ ཡོང་སྐྱུ་ཅེན་མི་ སྐྱུ་མི་ཚོ་ལུ་ རང་ཚོ་ ལ་སྤུ་ལེ་ རོམ་ཚོ་སྐྱམ་
པ་རྗོ་སྐྱུ་ཚོམ་གཞིལ་ དྲ་ སྐྱུ་བ་ཀེན་ལེ་མི་ ལམ་རྒྱལ་ པ་ལོ་དྲ་ སྐོམ་སྤུ་ པི་ན་ལ་ དཔང་དེ་ལོ་གྲ་ ལུ་
གཞུ་མི་ཚུ་དྲ་ སྐོ་ཚོ་ ལ་སྤུ་ལེ་ རྒྱུ་ལི་རྒྱང་ཚུ་ སྤྱུ་དྲ་ ཞལ་སྐྱུ་ རིམ་ཚོ་ཚེ་དེ་ རོ་སྐྱུང་ལུ་ རྒྱུ་ལོམ་ལ་
གཞིན་དུ་ ལ་ཚེ་ ལུ་ སྐོ་ལོ་ལུ་ ཚིལ་ཚོམ་རྒྱང་དེ་ གའ་ལ་གའ་རྒྱལ་མི་ ཚོང་དྲ་ དཔང་ལྟའཚུ་ རྒྱང་མ་
ལུ་ཉེན་དེ་ སྐོམ་ལོང་ལེ་ ཡི་ཚེ་མི་ དེ་ལྷ་དྲ་ དུ་ན་ མོམ་ལོམ་ལ་མ་ཚོ་ ཅལ་ཚལེ་ དུ་སྐྱུ་གམ་ཚོ་ རྒྱལ་
དེ་ གུ་ཚམི་རྒྱུ་ མི་ གམ་ལ་ པེམེམ་རྒྱང་ལུ་དྲ་ ཅི་ལ་ལ་ རྒྱ་སྐྱལ་ན་རྒྱལ་ལེ་ གམ་ལ་དེལི་ རོ་
སྐྱལ་ན་མི་ དེ་ཚོན་ལུ་ སྤུ་དྲ་ རྒྱལ་ཚ་ སྐྱམ་ཚེ་དེ་ ཚེ་ལུ་མི་ ཚོམ་མི་ ལམ་ལོང་མི་ དོ་ཚ་ མང་རབ་ཅི་
ལ་ སྐྱལ་ལུ།

པོ་ལྷ་གྲུ་ལུ་ལེ་ ཡོ་ལུ་མི་སྐྱམ་ སྤྱུ་དྲ་ ཞེ་ཤི་གེ་ལོ་ལོང་གམ་ལ་ དྲ་ གཞོ་མལོང་གའ་རྒྱལ་ ༢ མི་
ཅི་ལེ་ ༡༩༨༧ མི་སྐོ་ སྐྱུ་ལུ་ ཉུ་གོ་མེ་མི་དེ་ ཡུ་ལོ་ལུ་མི་མི་ ལུ་དང་མ་ ཞིམ་ལེ་ ལོང་རྒྱུ་མི་ ཞལ་

སྐྱུ་ པ་མཚོམ་མེ་ཚོ་ ཚོམ་མི་རྒྱུ་མི་ གམ་ལ་ཞིམ་མེ་ ཀོམ་ལོམ་ལ་དྲ་ སྤྱུ་དྲ་ ཀམ་ལ་མི་ ལྷི་ཚོམ་
ཅིན་ ཀོམ་རོ་གཞུམ་ མེ་མཚ་ཅིན་ ཚོམ་གམ་ ལོ་དེ་ མི་ལེ་ཚུ་མི་ ཚོང་དྲ་ རི་ཉེ་མི་རམ་ ག་ཅི་རམེ་ལུ་
ལོང་དེ་ སྐོན་རོམ་གཞིན་དུ་ མེ་ལི་ ཞིམ་མ་ཚོ་ དཔང་ལུ་མི་ མོ་ལེ་ མི་ལེ་ཚུ་ རམ་ དེ་དེ་ མེ་ཚོ་
མི་ ཀ་རྗོ་རྒྱང་ལི་ མེལ་མ་ཚོ་ ཅེ་མེ་མི་ རི་ཚུ་ལ་ མི་ལེ་ཚུ་མི་ སྤྱུ་ སྐྱལ་མི་དེལི་ ལ་ལུ་ལ་ མེ་ལི་ལ་
མི་ལེ་ མོམ་རོ་ ༡ ལ་ མེམ་ པམ་མ་ཚུམ་ ལུ་དེ་ཚུ་ རང་མཚུ་ མོ་ལེ་མེ་ མེ་ལི་ཞིམ་མེ་ ལེ་ སྐོན་ལ་
ལོལ་དྲ་ གམ་ལ་ ལོ་ར་མི་ པ་ཅེ་ལུ་ ཚུ་ལེ་ག་ཅི་ར་ སྤྱུང་མི་ནང་ལེ་ སྐྱལ་ལོ་དེ་ མོ་ལེ་ཚུ་མི་ལ་ ལོང་
མི་ སྐོན་རོམ་ཉེར་ལུ་ མེ་ལུ་ཞིང་ ལེ་ ཞི་ལེ།

ཅང་མི་དེ་ལེ་ སྐྱལ་ན་ཚོ་རྒྱལ་མེ་མི་ ཞལ་སྐྱུ་མི་ ཚོན་མི་ རྩེམ་སྐྱུ་དེ་ཚུ་ གོ་ལུ་ལེ་ རུ་མེ་ རྒྱ་གམ་ལར་ལུ་
ལང་དེ་ ཞལ་སྐྱུ་ པ་མཚོམ་མེ་ཚོ་ ཀོང་ལོ་དྲ་ སྐོ་མོམ་ན་ ལ་གཞི་ ལོ་མི་ལོ་ལུ་ རྒྱ་ལོ་མི་ དོམ་ན་ལེ་
སྤྱུ་ལུ་ལམ་མི་ མེ་ལོམ་ ལ་སྤྱུ་ན་ལ་ ལེ་ལི་དྲ་ ལོམ་རྒྱ་ རོམ་མེ་ ཉེར་དེ་ དེ་གའ་ ལོམ་སྤྱུ་ཚུ་མི་ སྐྱུ་

ལྟམ་ལཔ་གི་ ཚཔ་མི་ ཅང་ལོ་ན་ ལྷི་གི་སྐྱེ་ལེ་ ལྷུང་ཐཔ་མེ་ལོ་ལུ་ ལཔ་སྐྱེ་གི་ རྫོང་གཞི་ ལང་རཔ་ཅི་
གཞེང་རྣང་མི་རྫོང་ལ་ དཔ་ཚ་ར་ ཅི་ལོ་ ༡༦༢༧ ལུ་ སེམ་ཏོ་ཁའི་རྫོང་ན་ ༡༦༣༧ ན་ ༡༦༣༨ ལུ་
པི་ལ་ཁ་ན་ དཔ་ར་ཅི་སྐྱེ་གི་ རྫོང་གཞེང་ལི་ ལྷུ་ཚུ་པ་མ་ཚེ་ ༡༦༤༡ ལི་ལུ་ ག་ཤི་ཚེ་སཔ་རྫོང་ གཞེང་
ལི་ ལྷུ་ཚུ་ལུ།

དེ་ལོ་ ཅི་ལོ་ ༡༦༤༦ ན་ ༡༦༤༧ ལི་སུ་ན་ ལྷུ་ལ་ན་ རྫོང་གཞི་ པ་རོ་སྐྱེ་གི་ས་ ༣ ལུ་ ཅོ་བ་རྫོང་
གཞེང་ཚོ་མི་ ལུ་མ་ཚེ་ ཅོ་ལུ་ར་ པོ་ས་ སོ་ཤི་སྐྱེ་ ག་ཐཔ་ལུ་ ཞི་མ་ལེ་ ཅི་ལོ་ ༡༦༤༦ ལེ་ ༡༦༥༡
ལི་རིང་ལུ་ ལུ་རལ་ལུ་ ལ་གཞུ་ཚེ་སཔ་རྫོང་གི་ ལུ་ན་ རྫོང་གཞེང་ལ་ གོང་ས་རྫོང་ན་ རི་ལུ་རྫོང་ ལུ་
ལ་རྫོང་ དཔ་རྫོང་ ལུ་ལ་རྫོང་ ལུ་སཔ་ལོ་རྫོང་ ལེམ་གང་རྫོང་ ག་ཤི་གང་རྫོང་ལུ་ རི་མ་ལ་གཞི་བ་རུ་མི་
གཞེང་རྣང་ལུ།

ཅི་ལོ་ ༡༦༤༡ ལི་ལུ་ ཅང་དེ་མི་གི་ དཔ་ར་ཚེ་དེ་ ལོ་ལུ་མི་ ཚེ་ས་ལུ་གཞུང་མི་ ལོང་ས་ར་མི་ ལོ་ལུ་
ལུ་སེ་དེ་མེ་ལུ་ ཅང་དེ་མི་ གཞུ་ལ་མེ་ར་ པོ་ས་གི་ དཔ་ར་རྫོང་ ལུ་ལ་ཚུ་གི་ལ་ ལུ་ཚེ་ཏོང་དེ་ན་ ལུ་མི་
ལྟམ་ལཔ་དེ་ལུ་ གཞེང་ལ་ཚུ་མ་ ཅི་ལོ་ ༡༦༤༢ ལི་ལུ་ པོ་ས་ སོ་ཤི་སྐྱེ་ རི་མ་དེ་ ལུ་སྐྱེ་ ལུ་གཞི་
ལེ་ ལུ་ལུ་ལུ་ལུ་ ལུ་རྫོང་མེ་ལུ་དེ་ པོ་ས་ སོ་ཤི་སྐྱེ་ པལ་དཔ་ལེ་ ལུ་སྐྱེ་ལུ་ལུ་གི་ ལོ་ཚེ་སཔ་གི་ ཅོ་ས་མི་
སྐྱེ་ཚེ་གི་ ལང་རཔ་ཅི་ ལུ་ལོ་སཔ་ ཞི་ལེ།

ལྟམ་ལཔ་ལུང་གུ་ ལུ་ལུ་ས་ རི་གཞུ་ལ་ལུ་ པོ་ས་གི་ ལྟམ་ལཔ་ལུ་གི་ ལུ་ ལང་ལ་ལུ་ཏེ་བ་དེ་ ལུ་གི་ས་
ལཔ་དེ་ ཐེ་ག་ཚེ་བ་ ལང་མི་གཞི་ཏེ་བ་ པོ་ས་དུ་ ཅོ་ག་ཐེ་ལེ་ཞིང་ལུ་ རང་ལུ་གི་ ལས་ཚེ་ས་ གཞེང་དཔ་
སྐྱེ་ལུ་ ལོ་ལི་ ཞི་ལེ་གི་ ལུ་གཞེང་རྣང་དེ་ ཚེ་སྐྱེ་ལུ་ལེ་བ་དེ་ ལུ་ལེ་ལི་ པོ་སཔ་བ་ཚེ་ ལམ་ལུ་སེ་ས་ལེ་ ལུ་
ལུ་དེ་ པོ་ས་དུ་ ལ་སྐྱེ་གི་ ལུ་སེ་ས་ ལུ་སེ་ཅི་ ཅོ་ལ་རུ་ལ་མ་ཚེ་ ལི་ལ་རྫོང་མི་ ལུ་ལམ་རུ་ལ་གཞེང་ ལུ་གི་
སེ་ས་ལ་ ལུ་དེ་ ལུ་གི་ ལི་ལེ་ལུ་ རང་ལུ་གི་ ལས་ཚེ་ས་ གཞུ་ལ་ལུ་ པ་ལུ་ལ་ གུ་ལི་གི་ ཐཔ་ལེ་ལུ་
ལུ་རྫོང་ལུ།

ལཔ་སྐྱེ་གི་ ལུ་ལ་རྫོང་ ལང་ལི་གི་ ལུ་ལ་སྐྱེ་ས་ ལྟམ་ལཔ་ རང་ལུ་གི་ ལམ་ལུ་ དལུ་སཔ་གི་ ལུ་ལ་ལ་
ལུ་སཔ་ཅོང་ལུ་དེ་ ལོ་སཔ་དུ་ ལཔ་སྐྱེ་གི་ ལུ་ས་ལེ་ ལོ་ས་ རི་མ་རྫོང་ལུ་གི་ གཔ་ལུ་ལ་ རང་ཚོ་ལེ་
ལོ་ས་རྫོང་ ལེ་བ་ཐེ་ ༧ ན་ ལུ་ཚེ་ལེ་ མི་དེ་གི་ལི་ ལི་ ལུ་ ལེ་བ་ཐེ་ ༡༡ དེ་ཅི་ ལུ་རུ་ ལྟམ་ལཔ་གཞེང་
ལུ་ ལ་ལོ་ལུ་ རང་ལུ་རང་ཅོ་ལེ་ ལོ་སཔ་ལི་དེ་ པོ་གི་ གཞུ་ལུ་ཏེ་བ་དེ་ ཞི་ལེ།

ལུ་ལ་ ལཔ་སྐྱེ་གི་ ལུ་ལུ་ས་ རི་གི་དོ་སཔ་ལེ་ གཞི་ལེ་ ལཔ་ཐོ་ལེ་ ཅོ་རྣང་ལི་དེ་ ལུ་ས་ལེ་ ཅི་ལོ་
༡༦༢༦ ལི་ལུ་ ལུ་ལེ་ལེ་ ལི་རཔ་ ༡༠ མ་ ཏེ་བ་རྫོང་ལེ་གི་ ལི་ལོ་ལུ་ ཐཔ་ལི་དུ་སྐྱེ་ ལམ་གོ་ས་

འི་མི་ ཡམ་ལུ་ད་ ལྷན་རྒྱུ་ཐང་ ལྷི་མ་མཁ་མི་ རེ་ཙམ་ བ་གཞི་ ཐོ་ཤ་ཀམ་ མེ་ལོ་ད་ གཞུང་གྲེ་གྲུ་
པོ་སྐད་ཚུ་མི་ ཅལི་མ་ ཉང་ལུ་ ལྷ་ལེ་ ཐབ་མ་ཚོ་མི་ ཅལི་མ་ཚུ་ ཅམ་རྒྱུ་ལུ་

དེ་ལེ་ ལྷམ་ ལམ་སྐྱུ་མི་ ལྷུ་མཁས་ལམ་ན་ རྫོ་སྐྱུ་པ་ ཅེན་ཅི་མེ་ ཚམ་སི་ ཅོང་ཐང་མི་ ཡམ་ལུ་ ལུ་ཚུ་
ཡོ་སམ་མ་ཚོ་ མཁས་ལམ་མི་ ལུང་ཚོ་ཚུ་ ལྷོ་ལོ་མེ་ མོ་ཤ་ཤ་ཅམ་དེ་ ཅི་སྐྱུ་ པོ་སྐད་ལོ་དེ་ད་ པོ་སྐད་ལོ་

མི་ རོ་ལུ་ རྫོང་ལམ་དེ་ དེ་ལེ་ རྫོང་མོ་སྐད་ པོ་སྐད་ལོ་མི་ ར་དེ་ རྫོང་མ་འོ་དེ་མི་ ཚམ་སི་ཅམ་ལོ་ ལྷ་མ་
ལུ་སྐད་མི་ཚུ་ལུ་ ལྷུང་པ་དེ་ད་ ལྷི་ལོ་ད་ རྫོང་ལ་མི་ པོ་སྐད་ལམ་ཚུ་མི་ ལྷོ་ན་ ལྷམ་མ་ཐབ་མི་ དལུ་ས་

དེ་ཚོ་དེ་ལེ་ མཁས་དེ་ ཀམ་སོ་སམ་མི་ ཡམ་ལུ་ཚུ་ལ་ ཅུ་རྒྱུ་ལུ་
ཅི་ལོ་ ༡༦༥༡ མི་ལྷོ་ ལམ་སྐྱུ་ ད་མ་རྣམ་མེ་ཚོ་ དལུ་ལི་ལེ་ མོང་ལྷུ་རྫོང་དེ་ པི་ན་ དེ་མ་ཚེ་མི་ པོ་སྐྱུ་

ན་ལུ་མེ་ ལུ་དམ་ལུ་ མ་གཞུ་མི་ ཉེ་མ་ ཚོ་ས་སི་རྫོང་མི་ དལུ་ལི་མེ་ ལོ་མི་ ཀུ་ཚམ་ཚུ་མི་ལ་ ལོ་དེ་རྫོང་
ལ་ ལྷུ་ད་ ༢ ཅི་ལོ་ ༡༧༠༧ མི་ལྷོ་ ལྷུ་རྫུ་རྫོང་མི་ མཁས་སི་སོ་སམ་ མ་རྫོང་ཚོ་སྐད་ཚོ་སྐད་ ཡམ་ལུ་དེ་

ལུ་ར་ ལྷི་ལེ།
ཚོ་ས་སི་རྫོང་མི་ ཡམ་ལུ་དེ་ལ་ མཁས་ལྷི་མ་མི་ དལུ་ལི་ དེ་ལི་ད་ ཚོ་ས་ལྷི་མ་མི་ དལུ་ལི་ ལྷུ་ལེ་མོ་མོ་མེ་

ཀོ་ས་རྣམ་ལེ་ དེ་སི་ ལྷི་རམ་དང་མ་ ཉེན་རྫོང་ལྷུ་མེ་ད་ ལྷུ་ལེ་མ་ ལྷི་རམ་དང་མ་ པས་ཀ་རྫུང་ལེ་ ཀོ་ས་
རུ་ ལམ་སྐྱུ་ ད་མ་རྣམ་མེ་ ལོ་ར་གལུ་མི་ མཁས་ལམ་མི་ དལུ་ལི་ རྫོ་སྐྱུ་པ་ཅེན་ མེ་མི་ ལྷུ་པ་སྐྱུ་ས་

ལུ་ དལུ་རམ་ ༡༥ པ་ ལྷུ་ མ་ལུ་མ་ཅི་མི་ ཉེ་མ་ལེ་ ལམ་སྐྱུ་མི་ ལྷུ་ས་ཀུ་ ཀུ་ ལྷུང་ ལྷུ་ ༢ མེ་
རྫོང་མ་ད་ ལྷུ་ལུ་ ཚགས་ལེ་ ལྷི་ན་ མ་ལྷུ་རུ་ ལྷུ་ལྷུ་ས་དེ་ མཁས་ལམ་མི་ དལུ་ལི་མེ་ པོ་ས་རྫོང་ བས་

ཡོ་སམ་པ་ད་ ལྷུ་ལེ་དོ་མ་ལུ་ ལམ་སྐྱུ་མི་ ལྷུ་ས་ཀུ་ལུ་ དམང་ཚོ་ མོ་མ་མེ་མ་ མཁས་ལམ་མི་ དོ་ཉ་གལུ་མ་
ཅི་མེ་ ཅི་དེ་ སི་ཅོང་མི་ དམང་ཚོ་ཅོན་ ཅི་ལོ་ ༡༦༥༡ ལེ་ ༡༧༠༧ མི་སྐྱུ་ན་ དེ་སི་ ལྷི་རམ་ ༥༤

ལེ་མཁས་ མ་རྫུ་ ལྷི་ལེ།
ལྷོ་རྫོང་ལ་གཞི་ལི་ མཁས་ལམ་དེ་ན་ ཉེ་མ་ ཚོ་ས་སི་མི་ ཡམ་ལུ་ ལྷི་ར་ལྷི་མེ་ ལྷོ་ལི་དེ་མི་ ཀ་ཉེ་ པོ་སམ་མ་

ཐོ་སྐད་མ་ར་ དོ་སམ་ལེ་ ལམ་སྐྱུ་ ད་མ་རྣམ་མེ་ཚོ་ཚོ་མི་ མཁས་ལམ་ ཅི་ཀ་སྐྱུ་མེ་ གཞུ་རྫོང་ཐོ་ལེ་ ལི་དེ་ལི་
མཁས་ལམ་ ལྷུ་ལུ་ས་ལུ་ ལྷོ་དོ་སྐད་ ལྷུ་རྫུ་དེ་ ཚོ་ད་ ཡམ་སོ་སམ་གལུ་མ་ གཞེན་དམ་སྐྱུ་མི་ དོ་ཉ་མི་

ལས་ཚོ་ས་ཚུ་ ཅུ་རྣམ་ལེ་ ལྷུ་མ་ ལོ་ར་མི་ མི་ལོ་ ༢༥ མི་དེ་ལུ་ ཚོ་ས་སི་ལུ་ ༢ མི་ ཚམ་སི་ ཅམ་
རྫོང་མི་ ཀམ་ལུ་ ལྷི་མེ་མི་ ལྷུ་ལེ་ ལྷུ་མ་པར་ མཁས་ལུ་ མ་ཚོ་ ལྷི་ད་ ཚོ་མི་ལམ་ལུ་ ལུང་གྲེ་མི་ལྷོ་ལེ་

པས་ལི་མི་ དོ་སམ་ལུ་ རྫོང་གཞི་ མང་རམ་ཅི་ གཞེན་རྫོང་དེ་ རྫོང་གཞི་དེ་ཚུ་མི་ སའི་རྫུ་རྫུ་ས་ད་ ཅོན་
ཐབ་ཚུ་ལ་ གཞེན་དམ་སྐྱུ་ལུ་མེ་ ཡོ་སམ་ལི་དེ་མི་ དའི་རྫུ་ལ་ རྫོང་ལ་མི་ སི་ཅོང་ པི་ཚོ་ མང་རམ་ཅི་

ལོ་ལྷུ་ས་དེ་ར་ རྫོང་དེ་ཚུ་མི་ན་ ལྷུ་ལེ་ཐབ་དོ་ ཡོ་སམ་ ལྷི་ལེ།

ཞལ་སྐྱུ་གི་ ཅམིམ་ ཅམ་ རྒྱུ་མི་དེ་ཚུ་ མི་ལ་སེལ་གི་ ཉེ་རི་རྒྱ་དང་ མེ་མི་ གང་དེན་ ལས་ཚོས་
 ཅེན་གི་ ཅམིམ་ཅི་ ཡིམ་ལེ་ ཅམིམ་དེ་ལུ་ གཞི་གཞི་དེ་ ད་རི་རྒྱ་མཐོང་ ཅམིམ་དེ་ཚུ་ གཞོ་ཡོས་པ་
 རྒྱ་ རང་གཞི་གི་ གཞོ་རི་དེ་ རྒྱ་ལུ་ལས་པ་ ལུ་རི་ཅེན་ རྒྱ་ལོ་ལ་ རྒྱ་ལ་དེ་ གསལ་གི་ ལྷན་པོ་ལུ་ མ་
 ལོང་ ཡུས་ན་རིང་ལུ་ གཞི་མི་ ཞལ་སྐྱུ་ ར་མ་རྒྱུ་གེ་ཚུ་ རྒྱ་གསལ་ལས་གི་ བ་ཚོ་དམ་མ་ ལུ་ དོས་ན་
 རྒྱ་ལུ་ལས་ ཉེ་དེན་ཅི་ ཡིང་།

Text D: English translation

The Father of Bhutan

Zh'apdru Ngawa 'Namge

by late Dr'âsho Rindzi Dôji

Zh'apdru Ngawa 'Namge occupies a unique and hallowed place in the history of Bhutan. Deeply revered to this day as a dynamic political and spiritual leader, his life and deeds were intimately linked with the growth and emergence of the Bhutanese nation.

Ngawa 'Namge, reverently referred to as Zh'apdru Rimboche or the Precious Jewel at Whose Feet One Proffers Obeisance, was born in 1594, corresponding to the 11th day of the first Bhutanese month of the Wood Horse Year of the 10th Rapjung cycle. His father and mother were Yap Tenbi Nyim and Yum Sönam Pägi B'uthri of Zhiga Dr'ong in J'angchu'ling in the Tibetan province of 'Ü. Immediately at birth, the Zh'apdru is said to have uttered sacred mantras and later narrated incidents from his previous life as Künkhen Pêma Karpo, thereby bearing witness to his special spiritual lineage.

Although he was given the name of Mipham Tendzi Dôji at birth, he also came to be known as Ngawa Düjom Dôji in fulfillment of a prophecy by Guru Rimboche and Ngâgi 'Wangpo 'Nampar Gäwide as foretold by Künkhen Pêma Karpo. Ngawa 'Namge is the abbreviated form of Ngâgi 'Wangpo 'Nampar Gäwide, which means All Knowing Supreme Conqueror of Speech.

Ngawa 'Namge began his education at a tender age under the guidance of his father Yap Tenbi Nyim. When he reached eight years of age, his grandfather Mipham Chöki Gäp ordained him in the minor vows (*ge'nyen*) and installed him on the throne of Drubi Göma. His studies covered every facet of Buddhist teaching and included logic, art, tantra, poetry and medicine. In addition, he was trained in meditation. Thus, from an early age, Ngawa 'Namge was groomed to succeed his grandfather to the throne of Ralung monastery as the 18th prince abbot, the highest patriarch of the Druba Kâjü school.

When Ngawa 'Namge was eight years old, his grandfather died and he was formally installed as the 18th prince abbot of Ralung monastery. Representatives from the major Buddhist schools in Tibet attended the installation ceremony. Bhutan was represented at the occasion by Tshewa Tendzi, the grandson of Druba Kinle.

Guru Rimboche himself, the great Padma Sambhava, had prophesied that Ngawa 'Namge would come to Bhutan, which was then known as the Southern Land of the Four Approaches, and in a dream Pâ Yishe Göm (*Śrī Jñāna Mahākāla*) urged Ngawa 'Namge to go to the Southern Land of the Four Approaches to assume its spiritual and temporal leadership.

A pivotal event in the life of Ngawa 'Namge which led to the fulfillment of his pre-ordained mission in the Southern Land of the Four Approaches was his recognition as the incarnation of Künkhen Pêma Karpo (1527–1592), who in turn was the reincarnation of the founder of Druba Kâjü school, Tsangpa Jarä Yishe Dôji (1161–1211).

Ngawa 'Namge's claim to be the true incarnation of Künkhen Pêma Karpo was challenged by another contender Pâsa 'Wangpo, who had the support of the ruler of Tibet, the Desi of Tsang, Tensung 'Wangpo. The strained relations between the Tibetan ruler and Ngawa 'Namge deteriorated further when Tensung 'Wangpo was succeeded by his son Phüntsho 'Namge. The Desi of Tsang, Phüntsho 'Namge, wrote a letter to Ngawa 'Namge, demanding the surrender of the most sacred treasure of Ralung monastery,

the Rangju Kharsapani. Ngawa 'Namage refused to hand over the Rangju Kharsapani and replied, "the self-created Kharsapani is as vast as the sky, but it is also as small as a grain of mustard. Therefore, it is difficult to ascertain its whereabouts. Even if it is with me, I will be unable to surrender it. If your concerns are not limited by your kingdom, my further possibilities are not limited by my small monastery."

Thus the hostilities between Ngawa 'Namage and the Desi of Tsang Phüntsho 'Namage grew deeper. At the same time, Ngawa 'Namage was visited by several auspicious signs indicating that his destiny was tied to the Southern Land of the Four Approaches. One morning he found a bundle of paddy at his side although no visitors had come from Bhutan. He saw visions in which the protective deity Pā Yishe Gömbo spread the country of Lhomön on his palm and offered it to Ngawa 'Namage as his religious estate.

He also had dreams in which he was followed to the south by the raven Lägön, one of the forms of Pā Yishe Göm. All these signs portended that Ngawa 'Namage should go to the Southern Land of the Four Approaches to fulfill his destiny.

It was amidst all these visions that Ngawa 'Namage received an invitation to Bhutan from a prominent Bhutanese personality, the Optsho 'Lam of Gön, which is the most important region of present-day Gâsa Dzongkha. Ngawa 'Namage accepted the invitation to come to the Southern Land of the Four Approaches and provide the Southern Mön people with spiritual guidance as well as temporal leadership, and the Optsho 'Lam arrived in Tibet with a small armed force to escort the Zh'apdrü to Bhutan.

In 1616, corresponding to the year of the Fire Dragon in the 10th Rapjung cycle, Zh'apdrü Ngawa 'Namage, who was then 22 years of age, came to Bhutan to fulfill his destiny as the father of the Bhutanese nation. He brought many treasures with him, the most sacred being the Rangju Kharsapani, which is preserved to this day in Pinakha Dzong. Upon his arrival in Gâsa, the Zh'apdrü was received by the prominent families of that area who came to pay their respects and receive his blessings. One of the

wealthiest amongst them, Lhawa Tshiri, hosted the Zh'apdru during his stay in Gâsa.

The Zh'apdru then travelled through the Thê Valley across Thrinle Gang to Pangri Z'ama in the northern part of the Thimphu Valley where he was accorded a warm welcome by Tshewa Tendzi, the incarnate Phajo Drugom Zhip.

The Zh'apdru performed thanksgiving rites at Dechephu to his protective deities Pâ Yishe Göm and Lägön Degä for his safe journey. He then travelled by way of Pomla and Bjäla and arrived at Drû Chöding, the seat of his ancestor Ngawa Chöge in Tshongdü in the heart of the Paro Valley.

Zh'apdru Ngawa 'Namege's fame as a scholar, saint and leader spread far and wide throughout Bhutan bringing him many devout followers. Several important families in Bhutan, such as the Optsho in the north, the descendants of Phajo Drugom Zhip and Druba Kinle in Paro, Thimphu, Pinakha and 'Wangdi Phodra and the Curu family in the south, all became the followers of the Zh'apdru. The Zh'apdru travelled extensively, organising spiritual congregations and conducting initiations, which gained him the total allegiance of the people. Through D'âpchu Gätshe of Capcha the Zh'apdru came into contact with Prem Nārāyaṇ, the ruler of Cooch Bihar, who offered him substantial gifts of gold, silver artefacts, garments and an elephant tusk as a friendly gesture.

Two Portuguese Jesuit priests Father Estevão Cacella and Father João Cabral, who in 1627 were the first Europeans to visit Bhutan, described Zh'apdru Ngawa 'Namege as "the king and at the same time the chief lama" of the country. Father Cacella wrote that "the people subject themselves to their king quite voluntarily without any obligation on their part to defer to him or follow his doctrines, nor does he have power over the people to make them do anything. Rather his principal revenue is what they give him voluntarily. He does not wish to have any of his subjects discontent, and every one of them is free to do what he wants, as the King himself

said to us on many occasions even when he was talking about his lamas who are the people most directly under his authority”.

As the fame of the Zh’apdru spread, the Tibetan ruler, the Desi of Tsang Phüntsho ’Namage grew increasingly envious and hostile. In order to destroy Ngawa ’Namage and gain control of the Southern Land of the Four Approaches, he dispatched a huge army under the command of General Lagune, who was much experienced in the art of warfare. The Tibetan army initially succeeded in capturing Drû Chödning but ultimately suffered a crushing defeat at the hands of the *pazap* militiamen of B’âko Tsho Dr’û, the six contingents of Paro, and of Wang Tshoche Gä, the eight contingents of Thimphu.

After the defeat of the Tsang Desi’s army, Tshewa Tendzi, Druba Kinle’s grandson, invited Zh’apdru Ngawa ’Namage to Tanggu and offered him the Tanggu monastery along with other properties. In 1619, the news reached Bhutan that the Tsang Desi Phüntsho ’Namage had died of smallpox. At about the same time, the Zh’apdru had a miraculous escape when an avalanche of rocks caused by an earthquake destroyed parts of a cave in which he was meditating at Tanggu. Following these occurrences, the Zh’apdru proclaimed the *Nga Cûdru*, sixteen tenets, which he had engraved on his seal as a symbol of his faith in his mission in Bhutan.

Later in the year 1619, the Zh’apdru received news of his father Tenbi Nyim’s demise. He arranged for the body to be brought from Tibet and cremated in the cave at Tanggu, where he had meditated previously. The Zh’apdru then laid the foundation of the Ceri monastery on the tenth day of the fifth month of the year of the Earth Monkey in the tenth Rapjung cycle. The Ceri monastery, inside which the Zh’apdru placed a silver *stûpa* containing the ashes of his father, was completed in one and a half years. Bhutan’s first monastic body consisting of thirty monks was then instituted at Ceri monastery, and the Zh’apdru invited his teacher Lhawa ’Lotrö to instruct them. The origin of *dr’atsha* and *rapde* in Bhutan date back to this historic occasion.

Thus whilst the Zh'apdru established the Druba Kâjü tradition in the Southern Land of the Four Approaches, there were spiritual leaders belonging to other schools who felt their existence threatened. They were the lamas of the Lhapa, 'Nä'nyingpa, Barapa, Kathokpa and Câz'ampa, known collectively as the 'Lam Khâ 'Nga coalition. The coalition forces attacked the Zh'apdru in 1629 when he was at Sinmodokha constructing the Sa'nga Z'apd'ön Phodra Dzong. The coalition was defeated, and its main leader 'Lam Pende of 'Langmalung in Wang (Thimphu) was killed in the encounter. However, the defeat of the coalition was not decisive. Taking advantage of the ongoing feud between the Zh'apdru and the rulers of Tibet, the 'Lam Khâ 'Nga coalition sought the help of the Tsang Desi Karma Tencong 'Wangpo, who had succeeded his father Tsang Desi Phüntsho 'Namge. Together the alliance attacked from six different points, but the invading forces were ultimately repelled and several of their commanders captured.

In view of the recurrent threat of external attack and internal revolts, the Zh'apdru embarked on the constructions of the citadels known as dzongs at various strategic points. This programme of fortification began at Pinakha in 1637 and 'Wangdi Phodra in 1638. Before the two dzongs could be completed, the Tibetan ruler Tsang Desi Karma Tencong 'Wangpo, instigated by the 'Lam Khâ 'Nga coalition, attacked the Zh'apdru for the third time at Pinakha. The 'Lam Khâ 'Nga coalition and their Tibetan allies were routed, and the Tsang Desi recognised the supreme authority of the Zh'apdru Ngawa 'Namge in Bhutan.

The fame of Zh'apdru Ngawa 'Namge spread to all the neighbouring countries, and the rulers of Cooch Bihar, Nepal and distant Ladakh sought his friendship and goodwill. The king of Ladakh presented the Zh'apdru with a number of villages in western Tibet that remained under Bhutanese control until the Chinese occupation of Tibet in 1959.

The fourth Gorkha king Rām Śāh and his successors sought spiritual guidance from the Zh'apdru. 'Lam D'amchö Päka, who was later to become

the fourth Jêkhem of Bhutan, served as preceptor at the Nepalese court for twenty years and was followed by twenty-two other Bhutanese lamas in succession.

The Gorkha kings in turn offered several estates to the Bhutanese government, which the Bhutanese government administered directly for many years, constructing several monasteries on them, the most well known being the Phâp Shingkö (*Svayambhūnāth*) in Kathmandu and Nagarthali in northeastern Nepal.

The Zh'apdrü now consolidated his authority and was accepted as the supreme ruler throughout Bhutan. The Southern Land of the Four Approaches came to be known as Dru Ü, the land of the Drup or followers of the Druba Kâjü school of Mahāyāna Buddhism. With the seat of his government established at Pinakha, chieftains from all four directions of Bhutan regularly sent missions of tribute to pledge their loyalty to the Zh'apdrü. These included the chieftains of Khaling, Mera Sakteng, Dungsam, Shâ, the northern regions and the chieftains of the duars in the south and southeast. For the administration and defence of the country, the Zh'apdrü had many dzongs constructed.

The first dzong was constructed at Semtokha in 1629. The construction of Pinakha dzong was started in 1637, that of Wangdi Phodra dzong in 1638, and that of Trashichö dzong in 1641.

The dzongs of Gâsa and 'Lingzhi and the Drugä dzong at Paro were all three built between 1646 and 1649 to specifically guard against Tibetan and Mongol invasions. The other dzongs built by the Zh'apdrü between 1646 and 1651, when he entered into his final retreat, were Trongsa dzong, Rinpung dzong, Chukha dzong, D'aga dzong, Bj'aga dzong, Lhüntsi dzong, Zh'emgang dzong and Trashigang dzong.

Meanwhile in Tibet, the authority of the Tsang Desi collapsed in 1641, and the control of Tibet came into the hands of the Gelup school under the fifth Dalai Lama. Like the Tsang Desi, the new authority in Tibet also could not tolerate a strong Drukpa state in the south. In 1644, a combined

Tibetan and Mongol army attacked Bhutan from the province of Lhodra in the direction of Bumthang. Once again the invaders were completely defeated, and the Bhutanese forces captured a large quantity of armour, weaponry and other war materials.

Ever mindful of the small size of Dru Ü and the hostile, hegemonist attitude of the Tibetan rulers, the Zh'apdru found it necessary to promote a distinct Bhutanese cultural identity, although Bhutan shared with Tibet the common heritage of Mahāyāna Buddhism. He therefore developed distinct Bhutanese religious ceremonies and rituals as well as dress and customs. He also introduced a code of conduct and etiquette known as Drilam 'Namzha to instil in the Bhutanese an abiding sense of pride in their distinctive customs and way of life.

As a result of the shared values inculcated by the Zh'apdru, Bhutan was able to preserve its sovereignty in the face of overwhelming odds in the years that followed, both from the Tibetans in the north and from the British in the south. The successors of the Zh'apdru were able to successfully repel seven more invasions by Tibet and fought eleven battles with the British.

Zh'apdru Ngawa 'Namge gave to Dru Ü a legal codex known as the *Kathrim*, which was originally passed down by word of mouth and was eventually committed to writing in 1727 by the tenth Jêkhem Tendzi Chöge. A system of recording land ownership and levying taxes was introduced along with laws regarding crime, inheritance, the conduct of officials and monks and the prohibition of tobacco.

The Zh'apdru also introduced an effective administrative system in Bhutan. The country was divided into large regions, each governed by a *pönlo*. Each region was in turn divided into districts, each of which was under the charge of a *dzongbö*. Wherever regions were found to be extensive, a sub-district officer known as a *dr'ungpa* would be appointed to administer a certain area. Village headmen known as *gap* were appointed as links between the people and the district administration.

In 1651, Zh'apdru Ngawa 'Namge retired from the affairs of state and entered into final retreat at Pinakha dzong. To succeed him, he introduced the dual system of government which endured for two and a half centuries until the establishment of the hereditary monarchy in 1907.

The dual system consisted of a secular ruler or Desi, known to the British as the “Dev Rājā” to look after temporal affairs and a religious head or Jêkhem, known to the British as the “Dharma Rājā” to tend to religious matters. The first Desi was Tendzi Druge, and the first Jêkhem was Päka Jungne. The absence of a suitable successor to Zh'apdru Ngawa 'Namge as head of state resulted, in the first half of the 18th century, in the institutionalisation of the theory of the triple incarnation of the body, speech and mind of the Zh'apdru in the form of three different persons. It was the mind incarnation that was always recognised as the legitimate head of state. Although in practice the incarnation of the Zh'apdru rarely wielded actual power, he would serve as an effective symbol of national identity. Civil authority was vested in the Desi, of which there were no fewer than fifty-four between 1651 and 1907. Thus it was that the Zh'apdru united the troubled Southern Land of the Four Approaches and developed it into the peaceful nation known as Dru Ü, a nation to which he bequeathed a rich religious and cultural heritage and a unique national identity. During the thirty-five years of his reign, the Zh'apdru built a fortified system of dzongs and more than once crushed the forces of foreign aggression. Many of these dzongs stand to the present day and continue to function as the seats of administration for most districts in modern Bhutan.

The legal codex of the Zh'apdru was fair and just and of such enduring value that today it continues to serve as the framework of the nation's modern judicial system. A gifted architect and learned scholar, a wise and brave holy warrior and a statesman of extraordinary vision, Zh'apdru Ngawa 'Namge is rightly regarded as the father of the Bhutanese nation.

Sample E: Prayer to Yeshê Tshogel

This Chöke text is a prayer to Yeshê Tshogel. The romanisation represents the sacred Bhutanese liturgical pronunciation of the classical literary language Chöke. The Chöke liturgical pronunciation resembles the pronunciation used in formal registers of speech in Dzongkha.

Chöke and Roman texts

མཁའ་འགོ་ཡེ་ཤེས་ཚོགས་རྒྱལ་གྱི་སྤྲུགས་དམ།
Khandru Yeshê Tshogelg'i Thud'am

འོམ་ཨོམ་ཨོམ་མ་ཧྲེ།

'Om! 'Emaho!

བདག་གིས་དུས་གསུམ་བསགས་པའི་དགེ་བ་ཡིས།

Dâg'i d'üsum sakpi gewa yi,

བདུད་དང་བར་ཆད་མི་མཐུན་ཕྱོགས་ཞི་ནས།

Düd'ang b'archet mithün chok zh'inä,

ཚེ་རིང་ནད་མེད་བདེ་ལེགས་ཚོས་སྦྱོང་ཤོག།

Tshering neme delek chöcöt shok.

ཚོས་ལ་དད་ཅིང་སྦྱང་པའི་མཐུ་སྟོབས་ཀྱིས།

Chöla d'etcing cetpi thutop ki,

སངས་རྒྱས་བསྟན་པ་དར་ཞིང་རྒྱས་པར་ཤོག།

Sangge tempa d'arzh'ing gäpar shok.

འཁོར་བའི་སེམས་ཅན་བདེ་ལ་འགོད་པ་ཡིས།

Khorwi semcen dela götpa yi,

སླ་མ་དམ་པའི་སྤྱགས་དགོངས་རྗེགས་པར་ཤོག།

'Lama d'ampi thuk gong dzokpar shok.

སླ་མའི་སྤྱགས་རྗེས་བདག་ཅག་མཆེད་གྲོགས་རྣམས།

'Lami thukjê dâca chetdr'ok 'nam,

ཉོན་མོངས་ཁོངས་ཁོང་ཆགས་སྤང་མེད་པ་དང་།

Nyönmong khongthro chakdang metpa d'ang,

ཚུལ་ཁྲིམས་རྣམ་དག་སྤོམ་གསུམ་དཔལ་དང་ལྡན།

Tshülthrim 'namd'ak domsum peld'ang den,

ཉམས་ཚུངས་རྩོད་གསུམ་པའི་ཡོན་ཏན་འཕེལ་བར་ཤོག།

Nyamnyong tokpi yönten phelwar shok.

ཕྱག་རྒྱ་ཆེན་པོ་རྩོགས་པའི་ཡེ་ཤེས་གྱིས།

Chakja chenpo tokpi yeshê ki,

འབྲེལ་ཚད་དོན་ལྡན་འཁོར་གྱི་ཚོགས་དང་བཅས།

Dreltshet d'önden khorg'i tshokd'ang cä,

ཟག་མེད་བདེ་བ་ཆེ་ལ་འོངས་སྦྱོད་ཅིང་།

Z'akmet dewa chela longcöt cing,

པོ་མོ་བཀོད་པ་འི་ཞིང་དེར་ཁྲིད་པར་ཤོག།

Petmo Kötpi zh'ingd'er thritpar shok.

བདེ་བ་ཅན་གྱི་ཞིང་མཚོག་དམ་པ་དེར།

Dewa ceng'i zh'ingchok d'ampa d'er,

སྐུ་གསུམ་སྐ་མ་ཨོ་རྒྱན་པདྨ་ཡི།

Kusum 'lama 'Ugen Petma yi,

དྲི་མེད་རྒྱལ་བའི་སྐུ་དང་དབྱེར་མེད་ཅིང་།

Dr'imet gelwi kud'ang 'yermet cing,

རང་དོན་ཚོས་སྐུ་མདོན་དུ་འགྱུར་བར་ཤོག།

Rangd'on chöku 'ngönd'u jurwar shok.

གཞན་དོན་ཐུགས་རྗེས་འཁོར་བ་མ་སྟོངས་བར།

Zhend'on thukjê khorwa matong b'ar,

འགོ་བ་གང་ལ་གང་འདུལ་དེར་སྟོན་པས།

Drowa g'angla g'angdül d'ertön pä,

གཟུགས་སྐུའི་རྣམ་སྤུལ་ཀུན་གྱི་དོན་བྱེད་ཅིང་།

Zukkui 'namtrül küng'i d'on j'etcing,

འཁོར་བ་དོང་སྐུགས་འགོ་དོན་བྱེད་པར་ཤོག།

Khorwa d'ongtruk drod'on j'etpar shok.

སྐུ་གསུམ་དབྱེར་མེད་འཁོར་འདས་ཡོངས་སུ་གྲོལ།
Kusum 'yernet khordä yongsu dr'öl,

མ་བཅོས་ལྷན་སྲུབ་འོད་གསལ་འདུས་མ་བྱས།
Macö lhündr'up ösel dü maj'ä,

དུས་གསུམ་འགྲུར་མེད་རྗེ་ཆེ་འཆར་གྱི་སྐུ།
D'üsum jurmet Dorje Changg'i ku,

རྣམ་མཁུན་རྗེ་གསལ་པའི་སངས་རྒྱས་ལྷུང་ཐོབ་ཤོག།
'Namkhen dzokpi Sangge nyurthop shok.

English translation

'Om! 'Emaho!

Pacifying evil powers and removing all obstacles and discordant influences,

Through the merit that I have accumulated in the three times,

May I practise the Dharma peacefully with health and long life.

By assiduous practise and faith in the Dharma,

May Buddha's doctrine spread and extend.

Establishing all beings of Saṃsāra in bliss,

May the purpose of the Holy Lama be fulfilled.

Without the misery of malice and passion,

Equipped with the Three Glorious Disciplines of the Pure Śīla,

Through the Lama's compassion, may we spiritual brothers

Increase the quality of our understanding.

Through the transcending awareness of Mahāmudrā Realisation,

May the intimate communion and the crowd of attendants

Be led to the Heavenly Fields of Petmo Kötpa,
Enjoying the Great Bliss which never ends.

In that Divine Land of Great Bliss,
May I reveal the Dharmakāya
and the Invisible Kāya of the Stainless Victor,
The Trikāya of Lama 'Ugen Petma.

Emanating Perfect Form for the benefit of all,
Displaying whatever is necessary to teach whoever is in need,
To empty Saṃsāra through compassion for others,
May I churn the depths of Saṃsāra for the sake of beings.

The indivisible Trikāya totally liberating Saṃsāra and Nirvāṇa,
Uncompounded, simple, self-perfecting and radiant,
The Kāya of Dorje Chang, unchanging throughout the three times,
May all beings quickly attain the Perfect Wisdom of Buddhahood.

Sample F: Prayer to Cenrezik

This Chöke text is a prayer to Cenrezik, whose Sanskrit name is Avalokiteśvara. Cenrezik is the highest bodhisattva of Mahāyāna Buddhism. As with the preceding Chöke text, the interlinear romanisation provided here represents the sacred Bhutanese liturgical pronunciation of Chöke. This prayer to Cenrezik is taken from the བཀའ་འབྲུག་ *Kabum* of ཚེས་རྒྱལ་སྲོང་བཙུན་ ལྷ་མོ་ the great Tibetan Dharma King Sontsen Gampo.

Chöke and Roman texts

སྐུན་རས་གཟིགས་ཀྱི་གསོལ་འདེབས།
Cenrezikg'i Söldep

༄ ར་མོ་ལོ་ཀེ་ཤུ་ར་ཡ།

Namo Lokeshoraya,

ཐུགས་རྗེས་གཟིགས་ཤིག་འཛིག་རྟེན་དབང་ཕུག་ཞབས། །

Thukjê zikshik jikten 'wangchuk zh'ap,

མགོན་སྐྱབས་མཛོད་ཅིག་རྗེ་བཙུན་ཐུགས་རྗེའི་གཏེར། །

Göncap dzöcik jetsün thukjei ter,

གསོལ་བ་འདེབས་སོ་འཕགས་མཚོག་སྐུན་རས་གཟིགས། །

Sölwa depso phakchok Cenrezik.

མཐའ་མེད་འཁོར་བའི་རྒྱ་མཚོ་ཆེན་པོ་ལས། །

Thamet khorwi jamtsho chenpo lä,

སྐྱོལ་བའི་དོད་དཔོན་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Drölwi d'etpön dzöcik Cenrezik.

མི་ཤེས་གཏི་སྤྱག་སྤྱན་པས་འབྲིབས་ཅོན། །

Mishê timuk münpä thiptsana,

གསེལ་བའི་སྐྱོན་མེ་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Selwi drönme dzöcik Cenrezik.

དགྲ་ལ་ཞེ་སྤང་མེ་ལྟར་འབར་ཅོན། །

Drala zh'edang metar bartsana,

ཞེ་བའི་ཚུ་རྒྱུན་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Zh'iwi chujün dzöcik Cenrezik

གཉེན་ལ་འདོད་ཆགས་ཚུ་བཞིན་འཁྲུགས་ཅོན། །

'Nyenla döchak chuzhin thruktsana,

གནས་ལུགས་ཉོགས་པར་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

'Näluk topkpar dzöcik Cenrezik.

ནོར་ལ་སེར་སྤེའི་མདུད་པས་བསྐྲུམས་ཅོན། །

Norla ser'nai dütpä damtsana,

གཏོང་བའི་གཉེར་པ་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Tongwi 'nyerpa dzöcik Cenrezik.

ལུས་འདི་འབྱུང་བཞིའི་ནད་ཀྱིས་བྱིན་ཅོ་ན། །

Lüdi jungzhî neki z'intsana,

སྤྱན་པའི་རྒྱལ་པོ་མཛོད་ཅིག་སྤྱན་རས་གཟིགས། །

'Menpi gelpo dzöci Cenrezik.

འཆི་ཁར་འཆོར་ཞིང་འཛིགས་སྐྱག་བྱུང་ཅོ་ན། །

Chikhar tsherzh'ing jiktrak j'ungtsana,

ཞལ་སྟོན་སེམས་གསོ་མཛོད་ཅིག་སྤྱན་རས་གཟིགས། །

Zh'eltön semso dzöci Cenrezik.

གྲགས་མེད་བར་དོའི་འཕྲང་ལ་འབྲམས་ཅོ་ན། །

Dr'akmet b'ard'oi thrangla chamtsana,

མཇལ་བའི་ངོ་ཤེས་མཛོད་ཅིག་སྤྱན་རས་གཟིགས། །

Jelwi ngoshê dzöcik Cenrezik.

མང་པོའི་དྲུལ་ནས་གཅིག་ཕུར་འགྲོ་ཅོ་ན། །

Mangpoi kilnä cikpur drotsana,

དག་པའི་ཞིང་དུ་སྦྱོལ་ཅིག་སྤྱན་རས་གཟིགས། །

D'akpi zh'ingd'u kölcik Cenrezik,

མངལ་སྐོལ་སྐྱི་སྤྱག་བསྐྱུལ་བྱུང་ཅོ་ན། །

'Ngelgo läki duk'ngel j'ungtsana,

འོད་ཀྱི་གུར་ཁང་ཕུབ་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Ötki g'urkhang phupci Cenrezik.

མི་ཤེས་བྱིས་པའི་ལུས་སུ་གྱུར་ཅོན། །

Mishê j'ipi lüsu j'urtsana,

ཐོགས་མཚོག་བཤེས་གཉེན་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Dr'okchok shê'nyen dzöcik Cenrezik.

རྟུག་ཏུ་སྤྱི་བོར་བསྐོམ་ཞིང་གསོལ་འདེབས་ན། །

Taktu ciwor gomzh'ing söldepna,

རྩ་བའི་སྐྱེ་མར་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Tsawi 'lamar dzöcik Cenrezik.

སྟིང་ལ་བོདློར་བསྐོམ་ཞིང་ཁྱེད་བསྟེན་ན། །

'Nyingkha petmor gomzh'ing khettena,

ཡི་དམ་ལྷ་མཚོག་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Yid'am lhachok dzöcik Cenrezik.

ཕྱི་ནང་འགལ་རྐྱེན་བར་ཆད་བྱུང་ཅོན། །

Chinang gelken b'archet j'ungtsana,

ཞི་བའི་ཚོས་སྐྱོང་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Zh'iwi chöcong dzöcik Cenrezik.

བགེས་སྐྱོམ་སྐྱུག་བསྐྱེལ་ནད་ཀྱིས་ཟིན་ཅོན། །

Trêkom duk'ngel neki z'intšana,

ཅི་འདོད་དངོས་གྲུབ་སུམ་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Cidöt 'ngödrup tsölcik Cenrezik.

སྐྱེས་པའི་མཐའ་མ་འཆིབ་ངེས་པར་འོང། །

Kêpi thama chiwa ngêpar ong,

མ་འོང་ལུང་བསྟན་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Ma-ong lungten dzöcik Cenrezik.

ལྷང་ལྷང་ཡི་གེ་བྲུག་མའི་གསོལ་འདེབས་ན། །

Lhanglhang yig'e dr'ukmai söldepna,

རྒྱུན་དུ་སྐྱུགས་རྗེས་གཟིགས་ཤིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Jünd'u thukjê zikshik Cenrezik.

དགེ་བ་འདི་ཡིས་སངས་རྒྱས་གོ་འཕང་མཚོག། །

Gewa diyi Sangge g'ophang chok,

སྐྱུར་དུ་ཐོབ་པར་མཛོད་ཅིག་སྐྱུན་རས་གཟིགས། །

Nyurd'u thoppar dzöcik Cenrezik.

འཕགས་པ་སྐྱུན་རས་གཟིགས་དབང་སྐྱུགས་རྗེའི་གཏེར། །

Phakpa Cenrezik 'wang thukjei ter,

འཁོར་དང་བཅས་པ་བདག་ལ་དགོངས་སུ་གསོལ། །

Khord'ang cäpa dakla gongsusöl,

བདག་དང་ཕ་མ་རིགས་དྲུག་སེམས་ཅན་རྣམས། །

Dakd'ang phama rikdr'uk semcen 'nam,

སྣུར་དུ་འཁོར་བའི་མཚོ་ལས་བསྐྱལ་དུ་གསོལ། །

Nyurd'u khorwi tsholä dreld'usöl.

སྐྱེ་བ་འདི་དང་ཚོ་རབས་ཐམས་ཅད་དུ། །

Kewa did'ang tsherap thamcetd'u,

འགོ་བའི་མགོན་པོ་སྣུན་རས་གཟིགས་དབང་གིས། །

Drowi gönpo Cenrezik 'wangg'i,

མ་ལོང་ལམ་བཟང་མངོན་སུམ་བསྟན་ནས་ཀྱང། །

Manor lamzang 'ngönsum tennäcang,

སྣུར་དུ་སངས་རྒྱས་ས་ལ་བཞག་དུ་གསོལ། །།

Nyurd'u Sangge sala zhaktusöl.

English translation

Namo Lokeshoraya,

Mighty ruler of the world, regard us with compassion!

Revered Lord, Treasure of Mercy, be our refuge!

Most exalted Cenrezik, I pray to you.

From the great boundless ocean of Saṃsāra,
Cenrezik, guide me while crossing to the other shore.

When engulfed in the darkness of ignorance and misunderstanding,
Cenrezik, be a radiant lamp.

When I burn with anger against my enemies,
Cenrezik, act as a pacifying stream of water.

When caught in a whirlpool of attraction towards my relatives,
Cenrezik, allow me to understand the Nature of Being.

When I am tied by the knot of avarice to wealth,
Cenrezik, be the King of Doctors.

When terror and fear of death arises,
Cenrezik, restore my mind by showing your face.

When I wander friendless on the tortuous path of the B'ard'o,
Cenrezik, be as an honoured companion.

When I go alone from amidst many relatives and friends at the time of death,
Cenrezik, guide me to the Pure Fields.

When I suffer in the womb,
Cenrezik, pitch a tent of light.

When I possess the body of an untutored child,
Cenrezik, be my spiritual guide and friend.

When praying and meditating upon the crown of the head,
Cenrezik, be my root guru.

When meditating upon the White Lotus in the heart,
Cenrezik, be my Heruka.

When obstacles and difficulties occur inwardly and outwardly,
Cenrezik, grant me whatever siddhis I wish.

At the end of life, death is certain,
Cenrezik, foretell my future.

During the distinct recitation of the six letter prayer,
Cenrezik, look down with compassion.

May I attain the Supreme Level of Buddha
through the merit of this prayer and the blessing of Cenrezik.

Mind of powerful compassion, exalted Cenrezik,
Take me into your mind with your attendant,
I beseech you to guide all sentient beings of the six realms,
My parents and myself quickly across the ocean of Saṃsāra.

In this life and in all lives,
Through the power of Genrezik, the saviour of beings,
Having been shown the infallible noble path,
May we soon reach Buddhahood.